

ΑΝΤΙΠΑΡΑΒΟΛΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΩΝ ΔΟΜΩΝ ΡΩΣΙΚΗΣ – ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

Επιστημονική Επιμέλεια

Ανθή Ρεβυθιάδου

Βασίλειος Σπυρόπουλος

ΑΝΤΙΠΑΡΑΒΟΛΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΩΝ ΔΟΜΩΝ ΡΩΣΙΚΗΣ – ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

Επιστημονική Επιμέλεια

Ανθή Ρεβυθιάδου

Βασίλειος Σπυρόπουλος

Εκδόσεις

Ειδικός Λογαριασμός Κονδυλίων Έρευνας Αριστοτελείου
Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Ε.Λ.Κ.Ε. Α.Π.Θ.)

Θεσσαλονίκη – 2013

Αντιπαραβολική μελέτη γραμματικών δομών Ρωσικής – Ελληνικής, συλλογικό έργο

ISBN: 978-618-81071-0-6

Δεκέμβριος 2013

Επιστημονική Επιμέλεια: Ανθή Ρεβυθιάδου
Βασίλειος Σπυρόπουλος

Η Πράξη “Εκπαίδευση Αλλοδαπών και Παλιννοστούντων Μαθητών” υλοποιείται μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος “Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση” και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Γραφιστική επεξεργασία εξωφύλλου: Νέστορας Πελέσογλου, Nightbreed Creative

Εκδόσεις

Ειδικός Λογαριασμός Κονδυλίων Έρευνας

Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Ε.Λ.Κ.Ε. Α.Π.Θ.)

Γ΄ Σεπτεμβρίου, Κτήριο Κ.Ε.Δ.Ε.Α., Πανεπιστημιούπολη

54124, Θεσσαλονίκη

Τηλ: 2310 991356, Fax: 2310 200392

Άδεια Creative Commons

Αναφορά Δημιουργού – Μη εμπορική χρήση – Όχι Παράγωγα έργα 3.0 Ελλάδα

Επιτρέπεται σε οποιονδήποτε αναγνώστη η αναπαραγωγή του έργου (ολική, μερική ή περιληπτική, με οποιονδήποτε τρόπο, μηχανικό, ηλεκτρονικό, φωτοτυπικό, ηχογράφησης ή άλλο), η διανομή και η παρουσίαση στο κοινό υπό τις ακόλουθες προϋποθέσεις: αναφορά της πηγής προέλευσης, μη εμπορική χρήση του έργου. Επίσης, δεν μπορείτε να αλλοιώσετε, να τροποποιήσετε ή να δημιουργήσετε πάνω στο έργο αυτό.

Αναλυτικές πληροφορίες για τη συγκεκριμένη άδεια cc, μπορείτε να διαβάσετε στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/gr/>

Ομάδα έργου

Ανθή Ρεβυθιάδου

*Επιστημονική Υπεύθυνη Δράσης 5, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Γλωσσολογίας, Τμήμα Φιλολογίας, Α.Π.Θ.,
Ερευνήτρια*

Βασίλειος Σπυρόπουλος

Επιστημονικός Υπεύθυνος Υποδράσης 5.2, Λέκτορας Γλωσσολογίας, Τμήμα Φιλολογίας, Ε.Κ.Π.Α., Ερευνητής

Ιωάννα Κάππα

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Γλωσσολογίας, Τμήμα Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ερευνήτρια

Γιώργος Κοτζόγλου

Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Ερευνητής

Αικατερίνη Πάππου-Ζουραβλιόβα

*Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ρωσικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας, Τμήμα Βαλκανικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο
Δυτικής Μακεδονίας, Ερευνήτρια*

Μαρίνα Τζακώστα

*Επίκουρη Καθηγήτρια Γλωσσολογίας, Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Κρήτης,
Ερευνήτρια*

Άγγελος Λέγγερης

Δρ. Γλωσσολογίας, Ερευνητής

Καλομοίρα Νικολού

Λέκτορας Γλωσσολογίας (υπό διορισμό), Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Ερευνήτρια

Βοηθοί:

Κυριακή Βασιλάκη

Υποψήφια διδάκτορας, Τμήμα Φιλολογίας, Α.Π.Θ., Βοηθός έρευνας

Γιώργος Μαρκόπουλος

Υποψήφιος διδάκτορας, Τμήμα Φιλολογίας, Α.Π.Θ., Βοηθός έρευνας

Olena Nedvyga

Υποψήφια διδάκτορας, Τμήμα Φιλολογίας, Α.Π.Θ., Βοηθός έρευνας

Νικόλαος Σταματογιάννης

Υποψήφιος διδάκτορας, Τμήμα Φιλολογίας, Ε.Κ.Π.Α., Βοηθός έρευνας

Στέργιος Χατζηκυριακίδης

Δρ. Γλωσσολογίας, Ερευνητής

Παναγιώτης Αναγνωστόπουλος

Μεταπτυχιακός φοιτητής, Τμήμα Φιλολογίας, Ε.Κ.Π.Α., Βοηθός έρευνας

Κατερίνα Αϊβαζόγλου

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια, Τμήμα Φιλολογίας, Α.Π.Θ., Βοηθός έρευνας

Δήμητρα Ιωάννου

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια, Τμήμα Φιλολογίας, Α.Π.Θ., Βοηθός έρευνας

Παναγιώτα Μάνου

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια, Τμήμα Φιλολογίας, Α.Π.Θ., Βοηθός έρευνας

Μαρία Χατζηνικολάου

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια, Τμήμα Φιλολογίας, Α.Π.Θ., Βοηθός έρευνας

Όλγα Μιχαήλοβα

Ερευνήτρια

Εισαγωγικό σημείωμα

Η έκθεση για τη συγκριτική περιγραφή της Ρωσικής με την Ελληνική αποτελεί μέρος του *Επιστημονικού Παραδοτέου 5.2.4* (ΕΠ 5.2.4) και παρουσιάζει τα βασικά γραμματικά χαρακτηριστικά της Ρωσικής με έμφαση στα σημεία σύγκλισης και απόκλισής της από την Ελληνική. Επομένως, η περιγραφή των διαφόρων γραμματικών φαινομένων συνοδεύεται από μια συγκριτική-αντιπαραβολική εξέτασή τους, όπου οι δομές της Ρωσικής συγκρίνονται, στο βαθμό που αυτό είναι εφικτό, με τις αντίστοιχες της Ελληνικής. Η περιγραφή και η σύγκριση επιτελείται με σύγχρονα θεωρητικά εργαλεία και έχει ως βασικό της στόχο να διερευνήσει τις δομές εκείνες που μπορεί να δημιουργήσουν δυσκολία στην εκμάθηση μιας γλώσσας-στόχου (Ρωσική) λόγω παρεμβολής (*interference*) από τη γλώσσα-αφετηρία (πιθανότατα την Ελληνική για την πλειονότητα των μαθητών/-τριών μας). Σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις γλωσσικής εκμάθησης υπογραμμίζουν τη σημαντικότητα της παρεμβολής της γλώσσας-αφετηρίας σε γραμματικό και λεξικό επίπεδο (Hawkins 2001, White 2003), η οποία είναι έντονη στα πρώτα στάδια και μπορεί να παραμένει και σε προχωρημένα επίπεδα γλωσσομάθειας ανάλογα με τις δομικές διαφορές μεταξύ της μητρικής και της γλώσσας-στόχου αλλά και την ηλικία κατά την οποία εκτέθηκε ένας ομιλητής στη γλώσσα-στόχο (Hawkins & Chan 1997, Hawkins & Hattori 2006, Tsimpli 2003, Tsimpli & Dimitrakopoulou 2007).

Η έρευνά μας βασίστηκε σε ενδελεχή μελέτη γραμματικών, γραμματικών περιγραφών, επιστημονικών μελετών και άρθρων, ηλεκτρονικών πηγών, λεξικών, κ.ά., στα οποία είχε πρόσβαση η ερευνητική μας ομάδα. Παράλληλα, αξιοποιήθηκαν οι πολύτιμες γλωσσικές γνώσεις των γλωσσικών μας συμβούλων-φυσικών ομιλητών της Ρωσικής. Η Δρ. Αικ. Πάππου-Ζουράβλιοβα είχε την επιμέλεια της φωνολογικής περιγραφής και μέρους της συντακτικής περιγραφής της Ρωσικής και συνέβαλε στη συλλογή των κατάλληλων γλωσσικών παραδειγμάτων. Παράλληλα, με τη πολυετή εμπειρία της στη διδασκαλία της Ρωσικής, μας καθοδήγησε στο να εντοπίσουμε είδη γλωσσικών αποκλίσεων που παρατηρούνται κυρίως σε φωνολογικό και μορφολογικό επίπεδο κατά την εκμάθηση της Ρωσικής από ελληνόφωνους. Η υποψήφια διδάκτορας του Τμήματος Φιλολογίας του Α.Π.Θ, Lena Nednyga συνέδραμε – πέρα από τη συγγραφή συγκεκριμένων χωρίων – στη συλλογή Ρωσικών παραδειγμάτων και στη εισαγωγή της κυριλικής γραφής στα παραδείγματα της έκθεσης.

Αισιοδοξούμε ότι η παρούσα έκθεση θα αποτελέσει σημαντικό βοηθητικό εργαλείο τόσο για εκπαιδευτικούς που ασχολούνται με τον σχεδιασμό γλωσσοδιδακτικού υλικού, όσο και για εκπαιδευτικούς που εργάζονται σε διαπολιτισμικά σχολεία ή τάξεις υποδοχής και επιθυμούν να ενημερωθούν για τη δομή της Ρωσικής. Επίσης, θα μπορούσε να αποτελέσει χρήσιμο οδηγό για τους/τις φοιτητές/-τριες και σπουδαστές/-στριες της Ρωσικής αλλά και για όσους ενδιαφέρονται γενικότερα για τη μελέτη γλωσσών. Η έκθεση προϋποθέτει μια στοιχειώδη εξοικείωση με βασικούς γλωσσολογικούς όρους. Για τον μη γλωσσολογικά καταρτισμένο αναγνώστη έχουν παραχθεί περιληπτικές εκθέσεις, οι οποίες παρουσιάζουν με τρόπο συνοπτικό τα βασικά γραμματικά χαρακτηριστικά των εν λόγω γλωσσών και τα σημεία σύγκλισης και απόκλισής τους. Στο τέλος της κάθε έκθεσης περιλαμβάνεται γλωσσάρι με τους όρους-κλειδιά.

Η παρούσα έκθεση οργανώνεται ως εξής: Στο Κεφάλαιο 1 παρουσιάζεται το φθογγικό σύστημα της Ρωσικής και της Ελληνικής. Παροτρύνουμε τον αναγνώστη που δεν έχει κάποιο υπόβαθρο στη Ρωσική να ξεκινήσει από αυτό το κεφάλαιο προκειμένου να ενημερωθεί σχετικά με τους βασικούς συμφωνικούς και φωνηεντικούς φθόγγους της Ρωσικής, να εξοικειωθεί με το άκουσμά τους και να αντλήσει πληροφορίες για τις φθογγικές διαφορές της Ρωσικής με την

Ελληνική. Ο αναγνώστης μπορεί να αποκομίσει περισσότερες πληροφορίες για το φωνολογικό σύστημα της Ρωσικής, δηλαδή τη συνδυαστικότητα των φθόγγων, τη συλλαβική δομή, τους φωνολογικούς κανόνες που διέπουν τις λέξεις, και τον τονισμό, στο Κεφάλαιο 2. Το ίδιο κεφάλαιο περιλαμβάνει επίσης πληροφορίες φωνολογικής φύσης για την Ελληνική ενώ στο τέλος κάθε ενότητας δίνεται η αντιπαραβολική εξέταση των δύο γλωσσών. Το Κεφάλαιο 3 παρουσιάζει κάποια βασικά μορφολογικά χαρακτηριστικά της Ρωσικής και της Ελληνικής (π.χ. παραγωγή, σύνθεση, ονοματική και ρηματική κλιτική μορφολογία) και τη μεταξύ τους σύγκριση. Το Κεφάλαιο 4 παρουσιάζει βασικές συντακτικές δομές στις δύο γλώσσες (π.χ. ερωτηματικές προτάσεις, άρνηση, δομές κατηγορήσεως, κτλ.) και τα βασικά σημεία σύγκλισης και απόκλισής τους.

Για την περιγραφή των γραμματικών δομών των δύο γλωσσών και την παράθεση ενδεικτικών παραδειγμάτων έχει χρησιμοποιηθεί κυρίως φωνητική μεταγραφή στα δύο πρώτα κεφάλαια (Φωνητική, Φωνολογία), ενώ στο τρίτο και τέταρτο κεφάλαιο (Μορφολογία, Σύνταξη), οι υπό εξέταση γραμματικοί τύποι αποδίδονται φωνηματικά (ISO transliteration).

Στην κεφαλίδα των ενοτήτων και των υποενοτήτων που απαρτίζουν το παρόν παραδοτέο αναγράφεται το όνομα του ερευνητή/της ερευνήτριας που ήταν υπεύθυνος/-η για την έρευνα και τη συγγραφή του αντίστοιχου χωρίου. Σε περίπτωση πολλαπλών συγγραφέων, αναγράφονται με αλφαβητική σειρά τα ονόματα των συγγραφέων. Σε περίπτωση μη αλφαβητικής σειράς, αναγράφεται πρώτο το όνομα του/της συγγραφέα που είχε τη μεγαλύτερη συμβολή στη συγγραφή της ενότητας και δεύτερο το όνομα του/της συγγραφέα που είτε συμμετείχε επικουρικά είτε επιμελήθηκε επιστημονικά (π.χ. *επιμ.* Όνομα Συγγραφέα) τη συγκεκριμένη ενότητα. Η επιστημονική υπεύθυνη της Δράσης 5, Δρ. Ανθή Ρεβυθιάδου, και ο επιστημονικός υπεύθυνος της υποδράσης 5.2, Δρ. Βασίλειος Σπυρόπουλος, επιμελήθηκαν επιστημονικά το σύνολο της έκθεσης.

Βιβλιογραφία

- Hawkins, Roger. 2001. *Second Language Syntax: A Generative Introduction*. Oxford: Blackwell.
- Hawkins, Roger & Chan, Cecilia Yuet-hung. 1997. The partial availability of universal grammar in second language acquisition: The 'Failed Functional Features hypothesis'. *Second Language Research* 13: 187-226.
- Hawkins, Roger & Hattori, Hajime. 2006. Interpretation of English multiple wh-questions by Japanese speakers: A missing uninterpretable feature account. *Second Language Research* 22: 269-301.
- Tsimpili, Ianthi-Maria. 2003. Clitics and determiners in L2 Greek. In Licerias, Juana M., Helmut Zobl and Helen Goodluck (eds.), *Proceedings of the 6th Conference on Generative Approaches to Second Language Acquisition*. Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project. 331-339.
- Tsimpili, Ianthi-Maria & Dimitrakopoulou, Maria. 2007. The interpretability hypothesis: Evidence from wh-interrogatives in second language acquisition. *Second Language Research* 23(2): 215-242.
- White, Lydia. 2003. *Second Language Acquisition and Universal Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.

Θεσσαλονίκη, 28 Σεπτεμβρίου 2012

Η Επιστημονική Υπεύθυνη της Δράσης 5
Ανή Ρεβυθιάδου

Ο Επιστημονικός Υπεύθυνος της Υποδράσης 5.2
Βασίλειος Σπυρόπουλος

Παραπομπές

Παραπομπή στο ηλεκτρονικό βιβλίο:

Ρεβυθιάδου, Ανθή & Βασίλειος Σπυρόπουλος. 2013. *Αντιπαραβολική Μελέτη Γραμματικών Δομών Ρωσικής-Ελληνικής*. Πρόγραμμα Εκπαίδευση Αλλοδαπών και Παλιννοστούντων Μαθητών, Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση (ΕΣΠΑ 2007-2013). Εκδόσεις Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ειδικός Λογαριασμός Κονδυλίων Έρευνας (Ε.Λ.Κ.Ε.), Θεσσαλονίκη. (ebook, συλλογικό έργο, URL: <http://www.diaopolis.auth.gr/index.php/2013-10-17-09-02-51/-52>)

Στην Αγγλική: Revithiadou, Anthi & Vassilios Spyropoulos. 2013. *A Comparative Study of Russian-Greek Grammatical Structures*. Project 'Education of Immigrant and Repatriate Students', Operational Program of Education and Lifelong Learning (NSRF 2007-2013). Aristotle University of Thessaloniki Publications, Research Committee, Thessaloniki. (ebook, edited volume, URL: <http://www.diaopolis.auth.gr/index.php/2013-10-17-09-02-51/-52>)

Παραπομπή σε χωρίο/κεφάλαιο του ηλεκτρονικού βιβλίου (παράδειγμα):

Κοτζόγλου, Γιώργος. 2013. Ρηματική κλιτική μορφολογία Ρωσικής. Στο Ανθή Ρεβυθιάδου & Βασίλειος Σπυρόπουλος (επιμ.), *Αντιπαραβολική Μελέτη Γραμματικών Δομών Ρωσικής-Ελληνικής, Μορφολογία*, 220-242. Πρόγραμμα Εκπαίδευση Αλλοδαπών και Παλιννοστούντων Μαθητών, Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση (ΕΣΠΑ 2007-2013). Εκδόσεις Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ειδικός Λογαριασμός Κονδυλίων Έρευνας (Ε.Λ.Κ.Ε.), Θεσσαλονίκη.

Παραπομπή σε κεφάλαιο του Παραρτήματος (παράδειγμα):

Βασιλάκη, Κική. 2013. Φωνολογία: Φθόγγοι. Στο Ανθή Ρεβυθιάδου & Βασίλειος Σπυρόπουλος (επιμ.), *Αντιπαραβολική Μελέτη Γραμματικών Δομών Ρωσικής-Ελληνικής, Παράρτημα*, 391-398. Πρόγραμμα Εκπαίδευση Αλλοδαπών και Παλιννοστούντων Μαθητών, Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση (ΕΣΠΑ 2007-2013). Εκδόσεις Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ειδικός Λογαριασμός Κονδυλίων Έρευνας (Ε.Λ.Κ.Ε.), Θεσσαλονίκη.

Η παραπομπή σε χωρίο του Παραρτήματος πρέπει υποχρεωτικά να συνοδεύεται και από την παραπομπή στο αντίστοιχο χωρίο/κεφάλαιο του κυρίως βιβλίου:

Ρεβυθιάδου, Ανθή. 2013. Φθογγικό σύστημα. Στο Ανθή Ρεβυθιάδου & Βασίλειος Σπυρόπουλος (επιμ.), *Αντιπαραβολική Μελέτη Γραμματικών Δομών Ρωσικής-Ελληνικής, Φωνολογία*, 62-72. Πρόγραμμα Εκπαίδευση Αλλοδαπών και Παλιννοστούντων Μαθητών, Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση (ΕΣΠΑ 2007-2013). Εκδόσεις Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ειδικός Λογαριασμός Κονδυλίων Έρευνας (Ε.Λ.Κ.Ε.), Θεσσαλονίκη.

Μέσα στο κείμενο, η παραπομπή γίνεται ως εξής:

“...Σύμφωνα με τις Βασιλάκη (2013: 391-392) και Ρεβυθιάδου (2013: 62-66), τα φωνήεντα της Ρωσικής...”

Σημ: Στο παράδειγμά μας, η εστίαση είναι στο φθογγικό σύστημα της Ρωσικής.

Συντομογραφίες	xι
----------------------	----

Κεφάλαιο 1: Φωνητική

1.1. Εισαγωγή	1
1.1.1. Ορθογραφία και φωνητική μεταγραφή	1
1.1.2. Ανθρώπινος μηχανισμός παραγωγής ομιλίας	2
1.1.3. Άρθρωση των συμφώνων	3
1.1.4. Άρθρωση των φωνηέντων	6
1.2. Φωνητική περιγραφή των φθόγγων της Ρωσικής	7
1.2.1. Τα σύμφωνα της Ρωσικής	7
1.2.2. Τα φωνήεντα της Ρωσικής	17
1.2.3. Ορθογραφία της Ρωσικής	25
1.3. Φωνητική περιγραφή των φθόγγων της Ελληνικής	27
1.3.1. Τα σύμφωνα της Ελληνικής	27
1.3.2. Τα φωνήεντα της Ελληνικής	34
1.3.3. Ορθογραφία της Ελληνικής	38
1.4. Συγκριτική εξέταση Ρωσικής – Ελληνικής και ανάλυση λαθών στον προφορικό λόγο των μαθητών/-τριών	41
1.4.1. Εισαγωγή	41
1.4.2. Σύγκριση συμφώνων Ρωσικής – Ελληνικής	45
1.4.3. Σύγκριση φωνηέντων Ρωσικής – Ελληνικής	50
1.4.4. Ορθογραφία της Ρωσικής και της Ελληνικής	52
Βιβλιογραφία	56

Κεφάλαιο 2: Φωνολογία

2.1. Φθογγικό σύστημα	62
2.1.1. Το φθογγικό σύστημα της Ρωσικής	62
2.1.2. Το φθογγικό σύστημα της Ελληνικής	70
2.1.3. Σύγκριση του φθογγικού συστήματος Ρωσικής – Ελληνικής	72
2.2. Φωνολογικοί κανόνες (στο επίπεδο της λέξης)	72
2.2.1. Βασικοί φωνολογικοί κανόνες Ρωσικής (στο επίπεδο της λέξης)	72
2.2.2. Βασικοί φωνολογικοί κανόνες Ελληνικής (στο επίπεδο της λέξης)	78
2.2.3. Σύγκριση φωνολογικών κανόνων Ρωσικής – Ελληνικής (στο επίπεδο της λέξης)	82
2.3. Συλλαβική δομή	82
2.3.1. Η συλλαβική δομή της Ρωσικής	85
2.3.2. Η συλλαβική δομή της Ελληνικής	88
2.3.3. Σύγκριση συλλαβικής δομής Ρωσικής – Ελληνικής	89
2.4. Φωνοτακτικοί περιορισμοί	90
2.4.1. Φωνοτακτικοί περιορισμοί στη Ρωσική	90
2.4.2. Φωνοτακτικοί περιορισμοί στην Ελληνική	101
2.4.3. Σύγκριση φωνοτακτικών περιορισμών Ρωσικής – Ελληνικής	104

2.5. Τονισμός	105
2.5.1. Εισαγωγή	105
2.5.2. Τονισμός της Ρωσικής.....	106
2.5.3. Τονισμός της Ελληνικής	141
2.5.4. Σύγκριση τονισμού Ρωσικής – Ελληνικής	152
Βιβλιογραφία.....	155
Παράρτημα 1 - Πίνακες με συμφωνικά συμπλέγματα της Ρωσικής	165
Παράρτημα 2 - Πίνακες με συμφωνικά συμπλέγματα της Ελληνικής	179

Κεφάλαιο 3: Μορφολογία

3.1. Εισαγωγή	188
3.2. Κλιτική μορφολογία.....	190
3.2.1. Εισαγωγή	190
3.2.2. Ονοματική κλιτική μορφολογία.....	192
3.2.3. Ρηματική κλιτική μορφολογία	220
3.3. Παραγωγή	263
3.3.1. Εισαγωγή	263
3.3.2. Η παραγωγή στη Ρωσική	264
3.3.3. Η παραγωγή στην Ελληνική.....	273
3.3.4. Σύγκριση της παραγωγής στη Ρωσική και στην Ελληνική	276
3.4. Σύνθεση	277
3.4.1. Εισαγωγή: Τυπολογία σύνθεσης	277
3.4.2. Η σύνθεση στη Ρωσική	282
3.4.3. Η σύνθεση στην Ελληνική.....	289
3.4.4. Σύγκριση σύνθεσης Ρωσικής – Ελληνικής	296
Βιβλιογραφία.....	298

Κεφάλαιο 4: Σύνταξη

4.1. Η σύνταξη της Ονοματικής Φράσης.....	301
4.1.1. Σειρά των όρων μέσα στην ΟΦ	301
4.1.2. Τα αριθμητικά στην ΟΦ.....	305
4.1.3. Ρόλος των πτώσεων.....	305
4.2. Προτασιακή σύνταξη - Σειρά όρων	323
4.2.1. Αμετάβατες προτάσεις	323
4.2.2. Μεταβατικές προτάσεις	325
4.2.3. Διμετάβατες προτάσεις	327
4.2.4. Παράλειψη του υποκειμένου	331
4.3. Παρεμφατικότητα και έλεγχος.....	333
4.3.1. Παρεμφατικότητα και έλεγχος στη Ρωσική.....	334
4.3.2. Παρεμφατικότητα και έλεγχος στην Ελληνική	337
4.3.3. Παρεμφατικότητα και έλεγχος – Σύγκριση Ρωσικής - Ελληνικής	340
4.4. Ερωτηματικές προτάσεις.....	343
4.4.1. Ερωτηματικές προτάσεις στη Ρωσική	343
4.4.2. Ερωτηματικές προτάσεις στην Ελληνική	346

4.4.3. Ερωτηματικές προτάσεις – Σύγκριση Ρωσικής - Ελληνικής.....	349
4.5. Θεματοποίηση και εστίαση.....	350
4.5.1. Θεματοποίηση και εστίαση στη Ρωσική.....	350
4.5.2. Θεματοποίηση και εστίαση στην Ελληνική	354
4.5.3. Θεματοποίηση και εστίαση – Σύγκριση Ρωσικής - Ελληνικής.....	357
4.6. Άρνηση.....	358
4.6.1. Άρνηση στη Ρωσική	358
4.6.2. Άρνηση στην Ελληνική.....	361
4.6.3. Άρνηση – Σύγκριση Ρωσικής - Ελληνικής	363
4.7. Δομές κατηγορήσης.....	365
4.7.1. Δομές κατηγορήσης στη Ρωσική	365
4.7.2. Δομές κατηγορήσης στην Ελληνική.....	368
4.7.3. Δομές κατηγορήσης – Σύγκριση Ρωσικής - Ελληνικής	369
Βιβλιογραφία.....	371

Παράρτημα – Περιληπτικές εκθέσεις

Φωνητική.....	380
Φωνολογία: Φθόγγοι	391
Φωνολογία: Φωνολογικοί κανόνες.....	399
Μορφολογία – Ονοματική κλίση.....	411
Σύνταξη	426
Παραγωγή λέξεων: Σύνθεση	465

Συντομογραφίες

A	Αντικείμενο
ΑΑ	Άμεσο Αντικείμενο
Αηχ	Άηχο
Αιτ	Αιτιατική
Αντ	Αντωνυμία
Αντηχ	Αντηχητικό
Αντιθεστ	Αντιθετική Εστίαση
Απαρεμφ	Απαρέμφατο
Αρν	Άρνηση
Αρσ	Αρσενικό
Αυτοπ	Αυτοπάθεια/Αυτοπαθής
Βοηθ	Βοηθητικό ρήμα
Γεγον	Γεγονοτικό
Γεν	Γενική
ΔΑ	Δείκτης Αντικειμένου
Δεσμθ	Δεσμευμένο Θέμα
Διπλ	Διπλασιασμός
Δοτ	Δοτική
ΕΑ	Έμμεσο Αντικείμενο
Εμπρ	Εμπρόθετο
Εν	Ενικός
ΕΠ	Επιστημονικό Παραδοτέο
Επιθ	Επίθετο
ΕπιθετΕπθμ	Επιθετικό Επίθημα
Επιθμ	Επίθημα
Επιρρ	Επίρρημα
Επιρρημ	Επιρρηματοποιητής
Ερωτ	Ερωτηματικό
Εστ	Εστίαση
Ηχ	Ηχηρό
Θαμιστ	Θαμιστικό
ΘεμΦων	Θεματικό Φωνήεν
Θηλ	Θηλυκό
Κλ	Κλιτικό
Κλητ	Κλητική
ΚλιτΕπθμ	Κλιτικό Επίθημα
Λ	Λήγουσα
Μελ	Μέλλον
Μορ	Μόριο
Μτχ	Μετοχή
Ο	Ουσιαστικό

Ον	Ονομαστική
Οργ	Οργανική
Οριστ	Οριστική
Ουδ	Ουδέτερο
Ουρ	Ουρανικό
ΟΦ	Ονοματική Φράση
Π	Παραλήγουσα
Παθ	Παθητική
Παρ	Παρόν
ΠαραγΠρθμ	Παραγωγικό Πρόθημα
Πληθ	Πληθυντικός
ΠΠ	Προπαραλήγουσα
Πρθ	Πρόθεση
Πρλ	Παρελθόν
Προθ	Προθετική
Πρθμ	Πρόθημα
Προστ	Προστακτική
Προστριβ	Προστριβόμενο
Ρ	Ρήμα
ΡημΕπθμ	Ρηματικό Επίθημα
ΡΦ	Ρηματική Φράση
σ	Συλλαβή
Στιγμ	Στιγμικό
Συζ	Συζυγία
Συν	Συνοπτικό
Συνδ	Σύνδεσμος
ΣυνδΦων	Συνδετικό Φωνήεν
ΣυντΕπιθ	Συντετμημένο Επίθετο
Συριστ	Συριστικό
Τοπ	Τοπική
Τριβ	Τριβόμενο
Υ	Υποκείμενο
Υπ	Υποτακτική
Υποκορ	Υποκοριστικό
Φρακτ	Φρακτικό
Φων	Φωνή
C	Consonant (Σύμφωνο)
DP	Distributive Principle (Περιορισμός Κατανομής)
MOP	Maximal Onset Principle (Αρχή της Μέγιστης Έμβασης)
SDP	Sonority Dispersion Principle (Αρχή της Απότομης Ηχητικής Κλιμάκωσης)
SSP	Sonority Sequencing Principle (Αρχή της Ακολουθίας της Ηχητικότητας)
V	Vowel (Φωνήεν)

Κεφάλαιο 1 – Φωνητική*

Άγγελος Λέγγερης

1.1. Εισαγωγή

Η *φωνητική* είναι ο κλάδος της γλωσσολογίας που ασχολείται με τη μελέτη των ήχων που παράγει ο άνθρωπος, κάθε άνθρωπος ανεξαρτήτως της γλώσσας που ομιλεί, κατά την ομιλία του.¹ Οι ήχοι που συνθέτουν την ανθρώπινη ομιλία ονομάζονται φθόγγοι. Οι φθόγγοι χωρίζονται σε σύμφωνα και φωνήεντα ενώ υπάρχει και μια ενδιάμεση κατηγορία, τα ημίφωνα. Η μελέτη των φθόγγων από τη φωνητική περιλαμβάνει την άρθρωση των φθόγγων από τα φωνητικά όργανα του ομιλητή (*αρθρωτική φωνητική*), τις ακουστικές ιδιότητες των παραγόμενων φθόγγων (*ακουστική φωνητική*) και τέλος την πρόσληψη των φθόγγων που παράγει ο ομιλητής από τον ακροατή (*ακροατική ή προσληπτική φωνητική*).

Το κεφάλαιο αυτό παρουσιάζει την άρθρωση και ακουστική των φθόγγων που απαντώνται στη σύγχρονη Ρωσική και στην Ελληνική.² Χωρίς φυσικά να παραγνωρίζεται η σημασία των τοπικών ιδιωμάτων και διαλέκτων που απαντώνται στις δύο αυτές γλώσσες, το κεφάλαιο επικεντρώνεται στη γλώσσα της εκπαίδευσης, της διοίκησης και των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Αυτό γίνεται κυρίως καθώς το παρόν κεφάλαιο αποτελεί μέρος μιας συγκριτικής μελέτης των φωνητικών συστημάτων τριών γλωσσών, της Ελληνικής, της Ρωσικής και της Αλβανικής, που σκοπό έχει την ενημέρωση των εκπαιδευτικών για τα ιδιαίτερα φωνητικά χαρακτηριστικά της Ρωσικής και της Αλβανικής, οι οποίες μπορεί να αποτελούν μητρικές γλώσσες ή γλώσσες καταγωγής για τους/τις μαθητές/-τριες που φοιτούν στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Συνεπώς, η παρουσίαση και, στη συνέχεια, η σύγκριση των γλωσσών γίνεται στο επίπεδο της «γλωσσικής νόρμας» για όλες τις γλώσσες, αν και σε κάποιες περιπτώσεις στο παρόν κεφάλαιο θα αναφερθούμε σε πολύ γνωστά στο ευρύ κοινό διαλεκτικά στοιχεία της Ελληνικής.

1.1.1. Ορθογραφία και φωνητική μεταγραφή

Για την περιγραφή των φθόγγων οποιασδήποτε γλώσσας οι φωνητικοί χρησιμοποιούν ένα κοινό σύστημα συμβόλων το οποίο έχει δημιουργηθεί από τη Διεθνή Φωνητική Ένωση (International Phonetic Association), το Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο, ΔΦΑ (International Phonetic Alphabet, IPA³). Το ΔΦΑ περιλαμβάνει σύμβολα κυρίως από το λατινικό αλφάβητο αλλά και κάποια από το ελληνικό αλφάβητο όπως το «β» και το «θ» καθώς και άλλα σύμβολα και διακριτικά σημάδια. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι η φωνητική ή το ΔΦΑ πρέπει να συνδέονται με την ορθογραφία. Για παράδειγμα, το πρώτο φωνήεν στις λέξεις *ήρθα*, *κοίτα*, *φίλος*, *θύρα*, *υιός* και *ζείτε* είναι ο ίδιος φθόγγος και ως τέτοιος μεταγράφεται στο ΔΦΑ ανεξαρτήτως του ότι στην Ελληνική υπάρχουν έξι διαφορετικοί τρόποι ορθογραφίας του.

* Την επιστημονική εποπτεία για τις ενότητες που αφορούν τη Ρωσική είχε η Δρ. Αικ. Πάππου-Ζουραβλιόβα.

¹ Εκτός από τους φθόγγους, ή αλλιώς τις *τεμαχιακές* μονάδες της ομιλίας, η φωνητική εξετάζει και τις *υπερτεμαχιακές* μονάδες της ομιλίας, τις μονάδες εκείνες δηλαδή που καλύπτουν περισσότερες από μία τεμαχιακές μονάδες, όπως τον τόνο, τον ρυθμό και τον επιτονισμό.

² Η ορολογία που χρησιμοποιείται στο παρόν κεφάλαιο βασίζεται στον Ladefoged (2007).

³ Το ΔΦΑ είναι διαθέσιμο στην ιστοσελίδα της Διεθνούς Φωνητικής Ένωσης <http://www.langsci.ucl.ac.uk/ipa/index.html>.

Υπάρχουν δύο είδη φωνητικής μεταγραφής: η *ευρεία φωνητική μεταγραφή* (broad phonetic transcription) και η *λεπτομερής φωνητική περιγραφή* (narrow phonetic transcription). Στην πρώτη, μεταγράφουμε τους φθόγγους εκείνους που έχουν διαφοροποιητική αξία στο γλωσσικό σύστημα το οποίο περιγράφουμε, τα λεγόμενα *φωνήματα* (phonemes), και για αυτόν τον λόγο στη βιβλιογραφία πολλές φορές συναντούμε τον όρο φωνηματική μεταγραφή. Η ευρεία ή φωνηματική μεταγραφή δηλώνεται με τη χρήση πλάγιων γραμμών /.../. Για παράδειγμα, στη Ρωσική οι λέξεις *βολκ* 'λύκος' και *τοлк* 'νόημα' διαφέρουν μόνο ως προς τον πρώτο φθόγγο. Το *βολκ* αρχίζει με τον φθόγγο /v/ και το *τοлк* αρχίζει με τον φθόγγο /t/. Στην Ελληνική αντίστοιχα, οι λέξεις *πόνος* και *τόνος* επίσης διαφέρουν μόνο ως προς τον πρώτο φθόγγο. Το *πόνος* αρχίζει με τον φθόγγο /p/ και το *τόνος* αρχίζει με τον φθόγγο /t/. Κατά συνέπεια, τα /v/ και /t/ αποτελούν φωνήματα της Ρωσικής αφού η χρήση του ενός ή του άλλου διαφοροποιεί τη σημασία δύο λέξεων, όπως και τα /p/ και /t/ αποτελούν φωνήματα της Ελληνικής για τον ίδιο ακριβώς λόγο. Όταν δύο λέξεις διαφέρουν μόνο ως προς ένα φώνημα, το οποίο διαφοροποιεί τη σημασία τους, τότε λέμε ότι οι λέξεις αυτές αποτελούν ένα *ελάχιστο ζεύγος* (minimal pair).

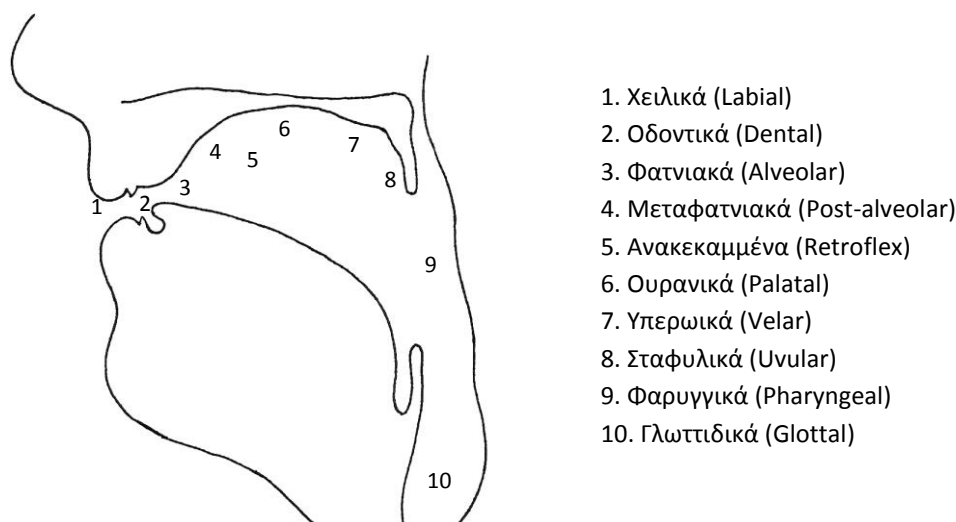
Τα φωνήματα έχουν διαφορετικές φωνητικές πραγματώσεις ανάλογα με το περιβάλλον στο οποίο εκφωνούνται. Με άλλα λόγια, το φώνημα δεν ταυτίζεται με έναν συγκεκριμένο φθόγγο αλλά είναι μια αφηρημένη μονάδα, μια γενίκευση για μια ομάδα φθόγγων. Γι' αυτόν τον λόγο, η ευρεία ή φωνηματική μεταγραφή χρησιμοποιείται κυρίως για την περιγραφή φωνολογικών φαινομένων όπου μας ενδιαφέρει πιο πολύ η λειτουργία των φωνημάτων στην υπό εξέταση γλώσσα και όχι η ακριβής φωνητική τους πραγμάτωση. Αντίθετα, στη λεπτομερή φωνητική μεταγραφή (ή απλά φωνητική μεταγραφή όταν ο όρος αντιδιαστέλλεται με την φωνηματική μεταγραφή) μεταγράφουμε με ακρίβεια τις πραγματώσεις των φωνημάτων, τα λεγόμενα *αλλόφωνα* (allophones). Η λεπτομερής φωνητική μεταγραφή δηλώνεται με τετράγωνες παρενθέσεις [...]. Για παράδειγμα, όπως θα δούμε και στη συνέχεια με περισσότερες λεπτομέρειες, στη Ρωσική το φωνήεν /i/ έχει δύο φωνητικές πραγματώσεις ανάλογα με το σύμφωνο που προηγείται, το [i] όπως στη λέξη *bit* [b'it] 'χτυπημένος' και το [i] στη λέξη *bit* [bit] 'τρόπος ζωής', ενώ και στην Ελληνική, το φώνημα /x/ έχει επίσης δύο φωνητικές πραγματώσεις ανάλογα με το φωνήεν που ακολουθεί, το [x] όπως στη λέξη *χαρά* [xará] και το [ç] στη λέξη *χέρι* [çé:ri]. Στο παρόν κεφάλαιο, χρησιμοποιούμε και τα δύο είδη μεταγραφής, ανάλογα με το επίπεδο ανάλυσης στο οποίο αναφερόμαστε.

1.1.2. Ανθρώπινος μηχανισμός παραγωγής ομιλίας

Κατά την ομιλία, ένα ρεύμα αέρα που εκπνέεται από τους πνεύμονες, φτάνει, μέσω της τραχείας, στον λάρυγγα και τις φωνητικές χορδές (ή πιο σωστά φωνητικές πτυχές) και κατόπιν στη φωνητική οδό.⁴ Όταν οι φωνητικές χορδές είναι ανοικτές, όπως είναι όταν αναπνέουμε, τότε ο αέρας περνάει ανεμπόδιστος στη φωνητική οδό και ο παραγόμενος φθόγγος είναι άηχος.

Αντίθετα, κατά την άρθρωση των ηχηρών φθόγγων οι φωνητικές χορδές είναι έτσι τοποθετημένες ώστε να εφάπτονται μεταξύ τους με αποτέλεσμα ο αέρας από τους πνεύμονες να βρίσκει εμπόδιο. Η πίεση πίσω από τις φωνητικές χορδές αυξάνεται μέχρι αυτές να ανοίξουν. Έτσι όμως η πίεση μειώνεται και το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την ελαστική φύση των φωνητικών χορδών προκαλεί το κλείσιμό τους μέχρι να ανοίξουν και πάλι και να επαναληφθεί ο κύκλος. Το

⁴ Η έναρξη των περισσότερων ήχων της ομιλίας γίνεται στους πνεύμονες, υπάρχουν όμως γλώσσες που εμφανίζουν ήχους των οποίων η έναρξη γίνεται είτε στον λάρυγγα (λαρυγγικοί ήχοι) είτε στη στοματική κοιλότητα (ήχοι κλικ).

Σχήμα 1. Τόποι άρθρωσης των συμφώνων στη φωνητική οδό.

αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας είναι η δημιουργία φώνησης, ενός περιοδικού ήχου (σαν βουητό), πλούσιου σε αρμονικές συχνότητες, ο οποίος, όπως θα δούμε αναλυτικά στις επόμενες παραγράφους, στη συνέχεια διαμορφώνεται σε ομιλία με τη βοήθεια των αρθρωτικών οργάνων. Ο ρυθμός ταλάντωσης των φωνητικών χορδών ονομάζεται θεμελιώδης συχνότητα (F0) (από το αγγλικό *frequency* και τον αριθμό 0 αντίστοιχα) και μετρείται σε κύκλους ανά δευτερόλεπτο (Hz).⁵ Οι αρμονικές συχνότητες που παράγονται στις φωνητικές χορδές είναι πολλαπλάσια της θεμελιώδους συχνότητας. Αν δηλαδή η θεμελιώδης συχνότητα είναι 120 Hz, οι αρμονικές της βρίσκονται στα 240 Hz, 360 Hz, 480 Hz και ούτω καθεξής.

1.1.3. Άρθρωση των συμφώνων

Κατά την άρθρωση των συμφώνων, είτε αυτά είναι άηχα είτε είναι ηχηρά, η ροή του αέρα από τους πνεύμονες συναντά κάποιο εμπόδιο στη φωνητική οδό από τα όργανα που συμμετέχουν στην άρθρωση των φθόγγων, τους αρθρωτές. Τα σύμφωνα διαφοροποιούνται μεταξύ τους ανάλογα με το σημείο στη φωνητική οδό όπου εμφανίζεται το εμπόδιο στη ροή του αέρα, τον λεγόμενο *τόπο άρθρωσης* και το είδος του εμποδίου, τον λεγόμενο *τρόπο άρθρωσης*.

1.1.3.1. Τόπος άρθρωσης

Ο τόπος άρθρωσης των συμφώνων ορίζει το σημείο της φωνητικής οδού στο οποίο η ροή του αέρα εμποδίζεται με κάποιον τρόπο από τους αρθρωτές. Στα περισσότερα σύμφωνα υπάρχει ένας ενεργητικός και ένας παθητικός αρθρωτής. Ο ενεργητικός αρθρωτής είναι ο αρθρωτής που κινείται για να συναντήσει τον παθητικό αρθρωτή. Για παράδειγμα, στα φατνιακά σύμφωνα ο ενεργητικός αρθρωτής είναι η άκρη της γλώσσας που κινείται προς τον παθητικό αρθρωτή που είναι τα άνω φατνία. Σε κάποια σύμφωνα υπάρχουν δύο ενεργητικοί αρθρωτές. Για παράδειγμα, στα διχειλικά σύμφωνα και τα δύο χείλη κινούνται προκειμένου να δημιουργήσουν μια φραγή. Ανάλογα με τον τόπο άρθρωσης ένα σύμφωνο μπορεί να είναι (αρχίζοντας από τα χείλη):

⁵ Η τυπική θεμελιώδης συχνότητα για έναν ενήλικο άντρα είναι γύρω στα 120 Hz, για μια ενήλικη γυναίκα γύρω στα 220 Hz ενώ για ένα παιδί περισσότερα από 300 Hz.

- **Διχειλικό (bilabial):** Η άρθρωση γίνεται από τα δύο χείλη.
- **Χειλοδοντικό (labiodental):** Η άρθρωση γίνεται από το κάτω χείλος και τα άνω δόντια.
- **Οδοντικό (dental):** Η άρθρωση γίνεται από την άκρη της γλώσσας και τα άνω μπροστινά δόντια (ανάμεσα στα δόντια ή πίσω από αυτά).
- **Φατνιακό (alveolar):** Η άρθρωση γίνεται από την άκρη της γλώσσας και τα άνω φατνία.⁶
- **Μεταφατνιακό (post-alveolar):** Η άρθρωση γίνεται από την προράχη της γλώσσας και την περιοχή πίσω από τα άνω φατνία.
- **Ανακεκαμμένο (retroflex):** Η άρθρωση γίνεται από την κάτω πλευρά της άκρης της γλώσσας και την περιοχή πίσω από τα άνω φατνία.
- **Ουρανικό (palatal):** Η άρθρωση γίνεται από το μπροστινό μέρος της γλώσσας και τον ουρανίσκο.
- **Υπερωικό (velar):** Η άρθρωση γίνεται από το πίσω μέρος της γλώσσας και τη μαλακή υπερώα.
- **Σταφυλικό (uvular):** Η άρθρωση γίνεται από το πίσω μέρος της γλώσσας και τη σταφυλή.
- **Φαρυγγικό (pharyngeal):** Η άρθρωση γίνεται από τη ρίζα της γλώσσας και τα τοιχώματα του φάρυγγα.
- **Γλωττιδικό (glottal):** Η άρθρωση γίνεται από τη γλωττίδα (φωνητικές χορδές).

Δε χρησιμοποιούν όλες οι γλώσσες όλους τους παραπάνω τρόπους άρθρωσης. Όπως θα δούμε και στη συνέχεια, η Ρωσική διαθέτει διχειλικά, χειλοδοντικά, οδοντικά, μεταφατνιακά και υπερωικά σύμφωνα, ενώ η Ελληνική διαθέτει διχειλικά, χειλοδοντικά, οδοντικά, φατνιακά, ουρανικά και υπερωικά σύμφωνα.

1.1.3.2. Τρόπος άρθρωσης

Ο τρόπος άρθρωσης των συμφώνων ορίζει τον τρόπο με τον οποίο οι αρθρωτές παρεμβάλλονται στη ροή του αέρα στη φωνητική οδό. Μπορεί να υπάρξει:

(α) πλήρης παρεμπόδιση του αέρα όταν οι αρθρωτές φράζουν σε κάποιο σημείο τη φωνητική οδό,

(β) μια σημαντική στένωση της φωνητικής οδού όταν οι αρθρωτές πλησιάζουν πολύ μεταξύ τους, με αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός πολύ στενού περάσματος για τον αέρα,

(γ) μια στένωση της οδού όταν οι αρθρωτές πλησιάζουν μεταξύ τους αλλά όχι σε τόσο μεγάλο βαθμό ώστε να δημιουργηθεί ένα στενό πέρασμα για τον αέρα.

Σε κάθε περίπτωση, ο τρόπος παρεμβολής διαμορφώνει το σύμφωνο που θα παραχθεί. Ανάλογα με τον τρόπο άρθρωσης, ένα σύμφωνο χαρακτηρίζεται ως εξής:

⁶ Τα φατνία είναι οι κοιλότητες του φατνιακού οστού, δηλαδή τμήματος του οστού των γνάθων, στις κοιλότητες των οποίων στηρίζονται τα δόντια.

- **Κλειστό ή στιγμικό (stop):** Οι αρθρωτές φράζουν εντελώς τη φωνητική οδό, προκαλώντας τη λεγόμενη *συμφωνική φραγή*. Ο αέρας από τους πνεύμονες συμπιέζεται πίσω από τη συμφωνική φραγή και απελευθερώνεται απότομα όταν οι αρθρωτές απομακρύνονται ο ένας από τον άλλο. Η περίοδος διατήρησης της φραγής ονομάζεται κλειστή φάση του κλειστού συμφώνου ενώ η απότομη απελευθέρωσή της δημιουργεί τη λεγόμενη έκρηξη του κλειστού συμφώνου.
- **Έρρινο (nasal):** Οι αρθρωτές φράζουν εντελώς τη φωνητική οδό αλλά η μαλακή υπερώα, η οποία στην περίπτωση των κλειστών συμφώνων είναι υπερυψωμένη φράζοντας τη ρινική οδό, χαμηλώνει, με αποτέλεσμα ο αέρας να διαφεύγει από εκεί, όπως όταν αναπνέουμε από τη μύτη. Αν και οι έρρινοι φθόγγοι μπορούν να χαρακτηριστούν κλειστοί από τη στιγμή που κατά την παραγωγή τους η στοματική κοιλότητα είναι φραγμένη, συνήθως όταν λέμε κλειστός φθόγγος εννοούμε τους στοματικούς κλειστούς φθόγγους (βλ. παραπάνω). Κατά την παραγωγή των έρρινων συμφώνων επομένως απουσιάζει η συμπίεση αέρα πίσω από τη στοματική φραγή, καθώς ο αέρας διοχετεύεται μέσω της ρινικής κοιλότητας καθόλη τη διάρκεια της άρθρωσης του συμφώνου από τη μύτη.
- **Πολυπαλλόμενο (trill):** Η ροή του αέρα κάνει τους αρθρωτές να πάλλονται τρεις-τέσσερις φορές, να ενώνονται δηλαδή και να απομακρύνονται. Στη Ρωσική υπάρχει πολυπαλλόμενο σύμφωνο, το ρωτικό /r/, κατά την παραγωγή του οποίου η άκρη της γλώσσας ακουμπάει και απομακρύνεται από τα φατνία τρεις-τέσσερις φορές. Στην Ελληνική, το ρωτικό /r/ εμφανίζεται, όπως θα δούμε στη συνέχεια, αρκετά σπάνια. Το βασικό ρωτικό σύμφωνο της Ελληνικής είναι το μονοπαλλόμενο /r/ (βλ. παρακάτω).
- **Μονοπαλλόμενο (tap):** Ο αρθρωτής κινείται μια φορά και επιστρέφει στη θέση του. Κατά την παραγωγή του μονοπαλλόμενου /r/ έχουμε κίνηση της άκρης της γλώσσας, η οποία «χτυπάει» τα φατνία μόνο μια φορά με μια βαλλιστική κίνηση.
- **Τριβόμενο (fricative):** Οι αρθρωτές προσεγγίζουν πολύ ο ένας τον άλλο δημιουργώντας ένα στενό πέρασμα στη φωνητική οδό. Η στένωση αυτή δεν επιτρέπει στον αέρα που έρχεται από τους πνεύμονες να περάσει ανεμπόδιστος – αντίθετα, προξενεί μια αναταραχή στη ροή του αέρα που μπορεί να παρομοιαστεί με φύσηγμα. Η αναταραχή αυτή δημιουργεί τη λεγόμενη τριβή, η οποία είναι παρούσα καθόλη τη διάρκεια της παραγωγής του τριβόμενου συμφώνου.
- **Πλευρικό τριβόμενο (lateral fricative):** Η γλώσσα εμποδίζει την ροή αέρα στο κέντρο του στόματος αλλά ο αέρας διαφεύγει από τα πλάγια, συγκεκριμένα από το ένα ή και τα δύο άκρα της γλώσσας με τον τρόπο που αναλύθηκε προηγουμένως.
- **Προσεγγιστικό (approximant):** Οι αρθρωτές προσεγγίζουν ο ένας τον άλλο αλλά όχι τόσο ώστε να δημιουργηθεί αναταραχή στην ροή του αέρα (όπως γίνεται δηλαδή στους τριβόμενους φθόγγους).
- **Πλευρικό προσεγγιστικό (lateral approximant):** Η γλώσσα εμποδίζει τη ροή αέρα στο κέντρο του στόματος αλλά ο αέρας διαφεύγει από τα πλάγια, συγκεκριμένα από το ένα ή και τα δύο άκρα της γλώσσας με τον τρόπο που αναλύθηκε προηγουμένως.
- **Προστριβόμενο (affricate):** Ο φθόγγος αυτός είναι μια αλληλουχία ενός κλειστού φθόγγου και ενός ομοργανικού (παραγόμενου δηλαδή από τον ίδιο αρθρωτή) τριβόμενου φθόγγου. Μπορούμε να φανταστούμε τον προστριβόμενο φθόγγο ως έναν κλειστό φθόγγο ο οποίος όμως δεν απελευθερώνεται με έκρηξη αλλά με την χαρακτηριστική του τριβόμενου φθόγγου στένωση που οδηγεί στην αναταραχή του αέρα.

Τα κλειστά, τα τριβόμενα, τα προστριβόμενα και τα πλευρικά τριβόμενα σύμφωνα ονομάζονται *εμποδιστικά* ή *φρακτικά* (obstruents) επειδή κατά την παραγωγή τους εμποδίζεται η ροή του αέρα. Τα υπόλοιπα σύμφωνα, δηλαδή τα έρρινα, τα παλλόμενα (μονοπαλλόμενα και πολυπαλλόμενα), τα προσεγγιστικά και τα πλευρικά προσεγγιστικά ονομάζονται *αντηχητικά* (sonorants) επειδή δεν προκαλούν κάποια φραγή ή αναταραχή στη ροή του αέρα.

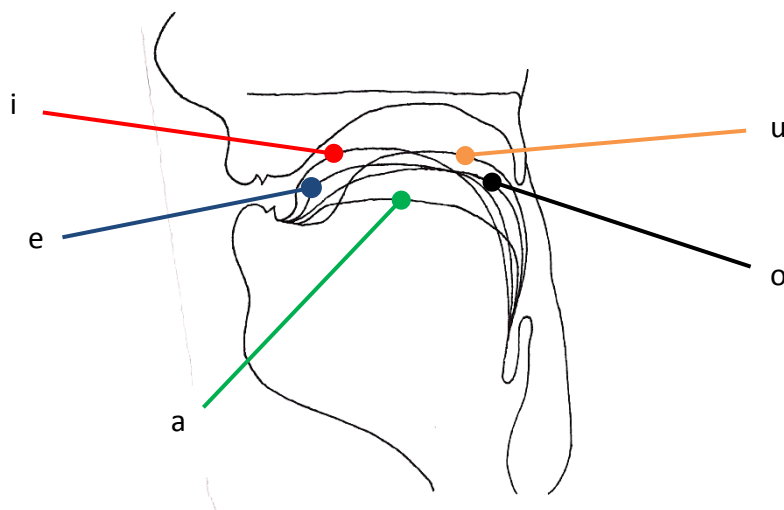
1.1.4. Άρθρωση των φωνηέντων

Κατά την άρθρωση των φωνηέντων, η ροή του αέρα από τους πνεύμονες θέτει σε κίνηση τις φωνητικές χορδές αλλά, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει κατά την άρθρωση των συμφώνων, δε συναντά κανένα εμπόδιο στην πορεία της στη στοματική κοιλότητα. Τα φωνήεντα είναι επομένως εξ ορισμού αντηχητικοί φθόγγοι. Στις περισσότερες γλώσσες του κόσμου απαντώνται μόνο ηχηρά φωνήεντα (φωνήεντα που παράγονται με παλμό των φωνητικών χορδών), αλλά υπάρχουν και γλώσσες που διαθέτουν και άηχα φωνήεντα (αλλά διαθέτουν οπωσδήποτε και ηχηρά).

Τα φωνήεντα μπορεί να διαφέρουν μεταξύ τους ως προς την ποιότητα και ως προς τη διάρκεια. Για παράδειγμα, τα φωνήεντα /a/ και /i/ έχουν διαφορετική ποιότητα. Οι διαφορές ποιότητας ανάμεσα στα φωνήεντα είναι αποτέλεσμα του σχήματος της στοματικής κοιλότητας, πιο συγκεκριμένα της θέσης της γλώσσας και του σχήματος των χειλιών κατά την παραγωγή τους. Σχετικά με τη θέση της γλώσσας, τα φωνήεντα κατατάσσονται κυρίως σε δύο βασικούς άξονες: α) ανάλογα με το αν η γλώσσα βρίσκεται ψηλά ή χαμηλά στη στοματική κοιλότητα, οπότε μιλάμε για *υψηλό* ή *χαμηλό* φωνήεν αντίστοιχα (ή μεσαίο αν η γλώσσα βρίσκεται σε ενδιάμεση θέση)⁷ και β) ανάλογα με το αν η γλώσσα βρίσκεται μπροστά ή πίσω στο στόμα, οπότε μιλάμε για *πρόσθιο* ή *οπίσθιο* φωνήεν αντίστοιχα (ή κεντρικό αν η γλώσσα βρίσκεται σε ενδιάμεση θέση). Σχετικά με το σχήμα των χειλιών, το φωνήεν μπορεί να είναι *στρογγυλό* ή *μη στρογγυλό*. Σε ορισμένες γλώσσες του κόσμου, τα φωνήεντα διαφέρουν μεταξύ τους και ως προς τη διάρκεια, κατατασσόμενα σε μακρά και βραχεία. Όπως δηλώνουν οι όροι, τα μακρά φωνήεντα είναι παρατεταμένα στην προφορά και τα βραχεία είναι πιο σύντομα. Το σύμβολο του ΔΦΑ που δηλώνει μακρότητα είναι το [:]. Για παράδειγμα, στην Ιαπωνική υπάρχουν δέκα φωνήεντα, πέντε όμως διαφορετικές ποιότητες καθώς το κάθε φωνήεν έχει μια βραχεία και μια μακρά εκδοχή [i, i:, e, e:, a, a:, o, o:, u, u:].

Όπως γίνεται κατανοητό, η περιγραφή των φωνηέντων με αρθρωτικά κριτήρια γίνεται κατά προσέγγιση και σε καμία περίπτωση δεν είναι τόσο ακριβής όσο αυτή των συμφώνων. Η περιγραφή των φωνηέντων γίνεται συνήθως με ακουστικά κριτήρια, με την ανάλυση δηλαδή των ακουστικών ιδιοτήτων τους. Βεβαίως, οι ακουστικές αυτές ιδιότητες είναι με τη σειρά τους αποτέλεσμα του σχήματος της στοματικής κοιλότητας το οποίο, όπως είδαμε στην προηγούμενη παράγραφο, διαμορφώνεται κάθε φορά από την θέση της γλώσσας και το σχήμα των χειλιών. Αυτό συμβαίνει επειδή η στοματική κοιλότητα, ανάλογα με το σχήμα που έχει μια συγκεκριμένη στιγμή, λειτουργεί σαν φίλτρο του οποίου η απόκριση διαφέρει στις αρμονικές συχνότητες που παράγονται στις φωνητικές χορδές. Κάποιες από αυτές τις ενισχύει και κάποιες τις εξασθενεί. Οι αρμονικές συχνότητες που ενισχύονται ονομάζονται *διαμορφωτές* (formants), επειδή ακριβώς διαμορφώνουν την ποιότητα του φωνήεντος. Αντιληπτικά πειράματα έχουν δείξει ότι πρωτίστως ο πρώτος και ο δεύτερος διαμορφωτής (F1 και F2 αντίστοιχα από τον αγγλικό όρο για τον διαμορφωτή formant) αλλά και δευτερευόντως ο τρίτος διαμορφωτής (F3) βοηθούν τη διάκριση των φωνηέντων. Ο

⁷ Χρησιμοποιούνται επίσης και οι όροι *κλειστό* ή *ανοιχτό* αντίστοιχα, οι οποίοι περιγράφουν ακριβώς την κατάσταση της στοματικής κοιλότητας κατά την παραγωγή του φωνήεντος.

Σχήμα 2. Θέσεις γλώσσας βασικών φωνηέντων στη φωνητική οδό. Σταδιακά η θέση της γλώσσας κατεβαίνει ως προς το ύψος και κινείται σε οπίσθια θέση ως προς την προσθιότητα.

πρώτος διαμορφωτής (F1) αντιστοιχεί στο ύψος της γλώσσας ενώ ο δεύτερος διαμορφωτής (F2) αντιστοιχεί στην προσθιότητα/οπισθιότητα της γλώσσας (ο δεύτερος διαμορφωτής επηρεάζεται και από τη στρογγυλοποίηση των χειλιών καθώς τα στρογγυλοποιημένα χείλη αυξάνουν το μήκος της στοματικής οδού). Με τη χρήση προγραμμάτων υπολογιστών όπως το PRAAT (Boersma & Weenink 2005), αναλύουμε ακουστικά τα φωνήεντα (αλλά και τα σύμφωνα) και τα αναπαριστούμε σε ειδικά γραφήματα που ονομάζονται *φασματογραφήματα* (spectrograms). Με βάση τις μετρήσεις για τον πρώτο και τον δεύτερο διαμορφωτή, μπορούμε επίσης να τα τοποθετήσουμε με ακρίβεια στον φωνηεντικό χώρο (βλ. υποενότητες 1.2.2. και 1.3.2.).

1.2. Φωνητική περιγραφή των φθόγγων της Ρωσικής

1.2.1. Τα σύμφωνα της Ρωσικής

Ο Πίνακας 1 παρουσιάζει τα σύμφωνα του φθογγικού συστήματος της Ρωσικής. Κατατασσόμενα ανά τρόπο άρθρωσης, υπάρχουν σύμφωνα κλειστά, έρρινα, πολυπαλλόμενα, τριβόμενα και προστριβόμενα. Κατατασσόμενα ανά τόπο άρθρωσης, υπάρχουν σύμφωνα διχειλικά, χειλοδοντικά, οδοντικά, μεταφατνιακά και υπερωικά.

Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ρωσικής φωνολογίας είναι η ουρανικοποίηση των συμφώνων (Avanéson 1984, Jones & Ward 1969, Kochetov, in press, Padgett 2001, Padgett 2003, Timberlake 2004, Πάππου-Ζουραβλιόβα 2009). Όλα σχεδόν τα σύμφωνα της Ρωσικής εμφανίζονται σε ζεύγη (βλ. Πίνακα 1). Σε αυτά τα ζεύγη, το αριστερό σύμφωνο ονομάζεται παραδοσιακά *σκληρό* (hard) ή *αλλιώς μη ουρανικοποιημένο* (non palatalized) ενώ το δεξί σύμφωνο ονομάζεται *μαλακό* (soft) ή *αλλιώς ουρανικοποιημένο* (palatalized). Η ουρανικοποίηση αποτελεί *δεύτερη άρθρωση* (secondary articulation) (Ladefoged & Maddieson 1996). Με τον όρο δεύτερη άρθρωση εννοούμε ότι στην *πρωτεύουσα άρθρωση* (primary articulation) των μαλακών/ουρανικοποιημένων συμφώνων προστίθεται μια δεύτερη άρθρωση κατά την οποία το μπροστινό μέρος της γλώσσας πλησιάζει τον ουρανίσκο (βλ. π.χ. Σχήμα 4, 1β). Αντιθέτως, στα

Πίνακας 1. Τα σύμφωνα του φθογγικού συστήματος της Ρωσικής ανά τόπο και τρόπο άρθρωσης. Όπου εμφανίζονται ζεύγη συμβόλων το αριστερό σύμβολο δηλώνει το *σκληρό* (μη ουρανικοποιημένο) σύμφωνο ενώ το δεξί σύμβολο δηλώνει το *μαλακό* (ουρανικοποιημένο) σύμφωνο. Όπου υπάρχουν άηχα σύμφωνα, αυτά εμφανίζονται πάνω από τα ηχηρά σύμφωνα.

	Διχειλικά	Χειλοδοντικά	Οδοντικά	Μεταφατνιακά	Υπερωικά
Κλειστά	p p ^j b b ^j		t t ^j d d ^j		k k ^j g g ^j
Έρρινα	m m ^j		n n ^j		
Πολυπαλλόμενα			r r ^j		
Τριβόμενα		f f ^j v v ^j	s s ^j z z ^j	ʃ (ʃ ^j) ʒ (ʒ ^j)	x x ^j (ɣ)
Πλευρικά			l l ^j		
Προστριβόμενα			ts (dz)	tʃ ^j (dʒ ^j)	
Ημίφωνο (glide)				j ^j	

σκληρά/μη ουρανικοποιημένα σύμφωνα, το μπροστινό μέρος της γλώσσας βρίσκεται σε μια ουδέτερη θέση στη στοματική κοιλότητα (βλ. π.χ. Σχήμα 4, 1α). Για να δηλώσουμε ότι ένα σύμφωνο είναι μαλακό/ουρανικοποιημένο χρησιμοποιούμε το σύμβολο του ΔΦΑ [j]. Για παράδειγμα, ο τελευταίος φθόγγος στο *мать* /matʲ/ 'μητέρα' είναι ένα ουρανικοποιημένο άηχο οδοντικό κλειστό σύμφωνο.⁸

Υπάρχουν 12 ζεύγη σκληρών-μαλακών φωνημάτων στη Ρωσική: διχειλικά ζεύγη (/p/-/pʲ/, /b/-/bʲ/ και /m/-/mʲ/), χειλοδοντικά ζεύγη (/f/-/fʲ/ και /v/-/vʲ/) και οδοντικά ζεύγη (/t/-/tʲ/, /d/-/dʲ/, /n/-/nʲ/, /r/-/rʲ/, /s/-/sʲ/, /z/-/zʲ/ και /l/-/lʲ/). Σε αυτά τα ζεύγη, η χρήση του ενός ή του άλλου συμφώνου διαφοροποιεί τη σημασία των λέξεων.

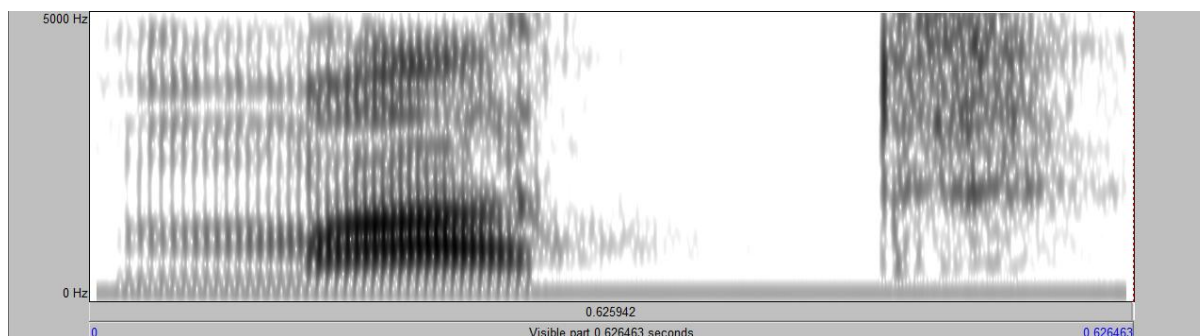
Κάποια φωνήματα της Ρωσικής δεν εμφανίζονται σε σκληρό-μαλακό ζεύγος, είναι δηλαδή μόνο σκληρά ή μόνο μαλακά. Αυτά είναι τα (αποκλειστικά) σκληρά /ʃ, ʒ, ts/ και τα (αποκλειστικά) μαλακά /j, tʃ^j, (ʃ^j), (ʒ^j)/.

Ελάχιστα ζεύγη σκληρών-μαλακών συμφώνων εμφανίζονται στη Ρωσική στο τέλος της λέξης, π.χ. *кров* /krof/ 'στέγη' και *кровь* /krofʲ/ 'αίμα' και - σε σε κάποιο βαθμό - πριν από σύμφωνα, π.χ. *полка* /polka/ 'ράφι' και *полька* /polʲka/ 'πόλκα' (Padgett 2003: 309, Avanésou 1956, Πάλπου-Ζουραβλιόβα 2004).

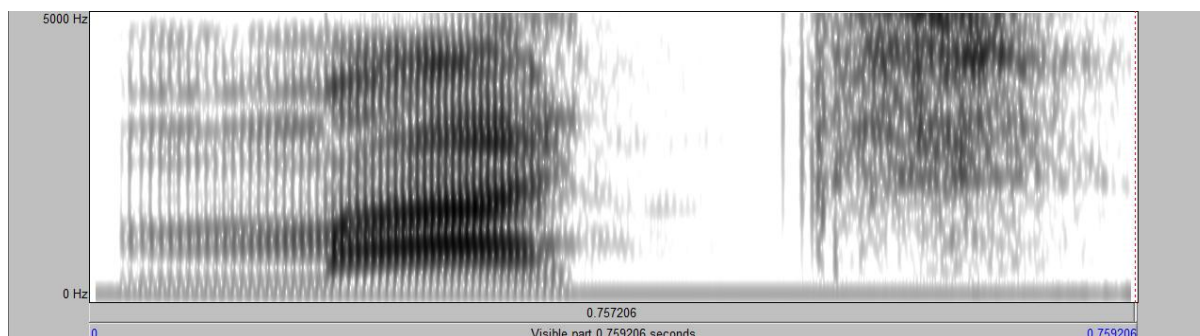
Επιπλέον, πριν από το /e/ τα σύμφωνα της Ρωσικής ουρανικοποιούνται, π.χ. *ветер* /vʲetʲer/ 'άνεμος'. Πρέπει όμως να τονιστεί ότι η ουρανικοποίηση πριν από το /e/ δεν αποτελεί απαραίτητο κανόνα, καθώς αυτή αποφεύγεται στις δάνειες λέξεις, π.χ. *тент* /tent/ 'τέντα'. Πάντως, στα όρια μορφημάτων όλα τα σύμφωνα ουρανικοποιούνται πριν από το /e/, συμπεριλαμβανομένων και των περιπτώσεων των δάνειων λέξεων, π.χ. *тент* /tent/ 'τέντα' αλλά *тенте* /tentʲe/ 'τέντα-Προθ.Εν' (Padgett 2003: 309).

Τέλος, τα σύμφωνα της Ρωσικής ουρανικοποιούνται πριν από το /i/ ανεξάρτητα από τη μορφολογική δομή της λέξης δημιουργώντας ελάχιστα ζεύγη, π.χ. *бит* /bit/ 'τρόπος ζωής' και *бит*

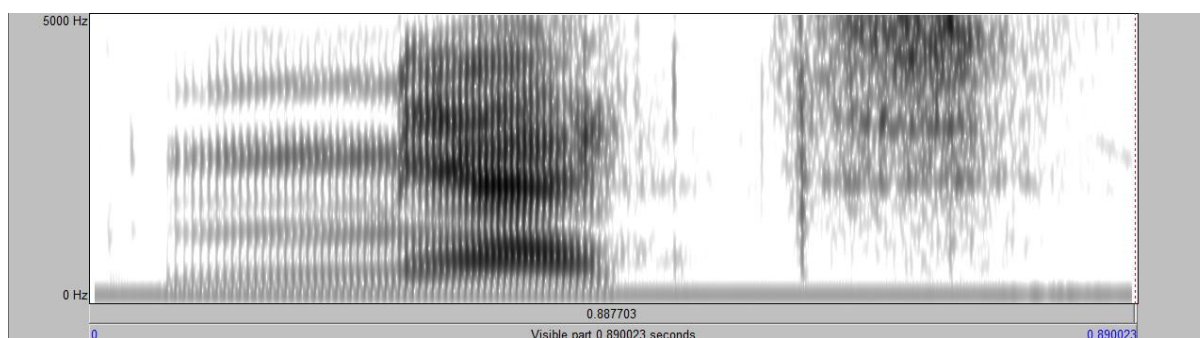
⁸ Η ουρανικότητα/ουρανικοποίηση ως δεύτερη άρθρωση δεν πρέπει να συγχέεται με τα ουρανικά σύμφωνα που υπάρχουν σε άλλες γλώσσες όπως για παράδειγμα την Ελληνική. Τα ουρανικά σύμφωνα αρθρώνονται σε ουρανική θέση, με διαφορετικούς τρόπους άρθρωσης, π.χ. τα ουρανικά κλειστά [c] και [tʃ] σε λέξεις όπως *κήπος* [cípɔs] και *γκέμι* [tʃémi] αντίστοιχα ή τα ουρανικά τριβόμενα [ç] και [j], σε λέξεις όπως *χέρι* [çéɾi] και *γέρος* [jéɾɔs] αντίστοιχα, βλ. υποενότητα 1.3.1.4.

(α)

(β)

(γ)

Σχήμα 3. Φασματογραφήματα των λέξεων (α) *mat* /mat/ 'ματ', (β) *matʲ* /matʲ/ 'μητέρα' και (γ) *mʲatʲ* /mʲatʲ/ 'τσαλακώνω'.

/bʲit/ 'χτυπημένος'. Όπως αναφέρθηκε και στην αρχή του κεφαλαίου, όταν μη ουρανικοποιημένο σύμφωνο βρίσκεται πριν από το πρόσθιο υψηλό φωνήεν /i/ στη Ρωσική, τότε το τελευταίο τρέπεται σε ένα πρόσθιο κεντρικό φωνήεν [ɨ] (Padgett 2003: 310, βλ. και υποενότητα 1.2.2.1.).

Στο Σχήμα 3 παρουσιάζονται φασματογραφήματα των λέξεων *mat* /mat/ 'ματ' (Σχήμα 3α), *matʲ* /matʲ/ 'μητέρα' (Σχήμα 3β) και *mʲatʲ* /mʲatʲ/ 'τσαλακώνω' (Σχήμα 3γ). Και οι τρεις λέξεις έχουν εκφωνηθεί από την ίδια γυναίκα, φυσική ομιλήτρια της Ρωσικής. Στον κάθετο άξονα του φασματογραφήματος σημειώνεται η συχνότητα σε Hz (0-5000 Hz στα συγκεκριμένα) ενώ στον οριζόντιο άξονα σημειώνεται ο χρόνος σε δευτερόλεπτα (η κάθε λέξη έχει διάρκεια κάτι λιγότερο από 1 δευτερόλεπτο). Στα φασματογραφήματα, οι περιοχές με περισσότερη ενέργεια σημειώνονται με πιο σκούρο χρώμα. Στο κάθε φασματογράφημα μπορεί κανείς να διακρίνει τρεις φθόγγους. Στην αρχή κάθε λέξης, είναι ορατό το διχειλικό έρρινο σύμφωνο. Το έρρινο αυτό σύμφωνο είναι σκληρό στα *mat* /mat/ 'ματ' και *matʲ* /matʲ/ 'μητέρα' και μαλακό στο *mʲatʲ* /mʲatʲ/ 'τσαλακώνω'. Ακολουθεί

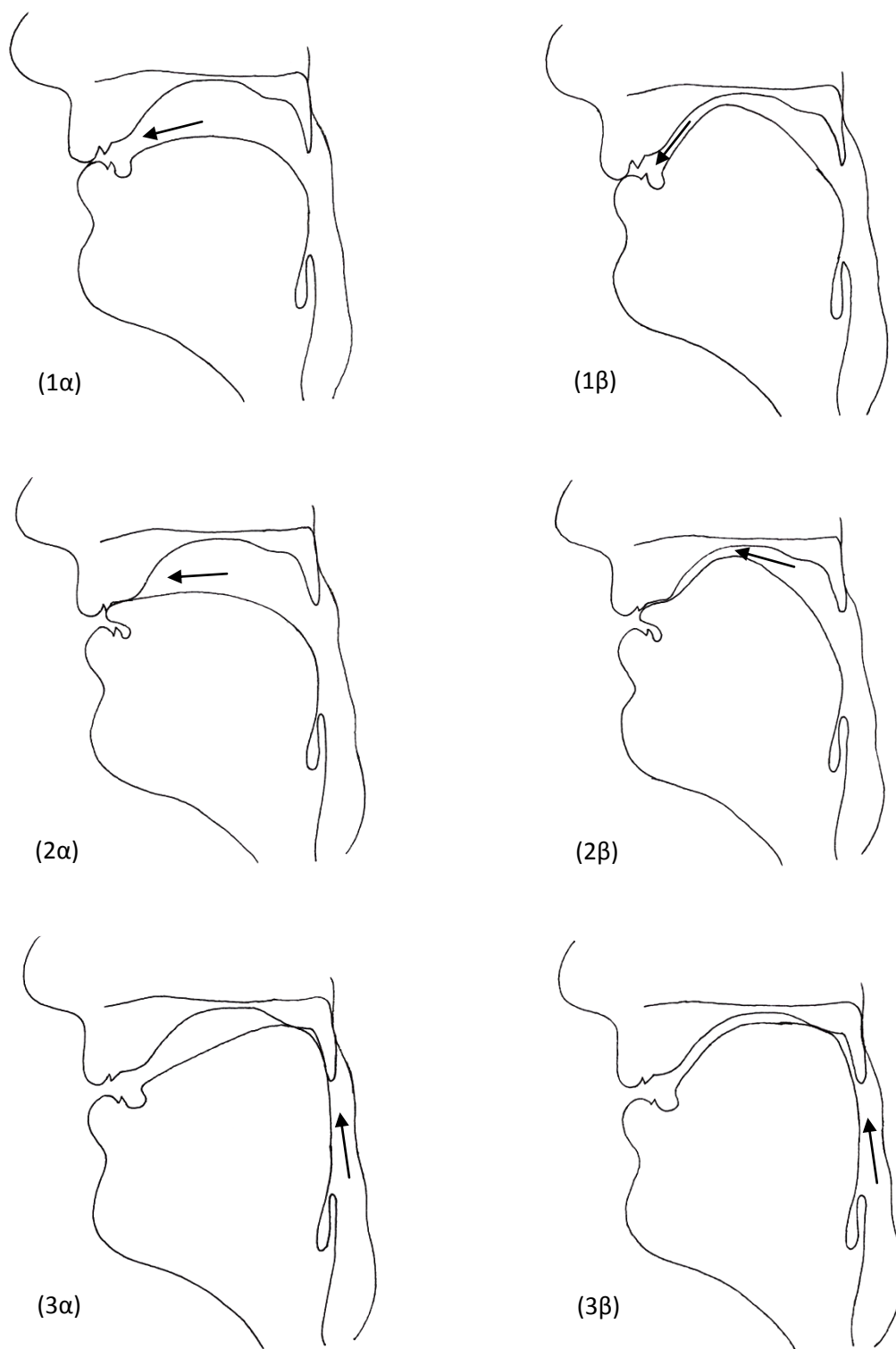
το φωνήεν /a/, με τους διαμορφωτές του να δηλώνονται με τις πιο σκούρου χρώματος οριζόντιες λωρίδες κατά μήκος του φωνήεντος (στην αρχή του φωνήεντος /a/ στο *мать* /mʲatʲ/ οι διαμορφωτές επηρεάζονται, όπως φαίνεται στο Σχήμα 3γ, από το μαλακό σύμφωνο που προηγείται). Τέλος, είναι ορατή η έκρηξη του οδοντικού κλειστού /t/ που δηλώνεται με μια κάθετη γραμμή σκούρου χρώματος. Το οδοντικό κλειστό αυτό σύμφωνο είναι σκληρό στο *mat* /mat/ ‘ματ’ και μαλακό στα *мать* /matʲ/ ‘μητέρα’ και *мать* /mʲatʲ/ ‘τσαλακώνω’, γεγονός που αποτυπώνεται και στα φασματογραφήματα αν συγκρίνουμε τους διαμορφωτές στο τέλος του φωνήεντος /a/ στα *мать* /matʲ/ και *мать* /mʲatʲ/ (σχήματα 3β και 3γ αντίστοιχα) με τους διαμορφωτές στο τέλος του φωνήεντος /a/ στο *mat* /mat/ (Σχήμα 3α).

1.2.1.1. Κλειστά σύμφωνα

Η Ρωσική έχει άηχα διχειλικά /p/, οδοντικά /t/ και υπερωικά /k/ κλειστά σύμφωνα καθώς και τα αντίστοιχα ηχηρά διχειλικά /b/, οδοντικά /d/ και υπερωικά /g/ κλειστά σύμφωνα (Cubberley 2002, Timberlake 2004). Για να δηλώσουμε τα οδοντικά κλειστά σύμφωνα στο ΔΦΑ και να τα διακρίνουμε από τα φατνιακά /t/ και /d/, χρησιμοποιούμε το σύμβολο [̟]. Έτσι, η ακριβής φωνητική πραγμάτωση των /t/ και /d/ στη Ρωσική είναι [̟t] και [̟d] αντίστοιχα.

Σε όλους τους παραπάνω τόπους άρθρωσης εμφανίζονται σκληρά-μαλακά ζεύγη, όμως μόνο τα διχειλικά και τα οδοντικά ζεύγη έχουν φωνηματική αξία. Τα ουρανικοποιημένα υπερωικά κλειστά /k/ και /g/ έχουν περιορισμένη κατανομή, εμφανίζονται μόνο πριν από τα μπροστινά φωνήεντα /i, e/, π.χ. *кепка* /kʲépkə/ ‘κασκέτο’, *кипеть* /kʲipétʲ/ ‘βράζω’ και σπανιότατα πριν από τα /a, o, u/, κυρίως σε δάνειες και διαλεκτικές λέξεις ή σε μεμονωμένες λέξεις ως αποτέλεσμα πρόσφατων φωνολογικών εξελίξεων, π.χ. *ткешь* [tkʲéʃʲ] ‘υφαίνω-Παροντ.2Εν’ < *ткать* [tkátʲ] ‘υφαίνω-Απαρεμφ’ (Timberlake 2004: 53, 59). Επιπλέον, τα /k/ και /g/ δεν εμφανίζονται ποτέ στο τέλος της λέξης (_C#) (Cubberley 2002: 62), γι’ αυτό σύμφωνα με τη Σχολή της Μόσχας αποτελούν αλλοφωνικές πραγματώσεις των αντίστοιχων μη ουρανικοποιημένων κλειστών /k/ και /g/ (Αναπέσον 1956: 170, Πάππου-Ζουραβλιόβα 2009: 816, υποσημ. 1) (βλ. επίσης ΕΠ 5.2.1., υποενότητα 1.1.2.). Τα μη ουρανικοποιημένα υπερωικά, από την άλλη, δεν εμφανίζονται ποτέ πριν από το /i, e/. Αυτή η κατανομή αποτέλεσε αντικείμενο διαμάχης μεταξύ της Σχολής της Μόσχας και της Σχολής του Λένινγκραντ σχετικά με το εάν το οπίσθιο /i/ αποτελεί πραγμάτωση του /i/ σε περιβάλλον πριν από μη ουρανικοποιημένο σύμφωνο (Ci) ή ανεξάρτητο φθόγγο, δηλ. φώνημα. Τέλος, είναι συνηθισμένη η μη ουρανικοποιημένη προφορά του /k/ στην πρόθεση *к* πριν από /i, e/, π.χ. *к этому* [k étmu] ‘προς εκείνο’ και του /x/ σε σύνθετα όπως *двухэтажный* [dvuxetázniʲ] ‘διδώροφος-Ονομ.Εν.Αρσ’ (Timberlake 2004: 60) (βλ. και ΕΠ 5.2.1., υποενότητα 1.1.2.).

Στο Σχήμα 4 παρουσιάζεται η άρθρωση των διχειλικών, οδοντικών και υπερωικών κλειστών συμφώνων της Ρωσικής. Στον κάθε τόπο άρθρωσης, στα αριστερά του σχήματος παρουσιάζεται το μη ουρανικοποιημένο σύμφωνο και στα δεξιά το ουρανικοποιημένο σύμφωνο. Σε όλες τις περιπτώσεις, η στοματική κοιλότητα φράζεται σε κάποιο σημείο από τους αρθρωτές. Στα μη ουρανικοποιημένα σύμφωνα η άρθρωση αυτή είναι και η μοναδική. Αντίθετα, στα ουρανικοποιημένα σύμφωνα η άρθρωση αυτή συνοδεύεται από μια δευτερεύουσα, την ουρανικοποίηση, την κίνηση δηλαδή του μπροστινού μέρους της γλώσσας προς τον ουρανίσκο. Στα διχειλικά κλειστά η φραγή εμφανίζεται στα χείλη (Σχήμα 4.1), στα οδοντικά κλειστά η φραγή εμφανίζεται στα άνω δόντια (Σχήμα 4.2) και τέλος στα υπερωικά κλειστά η φραγή εμφανίζεται στη μαλακή υπερώα (Σχήμα 4.3). Σε όλες τις περιπτώσεις, το ρεύμα αέρα δε βρίσκει δίοδο και συμπιέζεται μέχρι να ανοίξουν οι αρθρωτές και να απελευθερωθεί το κλειστό σύμφωνο.

Σχήμα 4. Κλειστά σύμφωνα της Ρωσικής: (1) διχειλικά, (2) οδοντικά και (3) υπερωικά. Στο σχήμα, τα σκληρά/μη ουρανικοποιημένα σύμφωνα παρουσιάζονται στα αριστερά και τα μαλακά/ουρανικοποιημένα σύμφωνα παρουσιάζονται στα δεξιά.

Για την περιγραφή της ηχηρότητας στα κλειστά σύμφωνα οι φωνητικοί χρησιμοποιούν τον όρο *Χρόνος Έναρξης της Φώνησης*, ΧΕΦ (Voice Onset Time, VOT). Ο ΧΕΦ ορίζεται ως το διάστημα από την απελευθέρωση της άρθρωσης, την έκρηξη δηλαδή του κλειστού συμφώνου έως την έναρξη

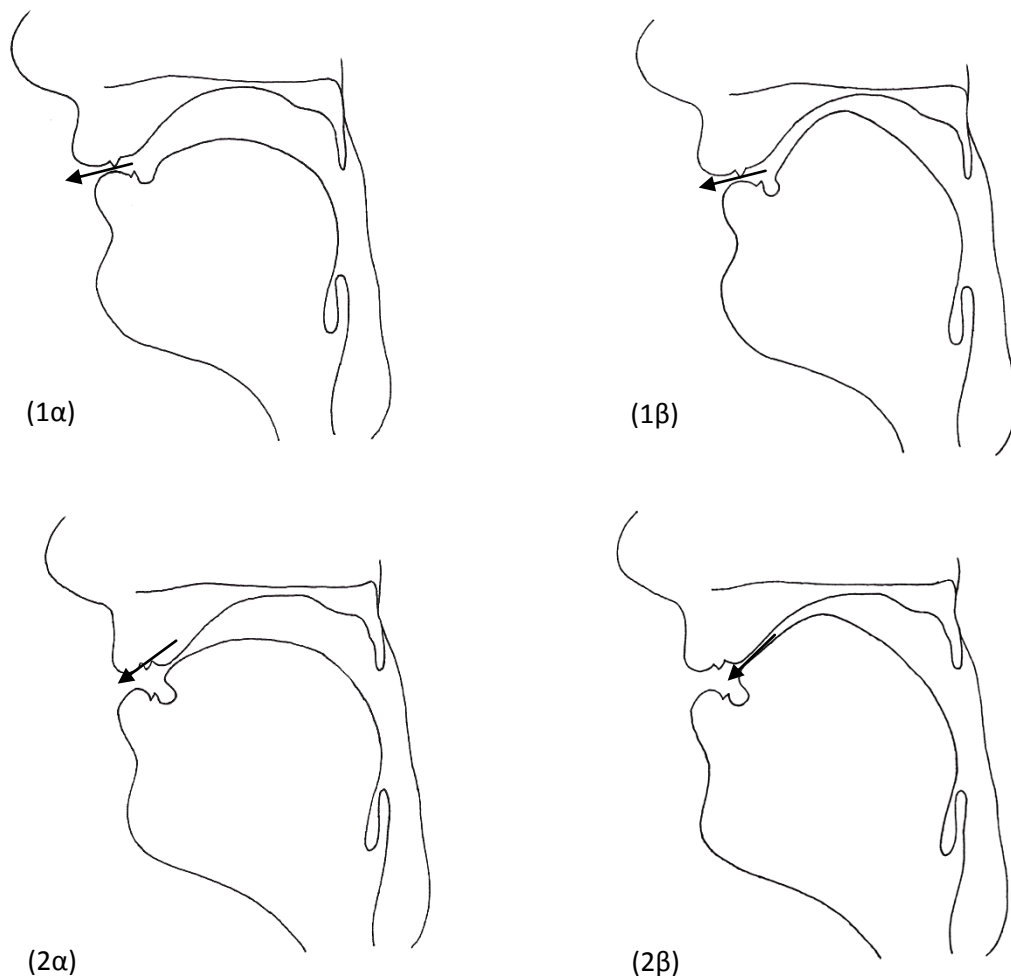
της φώνησης και μετρίεται σε χιλιοστά του δευτερολέπτου. Το ανθρώπινο αυτί είναι πολύ ευαίσθητο στον ΧΕΦ και κατατάσσει τα κλειστά σύμφωνα ως *άηχα* (voiceless) ή *ηχηρά* (voiced) βασιζόμενο στα λίγα αυτά δευτερόλεπτα μεταξύ έκρηξης και φώνησης. Στις περισσότερες γλώσσες του κόσμου (π.χ. Ισπανική, Ιταλική, Ελληνική, Ολλανδική), συμπεριλαμβανομένης και της Ρωσικής, τα άηχα κλειστά έχουν έναν πολύ σύντομο ΧΕΦ. Οι φωνητικές χορδές εφάπτονται τη στιγμή της απελευθέρωσης και η φώνηση αρχίζει σχεδόν αμέσως (για την ακρίβεια μετά από 10 περίπου χιλιοστά του δευτερολέπτου). Σε αυτές τις γλώσσες, η φώνηση στα ηχηρά κλειστά σύμφωνα ξεκινάει αρκετά χιλιοστά του δευτερολέπτου πριν την έκρηξη, ουσιαστικά συνοδεύει τη συμφωνική φραγή (ο ΧΕΦ παίρνει αρνητικές τιμές). Σε κάποιες γλώσσες όμως όπως η Αγγλική, τα λεγόμενα ηχηρά κλειστά /b, d, g/ πραγματώνονται φωνητικά ως άηχα όταν βρίσκονται στην αρχή λέξης (π.χ. Docherty 1992). Με άλλα λόγια, παρόλο που φωνολογικά περιγράφονται ως ηχηρά [+ηχηρό], η φώνηση ξεκινάει μετά την έκρηξη και συγκεκριμένα μετά από περίπου 10 χιλιοστά του δευτερολέπτου. Αυτό στην ουσία σημαίνει ότι τα ηχηρά κλειστά της Αγγλικής πραγματώνονται φωνητικά όπως τα άηχα κλειστά της Ρωσικής (και της Ελληνικής). Σε γλώσσες όπως η Αγγλική, τα άηχα κλειστά έχουν αρκετά μεγάλο ΧΕΦ (<40 χιλιοστά του δευτερολέπτου) και στην περίπτωση αυτή λέμε ότι τα κλειστά σύμφωνα εμφανίζουν δασύτητα. Η δασύτητα συμβολίζεται στη λεπτομερή φωνητική μεταγραφή με το σύμβολο του ΔΦΑ [ʰ], π.χ. *tea* [tʰi:] 'τσάι'.

1.2.1.2. Τριβόμενα και προστριβόμενα σύμφωνα

Η Ρωσική διαθέτει άηχα χειλοδοντικά /f/, οδοντικά /s/ και μεταφατνιακά /ʃ/ τριβόμενα σύμφωνα καθώς και τα αντίστοιχα ηχηρά χειλοδοντικά /v/, οδοντικά /z/ και μεταφατνιακά /ʒ/ σύμφωνα. Υπάρχει επίσης το άηχο υπερωικό τριβόμενο /x/.⁹ Από αυτά, σκληρά-μαλακά ζεύγη με φωνηματική αξία εμφανίζουν τα χειλοδοντικά και τα οδοντικά τριβόμενα. Τα μεταφατνιακά τριβόμενα /ʃ, ʒ/ είναι, όπως αναφέρθηκε στην υποενότητα 1.2.1., πάντοτε μη ουρανικοποιημένα. Το ουρανικοποιημένο υπερωικό τριβόμενο /xʲ/ έχει, όπως και τα ουρανικοποιημένα υπερωικά κλειστά /kʲ/ και /gʲ/ (βλ. υποενότητα 1.2.1.1.) περιορισμένη κατανομή, εμφανίζεται δηλαδή όπως και τα /kʲ/ και /gʲ/ μόνο πριν από τα μπροστινά φωνήεντα /i, e/ και σπανιότατα πριν από τα /a, o, u/, κυρίως σε δάνειες και διαλεκτικές λέξεις, ενώ δεν εμφανίζεται ποτέ στο τέλος της λέξης και γι' αυτό θεωρείται από τη Σχολή της Μόσχας ως αλλοφωνική πραγμάτωση του αντίστοιχου μη ουρανικοποιημένου /x/. Τέλος, υπάρχει το ουρανικοποιημένο άηχο μεταφατνιακό /ʃʲ:/ το οποίο όμως πραγματώνεται ως μακρό σύμφωνο μόνο σε μεσοφωνηεντική θέση (V_V) ενώ πριν από σύμφωνο δεν παρουσιάζει μακρότητα (βλ. επίσης ΕΠ 5.2.1., υποενότητα 1.1.2.).

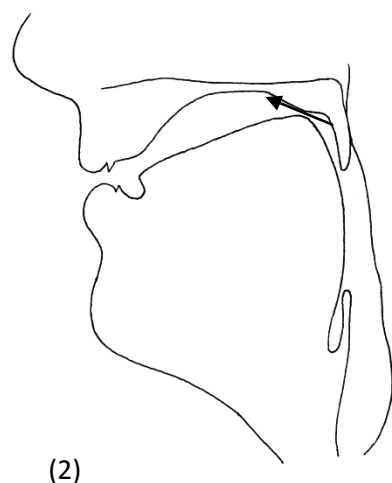
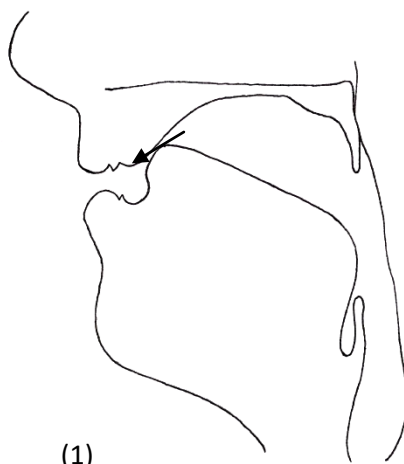
Στα σχήματα 5-6 παρουσιάζεται η άρθρωση των διχειλικών, οδοντικών, μεταφατνιακών και υπερωικών τριβόμενων συμφώνων της Ρωσικής. Στον κάθε τόπο άρθρωσης, στα αριστερά του σχήματος παρουσιάζεται το μη ουρανικοποιημένο σύμφωνο ενώ στα δεξιά παρουσιάζεται (όταν υπάρχει) το ουρανικοποιημένο σύμφωνο. Σε όλες τις περιπτώσεις, οι αρθρωτές πλησιάζουν πολύ μεταξύ τους αφήνοντας ένα πολύ στενό πέρασμα από όπου το ρεύμα αέρα περνάει δημιουργώντας

⁹ Το ηχηρό υπερωικό τριβόμενο /ɣ/ έχει εξαιρετικά περιορισμένη κατανομή. Αποτελεί διαφορετική πραγμάτωση του /x/ πριν από ηχηρό εμποδιστικό, π.χ. в их доме /v ix domi/ → [vʲɪxɔɐmʲi] 'στο σπίτι τους' (Timberlake 2004: 64).

Σχήμα 5. Τριβόμενα σύμφωνα της Ρωσικής: (1) χειλοδοντικά και (2) οδοντικά. Στο σχήμα, τα σκληρά/μη ουρανικοποιημένα σύμφωνα παρουσιάζονται στα αριστερά και τα μαλακά/ουρανικοποιημένα σύμφωνα παρουσιάζονται στα δεξιά.

μα αναταραχή. Στα μη ουρανικοποιημένα σύμφωνα η άρθρωση αυτή είναι και η μοναδική ενώ στα ουρανικοποιημένα σύμφωνα η άρθρωση αυτή συνοδεύεται, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, από την ουρανικοποίηση, την κίνηση δηλαδή του μπροστινού μέρους της γλώσσας προς τον ουρανίσκο. Στα χειλοδοντικά τριβόμενα το στενό πέρασμα εμφανίζεται στα άνω δόντια καθώς τα κάτω χείλη πλησιάζουν προς αυτά (Σχήμα 5.1), στα οδοντικά τριβόμενα το στενό πέρασμα εμφανίζεται στα άνω δόντια καθώς η άκρη της γλώσσας πλησιάζει προς αυτά (Σχήμα 5.2), στα μεταφατνιακά τριβόμενα το στενό πέρασμα εμφανίζεται στην περιοχή πίσω από τα άνω φατνία (Σχήμα 6.1) και τέλος στα υπερωικά τριβόμενα το στενό πέρασμα εμφανίζεται στην μαλακή υπερώα (Σχήμα 6.2).

Σχήμα 6. Τριβόμενα σύμφωνα της Ρωσικής: (1) σκληρό/μη ουρανικοποιημένο μεταφατνιακό και (2) σκληρό/μη ουρανικοποιημένο υπερωικό. Τα μεταφατνιακά τριβόμενα είναι αποκλειστικά σκληρά στη Ρωσική και δεν εμφανίζουν μαλακό αντίστοιχο. Τα υπερωικά τριβόμενα εμφανίζουν μαλακό αντίστοιχο στη Ρωσική αλλά αυτό αποτελεί αλλοφωνική πραγμάτωση του σκληρού υπερωικού τριβόμενου, βλ. υποενότητα 1.2.1.2.

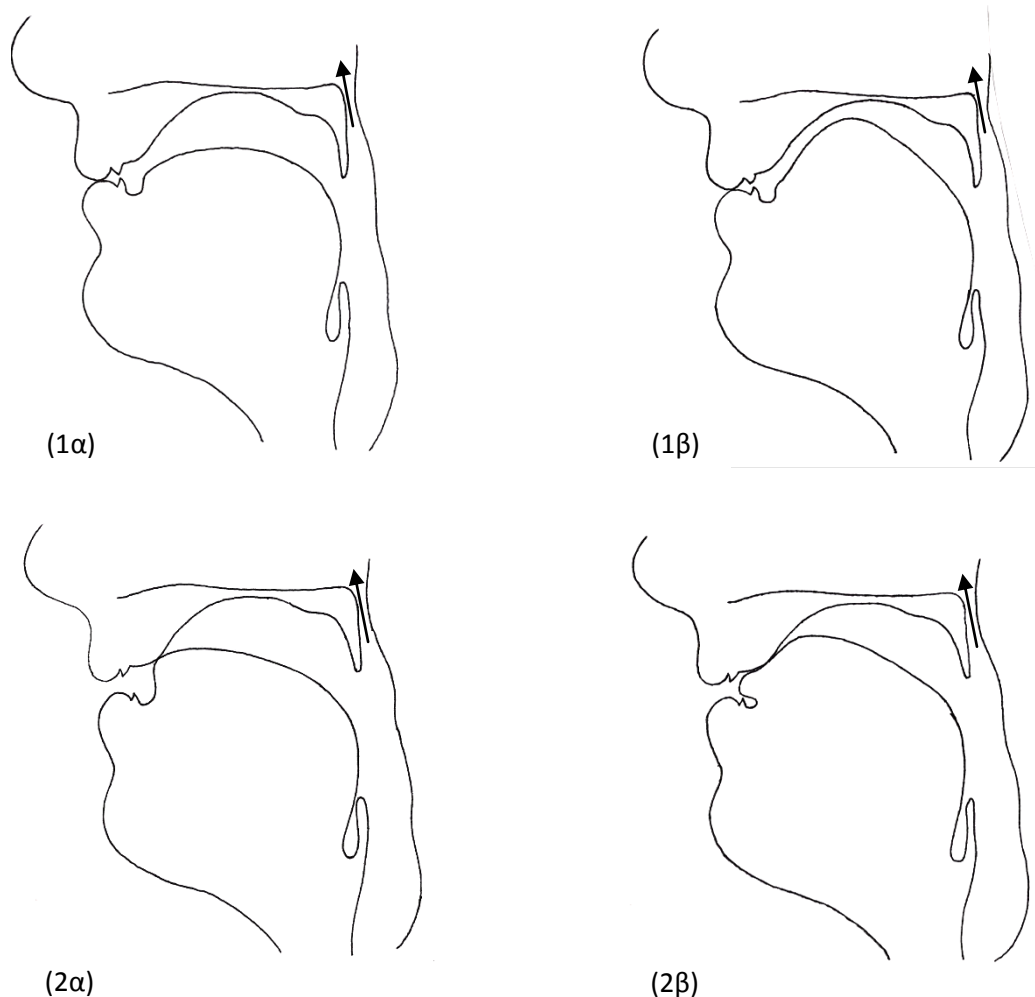
Όπως αναφέρθηκε στην υποενότητα 1.1.3.2., τα προστριβόμενα σύμφωνα αποτελούν έναν συνδυασμό κλειστού και τριβόμενου φθόγγου. Στη Ρωσική εμφανίζεται το οδοντικό προστριβόμενο /ts/ και το μεταφατνιακό προστριβόμενο /tʃʲ/. Φωνολογικά, το /ts/ και το /tʃʲ/ θεωρούνται ως ένα φώνημα και όχι ως ένα σύμπλεγμα φωνημάτων. Σε αυτό συνηγορεί το γεγονός ότι η διάρκειά τους δεν είναι το άθροισμα της διάρκειας των δύο συστατικών τους αλλά όση ενός φθόγγου αλλά και το γεγονός ότι το /ts/ δεν ουρανικοποιείται μπροστά από μη-οπίσθιο φωνήεν όπως συμβαίνει με το /s/ (Timberlake 2004).¹⁰

¹⁰ Τα ηχηρά προστριβόμενα /dz, dʒʲ/ αποτελούν διαφορετικές πραγματώσεις των άηχων προστριβόμενων /ts/ και /tʃʲ/, αντίστοιχα, σε περιβάλλον πριν από ηχηρό εμποδιστικό.

1.2.1.3. Αντηχητικά (έρρινα, παλλόμενα και πλευρικά) σύμφωνα

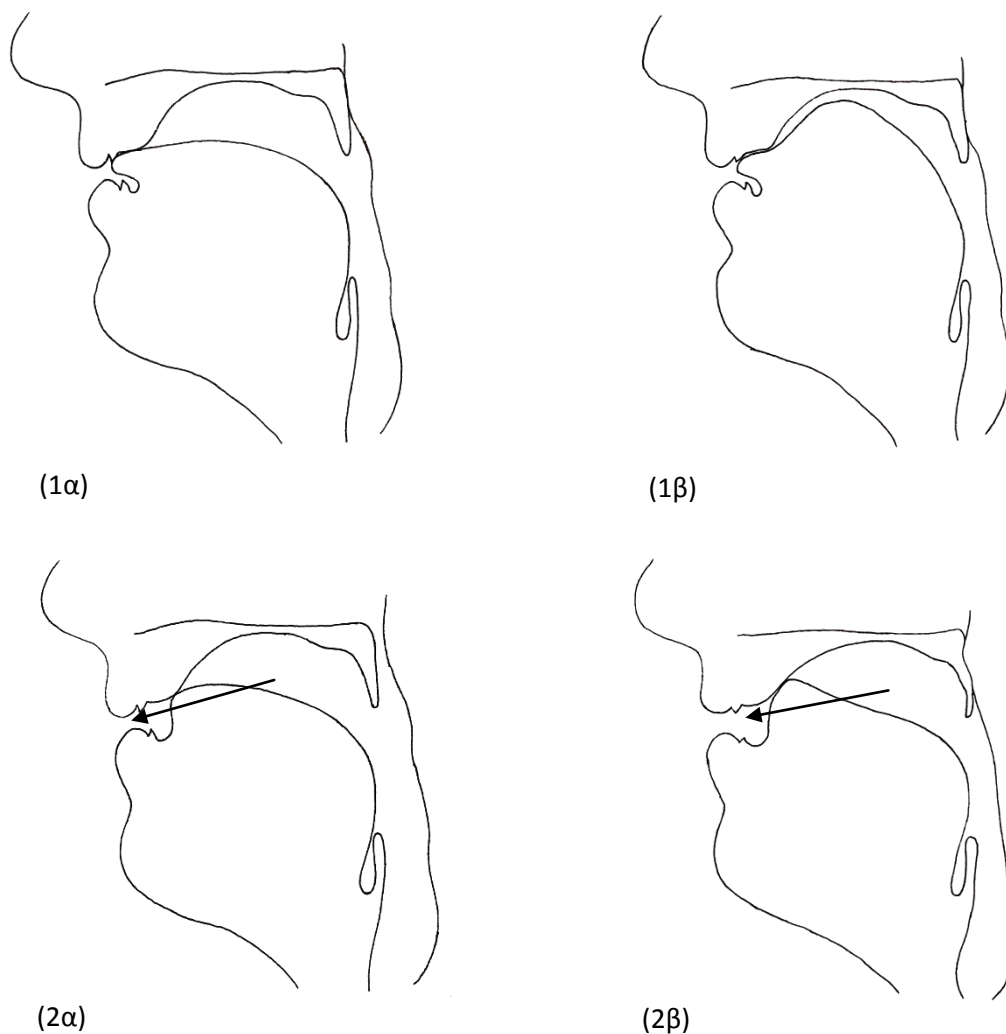
Η Ρωσική έχει τέσσερα αντηχητικά σύμφωνα, το έρρινο διχειλικό /m/ και το έρρινο οδοντικό /n/, το οδοντικό πολυπαλλόμενο /r/, και το οδοντικό πλευρικό /l/ (Timberlake 2004). Και τα τέσσερα αυτά σύμφωνα εμφανίζονται σε σκληρά-μαλακά ζεύγη. Όπως αναφέρθηκε στην υποενότητα 1.1.3.2., κατά την παραγωγή του πολυπαλλόμενου /r/, η ροή του αέρα κάνει τους αρθρωτές να πάλλονται τρεις-τέσσερις φορές, να ενώνονται δηλαδή και απομακρύνονται (Matusevič 1976). Σχετικά με το πλευρικό οδοντικό σύμφωνο /l/ στη Ρωσική, αυτό είναι κατά βάση υπερωικοποιημένο [ɫ], ειδικά όταν είναι σκληρό/μη ουρανικοποιημένο (Jones & Ward 1969).¹¹

Στα σχήματα 7-8 παρουσιάζεται η άρθρωση των έρρινων διχειλικών και οδοντικών, του οδοντικού μονοπαλλόμενου και του οδοντικού πλευρικού της Ρωσικής. Στον κάθε τόπο άρθρωσης,

Σχήμα 7. Αντηχητικά σύμφωνα της Ρωσικής: (α) διχειλικά έρρινα και (β) οδοντικά έρρινα. Στο σχήμα, τα σκληρά/μη ουρανικοποιημένα σύμφωνα παρουσιάζονται στα αριστερά και τα μαλακά/ουρανικοποιημένα σύμφωνα παρουσιάζονται στα δεξιά.

¹¹ Το ρωσικό /ɫ/ μοιάζει πολύ με μια πολύ γνωστή διαλεκτική ποικιλία του /l/ της Ελληνικής η οποία εμφανίζεται μπροστά από τα φωνήεντα /a, o, u/ σε λέξεις όπως χαλαρά [xalagá] στα βόρεια ιδιώματα (π.χ. περιοχή της Θεσσαλονίκης), βλ. υποενότητα 1.4.2.3.

Σχήμα 8. Αντηχητικά σύμφωνα της Ρωσικής: (α) οδοντικά μονοπαλλόμενα και (β) φατνιακά πλευρικά. Στο σχήμα, τα σκληρά/μη ουρανικοποιημένα σύμφωνα παρουσιάζονται στα αριστερά και τα μαλακά/ουρανικοποιημένα σύμφωνα παρουσιάζονται στα δεξιά.

στα αριστερά του σχήματος παρουσιάζεται το μη ουρανικοποιημένο σύμφωνο ενώ στα δεξιά του σχήματος παρουσιάζεται το ουρανικοποιημένο σύμφωνο. Στα έρρινα σύμφωνα υπάρχει συμφωνική φραγή σε κάποιο σημείο της στοματικής κοιλότητας αλλά ο αέρας από τους πνεύμονες διαφεύγει από τη μύτη. Στην περίπτωση του διχειλικού έρρινου /m/ η φραγή εμφανίζεται στα χείλη (Σχήμα 7.1) ενώ στην περίπτωση του οδοντικού έρρινου /n/ η φραγή εμφανίζεται στα άνω δόντια (Σχήμα 7.2). Στα οδοντικά πολυπαλλόμενα, η άκρη της γλώσσας τίθεται σε κίνηση λόγω της ροής του αέρα κατά τέτοιο τρόπο ώστε να ακουμπάει και να απομακρύνεται από τα άνω δόντια τρεις με τέσσερις φορές. Αυτή η κίνηση και επαναφορά της γλώσσας είναι δύσκολο να αποτυπωθεί σε σχήμα, η κάθε επαφή πάντως της άκρης της γλώσσας γίνεται, όπως ειπώθηκε προηγουμένως, στην περιοχή των άνω δοντιών (Σχήμα 8.1). Τέλος, στα φατνιακά πλευρικά υπάρχει επαφή του κέντρου της γλώσσας στην περιοχή των άνω φατνίων αλλά ο αέρας από τους πνεύμονες διαφεύγει από τα πλάγια, από τη μια ή και από τις δύο πλευρές της γλώσσας (Σχήμα 8.2).

1.2.2. Τα φωνήεντα της Ρωσικής

Σε τονισμένες θέσεις, η Ρωσική εμφανίζει πέντε φωνήεντα με φωνηματική αξία /i, e, a, o, u/. Σε μη τονισμένες θέσεις, το φωνηεντικό σύστημα της Ρωσικής χαρακτηρίζεται από το φαινόμενο της *φωνολογικής φωνηεντικής μείωσης/έκπτωσης* (phonological vowel reduction) (Avanésou 1956, Crosswhite 2001, Jones & Ward 1969, Padgett 2004, Padgett & Tabain 2005) που προκαλεί την *ουδετεροποίηση* (neutralization) διακρίσεων μεταξύ φωνηέντων. Όπως δηλώνει και το όνομά της, η φωνολογική φωνηεντική μείωση συμβαίνει στο επίπεδο της φωνολογίας και είναι κατηγορική, δηλαδή υποχρεωτική για τον ομιλητή ενώ δεν πρέπει να συγχέεται με τη φωνηεντική μείωση που εμφανίζεται στο επίπεδο της φωνητικής (phonetic vowel reduction). Η φωνητική φωνηεντική μείωση συνδέεται με την συνάρθρωση και μπορεί να προκληθεί από πολλούς παράγοντες όπως η έλλειψη τόνου, η ταχύτητα εκφοράς και το είδος λόγου (π.χ. διαφορές μεταξύ αυθόρμητου/προφορικού και προσχεδιασμένου/εκφωνημένου λόγου, βλ. υποενότητα 1.3.2.1. για τη φωνητική φωνηεντική μείωση στην Ελληνική) και δεν είναι κατηγορική (Fourakis 1991).

Παραδοσιακά, η Ρωσική περιγράφεται ως εμφανίζουσα δύο βαθμίδες φωνολογικής φωνηεντικής μείωσης/έκπτωσης ανάλογα με τη θέση του άτονου φωνήεντος σε σχέση με την τονισμένη συλλαβή. Υπάρχει η *1^η βαθμίδα έκπτωσης* (Degree 1 reduction) όταν το φωνήεν βρίσκεται σε προτονική θέση και η *2^η βαθμίδα έκπτωσης* (Degree 2 reduction) όταν το φωνήεν βρίσκεται σε προ-προτονική θέση ή μετατονική θέση, με τη δεύτερη βαθμίδα έκπτωσης να περιγράφεται ως περισσότερο δραστική από την πρώτη.

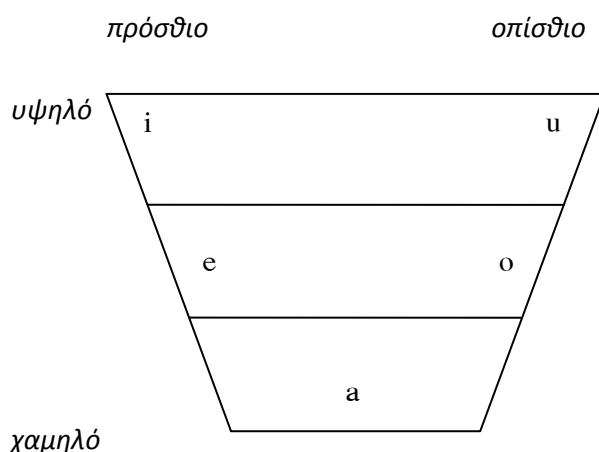
1.2.2.1. Φωνήεντα σε τονισμένες θέσεις

Η Ρωσική έχει τα ακόλουθα φωνήεντα σε τονισμένες θέσεις:

- δύο υψηλά φωνήεντα, το πρόσθιο /i/ και το οπίσθιο /u/
- δύο μεσαία φωνήεντα, το πρόσθιο /e/ και το οπίσθιο /o/
- ένα χαμηλό κεντρικό φωνήεν, το /a/

Τα οπίσθια /o/ και /u/ είναι ταυτόχρονα και στρογγυλά ενώ τα πρόσθια /i/ και /e/ και το κεντρικό /a/ είναι ταυτόχρονα και μη στρογγυλά. Σε τονισμένες θέσεις, εμφανίζεται επίσης το υψηλό κεντρικό φωνήεν [ɨ]. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η φωνολογική υπόσταση του [ɨ] αποτέλεσε αντικείμενο διαμάχης μεταξύ της Σχολής της Μόσχας και της Σχολής του Λένινγκραντ. Σύμφωνα με την επικρατέστερη άποψη, που αντιπροσωπεύεται παραδοσιακά από τη Σχολή της Μόσχας αλλά και αρκετές πρόσφατες μελέτες (Padgett 2001, Timberlake 2004), το [ɨ] βρίσκεται σε συμπληρωματική κατανομή με το /i/ μετά από από μη ουρανικοποιημένο σύμφωνο (π.χ. бит /bit/ 'τρόπος ζωής' αλλά бит /b'it/ 'χτυπημένος'). Το [ɨ] επομένως θεωρείται αλλόφωνο, δηλαδή πραγμάτωση του /i/ στο συγκεκριμένο περιβάλλον και όχι φώνημα. Αντίθετα, η Σχολή του Λένινγκραντ υποστηρίζει ότι το [ɨ] αποτελεί ξεχωριστό φώνημα /ɨ/ διότι εμφανίζεται σε απόλυτα αρκτική θέση, όπως και το /i/, για παράδειγμα σε τοπωνυμικές και άλλες δάνειες λέξεις, π.χ. бйсон [ɨjsɐn] (Timberlake 2004: 41).

Στο Σχήμα 9, παρουσιάζονται τα πέντε φωνήεντα της Ρωσικής σε τονισμένες θέσεις τοποθετημένα κατά προσέγγιση στον *φωνηεντικό χώρο* (vowel space). Ο φωνηεντικός χώρος λειτουργεί ως μια αναπαράσταση της στοματικής κοιλότητας και κινείται σε 2 άξονες: τον κάθετο άξονα που αντιπροσωπεύει το αν το φωνήεν είναι υψηλό ή χαμηλό (ή μεσαίο) και τον οριζόντιο

Σχήμα 9. Τα πέντε φωνήεντα της Ρωσικής σε τονισμένες θέσεις τοποθετημένα κατά προσέγγιση στον φωνηεντικό χώρο.

άξονα που αντιπροσωπεύει το αν το φωνήεν μέσα στη στοματική κοιλότητα είναι πρόσθιο ή οπίσθιο (ή κεντρικό). Κατά συνέπεια, το πρόσθιο υψηλό φωνήεν /i/ (η γλώσσα κατά την παραγωγή του βρίσκεται μπροστά και ψηλά στη στοματική κοιλότητα αντίστοιχα) τοποθετείται/αναπαριστάται ψηλά στην αριστερή γωνία του φωνηεντικού χώρου.

Η φωνητική πραγμάτωση των ρωσικών φωνηέντων εξαρτάται όχι μόνο από τη θέση τους σε σχέση με την τονισμένη συλλαβή ή από το εάν τονίζονται ή όχι αλλά και από το είδος του συμφώνου που προηγείται ή/και έπεται, από το αν με άλλα λόγια βρίσκονται ανάμεσα ή δίπλα σε σκληρά/μη ουρανικοποιημένα (C) ή μαλακά/ουρανικοποιημένα (C^j) σύμφωνα. Συγκεκριμένα, οι πραγματώσεις των τονισμένων φωνηέντων της Ρωσικής είναι οι ακόλουθες:

Πίνακας 2. Πραγμάτωση τονισμένων φωνηέντων σε περιβάλλον μεταξύ συμφώνων (παραδείγματα από τον Timberlake 2004).

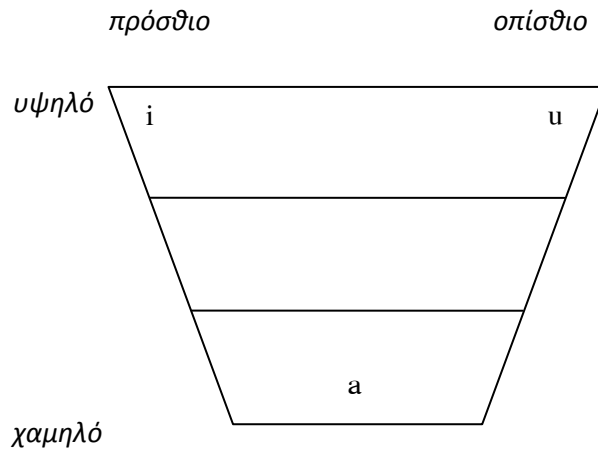
Φωνήεν	Πραγμάτωση			
	CVC	CVC ⁱ	C ⁱ VC	C ⁱ VC ⁱ
/ί/	[í] π.χ. мыт [mít] ‘πλυμένος’	[í] π.χ. мыть [mitʲ] ‘πλένω’	[í] π.χ. митра [mítɾə] ‘μίτρα (επισκόπου)’	[í] π.χ. митинг [mítʲɪŋk] ‘συλλαλητήριο’
/έ/	[é] π.χ. мэр [mér] ‘δήμαρχος’	[é] π.χ. о мэре [ɐ méri] ‘σχετικά με το δήμαρχο’	[é] π.ч. тело [tʲéɫə] ‘σώμα’	[é] π.ч. метить [mʲétʲitʲi] ‘σκοπεύω’
/ά/	[á] π.ч. мат [mát] ‘ματ’	[á] π.ч. мать [máʲtʲ] ‘μητέρα’	[á] π.ч. мят [mʲáɛtʲ] ‘τσαλακωμένος’	[á] π.ч. мять [mʲáɛtʲi] ‘τσαλακώνω’
/ό/	[ó] π.ч. мода [móda] ‘μόδα’	[ó] π.ч. о моде [ɐ móɛdʲi] ‘σχετικά με τη μόδα’	[ó] π.ч. мёд [mʲóɛtʲ] ‘μέλι’	[ó] π.ч. о мёде [ɐmʲóɛdʲi] ‘σχετικά με το μέλι’
/ύ/	[ú] π.ч. пучко [pústə] ‘άδειος’ (Επίρρ.)	[ý] π.ч. бугря [búɾʲə] ‘καταιγίδα’	[ý] π.ч. бюст [bʲýstʲ] ‘προτομή, μούστο’	[ý] π.ч. о бюсте [ɐ bʲýsʲtʲi] ‘σχετικά με την προτομή /το μούστο’

1.2.2.2. Φωνήεντα σε άτονες θέσεις

Όταν τα φωνήεντα της Ρωσικής βρίσκονται σε άτονες θέσεις, υπόκεινται, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, σε φωνολογική έκπτωση/μείωση. Σε προτονική θέση εμφανίζεται έκπτωση 1^{ης} βαθμίδας ενώ στις υπόλοιπες άτονες θέσεις, δηλαδή σε προ-προτονική θέση και μετατονική θέση, εμφανίζεται έκπτωση 2^{ης} βαθμίδας. Και στις δύο βαθμίδες έκπτωσης, τα δύο μεσαία φωνήεντα, το πρόσθιο /e/ και το οπίσθιο /o/ δεν εμφανίζονται. Στα σχήματα 10 και 11 παρουσιάζονται τα τρία φωνήεντα της Ρωσικής στην 1^η και 2^η βαθμίδα έκπτωσης αντίστοιχα τοποθετημένα κατά προσέγγιση στον φωνηεντικό χώρο.

1. Έκπτωση 1ης βαθμίδας (προτονική θέση, νV)

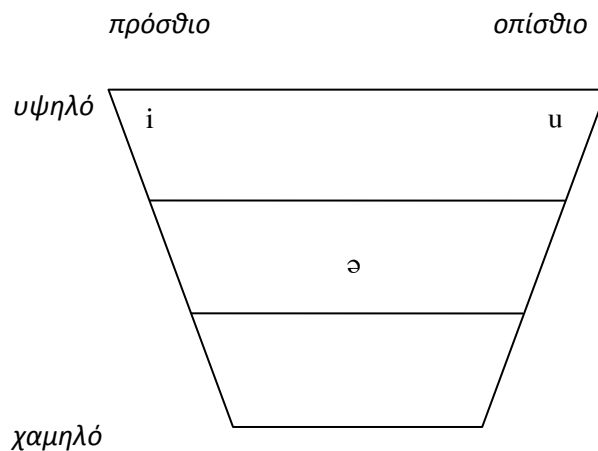
- δύο υψηλά φωνήεντα, το πρόσθιο /i/ και το οπίσθιο /u/
- ένα χαμηλό κεντρικό φωνήεν, το /a/. Το συγκεκριμένο φωνήεν αρθρώνεται λίγο πιο ψηλά στον φωνηεντικό χώρο, και επομένως, αν θέλουμε να το περιγράψουμε με ακρίβεια πρέπει να χρησιμοποιήσουμε το σύμβολο [ɐ] (Barnes 2011: 3).

Σχήμα 10. Τα τρία φωνήεντα της Ρωσικής σε άτονες θέσεις στην 1^η βαθμίδα έκπτωσης τοποθετημένα κατά προσέγγιση στον φωνηεντικό χώρο.

2. Έκπτωση 2^{ης} βαθμίδας (προ-προτονική θέση, υνV και μετατονική θέση, νVυ)

- δύο υψηλά φωνήεντα, το πρόσθιο /i/ και το οπίσθιο /u/
- ένα κεντρικό μεσαίο φωνήεν, το /ə/

Σχήμα 11. Τα τρία φωνήεντα της Ρωσικής σε άτονες θέσεις στην 2^η βαθμίδα έκπτωσης τοποθετημένα κατά προσέγγιση στον φωνηεντικό χώρο.

Αναλυτικά, οι πραγματώσεις των άτονων φωνηέντων της Ρωσικής στις 2 βαθμίδες φωνολογικής έκπτωσης/μείωσης μεταξύ συμφώνων είναι οι ακόλουθες (βλ. και ΕΠ 5.2.1., υποενότητα 1.1.1., σελ. 3-4):

- Σε περιβάλλον μη-ουρανικοποιημένων συμφώνων τα /a/ και /o/ πραγματώνονται ως [ɐ] στην 1^η εκπτωτική βαθμίδα, και ως [ə] στην 2^η εκπτωτική βαθμίδα.

Παραδείγματα (Barnes 2011: 4, με μικρές προσαρμογές στη μεταγραφή):

(1)	τονισμένη θέση	1 ^η βαθμίδα έκπτωσης	2 ^η βαθμίδα έκπτωσης
α.	/o/	mólɔdɔstʲ 'νεότητα'	mɛlɔdɔj 'νέος'
		bólʲ 'πόνος'	bəlʲɛnájɔ 'σημείο πόνου (Επιθ.)'
		bɛlʲétʲ 'προκαλώ πόνο-Απαρεμφ'	tótʲʲɪkɔ 'παλιός (Επιθ.)'
β.	/a/	stárʲɪj 'παλιός (Επιθ.)'	stərʲiná 'παλιές εποχές'
		rázum 'λόγος, νους'	rəzumʲétʲ 'εννοώ-Απαρεμφ'

❖ Σημ: молодость, молоденький, молодой, боль, болеть, болевая точка, старьй, старик, старина, разум, разумно, разуметь.

- Σε περιβάλλον μετά και ανάμεσα σε ουρανικοποιημένα σύμφωνα και στις 2 εκπτώτικες βαθμίδες τα /a, e, o/ πραγματώνονται ως [i] (βλ. επίσης Padgett & Tabain 2005) εκτός από τις περιπτώσεις όπου το φωνήεν αποτελεί κλιτική κατάληξη οπότε και η πραγμάτωση ποικίλει μεταξύ [i] και [ɐ] (Timberlake 2004: 48-49). Για παράδειγμα, το /a/ σε κλιτικές καταλήξεις και σε απόλυτα ληκτική θέση πραγματώνεται ως [ɐ], π.χ. моря μόγʲɔ 'θάλασσα-Γεν.Εν', бγрям бύгʲɔм 'καταιγίδα-Δοτ.Πλ' (Cubberley 2002: 72).

Παραδείγματα:

(2)		1 ^η βαθμίδα έκπτωσης	2 ^η βαθμίδα έκπτωσης
α.	/a/	pítʲʲ 'πέντε-Γεν.Εν'	jízʲkɔ 'γλώσσα-Γεν.Εν'
			plótʲʲɪdʲɔ 'πλατεία-Γεν.Εν'
β.	/o/	sʲiló 'χωριό'	tʲʲɪrnɔvʲɪk 'προσχέδιο'
			jédʲɪt 'ταξιδεύω-Παρонт.3Εν'
γ.	/e/	lʲisá 'δάσος-Ονομ.Πλ'	nʲɪbʲɪsá 'ουρανός-Ον.Πλ'
			vʲɪlʲɪtʲʲɔt 'θεραπεύω-Παρонт.3Εν'

(Cubberley 2002: 72)

❖ Σημ: 2α: пять, языка, площади, 2β: село, черновик, ездит, 2γ: леса, небеса, вылечит.

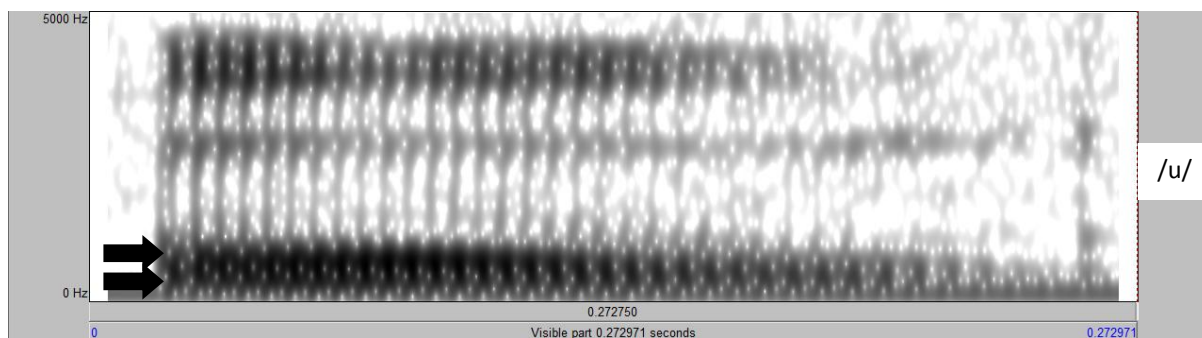
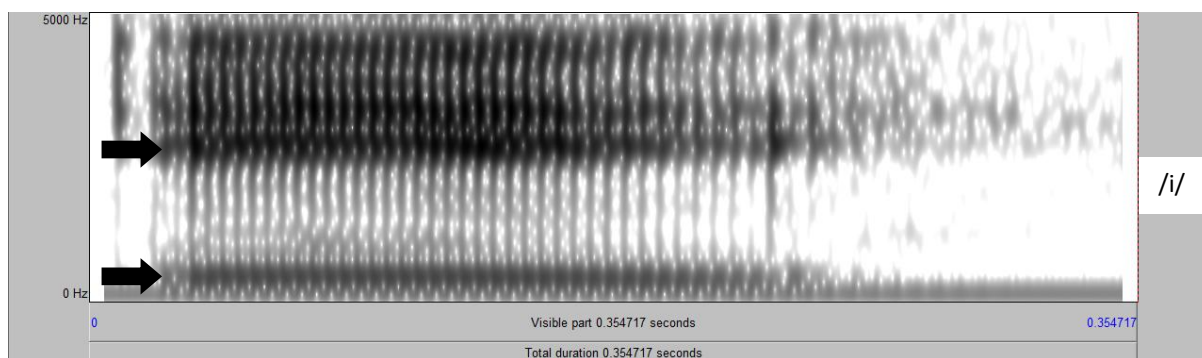
- Το /e/ και το /o/ ενός λεξικού μορφήματος, όταν τονίζονται στην ονομαστική ενικού διατηρούν τη φωνητική τους αξία, ενώ σε διαφορετικούς μορφολογικούς τύπους όπου δε φέρουν τόνο πραγματώνονται ως [ɪ], π.χ. шёлк [ʃólk] 'μετάξι-Ονομ.Εν' αλλά шелка [ʃɪlká] 'μετάξι-Ονομ.Πλ' (Timberlake 2004: 46-47, Πάππου-Ζουραβλιόβα 2004).

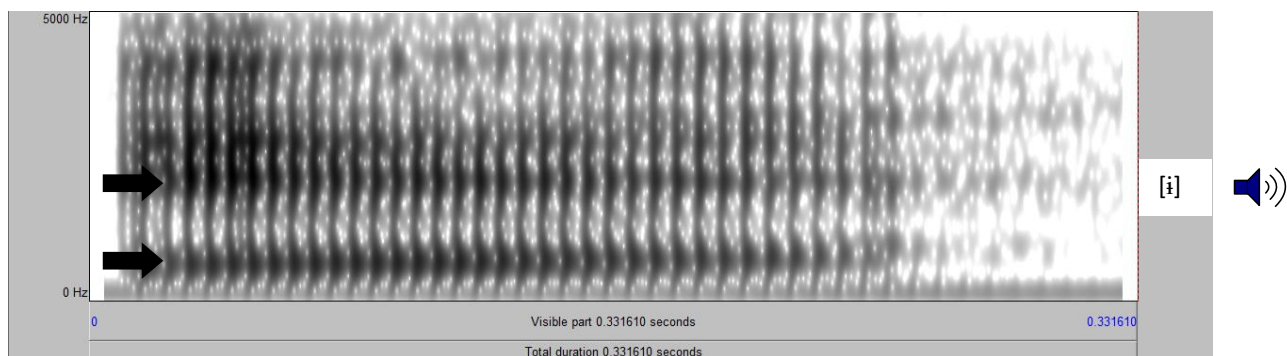
Η 2^η βαθμίδα έκπτωσης μπλοκάρεται όταν το φωνήεν βρίσκεται σε απόλυτα αρχική θέση. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να προκύπτει η πραγμάτωση [ɐ] και όχι η πραγμάτωση [ə] όπως θα περιμέναμε, π.χ. обижает 'προσβάλλω-3Εν' /obizajet/ [ɐbʲɪzʲɛjɪt] και όχι *[əbʲɪzʲájɪt] (Barnes 2011: 4). Επίσης η 2^η βαθμίδα έκπτωσης μπλοκάρεται στις ακολουθίες φωνηέντων (χασμωδία, hiatus) (Timberlake 2004: 51-52, Barnes 2011: 5), όταν τα φωνήεντα /a/ ή /o/ είναι τα δεύτερα στη σειρά (π.χ. V₁ a, V₁ o) ή

όταν εμφανίζονται αμέσως πριν από όμοιά τους (δηλ. τα /a/ και /o/, αντίστοιχα), π.χ. обижает 'μονότονος' /odnoobrázɨj/ [ɐdnɐɐbrázɨj] και όχι *[ɐdnɐɐbrázɨj]. Τέλος, όταν βρίσκονται στο τέλος της φράσης, τα /o, a/ δεν εκπίπτουν σε [ə] ή εκπίπτουν μόνο μερικώς ή απλώς προαιρετικά (Matusievič 1976: 102, Zlatoustova 1962: 109-139).

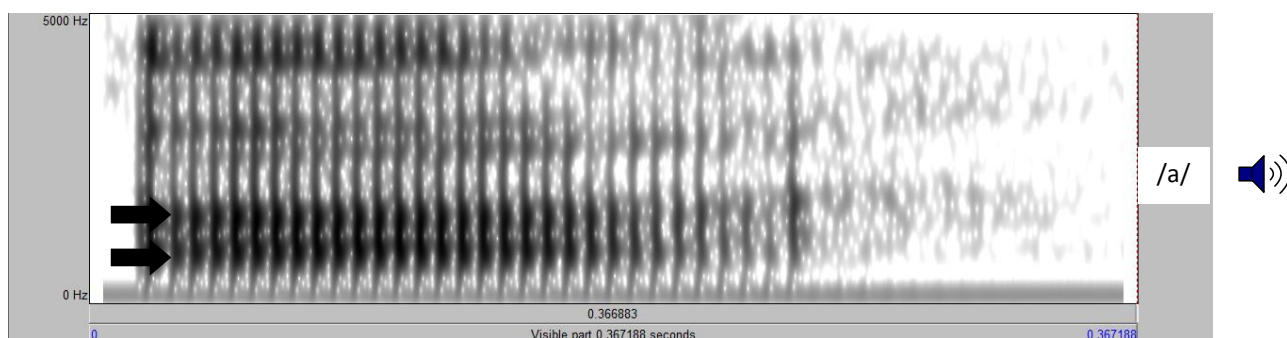
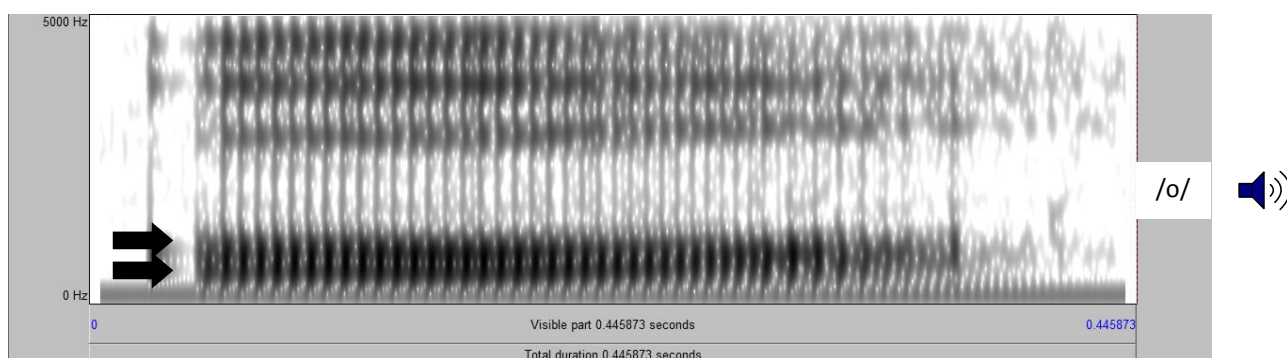
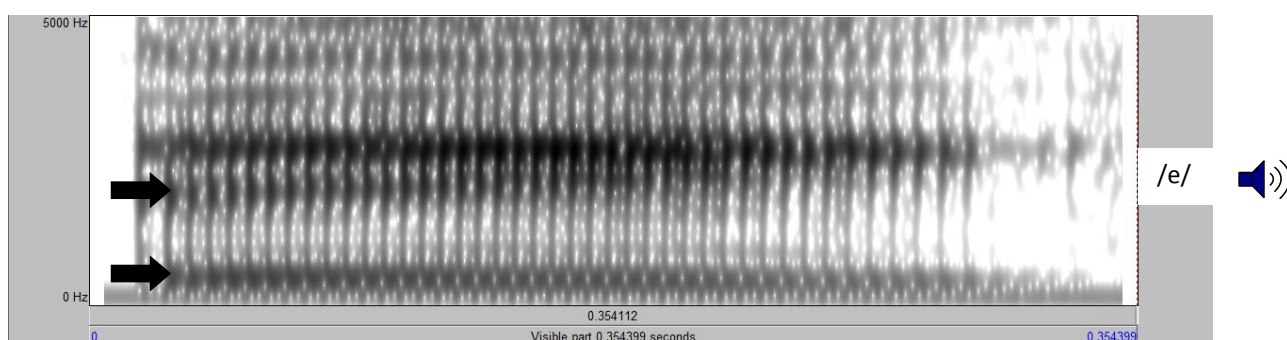
1.2.2.3. Ακουστική ανάλυση φωνηέντων

Τα Σχήματα 12-13 παρουσιάζουν φασματογραφήματα των πέντε ρωσικών φωνηέντων /i, e, a, o, u/ και του [ɨ]. Όλα τα φωνήεντα έχουν εκφωνηθεί από την ίδια γυναίκα, φυσική ομιλήτρια της Ρωσικής. Στον κάθετο άξονα του κάθε φασματογραφήματος σημειώνεται η συχνότητα σε Hz (0-5000 Hz στα συγκεκριμένα φασματογραφήματα) ενώ στον οριζόντιο άξονα σημειώνεται ο χρόνος σε δευτερόλεπτα (η κάθε λέξη έχει διάρκεια κάτι λιγότερο από 0.5 δευτερόλεπτο). Στα φασματογραφήματα, όπως έχει ήδη αναφερθεί, οι περιοχές με περισσότερη ενέργεια, οι διαμορφωτές στη συγκεκριμένη περίπτωση, εμφανίζονται με πιο σκούρο χρώμα.

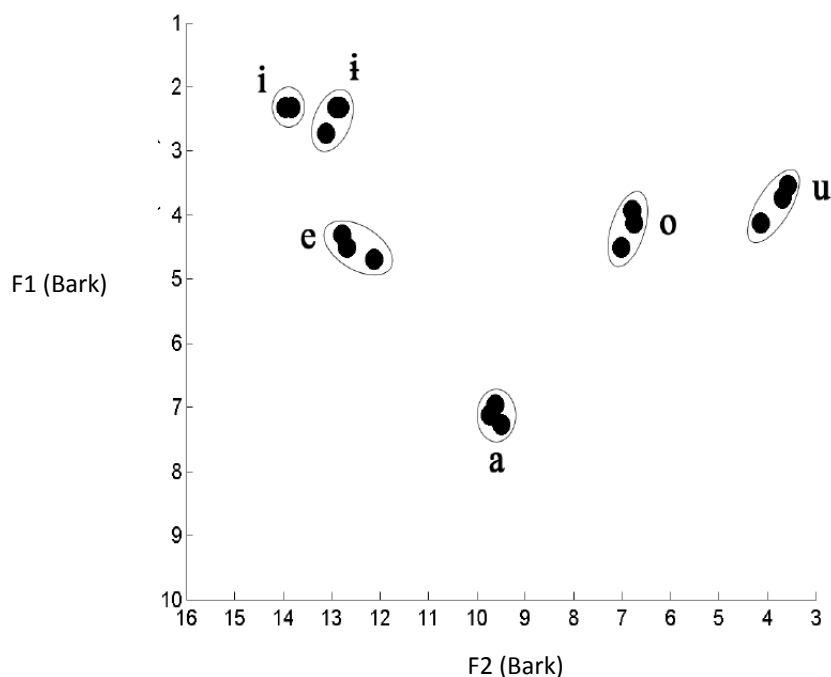

Σχήμα 12. Φασματογραφήματα των δύο υψηλών φωνηέντων, του πρόσθιου /i/ και του οπίσθιου /u/ καθώς και του επίσης υψηλού κεντρικού αλλοφώνου [ɨ]. Οι δύο πρώτοι διαμορφωτές (F1 και F2) σημειώνονται με βέλη. Οι διαμορφωτές παρουσιάζονται στο φασματογράφημα ως έντονες μαύρες οριζόντιες λωρίδες και δηλώνουν τις αρμονικές που έχουν ενισχυθεί λόγω του σχήματος της στοματικής κοιλότητας που διαμορφώνεται κάθε φορά από τη θέση των αρθρωτών.

Σχήμα 13. Φασματογραφήματα των δύο μεσαίων φωνηέντων, του πρόσθιου /e/ και του οπίσθιου /o/ καθώς και του χαμηλού κεντρικού /a/. Οι δύο πρώτοι διαμορφωτές (F1 και F2) σημειώνονται με βέλη. Οι

διαμορφωτές παρουσιάζονται στο φασματογράφημα ως έντονες μαύρες οριζόντιες λωρίδες και δηλώνουν τις αρμονικές που έχουν ενισχυθεί λόγω του σχήματος της στοματικής κοιλότητας που διαμορφώνεται κάθε φορά από τη θέση των αρθρωτών.

Σχήμα 14. Τα πέντε φωνήεντα της Ρωσικής και το αλλοφώνο [i] σε τονισμένη θέση τοποθετημένα στον φωνηεντικό χώρο όπως παρουσιάζονται στους Gilichinskaya et al. (2007). Τα φωνήεντα έχουν εκφωνηθεί από τρεις Ρώσους ομιλητές σε μη ουρανικοποιημένο περιβάλλον /Vrə/. Η μονάδα μέτρησης δίνεται σε Bark (μονάδα μέτρησης που προσομοιάζει περισσότερο τον τρόπο που ο άνθρωπος προσλαμβάνει την ομιλία από τη μέτρηση σε Hertz).

Στο Σχήμα 14 παρουσιάζονται τα πέντε ρωσικά φωνήεντα στον φωνηεντικό χώρο, όπως παρουσιάζονται στους Gilichinskaya et al. (2007). Τα φωνήεντα έχουν εκφωνηθεί από τρεις άντρες ομιλητές σε περιβάλλον /Vrə/, δηλαδή σε μη ουρανικοποιημένο περιβάλλον. Επειδή όμως ακριβώς η ποιότητα των ρωσικών φωνηέντων επηρεάζεται από το αν τα σύμφωνα που προηγούνται ή έπονται είναι σκληρά ή μαλακά, για μια ολοκληρωμένη περιγραφή της ακουστικής ποιότητας των φωνηέντων πρέπει να εξεταστεί η παραγωγή τους σε όλα τα πιθανά περιβάλλοντα, όταν δηλαδή (α) και τα δύο σύμφωνα που περιβάλλουν το φωνήεν είναι σκληρά (CVC), (β) το πρώτο σύμφωνο είναι σκληρό και το δεύτερο μαλακό (CVCⁱ), (γ) το πρώτο σύμφωνο είναι μαλακό και το δεύτερο σκληρό (CⁱVC) και (δ) και τα δύο σύμφωνα που περιβάλλουν το φωνήεν είναι μαλακά (CⁱVCⁱ). Στον Πίνακα 3, παρουσιάζονται οι τιμές του πρώτου και του δεύτερου διαμορφωτή των πέντε ρωσικών φωνηέντων με φωνηματική αξία /i, e, a, o, u/ και του αλλοφώνου [i] στα τέσσερα αυτά πιθανά συμφωνικά περιβάλλοντα, στις λέξεις *mat* /mat/ 'ματ', *мать* /matⁱ/ 'μητέρα', *мят* /mⁱat/ 'τσαλακωμένος' και *мять* /mⁱatⁱ/ 'τσαλακώνω' αντίστοιχα, όπως παρουσιάζονται στον Timberlake (2004: 31).

Πίνακας 3. Μέση τιμή πρώτου και δεύτερου διαμορφωτή των πέντε ρωσικών φωνηέντων με φωνηματική αξία /i, e, a, o, u/ και του αλλοφώνου [i̯] σε τονισμένη θέση σε τέσσερα περιβάλλοντα, CVC, CVCⁱ, CⁱVC και CⁱVCⁱ (Timberlake 2004).

Φωνήεν	CVC		CVC ⁱ		C ⁱ VC		C ⁱ VC ⁱ	
	F1	F2	F1	F2	F1	F2	F1	F2
í					313	2121	339	2355
í̯	392	1925	352	2094				
é	702	1770	548	1947	506	2000	417	2307
á	941	1346	886	1415	979	1662	912	1768
ó	595	809	518	1213	571	1219	482	1474
ú	401	555	433	914	383	1295	309	1662

Η ύπαρξη ή όχι τόνου επηρεάζει όχι μόνο την ποιότητα αλλά και τη διάρκεια των φωνηέντων της Ρωσικής. Τα τονισμένα φωνήεντα έχουν μεγαλύτερη διάρκεια από τα μη τονισμένα (Padgett & Tabain 2005, Timberlake 2004). Για παράδειγμα, ο μέσος όρος διάρκειας των τονισμένων φωνηέντων στους Padgett & Tabain (2003) όπως αναπαράγεται στους Padgett & Tabain (2005) ήταν 132 ms., των προτονικών φωνηέντων (1^η βαθμίδα έκπτωσης) ήταν 49 ms. και των υπόλοιπων άτονων φωνηέντων (2^η βαθμίδα έκπτωσης) ήταν 53 ms.

1.2.3. Ορθογραφία της Ρωσικής

Το ορθογραφικό σύστημα της Ρωσικής είναι σχετικά απλό, καθώς στις περισσότερες περιπτώσεις έχουμε αντιστοιχία φωνήματος-γραφήματος/γράμματος (βλ. Πίνακα 4). Παρόλα αυτά, υπάρχουν περιπτώσεις που ενδέχεται να δυσκολέψουν ομιλητές άλλων γλωσσών που μαθαίνουν τη Ρωσική ως ξένη γλώσσα.

Μια πρώτη δυσκολία συνδέεται με την έλλειψη δήλωσης του τόνου στην ορθογραφία. Το γεγονός αυτό δυσκολεύει όχι μόνο το προφανές, τον τονισμό δηλαδή των λέξεων, αλλά και την προφορά των ρωσικών φωνηέντων. Όπως είδαμε στην υποενότητα 1.2.2.2., η φωνητική πραγμάτωση των ρωσικών φωνηέντων εξαρτάται από την θέση τους σε σχέση με την τονισμένη συλλαβή, με τα άτονα φωνήεντα να υπόκεινται φωνολογική έκπτωση (1^{ης} και 2^{ης} βαθμίδας). Με άλλα λόγια, ο ομιλητής πρέπει να γνωρίζει τη θέση του τόνου ώστε να γνωρίζει αν ένα φωνήεν θα πρέπει να υποστεί φωνολογική έκπτωση. Κατά συνέπεια, η ορθογραφία σε αυτή την περίπτωση δεν είναι ενδεικτική της προφοράς της Ρωσικής από τη στιγμή που δε δηλώνει τον τόνο και επομένως ούτε το αν το φωνήεν υπόκειται σε φωνολογική έκπτωση (Timberlake 2004).

Μια δεύτερη δυσκολία αφορά την ορθογραφία των ρωσικών φωνηέντων καθεαυτή, η οποία εξαρτάται από το αν το σύμφωνο που προηγείται είναι σκληρό ή μαλακό. Η δυσκολία σχετίζεται με το γεγονός ότι η ρωσική ορθογραφία δε χρησιμοποιεί διαφορετικό γράμμα για να ξεχωρίσει το σκληρό από το μαλακό σύμφωνο στα σκληρά-μαλακά ζεύγη. Έτσι, εκτός από τα σύμφωνα που δεν εμφανίζονται σε σκληρό-μαλακό ζεύγος, είναι δηλαδή αποκλειστικά μαλακά (ч /tʃ/ και щ /ʃʲtʃʲ/) ή αποκλειστικά σκληρά (ш /ʃ/, ж /ʒ/ και ц /ts/), στην περίπτωση των σκληρών-μαλακών ζευγών χρησιμοποιείται το ίδιο γράμμα και για τα δύο μέλη του ζεύγους. Το αν το σύμφωνο είναι σκληρό ή μαλακό δηλώνεται στη ρωσική ορθογραφία από το γράμμα που χρησιμοποιείται για το φωνήεν που ακολουθεί. Πιο συγκεκριμένα, για το καθένα από τα πέντε φωνήεντα της Ρωσικής /i, e, a, o, u/ υπάρχουν δύο γράμματα, με τη χρήση του ενός ή του άλλου να εξαρτάται από το αν σύμφωνο που προηγείται είναι σκληρό ή μαλακό. Έτσι, υπάρχει ένα σετ

Πίνακας 4. Αντιστοιχία γραμμάτων-φθόγγων στη Ρωσική (Cubberley 2002: 96-97).

Κυριλλικό	ISO (Phonemic)	Διεθνές Φωνητικό (IPA)
А а	a	a
Б б	b	b
В в	v	v
Г г	g	g
Д д	d	d
Е е	e	e
Ё ё	e ('o/ë)	(j)ɔ
Ж ж	ʒ	ʒ
З з	z	z
И и	i	i
Й й	j	j
К к	k	k
Л л	l	l
М м	m	m
Н н	n	n
О о	o	ɔ
П п	p	p
Р р	r	r
С с	s	s
Т т	t	t
У у	u	u
Ф ф	f	f
Х х	h (x)	x
Ц ц	c	ts
Ч ч	č	tʃ ^j
Ш ш	š	ʃ
Щ щ	šč	ʃʲtʃ ^j (ʃ ^j ʃ ^j) ¹²
Ъ ъ	"	__ (yer 'σκληρό σύμβολο')
Ы ы	y	ɨ
Ь ь	'(')	j (yer ^j 'μαλακό σύμβολο')
Э э	è	e
Ю ю	ju ('u)	(j)u
Я я	ja ('a)	(j)a

Πίνακας 5. Αντιστοιχία φωνηεντικών φθόγγων-γραμμάτων στη Ρωσική σε μη ουρανικοποιημένο και σε ουρανικοποιημένο περιβάλλον.

φθόγγος	μετά από σκληρό σύμφωνο		μετά από μαλακό σύμφωνο		# __, V __, Ъ Ь	
	γράμμα (ορθογραφία)	φθόγγος	γράμμα (ορθογραφία)	φθόγγος	γράμμα (ορθογραφία)	φθόγγοι
/a/	а	а	я	'a	я	ja
/e/	э	ε	е	'e	е	je
/o/	о	o	ё	'o	ё	jo
/u/	у	u	ю	'u	ю	ju
/i/	ы	γ/ɨ	и	'i	и	(ji)

¹² Ο Timberlake (2004) για το συγκεκριμένο γράμμα δίνει την προφορά /ʃ^jʃ^j/, ενώ ο Cubberley (2002) παραθέτει και τις δύο εναλλακτικές προφορές.

γραμμάτων για τα πέντε φωνήεντα που έπονται σκληρού συμφώνου, τα *ы* /i/, *э* /e/, *а* /a/, *о* /o/, *у* /u/ και ένα σετ γραμμάτων για τα πέντε φωνήεντα που έπονται μαλακού συμφώνου, τα *и* /i/, *е* /e/, *я* /ja/, *ё* /o/, *ю* /u/ (βλ. και Πίνακα 5). Για παράδειγμα, η χρήση του «γ» στο *рыка* /ruká/ 'χέρι' υποδηλώνει ότι το /r/ είναι σκληρό ενώ η χρήση του «ю» στο *рюкзак* /rjukzák/ 'σακίδιο' υποδηλώνει ότι το /r/ είναι μαλακό (/rʲ/).

1.3. Φωνητική περιγραφή των φθόγγων της Ελληνικής

1.3.1. Τα σύμφωνα της Ελληνικής

Ο Πίνακας 6 παρουσιάζει τα σύμφωνα του φθογγικού συστήματος της Νέας Ελληνικής. Κατατασσόμενα ανά τρόπο άρθρωσης, υπάρχουν σύμφωνα κλειστά, έρρινα, παλλόμενα (μονοπαλλόμενα και σπανιότατα πολυπαλλόμενα), τριβόμενα και προστριβόμενα. Κατατασσόμενα ανά τόπο άρθρωσης, υπάρχουν σύμφωνα διχειλικά, χειλοδοντικά, οδοντικά, φατνιακά, ουρανικά και υπερωικά.

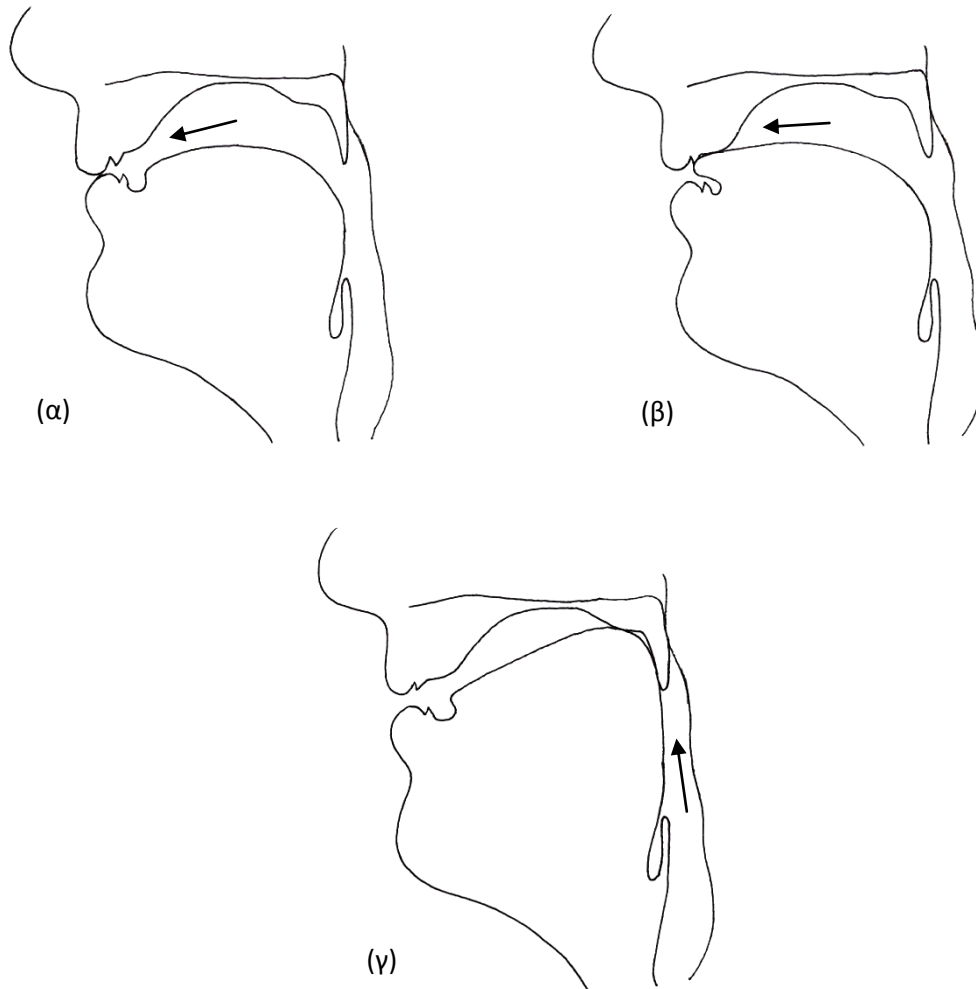
1.3.1.1. Κλειστά σύμφωνα

Η Ελληνική έχει άηχα διχειλικά /p/, φατνιακά /t/ και υπερωικά /k/ κλειστά σύμφωνα σε λέξεις όπως *πίτα* /píta/, *τέλος* /télos/ και *κάτι* /káti/ καθώς και τα αντίστοιχα ηχηρά διχειλικά /b/, φατνιακά /d/ και υπερωικά /g/ σύμφωνα σε λέξεις όπως *μπαίνω* /béno/, *ντύνω* /díno/ και *γκάμα* /gáma/ (Arvaniti 2001, Arvaniti 2007, Botinis et al. 2000, Nicolaidis 2002). Στην Ελληνική υπάρχουν επίσης τα κλειστά ουρανικά [c] και [ʃ] σε λέξεις όπως *κήπος* [cípos] και *γκέμι* [jémi] αντίστοιχα. Επειδή τα ουρανικά σύμφωνα αποτελούν μια ιδιαίτερη κατηγορία φθόγγων στην Ελληνική και περιλαμβάνουν αρκετούς ακόμη τρόπους άρθρωσης (έρρινα, τριβόμενα και πλευρικά σύμφωνα) θα αναφερθούμε σε αυτά σε ξεχωριστή ενότητα (βλ. υποενότητα 1.3.1.4.).

Στη βιβλιογραφία υπάρχει κάποια διχογνωμία για τη φωνολογική υπόσταση των ηχηρών κλειστών της Ελληνικής, για το αν δηλαδή αποτελούν ξεχωριστούς φθόγγους [b, d, g] ή ακολουθίες έρρινου και κλειστού φθόγγου [mb, nd, ŋg] ή προορινοποιημένα ηχηρά [ᵐb, ᵑd, ᵑg]. Οι Arvaniti & Joseph (2000) σημειώνουν ότι, τουλάχιστον στην Αθήνα (όπου πραγματοποιήθηκε η συγκεκριμένη μελέτη, αν και πολλοί συμμετέχοντες δεν είχαν γεννηθεί στην Αθήνα αλλά διέμεναν εκεί), η νεότερη γενιά τείνει να χρησιμοποιεί σχεδόν αποκλειστικά τα ηχηρά [b, d, g] χωρίς κανένα σημάδι

Πίνακας 6. Τα σύμφωνα του φθογγικού συστήματος της Νέας Ελληνικής ανά τόπο και τρόπο άρθρωσης. Όπου εμφανίζονται ζεύγη συμβόλων το αριστερό σύμβολο δηλώνει το άηχο σύμφωνο ενώ το δεξί σύμβολο δηλώνει το ηχηρό σύμφωνο.

	Διχειλικά	Χειλοδοντικά	Οδοντικά	Φατνιακά	Ουρανικά	Υπερωικά
Κλειστά	p b		t̪ d̪	t d	c ʃ	k g
Έρρινα		m	ɲ	n	ɲ	ŋ
Πολυπαλλόμενα				r		
Μονοπαλλόμενα				r		
Τριβόμενα		f v	θ ð	s z	ç j	x γ
Πλευρικά				l	ʎ	
Προστριβόμενα				ts dz		

Σχήμα 15. Κλειστά σύμφωνα της Ελληνικής: (α) διχειλικά, (β) οδοντικά και (γ) υπερωικά.

ερρινότητα ειδικά όταν αυτά βρίσκονται στην αρχή λέξης και όταν παράγονται στον αυθόρμητο προφορικό λόγο. Οι Arvaniti & Joseph (2000) καταλήγουν ότι μπορούμε να μιλήσουμε με σιγουριά για μια γλωσσική αλλαγή καθώς η προρινικοποίηση απαντάται πλέον σχεδόν μόνο στην ομιλία της παλαιότερης γενιάς (άνω των 40 ετών) αλλά και εκεί, όπως και στην περίπτωση της νεότερης γενιάς, εμφανίζεται με περισσότερη συχνότητα στον αναγνωσμένο λόγο, στον λόγο δηλαδή που αρθρώνεται πιο αργά και προσεκτικά από τον αυθόρμητο προφορικό λόγο και που διαφέρει από το είδος του λόγου που συναντάται σε πραγματικές συνθήκες επικοινωνίας. Η προρινικοποίηση πάντως είναι πιο εκτεταμένη σε άλλες γεωγραφικές ζώνες της Ελλάδας (π.χ. Δωδεκάνησα, Κεντρική Μακεδονία, κ.α.).

Στην Ελληνική, τα /t/ και /d/ μπορεί να είναι φατνιακά ή οδοντικά. Έτσι, η φωνητική πραγμάτωση των *τέλος* /télɔs/ και *ντύνω* /dínɔ/ που αναφέρθηκαν ως παραδείγματα προηγουμένως μπορεί να είναι [télɔs] και [dínɔ] ή [t̪élɔs] και [d̪ínɔ] με την οδοντική προφορά να είναι πιο συστηματική σε περιβάλλον πριν από τριβόμενα οδοντικά, π.χ. *ένδεια* [é̞n̪di̞a], *Ματθαίος* [mat̪i̞θ̪é̞ɔs]. Στο Σχήμα 15 παρουσιάζεται η άρθρωση των διχειλικών, οδοντικών και υπερωικών κλειστών συμφώνων της Ελληνικής (η άρθρωση των ουρανικών κλειστών παρουσιάζεται στην υποενότητα 1.3.1.4. με τα υπόλοιπα ουρανικά σύμφωνα). Και στις τρεις περιπτώσεις, η στοματική κοιλότητα φράζεται από τους αρθρωτές. Στα διχειλικά κλειστά η φραγή εμφανίζεται στα χείλη

(Σχήμα 15α), στα οδοντικά κλειστά η φραγή εμφανίζεται στα άνω δόντια (Σχήμα 15β), ενώ τέλος στα υπερικά κλειστά η φραγή εμφανίζεται στην μαλακή υπερώα (Σχήμα 15γ). Σε όλες τις περιπτώσεις, το ρεύμα αέρα από τους πνεύμονες δε βρίσκει δίοδο και συμπιέζεται μέχρι να ανοίξουν οι αρθρωτές και να απελευθερωθεί το κλειστό σύμφωνο.

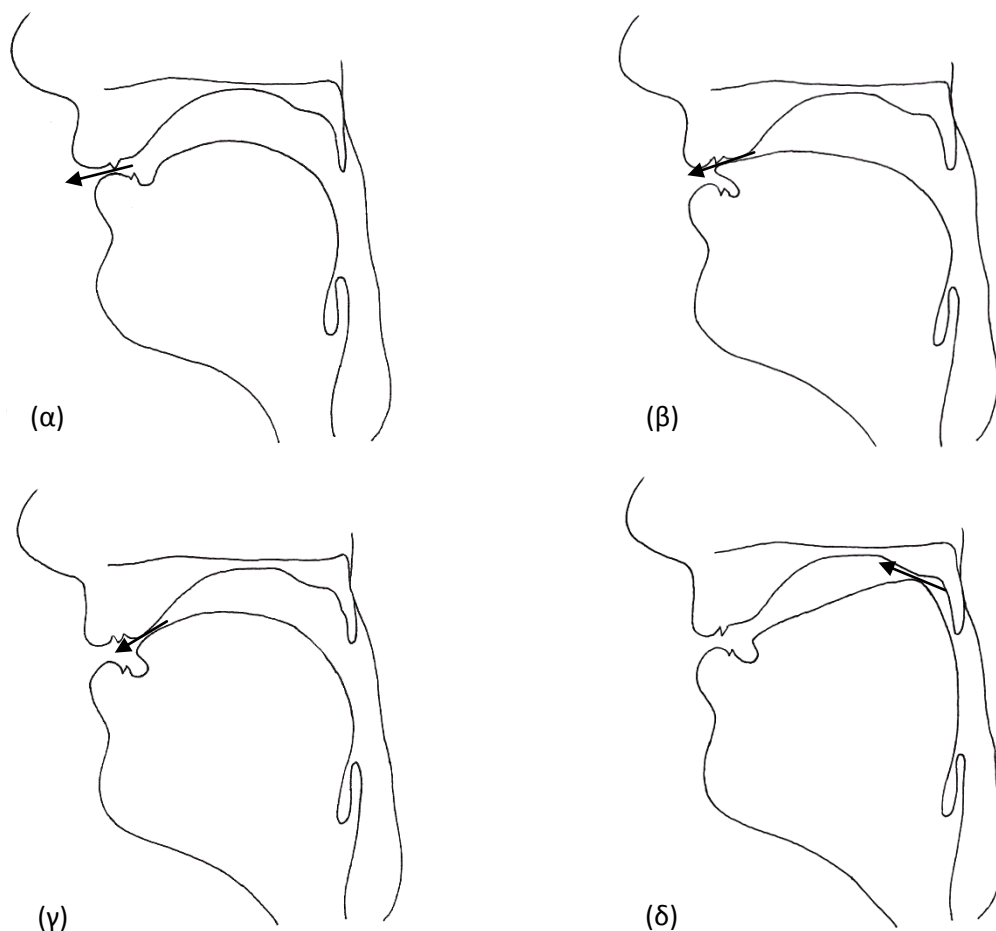
Όπως αναφέρθηκε στην υποενότητα 1.2.1.1., η περιγραφή της ηχηρότητας στα κλειστά σύμφωνα γίνεται βάσει του ΧΕΦ, του διαστήματος δηλαδή από την απελευθέρωση της άρθρωσης (ή αλλιώς την έκρηξη του κλειστού συμφώνου) έως την έναρξη της φώνησης. Στην Ελληνική, όπως και στη Ρωσική, τα άηχα κλειστά έχουν έναν πολύ σύντομο ΧΕΦ (περίπου 10 χιλιοστά του δευτερολέπτου) ενώ η φώνηση στα ηχηρά κλειστά σύμφωνα ξεκινάει αρκετά χιλιοστά του δευτερολέπτου πριν την έκρηξη, ουσιαστικά συνοδεύει τη συμφωνική φραγή (ο ΧΕΦ παίρνει αρνητικές τιμές).

1.3.1.2. Τριβόμενα και προστριβόμενα σύμφωνα

Η Ελληνική έχει άηχα χειλοδοντικά /f/, οδοντικά /θ/, φατνιακά /s/ και υπερικά /x/ τριβόμενα σύμφωνα σε λέξεις όπως *φέρω* /féro/, *θύμα* /θíma/, *σήμα* /síma/ και *χάρη* /xáři/ καθώς και τα αντίστοιχα ηχηρά χειλοδοντικά /v/, οδοντικά /ð/, φατνιακά /z/ και υπερικά /ɣ/ τριβόμενα σύμφωνα σε λέξεις όπως *βάρος* /város/, *δέμα* /ðéma/, *ζωή* /zói/ και *γάμος* /ɣámos/. Επίσης, υπάρχουν τα ουρανικά τριβόμενα [ç, j], π.χ. *χέρι* [çéři] και *γέρος* [jéros] αντίστοιχα (βλ. υποενότητα 1.3.1.4.).

Σύμφωνα με ακουστικές και αρθρωτικές μελέτες, τα φατνιακά τριβόμενα /s, z/ αρθρώνονται σε κάπως πιο οπίσθια θέση από τη φατνιακή αλλά όχι τόσο οπίσθια θέση ώστε να μπορούμε να τα κατατάξουμε στα μεταφατνιακά (Nicolaidis 2001, Panagoroulos 1991). Στο Σχήμα 16 παρουσιάζεται η άρθρωση των χειλοδοντικών, οδοντικών, φατνιακών και υπερικών τριβόμενων της Ελληνικής (η άρθρωση των ουρανικών τριβόμενων παρουσιάζεται στην υποενότητα 1.3.1.4. με τα υπόλοιπα ουρανικά σύμφωνα). Σε όλες τις περιπτώσεις, οι αρθρωτές πλησιάζουν πολύ μεταξύ τους αφήνοντας ένα πολύ στενό πέρασμα από όπου το ρεύμα αέρα περνάει δημιουργώντας μια αναταραχή. Στα χειλοδοντικά τριβόμενα το στενό πέρασμα εμφανίζεται στα άνω δόντια, όπου πλησιάζουν πολύ τα κάτω χείλη (Σχήμα 16α), στα οδοντικά τριβόμενα το στενό πέρασμα εμφανίζεται στα άνω δόντια, όπου όμως πλησιάζει πολύ η άκρη της γλώσσας (Σχήμα 16β), στα φατνιακά τριβόμενα το στενό πέρασμα εμφανίζεται στα άνω φατνία (Σχήμα 16γ) και, τέλος, στα υπερικά τριβόμενα το στενό πέρασμα εμφανίζεται στη μαλακή υπερώα (Σχήμα 16δ).

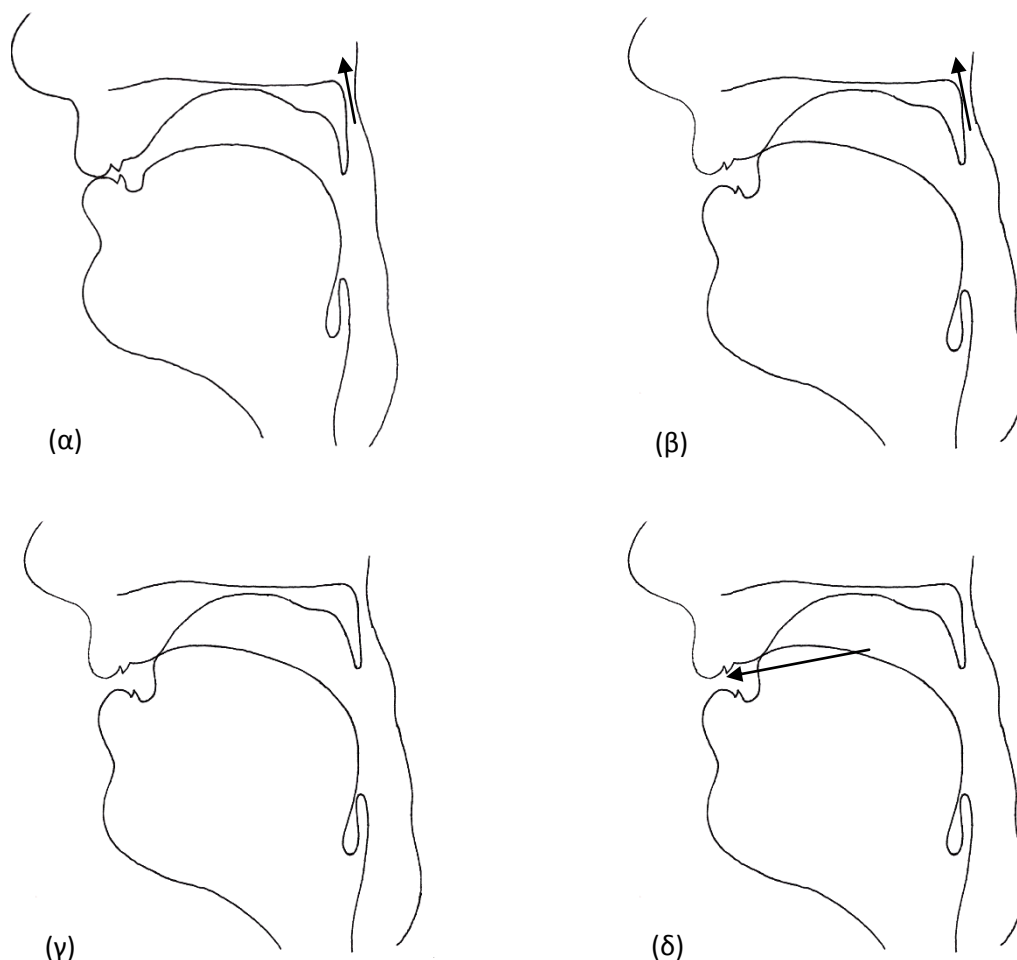
Όπως αναφέρθηκε στην υποενότητα 1.1.3.2., τα προστριβόμενα σύμφωνα αποτελούν έναν συνδυασμό κλειστού και τριβόμενου φθόγγου. Στην Ελληνική έχουμε τα φατνιακά προστριβόμενα [ts] και [dz] σε λέξεις όπως *τσάντα* /tsáda/ και *τζατζίκι* /dzadzíki/. Πρέπει πάντως να τονιστεί ότι στη βιβλιογραφία υπάρχει διχογνωμία για το αν το [ts] και το [dz] αποτελούν ένα φώνημα ή ένα σύμπλεγμα φωνημάτων, όπως π.χ. τα [sp], [st], [ps], [ks] και [sk] (Householder 1964, Tzakosta & Vis 2009, Σετάτος 1974, Φουράκης κ.ά. 1999). Πάντως φαίνεται ότι τουλάχιστον σε φωνητικό επίπεδο τα [ts] και [dz] διαφέρουν από άλλες ακολουθίες συμφώνων που μόλις αναφέρθηκαν.

Σχήμα 16. Τριβόμενα σύμφωνα της Ελληνικής: (α) χειλοδοντικά, (β) οδοντικά, (γ) φατνιακά και (δ) υπερωικά.

1.3.1.3. Αντηχητικά (έρρινα, παλλόμενα και πλευρικά) σύμφωνα

Η Ελληνική έχει δύο έρρινα σύμφωνα, το διχειλικό /m/ και το φατνιακό /n/ σε λέξεις όπως *με* /me/ και *ναι* /ne/. Υπάρχει επίσης το ουρανικό έρρινο [ɲ] σε λέξεις όπως *εννιά* [eɲá] (βλ. υποενότητα 1.3.1.4.). Πάντως ο τόπος άρθρωσης των /m/ και /n/ επηρεάζεται σημαντικά από το περιβάλλον στο οποίο εκφωνούνται (Nicolaidis 2001). Έτσι, το διχειλικό /m/ αρθρώνεται ως χειλοδοντικό [m̥] πριν από χειλοδοντικά σύμφωνα, π.χ. *αμφιβολία* [am̥fiβoliá] ενώ το φατνιακό /n/ αρθρώνεται ως οδοντικό [n̥] πριν από οδοντικά σύμφωνα, π.χ. *ανθίζω* [an̥θízo] και ως υπερωικό [ɲ] πριν από υπερωικά σύμφωνα, π.χ. *άγχος* [áɲxos]. Η Ελληνική έχει ένα παλλόμενο σύμφωνο, το μονοπαλλόμενο φατνιακό /ɾ/ σε λέξεις όπως *ρήμα* /ríma/. Το συγκεκριμένο σύμφωνο έχει γίνει αντικείμενο έρευνας πλήθους ακουστικών και αρθρωτικών μελετών τα τελευταία χρόνια (Arvaniti 1999a, Nicolaidis 2001, Baltazani 2005, Baltazani 2007, Baltazani 2009, Baltazani & Nicolaidis 2011). Οι μελέτες αυτές καταδεικνύουν ότι σε μεσοφωνηνητική θέση, π.χ. *άρα* /áɾa/ υπάρχουν και άλλοι πιθανοί τρόποι άρθρωσής του. Η Baltazani (2005) για παράδειγμα, αναφέρει την εμφάνιση του

Σχήμα 17. Αντηχητικά σύμφωνα της Ελληνικής: (α) διχειλικά έρρινα, (β) φατνιακά έρρινα, (γ) φατνιακά μονοπαλλόμενα και (δ) φατνιακά πλευρικά.

φατνιακού μονοπαλλόμενου /ɾ/ στο 64% των περιπτώσεων στα δεδομένα της, την εμφάνιση του φατνιακού πλευρικού προσεγγιστικού /ɻ/ στο 34% των περιπτώσεων και την εμφάνιση του φατνιακού πολυπαλλόμενου /ɽ/ στο 2% των περιπτώσεων. Στις ακολουθίες /ɾ/ + σύμφωνο και σύμφωνο + /ɾ/ σε λέξεις όπως *αρκούδα* [arkúða] και *ακρίδα* [akríða] αντίστοιχα εμφανίζεται ανάμεσα στο σύμφωνο και το /ɾ/ ένα “φωνηεντικό” στοιχείο διάρκειας 20-30 χιλιοστών του δευτερολέπτου του οποίου μάλιστα η ποιότητα προσομοιάζει πολύ αυτή του φωνήεντος που ακολουθεί (Baltazani 2009, Baltazani & Nicolaidis 2011). Για παράδειγμα, στη λέξη *ακρίδα* /akríða/ το φωνηεντικό στοιχείο που εμφανίζεται ανάμεσα στο /k/ και το /ɾ/ μοιάζει ποιοτικά με /i/. Πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι τόσο η παραγωγή όσο και η πρόσληψη του «φωνήεντος» αυτού δε γίνεται αντιληπτή από φυσικούς ομιλητές της Ελληνικής (αν και υπάρχουν κάποιες ενδείξεις ότι ομιλητές άλλων γλωσσών, π.χ. της Αγγλικής αντιλαμβάνονται την ύπαρξή του όταν ακούν ελληνικά).

Η Ελληνική έχει ένα πλευρικό φατνιακό σύμφωνο /l/ σε λέξεις όπως *λάκκος* /lákos/ καθώς και το πλευρικό ουρανικό [ɭ] π.χ. *ελιά* [elá] (βλ. υποενότητα 1.3.1.4.). Μια πολύ γνωστή διαλεκτική ποικιλία του /l/ είναι το υπερωικοποιημένο πλευρικό φατνιακό [ɮ] μπροστά από τα φωνήεντα /a, o, u/ σε λέξεις όπως *χαλαρά* [xalagá] που εμφανίζεται στα ιδιώματα της Βόρειας Ελλάδας συμπεριλαμβανομένης της περιοχής της Θεσσαλονίκης.

Στο Σχήμα 17 παρουσιάζεται η άρθρωση των διχειλικών και φατνιακών έρρινων, του

φατνιακού μονοπαλλόμενου και του φατνιακού πλευρικού της Ελληνικής (η άρθρωση του ουρανικού έρρινου και του ουρανικού πλευρικού παρουσιάζεται στην υποενότητα 1.3.1.4. με τα υπόλοιπα ουρανικά σύμφωνα). Στα έρρινα σύμφωνα εμφανίζεται συμφωνική φραγή σε κάποιο σημείο της στοματικής κοιλότητας αλλά ο αέρας από τους πνεύμονες διαφεύγει από τη μύτη. Στην περίπτωση των διχειλικών έρρινων η φραγή εμφανίζεται στα χείλη (Σχήμα 17α) ενώ στην περίπτωση των φατνιακών έρρινων η φραγή εμφανίζεται στα άνω φατνία (Σχήμα 17β). Στα φατνιακά μονοπαλλόμενα η άκρη της γλώσσας «χτυπάει» στα φατνία μια φορά και επιστρέφει στη θέση της. Αυτή η στιγμιαία κίνηση και επαναφορά είναι δύσκολο να αποτυπωθεί σε σχήμα και έτσι στο Σχήμα 17γ αποτυπώνεται η επαφή της γλώσσας στα φατνία. Τέλος, στα φατνιακά πλευρικά υπάρχει επαφή στην περιοχή των άνω φατνίων αλλά ο αέρας διαφεύγει από τη μία ή και από τις δύο πλευρές της γλώσσας (Σχήμα 17δ).

1.3.1.4. Ουρανικά σύμφωνα

Τα ουρανικά σύμφωνα της Ελληνικής είναι συνολικά έξι:

- τα κλειστά [c] και [ɟ] (ηχηρό και άηχο αντίστοιχα)
- τα τριβόμενα [ç] και [j] (ηχηρό και άηχο αντίστοιχα)
- το ηχηρό έρρινο [ɹ]
- το ηχηρό πλευρικό προσεγγιστικό [ʎ]

Τα ουρανικά αυτά σύμφωνα εμφανίζονται στις ακόλουθες περιπτώσεις:

α. Ουρανικοποίηση υπερωικών κλειστών και τριβόμενων όταν ακολουθεί /i/ ή /e/

Τα ουρανικά κλειστά και τριβόμενα [c, ɟ, ç, j] βρίσκονται σε συμπληρωματική κατανομή με τα αντίστοιχα υπερωικά κλειστά και τριβόμενα [k, g, x, ɣ] μπροστά από πρόσθιο φωνήεν (/i/ και /e/). Έτσι, τα ουρανικά κλειστά [c] και [ɟ] εμφανίζονται ως αλλόφωνα των υπερωικών κλειστών [k] και [g] και τα ουρανικά τριβόμενα [ç] και [j] ως αλλόφωνα των υπερωικών τριβόμενων [x] και [ɣ] αντίστοιχα. Σε καμία περίπτωση ένας Έλληνας φυσικός ομιλητής δε θα πει *[kíros]¹³ ή *[yéros].

Παραδείγματα:

(3)	α.	/k/ → [c]	κήπος [cípɔs]
	β.	/g/ → [ɟ]	αγκινάρα [aɟinára]
	γ.	/x/ → [ç]	χέρι [çéɾi]
	δ.	/ɣ/ → [j]	γέρος [jéɾɔs]

β. Ουρανικοποίηση υπερωικών κλειστών και τριβόμενων όταν ακολουθεί /i/ και φωνήεν

Επιπλέον, τα ουρανικά κλειστά και τριβόμενα [c, ɟ, ç, j] εμφανίζονται ως αλλόφωνα των

¹³ Η χρήση του υπερωικού κλειστού αντί για το ουρανικό αλλόφωνό του είναι χαρακτηριστική της ομιλίας ξένων φυσικών ομιλητών (π.χ. Άγγλων φυσικών ομιλητών) όταν μαθαίνουν την Ελληνική. Φυσικά, οι Άγγλοι φυσικοί ομιλητές, επηρεαζόμενοι από τη μητρική τους γλώσσα, χρησιμοποιούν το αγγλικό /k/, δηλαδή το δασύ υπερωικό κλειστό [k^h], στο συγκεκριμένο περιβάλλον, βλ. υποενότητα 1.2.1.1.

αντίστοιχων υπερικών όταν ακολουθεί /i/ και κατόπιν /a, o, u/ στην ίδια συλλαβή.

Παραδείγματα:

- (4) α. /k/ → [c] *κυάλι* [cáli]
- β. /g/ → [ʃ] *γκιώνης* [ʃónis]
- γ. /x/ → [ç] *χιόνι* [çóni]
- δ. /ɣ/ → [j] *γιαγιά* [jajá]

Σε αυτές τις περιπτώσεις, μόνο η ορθογραφία υποδεικνύει σε έναν μη φυσικό ομιλητή την ύπαρξη του 'υποβόσκοντος' φωνήεντος [i], π.χ. στο *χιόνι* [çóni] αλλά όχι στο *χέρι* [çeri] καθώς και στις δύο περιπτώσεις η φωνητική πραγμάτωση είναι η ίδια, το ουρανικό τριβόμενο [ç].

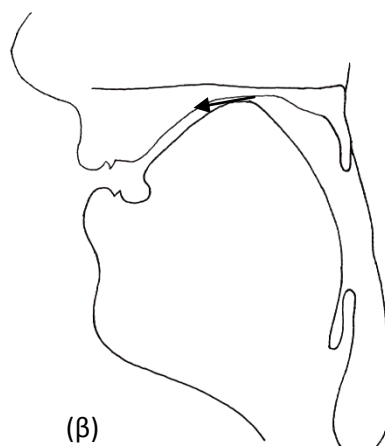
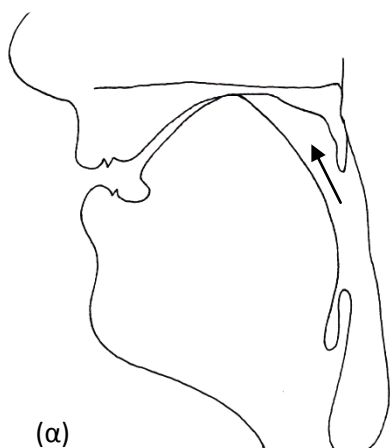
γ. Ουρανικοποίηση /n/ και /l/ όταν ακολουθεί /i/ και φωνήεν

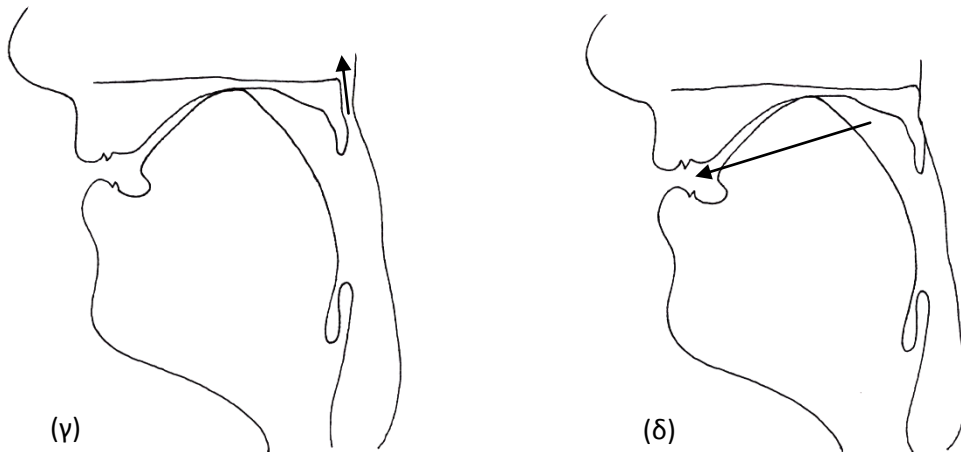
Κατά τον ίδιο τρόπο, το ουρανικό έρρινο [ɲ] και το ουρανικό πλευρικό [ʎ] εμφανίζονται ως αλλόφωνα του φατνιακού έρρινου /n/ και του φατνιακού πλευρικού /l/ αντίστοιχα όταν ακολουθεί /i/ και κατόπιν φωνήεν στην ίδια συλλαβή.

Παραδείγματα:

- (5) α. /l/ → [ʎ] *λιακάδα* [ʎakáða]
- β. /n/ → [ɲ] *νιάτο* [ɲáto]

Στο Σχήμα 18 παρουσιάζεται η άρθρωση των ουρανικών κλειστών, τριβόμενων, έρρινων και πλευρικών συμφώνων της Ελληνικής. Στα ουρανικά κλειστά εμφανίζεται συμφωνική φραγή στον ουρανίσκο ενώ στα τριβόμενα εμφανίζεται η χαρακτηριστική των τριβόμενων στένωση που δημιουργεί την αναταραχή του ρεύματος αέρα στον ουρανίσκο (σχήματα 18α και 18β αντίστοιχα). Στα ουρανικά έρρινα εμφανίζεται συμφωνική φραγή στην περιοχή του ουρανίσκου (όπως και στην περίπτωση των ουρανικών κλειστών) αλλά ο αέρας διαφεύγει από τη μύτη (Σχήμα 18γ). Τέλος, στα ουρανικά πλευρικά εμφανίζεται επαφή στην περιοχή του ουρανίσκου αλλά ο αέρας διαφεύγει από τη μία ή και τις δύο πλευρές της γλώσσας (Σχήμα 18δ).

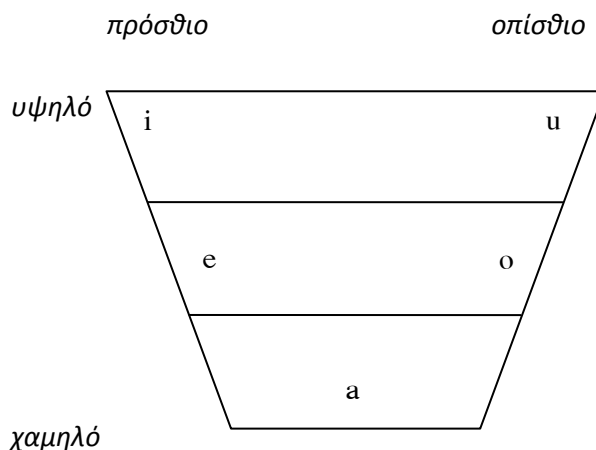
Σχήμα 18. Ουρανικά σύμφωνα της Ελληνικής: (α) κλειστά, (β) τριβόμενα, (γ) έρρινα και (δ) πλευρικά προσεγγιστικά.

1.3.2. Τα φωνήεντα της Ελληνικής

Το φωνηεντικό σύστημα της Ελληνικής είναι αρκετά απλό και διαθέτει πέντε φωνήεντα:

- δύο υψηλά, το πρόσθιο /i/ *πεις* /pis/ και το οπίσθιο /u/ *πους* /pus/
- δύο μεσαία, το πρόσθιο /e/ *πες* /pes/ και το οπίσθιο /o/ *πος* /pos/
- ένα χαμηλό κεντρικό, το /a/ *πας* /pas/

Τα /o/ και /u/ είναι ταυτόχρονα και στρογγυλά ενώ τα /i/, /e/ και /a/ είναι μη στρογγυλά. Στο Σχήμα 19 παρουσιάζονται τα φωνήεντα της Ελληνικής τοποθετημένα κατά προσέγγιση στον φωνηεντικό χώρο.

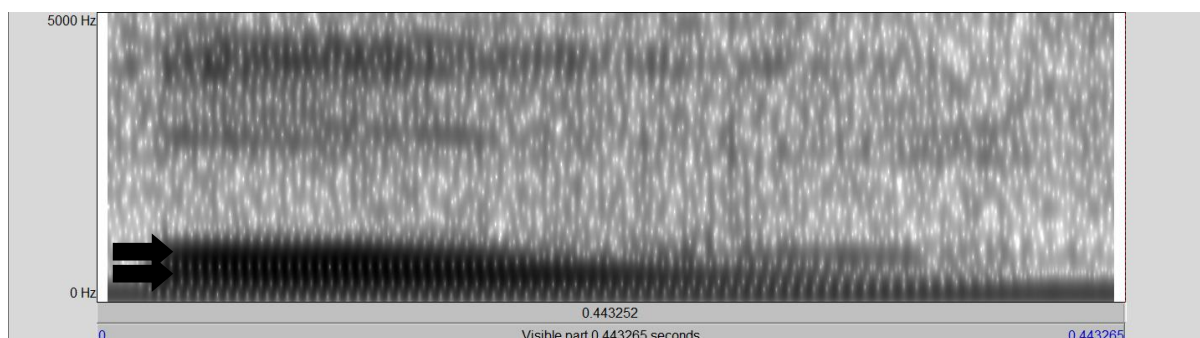
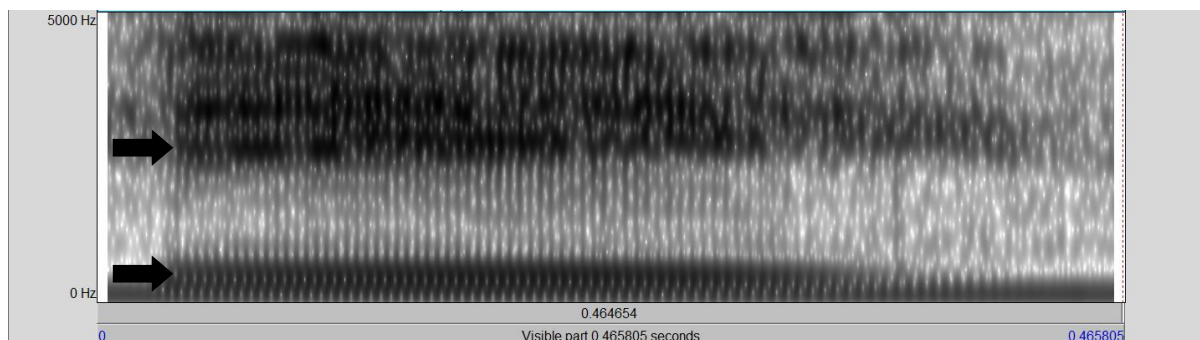

Σχήμα 19. Τα φωνήεντα της Ελληνικής τοποθετημένα κατά προσέγγιση στον φωνηεντικό χώρο.

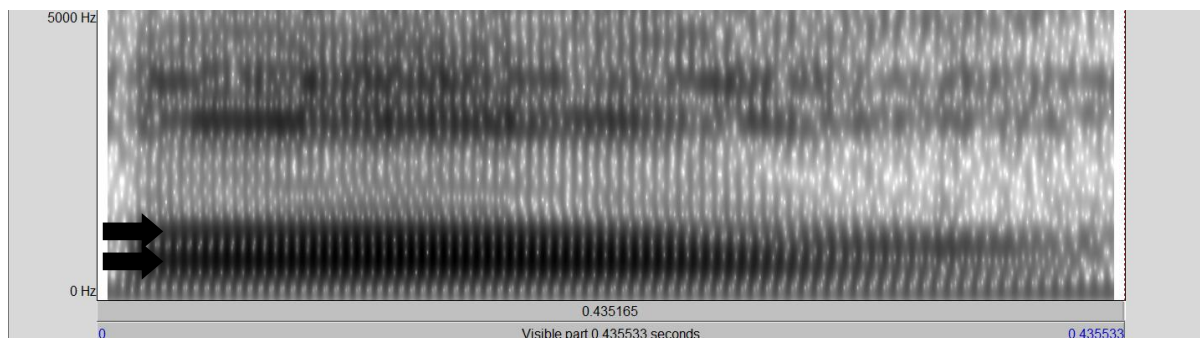
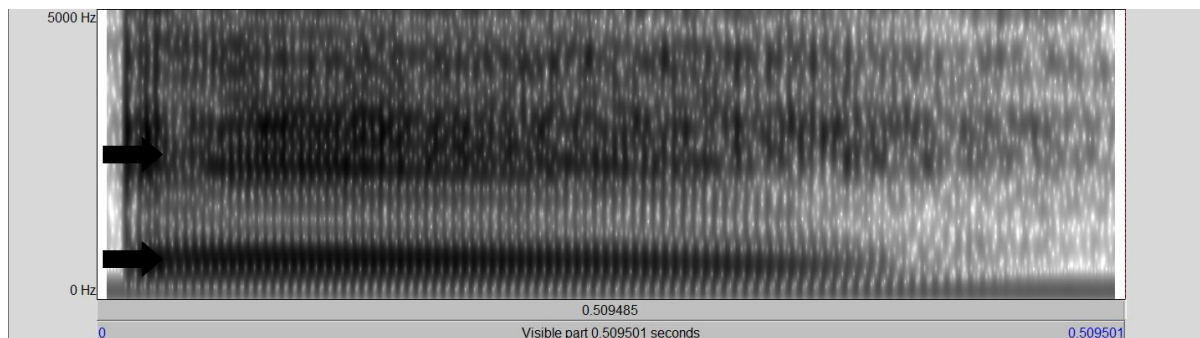
1.3.2.1. Ακουστική ανάλυση φωνηέντων

Σύμφωνα με φωνητικές/ακουστικές μελέτες (Arvaniti 1999b, Arvaniti 2007, Baltazani 2007, Lengeris 2011, Nicolaidis 2003, Sfakianaki 2002), το χαμηλό κεντρικό φωνήεν /a/ αρθρώνεται λίγο πιο ψηλά

στον φωνηεντικό χώρο, και επομένως, αν θέλουμε να το περιγράψουμε με ακρίβεια πρέπει να

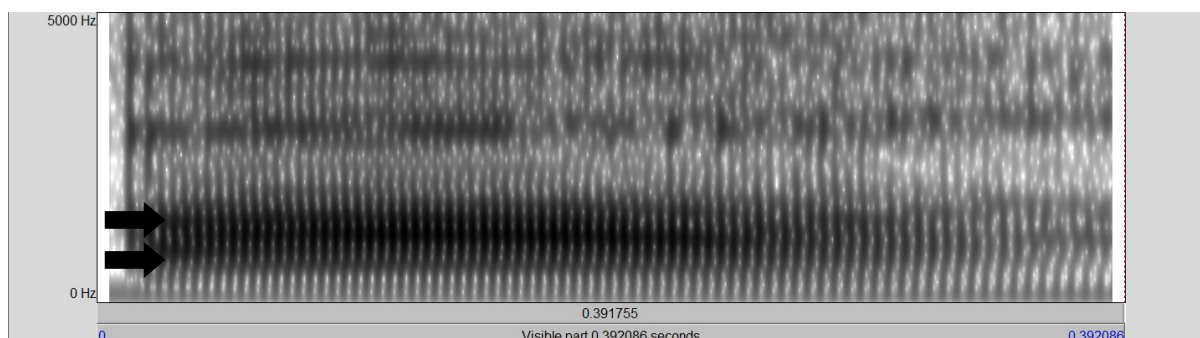
Σχήμα 20. Φασματογραφήματα των δύο υψηλών φωνηέντων της Ελληνικής, του πρόσθιου /i/ και του οπίσθιου /u/. Οι δύο πρώτοι διαμορφωτές (F1 και F2) σημειώνονται με βέλη. Οι διαμορφωτές παρουσιάζονται στο φασματογράφημα ως έντονες μαύρες οριζόντιες λωρίδες και δηλώνουν τις αρμονικές που έχουν ενισχυθεί λόγω του σχήματος της στοματικής κοιλότητας που διαμορφώνεται κάθε φορά από τη θέση των αρθρωτών.

Σχήμα 21. Φασματογραφήματα των δύο μεσαίων φωνηέντων της Ελληνικής, του πρόσθιου /e/ και του οπίσθιου /o/. Οι δύο πρώτοι διαμορφωτές (F1 και F2) σημειώνονται με βέλη.

χρησιμοποιήσουμε το σύμβολο [ɐ]. Επίσης, σύμφωνα με κάποιες από αυτές τις μελέτες, το μεσαίο πρόσθιο φωνήεν /e/ αρθρώνεται λίγο πιο χαμηλά στον φωνηεντικό χώρο, και επομένως, το ακριβές σύμβολο για την περιγραφή του είναι το [ɛ]. Εντούτοις, όπως σημειώνει η Arvaniti (2007), υπάρχουν διαφορές μεταξύ φωνητικών/ακουστικών μελετών σχετικά με την ακριβή θέση των ελληνικών φωνηέντων στον χώρο, ιδίως των μεσαίων /e/ (ή [ɛ]) και /o/. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η χρήση των συμβόλων [ɛ] και [ɐ] μπορεί να δυσκολέψει τον αναγνώστη χωρίς να του προσφέρει κάποιο ιδιαίτερο όφελος, έχει οδηγήσει πολλούς φωνητικούς και φωνολόγους στο να τα αποφεύγουν στις περιγραφές τους. Έτσι, στη βιβλιογραφία είτε συναντούμε τη χρήση των πλάγιων γραμμών που υποδηλώνει ότι γίνεται λόγος για τη φωνηματική υπόσταση των φωνηέντων είτε, σε κάποιες περιπτώσεις, συναντούμε για λόγους απλούστευσης τη χρήση των [ɛ] και [a] παρόλο που η χρήση των αγκυλών δηλώνει τη φωνητική πραγμάτωση των φθόγγων και επομένως σύμφωνα με τα ακουστικά δεδομένα θα ήταν πιο ‘ακριβής’ η χρήση των [ɛ] και [ɐ] αντίστοιχα.

Τα Σχήματα 20-22 παρουσιάζουν φασματογραφήματα των ελληνικών φωνηέντων /i, e, a, o, u/ ειπωμένα από την ίδια γυναίκα, φυσική ομιλήτρια της Ελληνικής. Στον κάθετο άξονα του κάθε φασματογραφήματος σημειώνεται η συχνότητα σε Hz (0-5000 Hz στα συγκεκριμένα φασματογραφήματα), ενώ στον οριζόντιο άξονα σημειώνεται ο χρόνος σε δευτερόλεπτα (το κάθε φωνήεν έχει διάρκεια περίπου 0.5 δευτερόλεπτο). Στα φασματογραφήματα, οι περιοχές με περισσότερη ενέργεια, στη συγκεκριμένη περίπτωση οι διαμορφωτές, σημειώνονται με πιο σκούρο χρώμα.

Σχήμα 22. Φασματογράφημα του κεντρικού χαμηλού φωνήεντος /a/. Οι δύο πρώτοι διαμορφωτές (F1 και F2) σημειώνονται με βέλη.

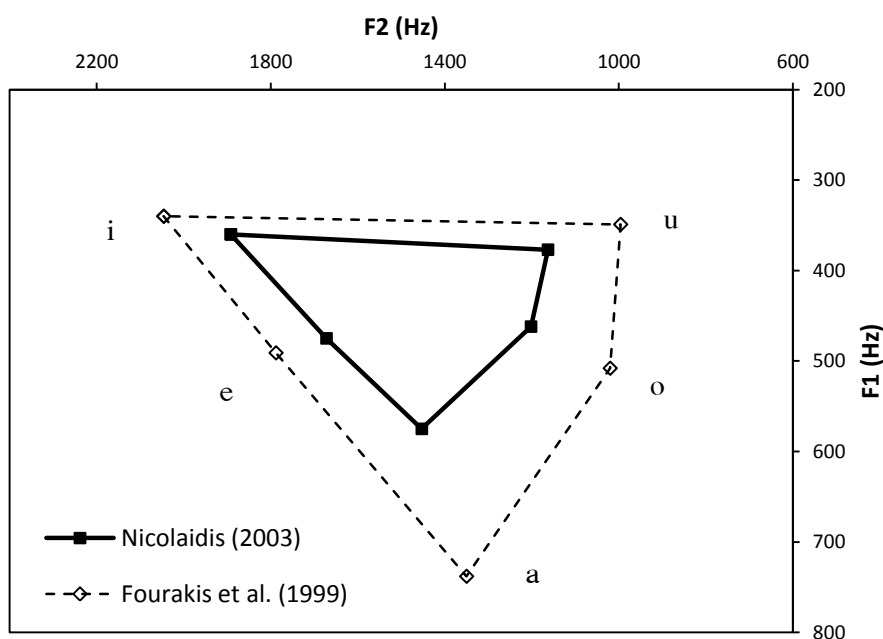
Παρόλη τη διαδεδομένη άποψη αλλά και αποτελέσματα παλιότερων μελετών σύμφωνα με τα οποία η επίδραση του τόνου στην ποιότητα των φωνηέντων της Ελληνικής είναι σχεδόν μηδαμινή (π.χ. Arvaniti 1991, Dauer 1980), νεότερες μελέτες δείχνουν ότι όταν τα ελληνικά φωνήεντα είναι άτονα, τότε πρώτον καταλαμβάνουν μια πιο κεντρική θέση στον φωνηεντικό χώρο από αυτήν που καταλαμβάνουν όταν είναι τονισμένα και, δεύτερον, έχουν μικρότερη διάρκεια (Baltazani 2007, Fourakis et al. 1999, Lengeris 2011, Nicolaidis 2003). Αυτό το είδος της φωνηεντικής μείωσης συμβαίνει στο φωνητικό επίπεδο (phonetic vowel reduction) και μπορεί να προκληθεί και από άλλους παράγοντες όπως η ταχύτητα εκφοράς και το είδος λόγου (αυθόρμητος/προφορικός ή προσχεδιασμένος/εκφωνημένος) και συνδέεται με την συνάρθρωση (Lengeris 2011, Nicolaidis 2003). Το είδος αυτό της φωνηεντικής μείωσης δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να συγχέεται με την φωνηεντική μείωση που εμφανίζεται στο φωνολογικό επίπεδο (phonological vowel reduction) και είναι κατηγορική, εμφανίζεται δηλαδή αναγκαστικά όταν τα φωνήεντα εκφωνούνται σε

συγκεκριμένα περιβάλλοντα λέξης (βλ. π.χ. φωνήεντα της Ρωσικής και της Αγγλικής).

Στον Πίνακα 7 παρουσιάζεται η μέση τιμή διάρκειας των φωνηέντων της Ελληνικής όπως αναφέρεται στους Fourakis et al. (1999) και Nicolaidis (2003). Οι τιμές από τους Fourakis et al. (1999) προέρχονται από πέντε άντρες ομιλητές οι οποίοι διάβασαν τα φωνήεντα σε περιβάλλον λέξης (/rVSV/) σε τονισμένη και άτονη θέση. Οι τιμές από τη Nicolaidis (2003) προέρχονται από δύο άντρες ομιλητές. Οι μετρήσεις προέρχονται από τα φωνήεντα που εκφωνήθηκαν κατά τη διάρκεια αυθόρμητου προφορικού λόγου (ελεύθερης συζήτησης) και περιλαμβάνουν και τονισμένα και άτονα φωνήεντα. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 7, τα τονισμένα φωνήεντα στους Fourakis et al. (1999) είναι πιο μακρά σε διάρκεια από τα άτονα.

Πίνακας 7. Μέση τιμή διάρκειας (ms) των φωνηέντων της Ελληνικής από τους Fourakis et al. (1999) και Nicolaidis (2003). Τα φωνήεντα στους Fourakis et al. (1999) είναι αναγνωσμένα ενώ τα φωνήεντα στη Nicolaidis (2003) είναι εκφωνημένα σε αυθόρμητο προφορικό λόγο.

Φωνήεν	Fourakis et al. (1999)		Nicolaidis (2003)
	Τονισμένο	Άτονο	Μέση τιμή τονισμένων και άτονων
/i/	76	44	69
/e/	94	57	81
/a/	105	78	85
/o/	94	67	78
/u/	88	54	60

Σχήμα 23. Μέση τιμή πρώτου και δεύτερου διαμορφωτή των πέντε ελληνικών φωνηέντων από τους Fourakis et al. (1999) και Nicolaidis (2003). Τα φωνήεντα στους Fourakis et al. (1999) είναι αναγνωσμένα ενώ τα φωνήεντα στη Nicolaidis (2003) είναι εκφωνημένα σε αυθόρμητο προφορικό λόγο.

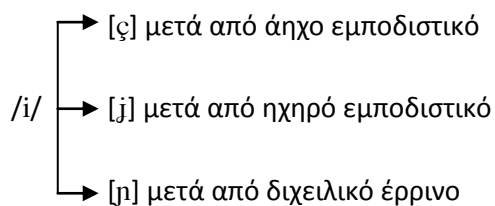
Στο Σχήμα 23 παρουσιάζονται τα φωνήεντα της Ελληνικής τοποθετημένα στον φωνηεντικό χώρο με βάση τις τιμές του πρώτου και του δεύτερου διαμορφωτή όπως παρουσιάζονται στις ίδιες μελέτες.

Όπως φαίνεται στο σχήμα, η σχετική θέση των φωνηέντων στον χώρο είναι παρόμοια στις δύο μελέτες. Μια σημαντική διαφορά μεταξύ μελετών, που καταδεικνύει με τον καλύτερο τρόπο την φωνηεντική μείωση ως αποτέλεσμα του διαφορετικού είδους λόγου στο οποίο εκφωνήθηκαν τα φωνήεντα, είναι ότι στον ελεύθερο λόγο (Nicolaidis 2003) τα φωνήεντα καταλαμβάνουν μια πιο κεντρική θέση στον φωνηεντικό χώρο από τα φωνήεντα που έχουν αναγνωσθεί (Fourakis et al. 1999). Στον αναγνωσμένο λόγο, όπως είναι κατανοητό, η άρθρωση είναι πιο αργή και προσεκτική και τα φωνήεντα είναι πιο καθαρά και περισσότερο διακριτά μεταξύ τους.

1.3.2.2. Πραγματώσεις του /i/

Το πρόσθιο υψηλό φωνήεν /i/ παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία στις πραγματώσεις του ανάλογα με το περιβάλλον στο οποίο εκφωνείται, συγκεκριμένα ανάλογα με τους φθόγγους που προηγούνται ή έπονται σε συνδυασμό με τη συλλαβική του θέση. Στην υποενότητα 1.3.1.4. είδαμε ότι το /i/ συγχωνεύεται με τα υπερωικά κλειστά /k, ɣ/, τα υπερωικά τριβόμενα /x, ɣ/, το φατνιακό έρρινο /ɲ/ και το φατνιακό πλευρικό /l/, όταν μετά από το /i/ ακολουθεί φωνήεν στην ίδια συλλαβή, με αποτέλεσμα αυτής της συγχώνευσης τα ουρανικά κλειστά [ç, j], π.χ. *κυάλι* [çáli] και *γκιώνης* [çónis] αντίστοιχα, τα ουρανικά τριβόμενα [ç, j], π.χ. *χιόνι* [çóni] και *γιαγιά* [ja.já] αντίστοιχα, το ουρανικό έρρινο [ɲ], π.χ. *νιάτο* [ɲáto] και το ουρανικό πλευρικό [ʎ], π.χ. *λιακάδα* [ʎakáða].

Επιπλέον, το /i/ παρουσιάζει τρεις πραγματώσεις, δύο ως ουρανικό τριβόμενο και μία ως ουρανικό έρρινο, όταν ακολουθεί φωνήεν:

Παραδείγματα:

- (6) /mati-a/ → [mátça] *μάτια*
 /klaði-a/ → [klaðjá] *κλαδιά*
 /psomi-a/ → [psomɲá] *ψωμιά*

1.3.3. Ορθογραφία της Ελληνικής

Το ορθογραφικό σύστημα της Ελληνικής είναι σχετικά απλό, καθώς στις περισσότερες περιπτώσεις έχουμε αντιστοιχία φωνήματος-γραφήματος/γράμματος (βλ. Πίνακα 8). Παρόλα αυτά, όπως και στην περίπτωση της Ρωσικής, υπάρχουν κάποιες εξαιρέσεις στις οποίες πρέπει να δίνεται ιδιαίτερη προσοχή όταν κάποιος επιχειρεί να μάθει την Ελληνική ως ξένη γλώσσα. Συγκεκριμένα:

- Ένας φθόγγος μπορεί να δηλώνεται με περισσότερα από ένα γράμματα. Αυτό συμβαίνει στην περίπτωση του /i/, του /o/, του /e/ και του /s/.

/i/	}	«η»
		«ι»
		«υ»
		«οι»
		«ει»
		«υι»

/e/	}	«ε»
		«αι»

/o/	}	«ο»
		«ω»

/s/	}	«σ»
		«ς»

- Ένας φθόγγος μπορεί να δηλώνεται με συνδυασμό δύο γραμμάτων. Αυτό συμβαίνει στην περίπτωση του /b/, του /d/ και του /g/. Μάλιστα, το τελευταίο μπορεί να δηλωθεί με δύο διαφορετικούς συνδυασμούς γραμμάτων.

/b/	→	«μπ»
-----	---	------

/d/	→	«ντ»
-----	---	------

/g/	}	«γγ»
		«γκ»

- Ένα σύμπλεγμα συμφώνων μπορεί να δηλώνεται με ένα γράμμα. Αυτό συμβαίνει στην περίπτωση του /ps/ και του /ks/, των λεγόμενων διπλών συμφώνων της Ελληνικής.

/ps/	→	«ψ»
------	---	-----

/ks/	→	«ξ»
------	---	-----

- Τα προστριβόμενα /ts/ και /dz/ δηλώνονται με έναν συνδυασμό γραμμάτων (θεωρούνται, όμως, ένα φώνημα αν και, όπως είδαμε στην υποενότητα 1.3.1.2., στη βιβλιογραφία συναντάται κάποια διχογνωμία για το θέμα αυτό).

/ts/	→	«τσ»
------	---	------

/dz/	→	«τζ»
------	---	------

- Τέλος, το γράμμα «υ» όταν συνδυάζεται με το «ε» και το «α» προφέρεται με δύο διαφορετικούς τρόπους.

/av/	}	«αυ»	αυγό
/af/			αυτί

/ev/	}	«ΕΥ»	εύγε
/ef/			ευτυχία

- Υπάρχουν επίσης περιπτώσεις δύο ομοίων γραμμάτων που παριστάνουν όμως έναν φθόγγο. Αυτά είναι τα:

/v/	«ββ»	Σάββατο	/p/	«ππ»	παππούς
/k/	«κκ»	λάκκος	/r/	«ρρ»	άρρωστος
/l/	«λλ»	άλλος	/s/	«σσ»	τέσσερα
/m/	«μμ»	άμμος	/t/	«ττ»	περιττός
/n/	«νν»	εννιά			

Πίνακας 8. Αντιστοιχία γραμμάτων-φθόγγων, λαμβάνοντας βεβαίως υπόψη και τις περιπτώσεις που αναφέρθηκαν παραπάνω.

Ελληνικό αλφάβητο	Διεθνές Φωνητικό αλφάβητο (IPA)
Α α	a
Β β	v
Γ γ	ɣ j
Δ δ	ð
Ε ε	e
Ζ ζ	z
Η η	i
Θ θ	θ
Ι ι	i
Κ κ	k c
Λ λ	l λ
Μ μ	m
Ν ν	n ɲ
Ξ ξ	ks
Ο ο	o
Π π	p
Ρ ρ	r
Σ σ ς	s
Τ τ	t
Υ υ	i
Φ φ	f
Χ χ	x ç
Ψ ψ	ps
Ω ω	o

1.4. Συγκριτική εξέταση Ρωσικής – Ελληνικής και ανάλυση λαθών στον προφορικό λόγο των μαθητών/-τριών

1.4.1. Εισαγωγή

Στις ενότητες που προηγήθηκαν παρουσιάστηκε το φωνητικό σύστημα της Ρωσικής και κατόπιν αυτό της Ελληνικής. Η γνώση των δύο αυτών φωνητικών συστημάτων μπορεί να βοηθήσει τον εκπαιδευτικό να προβλέψει πιθανά λάθη και δυσκολίες που θα αντιμετωπίσουν οι μαθητές/-τριες που φοιτούν στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση (και έχουν τη Ρωσική ως μητρική γλώσσα ή ως γλώσσα καταγωγής) σε συγκεκριμένους φθόγγους καθώς και τα περιβάλλοντα στα οποία ενδέχεται να εμφανιστούν αυτά τα λάθη, να εξηγήσει τα λάθη και τις δυσκολίες που θα αντιμετωπίσουν οι μαθητές/-τριες και, το σημαντικότερο, να διδάξει με πιο αποτελεσματικό τρόπο τους φθόγγους της γλώσσας-στόχου.

Αξιοποιώντας σύγχρονα πορίσματα και θεωρίες της φωνητικής, το υπόλοιπο του κεφαλαίου θα αφιερωθεί σε μια διεξοδική σύγκριση των φωνηέντων και των συμφώνων που απαντώνται στην Ελληνική (γλώσσα της εκπαίδευσης) και στη Ρωσική (μητρικής ή γλώσσα καταγωγής του συγκεκριμένου πληθυσμού). Έχοντας ως βάση τη σύγκριση των δυο αυτών φωνητικών συστημάτων, θα εντοπιστούν και θα περιγραφούν δυσκολίες που αναμένεται να αντιμετωπίσουν οι μαθητές/-τριες κυρίως στην παραγωγή/πραγμάτωση αλλά και στην πρόσληψη των υπό εξέταση φθόγγων. Όπως θα δούμε αναλυτικά στη συνέχεια, οι δυσκολίες στην παραγωγή και την πρόσληψη των φθόγγων της γλώσσας-στόχου οφείλονται κατά κύριο λόγο στη γλωσσική παρεμβολή που προέρχεται από τη μητρική γλώσσα του μαθητή (ή του ενήλικα) που μαθαίνει τη γλώσσα-στόχο. Και αν προβλήματα στην πρόσληψη ενδέχεται να μην γίνουν άμεσα αντιληπτά από το περιβάλλον του μαθητή που μαθαίνει τη γλώσσα-στόχο (ο μαθητής ενδέχεται, αξιοποιώντας το περιεχόμενο στο οποίο εκφωνούνται οι φθόγγοι, ακόμη και αν δεν αντιληφθεί σωστά έναν φθόγγο να καταλάβει από τα συμφραζόμενα τη λέξη που έχει ειπωθεί και να συμμετάσχει χωρίς πρόβλημα στη συζήτηση με τους φυσικούς ομιλητές της γλώσσας-στόχου), η ύπαρξη ‘ξενικής’ προφοράς (foreign accent) γίνεται πολύ εύκολα αντιληπτή από τον φυσικό ομιλητή της γλώσσας-στόχου. Είναι χαρακτηριστικό ότι αρκεί το άκουσμα μόλις δεκάτων του δευτερολέπτου της ομιλίας ενός μη φυσικού ομιλητή για τον εντοπισμό ξενικής προφοράς από τον φυσικό ομιλητή της γλώσσας-στόχου (Flege 1984). Επιπλέον, η ξενική προφορά εκτός από αντικειμενικά προβλήματα στην επικοινωνία,¹⁴ δυστυχώς ενδέχεται να προκαλέσει αρνητική εντύπωση για τον μη φυσικό ομιλητή της γλώσσας-στόχου, ακόμη και διακρίσεις συνδεδεμένες με στερεότυπα και γενικεύσεις στον χώρο εργασίας ή στο χώρο της εκπαίδευσης και γενικότερα στην κοινωνική συναναστροφή (Kalin and Rayko 1978, Lippi-Green 1997, Munro 2003, Munro et al. 2006).

¹⁴ Πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι η ξενική προφορά δεν οδηγεί πάντοτε σε προβλήματα στην επικοινωνία. Έχει αποδειχθεί πειραματικά ότι ακόμη και ένας ομιλητής με πολύ ‘βαριά’ ξενική προφορά μπορεί να είναι απολύτως κατανοητός από τους φυσικούς ομιλητές της γλώσσας-στόχου (Munro & Derwing 1999). Με άλλα λόγια, η ξενική προφορά (accentedness) δε συνδέεται απαραίτητα με την ευκολία κατανόησης (intelligibility) ή την καταληπτότητα (comprehensibility), καθώς μεγάλο ρόλο παίζει το ποιοι ακριβώς φθόγγοι εκφωνούνται με ξενική προφορά καθώς και η σχέση, οι ομοιότητες δηλαδή και οι διαφορές, των φωνητικών συστημάτων της μητρικής γλώσσας και της γλώσσας-στόχου.

1.4.1.1. Κατάκτηση μητρικής γλώσσας

Η κατάκτηση της μητρικής γλώσσας έρχεται χωρίς ιδιαίτερο κόπο και χωρίς την ανάγκη εξειδικευμένης διδασκαλίας. Η γλωσσική κατάκτηση περιλαμβάνει φυσικά πολλά και διαφορετικά επίπεδα όπως το φωνητικό, το φωνολογικό, το μορφολογικό, το συντακτικό και το σημασιολογικό. Η αξιοθαύμαστη αυτή ικανότητα του ανθρώπου να κατακτά αβίαστα τη μητρική του γλώσσα έχει γίνει αντικείμενο προβληματισμού και πειραματικής έρευνας τα τελευταία πενήντα τουλάχιστον χρόνια. Ειδικότερα για την κατάκτηση του φωνητικού συστήματος από τον άνθρωπο, στο οποίο επικεντρωνόμαστε στο παρόν κεφάλαιο, έρευνες σε βρέφη¹⁵ έχουν δείξει ότι ο άνθρωπος, στους πρώτους μήνες της ζωής του, μπορεί να διακρίνει τους φθόγγους που σηματοδοτούν φωνητικές αντιθέσεις σε όλες τις γλώσσες του κόσμου (Aslin et al. 1981, Eimas et al. 1971, Lasky et al. 1975, Streeter 1976, Trehub 1976). Όσο περνούν όμως οι μήνες, το βρέφος 'συντονίζει' την αντίληψή του στους φθόγγους του περιβάλλοντός του, στα σύμφωνα δηλαδή και τα φωνήεντα της μητρικής του γλώσσας ενώ παράλληλα χάνει την ικανότητα να διακρίνει φθόγγους που δεν εμφανίζονται στην μητρική του γλώσσα. Αυτή η αλλαγή στην αντιληπτική ικανότητα του βρέφους συντελείται περίπου στην ηλικία των έξι μηνών για τα φωνήεντα (Bosch & Sebastian-Galles 2003, Kuhl et al. 1992, Polka & Werker 1994) και μέχρι το τέλος του πρώτου χρόνου για τα σύμφωνα (Werker et al. 1981, Werker & Lalonde 1988, Werker & Tees 1983, Werker & Tees 1984). Είναι μάλιστα εντυπωσιακά τα ευρήματα που δείχνουν ότι ακόμη και στην μικρή αυτή ηλικία το βρέφος διαθέτει την ικανότητα να υπολογίζει τη στατιστική κατανομή των φθόγγων του περιβάλλοντός του, μαθαίνοντας με αυτό τον τρόπο τις φωνητικές αντιθέσεις της μητρικής του γλώσσας (distribution-based learning) (Maye & Weiss 2003, Maye et al. 2002).

Συνεπώς, η εμπειρία του βρέφους με τη μητρική του γλώσσα κατά τη διάρκεια του πρώτου χρόνου ζωής του διαμορφώνει την αντιληπτική του ικανότητα: ένα βρέφος που γεννιέται στην Ελλάδα 'συντονίζεται' μέχρι το τέλος του πρώτου χρόνου στην Ελληνική ενώ ένα βρέφος που γεννιέται στη Ρωσία 'συντονίζεται' στη Ρωσική. Αξίζει πάντως να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με πειραματικές μελέτες, το φωνητικό σύστημα του ανθρώπου συνεχίζει να αναπτύσσεται, να συντονίζεται δηλαδή έστω και με πολύ αργό ρυθμό πλέον στη μητρική του γλώσσα για αρκετά χρόνια και μέχρι την εφηβεία περίπου οπότε και σταθεροποιείται απολύτως (Hazan & Barrett 2000, Lee et al. 1999).

Κατά τον έκτο μήνα ζωής εμφανίζεται επίσης στα βρέφη το βάβισμα (babbling) το οποίο εξελίσσεται, περίπου με το πέρας του πρώτου χρόνου ζωής του βρέφους, στην παραγωγή των πρώτων λέξεων. Όπως και στην περίπτωση της αντίληψης, η επίδραση του γλωσσικού περιβάλλοντος στην ομιλία παρατηρείται κατά τη διάρκεια του πρώτου χρόνου ζωής του βρέφους, ήδη από την περίοδο του βαβίσματος δηλαδή, τόσο στα φωνήεντα (de Boysson-Bardies et al. 1989) όσο και στα σύμφωνα (de Boysson-Bardies et al. 1992).

¹⁵ Η πειραματική εξέταση της αντίληψης στα βρέφη ηλικίας μέχρι έξι μηνών περίπου γίνεται με την τεχνική του πιπιλίσματος (high-amplitude sucking technique) ενώ στα βρέφη ηλικίας από 6 έως 12 μηνών περίπου γίνεται με την τεχνική στροφής του κεφαλιού (head-turn technique). Και στις δυο τεχνικές, παρουσιάζεται στο βρέφος ένας αριθμός ακουστικών ερεθισμάτων αποτελούμενων από ίδιους και διαφορετικούς φθόγγους. Ανάλογα με την αλλαγή ρυθμού πιπιλίσματος ή τη στροφή του κεφαλιού αντίστοιχα ο ερευνητής συμπεραίνει ότι το βρέφος αντιλήφθηκε ότι παρουσιάστηκε ένας φθόγγος διαφορετικός από αυτόν που προηγήθηκε. Για παράδειγμα, μετά από μια αλληλουχία /a/ παρουσιάζεται στο βρέφος ένα /i/. Όταν το βρέφος αντιληφθεί ότι το φωνήεν είναι διαφορετικό από τα προηγούμενα, μεταβάλλει το ρυθμό πιπιλίσματος ή στρέφει το κεφάλι του αντίστοιχα.

1.4.1.2. Εκμάθηση δεύτερης γλώσσας και σχέση με την ηλικία

Αντίθετα με το ό,τι συμβαίνει στην περίπτωση της μητρικής γλώσσας, ο άνθρωπος μαθαίνει μια δεύτερη/ξένη γλώσσα καταβάλλοντας συνειδητή προσπάθεια και αφού λάβει συστηματική διδασκαλία. Όσον αφορά την εκμάθηση του φωνητικού συστήματος μιας ξένης γλώσσας, η δυσκολία αυτή οδηγεί σε αποκλίσεις από τη γλώσσα-στόχο τόσο στον τομέα της αντίληψης όσο και σε αυτόν της παραγωγής, οι οποίες ευθύνονται για τα προβλήματα που αναφέρθηκαν στην υποενότητα 1.4.1.

Η δυσκολία στην εκμάθηση της δεύτερης/ξένης γλώσσας αποδίδεται παραδοσιακά στην *υπόθεση της κρίσιμης περιόδου* (critical period hypothesis) για την κατάκτηση της γλώσσας (Lenneberg 1967). Ο Lenneberg στο *Biological Foundations of Language* (1967) υποστήριξε ότι η κατάκτηση της (μητρικής) γλώσσας είναι προκαθορισμένη και βιολογικά συνδεδεμένη με την ηλικία, καθώς μόνο σε πολύ νεαρή ηλικία το μυαλό του ανθρώπου διαθέτει την απαραίτητη πλαστικότητα ώστε να κατακτήσει τη γλώσσα. Σύμφωνα με τον Lenneberg, μετά το πέρας της περιόδου αυτής, οπότε και επέρχεται η προκαθορισμένη βιολογική/γενετική ωρίμανση του συστήματος του ανθρώπου, η πλήρης γλωσσική κατάκτηση της (μητρικής) γλώσσας είναι αδύνατη. Στην προσπάθεια να εξηγηθεί το αναμφισβήτητο γεγονός ότι τα παιδιά είναι καλύτερα από τους ενήλικες στην εκμάθηση μιας δεύτερης/ξένης γλώσσας (‘το μυαλό του παιδιού είναι σαν σφουγγάρι’ μας έλεγαν στο σχολείο), η υπόθεση της κρίσιμης περιόδου του Lenneberg συνδέθηκε με την εκμάθηση δεύτερης γλώσσας. Υποστηρίχθηκε δηλαδή ότι υπάρχει ένα κρίσιμο ηλικιακό όριο στην εκμάθηση μιας δεύτερης/ξένης γλώσσας (κάποιοι μελετητές προσδιορίζουν αυτό το όριο στα 12 χρόνια, άλλοι στα 15 χρόνια), το οποίο, αν ξεπεραστεί, καθιστά την εκμάθησή της σε υψηλό επίπεδο σε τομείς όπως η γραμματική (Johnson & Newport 1989), η σύνταξη (Patkowski 1980) και η προφορά (Patkowski 1990) ουσιαστικά ανέφικτη.

Σύμφωνα με νεότερες όμως έρευνες, η θεωρία της κρίσιμης περιόδου, όπως τουλάχιστον αναλύθηκε προηγουμένως, παρουσιάζει κάποιες αδυναμίες. Έτσι, ενώ δεν αμφισβητείται το γεγονός ότι παιδιά που ξεκινούν την εκμάθηση μιας δεύτερης γλώσσας σε μικρή ηλικία υπερέχουν των παιδιών που ξεκινούν την εκμάθηση μιας δεύτερης γλώσσας σε μεγάλη ηλικία, εντούτοις έχει αποδειχθεί ότι δεν υπάρχει κάποια συγκεκριμένη ηλικία στην οποία παρατηρείται μια απότομη αλλαγή στην ικανότητα εκμάθησης του ανθρώπου αλλά ότι η εκμάθηση γίνεται προοδευτικά δυσκολότερη με την ηλικία (Flege et al. 1999a, Flege et al. 1999b). Επιπλέον, υπάρχουν παιδιά που ξεκίνησαν την εκμάθηση μιας δεύτερης γλώσσας σε πολύ μικρή ηλικία αλλά δεν επιδεικνύουν πολύ υψηλό επίπεδο εκμάθησης (Flege et al. 1995) αλλά και παιδιά που ενώ ξεκίνησαν την εκμάθηση σε μεγάλη ηλικία εντούτοις επιδεικνύουν πολύ υψηλό επίπεδο εκμάθησης (Bongaerts et al. 1995, Bongaerts et al. 1997, Moyer 1999) που σημαίνει ότι η επιτυχία στην εκμάθηση μιας δεύτερης γλώσσας είναι αποτέλεσμα πολλών παραγόντων και όχι αποκλειστικά της ηλικίας. Τέλος, ένα πλήθος μελετών που στοχεύουν στην εκμάθηση του φωνητικού συστήματος μιας ξένης γλώσσας με τη χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή (computer-based laboratory training) δείχνουν ότι, έστω και ένας μικρός αριθμός στοχευμένων συνεδριών μικρής σχετικά διάρκειας (π.χ. 5-10 συνεδρίες διάρκειας μισής περίπου ώρας η καθημία), μπορεί να βελτιώσει σημαντικά τόσο την πρόσληψη όσο και την παραγωγή των φωνηέντων (Iverson & Evans 2009, Lambacher et al. 2005, Lengeris & Hazan 2010) και των συμφώνων μιας ξένης γλώσσας (Bradlow et al. 1997, Lively et al. 1993, Lively et al. 1994, Logan et al. 1991) ακόμη και από ενήλικες. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει ότι το αντιληπτικό σύστημα του ανθρώπου παραμένει εύπλαστο και μετά την ενηλικίωση καθώς μπορεί να υποστηρίξει την μάθηση νέων φωνητικών διακρίσεων.

Η δυσκολία λοιπόν στην εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας σε μεγάλη ηλικία μπορεί να εξηγηθεί όχι βάσει μιας προκαθορισμένης νοητικής ωρίμανσης που έρχεται με την ηλικία αλλά βάσει της γλωσσικής εμπειρίας με τη μητρική μας γλώσσα που, όπως είδαμε σε προηγούμενες ενότητες, έρχεται με την ηλικία. Με άλλα λόγια, η δυσκολία στην εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας δεν προέρχεται από την ηλικία καθαυτή αλλά από την ολοένα αυξανόμενη με την ηλικία επίδραση του συστήματος της μητρικής μας γλώσσας καθώς εκτιθέμεθα σε αυτή. Όσον αφορά την αντιληπτική ικανότητα, ο Flege (1987) πρότεινε ότι το παιδί μπορεί να μάθει πιο εύκολα μια καινούρια φωνητική κατηγορία (είτε αυτό είναι φωνήεν είτε σύμφωνο) επειδή ακριβώς οι φωνητικές κατηγορίες της μητρικής γλώσσας (τα φωνήεντα δηλαδή και τα σύμφωνα) δεν είναι τόσο σταθεροποιημένες όπως ενός ενήλικα. Ο Flege μάλιστα διατύπωσε το μοντέλο μάθησης της ομιλίας (Speech Learning Model, SLM) σύμφωνα με το οποίο το αντιληπτικό και κατ' επέκταση και το παραγωγικό σύστημα του ανθρώπου παραμένει εύπλαστο ακόμη και σε ηλικία μεγαλύτερη από αυτή που θα προέβλεπε η θεωρία της κρίσιμης περιόδου, αν και η ικανότητα μάθησης περιορίζεται όπως είπαμε με τα χρόνια από την ολοένα αυξανόμενη παρεμβολή της μητρικής μας γλώσσας. Ο 'συντονισμός' (tuning) λοιπόν στην μητρική μας γλώσσα μας καθιστά ικανότατους χειριστές της αλλά την ίδια στιγμή δυσκολεύει την εκμάθηση ξένης γλώσσας (Iverson et al. 2003, Kuhl et al. 2008, Kuhl et al. 2006). Αυτή η επίδραση/παρεμβολή της μητρικής γλώσσας στην εκμάθηση μιας δεύτερης γλώσσας αναγνωρίζεται από τα υπάρχοντα φωνητικά μοντέλα εκμάθησης γλώσσας όπως το Perceptual Assimilation Model (PAM: Best 1995, Best et al. 1988, Best & Tyler 2007), το Speech Learning Model (SLM: Flege 1995, Flege 2002), και το Native Language Magnet Model (NLM: Kuhl 2000, Kuhl et al. 2008, Kuhl et al. 1992). Τα μοντέλα αυτά παρουσιάζουν φυσικά διαφορές μεταξύ τους αλλά συμφωνούν ότι λόγω της παρεμβολής της μητρικής γλώσσας ο βαθμός επιτυχίας εκμάθησης των φθόγγων της δεύτερης γλώσσας εξαρτάται από τη σχέση, συγκεκριμένα τον βαθμό ομοιότητας ή διαφοροποίησης, των συστημάτων της μητρικής γλώσσας και της γλώσσας-στόχου. Μάλιστα, έχει αποδειχθεί ότι, αντίθετα με την παραδοσιακή αντίληψη (Lado 1957), δυσκολία δεν προκαλούν μόνο οι φθόγγοι που διαφέρουν πολύ από αυτούς της μητρικής γλώσσας (αυτό συμβαίνει στα αρχικά στάδια της μάθησης) αλλά και οι φθόγγοι που μοιάζουν πολύ με αυτούς της μητρικής γλώσσας με τους τελευταίους να αποτελούν τις πιο δύσκολες περιπτώσεις στα τελικά στάδια της μάθησης.

Οι δυο αυτοί παράγοντες, η ηλικία δηλαδή και η σχέση μητρικής-δεύτερης γλώσσας ανήκουν στους παράγοντες επιτυχίας εκμάθησης μιας δεύτερης γλώσσας που σχετίζονται με την γλωσσική εμπειρία (experience-related factors). Σε αυτούς τους παράγοντες ανήκουν επίσης ο χρόνος διαμονής στη χώρα που ομιλείται η γλώσσα-στόχος (length of residence) αλλά και ο βαθμός χρήσης της μητρικής γλώσσας (amount of L1 use) και της δεύτερης γλώσσας (amount of L2 use) κατά τη διάρκεια της διαμονής στην ξένη χώρα. Υπάρχουν επίσης οι παράγοντες που σχετίζονται με τη λεγόμενη έμφυτη ικανότητα του ανθρώπου να μάθει μια δεύτερη γλώσσα (language aptitude-related factors) όπως η φωνολογική μνήμη (phonological memory), η βραχύχρονη μνήμη (short-term memory), ακόμη και η μουσική ικανότητα (musical ability), με τους συγκεκριμένους όμως παράγοντες να μην έχουν εξεταστεί εκτενώς στη βιβλιογραφία. Τέλος υπάρχουν οι συναισθηματικοί παράγοντες (affective factors), όπως το κίνητρο (motivation) και η διάθεση (attitudes) του μαθητή, οι οποίοι όμως ακριβώς λόγω της φύσης τους είναι αρκετά δύσκολο να αξιολογηθούν πειραματικά.

1.4.2. Σύγκριση συμφώνων Ρωσικής – Ελληνικής

Ο Πίνακας 9 παρουσιάζει τα σύμφωνα του φθογγικού συστήματος της Ελληνικής και της Ρωσικής. Κατατασσόμενα ανά τρόπο άρθρωσης, στην Ελληνική υπάρχουν σύμφωνα κλειστά (stops), έρρινα (nasals), μονοπαλλόμενα (taps), τριβόμενα (fricatives), πλευρικά (laterals) και προστριβόμενα (affricates). Στη Ρωσική εμφανίζονται όλοι οι παραπάνω τρόποι άρθρωσης με τη διαφορά ότι αντί για τα μονοπαλλόμενα σύμφωνα (taps) της Ελληνικής, η Ρωσική διαθέτει πολυπαλλόμενα σύμφωνα (trills). Κατατασσόμενα ανά τόπο άρθρωσης, στην Ελληνική υπάρχουν σύμφωνα διχειλικά (bilabials), χειλοδοντικά (labiodentals), οδοντικά (dentals), φατνιακά (alveolars), ουρανικά (palatals) και υπερικά (velars). Στη Ρωσική εμφανίζονται όλοι οι παραπάνω τόποι άρθρωσης εκτός από τα ουρανικά και τα φατνιακά σύμφωνα. Η Ρωσική διαθέτει επιπλέον μεταφατνιακά σύμφωνα (post-alveolars) τα οποία δεν εμφανίζονται στην Ελληνική.

1.4.2.1. Ουρανικοποίηση και ουρανικότητα

Η σημαντικότερη ίσως διαφορά μεταξύ των φωνητικών συστημάτων των δύο γλωσσών είναι ότι η Ρωσική εμφανίζει το φαινόμενο της *ουρανικοποίησης* (palatalization) των συμφώνων (Avanéson 1984, Jones & Ward 1969, Kochetov, in press, Padgett 2001, Padgett 2003, Timberlake 2004, Πάππου-Ζουραβλιόβα 2009), το οποίο απουσιάζει από την Ελληνική. Η ουρανικοποίηση αποτελεί *δεύτερη άρθρωση* (secondary articulation) (Ladefoged & Maddieson 1996) καθώς, ταυτόχρονα με την *πρωτεύουσα άρθρωση* (primary articulation), το μπροστινό μέρος της γλώσσας πλησιάζει τον ουρανίσκο. Η ουρανικοποίηση δηλώνεται στο ΔΦΑ με το σύμβολο [j].

Όπως φαίνεται και στον Πίνακα 9, όλα σχεδόν τα σύμφωνα της Ρωσικής εμφανίζονται σε ζεύγη αποτελούμενα από *σκληρά* (hard) ή αλλιώς *μη ουρανικοποιημένα* (non palatalized) σύμφωνα και *μαλακά* (soft) ή αλλιώς *ουρανικοποιημένα* (palatalized) σύμφωνα. Τα περισσότερα από αυτά τα ζεύγη της Ρωσικής έχουν διαφοροποιητική αξία που σημαίνει ότι η χρήση του ενός ή του άλλου συμφώνου διαφοροποιεί τη σημασία των λέξεων, π.χ. *mat* /mat/ 'ματ' και *мят* /m'at/ 'τσαλακωμένος' αντίστοιχα. Υπάρχουν 12 τέτοια ζεύγη σκληρών-μαλακών φωνημάτων στη Ρωσική: /p/-/pʲ/, /b/-/bʲ/, /m/-/mʲ/, /f/-/fʲ/, /v/-/vʲ/, /t/-/tʲ/, /d/-/dʲ/, /n/-/nʲ/, /r/-/rʲ/, /s/-/sʲ/, /z/-/zʲ/ και /l/-/lʲ/. Εξαιρέση αποτελούν τα ουρανικοποιημένα υπερικά της Ρωσικής [kʲ], [gʲ] και [xʲ], τα οποία παρουσιάζουν περιορισμένη κατανομή καθώς δεν εμφανίζονται ποτέ στο τέλος της λέξης. Γι' αυτό, σύμφωνα με τη Σχολή της Μόσχας, αποτελούν αλλοφωνικές πραγματώσεις των αντίστοιχων μη ουρανικοποιημένων υπερικών, δηλαδή των /k/, /g/ και /x/ (Avanéson 1956: 170, Πάππου-Ζουραβλιόβα 2009: 816, υποσημ. 1). (βλ. επίσης ΕΠ 5.2.1., υποενότητα 1.1.2.)

Υπάρχουν κάποια σύμφωνα στη Ρωσική τα οποία δεν εμφανίζονται σε σκληρό-μαλακό ζεύγος, είναι δηλαδή μόνο σκληρά ή μόνο μαλακά (βλ. Πίνακα 9). Αυτά είναι τα (αποκλειστικά) σκληρά /ʃ, ʒ, ts/ και τα (αποκλειστικά) μαλακά /jʲ, tʃʲ, (ʃʲ), (ʒʲ)/. Έτσι, ένας ελληνόφωνος που μαθαίνει τη Ρωσική καλείται να μάθει τα σκληρά-μαλακά ζεύγη αλλά και τα σύμφωνα που είναι μόνο σκληρά ή μόνο μαλακά στη Ρωσική.

Στην Ελληνική δεν υπάρχουν ζεύγη σκληρών-μαλακών συμφώνων. Υπάρχουν όμως ουρανικά σύμφωνα. Τα ουρανικά σύμφωνα αρθρώνονται στην περιοχή του ουρανίσκου, η ουρανικότητα δηλαδή σε αυτά τα σύμφωνα αποτελεί την *πρωτεύουσα άρθρωση* (primary articulation). Ανάλογα με τον τρόπο άρθρωσης, στην Ελληνική εμφανίζονται τα ουρανικά κλειστά [ç] και [ʃ], τα ουρανικά τριβόμενα [ç] και [j], το ουρανικό έρρινο [ɲ] και το ουρανικό πλευρικό προσεγγιστικό [ç]. Τα ουρανικά κλειστά και τριβόμενα [ç, ʃ, ç, j] βρίσκονται σε συμπληρωματική

κατανομή με τα αντίστοιχα υπερωικά κλειστά και τριβόμενα [k, ɣ, x, ɣ] μπροστά από πρόσθιο φωνήεν (/i/ και /e/), είναι δηλαδή αλλόφωνα των αντίστοιχων υπερωικών συμφώνων. Για παράδειγμα, στην Ελληνική λέμε *κάνω* [káno] και *δαγκάνα* [ðagána] αλλά *κήπος* [cípos] και *αγκινάρα* [aŋinára]. Λέμε επίσης *χαρά* [xará] και *γάλα* [ɣála] αλλά *χέρι* [çéɾi] και *γέρος* [jéɾos]. Σε καμία περίπτωση ένας Έλληνας φυσικός ομιλητής δεν θα πει *[kípos] ή *[yéros]. Επιπλέον, τα ουρανικά κλειστά και τριβόμενα [c, ʃ, ç, j] εμφανίζονται ως αλλόφωνα των αντίστοιχων υπερωικών όταν ακολουθεί /i/ και κατόπιν /a, o, u/ στην ίδια συλλαβή, π.χ. *κυάλι* [cáli], *γκιώνης* [ʃónis], *χιόνι* [çóni] και *γιαγιά* [jajá]. Σε αυτές τις περιπτώσεις, ο Έλληνας φυσικός ομιλητής διατηρεί μια αίσθηση ύπαρξης του [i], ίσως και λόγω της επίδρασης της ορθογραφίας αν και η φωνητική πραγμάτωση τόσο π.χ. στο *χιόνι* [çóni] όσο και στο *χέρι* [çéɾi] είναι η ίδια, δηλαδή το ουρανικό τριβόμενο [ç]. Όπως ακριβώς συμβαίνει με τα ουρανικά [c, ʃ, ç, j], έτσι το ουρανικό έρρινο [ɲ] και το ουρανικό πλευρικό [ʎ] εμφανίζονται ως αλλόφωνα του φατνιακού έρρινου /n/ και του φατνιακού πλευρικού /l/ αντίστοιχα όταν ακολουθεί /i/ και κατόπιν φωνήεν /a, o, u/ στην ίδια συλλαβή, π.χ. *νιάτο* [ɲáto] και *λιακάδα* [ʎakáða].

Πίνακας 9. Τα σύμφωνα του φθογγικού συστήματος της Ελληνικής και της Ρωσικής ανά τόπο και τρόπο άρθρωσης. Στην Ελληνική, όπου εμφανίζονται ζεύγη συμβόλων στον πίνακα το αριστερό σύμβολο δηλώνει το άηχο σύμφωνο ενώ το δεξί σύμβολο δηλώνει το ηχηρό σύμφωνο. Στη Ρωσική, όπου εμφανίζονται ζεύγη συμβόλων το αριστερό σύμβολο δηλώνει το σκληρό (μη ουρανικοποιημένο) σύμφωνο ενώ το δεξί σύμβολο δηλώνει το μαλακό (ουρανικοποιημένο) σύμφωνο ενώ τα ηχηρά σύμφωνα εμφανίζονται κάτω από τα άηχα σύμφωνα.

Ελληνική													
	Χειλικά (Labial)				Κορονιδικά (Coronal)			Ραχιαία (Dorsal)					
	Διχειλικά		Χειλοδοντικά		Οδοντικά		Φατνιακά	Μεταφατνιακά	Ουρανικά		Υπερωικά		
Κλειστά	p	b			t̪	d̪	t	d		c	ɟ	k	g
Έρρινα	m		ɱ		ɲ		n			ɲ		ŋ	
Πολυπαλλόμενα							r						
Μονοπαλλόμενα							r						
Τριβόμενα			f	v	θ	ð	s	z		ʃ	ʒ	x	ɣ
Πλευρικά							l			ʎ			
Προστριβόμενα							ts	dz					
Ρωσική													
Κλειστά	p	pʲ			t	tʲ						k	kʲ
	b	bʲ			d	dʲ						g	gʲ
Έρρινα	m	mʲ			n	nʲ							
Πολυπαλλόμενα					r	rʲ							
Τριβόμενα			f	fʲ	s	sʲ			ʃ	(ʃʲ)		x	xʲ
			v	vʲ	z	zʲ			ʒ	(ʒʲ)		(ɣ)	
Πλευρικά					l	lʲ							
Προστριβόμενα					ts				tʃʲ				
					(dz)				(dʒʲ)				
Ημίφωνο (glide)									jʲ				

Συνοψίζοντας, η ουρανικοποίηση αποτελεί δευτερεύουσα άρθρωση στη Ρωσική και εμφανίζεται σε όλα της σχεδόν τα σύμφωνα, τα οποία (με εξαίρεση τα [kʲ, gʲ, xʲ]) έχουν φωνηματική αξία. Η Ελληνική διαθέτει ουρανικά σύμφωνα, τα οποία είναι περιορισμένα στον αριθμό και δεν έχουν φωνηματική αξία, είναι δηλαδή αλλόφωνα. Η ουρανικοποίηση αποτελεί λοιπόν το πρώτο και σημαντικότερο ίσως χαρακτηριστικό του συμφωνικού συστήματος της Ρωσικής το οποίο καλείται να κατανοήσει και να κατακτήσει ένας ελληνόφωνος που μαθαίνει τη Ρωσική. Ο ελληνόφωνος μαθητής θα διευκολυνθεί, τουλάχιστον στο αρχικό στάδιο εκμάθησης, από την εξοικείωσή του με τα ουρανικά σύμφωνα της Ελληνικής. Την ίδια στιγμή πρέπει όμως να κατανοήσει ότι η ουρανικοποίηση αποτελεί δευτερεύουσα άρθρωση στη Ρωσική αλλά κυρίως ότι, ενώ τα ουρανικά σύμφωνα στην Ελληνική εμφανίζονται μόνο πριν από συγκεκριμένα περιβάλλοντα, τα ουρανικοποιημένα αλλά και τα μη ουρανικοποιημένα σύμφωνα της Ρωσικής μπορεί να εμφανιστούν στο ίδιο περιβάλλον αλλάζοντας τη σημασία των λέξεων. Αυτό σημαίνει ότι αν ο ελληνόφωνος μαθητής χρησιμοποιήσει το «λάθος» μέλος του σκληρού-μαλακού ζεύγους μπορεί να προκύψει διαφορετική λέξη από την επιδιωκόμενη. Στο αντίστροφο σενάριο, ρωσόφωνοι μαθητές που μαθαίνουν την Ελληνική τείνουν να ουρανικοποιούν τα ελληνικά σύμφωνα σε περιβάλλοντα που δεν προβλέπονται από τους κανόνες της ελληνικής φωνολογίας, αν και η συγκεκριμένη λανθασμένη χρήση δίνει μεν την αίσθηση της ξενικής προφοράς αλλά δεν προκαλεί τόσο μεγάλο πρόβλημα στην επικοινωνία τους με Έλληνες φυσικούς ομιλητές καθώς δεν αλλάζει τη σημασία των λέξεων.

1.4.2.2. Κορονιδικά σύμφωνα

Αρκετές διαφορές παρουσιάζονται επίσης μεταξύ των *κορονιδικών* (coronal) συμφώνων της Ελληνικής και της Ρωσικής. Κορονιδικά ονομάζονται τα σύμφωνα που παράγονται με το μπροστινό μέρος της γλώσσας. Στην Ελληνική, τα κορονιδικά σύμφωνα περιλαμβάνουν οδοντικά και φατνιακά σύμφωνα ενώ στη Ρωσική περιλαμβάνουν οδοντικά και μεταφατνιακά σύμφωνα (βλ. Πίνακα 9). Στην Ελληνική, τα κλειστά /t/ και /d/ μπορεί να είναι φατνιακά ή οδοντικά (Arvaniti 2001, Arvaniti 2007, Botinis et al. 2000, Nicolaidis 2002) ενώ στη Ρωσική τα κλειστά /t/ και /d/ είναι πάντοτε οδοντικά. Για να διακρίνουμε τα οδοντικά από τα φατνιακά σύμφωνα στο ΔΦΑ χρησιμοποιούμε το σύμβολο [] για τα πρώτα. Έτσι, η φωνητική πραγμάτωση π.χ. στα *τέλος* /τέλος/ και *ντύνω* /δίνο/ μπορεί να είναι [τέλος] και [δίνο] ή [τέλος] και [δίνο]. Η οδοντική προφορά στην Ελληνική είναι πάντως πιο συστηματική σε περιβάλλον πριν από τριβόμενα οδοντικά, π.χ. *ένδεια* [έηδια], *Ματθαίος* [ματθέος]. Στην Ελληνική υπάρχουν επίσης τα οδοντικά τριβόμενα /θ/ και /ð/ τα οποία απουσιάζουν εντελώς από τη Ρωσική. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα οι ρωσόφωνοι να χρησιμοποιούν στη θέση τους τα ρωσικά /t/ και /d/ αντίστοιχα, π.χ. αντί του *δεν* /ðen/ συναντούμε τον τύπο */den/.

Από την άλλη μεριά, επειδή στη Ρωσική υπάρχουν εκτός από τα οδοντικά (τριβόμενα και προστριβόμενα) σύμφωνα /s, sʲ, z, zʲ, ts/ και τα μεταφατνιακά (τριβόμενα και προστριβόμενα) σύμφωνα /ʃ, (ʃʲ), ʒ, (ʒʲ), tʃʲ/ με τα τελευταία να απουσιάζουν στην Ελληνική, αυτό προκαλεί προβλήματα στους ελληνόφωνους που μαθαίνουν τη Ρωσική. Η Ελληνική διαθέτει φατνιακά τριβόμενα και προστριβόμενα σύμφωνα /s, z, ts, dz/. Μάλιστα, ακουστικές και αρθρωτικές μελέτες δείχνουν ότι τα φατνιακά τριβόμενα της Ελληνικής /s, z/ αρθρώνονται σε κάπως πιο οπίσθια θέση από την φατνιακή αλλά όχι τόσο οπίσθια ώστε να τα μπορούμε να τα κατατάξουμε στα μεταφατνιακά (Nicolaidis 2001, Panagourios 1991). Αυτό σημαίνει ότι στη Ρωσική υπάρχουν δύο κατηγορίες τριβόμενων και προστριβόμενων συμφώνων (οδοντικά και μεταφατνιακά) ενώ στην

Ελληνική υπάρχει μόνο μία κατηγορία τριβόμενων και προστριβόμενων συμφώνων (φατνιακά), με την εξαίρεση των οδοντικών τριβόμενων /θ/ και /ð/ που αναφέρθηκαν προηγουμένως. Αυτή η αναντιστοιχία έχει σαν αποτέλεσμα να χρησιμοποιούν οι ελληνόφωνοι τα ελληνικά φατνιακά /s, z, ts, dz/ και για τις δύο ρώσικες κατηγορίες, δηλαδή τα οδοντικά /s, sʲ, z, zʲ, ts/ και τα μεταφατνιακά /ʃ, (ʃʲ), ʒ, (ʒʲ), tʃʲ/. Τέλος, τα ηχηρά προστριβόμενα /dz, dzʲ/ στη Ρωσική αποτελούν διαφορετικές πραγματώσεις των άηχων προστριβόμενων /ts/ και /tʃʲ/, αντίστοιχα, σε περιβάλλον πριν από ηχηρό εμποδιστικό (δηλ. κλειστό και τριβόμενο σύμφωνο) ενώ στην Ελληνική υπάρχει το ηχηρό προστριβόμενο /dz/, π.χ. τζατζίκι /dzadzíki/. Πρέπει πάντως να τονιστεί ότι στην βιβλιογραφία υπάρχει διχογνωμία για το αν το /ts/ και το /dz/ μπορούν να θεωρηθούν ως ένα φώνημα ή ως σύμπλεγμα φωνημάτων, όπως άλλα συμπλέγματα φωνημάτων στα ελληνικά, π.χ. [sp], [st], [ps], [ks] και [sk] (Householder 1964, Tzakosta & Vis 2009, Σετάτος 1974, Φουράκης et al. 1999). Πάντως φαίνεται ότι τουλάχιστον σε φωνητικό επίπεδο τα [ts] και [dz] διαφέρουν από άλλες ακολουθίες συμφώνων.

1.4.2.3. Άλλα σημεία διαφοροποίησης Ρωσικής-Ελληνικής

Ένα ακόμη σημείο διαφοροποίησης μεταξύ Ελληνικής και Ρωσικής που δημιουργεί δυσκολία στους ρωσόφωνους που μαθαίνουν την Ελληνική είναι το γεγονός ότι ενώ στην Ελληνική το ηχηρό υπερωικό τριβόμενο /ɣ/ αποτελεί φθόγγο με φωνηματική αξία, π.χ. εγώ /εγό/, στη Ρωσική το /ɣ/ προκύπτει μόνο ως αποτέλεσμα ηχηροποίησης του /x/ πριν από ηχηρό εμποδιστικό, π.χ. *в их доме* /v ix domʲi/ → [vɪχdɔemʲi] 'στο σπίτι τους' (Timberlake 2004: 64), δεν αποτελεί δηλαδή φώνημα.

Επίσης, ο τόπος άρθρωσης των έρρινων συμφώνων της Ελληνικής, του διχειλικού /m/ και του φατνιακού /n/, επηρεάζεται σημαντικά από το περιβάλλον στο οποίο αυτά εκφωνούνται (Nicolaidis 2001). Έτσι, το διχειλικό /m/ αρθρώνεται ως χειλοδοντικό [m̥] πριν από χειλοδοντικά σύμφωνα, π.χ. *αμφιβολία* [amfivoliá] ενώ το φατνιακό /n/ αρθρώνεται ως οδοντικό [n̥] πριν από οδοντικά σύμφωνα, π.χ. *ανθίζω* [anθízo] και ως υπερωικό [ɲ] πριν από υπερωικά σύμφωνα, π.χ. *άηχος* [áηxos]. Η οδοντική άρθρωση του /n/ ([n̥]) δεν αναμένεται να προκαλέσει δυσκολία σε ρωσόφωνους που μαθαίνουν την Ελληνική καθώς το /n/ είναι αποκλειστικά οδοντικό στη Ρωσική αλλά η χειλοδοντική άρθρωση του /m/ ([m̥]) και η υπερωική άρθρωση του /n/ ([ɲ]) αναμένεται να προκαλέσει δυσκολία και παραγωγές τύπων όπως π.χ. *[áηxos] αντί του σωστού [áηxos].

Τέλος, παρότι και οι δυο γλώσσες διαθέτουν ένα πλευρικό σύμφωνο /l/, το συγκεκριμένο σύμφωνο στη Ρωσική είναι κατά βάση υπερωικοποιημένο [ɭ], ειδικά όταν είναι μη ουρανικοποιημένο (Jones & Ward 1969). Πάντως, στην Ελληνική το υπερωικοποιημένο πλευρικό φατνιακό [ɭ] εμφανίζεται στα βόρεια ιδιώματα της Ελληνικής συμπεριλαμβανομένης της Θεσσαλονίκης μπροστά από τα φωνήεντα /a, o, u/, π.χ. *χαλαρά* [xala'ra], γεγονός που καθιστά την αναγνώριση και την παραγωγή του εύκολη όχι μόνο από τους ομιλητές των βορείων ιδιωμάτων αλλά από όλους τους Έλληνες φυσικούς ομιλητές. Αντιθέτως, οι ρωσόφωνοι ομιλητές που μαθαίνουν την Ελληνική δυσκολεύονται αρκετά να αποφύγουν τη ευρεία χρήση του υπερωικοποιημένου [ɭ].

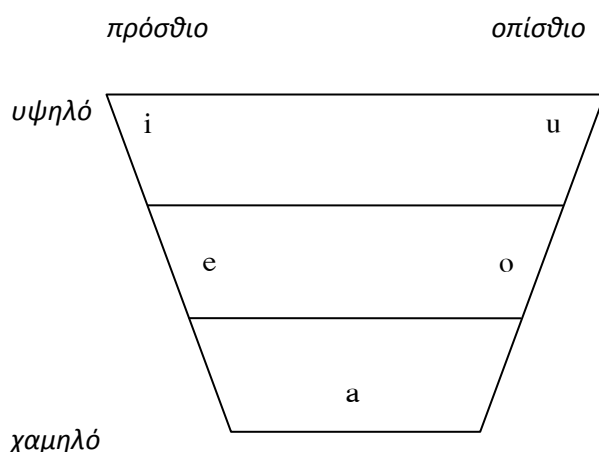
1.4.2.4. Ομοιότητες Ρωσικής – Ελληνικής

Μια σημαντική ομοιότητα μεταξύ των δύο γλωσσών η οποία αξίζει να επισημανθεί επειδή αποτελεί μια περίπτωση ομοιότητας που διευκολύνει τόσο τους ελληνόφωνους που μαθαίνουν τη Ρωσική όσο και τους ρωσόφωνους που μαθαίνουν την Ελληνική είναι αυτή στην ηχηρότητα των κλειστών

συμφώνων. Όπως αναφέρθηκε στις υποενότητες 1.2.1.1. και 1.3.1.1., για την περιγραφή της ηχηρότητας στα κλειστά σύμφωνα οι φωνητικοί χρησιμοποιούν όρο *Χρόνος Έναρξης της Φώνησης*, ΧΕΦ (Voice Onset Time, VOT) για να υποδηλώσουν το διάστημα από την απελευθέρωση της άρθρωσης έως την έναρξη της φώνησης. Το ανθρώπινο αυτί είναι πολύ ευαίσθητο στο ΧΕΦ και κατατάσσει τα κλειστά σύμφωνα ως *αήχα* (voiceless) ή *ηχηρά* (voiced) με βάση το διάστημα λίγων δευτερολέπτων μεταξύ έκρηξης και φώνησης. Τόσο η Ελληνική όσο και η Ρωσική ανήκουν στις γλώσσες του κόσμου όπου τα αήχα κλειστά έχουν έναν πολύ σύντομο ΧΕΦ με τη φώνηση να αρχίζει σχεδόν αμέσως μετά την απελευθέρωση της άρθρωσης (περίπου μετά από 10 χιλιοστά του δευτερολέπτου) ενώ τα ηχηρά παρουσιάζουν φώνηση σχεδόν καθόλη τη φάση της συμφωνικής φραγής (ο ΧΕΦ παίρνει αρνητικές τιμές). Αυτό σημαίνει ότι οι ελληνόφωνοι και ρωσόφωνοι μαθητές μπορούν απλά να χρησιμοποιήσουν τις διακρίσεις της μητρικής τους γλώσσας όταν μαθαίνουν τη Ρωσική και την Ελληνική αντίστοιχα χωρίς να απαιτείται κάποια προσαρμογή.

1.4.3. Σύγκριση φωνηέντων Ρωσικής – Ελληνικής

Η πιο σημαντική διαφορά μεταξύ των φωνηεντικών συστημάτων της Ρωσικής και της Ελληνικής είναι η *φωνολογική φωνηεντική μείωση/έκπτωση* (phonological vowel reduction) που λαμβάνει χώρα στη Ρωσική αλλά όχι στην Ελληνική. Η φωνολογική φωνηεντική μείωση εμφανίζεται όταν τα φωνήεντα της Ρωσικής βρίσκονται σε μη τονισμένες θέσεις και έχει ως αποτέλεσμα την *ουδετεροποίηση* (neutralization) διακρίσεων μεταξύ φωνηέντων στις θέσεις αυτές (Avanéson 1956, Crosswhite 2001, Jones & Ward 1969, Padgett 2004, Padgett & Tabain 2005). Κατά τα άλλα, τα δύο φωνηεντικά συστήματα μοιάζουν αρκετά, αφού σε τονισμένες θέσεις τόσο η Ρωσική όσο και η Ελληνική εμφανίζουν πέντε φωνήεντα με φωνηματική αξία /i, e, a, o, u/ (βλ. Σχήμα 24), αν και τα πέντε αυτά φωνήεντα της Ρωσικής εμφανίζουν έναν αριθμό αλλοφώνων ανάλογα με το περιβάλλον στο οποίο εκφωνούνται, συγκεκριμένα αν προηγείται ή ακολουθεί σκληρό/μη ουρανικοποιημένο (C) ή μαλακό/ουρανικοποιημένο (C') σύμφωνο. Κατά συνέπεια, ένας ελληνόφωνος που μαθαίνει τη Ρωσική πρέπει να γνωρίζει το είδος του συμφώνου που προηγείται/έπεται του φωνήεντος και τη φωνητική πραγμάτωση του φωνήεντος. Οι πραγματώσεις των τονισμένων φωνηέντων της Ρωσικής παρουσιάζονται στον Πίνακα 10 (βλ. υποενότητα 1.2.2.1.).

Σχήμα 24. Τα πέντε φωνήεντα της Ελληνικής και της Ρωσικής (σε τονισμένες θέσεις) τοποθετημένα κατά προσέγγιση στον φωνηεντικό χώρο.

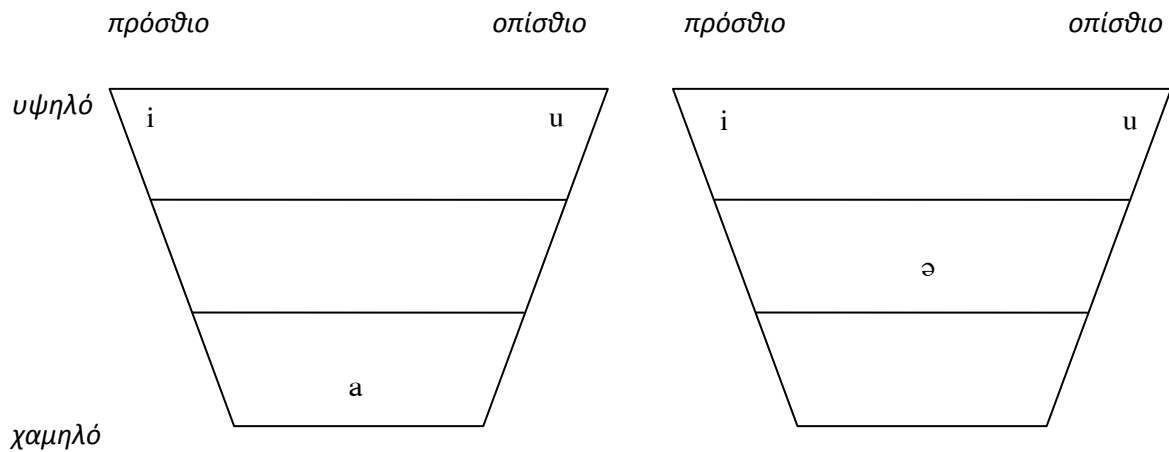
Πίνακας 10. Πραγμάτωση τονισμένων φωνηέντων της Ρωσικής σε περιβάλλον μεταξύ συμφώνων.

Φωνήεν	Πραγμάτωση			
	CVC	CVC ^j	C ^j VC	C ^j VC ^j
/i/	[i]		[i]	
/é/	[é]		[é]	
/á/	[á]		[æ]	
/ó/	[ó]		[œ]	
/ú/	[ú]		[ý]	

Στην Ελληνική αντίθετα, το μοναδικό φωνήεν που παρουσιάζει ποικιλία στις πραγματώσεις του ανάλογα με το περιβάλλον στο οποίο εκφωνείται και συγκεκριμένα ανάλογα με τους φθόγγους που προηγούνται ή έπονται σε συνδυασμό με την συλλαβική του θέση, είναι το πρόσθιο υψηλό φωνήεν /i/. Όπως έχει ήδη αναφερθεί στην υποενότητα 1.3.1.4. όπου γίνεται λόγος για τα ουρανικά σύμφωνα της Ελληνικής, το /i/ συγχωνεύεται με τα υπερωικά κλειστά /k, g/, τα υπερωικά τριβόμενα /x, γ/, το φατνιακό έρρινο /n/ και το φατνιακό πλευρικό /l/, όταν μετά από το /i/ ακολουθεί φωνήεν στην ίδια συλλαβή, με αποτέλεσμα τα ουρανικά κλειστά [c, ʝ], π.χ. *κυάλι* [cáli] και *γκιώνης* [ʝónis] αντίστοιχα, τα ουρανικά τριβόμενα [ç, j], π.χ. *χιόνι* [çóni] και *γιαγιά* [jajá] αντίστοιχα, το ουρανικό έρρινο [ɲ], π.χ. *νιάτο* [ɲáto] και το ουρανικό πλευρικό [ʎ], π.χ. *λιακάδα* [ʎakáða]. Επιπλέον, το /i/ παρουσιάζει και άλλες πραγματώσεις, ως άηχο ουρανικό τριβόμενο [ç] μετά από άηχο εμποδιστικό π.χ. *μάτια* /máti-a/ → [mátɕa], ως ηχηρό ουρανικό τριβόμενο [j] μετά από ηχηρό εμποδιστικό, π.χ. *κλαδιά* /klaði-á/ → [klaðjá] και τέλος ως ουρανικό έρρινο [ɲ] μετά από διχειλικό π.χ. *ψωμιά* /psomi-a/ → [psomɲá], όταν μετά από τα συγκεκριμένα σύμφωνα ακολουθεί φωνήεν. Είναι λοιπόν φανερό ότι ένας ρωσόφωνος καλείται να μάθει όλους τους παραπάνω κανόνες αν θέλει να προσεγγίσει την ελληνική προφορά και να αποφύγει τύπους όπως το *[mátia] αντί του σωστού [mátɕa].

Η πιο σημαντική πάντως διαφορά μεταξύ των φωνηέντων της Ελληνικής και της Ρωσικής είναι, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η ύπαρξη του φαινομένου της φωνολογικής φωνηεντικής μείωσης/έκπτωσης στη Ρωσική. Η εκμάθηση της συγκεκριμένης διαδικασίας αποδεικνύεται εξαιρετικά δύσκολη για τους ελληνόφωνους που μαθαίνουν τη Ρωσική. Λόγω της παρεμβολής της μητρικής γλώσσας όπου απουσιάζει η φωνολογική φωνηεντική μείωση, οι Έλληνες φυσικοί ομιλητές τείνουν να χρησιμοποιούν το ίδιο φωνήεν σε τονισμένες και άτονες θέσεις. Στο αντίστροφο σενάριο, οι ρωσόφωνοι που μαθαίνουν την Ελληνική τείνουν, επίσης λόγω παρεμβολής της μητρικής τους γλώσσας, να εφαρμόζουν, λανθασμένα, τη φωνολογική φωνηεντική μείωση σε άτονες θέσεις όταν ομιλούν την Ελληνική.

Υπάρχουν δύο βαθμίδες φωνολογικής φωνηεντικής μείωσης στη Ρωσική ανάλογα με τη θέση του άτονου φωνήεντος σε σχέση με την τονισμένη συλλαβή τις οποίες καλείται να κατακτήσει ένας ελληνόφωνος που μαθαίνει τη Ρωσική. Η 1^η βαθμίδα έκπτωσης (Degree 1 reduction) όταν το φωνήεν βρίσκεται σε προτονική θέση και η 2^η βαθμίδα έκπτωσης (Degree 2 reduction) όταν το φωνήεν βρίσκεται σε προ-προτονική θέση ή μετατονική θέση. Στο Σχήμα 25 παρουσιάζονται τα τρία φωνήεντα της Ρωσικής στην 1η βαθμίδα έκπτωσης (αριστερά) και στην 1η βαθμίδα έκπτωσης (δεξιά) τοποθετημένα κατά προσέγγιση στον φωνηεντικό χώρο.

Σχήμα 25. Τα τρία φωνήεντα της Ρωσικής σε άτονες θέσεις στην 1^η βαθμίδα έκπτωσης (αριστερά) και στην 2^η βαθμίδα έκπτωσης (δεξιά) τοποθετημένα κατά προσέγγιση στον φωνηεντικό χώρο. Το /a/ αρθρώνεται λίγο πιο ψηλά στον φωνηεντικό χώρο, και επομένως, αν θέλουμε να το περιγράψουμε με ακρίβεια πρέπει να χρησιμοποιήσουμε το σύμβολο [ɐ] (Barnes 2011: 3).

Οι πραγματώσεις των άτονων φωνηέντων της Ρωσικής στις 2 βαθμίδες φωνολογικής έκπτωσης/μείωσης είναι οι ακόλουθες (βλ. επίσης ΕΠ 5.2.1., υποενότητα 1.1.1., σελ. 3-4 και υποενότητα 1.2.2.2. του παρόντος κεφαλαίου):

- Σε περιβάλλον μη-ουρανικοποιημένων συμφώνων τα /a/ και /o/ πραγματώνονται ως [ɐ] στην 1^η εκπτωτική βαθμίδα, και ως [ə] στην 2^η εκπτωτική βαθμίδα.
- Σε περιβάλλον μετά και ανάμεσα σε ουρανικοποιημένα σύμφωνα και στις 2 εκπτωτικές βαθμίδες τα /a, e, o/ πραγματώνονται ως [i] (βλ. επίσης Padgett & Tabain 2005) εκτός από τις περιπτώσεις όπου το φωνήεν αποτελεί κλιτική κατάληξη οπότε και η πραγμάτωση ποικίλλει μεταξύ [i] και [ə] (Timberlake 2004: 48-49). Για παράδειγμα, το /a/ σε κλιτικές καταλήξεις και σε απόλυτα ληκτική θέση πραγματώνεται ως [ə], π.χ. моря мѡрѣ 'θάλασσα-Γεν.Εν', бγрям бѣгѣм 'καταιγίδα-Δοτ.Πλ' (Cubberley 2002: 72).
- Το /e/ και το /o/ ενός λεξικού μορφήματος, όταν τονίζονται στην ονομαστική ενικού, διατηρούν τη φωνητική τους αξία, ενώ σε διαφορετικούς μορφολογικούς τύπους όπου δεν φέρουν τόνο πραγματώνονται ως [i], π.χ. шѣлк [ʃólk] 'μετάξι-Ονομ.Εν' αλλά шелка [ʃilká] 'μετάξι-Ονομ.Πλ' (Timberlake 2004: 46-47).

1.4.4. Ορθογραφία της Ρωσικής και της Ελληνικής

Τα ορθογραφικά συστήματα της Ρωσικής και της Ελληνικής είναι σχετικά απλά, καθώς το ίδιο γράμμα/γράφημα αντιπροσωπεύει στις περισσότερες περιπτώσεις τον ίδιο φθόγγο, με τη Ρωσική να ακολουθεί περισσότερο την αναλογία 1 γράμμα/γράφημα: 1 φθόγγος. Παρόλα αυτά, υπάρχουν περιπτώσεις που δυσκολεύουν τους ελληνόφωνους μαθητές που μαθαίνουν τη Ρωσική και τους ρωσόφωνους μαθητές που μαθαίνουν την Ελληνική αντίστοιχα.

Στην Ελληνική τα φωνήεντα /i/, /e/ και /o/ αλλά και το σύμφωνο /s/ δηλώνονται με περισσότερους από έναν τρόπους. Το /i/ γράφεται με έξι διαφορετικούς τρόπους, συγκεκριμένα με

τα η, ι, υ, οι, ει και υι και αναπόφευκτα δυσκολεύει πολύ τους ρωσόφωνους μαθητές, οι οποίοι συνηθίζουν να χρησιμοποιούν το ι για όλες τις περιπτώσεις. Τα /e/, /o/ και /s/ γράφονται με δύο διαφορετικούς τρόπους το καθένα, συγκεκριμένα με τα ε και αι, τα ο και ω και τα σ και ς αντίστοιχα. Επίσης, δυσκολίες προκαλούνται από την ορθογραφία των ηχηρών κλειστών /b/, /d/, /g/ της Ελληνικής τα οποία δηλώνονται με συνδυασμό δύο γραμμάτων, **μπ, ντ, γγ** (και **γκ**) αντίστοιχα, τα οποία και συχνά προφέρονται ως δύο φθόγγοι από ρωσόφωνους, π.χ. */mρέno/ αντί του σωστού /bέno/ *μπαίνω*. Τέλος, προσοχή χρειάζεται στην Ελληνική ώστε οι περιπτώσεις δύο ομοίων γραμμάτων που παριστάνουν όμως έναν φθόγγο, π.χ. /sάvato/ *Σάββατο*, /pαpύs/ *παπούς* να μην προφέρονται ως διπλοί φθόγγοι.

Από την άλλη, μια μεγάλη δυσκολία που αντιμετωπίζουν οι ελληνόφωνοι που μαθαίνουν τη Ρωσική συνδέεται με την έλλειψη δήλωσης του τόνου στη ρωσική ορθογραφία. Το γεγονός αυτό δυσκολεύει όχι μόνο το προφανές, τον τονισμό δηλαδή των λέξεων, αλλά και την προφορά τον ρωσικών φωνηέντων από τη στιγμή που ο ομιλητής πρέπει να γνωρίζει τη θέση του τόνου ώστε να γνωρίζει αν ένα φωνήεν θα πρέπει να υποστεί φωνολογική έκπτωση. Μια δεύτερη δυσκολία αφορά την ορθογραφία των ρωσικών φωνηέντων καθεαυτήν, η οποία εξαρτάται από το αν το σύμφωνο που προηγείται είναι σκληρό ή μαλακό. Η δυσκολία σχετίζεται με το γεγονός ότι η ρωσική ορθογραφία δε χρησιμοποιεί διαφορετικό γράμμα για να ξεχωρίσει το σκληρό από το μαλακό σύμφωνο στα σκληρά-μαλακά ζεύγη. Έτσι, εκτός από τα σύμφωνα που δεν εμφανίζονται σε σκληρό-μαλακό ζεύγος, είναι δηλαδή αποκλειστικά μαλακά (**ч** /tʃ/ και **щ** /ʃʲtʃʲ/) ή αποκλειστικά σκληρά (**ш** /ʃ/, **ж** /ʒ/ και **ц** /ts/), στην περίπτωση των σκληρών-μαλακών ζευγών χρησιμοποιείται το ίδιο γράμμα και για τα δύο μέλη του ζεύγους. Το αν το σύμφωνο είναι σκληρό ή μαλακό δηλώνεται στη ρωσική ορθογραφία από το γράμμα που χρησιμοποιείται για το φωνήεν που ακολουθεί. Πιο συγκεκριμένα, για το κάθε ένα από τα πέντε φωνήεντα της Ρωσικής /i, e, a, o, u/ υπάρχουν δύο γράμματα και η χρήση του ενός ή του άλλου εξαρτάται από το αν σύμφωνο που προηγείται είναι σκληρό ή μαλακό. Έτσι, υπάρχει ένα σετ γραμμάτων για τα πέντε φωνήεντα που έπονται σκληρού συμφώνου, τα **ы** /i/, **э** /e/, **а** /a/, **о** /o/, **у** /u/ και ένα σετ γραμμάτων για τα πέντε φωνήεντα που έπονται μαλακού συμφώνου, τα **и** /i/, **е** /e/, **я** /a/, **ё** /o/, **ю** /u/ (βλ. και Πίνακα 11). Για παράδειγμα, η χρήση του «γ» στο ργκα /rɪkák/ 'χέρι' υποδηλώνει ότι το /r/ είναι σκληρό ενώ η χρήση του «ю» στο ριοκζακ /rʲukzák/ 'σακίδιο' υποδηλώνει ότι το /r/ είναι μαλακό (/rʲ/).

Πίνακας 11. Αντιστοιχία φωνηεντικών φθόγγων-γραμμάτων σε μη ουρανικό και ουρανικό περιβάλλον στη Ρωσική.

φθόγγος	μετά από σκληρό σύμφωνο		μετά από μαλακό σύμφωνο		# __, V __, Ъ Ь	
	γράμμα (ορθογραφία)	φθόγγος	γράμμα (ορθογραφία)	φθόγγος	γράμμα (ορθογραφία)	φθόγγοι
/a/	а	а	я	’а	я	ja
/e/	э	ε	е	’е	е	je
/o/	о	о	ё	’о	ё	jo
/u/	у	u	ю	’u	ю	ju
/i/	ы	γ/ɨ	и	’i	и	(ji)

Πίνακας 12. Αντιστοιχία γραμμάτων-φθόγγων στη Ρωσική(Cubberley 2002: 96-97).

Κυριλλικό	ISO (Phonemic)	Διεθνές Φωνητικό (IPA)
А а	a	a
Б б	b	b
В в	v	v
Г г	g	g
Д д	d	d
Е е	e	ε
Ё ё	e ('o/ë)	(j)ɔ
Ж ж	ʒ	ʒ
З з	z	z
И и	i	i
Й й	j	j
К к	k	k
Л л	l	l
М м	m	m
Н н	n	n
О о	o	ɔ
П п	p	p
Р р	r	r
С с	s	s
Т т	t	t
У у	u	u
Ф ф	f	f
Х х	h (x)	x
Ц ц	c	ts
Ч ч	č	tʃ ^j
Ш ш	š	ʃ
Щ щ	šč	ʃʃ ^j tʃ ^j (ʃʃ ^j)
Ъ ъ	"	— (yer 'σκληρό σύμβολο')
Ы ы	y	ɨ
Ь ь	(')	j (yer ^j 'μαλακό σύμβολο')
Э э	è	ε
Ю ю	ju ('u)	(j)u
Я я	ja ('a)	(j)a

Πίνακας 13. Αντιστοιχία γραμμάτων-φθόγγων στην Ελληνική.

Ελληνικό αλφάβητο	Διεθνές Φωνητικό αλφάβητο (IPA)
Α α	a
Β β	v
Γ γ	ɣ j
Δ δ	ð
Ε ε	e
Ζ ζ	z
Η η	i
Θ θ	θ
Ι ι	i
Κ κ	k c
Λ λ	l ʎ
Μ μ	m
Ν ν	n ɲ
Ξ ξ	ks
Ο ο	o
Π π	p
Ρ ρ	r
Σ σ ς	s
Τ τ	t
Υ υ	i
Φ φ	f
Χ χ	x ç
Ψ ψ	ps
Ω ω	o

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Arvaniti, Amalia. 1991. *The Phonetics of Modern Greek Rhythm and its Phonological Implications*. Doctoral dissertation. University of Cambridge, UK.
- Arvaniti, Amalia. 1999a. Effects of speaking rate on the timing of single and geminate sonorants. *Proceedings of the XIVth International Congress of Phonetic Sciences*. San Francisco: Berkeley, Department of Linguistics, UCB. 599-602.
- Arvaniti, Amalia. 1999b. Standard Modern Greek. *Journal of the International Phonetic Association* 29: 167-172.
- Arvaniti, Amalia. 2001. Comparing the phonetics of single and geminate consonants in Cypriot and Standard Greek. *Proceedings of the Fourth International Conference on Greek Linguistics*. Thessaloniki: University Studio Press. 37-44.
- Arvaniti, Amalia. 2007. Greek phonetics: The state of the art. *Journal of Greek Linguistics* 8: 97-208.
- Arvaniti, Amalia & Joseph, Brian. 2000. Variation in voiced stop prenasalisation in Greek. *Glossologia* 11-12: 131-166.
- Aslin, Richard, Pisoni, David, Hennessy, Beth & Perey, Alan. 1981. Discrimination of Voice Onset Time by human infants: New findings and implications for the effects of early experience. *Child Development* 52: 1135-1145.
- Avanésov, Ruben Ivanovich. 1956. *Fonetika Sovremennogo Russkogo Jazyka* [Φωνητική της Σύγχρονης Ρωσικής Γλώσσας]. Μόσχα.
- Avanésov, Ruben Ivanovich. 1984. *Russkoe Literaturnoe Proiznoshenie* [Russian Literary Pronunciation]. Moscow: Prosveshchenie.
- Baltazani, Mary. 2005. Phonetic variability of the Greek rhotic sound. Poster presented at *Phonetics and Phonology in Iberia (PaPI)*. Barcelona.
- Baltazani, Mary. 2007. Prosodic rhythm and the status of vowel reduction in Greek. *Proceedings of the 17th International Symposium on Theoretical and Applied Linguistics*. Thessaloniki: Monochromia Publishing. 31-43.
- Baltazani, Mary. 2009. Acoustic characterization of the Greek rhotic in clusters. *Proceedings of the 18th International Symposium on Theoretical and Applied Linguistics*. Thessaloniki: Monochromia Publishing. 87-95.
- Baltazani, Mary & Nicolaidis, Katerina. 2011. The Greek [r] in rC clusters: An acoustic and electropalatographic study. Paper presented at *20th ISTAL*. Thessaloniki.
- Barnes, Jonathan. 2011. Phonetics and phonology in Russian unstressed vowel reduction: A study in hyperarticulation. Manuscript, Boston University.
[URL: <http://www.bu.edu/linguistics/UG/barnes/Barnes%20VR%20final%20draft.pdf>]
- Best, Catherine. 1995. A direct realist view of cross-language speech perception. In Strange, Winifred (ed.), *Speech Perception and Linguistic Experience*. Baltimore: York Press. 171-204.
- Best, Catherine, McRoberts, Gerald & Sithole, Nomathemba. 1988. Examination of perceptual reorganization for nonnative speech contrasts: Zulu click discrimination by English-speaking adults and infants. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance* 14: 345-360.
- Best, Catherine & Tyler, Michael. 2007. Nonnative and second-language speech perception: Commonalities and complementarities. In Munro, Murray & Bohn, Ocke-Schwen (ed.), *Second Language Speech Learning*. Amsterdam: John Benjamins Publishing. 13-34.

- Boersma, Paul & Weenink, David. 2005. Praat: Doing phonetics by computer. Amsterdam. The Netherlands. [URL: <http://www.fon.hum.uva.nl/praat/>]
- Bongaerts, Theo, Planken, Brigitte & Schils, Eric. 1995. Can late learners attain a native accent in a foreign language? A test of the critical period hypothesis. In Singleton, David & Lengyel, Zsolt (ed.), *The Age Factor in Second Language Acquisition*. Clevedon: Multilingual Matters. 30-50.
- Bongaerts, Theo, Van Summeren, Chantal, Planken, Brigitte & Schils, Eric. 1997. Age and ultimate attainment in the pronunciation of a foreign language. *Studies in Second Language Acquisition* 19: 447-466.
- Bosch, Laura & Sebastian-Galles, Nuria. 2003. Simultaneous bilingualism and the perception of a language-specific vowel Contrast in the first year of life. *Language and Speech* 46: 217-243.
- Botinis, Antonis, Fourakis, Marios & Prinou, Irini. 2000. Acoustic structure of the Greek stop consonants. *Glossologia* 11-12: 167-200.
- Bradlow, Ann, Pisoni, David, Akahane-Yamada, Reiko & Tohkura, Yohichi. 1997. Training Japanese listeners to identify English /r/ and /l/: IV. Some effects of perceptual learning on speech production. *Journal of the Acoustical Society of America* 101: 2299-2310.
- Crosswhite, Catherine. 2001. *Vowel Reduction in Optimality Theory*. New York: Routledge London.
- Cubberley, Paul. 2002. *Russian: A Linguistic Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dauer, Rebecca. 1980. *Stress and Rhythm in Modern Greek*. Doctoral dissertation. University of Edinburgh, UK.
- De Boysson-Bardies, Benedicte, Halle, Pierre, Sagart, Laurent & Durand, Catherine. 1989. A crosslinguistic investigation of vowel formants in babbling. *Journal of Child Language* 16: 1-17.
- Docherty, Gerard. 1992. *The Timing of Voicing in British English Obstruents*. New York & Berlin: Foris.
- Eimas, Peter, Siqueland, Einar, Jusczyk, Peter & Vigorito, James. 1971. Speech perception in infants. *Science* 171: 303-306.
- Flege, James. 1984. The detection of French accent by American listeners. *JASA* 76: 692-707.
- Flege, James. 1987. A critical period for learning to pronounce foreign languages? *Applied Linguistics* 8: 162-177.
- Flege, James. 1995. Second language speech learning: Theory, findings, and problems. In Strange, Winifred (ed.), *Speech Perception and Linguistic Experience: Issues in Cross-Language Research*. Baltimore: York Press. 233-277.
- Flege, James. 2002. Interactions between the native and second-language phonetic systems. In Burmeister, Petra, Piske, Thorsten & Rohde, Andreas (eds.), *An Integrated View of Language Development: Papers in Honor of Henning Wode*. Trier: Wissenschaftlicher Verlag. 217-244.
- Flege, James, Munro, Murray & MacKay, Ian. 1995. Effects of age of second language learning on the production of English consonants. *Speech Communication* 16: 1-26.
- Flege, James, MacKay, Ian & Meador, Diane. 1999a. Native Italian speakers' production and perception of English vowels. *Journal of the Acoustical Society of America* 106: 2973-2987.
- Flege, James, Yeni-Komshian, Grace & Liu, Serena. 1999b. Age constraints on second language acquisition. *Journal of Memory and Language* 41: 78-104.
- Fourakis, Marios. 1991. Tempo, stress, and vowel reduction in American English. *JASA* 90: 1816-1827.
- Fourakis, Marios, Botinis, Antonis & Katsaiti, Maria. 1999. Acoustic characteristics of Greek vowels. *Phonetica* 56: 28-43.
- Gilichinskaya, Yana, Law II, Franzo & Strange, Winifred. 2007. Speeded discrimination of American vowels by experienced Russian learners of English. *JASA* 122(5): 3028-3029.

- Hazan, Valerie & Barrett, Sarah. 2000. The development of phonemic categorisation in children aged 6 to 12. *Journal of Phonetics* 28: 377-396.
- Householder, Frederic. 1964. Three dreams of Modern Greek phonology. In Robert Austerlitz (ed.), *Papers in Memory of George C. Papageotes, Supplement to Word* 20. 17-27.
- Iverson, Paul & Evans, Bronwen. 2009. Learning English vowels with different first-language vowel systems II: Auditory training for native Spanish and German speakers. *Journal of the Acoustical Society of America* 126(2): 866-877.
- Iverson, Paul, Kuhl, Patricia, Akahane-Yamada, Reiko, Diesch, Eugen, Tohkura, Yohich, Kettermann, Andreas & Siebert, Claudia. 2003. A perceptual interference account of acquisition difficulties for non-native phonemes. *Cognition* 87: B47-B57.
- Johnson, Jacqueline & Newport, Elissa. 1989. Critical period effects in second language learning: The influence of maturational state on the acquisition of English as a second language. *Cognitive Psychology* 21: 60-99.
- Jones, Daniel & Ward, Dennis. 1969. *The Phonetics of Russian*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kalin, Rudolf & Rayko, Donald. 1978. Discrimination in evaluative judgments against foreign-accented job candidates. *Psychological Reports* 43: 1203-1209.
- Kochetov, Alexei. In press. Palatalisation. In Colin Ewen, Beth Hume, Marc van Oostendorp & Keren Rice (eds.), *The Blackwell Companion to Phonology*. London: Wiley Blackwell.
- Kuhl, Patricia. 2000. A new view of language acquisition. *National Academy of Sciences USA* 97: 11850-11857.
- Kuhl, Patricia, Conboy, Barbara, Coffey-Corina, Sharon, Padden, Denise, Rivera-Gaxiola, Maritza & Nelson, Tobey. 2008. Phonetic learning as a pathway to language: New data and native language magnet theory expanded (NLM-e). *Philosophical Transactions of the Royal Society, B*, 363: 979-1000.
- Kuhl, Patricia, Stevens, Erica, Hayashi, Akiko, Deguchi, Toshisada, Kiritani, Shigeru & Iverson, Paul. 2006. Infants show a facilitation effect for native language phonetic perception between 6 and 12 months. *Developmental Science* 9(2): 13-21.
- Kuhl, Patricia, Williams, Karen, Lacerda, Francisco, Stevens, Kenneth & Lindblom, Bjorn. 1992. Linguistic experience alters phonetic perception in infants by 6 months of age. *Science* 255: 606-608.
- Ladefoged, Peter & Maddieson, Ian. 1996. *The Sounds of the World's Languages*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Lado, Robert. 1957. *Linguistics Across Cultures*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Lambacher, Stephen, Martens, William, Kakehi, Kazuhiko, Marasinghe, Chandrajith & Molholt, Garry. 2005. The effects of identification training on the identification and production of American English vowels by native speakers of Japanese. *Applied Psycholinguistics* 26: 227-247.
- Lasky, Robert, Syrdal-Lasky, Ann & Klein, Robert. 1975. VOT Discrimination by four to six and a half month old infants from Spanish environments. *Journal of Experimental Child Psychology* 20(2): 215-225.
- Lee, Sungbok, Potamianos, Alexandros & Narayanan, Shrikanth. 1999. Acoustics of children's speech: Developmental changes of temporal and spectral parameters. *Journal of the Acoustical Society of America* 105: 1455-1468.
- Lengeris, Angelos. 2011. Phonetic vowel reduction in Standard Modern Greek. Paper presented at *10th International Conference on Greek Linguistics*. Komotini.

- Lengeris, Angelos & Hazan, Valerie. 2010. The effect of native vowel processing ability and frequency discrimination acuity on the phonetic training of English vowels for native speakers of Greek. *Journal of the Acoustical Society of America* 128(6): 3757-3768.
- Lenneberg, Eric Heinz. 1967. *Biological Foundations of Language*. New York: John Wiley.
- Lippi-Green, Rosina. 1997. *English with an Accent: Language, Ideology, and Discrimination in the United States*. New York: Routledge.
- Lively, Scott, Logan, John & Pisoni, David. 1993. Training Japanese listeners to identify English /r/ and /l/. II: The role of phonetic environment and talker variability in learning new perceptual categories. *Journal of the Acoustical Society of America* 94: 1242-1255.
- Lively, Scott, Pisoni, David, Yamada, Reico, Tohkura, Yohichi & Yamada, Tsuneo. 1994. Training Japanese listeners to identify English /r/ and /l/. III. Long-term retention of new phonetic categories. *Journal of the Acoustical Society of America* 96: 2076-2087.
- Logan, John, Lively, Scott & Pisoni, David. 1991. Training Japanese listeners to identify English /r/ and /l/: A first report. *Journal of the Acoustical Society of America* 89: 874-886.
- Matusevič, M.I. 1976. *Sovremennyi Russkiiazyk: Fonetika*. Moskva: Prosveshchenie.
- Maye, Jessica & Weiss, Daniel. 2003. Statistical cues facilitate infants' discrimination of difficult phonetic contrasts. *Proceedings of the 27th BUCLD*. Sommerville: Cascadilla Press. 508-518.
- Maye, Jessica, Werker, Janet & Gerken, LouAnn. 2002. Infant sensitivity to distributional information can affect phonetic discrimination. *Cognition* 82(3): B101-B111.
- Moyer, Alene. 1999. Ultimate attainment in L2 phonology. *Studies in Second Language Acquisition* 21: 81-108.
- Munro, Murray. 2003. A primer on accent discrimination in the Canadian context. *TESL Canada Journal* 20(2): 38-51.
- Munro, Murray, & Derwing, Tracey. 1999. Foreign accent, comprehensibility, and intelligibility in the speech of second language learners. *Language Learning* 49 Supplement 1:285-310.
- Munro, Murray, Derwing, Tracey & Sato, Kyoko. 2006. Salient accents, covert attitudes: Consciousness-raising for pre-service second language teachers. *Prospect: An Australian Journal of TESOL* 21: 67-79.
- Nicolaidis, Katerina. 2001. An electropalatographic study of Greek spontaneous speech. *Journal of the International Phonetic Association* 31(1): 67-85.
- Nicolaidis, Katerina. 2002. Durational variability in vowel-consonant-vowel sequences in Greek: The influence of phonetic identity, context and speaker. *Selected Papers on Theoretical and Applied Linguistics from the 14th International Symposium*. Thessaloniki. 280-294.
- Nicolaidis, Katerina. 2003. Acoustic variability of vowels in Greek spontaneous speech. *Proceedings of the 15th International Congress of Phonetic Sciences*. Barcelona. 3221-3224.
- Padgett, Jaye. 2001. Contrast dispersion and Russian palatalization. In Hume, Elizabeth & Johnson, Keith (eds.), *The Role of Speech Perception in Phonology*. San Diego: Academic Press. 187-218.
- Padgett, Jaye. 2003. The emergence of contrastive palatalization in Russian. In Holt Eric (ed.), *Optimality Theory and Language Change*. Amsterdam: Kluwer Academic Publishers. 307-333.
- Padgett, Jaye. 2004. Russian vowel reduction and Dispersion Theory. *Phonological Studies* 7: 81-96.
- Padgett, Jaye & Tabain, Marija. 2005. Adaptive Dispersion Theory and vowel reduction in Russian. *Phonetica* 62: 14-54.
- Panagopoulos, Lefteris. 1991. A comparison of English and Greek alveolar fricatives, *Proceedings of the 17th International Congress of Phonetic Sciences*. Aix en Provence. 326-328.

- Patkowski, Mark. 1980. The sensitive period for the acquisition of syntax in a second language. *Language Learning*: 449-472.
- Patkowski, Mark. 1990. Age and accent in second language: A reply to James Emil Flege. *Applied Linguistics* 11: 73-89.
- Polka, Linda & Werker, Janet. 1994. Developmental changes in perception of non-native vowel contrasts. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance* 20: 421-435.
- Sfakianaki, Anna. 2002. Acoustics characteristics of Greek vowels produced by adults and children. *Proceedings of the 14th International Symposium on Theoretical and Applied Linguistics*. Thessaloniki. 383-394.
- Streeter, Lynn. 1976. Language perception of 2-month-old infants shows both innate mechanisms and experience. *Nature* 259: 39-41.
- Timberlake, Alan. 2004. *A Reference Grammar of Russian*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Trehub, Sandra. 1976. The discrimination of foreign speech contrasts by infants and adults. *Child Development* 47: 466-472.
- Tzakosta, Marina & Vis, Jeroen. 2009. Phonological representations of consonant sequences: The case of affricates vs. 'true' clusters. In Giannakis, Georgios, Baltazani, Mary, Xydopoulos, George, & Tsaggalidis, Tasos (eds.), *Proceedings of the 8th International Conference of Greek Linguistics*. Ioannina: University of Ioannina. 558-573.
- Werker, Janet, Gilbert, John, Humphrey, Keith & Tees, Richard. 1981. Developmental aspects of cross-language speech perception. *Child Development* 52(1): 349-355.
- Werker, Janet. & Lalonde, Chris. 1988. Cross-language speech perception: Initial capabilities and developmental change. *Developmental Psychology* 24: 672-683.
- Werker, Janet & Tees, Richard. 1983. Developmental change across childhood in the perception of non-native speech sounds. *Canadian Journal of Psychology* 37: 278-286.
- Werker, Janet & Tees, Richard. 1984. Cross-language speech perception: Evidence for perceptual reorganization during the first year of life. *Infant Behavior and Development* 7: 49-63.
- Zlatoustova, Ljubov' V. 1962. *Foneticheskaia Struktura Slova v Potoke Rechi*. Kazan': Izdatel'stvo Kazanskogo Universiteta.

Ελληνική βιβλιογραφία

- Ladefoged, Peter. 2007. *Εισαγωγή στη Φωνητική*. (Μτφρ. Μ. Μπαλταζάνη). Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Πάππου-Ζουραβλιόβα, Αικατερίνη. 2004. Κλειστά φωνήεντα και η προφορά τους στα νεοελληνικά και στα ρωσικά (στα πλαίσια της διδασκαλίας της ρωσικής γλώσσας σε Έλληνες). *Πρακτικά του 6ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*. Ρέθυμνο.
- Πάππου-Ζουραβλιόβα, Αικατερίνη. 2009. Ιδιαιτερότητες των συμφώνων του ρωσικού συστήματος και η διδασκαλία τους σε Έλληνες. Στο Γιαννάκης, Γιώργος Κ., Μπαλταζάνη, Μαρία, Ξυδόπουλος, Γιώργος Ι. & Τσαγγαλίδης, Τάσος, (επιμ.), *8ο Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής Γλωσσολογίας*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. 813-827. (Ηλ. δημοσίευση: http://www.linguist-uoi.gr/cd_web/case.html)
- Σεάτος, Μάριος. 1974. *Φωνολογία της Κοινής Νεοελληνικής*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Φουράκης, Μάριος, Μποτίνης, Αντώνης & Νιργιανιάκη, Ελευθερία. 1999. Χρονικά χαρακτηριστικά των συμφωνικών ακολουθιών [ps], [ts] και [ks] στην Ελληνική. *Πρακτικά του 6ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*. Ρέθυμνο.

Χρήσιμη σύνδεση

<http://www.study-languages-online.com/pronunciation.html>

Κεφάλαιο 2 – Φωνολογία*

2.1. Φθογγικό σύστημα

2.1.1. Το φθογγικό σύστημα της Ρωσικής (Ανθή Ρεβυθιάδου)

Αναλυτική περιγραφή του φωνηεντικού και συμφωνικού συστήματος της Ρωσικής δίνεται στο κεφ. Φωνητική. Στις ακόλουθες υποενότητες παρουσιάζουμε συνοπτικά τα βασικά χαρακτηριστικά του φθογγικού συστήματος της Ρωσικής και στη συνέχεια το συγκρίνουμε με αυτό της Ελληνικής.

2.1.1.1. Οι φωνηεντικοί φθόγγοι της Ρωσικής

Η Ρωσική έχει τα φωνήεντα /i, e, a, o, u/ σε τονισμένες μόνο θέσεις (Πίνακας 1). Στη Ρωσική υπάρχει ένας κανόνας έκπτωσης (reduction rule) δύο βαθμίδων που επηρεάζει όλα τα φωνήεντα που καταλαμβάνουν άτονες θέσεις μέσα στη λέξη. Πιο συγκεκριμένα, στη Ρωσική τα φωνήεντα /i, a, u/ απαντούν σε προτονική θέση, δηλαδή αμέσως πριν από την τονισμένη συλλαβή, VV (Πίνακας 2) και τα φωνήεντα /i, ə, u/ σε προ-προτονική vV, και σε μετατονική θέση, vVv.

Πίνακας 1. Φωνήεντα της Ρωσικής σε τονισμένες θέσεις

i	(i)	u
e		o
	a	

Πίνακας 2. Έκπτωση 1ης βαθμίδας (προτονική θέση, vV)¹

i	(i)	u
	a	

* Στην κεφαλίδα κάθε υποενότητας αναγράφεται το όνομα του ερευνητή/της ερευνήτριας που ήταν υπεύθυνος/-η για την έρευνα και τη συγγραφή του αντίστοιχου χωρίου. Την επιμέλεια για τη ρωσική γλώσσα είχε η Δρ. Αικ. Πάππου-Ζουραβλιόβα. Επικουρικό ρόλο είχε επίσης η υποψ. διδάκτορας του Τμήματος Γλωσσολογίας κα Lena Nedvga, η οποία παρείχε γλωσσικά παραδείγματα για διάφορα φωνολογικά φαινόμενα και πρόσθεσε την κυριλλική γραφή σε όσα παραδείγματα δίνονταν μόνο μεταγεγραμμένα (transliterated) στις πηγές μας.

¹ Το φωνήεν που δηλώνεται ως [a] σε διάφορες πηγές, στην πραγματικότητα αρθρώνεται λίγο πιο ψηλά και, επομένως, το ακριβές IPA του σύμβολο είναι το [ɐ] (Barnes 2011: 3). Στην παρούσα έκθεση, χρησιμοποιούμε το σύμβολο /a/ για να αναφερθούμε στη φωνηματική υπόσταση αυτού του φθόγγου και το [ɐ] για να αναφερθούμε στη φωνητική του πραγμάτωση.

Πίνακας 3. Έκπτωση 2ης βαθμίδας (προ-προτονική θέση, υν \bar{V} & μετατονική θέση, ν \bar{V} υ)

i	u
ə	

Επιπλέον, η φωνητική πραγμάτωση των φωνηέντων² εξαρτάται όχι μόνο από τη θέση τους σε σχέση με την τονισμένη συλλαβή ή από το εάν τονίζονται ή όχι, αλλά και από το είδος του συμφώνου που προηγείται ή/και έπεται. Πιο συγκεκριμένα, η πραγμάτωση ενός φωνήεντος της Ρωσικής διαφοροποιείται ανάλογα με το εάν βρίσκεται ανάμεσα ή δίπλα σε ουρανικά/ουρανικοποιημένα (Cⁱ) σύμφωνα (γνωστά και ως ‘μαλακά’ (soft)) ή απλά/μη ουρανικά (C) σύμφωνα (γνωστά και ως ‘σκληρά’ (hard)).

Πιο συγκεκριμένα, σε περιβάλλον μη-ουρανικών/ουρανικοποιημένων συμφώνων και στην 1^η εκπτωτική βαθμίδα τα /a/ και /o/ πραγματώνονται ως [ɐ] (βλ. υποσ. 1), ενώ σε περιβάλλον μη-ουρανικών συμφώνων και στη 2^η εκπτωτική βαθμίδα τα /a/ και /o/ πραγματώνονται ως [ə] (ΑΚΑΝ’Ε). Τα παρακάτω παραδείγματα, τα οποία αντλούνται από τον Barnes (2011: 4) – με μικρές προσαρμογές στη μεταγραφή³ – δείχνουν τις αλλαγές στις πραγμάτωση των εν λόγω φωνηέντων:

(1)	τονισμένη θέση		1 ^η βαθμίδα έκπτωσης		2 ^η βαθμίδα έκπτωσης	
/o/	mólodəstʲ	‘νεότητα’	mɐlódʲinʲkʲij	‘μικρός-Υποκ’	mɐlɐdɔj	‘νέος’
	bólʲ	‘πόνος’	bɐlʲétʲ	‘προκαλώ	bɐlʲɛnájə	‘σημείο πόνου
				πόνου-	tótʲʲka	(Επιθ.)’
				Απαρεμφ’		
/a/	stárʲij	‘παλιός	stɐrʲʲik	‘γέρος’	stɐrʲiná	‘παλιές εποχές’
		(Επιθ.)’				
	rázum	‘λόγος,	rɐzúmɲə	‘σοφά’	rɐzumʲétʲ	‘εννοώ-
		νους’		(Επιρρ.)		Απαρεμφ’

❖ Σημ: молодость, молоденький, молодой, боль, болеть, болевая точка, старый, старик, старина, разум, разумно, разуметь.

Σε περιβάλλον μετά και ανάμεσα σε ουρανικά σύμφωνα και στις 2 εκπτωτικές βαθμίδες το χαμηλό /a/ ανυψώνεται και πιθανότατα γίνεται [i] (βλ. επίσης Padgett & Tabain 2005, Πάππου-Ζουραβλιόβα 2004). Το ίδιο συμβαίνει και με τα /o/ και /e/, τα οποία επίσης πραγματώνονται ως [i]:

² Η συζήτηση στη συγκεκριμένη υποενότητα στηρίζεται στον Barnes (2011), από τον οποίο αντλούνται τα περισσότερα δεδομένα αυτής της υποενότητας [URL: <http://www.bu.edu/linguistics/UG/barnes/Barnes%20VR%20final%20draft.pdf>].

³ Στην παρούσα έκθεση, η Ρωσική μεταγράφεται με βάση το Φωνημικό ISO Αλφάβητο εκτός από τις περιπτώσεις που οι λέξεις ή τεμάχια λέξεων μεταγράφονται φωνητικά (βλ. Πίνακα 5, Κεφάλαιο1: Φωνητική). Στην πρώτη περίπτωση οι μεταγραφές εσωκλείονται σε πλάγιες γραμμές /.../ ενώ στη δεύτερη σε κάθετες παρενθέσεις ‘[...]’. Οι γλώσσες (glosses) και οι μεταφρασμένες λέξεις/φράσεις/προτάσεις δίνονται σε λατινικού τύπου εισαγωγικά ‘...’.

(2)		1 ^η βαθμίδα έκπτωσης		2 ^η βαθμίδα έκπτωσης	
α.	/a/	r'i:tʰi	‘πέντε-Γεν.Εν’	ji:zika	‘γλώσσα-Γεν.Εν’
				pló:tʃi:diə	‘πλατεία-Γεν.Εν’
β.	/o/	s'i:ló	‘χωριό’	tʃ'i:rnən'ik	‘προσχέδιο’
				je:di:t	‘ταξιδεύω-Παρ.3Εν’
γ.	/e/	li:sá	‘δάσος-Ον.Πληθ’	ni'ib'isá	‘ουρανός-Ον.Πληθ’
				vi'li:tʃi:t	‘θεραπεύω-Παρ.3Εν’
					(Cubberley 2002: 72)

❖ Σημ: 2α: пяти, языка, площади, 2β: село, черновик, ездит, 2γ: леса, небеса, вылечит.

Η πραγμάτωση των μετατονικών /a, e, o/ ως [i] μετά από ουρανικά σύμφωνα δεν εφαρμόζεται πάντα όταν το φωνήεν αποτελεί κλιτική κατάληξη. Η πραγμάτωση των άτονων καταλήξεων σε αυτή την περίπτωση ποικίλλει μεταξύ [i] και [ə] (Timberlake 2004: 48-49).

(3)	κλίση-III, /-éj/, Γεν.Πλ		
	печалей		
	[p'i:tʃi:álij]	‘λύπη-Γεν.Πληθ’	(Timberlake 2004: 48)

Για παράδειγμα, το /a/ σε κλιτικές καταλήξεις και σε απόλυτα ληκτική θέση πραγματώνεται ως [ə], π.χ. *моря* mó:riə ‘θάλασσα-Γεν.Εν’, *бурям* bú:riəm ‘καταιγίδα-Δοτ.Πληθ’ (Cubberley 2002: 72).

Σε περιβάλλον με τα σύμφωνα /j, ʒ, ts/, τα οποία δεν έχουν ουρανικά αντίστοιχα, η φωνητική πραγμάτωση των φωνηέντων διαφοροποιείται (βλ. ενδεικτικά Timberlake 2004: 47-48). Για να το εξηγήσουμε πιο αναλυτικά, τα σύμφωνα [j] και [ʒ] είναι πάντα σκληρά, δεν έχουν δηλαδή αντίστοιχη ουρανική πραγμάτωση *[j̄], *[ʒ̄], και γι’ αυτό επηρεάζουν τα άτονα φωνήεντα που ακολουθούν με τρόπο διαφορετικό από τα υπόλοιπα σκληρά σύμφωνα. Το φωνητικό αποτέλεσμα αυτής της επίδρασης εξαρτάται από την ποιότητα του φωνήεντος αλλά παράλληλα υπόκειται και σε άλλους φωνητικούς, ιστορικούς και κοινωνιογλωσσικούς περιορισμούς. Τα ακόλουθα παραδείγματα, τα οποία προέρχονται από τον Timberlake (2004: 46-47), δείχνουν τις μεταβολές που υφίστανται οι άτονοι φωνηεντικοί φθόγγοι μετά από τα /j, ʒ/, ανάλογα με την ποιότητα του φωνήματος που πραγματώνουν. Ειδικότερα, το φωνήεν /e/, όταν δεν τονίζεται, τρέπεται σε [i] μετά από τα /j, ʒ/:

(4)	α.	жемчуг	β.	жемчужный
		[ʒémtʃ'uk]		[ʒi:mtʃ'úznij]
		‘μαργαριτάρι-Ον.Εν’		‘μαργαριταρένιος-Ον.Εν (Αρσ)’
				(Timberlake 2004: 46)

Παρατηρούμε ότι το /e/ ενός λεξικού μορφήματος, όταν τονίζεται στην ονομαστική ενικού (5α-β), διατηρεί τη φωνητική του αξία, ενώ σε διαφορετικό μορφολογικό τύπο, π.χ. (5γ-δ), όπου δε φέρει τόνο, η φωνητική του αξία μεταβάλλεται και προφέρεται ως [i]. Την ίδια μεταβολή παρατηρούμε και στις πραγματώσεις του /o/ όταν αυτό χάνει τον τόνο του:

(5)	Ον.Πληθ		Ον.Εν	
	α. <i>жѣны</i>	γ.	<i>жена</i>	
	[ζόη ^h i]		[ζι ^h νά]	‘η σύζυγος’
	Ον.Εν		Ον.Πληθ	
	β. <i>мѣлк</i>	δ.	<i>мелка</i>	
	[jόlk]		[j ^h ilká]	‘μετάξι’

(Timberlake 2004: 46-47)

Ωστόσο, σε ορισμένα πρόσφατα δάνεια, η φωνητική αξία του /o/ δε μεταβάλλεται εντελώς σε μια προσπάθεια πιστότερης φωνητικής απόδοσης του δανείου όρου, π.χ. *Шопен* /ʃόρέν/ ‘Σοπέν’ (όπου το /ð/ παρουσιάζει μερική μόνο έκπτωση). Και σε αυτές τις περιπτώσεις όμως, με τη σταδιακή αφομοίωση του δανείου, η φωνητική αξία μειώνεται και έτσι το /o/ πραγματώνεται ως [ɐ] στην πρώτη προτονική θέση (π.χ. *жонглёр* [zɛŋg^hlióεr] ‘ζογκλέρ’, *шофёр* [ʃɛ^hfióεr] ‘σοφέρ’).

Όσον αφορά τις πραγματώσεις του /a/, υπάρχουν δύο ποικιλίες στις οποίες μπορεί να τραπεί, είτε σε [i] είτε σε [ɐ]. Για τις περιπτώσεις των δανείων, η επιλογή ανάμεσα στις δύο ποικιλίες καθορίζονταν διαχρονικά από κοινωνιογλωσσικούς παράγοντες (Timberlake 2004: 47). Συγχρονικά, παρατηρούμε ότι επηρεάζεται από το επόμενο σύμφωνο: Αν το επόμενο σύμφωνο είναι (ή ήταν κάποτε) ουρανικοποιημένο, το /a/ τρέπεται σε [i] (π.χ. *жакет* [zɪk^hiét] ‘τζάκετ’). σε αντίθετη περίπτωση τρέπεται σε [ɐ] (π.χ. *каштан* [kɛ^htán] ‘καστανομάλλης’). Εξετάζοντας τις «γηνεείς» λέξεις, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η επιλογή της φωνηεντικής ποικιλίας εξαρτάται από το αν το λεξικό μόρφημα στο οποίο ανήκει το /a/ φέρει εγγενή τόνο ή όχι. Η πραγματώση [i] απαντά όταν το /a/ δεν εμφανίζεται ποτέ ως τονισμένο (π.χ. *ржаной* [rʒi^hnoéi] ‘από κριθάρι’), ενώ στα μορφήματα στα οποία το /a/ τονίζεται και απλώς χάνει τον τόνο του σε ορισμένα μορφολογικά περιβάλλοντα, παρατηρείται η μετατροπή του σε [ɐ] (π.χ. *жар* [zár] ‘πυρετός’, *жара* [zɛr^há] ‘ζέστη’).

Ο φθόγγος [ts] συμπεριφέρεται όπως και τα /ʃ, z/ αλλά σπάνια απαντά πριν από τα φωνήεντα /o, a/, με εξαίρεση τις λέξεις *царь* [tsár] ‘τσάρος’ και *царя* [tsɛr^hiá] ‘τσάρος-Γεν.Εν’, όπου το /a/ εναλλάσσεται με το [ɐ] σε προτονική θέση.

Η 2^η βαθμίδα έκπτωσης μπλοκάρεται όταν το φωνήεν βρίσκεται:

(α) Σε απόλυτα αρχική θέση· σε αυτήν την περίπτωση πραγματώνεται ως [a] (Barnes 2011: 4):

(6)	α.	/odnomú/	[ɛdnɛmú]	‘ένας-Δοτ.Εν’	*[ɛdnamú]
	β.	/obizájet/	[ɛb ^h iʒéjit]	‘προσβάλλω-3Εν’	*[ɛb ^h iʒájit]

❖ Σημ: 6α: одному, 6β: обижает

(β) Στις ακολουθίες φωνηέντων (χασμωδία, hiatus) (Timberlake 2004: 51-52, Barnes 2011: 5), όταν τα φωνήεντα /a/ ή /o/ είναι τα δεύτερα στη σειρά (π.χ. V₁ a, V₁ o) ή όταν εμφανίζονται αμέσως πριν από όμοιά τους (δηλ. τα /a/ και /o/, αντίστοιχα), η ανύψωση σε [ə] δεν εφαρμόζεται ή εφαρμόζεται μόνο μερικώς (Barnes 2011: 5):

(7)	α.	/odnoobráznij/	[ɛdnɛɐbráznij]	‘μονότονος’	*[ɛdnɛbráznij]
	β.	/sootnoʃénije/	[sɛɐtnɛʃén ^h ije]	‘αναλογία’	*[sɛɐtnɛʃénije]

❖ Σημ: 7α: однообразный, 7β: соотношение

(γ) Στο τέλος της φράσης, τα /o, a/ δεν εκπίπτουν σε [ə] ή εκπίπτουν μόνο μερικώς ή απλώς προαιρετικά (Matusevič 1976: 102, Zlatoustova 1962: 109-139).

(δ) Σε αναφομοιώτα δάνεια εκλεπτυσμένου λεξιλογίου, τα άτονα μεσαία φωνήεντα δεν εκπίπτουν παρά μόνο όταν οι λέξεις αρχίζουν σταδιακά να αφομοιώνονται, π.χ. *legato* [legáto] (Timberlake 2004: 52).

Η πραγμάτωση τονισμένων φωνηέντων σε περιβάλλον μεταξύ συμφώνων διαμορφώνεται ως εξής:

(α) Περιβάλλον C C:

- /á, ó, ú/ → [á, ó, ú], π.χ. *mat* [mét] ‘ματ’, *moda* [móda] ‘μόδα’, *pycto* [pústə] ‘άδειος-Ουδ’ (Timberlake 2004: 32)
- /έ/ (σχετικά ανοιχτό μεσαίο φωνήεν) → [é], π.χ., *μαρ* [mér] ‘δήμαρχος’ (Timberlake 2004: 33-35)
- /ι/ → [i], π.χ. *мыт* [mít] ‘πλυμένος’

(β) Περιβάλλον C Cⁱ:

- /á, ó, ú/ (προσθίωση) → [á, ó, ý], π.χ. *мать* [máti] ‘μητέρα’, *о моде* [ə mɔédʲi] ‘σχετικά με τη μόδα’, *буря* [búrʲə] ‘καταιγίδα’ (Timberlake 2004: 32-33)
- /έ/ (ανύψωση) → [e], π.χ. *о маме* [ə méri] ‘σχετικά με τον δήμαρχο’ (Timberlake 2004: 35)
- /ι/ → [i],⁴ π.χ. *мыт* [mítʲ] ‘πλένω’ (Timberlake 2004: 36)

(δ) Περιβάλλον Cⁱ C:

- /á, ó, ú/ (προσθίωση) → [á, ó, ý], π.χ. *мят* [míáti] ‘τσαλακωμένος’, *мёд* [míóti] ‘μέλι’, *бюст* [bústʲ] ‘προτομή, μπούστο’ (Timberlake 2004: 33)
- /έ/ → [é], π.χ. *тело* [télə] ‘σώμα’ (Timberlake 2004: 35)
- /ι/ → [i], π.χ. *мибра* [mítrə] ‘μίτρα (επισκόπου)’ (Timberlake 2004: 35)

(ε) Περιβάλλον Cⁱ Cⁱ:

- /á, ó, ú/ (προσθίωση) → [á, ó, ý], π.χ. *мят* [míáti] ‘τσαλακώνω’, *о мёде* [ə míóédʲi] ‘σχετικά με το μέλι’, *о бюсте* [ə bústʲi] ‘σχετικά με την προτομή / το μπούστο’ (Timberlake 2004: 33)
- /έ/ → [é], π.χ. *метит* [míéti] ‘σκοπεύω’ (Timberlake 2004: 35)
- /ι/ → [i], π.χ. *митинг* [mítʲiŋk] ‘συλλαλητήριο’ (Timberlake 2004: 36)

2.1.1.2. Φωνήεντα-φαντάσματα ή απλώς yer (Ιωάννα Κάππα)

Στη διεθνή βιβλιογραφία ο όρος *yer* (Y) αναφέρεται σε συγκεκριμένα φωνήεντα που εμφανίζονται στις σλαβικές γλώσσες και είναι προϊόντα της ιστορικής τους εξέλιξης. Τα φωνήεντα αυτά βρίσκονται σε ορισμένες προσωδιακές θέσεις και χάνονται όταν είναι στο τέλος της λέξης.

⁴ Σύμφωνα με τη «Σχολή της Μόσχας», το [i] θεωρείται αλλόφωνο του [i], δηλ. πραγμάτωση του [i] πριν από ραχιαίο μη ουρανικό σύμφωνο, *от имени* [ət ímeni] ‘από το όνομα’ (Timberlake 2004: 40). Αντίθετα, η «Σχολή του Λένινγκραντ» υποστηρίζει ότι το [i] αποτελεί ανεξάρτητο φθόγγο, φωνηματικής για τη Ρωσική αξίας, διότι εμφανίζεται σε απόλυτα αρκτική θέση, όπως και το /i/, για παράδειγμα σε τοπωνυμικές και άλλες δάνειες λέξεις, π.χ. *Бйсон* [bʲisən] (Timberlake 2004: 41).

(δ) Ένα ακόμα επακόλουθο του μηδενισμού των γερ αφορά τη μορφοφωнологία της γλώσσας, όπου στα *θέματα* του ονοματικού συστήματος παρουσιάζεται η εναλλαγή *φωνήεν ~ ∅* : /e ~ ∅/ και /o ~ ∅/.

(10) εναλλαγή /o ~ ∅/

dolog dolga : dol∅ga

Επιθ.Αρσ Επιθ.Θηλ

‘μακρύς’ ‘μακριά’

(Melvold 1990: 31)

❖ Σημ: 10: долог, долга

Το σύνηθες περιβάλλον της ανωτέρω εναλλαγής είναι θέματα που περιέχουν στην υποκείμενη δομή τα γερ φωνήεντα /e, o/ και λήγουν σε ένα σύμφωνο ή συμφωνικό σύμπλεγμα που ακολουθείται από ένα κλιτικό επίθημα με *μηδενική μορφή* (συμβολίζεται με ∅ και έχει προέλθει από παλιό γερ). Στην κλίση του ονοματικού συστήματος της Ρωσικής, οι πτώσεις ονομαστική/αιτιατική ενικού των αρσενικών και η γενική πληθυντικού αριθμού των θηλυκών και των ουδετέρων έχουν ως κλιτικό επίθημα ένα μόρφημα με μηδενική μορφή (∅). Στα ακόλουθα παραδείγματα οι αφηρημένες αναπαραστάσεις των αντίστοιχων γερ στα θέματα των λέξεων δηλώνονται ως (E, O).

(11) Θέμα: /dEn^j-/ [e ~ ∅]

Ον.Εν: dEn^j + ∅ → dén^j ‘ημέρα’

Γεν.Εν: dEn^j + á → d∅n^j+a : dn^já (Cubberley 2002: 87)

❖ Σημ: 11: день, день + á → дня

(12) Θέμα: /okOⁿ/ [o ~ ∅]

Ον.Εν: okOⁿ + ó → ok∅n+ó : oknó ‘παράθυρο’

Γεν.Πληθ: okOⁿ + ∅ → ókon (Cubberley 2002: 87)

❖ Σημ: 12: okon + ó → okn+ó : okno, okon + ∅ → okon

Στα ανωτέρω παραδείγματα τα αφηρημένα φωνήεντα (E) και (O) πραγματώνονται φωνητικά ως τα αντίστοιχα [e], [o], όταν ακολουθεί ένα μηδενικό κλιτικό επίθημα (∅). Αυτό σημαίνει ότι το γερ του θέματος πραγματώνεται ως φωνήεν, όταν η επόμενη συλλαβή περιέχει ένα γερ, αλλιώς μηδενίζεται (Kenstowicz 1994: 236).

Σύμφωνα με τη Melvold (1990: 31) «δεν υπάρχει μια φωνολογική βάση για την πρόβλεψη της εναλλαγής φωνήεν ~ ∅ στη Ρωσική» και το φωνήεν που πραγματώνεται δεν μπορεί να θεωρηθεί ως αποτέλεσμα επένθεσης, αλλά είναι ένα *υποκείμενο* αφηρημένο φωνήεν που συχνά αναφέρεται και ως *φωνήεν-φάντασμα* (ghost vowel, βλ. Rowicka 1999). Η Melvold (1990) υποστηρίζει ότι το τονισμένο μηδενικό ληκτικό γερ επηρεάζει τον τόνο της λέξης: Αν ένα θέμα είναι άτονο και το τελικό κλιτικό γερ είναι τονισμένο, τότε αποδίδεται ο τόνος του στο τελευταίο φωνήεν του θέματος (13α). Αν όμως το τελικό κλιτικό επίθημα είναι άτονο, τότε το θέμα τονίζεται στην αρχική συλλαβή της λέξης (13β).

(13) Θέμα: /zerkal/ ‘καθρέφτης’

α. Γεν.Πληθ: zerkal + '∅ → zerkál

β. Γεν.Εν: zerkal + a → zérkala (Melvold 1990: 29)
 ❖ Σημ: 13α: зеркал, 13β: зеркала

2.1.1.3. Οι συμφωνικοί φθόγγοι της Ρωσικής (Ανθή Ρεβυθιάδου)

Η Ρωσική έχει τα ακόλουθα σύμφωνα:

Πίνακας 5. Τα σύμφωνα της Ρωσικής (προσαρμοσμένος από τον Timberlake 2004: 53)

	διχειλικά	χειλοδοντικά	οδοντικά	φατνιο-ουρανικά	ραχιαία
στιγματικά	p p ^j b b ^j		t t ^j d d ^j		k k ^j g g ^j
έρρινα στιγματικά	m m ^j		n n ^j		
τριβόμενα		f f ^j v v ^j	s s ^j z z ^j	ʃ (ʃ ^j) ʒ (ʒ ^j) ⁶	x x ^j (χ)
ημίφωνο (glide)				j	
προστριβόμενα			ts (dz)	tʃ ^j (dʒ ^j)	
πλευρικά			l l ^j		
πολυπαλλόμενα			r r ^j		

Με βάση τα δεδομένα του Πίνακα 5, μπορούμε να κάνουμε τις ακόλουθες παρατηρήσεις:

(α) Η Ρωσική έχει ουρανικοποιημένα σύμφωνα (π.χ. f^j, v^j, s^j, z^j, κ.λπ.)· η ουρανικότητα αποτελεί δευτερεύουσα άρθρωση. Σε έναν ουρανικοποιημένο φθόγγο όπως, για παράδειγμα, το /v^j/, η πρωτεύουσα άρθρωση είναι η χειλικότητα /v/ και η δευτερεύουσα η ουρανικότητα /j/. Κατά την προφορά του φθόγγου και οι δύο αρθρώσεις πραγματώνονται ταυτόχρονα δίνοντας στον ακροατή την αίσθηση ότι παράγεται ένα είδος /v/ (βλ. Φωνητική).

(β) Τα ουρανικά ραχιαία, /k^j, g^j, x^j/, έχουν περιορισμένη κατανομή, εμφανίζονται μόνο πριν από τα μπροστινά φωνήεντα /i, e/, π.χ. *кефир* [kʲɛfʲɪr] ‘ξινόγαλο (Αρσ)’, *кипеть* [kʲɪpʲɛtʲɪ] ‘βράζω-Απαρεμφ’, *кислый* [kʲɪslʲɪj] ‘ξινός-Ον.Εν.Αρσ’, *кум* [kʲum] ‘φάλαινα, κήτος (Αρσ)’, και σπανιότατα πριν από τα /a, o, u/, κυρίως σε δάνειες και διαλεκτικές λέξεις ή σε μεμονωμένες λέξεις ως αποτέλεσμα πρόσφατων φωνολογικών εξελίξεων, π.χ. *ткешъ* [tkʲɛʃʲ] ‘υφαίνω-Παρ.2Εν < *ткать* [tkátʲ] ‘υφαίνω-Απαρεμφ’ (Timberlake 2004: 53, 59). Τα ουρανικά ραχιαία επίσης δεν εμφανίζονται ποτέ στο τέλος της συλλαβής ή της λέξης (_#) (Cubberley 2004: 62), γι’ αυτό και σύμφωνα με τη Σχολή της Μόσχας αποτελούν αλλοφωνικές πραγματώσεις των αντίστοιχων μη ουρανικών ραχιαίων, δηλ. των /k, g/ (Αναπέσον 1956: 170, Πάππου-Ζουραβλιόβα 2009: 816, υποσημ. 1).

(γ) Τα μη ουρανικά ραχιαία, από την άλλη, δεν εμφανίζονται ποτέ πριν από το /i, e/. Αυτή η κατανομή αποτέλεσε αντικείμενο διαμάχης μεταξύ της Σχολής της Μόσχας και της Σχολής του Λένινγκραντ σχετικά με το εάν το πισινό /i/ αποτελεί πραγμάτωση του /i/ σε περιβάλλον πριν από μη ουρανικό σύμφωνο (C_i) ή ανεξάρτητο φθόγγο, δηλ. φώνημα. Επίσης, είναι συνηθισμένη η μη ουρανική προφορά του /k/ στην πρόθεση *к* πριν από /i, e/, π.χ. *к этому* [kʲɛtʲumu] ‘προς εκείνο’ και

⁶ Τα τριβόμενα /ʃ^j/ και /ʒ^j/ αποδίδονται ορθογραφικά ως *ш* και *ж/зж* αντίστοιχα (Timberlake 2004: 55). Για το γράμμα *ш* ο Cubberley δίνει και την εναλλακτική προφορά /ʃʲtʃʲ/ (Cubberley 2002: 66, 96).

του /x/ σε σύνθετα όπως *δвυχэтажний* [dnuχetázni:j] ‘διώροφος-Ον.Εν.Αρσ’ (Timberlake 2004: 60, Padgett 2003b: 44, 47).

(δ) Τα ηχηρά προστριβόμενα /dz, dʒi/ αποτελούν διαφορετικές πραγματώσεις των άηχων προστριβόμενων /ts, tʃi/, αντίστοιχα, σε περιβάλλον πριν από ηχηρό εμποδιστικό (δηλ. στιγμικό και τριβόμενο σύμφωνο) (Clark, Yallop & Fletcher 2007: 128):

- (14) α. doč' by /tʃ/ → [dʒ] / __b
 ‘a daughter would’
 β. placdarm /ts/ → [dz] / __d
 ‘bridge-head’

❖ Σημ: 14α: дочь бы, 14β: плацдарм

(ε) Το ηχηρό ραχιαίο τριβόμενο /ɣ/ αποτελεί επίσης διαφορετική πραγμάτωση του /x/ πριν από ηχηρό εμποδιστικό, π.χ. *β ιχ dome* /v ix domi/ → [vixɣɔmi] ‘στο σπίτι τους’ (Timberlake 2004: 64).

(στ) Το άηχο φατνιοουρανικό /j:/ πραγματώνεται ως διπλό σύμφωνο μόνο σε μεσοφωνηεντική θέση (V_V)· πριν από σύμφωνο δεν παρουσιάζει μακρότητα.

(ζ) Οι συμφωνικοί φθόγγοι που δεν έχουν ουρανικά και μη-ουρανικά αντίστοιχα είναι οι εξής:

(15)	μη ουρανικοί (δεν έχουν μαλακά αντίστοιχα)	/j, ʒ, ts/
	ουρανικοί (δεν έχουν σκληρά αντίστοιχα)	/j, tʃ, (j:, ʒ:)/

(η) Όλοι οι απλοί φθόγγοι που μπορούν να έχουν ουρανικά αντίστοιχα ουρανώνονται πριν από τα φωνήεντα /i, e/, με εξαίρεση τις δάνειες λέξεις, π.χ. *berét/берет* ‘μπερές’, *rezérn/резерв* ‘εφεδρεία’ (Timberlake 2004: 60).

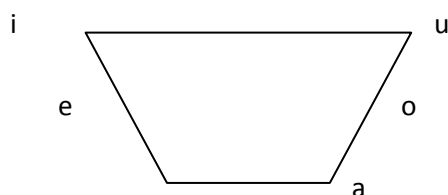
(θ) Το ημίφωνο (glide) /j/ πραγματώνεται περισσότερο ‘συμφωνικό’ πριν από τονισμένο φωνήεν, π.χ. *яма* [jámə] ‘τρύπα, λακκούβα’, *якорь* [jákɔrʲ] ‘άγκυρα’ και λιγότερο ‘συμφωνικό’ σε άλλες θέσεις, π.χ. *хозяйка* [χɔzʲɔjkə] ‘κυρία του σπιτιού, ιδιοκτήτρια’ (Timberlake 2004: 63-64).

2.1.2. Το φθογγικό σύστημα της Ελληνικής (Ανθή Ρεβυθιάδου)

2.1.2.1. Οι φωνηεντικοί φθόγγοι της Ελληνικής

Η Ελληνική διαθέτει τα εξής πέντε φωνήεντα (βλ. Arvaniti 1999b, Fourakis et al. 1999, Sfakianaki 2002, Nicolaidis 2003, Baltazani 2007):

(16)

Η Κοινή Νέα Ελληνική, σε αντίθεση με διαλεκτικές της ποικιλίες (π.χ. βόρεια ιδιώματα) αλλά και τη Ρωσική, δεν παρουσιάζει σε φωνολογικό επίπεδο κανόνες έκπτωσης φωνηέντων. Από τα φωνήεντά της, τη μεγαλύτερη γκάμα πραγματώσεων την παρουσιάζει το /i/ (βλ. αναλυτικά υποενότητα

2.2.2.2.), το οποίο ημιφωνοποιείται (17) και συχνά συμφωνοποιείται (18) ή ακόμη και συγχωνεύεται με γειτονικά σύμφωνα (19):

(17)	α.	/iéria/	[jéria]	<u>ιέρεια</u>	
	β.	/i ána/	[jána]	<u>η Άννα</u>	
	γ.	/aγri-os/	[áγrjos]	<u>άγριος</u>	
(18)	α.	/peði-a/	[peðjá]	<u>παιδιά</u>	
	β.	/máti-a/	[mátɕa]	<u>μάτια</u>	
	γ.	/salámi-a/	[salámɕa]	<u>σαλάμια</u>	
(19)	α.	liV →	[ka] /rufi-a/	[ruklá]	<u>πουλιά</u>
	β.	niV →	[ɲa] /paní-a/	[panjá]	<u>πανιά</u>
	γ.	kiV →	[ca] /karaki-a/	[karáca]	<u>καπάκια</u>
	δ.	xiV →	[ɕa] /saláxi-a/	[saláɕa]	<u>σαλάχια</u>

2.1.2.2. Οι συμφωνικοί φθόγγοι της Ελληνικής

Η Ελληνική έχει τα ακόλουθα σύμφωνα:

Πίνακας 6. Συμφωνικοί φθόγγοι της Ελληνικής

	χειλικοί	χειλοδο- ντικοί	οδοντικοί	φατνιακοί	ουρανικοί	ραχιαίοι
στιγμικοί έρρινοι	p b m	ɲ	t̪ ɲ̪	t d n	c ɟ ɲ	k g ŋ
εξακολουθητικοί		f v	θ ð	s z	ɕ ʝ	x ɣ
πλευρικοί			l̪	l	ʎ	
παλλόμενοι				r		
μονοπαλλόμενοι				ɾ		
προστριβόμενοι				ts dz		
ημίφωνα	w				j	

Με βάση τα δεδομένα του Πίνακα 6, μπορούμε να κάνουμε τις ακόλουθες παρατηρήσεις:

(α) Οι ραχιαίοι (εξακολουθητικοί και στιγμικοί) συμφωνικοί φθόγγοι βρίσκονται σε συμπληρωματική κατανομή με τους αντίστοιχους ουρανικούς, π.χ. *χαρά* [xará], *χέρι* [çéɾi]. Οι ραχιαίοι φθόγγοι απαντούν πάντοτε πριν από πεισινά φωνήεντα /a, o, u/, ενώ οι ουρανικοί πριν από μπροστινά /i, e/. Οι ουρανικοί φθόγγοι επίσης, μπορούν να προκύψουν από συγχώνευση ενός ραχιαίου με το μπροστινό φωνήεν /i/ (μέσω της ημιφωνοποίησής του), π.χ. *καπάκια* /karaki-a/ [karáca], *σαλάχια* /saláxi-a/ [saláɕa].

(β) Οι οδοντικοί στιγμιαίοι φθόγγοι /ɲ, t̪, l̪/ εμφανίζονται κυρίως σε περιβάλλοντα πριν από τα οδοντικά /θ, ð/, π.χ. *άνθος* [áɲθos], *Ματθαίος* [mat̪θéos], *αμάλθεια* [amál̪θia]. (Βλ. ωστόσο και τη σχετική συζήτηση στο Κεφ.1: Φωνητική, υποενότητα 1.3.1.1 για εναλλακτικές οδοντικές προφορές σε επιπλέον περιβάλλοντα.)

(γ) Το ουρανικό [ɲ] προέρχεται είτε από συμφωνοποίηση του /i/ πριν από έρρινο, π.χ. *ψωμί* /psomi-a/ [psomiá], είτε από συγχώνευση του /n/ με το /i/ ή το ημίφωνο /j/ σε περιβάλλον πριν από φωνήεν, π.χ. *πανιά* /pani-a/ [paɲiá].

(δ) Το ουρανικό /ʎ/ προέρχεται από συγχώνευση του /l/ με το /i/ ή το ημίφωνο /j/ σε περιβάλλον πριν από φωνήεν, π.χ. *μαντίλια* /mandili-a/ [mandíʎa].

(ε) Το ρωτικό της Ελληνικής είναι κυρίως μονοπαλλόμενο [ɾ] (Arvaniti 1999a, Baltazani 2005, Baltazani 2007, Baltazani 2009, Baltazani & Nicolaidis 2011, Nicolaidis 2001χχ). Το πολυπαλλόμενο [ɾ] εμφανίζεται κυρίως σε στυλιστικά μαρκαρισμένα περιβάλλοντα, π.χ. *τρρρρρρρέξε!* (βλ. κεφ. Φωνητική, υποενότητα 1.3.1.3).

2.1.3. Σύγκριση του φθογγικού συστήματος Ρωσικής-Ελληνικής

Η Κοινή Νέα Ελληνική, που περιγράφεται στην παρούσα μελέτη, δε διαθέτει κανόνες έκπτωσης, επομένως, διαφέρει ριζικά από τη Ρωσική, η οποία έχει, όπως είδαμε, δύο εκπτωτικές βαθμίδες, ανάλογα με τη θέση του άτονου φωνήεντος σε σχέση με αυτό που καταλαμβάνει την τονισμένη συλλαβή. Ο μόνος φωνηεντικός φθόγγος στην Ελληνική που παρουσιάζει εκπτωτικές τάσεις είναι το υψηλό, μπροστινό φωνήεν /i/, το οποίο ημιφωνοποιείται πριν από φωνήεν και συχνά χάνεται κυρίως μέσω της συγχώνευσής του με κάποιο σύμφωνο (βλ. συζήτηση παραπάνω και αναλυτικά τους κανόνες στην υποενότητα 2.2.2.2).

Όσον αφορά τα σύμφωνα, η Ρωσική έχει την ουρανικότητα ως δευτερεύουσα άρθρωση σε όλα της σχεδόν τα σύμφωνα, σε αντίθεση με την Ελληνική η οποία έχει περιορισμένο αριθμό ουρανικών συμφώνων. Οι ουρανικοί φθόγγοι της Ελληνικής είναι αποτέλεσμα ουράνωσης (πριν από μπροστινό φωνήεν) ή συγχώνευσης του /i/ (μέσω της ημιφωνοποίησής του) με κάποιο σύμφωνο από τη σειρά /k, g, x, ɣ, n, l/ ή συμφωνοποίησης του /i/ (και πάλι μέσω της ημιφωνοποίησής του).

Και στις δύο γλώσσες τα ουρανικά σύμφωνα /ɕ, j, c, ʃ/, βρίσκονται σε συμπληρωματική κατανομή με τα ραχιαία αντίστοιχά τους /x, ɣ, k, g/, διαφέρουν όμως, καθώς στην Ελληνική τα σύμφωνα είναι αυτά που προσθιώνονται όταν ακολουθεί μπροστινό φωνήεν [i, e], π.χ. *χαρά* [xaɾá], *χέρι* [çéɾi], ενώ στη Ρωσική είναι σύμφωνα που επιλέγουν το κατάλληλο μπροστινό ή πισινό φωνήεν, π.χ. *лоб* [lɔp] ‘μέτωπο’, *лѣд* [l’ot] ‘πάγος’. Η συγκεκριμένη διαφορά αποτελεί πιθανότατα σημείο δυσκολίας κατά τη γλωσσική εκμάθηση. Ένα ακόμα διαφοροποιητικό στοιχείο που αξίζει να επισημανθεί είναι πως η Ρωσική έχει /ɣ/ μόνο όμως ως αποτέλεσμα ηχηροποίησης του /x/, σε αντίθεση με την Ελληνική, της οποίας το ραχιαίο /ɣ/ χρησιμοποιείται ως διακριτός συμφωνικός φθόγγος. Τέλος, προβλήματα στους ελληνόφωνους ομιλητές μπορεί να προκαλεί και η ύπαρξη στη Ρωσική πολλών προστριβόμενων και συριστικών φθόγγων, σε αντίθεση με την Ελληνική, όπου αυτοί περιορίζονται στους /ts, dz/.

2.2. Φωνολογικοί κανόνες (στο επίπεδο της λέξης)

2.2.1. Βασικοί φωνολογικοί κανόνες Ρωσικής (στο επίπεδο της λέξης) (Μαρίνα Τζακώστα & Ανθή Ρεβυθιάδου)

Οι φωνολογικοί κανόνες, οι οποίοι εφαρμόζονται στη Ρωσική στο επίπεδο της λέξης, είναι κυρίως αφομοιωτικής φύσης. Η αφομοίωση ενεργοποιείται κατεξοχήν σε συμφωνικά συμπλέγματα που προκύπτουν από όλους τους πιθανούς συνδυασμούς στιγμικών και τριβόμενων τόσο στο μέσο της

λέξης όσο και στα όρια της λέξης (Kochetov et al. 2007). Η αφομοίωση πραγματώνεται ως ταύτιση κάποιων διακριτικών χαρακτηριστικών των συμφώνων (π.χ. ηχηρότητα, τόπος άρθρωσης, κ.ά.) όταν αυτά είναι γειτονικά ή όταν ανήκουν στην ίδια συλλαβή. Για παράδειγμα, ο άηχος φθόγγος /t/ μπορεί να τραπεί σε ηχηρό [d] πριν από ηχηρό έρρινο /n/, π.χ. *συντοπίτης* /sin-topítis/ → [syⁿdopítis]. Η αφομοίωση χαρακτηρίζεται ως *προχωρητική* (progressive), όταν το τεμάχιο που υπόκειται σε αυτήν (target of assimilation) έπεται του τεμαχίου το οποίο την προκαλεί (trigger of assimilation), και *υποχωρητική* (regressive), όταν το τεμάχιο που υπόκειται στην αφομοίωση προηγείται του τεμαχίου που την προκαλεί. Στην πλειοψηφία των παραδειγμάτων που παρατίθενται τόσο για τη Ρωσική όσο και για την Ελληνική (βλ. ενδεικτικά Nespor 1999), η αφομοίωση είναι υποχωρητική. Μάλιστα στη Ρωσική, η υποχωρητική αφομοίωση παρατηρείται κυρίως στο επίπεδο της ηχηροποίησης, δηλαδή γειτνιάζοντα σύμφωνα επιθυμούν να έχουν την ίδια τιμή για την ηχηρότητά τους, να είναι δηλαδή και τα δύο άηχα ή, αντίστροφα, ηχηρά. Ακόμη όμως και οι περιπτώσεις αφομοιωτικής ηχηροποίησης δεν είναι πάρα πολλές (Cubberley 2002). Η υποχωρητική ηχηροποίηση σημειώνεται πλέον και στην ορθογραφία της Ρωσικής.

2.2.1.1. Ουρανικοποίηση

Η ουρανικοποίηση αποτελεί μια διαδικασία αφομοίωσης, η οποία εμφανίστηκε στη Ρωσική τουλάχιστον πριν από χίλια χρόνια.⁷ Ο Timberlake (2004) αναφέρει χαρακτηριστικά ότι ο τονισμός και η ουρανικοποίηση είναι τα δύο βασικά φαινόμενα γύρω από τα οποία περιστρέφεται η ρωσική φωνολογία. Πιθανότατα προκλήθηκε είτε από την ‘εξαφάνιση’ των εμπρόσθιων *yer* τεμαχίων⁸ (βλ. 2.1.1.2.) σε συγκεκριμένες θέσεις μέσα στη λέξη (20α) είτε από την εφαρμογή ενός κανόνα σύμφωνα με τον οποίο το /i/ πραγματώνεται ως [i̯] (20β) (βλ. επίσης Padgett 2003a,b για σχετική συζήτηση).

(20)	α.	dan ¹	‘φόρος υποτέλειας-Ον.Εν.Θηλ’	
	vs.	dan	‘δοσμένος-Μτχ.Πρλ.Αρσ’	(< danY)
	β.	ot im ¹ en ¹ i	‘εκ μέρους’	(< otY imjenji)
		Πρόθεση εκπρόσωπος(Ουδ)-Γεν.Εν		

❖ Σημ: 20α: дань, дан, 20β: от имени

Είναι αξιοσημείωτο ότι στη Ρωσική σχεδόν όλα τα συμφωνικά τεμάχια διαθέτουν τα αντίστοιχα τους ουρανικοποιημένα (βλ. ενδεικτικά Avanesov 1984, Jones & Ward 1969, Timberlake 2004, Kavitskaya 2006, Kochetov 2008, Dunn & Khairov 2009, Wade 2011, Kochetov 2011).

Η ουρανικοποίηση, ως μορφή αφομοίωσης της δευτερεύουσας άρθρωσης, δεν επηρεάζει την πρωτεύουσα/κύρια άρθρωση.⁹ Πρόκειται για μια γενικευμένη διαδικασία, η οποία δεν περιορίζεται σε συγκεκριμένες μορφολογικές κατηγορίες και είναι δυνατό να εφαρμοστεί σε

⁷ Για μια πιο αναλυτική συζήτηση σχετικά με τη δυναμική της ουρανικοποίησης, βλ. Flier (1974).

⁸ Το *yer* δηλώνεται εδώ με το κεφαλαίο Y.

⁹ Σε έναν ουρανικοποιημένο φθόγγο όπως, για παράδειγμα, το /vⁱ/, η πρωτεύουσα άρθρωση είναι η χειλικότητα /v/ και η δευτερεύουσα η ουρανικότητα /i/. Κατά την προφορά του φθόγγου και οι δύο αρθρώσεις πραγματώνονται ταυτόχρονα δίνοντας στον ακροατή την αίσθηση ότι παράγεται ένα είδος /v/. Υπάρχουν κι άλλα είδη φθόγγων με δευτερεύουσα άρθρωση, π.χ. [k^w] όπου η βασική άρθρωση είναι ραχιαία /k/ και η δευτερεύουσα χειλική /^w/, /p^s/ όπου η κεντρική άρθρωση είναι χειλική /p/ και η δευτερεύουσα φαρυγγική /^s/, κ.ά.

αυστηρά συλλαβικά CV περιβάλλοντα (βλ. Padgett 2010).¹⁰ Η ουρανικοποίηση εφαρμόζεται και στην περίπτωση δανείων όπου το στρογγυλό εμπρόσθιο [y] (= /ü/) – το οποίο δεν αποτελεί φώνημα της Ρωσικής – τρέπεται σε [u] με ουρανικοποίηση του προηγούμενου συμφώνου (21).

(21) коcтюм /kɔst'júm/ 'κοστούμι' (Padgett 2010)

Επιπλέον, η ουρανικοποίηση εμφανίζεται πριν από οπίσθια φωνήεντα, στο τέλος της λέξης και - σε κάποιο βαθμό - πριν από σύμφωνα:

(22)	α.	vol	‘βόδι (Αρσ)’	v'oi	‘οδηγούσε-Πρλ.Αρσ.Εν’
		suda	‘δικαστήριο-Γεν.Εν’	s'uda	‘εδώ (Επιρρ)’
		mat	‘χυδαιολογία (Αρσ)’	m'at	‘τσαλακωμένος- Μτχ.Πρλ.Αρσ’
	β.	mat	‘αθλ. τάπητας (Αρσ)’	mat ⁱ	‘μητέρα (Θηλ)’
		krof	‘στέγη (Αρσ)’	krof ⁱ	‘αίμα (Θηλ)’
		ugol	‘γωνία (Αρσ)’	ugol ⁱ	‘κάρβουνο (Αρσ)’
		kon	‘παρτίδα (Αρσ)’	kon ⁱ	‘άλογο (Θηλ)’
		prav	‘δίκαιος’	prav ⁱ	‘διορθώνω-Προστ.2Εν’
	γ.	polka	‘ράφι (Θηλ)’	pol'ka	‘πόλκα (Θηλ)’
		vietka	‘κλαδί, διακλάδωση (Θηλ)’	f'et'ka	‘αρσενικό όνομα-Υποκορ’
		gor'ka	‘λόφος, τσουλήθρα-Θηλ.Εν’	gor'ko	‘πικρόχολα (Επιρρ)’

(Padgett 2003a: 309)

❖ Σημ: 22α: вол, вёл, суда, сюда, мат, мят 22β: мат, мать, кров, кровь, угол, уголь, кон, конь, прав, правь 22γ: полка, полька, ветка, федька, горка, горько.

Το θέμα της ουρανικοποίησης φαίνεται να είναι πιο σύνθετο όσον αφορά τα πρόσθια φωνήεντα. Διαχρονικά, πριν από το /e/ οι λέξεις της Ρωσικής ουρανικοποιούνται, όπως φαίνεται στο (23α-γ). Ωστόσο, η ουρανικοποίηση αποφεύγεται στην περίπτωση δανείων λέξεων, όπως φαίνεται στο (23δ-στ).

(23)	α.	s'es't ⁱ	‘κάθομαι-Απαρεμφ’	δ.	tent	‘τέντα’
	β.	p'et ⁱ	‘τραγουδώ-Απαρεμφ’	ε.	tennis	‘τένις’
	γ.	v'et'er	‘άνεμος’	στ.	kerka	‘κασκέτο’

(Padgett 2003a: 309)

❖ Σημ: 23α: сесть, 23β: петь, 23γ: ветер, 23δ: тент, 23ε: теннис, 23στ: керка

Επομένως, η ουρανικοποίηση ενεργοποιείται σε περιορισμένο βαθμό πριν από το /e/ μόνο σε θέματα λέξεων. Στα όρια μορφημάτων τα σύμφωνα ουρανικοποιούνται όλα και χωρίς εξαίρεση πριν από το /e/.¹¹

¹⁰ Όταν γίνεται λόγος για συλλαβικές δομές το C συμβολίζει ένα συμφωνικό στοιχείο ενώ το V ένα φωνηεντικό.

¹¹ Τα παραδείγματα αντλούνται από τον Padgett (2003a,b, 2004). Για συζήτηση σχετικά με τη φωνολογική αντιπροσώπευση και τη φωνητική πραγμάτωση των /i/ και /e/, βλ. Padgett (2004), Timberlake (2004), Padgett & Tabain (2005), Padgett & Zygis (2007). Βλ. επίσης Chew (2003) για μια θεωρητική ανάλυση των δεδομένων.

(24)	α.	brat	‘αδελφός’	vs.	γ.	bratʲe	‘αδελφός-Προθ.Εν’
	β.	tent	‘τέντα’	vs.	δ.	tentʲe	‘τέντα-Προθ.Εν’

(Padgett 2003a: 309)

❖ Σημ: 24α: брат, 24β: тент, 24γ: брате, 24δ: тенте

Η ουρανικοποίηση επίσης ενεργοποιείται πριν από το /i/ ανεξάρτητα από τη μορφολογική δομή της λέξης (25).

(25)	α.	bʲit	‘νικημένος-Μτχ.Πρλ.Αρσ’	β.	bit	‘τρόπος ζωής’
		tʲikatʲ	‘χτυπώ τικ-τακ-Απαρεμφ’		tikatʲ	‘απευθύνομαι σε κάποιον με οικείο ύφος- Απαρεμφ’
		sʲito	‘κόσκινο’		sito	‘ξεχειλισμένος-Ουδ.Εν’

(Padgett 2003a: 310)

❖ Σημ: 25α: бит, тикать, сито, 25β: быт, тикать, сыто

Όπως έχουν δείξει σχετικά πειράματα, η ουρανικοποίηση, αν και συστατικό δευτερεύουσας άρθρωσης, συνιστά σημαντικό *αντιληπτικό δείκτη* (perceptual cue) μαζί με την *ηχηρότητα* (voicing) και τον *τόπο άρθρωσης* (place of articulation). Μάλιστα, υπάρχουν διακρίσεις στον βαθμό ακριβούς αντίληψης των ουρανικοποιημένων τεμαχίων. Πιο συγκεκριμένα, τα ουρανικοποιημένα έρρινα τεμάχια γίνονται αντικείμενο αντίληψης αμεσότερα συγκριτικά προς τα ουρανικά κορονιδικά και ακόμη περισσότερο συγκριτικά προς τα ουρανικά χειλικά τεμάχια (Kavitskaya 2006).

Σε ανάλογα συμπεράσματα κατέληξε και ο Kochetov (2006), ο οποίος διεξήγαγε πειράματα αντίληψης στα οποία το ουρανικό /tʲ/ φαίνεται να αποδίδει τόσο υψηλά ποσοστά ακριβούς αντίληψης/αναγνώρισης όσο και το μη ουρανικοποιημένο /t/. Ωστόσο, τα ποσοστά διαφοροποιούνται σε διαφορετικά φωνολογικά περιβάλλοντα. Πιο συγκεκριμένα, είναι υψηλότερα σε περιβάλλοντα τα οποία δίνουν αρκετές πληροφορίες σχετικά με τις *φωνολογικές αντιθέσεις* (phonological contrasts) μεταξύ ουρανικοποιημένων και μη ουρανικοποιημένων τεμαχίων, όπως είναι το τέλος λέξης και σε θέση πριν από το /k/ (ραχιαίο), ενώ *ουδετεροποιούνται* (neutralized)¹² σε θέσεις πριν από το /n/ και το /s/ (και τα δύο κορονιδικά), γιατί δεν δίνουν επαρκείς πληροφορίες για την ακριβή αντίληψη ουρανικοποιημένων και μη ουρανικοποιημένων τεμαχίων.

Επιπλέον, η δυναμική της ουρανικοποίησης αποδεικνύεται από την εφαρμογή της σε φαινόμενα *συμφωνικής αρμονίας* (consonant harmony), παρόλο που η τελευταία δεν είναι μια διαδικασία χαρακτηριστική για τη Ρωσική. Πρόκειται για περιπτώσεις *προχωρητικής αρμονίας* (progressive harmony), δηλ. εξάπλωσης από τα αριστερά προς τα δεξιά της ουρανικότητας ενός συμφώνου, η οποία απαντά σε *γλωσσικά ολισθήματα* (speech errors), π.χ. /ʃap sap/ → [ʃap ʃap] (βλ. Timberlake 2004, Kochetov & Radišić in press).

Κατά τον Kochetov (2001, 2002a), η ουρανικοποίηση ενεργοποιείται κυρίως σε θέσεις συλλαβικής έμβασης, όταν δηλαδή το σύμφωνο είναι στην αρχή της συλλαβής, CVC. Αντίθετα,

¹² Σε όλες τις γλώσσες κάποιοι φθόγγοι δημιουργούν αντιθετικά ζεύγη. Για παράδειγμα, τα /p, b/ στην Ελληνική δημιουργούν ένα τέτοιο ζεύγος αντίθεσης, καθώς το ένα είναι άηχο /p/ και το άλλο ηχηρό /b/. Κανονικά αυτή η αντίθεση θα πρέπει να ισχύει σε όλα τα περιβάλλοντα που απαντούν αυτοί οι φθόγγοι. Δηλαδή τόσο στην αρχή όσο και στο μέσο (ή ακόμη και το τέλος) της λέξης το /p/ πρέπει να διαφοροποιείται από το /b/, π.χ. στην αρχή της λέξης [p]ήρα - [b]ήρα, στο μέσο μεταξύ /a/ α[p]άνω - α[b]άρι, κ.λπ. Σε ένα όμως περιβάλλον, και συγκεκριμένα, πριν από έρρινο /n/, η αντίθεση αυτή ακυρώνεται και μόνο ο ηχηρός φθόγγος απαντά, π.χ. συμ[b]ονώ (< /sin-ponó/). Σε αυτήν την περίπτωση, η αντίθεση λέμε ότι *ουδετεροποιείται*.

φαινόμενα ουδετεροποίησης (neutralization), δηλαδή φαινόμενα ακύρωσης της ουρανικότητας του συμφώνου, εμφανίζονται κυρίως σε θέσεις εξόδου, δηλαδή όταν το σύμφωνο βρίσκεται στο τέλος μιας συλλαβής, CVC̣. Αυτού του τύπου η ουδετεροποίηση απαντά όχι μόνο στη Ρωσική αλλά και διαγλωσσικά. Μάλιστα, τα ουρανικοποιημένα χελικά τεμάχια υπόκεινται συχνότερα σε ουδετεροποίηση συγκριτικά προς τα ουρανικοποιημένα κορονιδικά τεμάχια ίσως επειδή – και πάλι διαγλωσσικά – τα ουρανικοποιημένα χελικά εμφανίζονται σπανιότερα.

Η δυναμική της ουρανικοποίησης διαφαίνεται και κατά τη διαδικασία της φωνολογικής κατάκτησης. Οι Kochetov & Alderete (2010) έδειξαν ότι διαγλωσσικά ενεργοποιείται η λεγόμενη ‘εκφραστική ουρανικοποίηση’, η οποία στοχεύει κυρίως τα συριστικά κορονιδικά (π.χ. s, ʃ, z, κ.λπ.). Πρόκειται δηλαδή για στυλιστικού τύπου ουρανικοποίηση, η οποία διαφοροποιείται από την καθαρά φωνολογική ουρανικοποίηση γιατί δεν έχει συστηματικότητα, ούτε και διαφοροποιητική λειτουργία,¹³ και ενεργοποιείται για να διευκολύνει τη διαδικασία της κατάκτησης.

2.2.1.2. Απουράνωση

Είναι ενδιαφέρον ότι στη Ρωσική απαντούν και φαινόμενα *απουράνωσης* (depalatalization). Πρόκειται στην ουσία για μια διαδικασία ουδετεροποίησης της αντίθεσης ουρανικό/ μη ουρανικό. Πιο συγκεκριμένα, τα ουρανικοποιημένα παλλόμενα υπόκεινται σε διαδικασίες απουράνωσης σε μεγαλύτερο βαθμό από τα ουρανικοποιημένα πλευρικά. Για παράδειγμα, το /rʲ/ απουρανώνεται πριν από ομοργανικά σύμφωνα, ενώ το /lʲ/ όχι:

- (26) απουράνωση
α.	ca[rʲ]skij	*ca[rʲ]skij, βλ. όμως ca[rʲ]
	‘τσαρικός-Ον.Εν.Αρσ’	‘τσάρος (Αρσ)’
β.	bo[lʲ]noj	cf. bo[lʲ]
	‘άρρωστος-Ον.Εν.Αρσ’	‘πόνος (Θηλ)’
- (προσαρμοσμένα από τον Kochetov 2005: 1)

❖ Σημ: 26α: царский (< царь), 26β: больной (< боль)

Για να το θέσουμε διαφορετικά, σε συμφωνικά συμπλέγματα τα ουρανικοποιημένα σύμφωνα, και μεν προκαλούν αφομοίωση των μη ουρανικοποιημένων συμφώνων (στο επίπεδο της δευτερεύουσας άρθρωσης) (27α-β), όχι όμως όταν αυτά είναι παλλόμενα (27γ-δ):

- (27) α. pe[tʲ]ʲi βρόχος-Ον.Πληθ’
 β. me[dʲ]ʲenno ‘αργά (Επιρρ)’
 γ. smo[trʲ]ʲit ‘κοιτάζω-Παρ.3Εν’
 δ. bo[drʲ]ʲet’ ‘ευθυμώ-Απαρεμφ’

❖ Σημ: 27α: петли, 27β: медленно, 27γ: смотрит, 27δ: бодреть

¹³ Η Ελληνική, για παράδειγμα, δεν έχει δασέα κλειστά σύμφωνα (π.χ. p^h, t^h, k^h), σε αντίθεση με την Αρχαία Ελληνική. Αυτά όμως απαντούν συχνά για εκφραστικούς λόγους, για να δηλώσουν, για παράδειγμα, εκνευρισμό, έμφαση, θυμό, κ.ά., π.χ. [p^h]αναγά μου, αυτό το παιδί δε μ’ ακούει, ά[k^h]ουσέ με σου λέω..., κ.ά. Δεν μπορούμε όμως σε καμία περίπτωση να ισχυριστούμε ότι ανήκουν στο φθογγικό δυναμικό της γλώσσας μας καθώς η εμφάνισή τους δεν είναι συστηματική και δεν ορίζεται με βάση κάποια περιβάλλοντα.

2.2.1.3. Ηχηροποίηση

Η ηχηροποίηση εμφανίζεται μεταξύ στοιχείων που ανήκουν στην ίδια φωνολογική λέξη (phonological word),¹⁴ όπως, για παράδειγμα, ένα άτονο προθετικό στοιχείο και ένα ουσιαστικό (βλ. Kiparsky 1985 για εκτεταμένη συζήτηση):

(28)	α.	[ot mamɪ] ‘από τη μαμά’	β.	[s mamoj] ‘με τη μαμά’
	γ.	[ot papɪ] ‘από τον μπαμπά’	δ.	[s papoj] ‘με τον μπαμπά’
	ε.	[od babuʃki] ‘από τη γιαγιά’	στ.	[z babuʃkoj] ‘με τη γιαγιά’
	ζ.	[rod mamoj] ‘κάτω από τη μαμά’	η.	[iz mamɪ] ‘έξω από τη μαμά’
	θ.	[rot papoj] ‘κάτω από τον μπαμπά’	ι.	[is papɪ] ‘έξω από τον μπαμπά’
	ια.	[rod babuʃkoj] ‘κάτω από τη γιαγιά’	ιβ.	[iz babuʃki] ‘έξω από τη γιαγιά’

(Padgett 2002: 3)

❖ Σημ: 28α: от мамы, 28β: с мамой, 28γ: от папы, 28δ: с папой, 28ε: от бабушки, 28στ: с бабушкой, 28ζ: под мамой, 28η: из мамы, 28θ: под папой, 28ι: из папы, 28ια: под бабушкой, 28ιβ: из бабушки

Κατά τον Timberlake (2004: 70), η ηχηροποίηση ενεργοποιείται χωρίς εξαίρεση εντός της λέξης και στους αρμούς λεξικών θεμάτων και προθέσεων ή προθημάτων. Ωστόσο, οι απόψεις των ερευνητών δίστανται αναφορικά με το αν τα *αντηχητικά τεμάχια* (sonorants), δηλαδή τα υγρά και έρρινα σύμφωνα, προκαλούν (ή όχι) ηχηρότητα ή αν υπόκεινται σε διαδικασία αποηχηροποίησης στο τέλος της λέξης (βλ. επίσης Cubberley 2002). Σε κάθε περίπτωση, είναι αδιαμφισβήτητο ότι το χαρακτηριστικό της ηχηρότητας συνιστά ισχυρότατο αντιληπτικό δείκτη τόσο για ενήλικες όσο και για παιδιά που βρίσκονται στη διαδικασία κατάκτησης της Ρωσικής (βλ. ενδεικτικά Ringen & Kulikov 2010, Timm 1977, για σχετική συζήτηση).

2.2.1.4. Αποηχοποίηση στο τέλος λέξης (final devoicing)

Τα ηχηρά σύμφωνα αποηχοποιούνται σε ληκτική θέση όταν τα γειτνιάζοντα στοιχεία βρίσκονται σε διαφορετικές φωνολογικά λέξεις (Timberlake 2004), όπως φαίνεται από τα παραδείγματα στο (29α). Η αποηχοποίηση των στιγμικών και τριβόμενων φθόγγων δεν εφαρμόζεται όταν τα

¹⁴ Η φωνολογική λέξη είναι συχνά αντίστοιχη με τη μορφολογική λέξη αλλά όχι πάντα. Για παράδειγμα, η λέξη *κανόνας* [kanónas] αποτελεί μία μορφολογική λέξη (ουσιαστικό) και μία φωνολογική λέξη (έχει έναν κύριο τόνο). Στη φράση *ο κανόνας μας*, οι λέξεις είναι τρεις (ο, κανόνας, μας) αλλά ο τόνος εξακολουθεί να είναι ένας. Επομένως, οι τρεις αυτές μορφολογικά λέξεις οργανώνονται σε μία φωνολογική λέξη γιατί οι λειτουργικές λέξεις *οι* και *μας* δεν έχουν τον δικό τους τόνο αλλά προσκολλώνται κατά κάποιο τρόπο παρασιτικά στο ουσιαστικό *κανόνας*. Το ότι αποτελούν μια ενότητα φαίνεται και από την ηχηροποίηση του /s/ πριν από το έρρινο /m/: [okanónazmas].

συγκεκριμένα σύμφωνα ανήκουν στην ευρύτερη φωνολογική λέξη, είναι δηλαδή άτονα προθετικά στοιχεία ή κλιτικά που προσκολλώνται σε μια τονισμένη λέξη (29β).

(29)	α.	/otkaz leni/	[otkas] [leni]	‘η άρνηση της Λένας’
		/sad mixaila/	[sat] [mixaila]	‘ο κήπος του Μιχαήλ’
		/grob rozi/	[grop] [rozi]	‘το φέρετρο της Ρόζας’
	β.	/iz leningrada/	[iz leningrada]	‘από το Λένινγκραντ’
		/pod moskvoj/	[pod moskvoj]	‘κοντά στη Μόσχα’
		/nad rozoj/	[nad rozoj]	‘πάνω από την τριανταφυλλιά’

(Padgett 2002)

❖ Σημ: 29α: отказ Лены, сад Михаила, гроб Розы, 29β: из Ленинграда, под Москвой, над розой

Ψυχολογολογικές μελέτες έχουν δείξει ότι η αποηχοποίηση στο τέλος της λέξης είναι πολύ ‘ευαίσθητη’ και συχνά ουδετεροποιείται στις πραγματώσεις ακόμη και φυσικών ομιλητών της Ρωσικής οι οποίοι έχουν κάποια γνώση αγγλικών. Οι αλλόγλωσσοι ομιλητές της Ρωσικής από την άλλη έχουν μεγάλη δυσκολία να αντιληφθούν την αποηχοποίηση στο τέλος της λέξης, πόσο μάλλον να την αναπαραγάγουν (βλ. Dmitrieva et al. 2010).

Συνοψίζοντας, η Ρωσική διαθέτει μια σειρά από φωνολογικούς κανόνες που ενεργοποιούνται στο πεδίο της (φωνολογικής) λέξης: ουρανικοποίηση, απουράνωση, ηχηροποίηση μεταξύ γειτονικών συμφώνων και αποηχηροποίηση στο τέλος της λέξης. Στην επόμενη υποενοότητα εξετάζονται διεξοδικά φωνολογικοί κανόνες της Ελληνικής.

2.2.2. Βασικοί φωνολογικοί κανόνες Ελληνικής στο επίπεδο της λέξης (Μαρίνα Τζακώστα & Ανθή Ρεβυθιάδου)

Η Ελληνική διαθέτει μόνο κανόνες συμφωνίας γειτονικών συμφώνων σε ακολουθίες ή συμπλέγματα ως προς την ηχηρότητα (30-31), όπως επίσης και έναν πολύ παραγωγικό κανόνα ανομοίωσης που ενεργοποιείται στο πεδίο της λέξης και πάντοτε στο μορφολογικό όριο θέματος με επίθημα (32):

(30)	α.	/ev-tix-ía/	[eftiçía]
	β.	/ev-ðjaθe-t-os/	[evðjáθetos]
	γ.	/vrex-mén-os/	[vreyménos]
	δ.	/rav-t-is/	[ráftis]
(31)	α.	/ɣeras-ménos/	[jerazménos]
	β.	/is-vol-í/	[izvolí]
(32)	α.	/trex-s-o/	[trékso]
	β.	/klev-s-o/	[kléps-o]
	γ.	/ɣraf-simo/	[ɣrápsimo]

Σε τεμαχιακό επίπεδο,¹⁵ οι φωνολογικές διαδικασίες αφομοίωσης που εμφανίζονται στα ελληνικά είναι: η ηχηροποίηση, η ουρανικοποίηση, η αποβολή φωνήεντος και η ανομοίωση.

2.2.2.1. Ηχηροποίηση (voicing) και αφομοίωση τόπου άρθρωσης (place assimilation)

Η ηχηροποίηση και η αφομοίωση του τόπου άρθρωσης είναι δύο διαδικασίες που συχνά εμφανίζονται χέρι-χέρι σε φωνολογικά περιβάλλοντα όπου ένα έρρινο επηρεάζει το επόμενο του άηχο στιγμικό σύμφωνο τρέποντάς το από άηχο σε ηχηρό ενώ το ίδιο λαμβάνει από τον στόχο του τον τόπο άρθρωσής του. Ενδεικτικά παραδείγματα παραθέτονται στο (33α).¹⁶ Είναι αξιοσημείωτο ότι η ηχηροποίηση μπλοκάρει όταν το σύμφωνο που γειτνιάζει με το έρρινο είναι τριβόμενο (33β). Όπως διαπιστώνεται από τα παρακάτω παραδείγματα, η ηχηροποίηση ενεργοποιείται μέσα στη λέξη αλλά και μεταξύ λέξεων σε επίπεδο φωνολογικής λέξης ή ακόμη και φράσης (33γ), ιδιαίτερα σε βόρειες ποικιλίες της Ελληνικής.

(33)	α.	/ton ríγo/	[tom bíγo] ή [to ^m bíγo]
		/sin-topítis/	[sindopítis]
	β.	/tin flóγα/	*[tin vlóγα]
		/sin-xonéno/	*[siηγónefsi]
	γ.	/éxun pári/	[éxun bári]
		/kiniγún páρjes/	[ciniγúm báρjes]

Όσο μεγαλύτερο βέβαια είναι το πεδίο εφαρμογής του κανόνα (π.χ. φράση), τόσο αυξάνεται η διαβάθμιση στην εφαρμογή του και η προαιρετικότητα της διαδικασίας:

(34)	α.	έχου[m b]άρει ~ έχου[m p]άρει
	β.	...κυνηγού[m b]άπιες ~ ...κυνηγού[m p]άπιες ~ ...κυνηγού[n p]άπιες

Επίσης, σε μεγαλύτερα από τη (φωνολογική) λέξη περιβάλλοντα ο κανόνας υπόκειται και σε περιορισμούς που σχετίζονται άμεσα με συντακτικούς παράγοντες (π.χ. ο κανόνας μπλοκάρει μεταξύ υποκειμένου και ρήματος, *Οι ΑΜΑΝ* *π*αρουσίαζαν *μ*ια *ε*κπομπή *σ*τις *α*ρχές *τ*ης *π*ροηγούμενης *δ*εκαετίας, *[m b]).

2.2.2.2. Ουρανικοποίηση (palatalization) και συγχώνευση (fusion) με μπροστινό στοιχείο

Σε ουρανικοποίηση υπόκεινται τα συμφωνικά τεμάχια των οποίων έπονται τα πρόσθια φωνήεντα /i/ και /e/. Οι πιο κοινές περιπτώσεις ουρανικοποίησης αναφέρονται με υπερωικά τεμάχια, όπως φαίνεται στο (35α-β).

(35)	α.	/kípos/	[cípos]	/ximónas/	[çimónas]
	β.	/kefí/	[cefí]	/xéρι/	[çéρι]
	γ.	/kópos/	*[cópos]	/χορός/	*[çορός]

¹⁵ Η συζήτηση στις ακόλουθες υποενότητες βασίζεται στους: Σετάτο (1974), Mirambel (1978), Τσοπανάκη (1994), Holton et al. (2007), Νικολού (2008).

¹⁶ Σύμφωνα με το Σετάτο (1974), το ίδιο παράδειγμα συνιστά περίπτωση *ερρινοποίησης* (nasalization).

Η διαδικασία είναι *υποχρεωτική* και εφαρμόζεται χωρίς εξαίρεση σε οποιοδήποτε φωνολογικό περιβάλλον, ανεξάρτητα δηλαδή από το αν η συνεκφορά συμφώνου-φωνήεντος εμφανίζεται σε αρχική, τελική ή ενδιάμεση θέση μέσα στη λέξη ή αν ανήκουν σε τονισμένη ή άτονη συλλαβή (βλ. ενδεικτικά Setatos 1969, Mackridge 1990). Δεν έχει καμία μορφολογική χροιά σε αντίθεση με κάποιους φωνολογικούς κανόνες που θα εξεταστούν παρακάτω.

Η ουρανικοποίηση είναι επίσης υποχρεωτική και σε συμφωνικά συμπλέγματα που προκύπτουν από την ημιφωνοποίηση του /i/, το οποίο, όπως αναφέρθηκε στην υποενότητα 2.1.2.1, τρέπεται σε ημίφωνο [j] και στη συνέχεια, πριν από συγκεκριμένα σύμφωνα, συμφωνοποιείται σε [ç], [j] ή [ɲ] ανάλογα με την τιμή ηχηρότητας και ρινικότητας του προηγούμενου συμφώνου. Ενδεικτικά παραδείγματα δίνονται στο (36).

(36)	α.	/peði-a/	[peðjá]	παι <u>δι</u> ά
	β.	/máti-a/	[mátça]	μά <u>τι</u> α
	γ.	/salámi-a/	[salámɲa]	σα <u>λάμ</u> ια

Μια διαφορετική διαδικασία που επίσης δημιουργεί ουρανικούς φθόγους είναι η συγχώνευση του /i/ - μέσω της ημιφωνοποίησής του - με τα ραχιαία /k, g, x, ç/, το πλευρικό /l/ και το έρρινο /n/ στο περιβάλλον CiV:

(37)	α.	liV	→	[la]	/pulí-a/	[puλά]	που <u>λι</u> ά
	β.	niV	→	[na]	/paní-a/	[pa <u>ɲ</u> ά]	παν <u>ι</u> ά
	γ.	kiV	→	[ca]	/kapaki-a/	[ka <u>ɲ</u> άca]	κα <u>π</u> άκ <u>ι</u> α
	δ.	xiV	→	[ça]	/saláxi-a/	[sa <u>ɲ</u> άça]	σα <u>λ</u> ά <u>χ</u> ια

2.2.2.3. Αποβολή φωνήεντος (vowel deletion)

Η αποβολή επίσης ενεργοποιείται *προαιρετικά* προκειμένου να αποφευχθεί η χασμωδία. Αντιπροσωπευτικά παραδείγματα δίνονται στο (38) και (39) (βλ. επίσης Nespor 1999). Μάλιστα, το ποιο τεμάχιο αποβάλλεται δεν εξαρτάται από τη θέση του μέσα στη λέξη, αλλά από το αν τονίζεται ή όχι, όπως επίσης και από το αν αποτελεί λειτουργική ή γραμματική λέξη. Η αποβολή ενός τεμαχίου εξαρτάται κυρίως από μια κλίμακα φωνηεντικής ισχύος. Πιο συγκεκριμένα, τα φωνήεντα /u/ και /a/ συνήθως υπερισχύουν έναντι των μπροστινών /e/¹⁷ και /i/ (βλ. επίσης Kaisse 1985, Nespor & Vogel 1986, Condoravdi 1990, Pelekanou & Arvaniti 2001, 2002, Baltazani 2006, Kainada 2010 για αναλυτική συζήτηση των βασικών φωνολογικών κανόνων sandhi της Ελληνικής).

(38)	α.	/ta éxo/	[táxo]	τά 'χ <u>ω</u>
	β.	/mu édose/	[múdose]	μού 'δ <u>ο</u> σε
	γ.	/mu étakse/	[mútakse]	μού 'τ <u>α</u> ξε
(39)	α.	/éxume orísi/	[éxumorísi]	έ <u>χ</u> ουμε ο <u>ρί</u> σει
	β.	/maθéni agliká/	[maθéna ^ɲ gliká]	μα <u>θ</u> α <u>ίν</u> ει α <u>γγ</u> λικά

¹⁷ Αυτό συμβαίνει κυρίως όμως όταν το φωνήεν /e/ αποτελεί ρηματική αύξηση διότι όταν είναι τεμάχιο του θέματος, δεν αποβάλλεται, π.χ. *μου αιτιολόγησε* [mwetjolójjise]/*[mutjolójjise]. Όπως δείχνει το παράδειγμα, σε αυτές τις περιπτώσεις ημιφωνοποιείται.

2.2.2.4. Ανομοίωση (dissimilation)

Η ανομοίωση συνιστά φωνολογική διαδικασία του τρόπου άρθρωσης (Mirambel 1978). Οι ανομοιωτικές διαδικασίες είναι άμεσα συνυφασμένες με τη δημοτική και, γενικότερα, με μη λόγιες χρήσεις της Ελληνικής. Ενδεικτικά παραδείγματα αφομοίωσης δίνονται στο (40). Τα (40α) και (40β) δείχνουν ότι όταν και τα δύο μέλη ενός συμπλέγματος είναι τριβόμενα ή κλειστά/στιγμαία, ένα από τα δύο μέλη αλλάζει τρόπο άρθρωσης. Στο ζευγάρι των τριβόμενων το δεύτερο μέλος γίνεται κλειστό/στιγμαίο, ενώ στο ζευγάρι των κλειστών/στιγμαίων το πρώτο μέλος τρέπεται σε τριβόμενο (40β).

(40)	λόγια μορφή	μη λόγια μορφή (δημοτική)
α.	xθés	xtés
β.	aniktós	anixtós

(Mirambel 1978, βλ. και Μεσεβρινός 1978, Τσοπανάκης 1994)

Ο ανομοιωτικός κανόνας όμως μπορεί να εφαρμοστεί και στα όρια μορφημάτων (Νικολού 2008, απ' όπου αντλούνται και τα επόμενα παραδείγματα). Και πάλι, ένα από τα δύο τριβόμενα σύμφωνα ανομοιώνεται ως προς τον τρόπο της άρθρωσης και γίνεται στιγμαίο. Το στιγμαίο μπορεί να προηγείται του τριβόμενου συμφώνου (41), ή και να έπεται (42):

(41)	αλλαγή στη βάση	
α.	/tɾex-s-o/	[trékso]
β.	/klev-s-o/	[klépsɔ]

(42)	αλλαγή στο κλιτικό επίθημα	
γ.	/ɣɾaf-θ-o/	[ɣraftó]
δ.	/plex-θik-e/	[pléxtice]

Ο δεύτερος κανόνας ανομοίωσης που αφορά την κλίση εφαρμόζεται αφού πρώτα εφαρμοστεί μια διαδικασία αφομοίωσης, και τρέπει το δεύτερο από δύο τριβόμενα σε στιγμαίο (Holton et al. 1999: 21, Νικολού 2008: 50):

(43)		αφομοίωση	ανομοίωση
α.	/paralip-θik-e/	paralif-θik-e	[paralíf-tic-e]
β.	/blek-θik-e/	blex-θic-e	[bléx-tic-e]

Σε αντίθεση με τον προηγούμενο ανομοιωτικό κανόνα, η εφαρμογή του είναι προαιρετική αν και διαθέτει κι αυτός έντονο άρωμα δημοτικής. Ο συγκεκριμένος κανόνας ανομοίωσης εφαρμόζεται κυρίως σε μορφολογικά όρια, αν και όχι αποκλειστικά (π.χ. έ[χθ]ρα ~ έ[χt]ρα).

2.2.2.5. Άλλοι φωνολογικοί κανόνες

Στα μορφολογικά όρια, εφαρμόζονται ακόμη δύο κανόνες: η αποβολή ή απαλοιφή (deletion) ενός εκ των δύο όμοιων γειτονικών φθόγγων, γνωστή και ως αποδιπλασιασμός (degemination) και (β) η αποχηροποίηση (Σετάτος 1974, Νικολού 2008):

- (44) α. /θa xtiz-s-o/ θα χτίς-so (αφομοίωση) [θa χτίso]
 β. /έ-rav-s-a/ [έrapsa] (με παράλληλη ανομοίωση)

2.2.3. Σύγκριση φωνολογικών κανόνων Ρωσικής-Ελληνικής (στο επίπεδο της λέξης)

Ο παρακάτω πίνακας παρουσιάζει συγκριτικά τα σημεία τομής αλλά και τις διαφορές μεταξύ Ρωσικής και Ελληνικής όσον αφορά τους φωνολογικούς τους κανόνες:

Πίνακας 7. Σύγκριση φωνολογικών κανόνων Ρωσικής-Ελληνικής

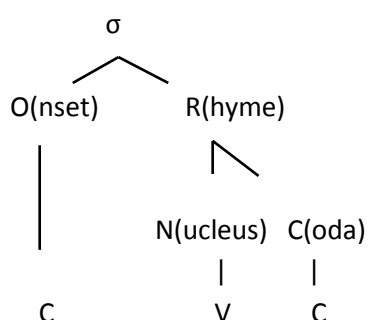
Φωνολογικός κανόνας	Ρωσική	Ελληνική
αφομοίωση ηχηρότητας	Ναι <ul style="list-style-type: none"> ▪ υποχρεωτικά μέσα στη λέξη αλλά ποικίλλει μεταξύ κλιτικών/άτονων λειτουργικών λέξεων και γραμματικών λέξεων ▪ όχι μέσα στη φράση 	Ναι <ul style="list-style-type: none"> ▪ υποχρεωτικά μέσα στη λέξη και μεταξύ κλιτικών/άτονων λειτουργικών λέξεων και γραμματικών λέξεων ▪ προαιρετικά μέσα στη φράση
ουρανικοποίηση	Ναι πολύ παραγωγικός κανόνας με συγκεκριμένα πεδία εφαρμογής <ul style="list-style-type: none"> ▪ υποχρεωτικά μέσα στη λέξη ▪ όχι μέσα στη φράση 	Ναι αλλά διαφορετικής φύσης σε σχέση με τη Ρωσική και πιο περιορισμένης έκτασης
ανομοίωση	Ναι αλλά περιορισμένη και αφορά την απουράνωση του παλλόμενου /r/	Ναι αλλά είναι κυρίως μορφολογικά καθορισμένη και αφορά τριβόμενους φθόγγους
αποχηγοποίηση σε ληκτική θέση	Ναι	Όχι
αποβολή φωνήεντος	Ναι	Όχι
ανάπτυξη/επένθεση	Όχι	Όχι

2.3. Συλλαβική δομή (Μαρίνα Τζακώστα)

Η συλλαβή συνιστά σημαντική μονάδα οργάνωσης λόγου δεδομένου ότι έχει αποδειχτεί πως αποτελεί το πεδίο εφαρμογής ποικίλων φωνολογικών κανόνων, νόμων και διαδικασιών. Επιπλέον, από ψυχολογολογικής άποψης, οι φυσικοί ομιλητές μιας γλώσσας αναγνωρίζουν τη συλλαβή ως μονάδα οργάνωσης φωνημάτων, κάτι που περαιτέρω τους βοηθά στην αναγνώριση των ορίων μιας λέξης. Μάλιστα, έχει διαπιστωθεί με πειραματικά μέσα ότι τα παιδιά αντιλαμβάνονται και

επεξεργάζονται τη συλλαβή πολύ ευκολότερα από ό,τι τα μεμονωμένα φωνήματα (βλ. ενδεικτικά Kenstowicz 1994, Blevins 1996, Spencer 1996, Nespor 1999, Roca & Johnson 1999, Ewen and van der Hulst 2001). Παρόλ' αυτά, η ύπαρξη της συλλαβής υπήρξε σημείο αμφιλεγόμενο μέχρι και τη δημοσίευση του βιβλίου-σταθμού για τη φωνολογική θεωρία, του *Sound Pattern of English* (Chomsky & Halle 1968). Ένας λόγος ίσως είναι το γεγονός ότι η συλλαβή δεν είναι ήχος, αλλά αποτελεί αποκλειστικώς μια αφηρημένη μονάδα προσωδιακής οργάνωσης με εσωτερική δομή και οργάνωση (βλ. Kenstowicz 1994). Πιο συγκεκριμένα, η συλλαβή, η οποία συμβολίζεται με το ελληνικό γράμμα 'σ', συνίσταται από δύο μείζονα συστατικά, την *έμβασση*, η οποία συμβολίζεται με το γράμμα 'Ο' (onset), και τη *ρίμα*, η οποία συμβολίζεται με το αγγλικό γράμμα 'R' (rhyme). Η ρίμα διασπάται επιπλέον στον *πυρήνα* – συμβολίζεται με 'N' (nucleus) – και την *έξοδο*, η οποία συμβολίζεται με 'C' (coda). Η δομή της συλλαβής δίνεται σχηματικά στο (45).

(45) δομή της συλλαβής

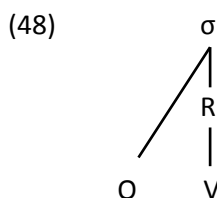
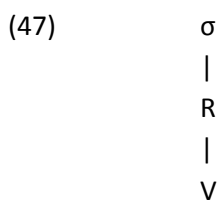
όπου onset: έμβασση, rhyme: ρίμα, nucleus: πυρήνας, coda: έξοδος

Το μοναδικό απαραίτητο συστατικό της συλλαβής είναι η ρίμα και, από αυτήν, υποχρεωτικός είναι μόνο ο πυρήνας. Γι' αυτόν τον λόγο υπάρχουν συλλαβές οι οποίες συνίστανται μόνο από τον πυρήνα, όπως φαίνεται στο (46). Η έμβασση και η έξοδος είναι συστατικά περιφερειακά και προαιρετικά. Ο πυρήνας είναι αυτός που φέρει το φωνολογικό βάρος της συλλαβής και, κυρίως, τα τονικά χαρακτηριστικά μιας λέξης. Οι πυρήνες καταλαμβάνονται στη συντριπτική πλειοψηφία τους από φωνήεντα, πλην ελάχιστων εξαιρέσεων στις οποίες θέση πυρήνα μπορούν να καταλαμβάνουν τα υγρά και έρρινα τεμάχια και τα ημίφωνα.¹⁸

Κατά τη φωνολογική κατάκτηση, έχει αποδειχθεί ότι η συλλαβή η οποία συνίσταται από ένα σύμφωνο σε θέση έμβασσης και από ένα φωνήεν σε θέση πυρήνα αποτελεί τη λεγόμενη *πυρηνική συλλαβή*, τη βασικότερη δηλαδή συλλαβική δομή γιατί (α) απαντάται σε διαγλωσσικά αναπτυξιακά δεδομένα και (β) είναι στατιστικά η συχνότερα εμφανιζόμενη. Αυτό σημαίνει ότι οι πυρηνικές συλλαβές είναι συλλαβές οι οποίες γίνονται εύκολα αντικείμενο κατάκτησης από τα παιδιά (βλ. Levelt & van de Vijver 2004, Tzakosta 2004, απ' όπου αντλούνται και τα δεδομένα):

(46)	<i>ενήλικας</i>	<i>παιδί</i>	<i>κωδικός και ηλικία παιδιού</i>
	/bé.ni/	[bé]	(BM 2;2.5)
	/ka.fé/	[fé]	(Io 3;2.13)
	/ká.to/	[ká]	(Ma 2;11.12)

¹⁸ Η συζήτηση στηρίχτηκε στους Kenstowicz (1994), Spencer (1996), Roca & Johnson (1999), Ewen & van der Hulst (2001).

Οι συλλαβές είναι *ανοικτές* (open) όταν στερούνται εξόδου, ανεξάρτητα από τον αριθμό των συμφωνικών τεμαχίων που είναι δυνατόν να καταλαμβάνουν τη θέση της έμβασης (βλ. ενδεικτικά (46) και (47) παραπάνω), και *κλειστές* (closed) (βλ. (45) παραπάνω) όταν υπάρχουν συμφωνικά τεμάχια σε θέση εξόδου. Για παράδειγμα, η συλλαβή CCCV είναι ανοιχτή ενώ οι VC και VCC είναι κλειστές.

Η σημαντικότητα του ρόλου της ρίμας αποδεικνύεται από το ότι η ρίμα είναι το συστατικό της συλλαβής το οποίο καθορίζει το λεγόμενο *συλλαβικό βάρος* (syllable weight). Οι συλλαβές, εκτός από ανοικτές και κλειστές χαρακτηρίζονται και ως *ελαφριές* (light) ή *βαριές* (heavy). Ελαφριές είναι οι ανοικτές συλλαβές των οποίων ο πυρήνας καταλαμβάνεται από ένα βραχύχρονο φωνήεν. Βαριές είναι οι ανοικτές συλλαβές των οποίων ο πυρήνας καταλαμβάνεται από ένα μακρόχρονο φωνήεν (π.χ. /aa, oo, ee/) ή δίφθογγο (π.χ. /ej, aw, ow/) και οι κλειστές συλλαβές. Η Αρχαία Ελληνική, για παράδειγμα, είχε βαριές συλλαβές, π.χ. τ^h**υμ**ος ('θυμός'), λυ**ρ**εε**γ**ος ('λυπηρός'), ρ^h**ε**ύ**γ**ω**σ**α ('φεύγουσα'). Επίσης διέθετε και τις λεγόμενες *υπερ-βαριές* (super-heavy) συλλαβές, οι οποίες διέθεταν είτε μακρό φωνήεν ή δίφθογγο στον πυρήνα τους και έκλειναν με σύμφωνο, π.χ. ρ^h**ο**ς ('φως'), κ^h**ε**ι**ρ** ('χέρι'), είτε είχαν βραχύ φωνήεν στον πυρήνα τους και έκλειναν με τουλάχιστον δύο σύμφωνο, π.χ. **h**e**k**s ('έξι'), **n**u**k**s ('νύχτα').

Σε γλώσσες, όπως είναι η Γερμανική, η Αγγλική, η Αραβική, και πολλές άλλες, ο τόνος έλκεται από συλλαβές οι οποίες είναι βαριές. Για παράδειγμα, στην αραβική λέξη *katábta* 'εσύ (αρσ.εν) έγγραψες' η συλλαβή /tab/ είναι κλειστή κι επομένως βαριά και έλκει τον τόνο. Σε λέξεις χωρίς καμιά βαριά συλλαβή όπως *kátaba* 'αυτός έγγραψε' ο τόνος πραγματώνεται στην αρχική συλλαβή. Είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι η έμβαση, ανεξάρτητα από το πόσα συμφωνικά τεμάχια την καταλαμβάνουν, δεν παίζει κανένα ρόλο στην *ποσότητα της συλλαβής* (syllable quantity), δηλαδή στον χαρακτηρισμό των συλλαβών ως 'ελαφριών' ή 'βαριών'. Σε γλώσσες όπως η Ρωσική και η Κοινή Νέα Ελληνική το συλλαβικό βάρος δεν παίζει απολύτως κανέναν ρόλο στον ορισμό του βαθμού συνθετότητας των συλλαβών αλλά ούτε και στη θέση του τόνου. Όπως εξηγούμε διεξοδικά στην υποενότητα 2.5, το τονικό σύστημα των δύο γλωσσών είναι σε πολύ μεγάλο βαθμό μορφολογικά καθορισμένο. Τόσο από αναπτυξιακής φύσης έρευνες όσο και από ψυχολογολογικά πειραματικά δεδομένα, έχει διαπιστωθεί ότι η συνθετότητα της συλλαβικής δομής (π.χ. κλειστή vs. ανοιχτή, βαριά vs. ελαφριά) καθορίζει τόσο τη σειρά κατάκτησης των συλλαβών από φυσικούς ομιλητές όσο και την εκμάθησή τους από αλλόγλωσσους ομιλητές (βλ. Tzakosta 2006a,b, 2007, Tzakosta & Kappa 2008). Ο βαθμός συνθετότητας της συλλαβής, το πόσο σύνθετα δηλαδή μπορεί να είναι τα τρία συστατικά της συλλαβής, συσχετίζεται με τους φωνοτακτικούς περιορισμούς που υπάρχουν σε κάθε γλώσσα, οι οποίοι καθορίζουν τη

συνδυαστικότητα των συμφωνικών – κυρίως – τεμαχίων μιας γλώσσας σε συγκεκριμένες συλλαβικές θέσεις (π.χ. έμβαση ή έξοδο) ή σε συλλαβικά ή ακόμη και μορφολογικά όρια. Αναλυτικότερη συζήτηση σχετικά με αυτό το θέμα γίνεται στην υποενότητα 2.4.

Ο ορθός σχηματισμός των συλλαβών (well-formedness) βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με την αρχή της ακολουθίας της ηχητικότητας (sonority sequencing principle) και την κλίμακα της ηχητικότητας (sonority scale) (49).¹⁹ Η κλίμακα ηχητικότητας (Steriade 1982, Selkirk 1984) αναδεικνύει την ηχητικότητα των φωνημάτων δεδομένου ότι τα λιγότερο ηχητικά τεμάχια τίθενται προς τα αριστερά της κλίμακας και τα περισσότερο ηχητικά τίθενται στα δεξιά της κλίμακας. Τα φωνήεντα (υπενθυμίζουμε ότι συμβολίζονται με το 'V') θεωρούνται ως τα πλέον ηχητικά τεμάχια και καταλαμβάνουν το δεξί άκρο της κλίμακας, ενώ τα στιγμικά (συμβολίζονται με το 'S') θεωρούνται ως τα λιγότερο ηχητικά τεμάχια και βρίσκονται στο αριστερό άκρο της κλίμακας.

Η έννοια της ηχητικότητας είναι συσχετιστική και όχι απόλυτη. Αυτό σημαίνει ότι όσο προχωρούμε από τα αριστερά προς τα δεξιά της κλίμακας τόσο πιο ηχητικό είναι ένα τεμάχιο. Κατά συνέπεια, τα τριβόμενα και συριστικά είναι περισσότερο ηχητικά από τα στιγμικά, αλλά λιγότερο ηχητικά από τα προστριβόμενα, τα οποία με τη σειρά τους είναι λιγότερο ηχητικά από τα έρρινα. Τα υγρά, τα ημίφωνα και τα φωνήεντα είναι τα πλέον ηχητικά τεμάχια και δύνανται να καταλαμβάνουν θέσεις πυρήνα συλλαβής.

(49) κλίμακα ηχητικότητας

ΣΤΙΓΜ	ΤΡΙΒ/ΣΥΡΙΣΤΙΚΟ	ΠΡΟΣΤΡ	ΕΡΡΙΝΟ	ΥΓΡΟ	ΗΜΙΦΩΝΟ	ΦΩΝΗΕΝ
1	2	3	4	5	6	7

Σύμφωνα με την αρχή της ακολουθίας της ηχητικότητας η οποία, όπως είπαμε, διέπει τη διαδικασία ορθού σχηματισμού μιας συλλαβής, η ηχητικότητα των συστατικών μιας καλοσχηματισμένης συλλαβής πρέπει σταδιακά να αυξάνει καθώς κατευθυνόμαστε από την έμβαση προς τον πυρήνα και να ελαττώνεται καθώς κατευθυνόμαστε προς την έξοδο. Κατά συνέπεια, ο πυρήνας μιας συλλαβής καταλαμβάνεται ιδανικά από ένα φωνήεν, ενώ η περιφέρεια της συλλαβής, δηλαδή η έμβαση και/ή η έξοδος πρέπει ιδανικά να καταλαμβάνονται από ένα λιγότερο ηχητικό τεμάχιο. Στην περίπτωση, βέβαια, απουσίας φωνηέντων, θέση πυρήνα είναι δυνατό να καταλαμβάνουν, όπως προείπαμε, ημίφωνα, υγρά και έρρινα τεμάχια (π.χ. αγγλική λέξη, bo[tʃ], bo[tʃɪ]). Τα παραπάνω σημαίνουν ότι η επιλογή των τεμαχίων που συνθέτουν μια συλλαβή γίνεται από τα αριστερά προς τα δεξιά πάνω στην κλίμακα ηχητικότητας.

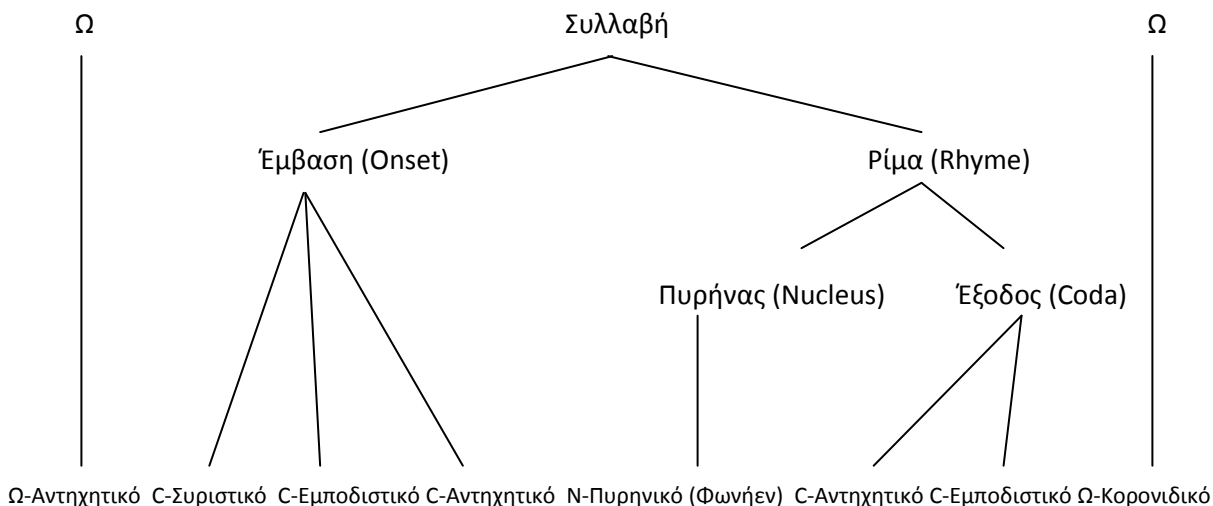
2.3.1. Η συλλαβική δομή της Ρωσικής (Lena Nedvyga & Ανθή Ρεβυθιάδου)

Ο Benham (2009: 13-18) προτείνει για τη Ρωσική μια συλλαβική δομή η οποία είναι στη βάση της παρόμοια με εκείνη άλλων ινδοευρωπαϊκών γλωσσών (βλ. ενότητα 2.3. για τη συλλαβική δομή), αλλά παράλληλα διαθέτει δύο εξωμετρικούς κόμβους, τους οποίους ονομάζει: (α) **Ω-Sonorant/Αντηχητικό** για τη θέση έμβασης και (β) **Ω-Coronal/Κορονιδικό** για τη θέση εξόδου

¹⁹ Η κλίμακα ηχητικότητας βασίζεται σε παρατηρήσεις σχετικά με τη φωνοτακτική των γλωσσών και τους φωνολογικούς τους κανόνες και όχι σε φωνητικές μετρήσεις (Ohalá & Kawasaki 1984: 222). Για την Ελληνική, βλ. επίσης Κάππα (2010).

(Σχήμα 50). Οι εξωμετρικοί κόμβοι στην ουσία δίνουν τη δυνατότητα στη συλλαβή να φιλοξενεί επιπλέον φθόγγους και, κατά συνέπεια, να επιτρέπει περισσότερους συνδυασμούς φωνημάτων.

(50) Συλλαβική δομή της Ρωσικής (προσαρμοσμένη από τον Benham 2009: 14)

Ο Benham εξέτασε ρίζες με παρόμοιες εμβάσεις από το Λεξικό των Smirnitsky et al. (1977) και κατέληξε σε ορισμένες γενικεύσεις:

(α) Ο εξωμετρικός κόμβος Ω-Αντηχητικό σχεδόν πάντα συμπληρώνεται με τα αλλόφωνα του φωνήματος /v/ (δηλ. τα [v] και [f]) ως αποτέλεσμα προθηματοποίησης. Αναλυτικά, και με την παράθεση ενδεικτικών παραδειγμάτων, τα προθήματα που καταλαμβάνουν τον συγκεκριμένο κόμβο είναι τα εξής:

- v- (δηλώνει την κίνηση προς το εσωτερικό), π.χ.: [fxod'ít'] *βχοδυτβ* 'μπαίνω' (το αλλόφωνο [f] είναι αποτέλεσμα αφομοίωσης ως προς την ηχηρότητα με το ακόλουθο σύμφωνο), [vb'egát'] *ββεγατβ* 'μπαίνω τρέχοντας'
- v- (δηλώνει την εμβάθυνση με ρήματα που δηλώνουν πρόσληψη), π.χ. [vdúmyvaca] *βδυμυβατβся* 'εμβαθύνω στο νόημα'
- vz- (<noz-) (δηλώνει την κίνηση προς τα πάνω), π.χ. [vzl'etát'] *βζελετατβ* 'αναπετώ'

(β) Ο κόμβος C-Συριστικό συμπληρώνεται σχεδόν αποκλειστικά με το /s/, αλλά επιτρέπει και άλλα κορονιδικά τριβόμενα, π.χ. /z, š, ž/, τα οποία εμφανίζονται πιο σπάνια σε αυτόν τον κόμβο, π.χ. [fstɾ'éc'át'] *βστρεχατβ* 'συναντώ-Απαρεμφ', [ždat'] *βδατβ* 'περιμένω-Απαρεμφ'.

(γ) Ο κόμβος C-Εμποδιστικό συμπληρώνεται συχνά με τα στιγμικά και προστριβόμενα, π.χ. [dl'íná] *δλινα* 'μήκος', [čl'en] *χλεν* 'μέλος'.

(δ) Ο κόμβος C-Αντηχητικό συμπληρώνεται με το /r/, αρκετά συχνά όμως εμφανίζεται και το /l/ σε αυτή τη θέση, π.χ. [vrač] *βραχ* 'γιατρός'.

Σύμφωνα με τον Benham (2009: 13-18, Σχήμα 50), η συλλαβική έμβαση της Ρωσικής μπορεί να συνίσταται από ένα έως και τέσσερα συμφωνικά τεμάχια (π.χ.: [fstɾ'éc'át'] *βστρεχατβ* 'συναντώ-Απαρεμφ'). Το ίδιο συμπέρασμα συναντάμε και στη *Grammatika Russkogo Jazyka / Γραμματικά Ρωσικού Γλώσσας* (1970) (Γραμματική της Ρωσικής). Όμως υπάρχουν ορισμένες μικρές

διαφορές όσον αφορά τον αριθμό των συμφωνικών τεμαχίων σε θέση εξόδου. Με βάση τον Benham (2009: 13-18, βλ. σχήμα στο (50)), η συλλαβική έξοδος της Ρωσικής επιτρέπει έως τρία συμφωνικά τεμάχια, ενώ στη *Grammatika Russkogo Jazyka* (1970) βρίσκουμε παραδείγματα και με τετραμελή συμφωνικά συμπλέγματα σε θέση εξόδου. Βέβαια, και τα τριμελή και τα τετραμελή συμπλέγματα της Ρωσικής σε θέση εξόδου έχουν αρκετά περιορισμένη χρήση. Όσον αφορά τα τριμελή συμφωνικά συμπλέγματα της Ρωσικής σε θέση εξόδου, συναντώνται μόνο:

- στη συντετμημένη μορφή επιθέτων, π.χ. [túskl] *тыскл* 'αμυδρός', [býstr] *быстр* 'γρήγορος'
- στη γενική πληθυντικού των ουσιαστικών, π.χ. [iskústʃ] *искусств* 'τέχνη', [svóʃstʃ] *сво́йств* 'ιδιότητα', [l'ustr] *люстр* 'φωτιστικό', [žertʃ] *жертв* 'θύμα', [iskr] *ускр* 'σπινθήρας'
- στην ονομαστική μερικών θηλυκών ουσιαστικών, π.χ. [šerst'] *шерсть* 'μαλλί'
- σε δάνειες λέξεις

Τα τετραμελή συμφωνικά συμπλέγματα σε θέση εξόδου συναντώνται μόνο σε συντετμημένες μορφές επιθέτων (π.χ. [č'orstʃ] *чёрств* 'σκληρός-ΣυντΕπιθ.Εν') και στη γενική πληθυντικού των ουσιαστικών (π.χ. [b'ekstʃ] *бесств* 'διαφυγή, δραπέτευση-Γεν.Πληθ'), και κάποιες δάνειες λέξεις.

Η Ρωσική επιτρέπει τον σχηματισμό τόσο ανοικτών όσο και κλειστών συλλαβών (Cubberley 2002). Στο εσωτερικό των λέξεων είναι δυνατό οι κλειστές συλλαβές να λήγουν σε διμελές συμφωνικό σύμπλεγμα (π.χ. [eks.pluatácyja] *эксплуатация* 'χρήση').

Οι περισσότερες έρευνες για τον συλλαβισμό της Ρωσικής (Panov 1967, 1979, Ananésou 1956, 1984, μ.ά.) βασίζονται σε μία μόνο αρχή συλλαβοποίησης, την Αρχή Ακολουθίας της Ηχητικότητας (SSP) ή την Αρχή της Μέγιστης Έμβασης (MOP). Ωστόσο ο Κη'azev (2006: 12-13) προτείνει έναν καινούριο αλγόριθμο συλλαβισμού στο πλαίσιο μιας πιο σύγχρονης θεωρητικής προσέγγισης για τη συλλαβική δομή, η οποία συνδυάζει και τις τέσσερις καθολικές αρχές σχηματισμού συλλαβών (Steriade 1982):

- Περιορισμός Κατανομής (Distributive Principle, DP): Στην έμβαση/έξοδο της συλλαβής επιτρέπονται μόνο συμπλέγματα που είναι επιτρεπτά στην έμβαση/έξοδο της λέξης.
- Αρχή της Ακολουθίας της Ηχητικότητας (Sonority Sequencing Principle, SSP): Η ηχητικότητα αυξάνεται από την έμβαση προς την έξοδο.
- Αρχή της Μέγιστης Έμβασης (Maximal Onset Principle, MOP): Απαγορεύονται οι κλειστές συλλαβές.
- Αρχή της Απότομης Ηχητικής Κλιμάκωσης (Sonority Dispersion Principle, SDP): Η ηχητικότητα στην έμβαση πρέπει να αυξάνεται απότομα, δηλαδή τα μέλη του συμπλέγματος θα πρέπει να μην κατέχουν γειτονικές θέσεις στην κλίμακα ηχητικότητας, ενώ στην έξοδο θα πρέπει να πέφτει σταδιακά.

Ο Κη'azev (2006: 13-35) μάλιστα προτείνει την ιεραρχία των αρχών συλλαβοποίησης στο (51) (όπου το '»' διαβάζεται ως 'πιο σημαντικό'):

(51) **DP » SP » MOP » SDP**

Βάσει της ανάλυσης του Κη'azev (2006), μπορούν να εξαχθούν τα ακόλουθα συμπεράσματα:

(α) Διμελή συμπλέγματα της Ρωσικής με C1 λιγότερο ηχητικό από το C2 στο μέσο της λέξης είναι ταυτοσυλλαβικά. Π.χ.

[Φρακτ + Υγρό/Ερρινο]: [pa.trón] *πατρον* 'φυσίγγι'

[Ερρινο + Υγρό]: [z'e.ml'á] *земля* 'γη'

(β) Διμελή συμπλέγματα της Ρωσικής με C1 ισάξιας ή μεγαλύτερης ηχητικότητας από το C2 στο μέσο της λέξης είναι ετεροσυλλαβικά. Π.χ.

[Υγρό + Υγρό]: [pa.r.lám'ent] *парламент* 'βουλή'

[Στιγμ + Στιγμ]: [tóp.ka] *топка* 'καμίνι'

[Υγρό/Ερρινο + Στιγμ]: [lám.pa] *ламπα* 'λάμπα'

(γ) Πολυμελή συμπλέγματα σε συλλαβές στο μέσο της λέξης είναι πάντοτε ετεροσυλλαβικά. Π.χ.

[Τριβ + Στιγμ + Υγρό]: [záf.trá] *завтра* 'αύριο'

[Στιγμ + Συριστ + Στιγμ + Υγρό]: [eks.pluatácýja] *εκπλυαταιμια* 'χρήση'

Οι τύποι των συλλαβών που πραγματώνονται στη Ρωσική συνοψίζονται στο σχήμα (C)(C)(C)(C)V(C)(C)(C)(C) με μέγιστο αριθμό τεσσάρων συμφώνων σε θέση έμβασης όπως και σε θέση εξόδου συλλαβής.

2.3.2. Η συλλαβική δομή της Ελληνικής (Μαρίνα Τζακώστα & Ανθή Ρεβυθιάδου)

Είναι ενδιαφέρον ότι, όσον αφορά την Ελληνική, οι γραμματικές, σύγχρονες (Joseph & Philippaki-Warburton 1987, Mackridge 1990, Holton et al. 2007) αλλά και παλιότερες (Τριανταφυλλίδης 1978, Τσοπανάκης 1994), δεν αναφέρονται καν ή κάνουν μόνο ακροθιγείς αναφορές στη συστατικό της συλλαβής.²⁰ Για παράδειγμα, ο Τριανταφυλλίδης (1978: 23) ορίζει τη συλλαβή ως την «ομάδα από φθόγγους που χωρίζονται από τους γειτονικούς με τη διαφορετική ένταση ... του τόνου τους». Από την άλλη, «ο χωρισμός των συλλαβών γίνεται στο σημείο της ελάχιστης έντασης» (Τριανταφυλλίδης 1978: 24).

Η Ελληνική είναι γλώσσα η οποία ως επί το πλείστον προτιμά – και ευνοεί – τον σχηματισμό ανοικτών (δηλαδή χωρίς έξοδο) συλλαβών (βλ. μεταξύ άλλων, Σετάτος 1974). Αυτό οφείλεται στη δυναμική της Αρχής της Μέγιστης Έμβασης (*Maximal Onset Principle*, Selkirk 1982, 1984) σύμφωνα με την οποία μια ακολουθία δύο ή περισσότερων συμφώνων εσωτερικά της λέξης συλλαβοποιείται (κατά το δυνατόν) σε θέση συλλαβικής έμβασης, και όχι συλλαβικής εξόδου (βλ. επίσης Ewen & van der Hulst 2001 για εκτεταμένη συζήτηση). Η Αρχή της Μέγιστης Έμβασης επιβάλλει στην Ελληνική η λέξη να χωρίζεται σε συλλαβές κάθε μία από τις οποίες να αρχίζει με ένα αποδεκτό σύμπλεγμα, π.χ. *άλμα* /a.l.ma/ vs */a.l.ma/ (Joseph & Philippaki-Warburton, 1987: 241, Κάππα 2010: 134-135).

Η Κοινή Νέα Ελληνική δεν επιτρέπει κανένα συμφωνικό σύμπλεγμα ούτε απλό σύμφωνο εκτός από το /s/ στο τέλος της λέξης. Το τελικό /n/ εκτός από τους λόγιους τύπους διατηρείται, κατά τον Mirambel (1978), (α) στις λειτουργικές λέξεις (π.χ. άρθρο και προσωπικές αντωνυμίες), (β) τη γενική πληθυντικού, (γ) στο τρίτο πληθ. πρόσωπο μερικών ρηματικών τύπων. Συχνά, όμως, το /n/ είτε αποβάλλεται είτε γίνεται μια επένθεση του /e/ ώστε να σχηματίζεται ανοιχτή συλλαβή. Γενικότερα,

²⁰ Είναι αξιοσημείωτο ότι η πρώτη έκδοση της γραμματικής των Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (1996, 1999) δεν κάνει καμία αναφορά στο φωνολογικό σύστημα της Ελληνικής. Μόνο η εμπλουτισμένη μορφή της (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005) περιέχει μια σύντομη συζήτηση του θέματος.

μόνο τα κορονιδικά /s, n/ επιτρέπονται σε ληκτική θέση (Joseph & Philippaki-Warburton 1987, Drachman 1990, Kappa 1995, 1997, Κάππα 2010). Ο περιορισμός για το εσωτερικό της λέξης νομιμοποιεί κυρίως υγρά σύμφωνα [l, r] σε έξοδο συλλαβής, όπως στις λέξεις *άλμα* /áɫ.ma/, *δέρμα* /ðér.ma/ (Κάππα 2010). Σύμφωνα με τους Σετάτο (1974), Pagoni (1993) και Parademetre (1988), το [ŋ] επίσης νομιμοποιείται σε έξοδο συλλαβής, π.χ. *άνθη* /án.θi/, ειδικά όταν αυτή βρίσκεται σε μορφολογικά όρια, π.χ. *συνδιάσκεψη* /sin.-ðjáskersi/, ή στο τέλος της λέξης, π.χ. *παίζουν* /pé.zun/. Σε μορφολογικά όρια, οι περιορισμοί αυτοί είναι εκ των πραγμάτων πολύ πιο ελαστικοί, π.χ. *εκδρομή* /ek.-ðro.mí/, *έκπτωση* /ék.-pto.si/. Φυσικά άλλα σύμφωνα ή ακόμη και συμφωνικά συμπλέγματα εμφανίζονται στο τέλος λέξεων από την Αρχαία Ελληνική ή λόγιας προέλευσης (52) καθώς και σε αναφομοιώτα δάνεια (53):

(52) λέξεις από την Αρχαία Ελληνική ή λόγιας λέξεις

α.	[iðor]	ύδωρ
	[rítor]	ρήτωρ
β.	[vasiléfs]	βασιλεύς
	[vláks]	βλαξ
	[míops]	μύωψ

(53) αναφομοιώτα δάνεια

α.	[mandám]	μαντάμ	
	[asansér]	ασανσέρ	
β.	[tánkʰs]	τανκς	(Κάππα 2010)
	[tést]	τεστ	
	[film]	φιλμ	

Οι τύποι των συλλαβών που πραγματώνονται στην Ελληνική συνοψίζονται στο σχήμα (C)(C)(C)V(C) με μέγιστο αριθμό τριών συμφώνων σε θέση έμβασης, π.χ. *σκνίπα* /sknípa/ και μέγιστο αριθμό ενός συμφώνου σε θέση εξόδου συλλαβής (Κάππα 2010: 139).

2.3.3. Σύγκριση συλλαβικής δομής Ρωσικής-Ελληνικής (Μαρίνα Τζακώστα)

Στον Πίνακα 8 συνοψίζονται τα είδη συλλαβών τα οποία απαντούν στη Ρωσική και την Ελληνική. Ο ίδιος πίνακας παρουσιάζει επίσης τη μέγιστη επιτρεπτή συλλαβική συνθετότητα κάθε γλώσσας. Όπως διαπιστώνει ο αναγνώστης, οι υπαρκτοί συλλαβικοί τύποι στις δύο υπό εξέταση γλώσσες διαφοροποιούνται κυρίως ως προς τον επιτρεπόμενο αριθμό συμφωνικών φθόγγων σε θέση εξόδου. Στη Ρωσική συναντάμε περιπτώσεις τριμελών και τετραμελών συμφωνικών συμπλεγμάτων σε θέση εξόδου (σε συντομευμένες μορφές επιθέτων, στη γενική πληθυντικού ορισμένων ουσιαστικών και σε δάνειες λέξεις), ενώ στην Ελληνική η έξοδος μιας συλλαβής δεν μπορεί να περιλαμβάνει περισσότερα από δύο σύμφωνα, καθώς τα μόνα συμπλέγματα που παρατηρούμε είναι διμελή και απαντούν σε δάνειους τύπους.

Πίνακας 8. Είδη συλλαβικής δομής στη Ρωσική και την Ελληνική (σε όλες τις θέσεις)

τύποι συλλαβών	Ρωσική	Ελληνική ²¹
V	ναι	ναι
CV	ναι	ναι
CCV	ναι	ναι
CCCV	ναι	ναι
CCCCV	ναι	ναι
VC	ναι	ναι
VCC	ναι	δάνειες λέξεις
VCCC	ναι	όχι
VCCCC	ναι	όχι
CVC	ναι	ναι
CCVC	ναι	ναι
CCVC	ναι	ναι
CCCVVC	ναι	ναι
CCCVVC	ναι	ναι
CVCC	ναι	δάνειες λέξεις
CVCCC	ναι	όχι
CVCCCC	ναι	όχι
CCVCC	ναι	όχι
CCCVCCC	ναι	όχι
CCCCVCCCC	ναι	όχι

2.4. Φωνοτακτικοί περιορισμοί

2.4.1. Φωνοτακτικοί περιορισμοί στη Ρωσική (Lena Nedvyga & Ανθή Ρεβυθιάδου)

Η παρούσα ενότητα έχει ως βασικό στόχο να παρουσιάσει και να εξηγήσει τους βασικούς φωνοτακτικούς περιορισμούς που υπάρχουν στη Ρωσική και να ορίσει τα πιο συχνά ταυτοσυλλαβικά συμφωνικά συμπλέγματα της γλώσσας με τη βοήθεια ενδεικτικών παραδειγμάτων. Πιο συγκεκριμένα, θα εξεταστούν συμπλέγματα σε συλλαβές στην αρχή, το μέσο και το τέλος της λέξης. Όπως θα διαπιστωθεί στη συνέχεια, τα περισσότερα συμπλέγματα της Ρωσικής που εμφανίζονται στην αρχή της λέξης έχουν την τάση να είναι ταυτοσυλλαβικά, ενώ όσα εμφανίζονται στο μέσο της λέξης είναι συνήθως ετεροσυλλαβικά. Γενικότερα, η Ρωσική επιτρέπει πολύ μεγαλύτερη ποικιλία ταυτοσυλλαβικών συμφωνικών συμπλεγμάτων σε σύγκριση με την Ελληνική. Ακόμη και τετραμελή συμπλέγματα εμφανίζονται όχι μόνο σε αρχική και ενδιάμεση θέση μέσα στη λέξη, αλλά και στο τέλος της λέξης. Τα βασικά ερωτήματα που προκύπτουν είναι τα ακόλουθα: Γιατί η Ρωσική μπορεί να παραβιάσει την Αρχή της Ακολουθίας της Ηχητικότητας (SSP) σε αντίθεση με την Ελληνική; Είναι όλα τα επιτρεπτά συμφωνικά συμπλέγματα της Ρωσικής καλοσχηματισμένα (well-formed) όσον αφορά την πρόσληψή τους από τους φυσικούς αλλά και τους μη φυσικούς ομιλητές; Αυτά και παρόμοια ερωτήματα θα απαντηθούν στις ενότητες που ακολουθούν.

²¹ Για τις στατιστικές συχνότητες συλλαβικών δομών στην Ελληνική, βλ. Tzakosta & Kappa (2008).

2.4.1.1. Επιτρεπτά συμπλέγματα της Ρωσικής

Σύμφωνα με τη *Grammatika Russkogo Jazyka* (1970), οι επιτρεπτοί τύποι των διμελών συμφωνικών συμπλεγμάτων της Ρωσικής είναι οι εξής:

- Ομάδα 1: [Στιγμ/Τριβ + Στιγμ/Τριβ]²²
- Ομάδα 2: [Στιγμ/Τριβ + Αντηχητικό]
- Ομάδα 3: [Αντηχητικό + Στιγμ/Τριβ]
- Ομάδα 4: [Αντηχητικό + Αντηχητικό]

Κατά τους Chew (2003) και Halle (1971), όλοι αυτοί οι τύποι επιτρέπονται τόσο σε θέση έμβιασης όσο και σε θέση εξόδου. Είναι αδιαμφισβήτητο ότι κάποια συμπλέγματα θεωρούνται πιο καλοσηματισμένα σε σχέση με κάποια άλλα με βάση τις παραπάνω αρχές. Μια εύλογη υπόθεση που μπορεί να γίνει σε αυτό το σημείο είναι ότι τα συμπλέγματα της Ομάδας 2 ([Στιγμ/Τριβ + Αντηχητικό]), στα οποία το πρώτο τους μέλος είναι λιγότερο αντηχητικό από το δεύτερο (σύμφωνα με την Αρχή της Ακολουθίας της Ηχητικότητας), αποτελούν τον τέλειο/ιδανικό συνδυασμό συμφώνων σε σύγκριση με τα συμπλέγματα της Ομάδας 3, τα οποία παραβιάζουν αυτή την αρχή. Επιπλέον, σύμφωνα με την *Αρχή της Απότομης Ηχητικής Κλιμάκωσης* (Sonority Dispersion Principle, SDP, Κν'αζεν (2006: 13-35)), η οποία επιθυμεί απότομη αύξηση της ηχητικότητας μεταξύ του πρώτου και του δεύτερου μέλους ενός συμφωνικού συμπλέγματος, τα συμπλέγματα των Ομάδων 1 και 4, αν και επιτρεπτά στη Ρωσική, δεν είναι ιδεατά και επομένως αναμένεται να είναι πιο περιθωριοποιημένα σε σχέση με τα συμπλέγματα της Ομάδας 2.

Η Ρωσική υιοθετεί την ακόλουθη κλίμακα ηχητικότητας (Κν'αζεν 2006: 20):

(54)	ΣΤΙΓΜΙΚΟ ΠΡΟΣΤΡΙΒΟΜΕΝΟ	ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ/ΣΥΡΙΣΤΙΚΟ	ΕΡΡΙΝΟ	ΥΓΡΟ	ΗΜΙΦΩΝΟ	ΦΩΝΗΝ	
	1	2	3	4	5	6	7

Στο Σχήμα (55) απεικονίζονται όλες οι γενικεύσεις για τα συμφωνικά συμπλέγματα σε αρχικές συλλαβές της Ρωσικής. Η συχνότητα χρήσης των συνδυασμών δηλώνεται με το σύμβολο «↓» (η καθοδική φορά δηλώνει ότι οι συνδυασμοί στην πρώτη σειρά είναι πιο συχνοί σε σχέση με τους συνδυασμούς στην τελευταία σειρά).

²² Τα στιγμικά και τα τριβόμενα (στην περίπτωση της Ρωσικής και τα προστριβόμενα) αναφέρονται συλλογικά και ως *φρακτικά* ή *εμποδιστικά* (obstruents).

(55) Συχνότητα των ρωσικών συμπλεγμάτων (σχήμα προσαρμοσμένο από τον Benham 2009: 18)

Ω-Αντηχητικό C-Συριστικό C-Φρακτικό C-Αντηχητικό

v/f	s/z	p t k	}	r	
		b d g	}	l	
		s z x	}	n	
	š/ž	c č š ž	}	v	
m n r l		v f	}	m	↓

Επίσης ο Benham (2009: 15, βλ. επίσης το Σχήμα 50, υποενότητα 2.3.1.) παρατηρεί ότι οι κόμβοι Ω-Αντηχητικό και C-Συριστικό πρέπει να συμφωνούν ως προς την ηχηρότητα με τον κόμβο C-Φρακτικό, καθώς ένας από τους σημαντικότερους φωνοτακτικούς περιορισμούς της Ρωσικής είναι ότι τα άηχα δεν μπορούν να συνδυάζονται με ηχηρά, και αντίστροφα. Σύμφωνα με τη *Grammatika Russkogo Jazyka* (1970), τα κριτήρια αξιολόγησης και έγκρισης ενός συμπλέγματος ως ορθά ή μη ορθά σχηματισμένου στη Ρωσική είναι τα εξής: ο βαθμός ικανοποίησης της κλίμακας ηχητικότητας (κυρίως ως προς τον τρόπο άρθρωσης) και η συμφωνία ως προς την ηχηρότητα και την ουρανικότητα. Βάσει αυτών των κριτηρίων διατυπώθηκαν οι τύποι μη επιτρεπτών στη Ρωσική συνδυασμών (ισχύουν για τα διμελή, τριμελή και τετραμελή συμπλέγματα):

- *[Άηχ-Στιγμ/Τριβ + Ηχ-Στιγμ/Τριβ (εξαίρεση: Αντηχ, ν, ν')]
- *[Ηχ-Στιγμ/Τριβ (εξαίρεση: Αντηχ) + Άηχ-Στιγμ, Άηχ-Τριβ]
- *[Ουρ-Στιγμ/Τριβ + Μη Ουρ-Τριβ, ρ, b, m]
- *[Μη Ουρ-Συριστ + τ', d']
- *[n + τ', d', č, šč]

2.4.1.2. Διμελή συμπλέγματα σε αρκτικές συλλαβές

Τα διμελή συμπλέγματα που απαντούν σε αρκτικές συλλαβές είναι τα εξής:

Ομάδα 1:

[Στιγμ + Τριβ]: /tv/, /tv'/, /dv/, /dv'/

[Τριβ + Στιγμ]: /sp/, /sp'/, /st/, /st'/, /sk/, /sk'/, /ft/, /ft'/, /vg'/, /fp'/, /št/, /št'/, /šp/, /šp'/, /šk/

[s/Τριβ + Τριβ]: /sf/, /zv/, /zv'/, /xv/, /sv/, /sv'/

[Τριβ + Προστριβ]: /sc/

Οι υπόλοιποι συνδυασμοί αυτής της κατηγορίας δεν αναφέρονται εδώ (βλ. Παράρτημα 1, Πίνακες 16, 17, 21, 22, 23, 24, 25) επειδή αποτελούν είτε μεμονωμένες περιπτώσεις που εμφανίζονται σε ένα μοναδικό παράδειγμα, είτε δάνειες και αρχαιοπρεπείς λέξεις.

Ομάδα 2:

[Άηχ/Ηχ-Στιγμ + Υγρό]: /pl/, /pl'/, /bl/, /bl'/, /kl/, /kl'/, /gl/, /gl'/, /pr/, /pr'/, /br/, /br'/, /tr/, /tr'/, /dr/, /dr'/, /kr/, /kr'/, /gr/, /gr'/

[Ηχ-Στιγμ + Έρρινο]: /gn/, /gn'/

[Τριβ + Υγρό]: /vl/, /xl/, /xl'/, /sl/, /sl'/, /zl/, /zl'/, /fr/, /vr/, /vr'/, /xr/, /xr'/, /sr/, /sr'/, /zr/, /zr'/, /ʃl/, /ʃl'/

[Τριβ + Έρρινο]: /vn/, /vn'/, /sn/, /sn'/, /zn/, /sm/, /sm'/

Οι υπόλοιποι συνδυασμοί αυτής της κατηγορίας δεν αναφέρονται εδώ (βλ. Παράρτημα 1, Πίνακες 1-8) επειδή ανήκουν στους σπάνιους (για τους ίδιους λόγους με αυτούς που αναφέρθηκαν για την Ομάδα 1).

Ομάδα 3:

[Υγρό + Στιγμ]: /lb/, /lb'/, /rt/, /rt'/, /lg/, /lg'/, /rd'/

[Υγρό + Προστριβ]: /rʒ/

[Έρρινο + Προστριβ]: /mč/

Όλοι οι συνδυασμοί αυτής της κατηγορίας είναι σπάνιοι (βλ. Παράρτημα 1, Πίνακα 31). Τα συμφωνικά συμπλέγματα του τύπου [Αντηχ + Στιγμ/Τριβ] στη Ρωσική είναι το αποτέλεσμα του μηδενισμού των *yer*. Κατά συνέπεια, λέξεις που περιλαμβάνουν αυτά τα συμπλέγματα έχουν μικρότερη συχνότητα χρήσης από άλλες λέξεις. Βάσει του corpus του Sharoff (2008), το οποίο περιλαμβάνει 16,3 εκατομμύρια από τις πιο συχνές λέξεις της Ρωσικής, έχει διαπιστωθεί ότι μόνο το 1.06% των ρωσικών συμπλεγμάτων εμφανίζουν παραβιάσεις ηχητικότητας σε θέση έμβασης (Proctor 2009: 128-130).

Επίσης η Yearley (1995) παρατηρεί ότι οι περισσότερες παραβιάσεις ηχητικότητας συμβαίνουν στα όρια της λέξης. Ταυτοσυλλαβικά συμπλέγματα σε ενδιάμεσες συλλαβές τείνουν να αποφεύγουν τέτοιου τύπου παραβιάσεις και προτιμούν την ακολουθία του τύπου [Στιγμ/Τριβ+Αντηχ], π.χ. *посмертно* [posm'értno], *употреблять* [upotr'eb'át'] (Proctor 2009: 128). Σύμφωνα με τον Proctor (2009: 131), τα αποτελέσματα είναι αντίστοιχα και στο corpus του Sharoff (2008), καθώς το πιο συχνό σύμπλεγμα σε αυτή την κατηγορία σε αρχική θέση στη λέξη είναι το /pr/ (n=4396) και το πιο σπάνιο είναι το /tl/ (n=3) (βλ. και Παράρτημα 1, Πίνακες 1-2). Ο Benham (2009: 15) επιβεβαιώνει αυτήν την παρατήρηση: «Η Ρωσική δεν ευνοεί τις λέξεις με τα /dl/ ή /tl/ σε αρχική θέση τους, αλλά ούτε και τα απαγορεύει. Οι λέξεις με τα /tl/ ή /dl/ σε θέση έμβασης είναι ασυνήθιστες αλλά γραμματικές». Όντως το σύμπλεγμα /dl/, σύμφωνα με το corpus του Sharoff (2008), έχει πολύ χαμηλό δείκτη συχνότητας εμφάνισης σε αρκτική θέση (n=42).

Ο Proctor (2009: 129-130) κάνει ακόμη μία ενδιαφέρουσα παρατήρηση. Σε θέση έμβασης η συχνότητα εμφάνισης των συμπλεγμάτων του τύπου [Στιγμ/Τριβ + Υγρό] και [Στιγμ/Τριβ + Έρρινο] είναι 64.2% και 7.2% αντίστοιχα. Ο ίδιος υποστηρίζει ότι στα συμπλέγματα της Ρωσικής τα υγρά, και όχι τόσο τα έρρινα, τείνουν να εμφανίζονται πλησιέστερα στον πυρήνα της συλλαβής. Αυτή η τάση διαφαίνεται ακόμα και στα πιο σπάνια συμπλέγματα της Ομάδας 4, καθώς τα περισσότερα από τα επιτρεπτά συμπλέγματα αυτής της κατηγορίας είναι του τύπου [Έρρινο+Υγρό].

Ομάδα 4:

[Έρρινο + Έρρινο]: /mn/, /mn'/

[Έρρινο + Υγρό]: /mr/, /mr'/, /nr/, /ml/, /ml'/ (ανήκουν στους σπάνιους συνδυασμούς, βλ. Παράρτημα 1, Πίνακες 30-31)

2.4.1.3. Διμελή συμπλέγματα σε ενδιάμεσες συλλαβές

Σύμφωνα με τον Proctor (2009: 128), οι εμβάσεις των συλλαβών στο εσωτερικό της λέξης συνήθως έχουν τη μορφή [Στιγμ/Τριβ + Αντηχ], π.χ. [ro.smer.tno] *посмертно* ('μετά θάνατον (Επίρρ.)'), [u.ro.tre.bl'at'] *υποτреблять* 'χρησιμοποιώ-Απαρεμφ'. Όπως φαίνεται και από τους Πίνακες 1-31 (Παράρτημα 1), τα πιο συχνά διμελή συμπλέγματα σε ενδιάμεσες συλλαβές της Ρωσικής είναι τα εξής:

Ομάδα 1:

[Στιγμ + Τριβ]: /ps/, /ps'/, /bz/, /bz'/, /bv/, /bv'/, /px/, /px'/, /ks'/, /tf/, /tv/, /tv'/, /dv/, /dv'/, /tš/, /dž/, /tx/, /pš/, /bž/, /kv/, /kv'/, /kš/, /pšč'/'

[Στιγμ + Προστριβ]: /pč'/'

[Στιγμ + Στιγμ]: /pt/, /pt'/, /bd/, /bd'/, /kt/, /kt'/, /tp/, /tp'/, /db/, /db'/, /tk/, /tk'/, /pk/, /pk'/, /bg/

[Τριβ + Στιγμ]: /sp/, /sp'/, /st/, /st'/, /zd/, /zd'/, /sk/, /sk'/, /zg/, /zg'/, /ft/, /ft'/, /vd/, /vd'/, /fk/, /fk'/, /št/, /št'/, /žd/, /žd'/, /žb/, /žb'/, /žg/, /šk/, /šk'/'

[s/Τριβ + Τριβ]: /sf/, /zv/, /zv'/, /sx/, /sx'/, /fš/, /xv/

[Τριβ + Προστριβ]: /fč'/, /sc/

[Προστριβ + Τριβ]: /čv/, /čšč'/'

[Προστριβ + Στιγμ]: /čt'/, /čk'/'

Διαπιστώνουμε ότι στο εσωτερικό της λέξης επιτρέπονται περισσότερα συμφωνικά συμπλέγματα σε σχέση με την αρκτική θέση. Τα περισσότερα από αυτά συναντώνται μόνο στα όρια μορφημάτων κυρίως σε λέξεις που είναι προϊόντα προσφυματοποίησης.

Ομάδα 2:

[Αηχ/Ηχ-Στιγμ + Υγρό]: /pl/, /bl/, /bl'/, /tl/, /tl'/, /dl/, /dl'/, /kl', /gl', /gl'/, /pr/, /pr'/, /br/, /br'/, /tr/, /tr'/, /dr/, /dr'/, /kr/, /kr'/, /gr/, /gr'/'

[Αηχ/Ηχ-Στιγμ + Έρρινο]: /bn/, /bn'/, /tn/, /tn'/, /dn/, /dn'/, /kn/, /kn'/, /gn/, /gn'/, /bm/, /bm'/, /tm/, /tm'/, /dm/, /dm'/'

[Τριβ + Υγρό]: /vl'/, /xl/, /sl'/, /vr/, /vr'/, /xr/, /xr'/, /sr/, /zr/, /zr'/'

[Τριβ + Έρρινο]: /sn/, /sn'/, /zn/, /zn'/, /zm/, /zm'/'

[Προστριβ + Έρρινο]: /čn/, /čn'/'

[Προστριβ + Υγρό]: /čl'/'

(βλ. επίσης Παράρτημα 1, Πίνακες 1-8 για τους σπάνιους συνδυασμούς αυτής της κατηγορίας)

Ομάδα 3: βλ. Παράρτημα 1, Πίνακα 31

Ομάδα 4: βλ. Παράρτημα 1, Πίνακες 30-31

Σύμφωνα με τον Κη'azen (2006: 13-35), ενδέχεται τα συμφωνικά συμπλέγματα που ανήκουν στις Ομάδες 3 και 4 να είναι ετεροσυλλαβικά και όχι ταυτοσυλλαβικά στο εσωτερικό της λέξης, ειδικά εάν δεν ανήκουν στα συμπλέγματα που παραβιάζουν την Αρχή DP (Distributive Principle, Περιορισμός κατανομής, βλ. ενότητα 2.3.1. για τον συλλαβισμό στη Ρωσική).

2.4.1.4. Διμελή συμπλέγματα σε θέση εξόδου

Τα συμφωνικά συμπλέγματα της Ρωσικής σε θέση εξόδου παρουσιάζουν την ίδια ποικιλότητα όσον αφορά τη συνδυαστικότητα των μελών τους καθώς εμφανίζονται και οι τέσσερις ομάδες:

Ομάδα 1:

[Στιγμ + Τριβ]: /kf/ [bukf] *букв* 'γράμμα-Γεν.Πληθ'

[Τριβ + Τριβ]: /šf/ [rodóšf] *подошв* 'πατούσα-Γεν.Πληθ'

Ομάδα 2:

[Τριβ + Έρρινο]: /vm/ [travm] *травм* 'βλάβη-Γεν.Πληθ', /fm/ [r'ifm] *рифм* 'ομοιοκαταληξία-Γεν.Πληθ', /z'n'/ [žyz'n'] *жизнь* 'ζωή'

[Τριβ + Υγρό]: /fr/ [cyfr] *цифр* 'αριθμός-Γεν.Πληθ', /zl/ [žezl] *жезл* 'καλαμίδι-Ον.Εν'

[Στιγμ + Υγρό]: /br/ [bobr] *бобр* 'κάστορας'

Ομάδα 3:

[Υγρό + Στιγμ]: /lt/ [bolt] *болт* 'μπουλόνι', /lp/ [stolp] *столп* 'πυλώνας', /rp/ [karp] *карп* 'κυπρίνος'

[Υγρό + Τριβ]: /rs/ [vors] 'χνούδι', /l'š/ [fal'š] *фальшь* 'ανειλικρίνεια', /r'šč'/ [bor'šč'] *борщ* 'μπορς' (ρωσική σούπα με παντζάρια)

Σύμφωνα με τον Proctor (2009: 132), οι παραβιάσεις ηχητικότητας εμφανίζονται πιο συχνά σε θέση εξόδου. Αξιοσημείωτο είναι επίσης το γεγονός ότι τα συμπλέγματα σε θέση εξόδου, το πρώτο μέλος των οποίων είναι υγρό, έχουν συνήθως τη μορφή [Υγρό + Στιγμ/Τριβ] (70.7%), π.χ. [rt] (n=38), [rd] (n=14) (πάντα βάσει του corpus του Sharoff 2008). Επίσης σε θέση εξόδου εμφανίζονται πιο συχνά τα συμπλέγματα της Ομάδας 3 [Αντηχ + Στιγμ/Τριβ] (n=149) σε σχέση με τα συμπλέγματα της Ομάδας 2 [Στιγμ/Τριβ + Αντηχ] (n=70). Είναι αξιοσημείωτο ότι στο Σχήμα (50) η έξοδος στη συλλαβική δομή της Ρωσικής συμπεριλαμβάνει δύο κόμβους: C-Αντηχητικό και C-Φρακτικό.

Ομάδα 4:

[Υγρό + Έρρινο]: /ln/ [voln] *волн* 'κύμα-Γεν.Πληθ', /lm/ [xolm] *холм* 'λόφος', /rm/ [norm] *норм* 'νόρμα-Γεν.Πληθ', [korm] *корм* 'τροφή'

[Υγρό + Υγρό]: /rl/ [gorl] *горл* 'λαιμός-Γεν.Πληθ'

Ο πιο συχνός τύπος σε αυτή την κατηγορία σε θέση εξόδου είναι [Υγρό + Έρρινο] (Proctor 2009: 132, βάσει του corpus του Sharoff 2008).

2.4.1.5. Τριμελή συμπλέγματα σε αρκτικές συλλαβές

Κατά τη *Grammatika Russkogo Jazyka* (1970), σε αρκτικές συλλαβές οι πιο συχνοί τύποι τριμελών συμπλεγμάτων είναι οι κατηγορίες 1 και 2 στον Πίνακα 9. Οι κατηγορίες 3-5 στον ίδιο πίνακα είναι πολύ πιο σπάνιες (εμφανίζονται μόνο στις λέξεις που αναφέρονται ως παραδείγματα).

Πίνακας 9. Τριμελή συμπλέγματα σε αρκτικές συλλαβές

Βασικοί Συνδυασμοί	Επιμέρους Συνδυασμοί	Συμπλέγματα	Παραδείγματα
[Φρακτ + Φρακτ + Αντηχ]	[Τριβ + Τριβ + Υγρό]	/vzr/	[vzróslyj] взрослый 'ενήλικας'
	[Τριβ + Στιγμ + Υγρό]	/zdr/, /skl/, /skl'/, /skr/, /skr'/, /spl/, /spl'/, /špr'/, /spr/, /spr'/, /zbr/, /str/, /str'/, /fkl/, /fkl'/'	[zdrástvuj] здравствуй 'γεια σου', [sklóčnyj] склочный 'με άσχημο χαρακτήρα (Επίθ.)', [skl'ánka] склянка 'μπουκαλάκι', [skrótnyj] скромный 'ταπεινός', [skr'ip] скрип 'τρίξιμο', [sploš] сплошь 'εντελώς', [spl'u] сплю 'κοιμάμαι-Παρ.1Εν', [špr'ic] шприц 'σύριγγα', [spráfka] справка 'βεβαίωση', [spr'inter] спринтер 'σπρίντερ', [zbrúja] сбруя 'χάμουρα αλόγου', [stradát'] страдать 'υποφέρω', [str'ápat'] стряпать 'μαγειρεύω (λαϊκό)', [fklat] вклад 'συμβολή', [fkl'uč'át'] включать 'ανοίγω, ανάβω'
	[Τριβ + Στιγμ + Έρρινο]	/zgn/	[zgnoit'] сгноить 'κάνω κάτι να σαπίσει'*
[Φρακτ + Φρακτ + Φρακτ]	[Τριβ + Τριβ + Στιγμ]	/vzd/, /fsk/, /fsk'/, /fst/, /fsp/	[vzdor] вздор 'ανοησίες-Ον.Εν', [fskoč'it'] вскочить 'ξεπετώ-Απαρεμφ.Συν', [fsk'ip'at'it'] вскипятить 'βράζω-Απαρεμφ.Συν', [fstáv'it'] вставить 'βάζω, ενσωματώνω-Απαρεμφ.Συν', [fspom'inát'] вспомнить 'θυμάμαι-Απαρεμφ.Συν'
	[Τριβ + Στιγμ + Τριβ]	/skv/, /skv'/, /stv/	[skvážyna] скважина 'κλειδαρότρυπα, πηγάδι', [skv'ényj] скверный 'κακός', [stvol] ствол 'κορμός δέντρου'
	[Στιγμ + Τριβ + Στιγμ]	/kst/	[kstat'i] кстати 'παρεμπιπτόντως'
[Αντηχ + Φρακτ + Φρακτ]	[Υγρό + Τριβ + Στιγμ]	/l's't'/	[l's't'it'] льстить 'κολακεύω'
	[Έρρινο + Τριβ + Στιγμ]	/mzd/, /mzd'/, /ms't'/	[mzda] мзда 'δωροδοκία', [o mzd'e] (o) мзде 'για τη δωροδοκία', [ms't'it'] мстить 'εκδικούμαι'
[Αντηχ + Φρακτ + Αντηχ]	[Έρρινο + Στιγμ + Υγρό]	/mgl/, /mgl'/'	[mglá] мгла 'σκοτάδι', [mgl'ístyj] мгlistый 'σκοτεινός'
	[Έρρινο + Στιγμ + Έρρινο]	/mgn/	[mgnov'én'ije] мгновение 'στιγμή, δευτερόλεπτο'
[Φρακτ + Αντηχ + Αντηχ]	[Τριβ + Έρρινο + Υγρό]	/smr/	[smrat] смрад 'δυσωδία'

*Κατά τον Benham (2009: 16), αυτό το σύμπλεγμα (/zgn/) σε θέση έμβασης είναι το πιο πολύπλοκο από την άποψη των φωνοτακτικών περιορισμών της Ρωσικής.

Βασισμένος στον Sharoff (2008), ο Proctor (2009: 132) παραθέτει την ακόλουθη κλίμακα για τη συχνότητα χρήσης των τριμελών συμπλεγμάτων σε αρκτικές συλλαβές: [Φρακτ + Φρακτ + Υγρό] (n=873) > [Φρακτ + Φρακτ + Φρακτ] (n=292) > [Φρακτ + Φρακτ + Έρρινο] (n=45). Ο Πίνακας 10 παρουσιάζει αναλυτικά τα δεδομένα:

Πίνακας 10^{23, 24}

[Φρακτ + Φρακτ + Υγρό]	n	[Φρακτ + Φρακτ + Φρακτ]	n	[Φρακτ + Φρακτ + Έρρινο]	n
str	391	vsp	62	vzm	17
skr	108	vst	54	mgn	11
spr	105	vzv	36	vsm	6
skl	68	vzd	34	tkn	7
vgl	35	vsk	29	vzn	3
vzr	33	skv	24	sgn	1
spl	21	sdv	20		
vzl	17	stv	12		
zdr	16	vzb	8		
sbr	13	mst	7		
vpr	14	vdv	3		
vgl	9	mzd	1		
vsl	8	vzg	1		
mgf	5	kst	1		
skr	5				
sbl	4				
vdr	3				
sgf	3				
vpl	3				
vtr	2				
sgr	2				
sdr	2				
smr	2				
stf	2				
vbl	1				
vbr	1				
	873		292		45

2.4.1.6. Τριμελή συμπλέγματα στο εσωτερικό της λέξης

Σύμφωνα με τη *Grammatika Russkogo Jazyka* (1970), οι πιο συχνοί τύποι τριμελών συμπλεγμάτων στο εσωτερικό της λέξης είναι οι ακολουθίες [Φρακτ + Φρακτ + Αντηχ] και [Φρακτ + Φρακτ + Φρακτ] (Πίνακας 11), τα οποία προκύπτουν κυρίως από προθηματοποίηση. Οι υπόλοιποι συνδυασμοί συμφώνων (Πίνακας 11) παρουσιάζουν χαμηλό ποσοστό εμφάνισης στο μέσο της λέξης και κυρίως απαντούν σε δάνειες λέξεις, ονόματα και λέξεις που προήλθαν από προσφύματοποίηση:

²³ Ο Πίνακας 10 παρουσιάζει την ορθογραφική μεταγραφή των συμφωνικών ακολουθιών. Τα συμπλέγματα /vkl, vpr, vsl, vkr, vsp, vst, vsk, vsm, sbr, sbl, sgl, sgr, sdr/ κανονικά αφομοιώνονται ως προς την ηχηρότητα και μεταγράφονται κανονικά ως εξής: [fkl], [fpr], [fsl], [fkr], [fsp], [fst], [fsk], [fsm], [zbr], [zbl], [zgl], [zgr], [zdr].

²⁴ Τα τριμελή συμπλέγματα του τύπου [f/v + s/z + Στιγμ] και [f, v/s, z + Στιγμ + Υγρό/v, v'] είναι πάντοτε αποτέλεσμα προθηματοποίησης.

Πίνακας 11. Τριμελή συμπλέγματα στο εσωτερικό της λέξης

Βασικοί Συνδυασμοί	Επιμέρους Συνδυασμοί	Συμπλέγματα	Παραδείγματα
[Φρακτ + Φρακτ + Αντηχ]	[Τριβ + Τριβ + Υγρό] [Τριβ + Τριβ + Έρρινο] [Τριβ + Στιγμ + Υγρό]	/vzr/ /vzn/ /skr/, /skr'/, /zgl/, /zgl'/, /skl/, /spr/, /zbr/, /str/, /str'/	[n'evzráčnyj] невзрачный 'άχαρος' [n'evznač'áj] невзначай 'κατά τύχη (Επιρρ.)' [raskrás'it'] раскрасить 'χρωματίζω-Απαρεμφ.Συν', [ískr'en:'ij] искренний 'ειλικρινής', [vozglavl'át'] возглавлять 'είμαι επικεφαλής-Απαρεμφ', [razgl'ádyvat'] разглядывать 'κοιτάω επίμονα, εξετάζω', [raskládyvat'] раскладывать 'διαδίδω', [isprán'it'] исправить 'διορθώνω-Απαρεμφ.Συν', [ízbran:yj] избранный 'επιλεγμένος', [istrát'it'] истратить 'ξοδεύω-Απαρεμφ.Συν', [rastr'ast'í] растрясти 'ταρακουνώ-Απαρεμφ.Συν'
	[Στιγμ + Στιγμ + Υγρό]	/tkr/, /tpr/	[otkryvát'] открывать 'ανοίγω', [otpravl'át'] отправлять 'στέλνω'
	[Στιγμ + Τριβ + Υγρό]	/txl/, /tvl'/	[otxlýnut'] отхлынуть 'φεύγει το κύμα-Απαρεμφ.Συν', [otvl'ekát'] отвлекать 'αποσπώ την προσοχή'
[Φρακτ + Φρακτ + Φρακτ]	[Τριβ + Τριβ + Στιγμ]	/fsk/, /fsk'/	[f'ilosófskaja] философская 'φιλοσοφικός-Θηλ.Εν', [f'ilosófsk'ij] философский 'φιλοσοφικός-Αρσ.Εν'
	[Τριβ + Στιγμ + Τριβ]	/skv/, /skv'/, /stv/, /stv'/	[moskvá] Москва 'Μόσχα', [moskv'íč] москвич 'μοσχοβίτης', [l'istvá] листва 'φύλλωμα', [o l'istv'é] (ο)листве '(για το) φύλλωμα'
	[Στιγμ + Τριβ + Στιγμ]	/pst/, /psk/, /psk'/	[opstojá'el'stvo] обстоятельство 'περίσταση', [rápskaja] рабская 'δούλος-Θηλ.Εν', [rápsk'ij] рабский 'δουλικός-Αρσ.Εν'
	[Τριβ + Στιγμ + Στιγμ]	/stk/, /stk'/	[osnástka] оснастка 'εξοπλισμός', [ob osnástk'e] (об)оснастке '(για τον) εξοπλισμό'
[Αντηχ + Φρακτ + Φρακτ]	[Υγρό + Τριβ + Στιγμ]	/lst/, /rsk/, /rsk'/	[gálstuk] галстук 'γραβάτα', [morskój] морской 'θαλάσσιος, θαλασσινός-Αρσ.Εν', [morsk'íje] морские 'θαλάσσιος-Πληθ'
	[Έρρινο + Τριβ + Στιγμ]	/nsp/, /msk/, /msk'/, /nsk/, /nsk'/	[tránsport] транспорт 'μέσα μεταφοράς', [s'íámskaja] сиамская 'σιαμαίος-Θηλ.Εν', [s'íámsk'ij] сиамский 'σιαμαίος-Αρσ.Εν', [sv'ínskaja] свиная 'γουρουνίσιος-Θηλ.Εν', [sv'ínsk'ij] свиной 'γουρουνίσιος-Αρσ.Εν'
	[Υγρό + Στιγμ + Στιγμ]	/rkt'/, /rtk/, /rtk'/	[ob ynfárkt'e] (об)инфаркте '(για την) καρδιακή προσβολή', [kúrtka] куртка 'μπουφάν', [kúrtk'i] куртки 'μπουφάν-Ον.Πληθ/Γεν.Εν'

	[Υγρό + Στιγμ + Τριβ] [Έρρινο + Στιγμ + Στιγμ]	/rtv/ /nkt/	[m'órtvɤj] мёртвый 'νεκρός' [rúnkta] пункта 'σημείο-Γεν.Εν'
[Αντηχ + Φρακτ + Αντηχ]	[Έρρινο + Στιγμ + Υγρό] [Υγρό + Στιγμ + Υγρό]	/mgl/, /ngl'/ /rb'l', /rtr'/	[str'emgláf] стремглав 'πολύ γρήγορα (Επιρρ.)', [žongl'ór] жонглёр 'ταχυδακτυλουργός' [v'erb'út] верблюд 'καμήλα', [portr'ét] портрет 'πορτρέτο'
[Φρακτ + Αντηχ + Αντηχ]	[Τριβ + Έρρινο + Έρρινο] [Τριβ + Έρρινο + Υγρό]	/zmn/ /znr/	[razmnóžyt'] размножить 'πολλαπλασιάζω-Απαρεμφ.Συν' [b'eznráfstv'en:yj] безнравственный 'ανήθικος'
[Αντηχ + Αντηχ + Αντηχ]	[Υγρό + Έρρινο + Υγρό]	/rml', /lml'/	[korml'én'ije] кормление 'τάισμα', [fsxolml'ón:yj] всхолмлённый 'λοφώδης' (αυτό το σύμπλεγμα το συναντάμε μόνο σε αυτή τη λέξη)

2.4.1.7. Τριμελή συμπλέγματα σε θέση εξόδου

Τριμελή συμφωνικά συμπλέγματα της Ρωσικής σε θέση εξόδου έχουν αρκετά περιορισμένη χρήση και συναντώνται μόνο:

- στη συντετμημένη μορφή επιθέτων, π.χ. [túskl] *тыскл* 'αμυδρός', [bystr] *быстр* 'γρήγορος'
- στη γενική πληθυντικού των ουσιαστικών, π.χ. [iskústf] *искусств* 'τέχνη', [svójstf] *сво́йств* 'ιδιότητα', [l'ustr] *люстр* 'φωτιστικό', [žertf] *жертв* 'θύμα', [iskr] *искр* 'σπινθήρας'
- στην ονομαστική μερικών θηλυκών ουσιαστικών, π.χ. [šerst'] *шерсть* 'μαλλί'

Εξαιρούνται συνδυασμοί που απαντούν μόνο σε ξενικής προέλευσης λέξεις. Οι επιτρεπτοί τύποι των ρωσικών τριμελών συμπλεγμάτων σε θέση εξόδου δίνονται στον Πίνακα 12:

Πίνακας 12. Τριμελή συμπλέγματα σε θέση εξόδου

Βασικοί Συνδυασμοί	Επιμέρους Συνδυασμοί	Συμπλέγματα	Παραδείγματα
[Φρακτ + Φρακτ + Φρακτ]	[Τριβ + Στιγμ + Τριβ]	/stf/	[iskústf] <i>искусств</i> 'τέχνη-Γεν.Πληθ'
[Φρακτ + Φρακτ + Αντηχ]	[Τριβ.+ Στιγμ+ Υγρό]	/str/, /skr/, /skl/	[bystr] <i>быстр</i> 'γρήγορος-ΣυντΕπιθ.Αρσ.Εν', [iskr] <i>искр</i> 'σπινθήρας-Γεν.Πληθ', [tuskl] <i>тыскл</i> 'αμυδρός-ΣυντΕπιθ.Αρσ.Εν'
[Αντηχ + Φρακτ + Φρακτ]	[Υγρό + Στιγμ + Τριβ]	/rtf/, /rs't'/	[žertf] <i>жертв</i> 'θύμα-Γεν.Πληθ', [šerst'] <i>шерсть</i> 'μαλλί'

2.4.1.8. Τετραμελή συμπλέγματα σε αρκτικές συλλαβές

Σύμφωνα με τον Proctor (2009: 131), όλα τα τετραμελή συμπλέγματα της Ρωσικής σε θέση έμβασης έχουν τη μορφή [Τριβ + Τριβ + Στιγμ + Υγρό], π.χ. [vzbrɔs] *взброс* 'ανύψωση', [fst'ét'it'] *встретить* 'συναντώ-Απαρεμφ.Συν'. Τα πρώτα δύο μέλη των συμπλεγμάτων αυτού του τύπου είναι πάντα /fs/ και /vz/, τα οποία ακολουθούν τα νόμιμα διμελή συμπλέγματα της Ρωσικής, δηλαδή είναι επιτρεπτά σε θέση έμβασης. Ο Benham (2009: 13) καταλήγει στα ίδια συμπεράσματα, παρατηρώντας ότι σε θέση έμβασης τα μέγιστα επιτρεπτά ταυτοσυλλαβικά συμπλέγματα είναι τετραμελή. Το ίδιο ισχύει και για τις θέσεις εξόδου.²⁵

2.4.1.9. Τετραμελή συμπλέγματα στο εσωτερικό της λέξης

Πίνακας 13. Τετραμελή συμπλέγματα στο εσωτερικό της λέξης

Συνδυασμοί	Συμπλέγματα	Παραδείγματα
[Άηχ-Φρακτ + Άηχ-Φρακτ + Άηχ-Φρακτ + Άηχ-Φρακτ]	/kstv/, /pstv/, /fstv/	[b'ékstv] <i>бегство</i> 'διαφυγή, δραπέτευση', [dušegúpstvno] <i>душегубство</i> 'δολοφονία (αρχαϊκό)', [gráfstvno] <i>графство</i> 'κομητεία'
[Αντηχ + Άηχ-Φρακτ + Άηχ-Φρακτ + Άηχ-Φρακτ]	/rstv/, /nstf/, /mstv/	[cárstvno] <i>царство</i> 'βασιλείο', [dostóinstvno] <i>достоинство</i> 'αξιοπρέπεια', [znakómstvno] <i>знакомство</i> 'γνωριμία',

²⁵ Τα πενταμελή συμπλέγματα εμφανίζονται, αλλά είναι ετεροσυλλαβικά, και γι'αυτό δεν αναφέρονται εδώ.

	/l'stf/ /jstv/	[pɒsól'stvo] посольство 'πρεσβεία', [svójstvɒ] свойство 'ιδιότητα'
[Φρακτ + Φρακτ + Φρακτ + Αντηχ]	/pstr/ /kstr/ /fstr/	[apstrákcyja] абстракция 'αφαίρεση' [ékstr'en:ɣj] экстренный 'επείγον-Επιθ', [afstral'ijcy] австралийцы 'Αυστραλός-Ον.Πληθ.Αρσ'

2.4.1.10. Τετραμελή συμπλέγματα σε θέση εξόδου

Όπως και στα τριμελή συμπλέγματα σε θέση εξόδου, τα τετραμελή συναντώνται μόνο σε συντετμημένες μορφές επιθέτων, στη γενική πληθυντικού των ουσιαστικών και κάποιες δάνειες λέξεις.

Πίνακας 14. Τετραμελή συμπλέγματα σε θέση εξόδου

Συνδυασμοί	Συμπλέγματα	Παραδείγματα
[Άηχ-Φρακτ + Άηχ-Φρακτ + Άηχ-Φρακτ + Άηχ-Φρακτ]	/kstf/ /pstf/ /fstf/	[b'ekstf] берств 'διαφυγή, δραπέτευση-Γεν.Πληθ', [dušegúpstf] душегубств 'δολοφονία-Γεν.Πληθ', [grafstf] графств 'κομητεία-Γεν.Πληθ'
[Αντηχ + Άηχ-Φρακτ + Άηχ- Φρακτ + Άηχ-Φρακτ]	/rstf/ /nstf/ /mstf/ /l'stf/	[č'orstf] чөрств 'σκληρός-Συντ.Επιθ.Εν', [dostóinstf] достоинств 'αξιοπρέπεια-Γεν.Πληθ', [znakómstf] знакомств 'γνωριμία-Γεν.Πληθ', [pɒsól'stf] посольств 'πρεσβεία-Γεν.Πληθ'

2.4.2. Φωνοτακτικοί περιορισμοί στην Ελληνική (Μαρίνα Τζακώστα)

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, στην ελληνική γλώσσα είναι περιορισμένο το είδος των συμφώνων που καταλαμβάνουν την έξοδο συλλαβής. Κυρίως τα σύμφωνα /s, n/ νομιμοποιούνται σε θέση εξόδου στο τέλος της λέξης, π.χ. *προϊόν* [pɾojón], *παίζουν* [pézun]. Άλλα σύμφωνα ή ακολουθίες συμφώνων επιτρέπονται σε ανομοιομοιότητα δάνεια ή αρχαιοκλιτες λέξεις (π.χ. *ρήτωρ* /rítɔr/, *βασιλεύς* /vasiléfs/). Στην αρχή και το μέσο της λέξης, φυσικά, επιτρέπονται διάφορες ακολουθίες συμφώνων. Πιο συγκεκριμένα, η Ελληνική επιτρέπει τον σχηματισμό διμελών, τριμελών και τετραμελών συμπλεγμάτων σε θέση συλλαβικής έμβασης στην αρχή και στο μέσο της λέξης. Πιο συχνά, φυσικά, είναι τα διμελή συμπλέγματα.

Οι Πίνακες 15-18 παρουσιάζουν τους υπαρκτούς συνδυασμούς συμφώνων που απαντούν στην αρχή και το μέσο της λέξης στην Ελληνική. Αντιπροσωπευτικά παραδείγματα από κάθε κατηγορία παρατίθενται στους πίνακες του Παραρτήματος 2 στο τέλος του κεφαλαίου.

Πίνακας 15. Διμελή συμφωνικά συμπλέγματα στην αρχή της λέξης

CC	αρχή της λέξης
p	pt, ps, pn, pl, pr
t	tm, (tl), tr
k	kt, ks, kn, kl, kr
b	bl, br
d	r
g	gl, gr
f	ft, (fk), fθ, (fx), fl, fr
θ	θn, θl, θr
x	xt, xθ, xn, xl, xr

v	vð, vɣ, vl, vr
ð	ðr
Υ	γð, γn, γl, γr
s	sp, st, sk, sf, sθ, sx, sl
z	zb, zv, zɣ, zm
m	mn
r	(rθ)

Όπως διαπιστώνεται από τον Πίνακα 15, η Ελληνική επιτρέπει στην αρχή της λέξης συμπλέγματα με την ίδια τιμή ηχητικότητας (π.χ. pt, kt, fθ, xθ, mn, κ.ά.) αλλά και με αντίστροφη τιμή ηχητικότητας (π.χ. st, sk, sf, xt, ft, κ.ά.).

Πίνακας 16. Τριμελή συμφωνικά συμπλέγματα στην αρχή της λέξης

CCC	<i>αρχή της λέξης</i>
s	spl, spr, str, skn, skl, skr, sfr

Ο Πίνακας 16 δείχνει ότι (α) όλα τα τριμελή συμπλέγματα ξεκινούν από το συριστικό φθόγγο /s/ και (β) καταστρατηγούν την κλίμακα ηχητικότητας.

Πίνακας 17. Διμελή συμφωνικά συμπλέγματα στο μέσο της λέξης

CC	<i>μέσο της λέξης</i>
t	t.n, t.l
k	k.p, k.ts, k.f, k.θ, k.x, k.v, k.ð, k.ɣ, k.m
g	(g.v), (g.ð), (g.ɣ), (g.z)
f	f.p, f.k, f.s, f.n
θ	θ.m
x	x.p, x.m
v	v.d, v.z, v.m, v.n
Υ	γ.m
s	s.m (σε μορφολογικά όρια, π.χ. pros.-metró)
z	z.ð (σε μορφολογικά όρια, π.χ. ðiiz.ðío), (z.l), (z.r)
m	m.b, m.f, m.v
n	n.g, (n.ts), n.θ, n.x, n.ð, n.ɣ, n.s, n.z, n.r
l	l.p, l.t, l.k, l.ts, l.f, l.θ, l.v, l.ɣ, l.s, l.m, l.n
r	r.p, r.t, r.k, r.b, r.d, r.f, r.x, r.v, r.ð, r.ɣ, r.s, r.m, r.n, r.l

Πίνακας 18. Τριμελή συμφωνικά συμπλέγματα στο μέσο της λέξης

CCC	<i>μέσο της λέξης</i>
p	p.tr
k	k.pt, k.pn, k.pl, k.pr, k.tr, k.fr, k.θl, k.θ r, k.xr, k.vl, k.vr, k.sp, k.st, k.sk, k.sf, (k.sl)
g	(g.vl), (g.vr), (g.ð r)
f	f.pt, f.ps, f.pn, f.pl, f.pr, f.tr, f.kt, f.ks, f.kl, f.kr, f.θ r, f.xr, f.st, f.sx

x	x.tr, x.θr
v	v.δr, v.γm, v.γn, v.γl, v.γr, v.zm, v.mn
s	s.pn, s.pl, s.tr, s.kt, s.kl, s.kr, s.θ r, s.θm, s.xn, s.xr
z	(z.vl), (z.mn)
m	m.ps, m.bz, m.bn, m.bl, m.br, m.fr, m.vl, m.vr
n	n.ks, n.dz, n.dl, (n.dm), n.dr, n.gl, n.gr, n.θl, n.θr, n.xr, n.δr, n.γl, n.γr, n.sp, n.sk, n.st, n.sf, (n.sl)
l	l.ps, l.pn, l.tr, l.kt, l.ks, (l.dz)
r	r.ps, r.pn, r.pl, r.ts, r.tr, r.kt, r.ks, r.dz, r.θm, r.θ r, (r.xl)

Είναι αξιοσημείωτο ότι σε όλα τα τριμελή συμπλέγματα απαντούν ως μέλη το /s/ ή το /r/ ή και τα δύο. Τα μοναδικά τριμελή συμπλέγματα στα οποία δεν περιέχονται τα παραπάνω φωνήματα είναι τα /fxθ/ και /kpt/, τα οποία όμως απαντούν μόνο στα όρια μορφημάτων:

- (56) α. /epi-téfx-θ-ike/
β. /ék-pto-s-i/

Τα μοναδικά τετραμελή συμπλέγματα είναι τα /fstɾ/, /fspl/ και /kstr/, (57). Φυσικά, και σε αυτές τις περιπτώσεις η συνθετότητα του συμπλέγματος είναι αποτέλεσμα μορφολογικών διαδικασιών. Επιπλέον, στα συγκεκριμένα συμπλέγματα τόσο ένα υγρό όσο και το συριστικό /s/ μπορεί να αποτελούν μέλη. Αυτού του είδους τα δεδομένα επιβεβαιώνουν το σημαντικό ρόλο που παίζει το /s/ και τα υγρά τεμάχια στον σχηματισμό συμφωνικών συμπλεγμάτων στην Ελληνική.

- (57) α. éf.-stro.fos
β. éf.-spla.xnos
γ. ek.-stra.tí.a²⁶

Μελέτες που έχουν εξετάσει τα συμφωνικά συμπλέγματα της Ελληνικής, τόσο από θεωρητική (Tzakosta & Karra 2011, Tzakosta 2010) όσο και από ψυχολογική/ αναπτυξιακή σκοπιά, υπογραμμίζουν ότι συμπλέγματα τα οποία συνίστανται από [στιγμικό/ τριβόμενο + υγρό] είναι τα πλέον καλοσχηματισμένα – ο ακριβής γλωσσολογικός όρος είναι *ορθώς σχηματισμένα* (well-formed) – και, κατά συνέπεια, είναι πιο εύκολα όσον αφορά την αντίληψη και την άρθρωση (Tzakosta 2007, 2009, Tzakosta & Vis 2009a,b,c). Εκτός όμως από τα ορθώς σχηματισμένα συμφωνικά συμπλέγματα, στην Ελληνική (και στις διαλέκτους της) απαντούν συμφωνικά συμπλέγματα τα οποία συνίστανται από όλους τους πιθανούς συνδυασμούς άηχων/ηχηρών στιγμικών με άηχα/ηχηρά τριβόμενα συμφωνικά τεμάχια.²⁷ Είναι ενδιαφέρον ότι δεν υπάρχουν συμπλέγματα που αποτελούνται από (α) [ηχηρό στιγμικό + ηχηρό στιγμικό], π.χ. /bd/, (β) [ηχηρό στιγμικό/τριβόμενο + άηχο στιγμικό/ τριβόμενο], π.χ. /bt/, /bθ/ και (γ) [άηχο στιγμικό/τριβόμενο + ηχηρό στιγμικό/τριβόμενο], π.χ. /fð/. Ωστόσο, αυτά τα είδη συμπλεγμάτων εμφανίζονται στη Ρωσική.

²⁶ Τα παραδείγματα αντλήθηκαν από τη γραμματική των Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (2005).

²⁷ Συμπλέγματα τα οποία συνίστανται από [άηχο στιγμικό + ηχηρό τριβόμενο] συναντώνται στα όρια μορφημάτων.

2.4.3. Σύγκριση φωνοτακτικών περιορισμών Ρωσικής-Ελληνικής

Στον Πίνακα 19 συνοψίζονται τα είδη συμφωνικών συμπλεγμάτων τα οποία εμφανίζονται στην Ρωσική και την Ελληνική. Στα σκιασμένα κελιά περιλαμβάνονται συμπλέγματα που απαντούν μόνο στη Ρωσική.

Πίνακας 19. Συμφωνικά συμπλέγματα Ρωσικής-Ελληνικής

συμφωνικά συμπλέγματα	Ρωσική	Ελληνική
Ηχ-Στιγμ + Υγρό	✓	✓
Άηχ-Στιγμ + Υγρό	✓	✓
Ηχ-Τριβ + Υγρό	✓	✓
Άηχ-Τριβ + Υγρό	✓	✓
Υγρό + Ηχ-Στιγμ	✓	X
Υγρό + Άηχ-Στιγμ	✓	X
Υγρό + Ηχ-Τριβ	✓	X
Υγρό + Άηχ-Τριβ	✓	X
Ηχ-Στιγμ [+]St [+]St	✓	X
Ηχ-Στιγμ + Άηχ-Στιγμ	✓	X
Άηχ-Στιγμ + Άηχ-Στιγμ	✓	✓
Άηχ-Στιγμ + Ηχ-Στιγμ	✓	X
Ηχ-Τριβ + Ηχ-Τριβ	✓	✓
Ηχ-Τριβ + Άηχ-Τριβ	✓	X
Άηχ-Τριβ + Άηχ-Τριβ	✓	✓
Άηχ-Τριβ + Ηχ-Τριβ	✓	✓
Ηχ-Στιγμ + Ηχ-Τριβ	✓	X
Άηχ-Στιγμ + Άηχ-Τριβ	✓	✓
Ηχ-Στιγμ + Άηχ-Τριβ	✓	X
Άηχ-Στιγμ + Ηχ-Τριβ	✓	X
Ηχ-Τριβ + Ηχ-Στιγμ	✓	X
Άηχ-Τριβ + Ηχ-Τριβ	✓	X
Ηχ-Τριβ + Άηχ-Στιγμ	✓	✓
Άηχ-Τριβ + Άηχ-Στιγμ	✓	✓
Ηχ-Στιγμ + Έρρινο	✓	✓
Ηχ-Τριβ + Έρρινο	✓	✓
Άηχ-Στιγμ + Έρρινο	✓	✓
Άηχ-Τριβ + Έρρινο	✓	✓
Έρρινο + Ηχ-Τριβ	✓	X
Έρρινο + Άηχ-Τριβ	✓	X

Έρρινο + Ηχ-Στιγμ	✓	X
Έρρινο + Άηχ-Στιγμ	✓	X
Έρρινο + Έρρινο	✓	✓
s + Ηχ-Στιγμ	✓	✓
s + Άηχ-Στιγμ	✓	✓
s + Ηχ-Στιγμ	✓	✓
s + Άηχ-Στιγμ	✓	✓
s + Έρρινο	✓	✓
Έρρινο + s	✓	X
s + j	✓	✓
Ηχ-Στιγμ + j	✓	✓
Άηχ-Στιγμ + j	✓	✓
Ηχ-Τριβ + j	✓	✓
Άηχ-Τριβ + j	✓	✓
Έρρινο + j	✓	X
j + Ηχ-Στιγμ	✓	X
j + Άηχ-Στιγμ	✓	X
j + Ηχ-Τριβ	✓	X
j + Άηχ-Τριβ	✓	X

Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 19, τόσο η Ρωσική όσο και η Ελληνική χαρακτηρίζονται από ποικιλία στον σχηματισμό συμφωνικών συμπλεγμάτων. Ωστόσο, η Ρωσική φαίνεται να διαθέτει λιγότερο αυστηρούς φωνοτακτικούς περιορισμούς σε σύγκριση με την Ελληνική δεδομένου ότι επιτρέπει τον σχηματισμό των ακολουθιών υγρό+ C, j+C και έρρινο+C ως ταυτοσυλλαβικών. Αυτές οι ακολουθίες στην Ελληνική εμφανίζονται μόνο ετεροσυλλαβικά στο μέσο της λέξης. Επιπλέον, η Ρωσική δεν ενεργοποιεί τον κανόνα αφομοίωσης του τρόπου άρθρωσης μεταξύ των μελών συμπλεγμάτων, κάτι που είναι υποχρεωτικό στην Ελληνική.

2.5. Τονισμός

2.5.1. Εισαγωγή (Ανθή Ρεβυθιάδου & Γιώργος Μαρκόπουλος)

Τα τονικά συστήματα διακρίνονται σε δύο μεγάλες τυπολογικές κατηγορίες: σε συστήματα με *δυναμικό τονισμό* (stress systems) και σε συστήματα με *μελωδικό/μουσικό τονισμό* (tone systems). Η βασική διαφορά του μουσικού τόνου από τον δυναμικό έγκειται στον τρόπο πραγμάτωσης της τονισμένης συλλαβής. Στα συστήματα με μουσικό τόνο, οι τονισμένες συλλαβές διακρίνονται από τις άτονες με βάση το *τονικό ύψος* (pitch), δηλαδή τη συχνότητα με την οποία πάλλονται οι φωνητικές χορδές. Αντίθετα, στα συστήματα με δυναμικό τονισμό η διάκριση γίνεται με βάση την *ένταση* (loudness), δηλαδή το αν η τονισμένη συλλαβή προφέρεται με μεγαλύτερη ένταση από τις υπόλοιπες (Lodge 2009), κι επιπλέον τη *διάρκεια* (duration) και το *τονικό ύψος* (pitch). Η Ελληνική,

για παράδειγμα, είναι σύστημα με δυναμικό τονισμό, ο οποίος μπορεί να διαφοροποιήσει δύο λέξεις, π.χ. *παίρνω* /ρέγνο/ vs. *περνώ* /ρεγνό/.²⁸

Ως προς τη θέση του τόνου, οι γλώσσες ταξινομούνται σε συστήματα με *σταθερό τονισμό* (fixed stress systems) και σε συστήματα με *ελεύθερο τονισμό* (free stress systems, Hayes 1995). Στα συστήματα με σταθερό τονισμό η θέση του τόνου καθορίζεται αποκλειστικά από προσωδιακά στοιχεία φωνολογικής φύσης, όπως για παράδειγμα, η ποιότητα του φωνήεντος (a vs. o vs. e, κτλ.) και η δομή της συλλαβής (π.χ. ανοιχτή (=σύμφωνο-φωνήεν) ή κλειστή (=σύμφωνο-φωνήεν-σύμφωνο)). Ο αλγόριθμος τονισμού, επομένως, σε αυτές τις γλώσσες βασίζεται σε αυτά τα προσωδιακά και φωνολογικά χαρακτηριστικά προκειμένου να καθορίσει τη θέση του τόνου. Αντίθετα, στα συστήματα ελεύθερου τονισμού δεν υπάρχει κάποιος συγκεκριμένος αλγόριθμος, αλλά η θέση του τόνου καθορίζεται στο διεπίπεδο της μορφοσύνταξης με τη φωνολογία (Alderete 1999, 2001a,b, Revithiadou 1999). Μια ιδιαίτερη κατηγορία συστημάτων με ελεύθερο τονισμό είναι τα συστήματα με *λεξικό τόνο* (lexical accent systems),²⁹ στα οποία ανήκει η Ρωσική και η Ελληνική. Σε αυτά τα συστήματα, η πλειοψηφία των μορφημάτων φέρουν ήδη από το Λεξικό ένα εγγενές τονικό σημάδι, τον *λεξικό τόνο*, το οποίο καθορίζει την θέση του τόνου. Σε περίπτωση που περισσότερα από ένα μορφήματα με λεξικό τόνο συναντώνται σε μια λέξη, τότε ο κύριος τόνος καθορίζεται, όπως θα δούμε και στις υποενότητες που ακολουθούν, από τη μορφολογία.

Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται η περιγραφή και ανάλυση των τονικών συστημάτων που διέπουν τη Ρωσική και την Ελληνική, τα οποία, όπως ήδη αναφέραμε, εντάσσονται στα συστήματα με λεξικό τόνο. Στην υποενότητα 2.5.2. παρουσιάζονται οι τονικές ιδιότητες των μορφημάτων της Ρωσικής και προτείνεται μια κατηγοριοποίηση των λέξεων με βάση τη θέση του τόνου κατά την κλίση τους. Αντίστοιχα, στην υποενότητα 2.5.3. αναλύονται τα εγγενή τονικά χαρακτηριστικά που φέρουν τα μορφήματα της Ελληνικής και περιγράφονται οι μετακινήσεις του τόνου που παρατηρούνται στα κλιτικά παραδείγματα. Τέλος, στην ενότητα 2.5.4. εξετάζονται συγκριτικά τα δύο συστήματα με στόχο την ανάδειξη των ομοιοτήτων και των διαφορών που καταγράφονται μεταξύ τους.

2.5.2. Τονισμός της Ρωσικής (Γιώργος Μαρκόπουλος & Ανθή Ρεβυθιάδου)

2.5.2.1. Εισαγωγή

Η Ρωσική είναι μια γλώσσα με δυναμικό τονισμό. Κατά την πραγμάτωση δηλαδή ενός εκφωνήματος, υπάρχουν μία ή περισσότερες συλλαβές που προφέρονται με μεγαλύτερη ένταση από τις υπόλοιπες. Αυτή η αύξηση στην ένταση έχει διακριτική λειτουργία, καθώς μπορεί να αποτελέσει το μοναδικό διαφοροποιητικό χαρακτηριστικό ανάμεσα σε δύο λέξεις (π.χ. *z'érkala/zérkala* (Γεν.Εν) vs. *z'erkalá/zerkalá* (Ον.Πλ) 'καθρέφτης'). Η θέση που μπορεί να έχει ο τόνος μέσα στη λέξη αποτελεί ένα σύνθετο ζήτημα για το οποίο έχουν προταθεί αρκετές διαφορετικές αναλύσεις στη βιβλιογραφία (Halle 1973, 1997, Kiparsky & Halle 1977, Melvold 1990, Idsardi 1992, Halle & Idsardi 1995, Alderete 1999, 2001a,b, Revithiadou 1999, Chew 1999, μ.ά.). Πριν προχωρήσουμε στην περιγραφή και ανάλυση του τονικού συστήματος της Ρωσικής, θα ήταν

²⁸ Για λεπτομέρειες σχετικά με τα φωνητικά χαρακτηριστικά του τονισμού της Ελληνικής, βλ. Arvaniti (1991).

²⁹ Βλ. Melvold (1990), Idsardi (1992), Halle & Idsardi (1995), van der Hulst (1999), Alderete (1999, 2001a, b), Revithiadou (1999), μ.ά.

χρήσιμη μια σύντομη αναφορά στις κατηγορίες τονικών συστημάτων που παρατηρούνται διαγλωσσικά και η ένταξη του συστήματος της Ρωσικής σε μία από αυτές.

Μια βασική διάκριση γίνεται ανάμεσα στα *συστήματα με σταθερό τονισμό* και στα *συστήματα με ελεύθερο τονισμό* (Hayes 1995, βλ. επίσης Revithiadou 1999, Ρεβυθιάδου & Τζακώστα 2007). Στην πρώτη κατηγορία, η θέση του τόνου μπορεί να προβλεφθεί και καθορίζεται από φωνολογικούς παράγοντες. Επίσης η λειτουργία του τόνου είναι οριοθετική, δηλώνει δηλαδή την αρχή ή το τέλος των λέξεων. Κάποια αντιπροσωπευτικά παραδείγματα από την Τουρκική και τη Φινλανδική δίνονται στο (58) και στο (59) αντίστοιχα:

(58)	α.	kitáp	‘βιβλίο’	
	β.	kitaplík	‘βιβλιοθήκη’	
	γ.	kitapliklár	‘βιβλιοθήκη-Πληθ’	(Kabak & Vogel 2001: 316)
(59)	α.	hél.sin.ki	‘Ελσίνκι’	
	β.	ér.go.nò.mi.a	‘εργονομία’	
	γ.	mí.nis.tè.ri.ö	‘υπουργείο’	
	δ.	té.le.vì.si.o	‘τηλεόραση’	
	ε.	kó.les.te.rò.li	‘χοληστερίνη’	(Karnoven 2008: 307-308)

Παρατηρούμε ότι ο αλγόριθμος από τον οποίο προκύπτει ο τόνος κάθε λέξης σε αυτές τις γλώσσες μπορεί να διατυπωθεί ως εξής: «τόνισε την πιο αριστερά/δεξιά κείμενη συλλαβή της λέξης». Ο τόνος, επομένως, διαμορφώνεται από καθαρά φωνολογικά κριτήρια και λειτουργεί οριοθετικά, καθώς μαρκάρει είτε την αρχή είτε το τέλος της λέξης. Αντίθετα, στα συστήματα ελεύθερου τονισμού ο τόνος μπορεί να βρίσκεται σε οποιαδήποτε συλλαβή της λέξης. Αυτό σημαίνει ότι η θέση του δεν προκύπτει βάσει φωνολογικών κανόνων αλλά από τη διεπίδραση μορφολογικών και προσωδιακών παραγόντων. Εδώ εντάσσονται και τα *συστήματα λεξικού τονισμού*, στα οποία ανήκει η Ρωσική (Melvold 1990, Halle & Idsardi 1995, Alderete 1999, 2001a,b, Revithiadou 1999). Στη Ρωσική, λοιπόν, όλα τα μορφήματα είναι τονικά χαρακτηρισμένα, δηλαδή είτε φέρουν ένα εγγενές τονικό σημάδι, το οποίο ορίζει πού ακριβώς επιθυμεί το συγκεκριμένο μόρφημα να τονιστεί, είτε δε φέρουν καμία τονική πληροφορία. Στη δεύτερη περίπτωση, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, εφαρμόζεται η βασική αρχή για τον τονισμό στη Ρωσική, σύμφωνα με την οποία τονίζεται η αριστερότερα κείμενη συλλαβή (βλ. Halle 1973, 1997, Kiparsky & Halle 1977, Melvold 1990, Revithiadou 1999).

Αφού, λοιπόν, εξετάσουμε αναλυτικά τις τονικές ιδιότητες που μπορεί να φέρει μια λέξη ως αποτέλεσμα του συνδυασμού των μορφημάτων που την αποτελούν, θα επιχειρήσουμε μια συστηματοποίηση των τονικών φαινομένων που παρατηρούνται στο πλαίσιο της κλιτικής μορφολογίας, προτείνοντας τελικά μια κατηγοριοποίηση των μορφημάτων με βάση κοινές τονικές ιδιότητες. Στην ανάλυσή μας θα προσπαθήσουμε να μείνουμε όσο το δυνατόν αποστασιοποιημένοι από θεωρητικά μοντέλα, επιχειρώντας μια προσέγγιση των διάφορων τονικών φαινομένων μέσα από συγκεκριμένα παραδείγματα κλίσης και παραγωγής. Για την απόδοση των φθόγγων θα χρησιμοποιήσουμε φωνημική μεταγραφή (ISO transliteration).

2.5.2.2. Εγγενείς τονικές ιδιότητες των μορφημάτων

Προκειμένου να κατανοήσουμε τα διάφορα τονικά φαινόμενα και τις μετακινήσεις που παρατηρούνται μέσα στα κλιτικά παραδείγματα, είναι απαραίτητο να εξεταστούν τα γενικά τονικά χαρακτηριστικά και οι τονικές ιδιότητες των μορφημάτων της Ρωσικής. Δεχόμαστε λοιπόν ότι κάθε μόρφημα είτε είναι φορέας τόνου είτε όχι. Στην πρώτη περίπτωση μπορεί να φέρει το ίδιο τον λεξικό του τόνο ή να τον εναποθέτει στην αμέσως προηγούμενη ή στην αμέσως επόμενη συλλαβή. Επομένως, διακρίνουμε τέσσερις κατηγορίες μορφημάτων: (α) τα ατονικά, που δε φέρουν εγγενή τόνο, (β) τα τονικά, που επιθυμούν ο λεξικός τους τόνος να παραγματοωθεί σε μια συγκεκριμένη συλλαβή τους, (γ) τα προτονικά, τα οποία εναποθέτουν τον τόνο σε φωνήεν που προηγείται εκτός του πεδίου του μορφήματος και (δ) τα μετατονικά, τα οποία επιθυμούν την πραγμάτωση του εγγενούς τους τόνου σε φωνήεν μορφήματος που έπεται. Συμπερασματικά, όταν αναφερόμαστε σε λεξικά μόρφημα, διακρίνουμε τις ακόλουθες κατηγορίες:

(60) τονικά

α.	rýb-	‘ψάρι’	(Melvold 1990: 66)
β.	goróχ-	‘μπιζέλι’	(Halle 1997: 280)
γ.	rabót-	‘δουλειά’	(Melvold 1990: 13)
δ.	l’éz-	‘σκαρφαλώνω’	(Melvold 1990: 80)

❖ Σημ: 60α: ρίιβ-, 60β: γορόχ-, 60γ: ραβότ-, 60δ: λέζ-

(61) ατονικά

α.	gorod-	‘πόλη’	(Halle 1997: 280)
β.	borod-	‘γενειάδα’	(Melvold 1990: 14)
γ.	radug-	‘ουράνιο τόξο’	(Halle 1997: 283)
δ.	z’erkal-	‘καθρέφτης’	(Melvold 1990: 29)

❖ Σημ: 61α: γοροδ-, 61β: βοροδ-, 61γ: ραδυγ-, 61δ: зерκαλ-

(62) μετατονικά

α.	korol [^] - ³⁰	‘βασιλιάς’	(Halle 1997: 280)
β.	čert [^] -	‘γραμμή’	(Melvold 1990: 23)
γ.	gospoz [^] -	‘κυρία’	(Revithiadou 2008: 27)
δ.	stol [^] -	‘τραπέζι’	(Pul’kina 1960: 61)

❖ Σημ: 62α: κορολ-, 62β: черт-, 62γ: γοσποζ-, 62δ: стол-

Αντίστοιχα, τα κλιτικά και παραγωγικά μόρφημα ως προς την τονική τους ιδιότητα μπορεί να είναι:

(63) τονικά

α.	-á	‘Ον.Εν.Θηλ’	(Melvold 1990: 21, Hamilton 1980: 148)
----	----	-------------	---

³⁰ Το σύμβολο ^ χρησιμοποιείται για να δηλώσει τον τόνο που τοποθετείται αριστερά του μορφήματος όταν αυτό είναι προτονικό και δεξιά όταν είναι μετατονικό.

	β.	-jág	‘ΠαραγΕπθμ’	(Halle & Kiparsky 1979: 141)
	❖	Σημ: 63α: -ά, 63β: -άγ-		
(64)	ατονικά			
	α.	-o	‘Αιτ.Εν.Ουδ’	(Melvold 1990: 21)
	β.	-ost-	‘ΠαραγΕπθμ’	(Melvold 1990: 54)
	❖	Σημ: 64α: -ο, 64β: -οστ-		
(65)	μετατονικά			
	α.	-ač ^Λ -	‘ΠαραγΕπθμ’	(Melvold 1990: 70)
	β.	-ak ^Λ -	‘ΠαραγΕπθμ’	(Melvold 1990: 74)
	❖	Σημ: 65α: -ач-, 65β: -ак-		
(66)	προτονικά ³¹			
	α.	- ^Λ n’ik-	‘ΠαραγΕπθμ’	(Melvold 1990: 105)
	β.	- ^Λ (o)k	‘ΠαραγΕπθμ’	(Cubberley 2002: 288)
	❖	Σημ: 66α: -ник-, 66β: -(ο)κ-		

Αν και στη Ρωσική μπορούν να εμφανιστούν θέματα χωρίς κλιτικό μόρφημα (π.χ. *botínok-∅/βοτύνοκ-∅* ‘μπότα-Ον.Εν’), στις περισσότερες περιπτώσεις μια λέξη αποτελείται από δύο ή περισσότερα μορφήματα. Όταν, λοιπόν, συγκρούονται οι τονικές πληροφορίες που φέρει κάθε μόρφημα, κάποιο μόρφημα τελικά επικρατεί έναντι των υπολοίπων και επιβάλλει τον τονισμό του στη λέξη (Revithiadou 1999). Αυτή η επικράτηση σχετίζεται με τον ρόλο του κάθε μορφήματος στη λέξη. Το μόρφημα που προσδίδει στη λέξη τη γραμματική της κατηγορία και επομένως έχει τον σημαντικότερο ρόλο, επιβάλλει και τον τονισμό του. Με άλλα λόγια, τη θέση του τόνου σε κάθε λέξη καθορίζει το μόρφημα που αποτελεί την κεφαλή της, δηλαδή το στοιχείο που καθορίζει τα μορφοσυντακτικά χαρακτηριστικά της λέξης. Κατά συνέπεια, σε μια λέξη που αποτελείται από ένα λεξικό μόρφημα και μια κλιτική κατάληξη, ο τόνος καθορίζεται κυρίως από το τονικό σημάδι του λεξικού μορφήματος και, αν το τελευταίο είναι ατονικό, από την κατάληξη. Μπορούμε να αντιληφθούμε αυτή τη διαδικασία με τη βοήθεια των ακόλουθων παραδειγμάτων, τα οποία αποτελούνται κατά κύριο λόγο από τα μορφήματα που παρουσιάστηκαν παραπάνω:

(67)	α.	/rýb-á/	→	rýba	ρίδα	‘Ψάρι-Ον.Εν.Θηλ’
	β.	/goróx-ám/	→	goróxam	γορόχαμ	‘μπιζέλι-Δοτ.Πληθ’
	γ.	/gorod-ám/	→	gorodám	γοροδάμ	‘πόλη-Δοτ.Πληθ’
	δ.	/borod-á/	→	borodá	βοροδά	‘γενειάδα-Ον.Εν.Θηλ’
	ε.	/korol ^Λ -u/	→	korolú	κορολιό	‘βασιλιάς-Δοτ.Εν’
	στ.	/čert ^Λ -ám/	→	čertám	черτάμ	‘γραμμή-Δοτ.Πληθ’

Όταν μια λέξη είναι παράγωγη, ο τόνος καθορίζεται από το παραγωγικό μόρφημα εφόσον αυτό αποτελεί τη μορφοσυντακτική κεφαλή της λέξης, το στοιχείο που καθορίζει δηλαδή αν η λέξη είναι

³¹ Πρόκειται κυρίως για παραγωγικά επιθήματα (βλ. όμως και υποενότητα 2.5.2.3.4. για κάποιες ιδιαίτερες περιπτώσεις κλιτικών επιθημάτων). Τα μορφήματα που παρατίθενται εδώ ως παραδείγματα παρουσιάζουν ποικιλότητα και δεν εμφανίζονται πάντοτε ως προτονικά (π.χ. *romóšč-nik/πομούτς-νικ* αλλά και *lág’er-n’ik/λάγερ-νικ*, *vnýč-k-a/βνήτς-κ-α* αλλά και *uš-k-ó/γυικό*).

ουσιαστικό, επίθετο ή ρήμα, και είναι φορέας λεξικού/εγγενούς τόνου (βλ. 68α-ι). Αν το παραγωγικό επίθημα είναι ατονικό, ο κύριος τόνος καθορίζεται από τον λεξικό τόνο του θέματος (βλ. 68ια-ιγ):

(68)	α.	/Moskv-íč-∅/ ‘Μόσχα-ΠαραγΕπθμ’	→	moskv’íč	москвич ‘Μοσχοβίτης’ (Cubberley 2002: 288)
	β.	/rabót-jág-á/ ‘δουλειά-ΠαραγΕπθμ- Ον.Εν’	→	rabot’ága	работ-яг-а ‘σκληρά εργαζόμενος/-η’ (Halle & Kirarsky 1979: 141)
	γ.	/slon-íx-á/ ‘ελέφαντας- ΠαραγΕπθμ-Ον.Εν.Θηλ’	→	slon’íxa	слонíxa ‘ελεφαντίνα’ (Cubberley 2002: 289)
	δ.	/dom-ín-á/ ‘σπίτι-ΠαραγΕπθμ- Ον.Εν.Θηλ’	→	dom’ína	домíна ‘μεγάλο σπίτι’ (Cubberley 2002: 289)
	ε.	/rýb-ak^~a/ ‘ψάρι-ΠαραγΕπθμ- Γεν.Εν’	→	rybaká	рыбакá ‘του ψαρά’ (Melvold 1990: 74)
	στ.	/bel-izn^~á/ ‘λευκός-ΠαραγΕπθμ- Ον.Εν.Θηλ’	→	bel’izná	белízná ‘λευκότητα’ (Cubberley 2002: 292)
	ζ.	/sí~ač^~a/ ‘δύναμη-ΠαραγΕπθμ- Γεν.Εν’	→	s’ílačá	силачá ‘του δυνατού άνδρα’ (Melvold 1990: 72)
	η.	/pomóšč-^nik-∅/ ‘βοήθεια-ΠαραγΕπθμ’	→	romóščn’ik	помóщник ‘βοηθός’ (Melvold 1990: 105)
	θ.	/lošad-^nik-∅/ ‘άλογο-ΠαραγΕπθμ’	→	lošádn’ik	лошáдник ‘αυτός που αγαπά τα άλογα’ (Melvold 1990: 105)
	ι.	/golov-^k-á/ ‘κεφάλι-ΠαραγΕπθμ- Ον.Εν.Θηλ’	→	golónka	голóвка ‘κεφάλι (καρφίτσας)’ (Cubberley 2002: 289)
	ια.	/Iván-onn-á/ ‘Ιβάν-ΠαραγΕπθμ- Ον.Εν.Θηλ’	→	Ivánovna	Ивáновна ‘κόρη του Ιβάν’ (Cubberley 2002: 289)
	ιβ.	/gorbát-ost’-ám/ ‘καμπούρης- ΠαραγΕπθμ-Δοτ.Πληθ’	→	gorbátost’am	горбáтосям ‘η κατάσταση του να είσαι καμπούρης’ (Melvold 1990: 52)
	ιγ.	/bogát-stv-o/ ‘πλούσιος-ΠαραγΕπθμ- Ον.Εν.Ουδ’	→	bogátstvo	богáтство ‘πλούτος’ (Cubberley 2002: 292)

Στην περίπτωση που όλα τα μορφήματα που συναποτελούν μια λέξη είναι ατονικά, ενεργοποιείται ένας μηχανισμός που τοποθετεί τον τόνο στην αριστερότερα κείμενη συλλαβή. Επομένως, κάθε λέξη που δε φέρει κάποιο εγγενές τονικό σημάδι τονίζεται στην πρώτη συλλαβή από αριστερά (69α-β). Το ίδιο συμβαίνει και στην περίπτωση που ένα παραγωγικό πρόσφυμα είναι ατονικό αλλά παράλληλα επιθυμεί να διαγραφούν όλες οι τονικές ιδιότητες των υπόλοιπων μορφημάτων στα αριστερά του (69γ). Σε αυτή την περίπτωση η λέξη τονίζεται στην πρώτη συλλαβή:

(69)	α.	/borod-y/	→	bórody	бóроды	‘γενειάδα-Ον.Πληθ’ (Meivold 1990: 18)
	β.	/gorod-u/	→	górodu	γόроду	‘πόλη-Δοτ.Εν’ (Meivold 1990: 19)
	γ.	/prolív-en’/	→	pról’iv’en’	проливень	‘θαλάσσιο στενό- ΠαραγΕπθμ’ (Meivold 1990:75)

Στα παραδείγματα (69α) και (69β) παρατηρούμε ότι η λέξη τονίζεται στην πρώτη συλλαβή από αριστερά, καθώς τόσο το λεξικό όσο και το παραγωγικό μόρφωμα είναι ατονικά. Αντίθετα, στα παραδείγματα (67γ) και (67δ), τα οποία περιλαμβάνουν το ίδιο θέμα, ο τόνος τοποθετείται στην κατάληξη, η οποία είναι τονική (gorod-**ám**, borod-**á**).

Συνοψίζοντας, στην υποενότητα αυτή περιγράψαμε τις τονικές ιδιότητες των μορφημάτων και τις γενικές αρχές που διέπουν το τονικό σύστημα της Ρωσικής και καθορίζουν τον κύριο τόνο της λέξης. Στην επόμενη υποενότητα επικεντρώνουμε το ενδιαφέρον μας στην κλιτική μορφολογία και επιχειρούμε να αναλύσουμε και να ερμηνεύσουμε τα διάφορα τονικά φαινόμενα που παρατηρούνται στο εσωτερικό των κλιτικών παραδειγμάτων.

2.5.2.3. Τονισμός ουσιαστικών της Ρωσικής

2.5.2.3.1. Παρατηρήσεις για τη μορφολογική δομή των ουσιαστικών

Στη Ρωσική υπάρχουν τρία γραμματικά γένη (Αρσενικό, Θηλυκό και Ουδέτερο) και δύο αριθμοί (Ενικός και Πληθυντικός). Επίσης το πτωτικό σύστημα περιλαμβάνει έξι πτώσεις (Ονομαστική, Γενική, Δοτική, Αιτιατική, Οργανική και Τοπική ή Προθετική) (Puł’kina 1960: 60). Και οι τρεις γραμματικές κατηγορίες εκφράζονται μέσα από τα κλιτικά μορφήματα που προσκολλώνται στα δεξιά του θέματος.

Ένα επιπλέον χαρακτηριστικό της ρωσικής κλιτικής μορφολογίας είναι η διάκριση των ουσιαστικών σε δύο κλίσεις: τη ‘σκληρή’ και τη ‘μαλακή’. Η διάκριση βασίζεται σε φωνολογικά κριτήρια και εξετάζει τον τελευταίο φθόγγο του ουσιαστικού. Όλα τα θέματα των αρσενικών ουσιαστικών που λήγουν σε σκληρό σύμφωνο (εκτός από *j/ǔ*) ανήκουν στη ‘σκληρή’ κλίση, ενώ όσα λήγουν σε φωνηεντικό φθόγγο, σε μαλακό σύμφωνο ή σε *j/ǔ* συγκροτούν τη ‘μαλακή’ κλίση (Puł’kina 1960: 61). Επίσης, όσα θηλυκά ουσιαστικά λήγουν σε *-a* και όσα ουδέτερα λήγουν σε *-o* ονομάζονται σκληρά, ενώ τα θηλυκά με κατάληξη *-ja/-ja* και τα ουδέτερα με κατάληξη *-e* εντάσσονται στη μαλακή κλίση (Puł’kina 1960: 68, 72).

Όσον αφορά ειδικότερα τον τονισμό, μπορούμε να κάνουμε μια βασική τριμερή διάκριση (Halle 1997: 280, Feldstein 1980: 123, Cubberley 2002: 122) μεταξύ:

- (α) των ουσιαστικών που διατηρούν τον τόνο στην ίδια συλλαβή του θέματος σε όλους τους τύπους του κλιτικού τους παραδείγματος
- (β) των ουσιαστικών που σε όλους τους τύπους τονίζονται στην κατάληξη
- (γ) των ουσιαστικών που δε διατηρούν σταθερό τον τόνο σε μία συλλαβή, εμφανίζοντας μεταβολές στους διάφορους τύπους του κλιτικού τους παραδείγματος

Στην πρώτη κατηγορία ανήκει η συντριπτική πλειονότητα των ουσιαστικών της Ρωσικής (περίπου 90% σύμφωνα με τους Halle 1973, 1997, Melvold 1990, βλ. επίσης Stankiewicz 1993). Αθροιστικά οι δύο πρώτες κατηγορίες καλύπτουν περίπου το 98% των ουσιαστικών (Halle 1997: 280), κάτι που σημαίνει ότι τα περισσότερα ουσιαστικά δεν εμφανίζουν σημαντικές δυσκολίες στον τονισμό κατά την κλίση τους. Ωστόσο, υπάρχουν ορισμένα πολύ συνηθισμένα ουσιαστικά που εντάσσονται στην τρίτη κατηγορία (Levin 1978: 15) και των οποίων οι τονικές ιδιαιτερότητες απαιτούν μια διεξοδική ανάλυση και περιγραφή με τη βοήθεια παραδειγμάτων.³²

2.5.2.3.2. Ουσιαστικά με σταθερό τόνο στο θέμα

Ακολουθούν κλιτικά παραδείγματα ουσιαστικών που διατηρούν τον τόνο στην ίδια συλλαβή του θέματος σε όλους τους τύπους:

(70)	<i>r'isát'el'</i> ³³	<i>писáтель</i>	‘συγγραφέας’ (Αрс., μαλακή κλίση)
		<i>Ενικός αριθμός</i>	
	Ον.	<i>r'isát'el'</i>	<i>писáтел-ь</i>
	Γεν.	<i>r'isát'el'-a</i>	<i>писáтел-я</i>
	Δοτ.	<i>r'isát'el'-u</i>	<i>писáтел-ю</i>
	Αιτ.	<i>r'isát'el'-a</i>	<i>писáтел-я</i>
	Οργ.	<i>r'isát'el'-em</i>	<i>писáтел-ем</i>
	Προθ. (ο)	<i>r'isát'el'-e</i>	(ο) <i>писáтел -e</i>
		<i>Πληθυντικός αριθμός</i>	
	Ον.	<i>r'isát'el'-i</i>	<i>писáтел-и</i>
	Γεν.	<i>r'isát'el'-ej</i>	<i>писáтел-ей</i>
	Δοτ.	<i>r'isát'el'-am</i>	<i>писáтел-ям</i>
	Αιτ.	<i>r'isát'el'-ej</i>	<i>писáтел-ей</i>
	Οργ.	<i>r'isát'el'-ami</i>	<i>писáтел-ями</i>
	Προθ. (ο)	<i>r'isát'el'-ax</i>	(ο) <i>писáтел-ях</i>
(71)	<i>ármija</i>	<i>áρμια</i>	‘στρατός’ (Θηλ., μαλακή κλίση)
		<i>Ενικός αριθμός</i>	
	Ον.	<i>árm'ij-a</i>	<i>áρми-я</i>
	Γεν.	<i>árm'ij-i</i>	<i>áρми-и</i>
	Δοτ.	<i>árm'ij-i</i>	<i>áρми-и</i>

³² Τα παραδείγματα είναι από την Pul'kina (1960), εκτός αν δίνεται ξεχωριστή βιβλιογραφική αναφορά.

³³ Το σύμβολο «'», όπως και το κυριλλικό γράφημα ь στη συνέχεια, δηλώνουν ουρανική πραγμάτωση του συμφώνου που προηγείται.

Αιτ.	árm'ij-u		άρμι-ю
Οργ.	árm'ij-ej		άρμι-ей
Προθ. (v)	árm'ij-i	(в)	άρμι-и

Πληθυντικός αριθμός

Ον.	árm'ij-i		άρμι-и
Γεν.	árm'ij-j		άρμι-й
Δοτ.	árm'ij-am		άρμι-ям
Αιτ.	árm'ij-i		άρμι-и
Οργ.	árm'ij-ami		άρμι-ями
Προθ. (v)	árm'ij-ax	(в)	άρμι-ях

(72) *bolóto* *βολότο* 'βάλτος' (Ουδ., σκληρή κλίση)

Ενικός αριθμός

Ον.	bolót-o		βολότ-ο
Γεν.	bolót-a		βολότ-α
Δοτ.	bolót-u		βολότ-υ
Αιτ.	bolót-o		βολότ-ο
Οργ.	bolót-om		βολότ-ομ
Προθ. (ο)	bolót'-e	(ο)	βολότ-ε

Πληθυντικός αριθμός

Ον.	bolót-a		βολότ-α
Γεν.	bolót		βολότ
Δοτ.	bolót-am		βολότ-αμ
Αιτ.	bolót-a		βολότ-α
Οργ.	bolót-ami		βολότ-αμι
Προθ. (ο)	bolót-ax	(ο)	βολότ-αχ

Η σταθερή θέση του τόνου στα παραπάνω παραδείγματα εξηγείται από το γεγονός ότι τα θέματα είναι τονικά και επομένως καθορίζουν τη θέση του κύριου τόνου της λέξης. Κατά συνέπεια, ο τόνος διατηρείται σταθερά, σε όλους τους τύπους, στη συλλαβή του θέματος που φέρει εγγενή τόνο. Ακόμα και στις περιπτώσεις που τόσο το θέμα όσο και το κλιτικό μόρφημα έχουν εγγενή/λεξικό τόνο, αυτός του θέματος υπερισχύει και εκφέρεται σε επίπεδο λέξης:

(73) /bolót-ám/ → bolótam βολότ-αμ 'βάλτος-Δοτ.Πληθ'

2.5.2.3.3. Ουσιαστικά με σταθερό τόνο στην κατάληξη

Παρατηρούμε ότι και στα παρακάτω παραδείγματα η θέση του τόνου είναι σταθερή, ωστόσο σε αυτή την περίπτωση ο τόνος βρίσκεται στη συλλαβή του κλιτικού μορφήματος (στην πρώτη, αν αυτό είναι δισύλλαβο). Αυτό συμβαίνει επειδή το θέμα στα ουσιαστικά αυτά είναι μετατονικό και, κατά συνέπεια, ορίζει ως τονική θέση τη συλλαβή που βρίσκεται αμέσως μετά στα δεξιά του, δηλαδή τη πρώτη συλλαβή της κατάληξης.

(74)	<i>čertá</i>	<i>черта́</i>	‘γραμμή’	(Θηλ., σκληρή κλίση)
		<i>Ενικός αριθμός</i>		
	Ον.	<i>čert-á</i>		черт-á
	Γεν.	<i>čert-ý</i>		черт-ý
	Δοτ.	<i>čert’-é</i>		черт-é
	Αιτ.	<i>čert-ý</i>		черт-ý
	Οργ.	<i>čert-ój</i>		черт-ój
	Προθ. (ο)	<i>čert’-é</i>	(ο)	черт-é
		<i>Πληθυντικός αριθμός</i>		
	Ον.	<i>čert-ý</i>		черт-ý
	Γεν.	<i>čert</i>		черт
	Δοτ.	<i>čert-ám</i>		черт-ám
	Αιτ.	<i>čert-ý</i>		черт-ý
	Οργ.	<i>čert-ámi</i>		черт-áми
	Προθ. (ο)	<i>čert-áx</i>	(ο)	черт-áx
(75)	<i>stol</i>	<i>стол</i>	‘τραπέζι’	(Αρσ., σκληρή κλίση)
		<i>Ενικός αριθμός</i>		
	Ον.	<i>stol</i>		стол
	Γεν.	<i>stol-á</i>		стол-á
	Δοτ.	<i>stol-ú</i>		стол-ý
	Αιτ.	<i>stol</i>		стол
	Οργ.	<i>stol-óm</i>		стол-óm
	Προθ. (ο)	<i>stol’-é</i>	(ο)	стол-é
		<i>Πληθυντικός αριθμός</i>		
	Ον.	<i>stol-ý</i>		стол-ý
	Γεν.	<i>stol-ón</i>		стол-óв
	Δοτ.	<i>stol-ám</i>		стол-ám
	Αιτ.	<i>stol-ý</i>		стол-ý
	Οργ.	<i>stol-ámi</i>		стол-áми
	Προθ. (ο)	<i>stol-áx</i>	(ο)	стол-áx

Σε ορισμένες πτώσεις το θέμα μπορεί να μη συνοδεύεται από κλιτικό μόρφημα. Όταν δεν υπάρχει εκπεφρασμένος (overt) δείκτης κλίσης, δηλαδή εμφανής κλιτική κατάληξη στα δεξιά για να υποδεχτεί τον εγγενή τόνο του θέματος, ο τόνος της λέξης πραγματώνεται στην τελευταία συλλαβή του θέματος:

(76) /čert[^]-ø/ → čért čért ‘γραμμή-Γεν.Πληθ’

2.5.2.3.4. Ουσιαστικά με μετακινούμενο τόνο

Εκτός από τα ουσιαστικά που εξετάσαμε μέχρι τώρα, υπάρχουν και ορισμένα, λιγότερα σε αριθμό, που παρουσιάζουν αστάθεια ως προς τη θέση του τόνου. Η αστάθεια αυτή, με άλλα λόγια η

μετακίνηση του τόνου μέσα στο μορφολογικό παράδειγμα, παρουσιάζει συνήθως μια συστηματικότητα που επιτρέπει μια κατηγοριοποίηση των ουσιαστικών ανάλογα με το σχήμα των εναλλαγών του τόνου. Θα παρουσιάσουμε λοιπόν στη συνέχεια ορισμένα τονικά καλούπια/ σχήματα, τα οποία αποτυπώνουν τις μετακινήσεις του τόνου σε διάφορες ομάδες ουσιαστικών.

Ένα πρώτο σχήμα, το οποίο εφαρμόζεται και στα περισσότερα ουσιαστικά με μετακινούμενο τόνο, είναι ο διαφορετικός τονισμός μεταξύ ενικού και πληθυντικού. Στον ενικό τονίζεται η αρχική συλλαβή της λέξης, ενώ στον πληθυντικό η τελευταία (ή η προτελευταία όταν η κατάληξη είναι δισύλλαβη):

(77) Εν. _____ - _____ Πληθ. _____ - _____

(78) *z'érkalo* *zérkalo* 'καθρέφτης' (Ουδ., σκληρή κλίση)

Ενικός αριθμός

Ον.	<i>z'érkal-o</i>	<i>zérkal-o</i>
Γεν.	<i>z'érkal-a</i>	<i>zérkal-a</i>
Δοτ.	<i>z'érkal-u</i>	<i>zérkal-γ</i>
Αιτ.	<i>z'érkal-o</i>	<i>zérkal-o</i>
Οργ.	<i>z'érkal-om</i>	<i>zérkal-ομ</i>
Προθ. (ο)	<i>z'érkal'-e</i>	(ο) <i>zérkal-e</i>

Πληθυντικός αριθμός

Ον.	<i>z'erkal-á</i>	<i>зеркал-ά</i>
Γεν.	<i>z'erkál</i>	<i>зерκάλ</i>
Δοτ.	<i>z'erkal-ám</i>	<i>зеркал-άμ</i>
Αιτ.	<i>z'erkal-á</i>	<i>зеркал-ά</i>
Οργ.	<i>z'erkal-ámi</i>	<i>зеркал-άμι</i>
Προθ. (ο)	<i>z'erkal-ách</i>	(ο) <i>зеркал-άχ</i>

(Melvold 1990: 95)

(79) *mór'e* *móre* 'θάλασσα' (Ουδ., μαλακή κλίση)

Ενικός αριθμός

Ον.	<i>mór'-e</i>	<i>mór-e</i>
Γεν.	<i>mór'-a</i>	<i>mór-я</i>
Δοτ.	<i>mór'-u</i>	<i>mór-ю</i>
Αιτ.	<i>mór'-e</i>	<i>mór-e</i>
Οργ.	<i>mór'-em</i>	<i>mór-ем</i>
Προθ. (ο)	<i>mor'-e</i>	(ο) <i>mór-e</i>

Πληθυντικός αριθμός

Ον.	<i>mor'-á</i>	<i>мор-ά</i>
Γεν.	<i>mor'-éj</i>	<i>мор-эй</i>
Δοτ.	<i>mor'-ám</i>	<i>мор-άμ</i>
Αιτ.	<i>mor'-á</i>	<i>мор-ά</i>
Οργ.	<i>mor'-ámi</i>	<i>мор-άμι</i>
Προθ. (ο)	<i>mor'-ách</i>	(ο) <i>мор-άχ</i>

(80)	<i>górod</i>	<i>zórod</i>	‘πόλη’	(Αρσ., σκληρή κλίση)
		<i>Ενικός αριθμός</i>		
	Ον.	<i>górod</i>		γόροd
	Γεν.	<i>górod-a</i>		γόροd-a
	Δοτ.	<i>górod-u</i>		γόροd-γ
	Αιτ.	<i>górod</i>		γόροd
	Οργ.	<i>górod-om</i>		γόροd-οm
	Προθ. (ο)	<i>górod'-e</i>	(ο)	γόροd-e
		<i>Πληθυντικός αριθμός</i>		
	Ον.	<i>gorod-á</i>		γοροd-ά
	Γεν.	<i>gorod-όν</i>		γοροd-όv
	Δοτ.	<i>gorod-ám</i>		γοροd-άm
	Αιτ.	<i>gorod-ά</i>		γοροd-ά
	Οργ.	<i>gorod-άmi</i>		γοροd-άmi
	Προθ. (ο)	<i>gorod-άx</i>	(ο)	γοροd-άx

Η κατηγορία αυτή αποτελείται αποκλειστικά από αρσενικά και ουδέτερα ουσιαστικά, στα οποία βλέπουμε ότι ο τόνος διατηρείται σταθερά στην πρώτη συλλαβή του θέματος κατά την κλίση του ενικού αριθμού, ενώ μετατοπίζεται στην κατάληξη κατά την κλίση του πληθυντικού. Καθώς τα θέματα των ουσιαστικών που εντάσσονται σε αυτή την κατηγορία είναι ατονικά και οι καταλήξεις του ενικού επίσης ατονικές, ο τόνος τοποθετείται στην αριστερότερα κείμενη συλλαβή. Αντίθετα, στον πληθυντικό, οι καταλήξεις έχουν εγγενές τονικό σημάδι, με αποτέλεσμα να έλκουν τον τόνο:

(81)	α.	/gorod-u/	→	górodu	γόροdγ	‘πόλη-Δοτ.Εν’
	β.	/gorod-ám/	→	gorodám	γοροdάm	‘πόλη-Δοτ.Πληθ’

Στην ίδια κατηγορία μπορούμε να εντάξουμε και ορισμένες περιπτώσεις ουσιαστικών που ακολουθούν κατά την κλίση τους το σχήμα τονισμού που μόλις περιγράψαμε με τη μόνη διαφορά ότι έχουν και έναν τύπο τοπικής ενικού σε -u / -γ (-ю στη μαλακή κλίση) που τονίζεται πάντα στην κατάληξη. Ο τύπος αυτός χρησιμοποιείται με τις προθέσεις *v* / *в* ‘μέσα) σε’ και *na* / *на* ‘πάνω σε’ για να εκφράσει μια, ισχύουσα κατά τη στιγμή της εκφώνησης (actual), τοποθεσία (Pul'kina 1960: 64):

(82)	α.	<i>v sadú</i>	<i>в садý</i>	‘(μέσα) στον κήπο’
	β.	<i>na mostú</i>	<i>на мостý</i>	‘πάνω στη γέφυρα’

Υπάρχουν επίσης ουσιαστικά που, πέρα από όλους του τύπους του ενικού αριθμού, τονίζονται στην αρχική συλλαβή και στην ονομαστική του πληθυντικού (επομένως και στην αιτ. πληθ.). Στην υποκατηγορία αυτή, η οποία περιλαμβάνει ουσιαστικά και από τα τρία γένη, το κλιτικό μόρφωμα της ονομ. πληθ. δε λειτουργεί ως τονικό, με αποτέλεσμα ο τόνος να τοποθετείται στην πρώτη συλλαβή:

(83)	<i>νόλος</i>	<i>βόλος</i>	‘τρίχα’	(Αρσ., σκληρή κλίση)	
		<i>Ενικός αριθμός</i>			
	Ονομ.	νόλος		βόλος	
	Γεν.	νόλος-a		βόλος-a	
	Δοτ.	νόλος-u		βόλος-y	
	Αιτ.	νόλος		βόλος	
	Οργ.	νόλος-om		βόλος-om	
	Προθ. (ο)	νόλος'-e	(ο)	βόλος-e	
		<i>Πληθυντικός αριθμός</i>			
	Ονομ.	νόλος-y		βόλος-ы	
	Γεν.	νοίός		βολός	
	Δοτ.	νοίος-ám		βολος-ám	
	Αιτ.	νόλος-y		βόλος-ы	
	Οργ.	νοίος-ámi		βολος-áми	
	Προθ. (ο)	νοίος-άx	(ο)	βολος-άx	(Melvold 1990: 95)

Μια δεύτερη υποκατηγορία ασταθούς τονισμού συγκροτούν τα ουσιαστικά που τονίζονται στην κατάληξη σε όλους τους τύπους εκτός από την ονομαστική και αιτιατική πληθυντικού. Αυτό πιθανότατα σημαίνει ότι τα θέματα αυτών των ουσιαστικών είναι εγγενώς μετατονικά, ωστόσο η τονική τους ιδιότητα στις συγκεκριμένες πτώσεις ακυρώνεται (ίσως λόγω της ύπαρξης ενός ατονικού αλλόμορφου του θέματος, δηλαδή ενός άλλου τύπου του θέματος που εμφανίζεται μόνο στο συγκεκριμένο μορφολογικό περιβάλλον):

(84) Αιτ. Εν/Πληθ. ' _____ - ____ ' Άλλες πτώσεις _____ - ____ '

(85)	<i>borodá</i>	<i>βοροδά</i>	‘γενειάδα’	(Θηλ., σκληρή κλίση)	
		<i>Ενικός αριθμός</i>			
	Ον.	borod-ά		βοροд-ά	
	Γεν.	borod-ύ		βοροд-ί	
	Δοτ.	borod'-έ		βοροд-έ	
	Αιτ.	βόροd-u		βόροд-y	
	Οργ.	borod-όj		βοροд-όй	
	Προθ. (v)	borod'-έ	(v)	βοροд-έ	
		<i>Πληθυντικός αριθμός</i>			
	Ον.	βόροd-y		βόροд-ы	
	Γεν.	βορόd		βορόд	
	Δοτ.	borod-ám		βοροд-ám	
	Αιτ.	βόροd-y		βόροд-ы	
	Οργ.	borod-άmi		βοροд-áми	
	Προθ. (v)	borod-άx	(v)	βοροд-άx	(Melvold 1990: 96)

(86)	<i>goloná</i>	<i>zoloná</i>	‘κεφάλι’	(Θηλ., σκληρή κλίση)
			<i>Ενικός αριθμός</i>	
	Ον.	golon-ά		голов-á
	Γεν.	golon-ý		голов-ýí
	Δοτ.	golon’-έ		голов-έ
	Αιτ.	gólou-u		гóлов-γ ³⁴
	Οργ.	golou-ój		голов-óÿ
	Προθ. (v)	golou’-έ	(в)	голов-έ
			<i>Πληθυντικός αριθμός</i>	
	Ον.	gólou-γ		гóлов-ы
	Γεν.	golón		гоλόв
	Δοτ.	golou-ám		голов-ám
	Αιτ.	gólou-γ		гóлов-ы
	Οργ.	golou-ámi		гóлов-áми
	Προθ. (v)	golou-άx	(в)	гóлов-άx

Υπάρχουν κάποια θηλυκά ουσιαστικά που στην αιτιατική του ενικού διατηρούν τον τόνο στην κατάληξη:

(87)	<i>borozdá</i>	<i>borozdá</i>	‘αυλάκι’	(Θηλ., σκληρή κλίση)
			<i>Ενικός αριθμός</i>	
	Ον.	borozd-ά		борозд-á
	Γεν.	borozd-ý		борозд-ýí
	Δοτ.	borozd’-έ		борозд-έ
	Αιτ.	borozd-ύ		борозд-ý
	Οργ.	borozd-ój		борозд-óÿ
	Προθ. (v)	borozd’-έ	(в)	борозд-έ
				(Melvold 1990: 100)
			<i>Πληθυντικός αριθμός</i>	
	Ον.	bórozd-γ		бóрозд-ы
	Γεν.	borózd		борóзд
	Δοτ.	borozd-ám		борозд-ám
	Αιτ.	bórozd-γ		бóрозд-ы
	Οργ.	borozd-ámi		борозд-áми
	Προθ. (v)	borozd-άx	(в)	борозд-άx

(88)	<i>gubá</i>	<i>zúbá</i>	‘χείλος’	(Θηλ., σκληρή κλίση)
			<i>Ενικός αριθμός</i>	
	Ον.	gub-ά		губ-á
	Γεν.	gub-ý		губ-ýí

³⁴ Υπάρχει και δεύτερος τύπος *golonú/zoloný*, ο οποίος όμως χρησιμοποιείται μεταφορικά με την έννοια του αρχηγού, του επικεφαλής. Το αντικείμενο αναφοράς σε αυτή την περίπτωση είναι έμπυχο και γι’αυτό ο αντίστοιχος δεύτερος τύπος στην αιτ. πληθ. είναι όμοιος με τη γεν. (*golón/zolóv*).

Δοτ.		gub'-έ		γυβ-έ
Αιτ.		gub-ύ		γυβ-ύ
Οργ.		gub-όj		γυβ-όj
Προθ.	(v)	gub'-έ	(b)	γυβ-έ

Πληθυντικός αριθμός

Ον.		gúb-y		γύβ-υ
Γεν.		gub		γυβ
Δοτ.		gub-ám		γυβ-ám
Αιτ.		gúb-y		γύβ-υ
Οργ.		gub-ámi		γυβ-άμι
Προθ.	(v)	gub-ách	(b)	γυβ-ách

Η τρίτη υποκατηγορία αποτελείται από ουσιαστικά που στον ενικό τονίζονται στην κατάληξη ενώ στον πληθυντικό ο τόνος μετακινείται στην προηγούμενη συλλαβή, δηλαδή στην τελευταία συλλαβή του θέματος. Σχηματικά:

(89) Εν. _____ - ' _____ Πληθ. _____' - _____

(90) *kol'esó* *колесó* 'τροχός' (Ουδ., σκληρή κλίση)

Ενικός αριθμός

Ον.		kol'es-ó		колес-ó
Γεν.		kol'es-ά		колес-ά
Δοτ.		kol'es-ύ		колес-ύ
Αιτ.		kol'es-ó		колес-ó
Οργ.		kol'es-óm		колес-óm
Προθ.	(v)	kol'es'-έ	(b)	колес-έ

Πληθυντικός αριθμός

Ον.		kol'ós-a ³⁵		колёс-а
Γεν.		kol'ós		колёс
Δοτ.		kol'ós-am		колёс-ам
Αιτ.		kol'ós-a		колёс-а
Οργ.		kol'ós-ami		колёс-ами
Προθ.	(v)	kol'ós-ax	(b)	колёс-ax

(Melvold 1990: 23)

(91) *kolbasá* *колбасá* 'σαλάμι' (Θηλ., σκληρή κλίση)

Ενικός αριθμός

Ον.		kolbas-ά		колбас-ά
Γεν.		kolbas-ύ		колбас-ύ
Δοτ.		kolbas'-έ		колбас-έ
Αιτ.		kolbas-ύ		колбас-ύ

³⁵ Ο χαρακτήρας *ë* αντιπροσωπεύει τη φωνητική πραγμάτωση [έ], την προφορά δηλαδή ενός τονισμένου /ο/ με ουρανικοποίηση του προηγούμενου συμφώνου.

Οργ.	kolbas-ój		колбас-ój	
Προθ. (ο)	kolbas'-é	(ο)	колбас-é	
<i>Πληθυντικός αριθμός</i>				
Ον.	kolbás-y		колбás-ы	
Γεν.	kolbás		колбás	
Δοτ.	kolbás-am		колбás-ам	
Αιτ.	kolbás-y		колбás-ы	
Οργ.	kolbás-ami		колбás-ами	
Προθ. (ν)	kolbás-ax	(β)	колбás-ах	(Halle 1997: 282)

(92) *vojná* *βοϊνή* 'πόλεμος' (Θηλ., σκληρή κλίση)

Ενικός αριθμός

Ον.	vojn-á		воϊн-á	
Γεν.	vojn-ý		воϊн-ý	
Δοτ.	vojn'-é		воϊн-é	
Αιτ.	vojn-ú		воϊн-ý	
Οργ.	vojn-ój		воϊн-ój	
Προθ. (ν)	vojn'-é	(β)	воϊн-é	

Πληθυντικός αριθμός

Ον.	vójn-y		вóϊн-ы	
Γεν.	vójn		вóϊн	
Δοτ.	vójn-am		вóϊн-ам	
Αιτ.	vójn-y		вóϊн-ы	
Οργ.	vójn-ami		вóϊн-ами	
Προθ. (ν)	vójn-ax	(β)	вóϊн-ах	

Αν τα ουσιαστικά αυτά κλίνονταν ομαλά, θα έπρεπε να διατηρούν τον τόνο στην κατάληξη σε όλους τους τύπους, όπως στην κατηγορία των ουσιαστικών που εξετάσαμε παραπάνω (βλ. 2.5.2.3.3.). Αντίθετα, παρατηρούμε μετακίνηση του τόνου στον πληθυντικό αριθμό. Για τη μετακίνηση αυτή μπορούν να υποστηριχθούν δύο αναλύσεις. Η πρώτη βασίζεται στην τονική αλλομορφία του θέματος. Δεχόμαστε δηλαδή ότι υπάρχουν δύο τύποι του θέματος, ένας μετατονικός, που παρατηρείται στους τύπους του ενικού αριθμού, και ένας τονικός, ο οποίος επικρατεί στον πληθυντικό. Επομένως, στον ενικό ο τόνος βρίσκεται σταθερά στην κατάληξη, ενώ στον πληθυντικό μετακινείται στην τελευταία συλλαβή του θέματος. Εναλλακτικά, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι τα θέματα αυτών των ουσιαστικών είναι μετατονικά και στον ενικό αριθμό επιβάλλουν κανονικά την τονική τους ιδιότητα. Στον πληθυντικό όμως, αντίθετα με όσα έχουμε αναφέρει παραπάνω περί ιεράρχησης των μορφημάτων (βλ. 2.5.2.2.), τα κλιτικά μορφήματα, που στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι προτονικά, υπερισχύουν και επιβάλλουν τις δικές τους τονικές ιδιότητες στη λέξη. Έτσι στον πληθυντικό η λέξη τονίζεται στη συλλαβή που βρίσκεται πριν από την προτονική κατάληξη, δηλαδή στην τελευταία συλλαβή του θέματος.

Βέβαια, η μετακίνηση αυτή του τόνου μπορεί να συνδεθεί και με πειραματικά ευρήματα (Crosswhite et al. 2003, Lavitskaya & Kabak 2011), με βάση τα οποία διαπιστώνεται μια ισχυρή τάση τοποθέτησης του τόνου στην τελευταία συλλαβή του θέματος κατά τον σχηματισμό νέων λέξεων.

Φαίνεται δηλαδή πως ο τόνος στη συγκεκριμένη συλλαβική θέση είναι ο πλέον παραγωγικός για τη Ρωσική.

Κάποια θηλυκά ουσιαστικά σχηματίζουν την αιτιατικού ενικού με τον τόνο στην αρχική συλλαβή. Η μετατονική ιδιότητα δηλαδή του θέματος χάνεται στη συγκεκριμένη πτώση, με αποτέλεσμα ο τόνος να τοποθετείται στην αριστερότερα κείμενη συλλαβή:

(93) *vodá* *vodá* ‘νερό’ (Θηλ., σκληρή κλίση)

Ενικός αριθμός

Ον.	<i>vod-á</i>		вод-á
Γεν.	<i>vod-ý</i>		вод-ý
Δοτ.	<i>vod'-é</i>		вод-é
Αιτ.	<i>vód-u</i>		вód-y
Οργ.	<i>vod-ój</i>		вод-ój
Προθ. (ο)	<i>vod'-é</i>	(ο)	вод-é

Πληθυντικός αριθμός

Ον.	<i>vód-y</i>		вód-ы
Γεν.	<i>vód</i>		вód
Δοτ.	<i>vód-am</i>		вód-ам
Αιτ.	<i>vód-y</i>		вód-ы
Οργ.	<i>vód-ami</i>		вód-ами
Προθ. (ο)	<i>vód-ax</i>	(ο)	вód-ах

(94) *dušá* *dušá* ‘ψυχή’ (Θηλ., σκληρή κλίση)

Ενικός αριθμός

Ον.	<i>duš-á</i>		душ-á
Γεν.	<i>duš-í</i>		душ-ý
Δοτ.	<i>duš-é</i>		душ-é
Αιτ.	<i>dúš-u</i>		дýш-y
Οργ.	<i>duš-ój</i>		душ-ój
Προθ. (ν)	<i>duš-é</i>	(ν)	душ-é

Πληθυντικός αριθμός

Ον.	<i>dúš-i</i>		дýш-и
Γεν.	<i>dúš</i>		дýш
Δοτ.	<i>dúš-am</i>		дýш-ам
Αιτ.	<i>dúš-i</i>		дýш-и
Οργ.	<i>dúš-ami</i>		дýш-ами
Προθ. (ν)	<i>dúš-ax</i>	(ν)	дýш-ах

Η τέταρτη και τελευταία υποκατηγορία συγκροτείται από 7 αρσενικά και ουδέτερα ουσιαστικά (Melvold 1990: 27, Halle 1973: 316), τα οποία στον ενικό αριθμό τονίζονται στην αρχική συλλαβή, ενώ στον πληθυντικό στην τελευταία συλλαβή του θέματος, όπως στο παράδειγμα που ακολουθεί:

(95) Εν. ' _____ - ____ Πληθ. _____ ' - ____

(96)	<i>óz'ero</i>	<i>ózero</i>	‘λίμνη’	(Ουδ., σκληρή κλίση)
			<i>Ενικός αριθμός</i>	
	Ον.	<i>óz'er-o</i>		<i>ózer-o</i>
	Γεν.	<i>óz'er-a</i>		<i>ózer-a</i>
	Δοτ.	<i>óz'er-u</i>		<i>ózer-y</i>
	Αιτ.	<i>óz'er-o</i>		<i>ózer-o</i>
	Οργ.	<i>óz'er-om</i>		<i>ózer-om</i>
	Προθ. (v)	<i>óz'er'-e</i>	(β)	<i>ózer-e</i>
			<i>Πληθυντικός αριθμός</i>	
	Ον.	<i>oz'ór-a</i>		<i>ozër-a</i>
	Γεν.	<i>oz'ór</i>		<i>ozër</i>
	Δοτ.	<i>oz'ór-am</i>		<i>ozër-am</i>
	Αιτ.	<i>oz'ór-a</i>		<i>ozër-a</i>
	Οργ.	<i>oz'ór-ami</i>		<i>ozër-ami</i>
	Προθ. (v)	<i>oz'ór-ax</i>	(β)	<i>ozër-ax</i>

Οι δύο υποθέσεις που διατυπώθηκαν παραπάνω θα μπορούσαν να ισχύσουν και σε αυτή την περίπτωση. Είτε λοιπόν υπάρχει ένα ατονικό αλλόμορφο στον ενικό, με αποτέλεσμα ο τόνος να τοποθετείται στην αρχική συλλαβή, και ένα τονικό αλλόμορφο στον πληθυντικό, είτε θα δεχτούμε ότι τα θέματα αυτών των ουσιαστικών είναι ατονικά και ότι στον πληθυντικό ο τόνος τοποθετείται στην τελευταία συλλαβή του θέματος λόγω του προτονικού χαρακτήρα των κατάληξεων. Το ενδιαφέρον είναι ότι και σε αυτήν την περίπτωση, η εξαίρεση τείνει να ευνοεί τον τόνο στην παραλήγουσα. Ο Πίνακας 20 συνοψίζει τα βασικά τονικά σχήματα των ουσιαστικών που αναλύθηκαν έως αυτό το σημείο.

Πίνακας 20. Βασικά τονικά σχήματα ουσιαστικών της Ρωσικής

Τονισμός		Ενικός αριθμός		Πληθυντικός αριθμός	
Σταθερός στο θέμα		$\frac{\acute{}}{\text{p'isát'e}l'}$		$\frac{\acute{}}{\text{p'isát'e}l'-i}$	
Σταθερός στην κατάληξη		$\frac{\acute{}}{\text{čert-á}}$		$\frac{\acute{}}{\text{čert-ý}}$	
Μετακινούμενος	Αρχική συλλαβή-Κατάληξη	$\frac{\acute{}}{\text{z'érkal-o}}$		$\frac{\acute{}}{\text{z'erkal-á}}$	
	Κατάληξη-Αρχική συλλαβή	Άλλες πτώσεις	Αιτ	Ον, Αιτ	Άλλες πτώσεις
		$\frac{\acute{}}{\text{borod-á}}$	$\frac{\acute{}}{\text{bórod-u}}$	$\frac{\acute{}}{\text{bórod-y}}$	$\frac{\acute{}}{\text{borod-ám}}$
	Κατάληξη-Τελευταία συλλαβή θέματος	$\frac{\acute{}}{\text{kol'es-ó}}$		$\frac{\acute{}}{\text{kol'ós-a}}$	
Αρχική συλλαβή-Τελευταία συλλαβή θέματος	$\frac{\acute{}}{\text{óz'er-o}}$		$\frac{\acute{}}{\text{oz'ór-a}}$		

Οι εξαιρέσεις που συναντήσαμε προηγουμένως, οι περιπτώσεις δηλαδή ουσιαστικών που αποκλίνουν από τα τονικά σχήματα του παραπάνω πίνακα, μπορούν να περιγραφούν σχηματικά ως εξής:

Πίνακας 21. Ιδιαίτερα τονικά σχήματα ουσιαστικών της Ρωσικής

Τονισμός		Ενικός αριθμός		Πληθυντικός αριθμός	
Μετακινούμενος	Αρχική συλλαβή-Κατάληξη	Άλλες πτώσεις ____-____ <i>cád-a</i>	Τοπική ____-____ <i>v cad-ú</i>	____-____ <i>cad-ý</i>	
	Αρχική συλλαβή-Κατάληξη	____-____ <i>vólos</i>		Ον, Αιτ ____-____ <i>vólos-y</i>	Άλλες πτώσεις ____-____ <i>volos-ám</i>
	Κατάληξη-Αρχική συλλαβή	____-____ <i>borozd-á</i>		Ον, Αιτ ____-____ <i>bórozd-y</i>	Άλλες πτώσεις ____-____ <i>borozd-ám</i>
	Κατάληξη-Αρχική συλλαβή	Άλλες πτώσεις ____-____ <i>vod-á</i>	Αιτ ____-____ <i>vód-u</i>	____-____ <i>vód-y</i>	

2.5.2.4. Τονισμός επιθέτων της Ρωσικής

Στη Ρωσική υπάρχει η διάκριση ανάμεσα σε επίθετα με *εκτεταμένη μορφή* (long form) και σε επίθετα με *βραχεία μορφή* (short form). Και οι δύο κατηγορίες σχηματίζουν στον ενικό αριθμό ξεχωριστούς τύπους για τη δήλωση του αρσενικού, του θηλυκού και του ουδέτερου γένους, ενώ στον πληθυντικό παρουσιάζουν έναν ενιαίο τύπο και για τα τρία γένη. Οι εκτεταμένες μορφές κλίνονται κατά πτώση, σε αντίθεση με τις βραχείες, οι οποίες διαθέτουν μόνο τέσσερις τύπους ονομαστικής (αρσενικό/θηλυκό/ουδέτερο ενικού, πληθυντικός), καθώς εμφανίζονται μόνο σε θέση κατηγορούμενου (Cubberley 2002: 133, Melvold 1990: 181). Η διάκριση σε σκληρά και μαλακά θέματα που συναντήσαμε στα ουσιαστικά υπάρχει και εδώ, επηρεάζοντας μόνο τα φωνήεντα των καταλήξεων (Timberlake 2004: 124).

Όσον αφορά ειδικότερα τον τονισμό, θα βασιστούμε ξανά για την ανάλυσή μας στις εγγενείς τονικές ιδιότητες των μορφημάτων (βλ. 2.5.2.2.). Μια πρώτη παρατήρηση λοιπόν που μπορούμε να κάνουμε είναι ότι κατά την κλίση των εκτεταμένων μορφών ο τόνος διατηρείται σταθερά στη συλλαβική θέση που προβλέπουν οι εγγενείς τονικές ιδιότητες του θέματος. Με άλλα λόγια, στη συλλαβή που τονίζεται ο τύπος της ονομαστικής τονίζονται και οι τύποι των υπόλοιπων πτώσεων. Το παράδειγμα που ακολουθεί μας βοηθά να καταλάβουμε το τονικό σχήμα (Timberlake 2004: 124):

(97)	<i>krásnyj</i>	<i>krásnyĭ</i>	‘κόκκινος’	(Εκτεταμένη μορφή, σκληρή κλίση)
			Ενικός αριθμός	
			Αρσενικό	
	Ον.	<i>krásn-yj</i>	<i>krásn-ыĭ</i>	
	Γεν.	<i>krásn-ogo</i>	<i>krásn-ого</i>	
	Δοτ.	<i>krásn-omu</i>	<i>krásn-ому</i>	
	Αιτ.	<i>krásn-yj/</i>	<i>krásn-ыĭ/</i>	

	krásn-ogo ³⁶		κράσн-ого
Οργ.	krásn-ym		κράсн-ым
Προθ. (v)	krásn-om	(в)	κράсн-ом
<i>Θηλυκό</i>			
Ον.	krásn-aja		κράсн-ая
Γεν.	krásn-oj		κράсн-ой
Δοτ.	krásn-oj		κράсн-ой
Αιτ.	krásn-uju		κράсн-ую
Οργ.	krásn-oj		κράсн-ой
Προθ. (v)	krásn-oj	(в)	κράсн-ой
<i>Ουδέτερο</i>			
Ον.	krásn-oe		κράсн-ое
Γεν.	krásn-ogo		κράсн-ого
Δοτ.	krásn-omu		κράсн-ому
Αιτ.	krásn-oe		κράсн-ое
Οργ.	krásn-ym		κράсн-ым
Προθ. (v)	krásn-om	(в)	κράсн-ом
<i>Πληθυντικός αριθμός</i>			
Ον.	krásn-ye		κράсн-ые
Γεν.	krásn-yx		κράсн-ых
Δοτ.	krásn-ym		κράсн-ым
Αιτ.	krásn-ye/ krásn-yx		κράсн-ые/ κράсн-ых
Οργ.	krásn-ymi		κράсн-ыми
Προθ. (o)	krásn-yx	(o)	κράсн-ых

Είναι εμφανές ότι δεν υπάρχει μετακίνηση του τόνου στο εσωτερικό του κλιτικού παραδείγματος. Σε αντίθεση με τον εκτεταμένο τύπο όμως, οι βραχείες μορφές του επιθέτου παρουσιάζουν τονικές μετακινήσεις και, γι' αυτόν τον λόγο, θα αποτελέσουν το επίκεντρο του ενδιαφέροντός μας στο υπόλοιπο αυτής της υποενότητας. Θα εστιάσουμε δηλαδή οριζόντια στους επιθετικούς τύπους εντοπίζοντας και συστηματοποιώντας τις μετακινήσεις που μπορεί να εμφανίζει ο τόνος ανάλογα (α) με το γένος ή τον αριθμό και (β) με τη βραχεία ή την εκτεταμένη μορφή του επιθέτου. Δεδομένου ότι δεν υπάρχει μετακίνηση του τόνου στις εκτεταμένες μορφές (Melvold 1990: 182, Halle 1973: 323), οι μόνες τονικές μεταβολές που παρατηρούνται είναι μεταξύ των τεσσάρων τύπων των βραχέων επιθέτων (Αρσ., Θηλ., Ουδ., Πληθ.) και μεταξύ βραχείας και εκτεταμένης μορφής του ίδιου επιθέτου. Αναλυτικότερα, μπορούμε να διακρίνουμε, όπως κάναμε και για τα ουσιαστικά, τρεις βασικές κατηγορίες επιθέτων (Melvold 1990: 188):

³⁶ Η αιτιατική είναι ίδια με την ονομαστική όταν πρόκειται για μη έμψυχα ουσιαστικά, ενώ είναι ίδια με τη γενική στα έμψυχα. Το ίδιο συμβαίνει και στον πληθυντικό.

- (α) επίθετα που τονίζονται στο θέμα σε όλους τους τύπους
 (β) επίθετα που τονίζονται στην κατάληξη σε όλους τους τύπους
 (γ) επίθετα που δε διατηρούν τον τόνο σταθερό σε όλους τους τύπους

2.5.2.4.1. Επίθετα με σταθερό τόνο στο θέμα

Στα παρακάτω επίθετα το θέμα έχει εγγενή λεξικό τόνο τον οποίο και διατηρεί σε όλους τους τύπους τόσο της βραχείας όσο και της εκτεταμένης μορφής. Σε αυτή την κατηγορία ανήκει η πλειονότητα των επιθέτων της Ρωσικής.

(98)	<i>bogátʲj</i>	<i>богатыӓ</i>	‘πλούσιος’	(Melvold 1990: 184,189)
	<u>Αρσ.</u>	<u>Θηλ.</u>	<u>Ουδ.</u>	<u>Πληθ.</u>
		<i>Βραχεία μορφή</i>		
	bogát	bogát-a	bogát-o	bogát-γ
	богát	богát-a	богát-o	богát-ы
		<i>Εκτεταμένη μορφή</i>		
	bogát-γʲ	bogát-aja	bogát-oje	bogát-γje
	богát-ыӓ	богát-ая	богát-ое	богát-ые
(99)	<i>unýl-γʲ</i>	<i>унѓл-ыӓ</i>	‘μελαγχολικός’	(Melvold 1990: 192)
	<u>Αρσ.</u>	<u>Θηλ.</u>	<u>Ουδ.</u>	<u>Πληθ.</u>
		<i>Βραχεία μορφή</i>		
	unýl	unýl-a	unýl-o	unýl-γ
	унѓл	унѓл-a	унѓл-o	унѓл-ы
		<i>Εκτεταμένη μορφή</i>		
	unýl-γʲ	unýl-aja	unýl-oje	unýl-γje
	унѓл-ыӓ	унѓл-ая	унѓл-ое	унѓл-ые

2.5.2.4.2. Επίθετα με σταθερό τόνο στην κατάληξη

Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει πολύ λίγα επίθετα (8 σύμφωνα με τον Halle (1973), περίπου 10 σύμφωνα με τον Levin (1978)). Όπως φαίνεται και στο παράδειγμα, ο τόνος βρίσκεται σταθερά στην πρώτη συλλαβή της κατάληξης, καθώς το θέμα αυτών των επιθέτων είναι μετατονικό.

(100)	<i>sm’ešnój</i>	<i>смешноӓ</i>	‘αστείος’	(Melvold 1990: 192)
	<u>Αρσ.</u>	<u>Θηλ.</u>	<u>Ουδ.</u>	<u>Πληθ.</u>
		<i>Βραχεία μορφή</i>		
	sm’ešn ³⁷	sm’ešn-á	sm’ešn-ó	sm’ešn-ý
	смешón	смешн-á	смешн-ó	смешн-í

³⁷ Στη βραχεία μορφή του αρσενικού πραγματώνεται το φωνήεν /o/ καθώς η κατάληξη είναι μηδενική και το θέμα λήγει σε συμφωνικό σύμπλεγμα (Cubberley 2002: 133).

	<i>Εκτεταμένη μορφή</i>		
sm'ešn-ój	sm'ešn-ája	sm'ešn-óje	sm'ešn-ýje
смешн-ой	смешн-ая	смешн-ое	смешн-ие

2.5.2.4.3. Επίθετα με μετακινούμενο τόνο

Σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται διάφορες τονικές κατηγορίες επιθέτων, στο κλιτικό παράδειγμα των οποίων μπορούμε να διακρίνουμε συστηματικότητα ως προς τη μετακίνηση του τόνου. Οι υποκατηγορίες αυτές διαμορφώνονται ανάλογα με τους διαφορετικούς συνδυασμούς τονικών ιδιοτήτων που εφαρμόζονται κάθε φορά ανάμεσα στο θέμα και την κατάληξη. Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε ξεχωριστά κάθε υποκατηγορία και θα εξετάσουμε τα διάφορα τονικά φαινόμενα που προκύπτουν μέσα από παραδείγματα.³⁸

Μια πρώτη υποκατηγορία συγκροτούν τα επίθετα που στο αρσενικό και στο ουδέτερο γένος, όπως και στον πληθυντικό της βραχείας μορφής, τονίζονται στην αρχική συλλαβή της λέξης, ενώ στο θηλυκό γένος της βραχείας και σε όλους τους τύπους της εκτεταμένης μορφής τονίζονται στην κατάληξη:

(101)	Αрс. βραχείας Ουδ. βραχείας Πληθ. βραχείας	} ' — — - —	Θηλ. βραχείας Εκτεταμένη	} — — - ' —

(102)	<i>molodój</i> <u>Αрс.</u>	<i>μολοδόϋ</i> <u>Θηλ.</u>	<i>‘νέος’</i> <u>Ουδ.</u>	<u>Πληθ.</u>
		<i>Βραχεία μορφή</i>		
	mólod μόлод	molod-á μολοδ-ά	mólod-o μόлод-ο	mólod-y μόлод-ы
		<i>Εκτεταμένη μορφή</i>		
	molod-ój μολοδ-ой	molod-ája μολοδ-ая	molod-óje μολοδ-ое	molod-ýje μολοδ-ие
(103)	<i>dorogój</i> <u>Αрс.</u>	<i>δορογόϋ</i> <u>Θηλ.</u>	<i>‘αγαπητός, ακριβός’</i> <u>Ουδ.</u>	<u>Πληθ.</u>
		<i>Βραχεία μορφή</i>		
	dórog δόροг	dorog-á δοροг-ά	dórog-o δόροг-ο	dórog'-i δόροг-и
		<i>Εκτεταμένη μορφή</i>		
	dorog-ój δοροг-ой	dorog-ája δοροг-ая	dorog-óje δοροг-ое	dorog'-íje δοροг-ие

³⁸ Τα παραδείγματα είναι από τη Melvold (1990: 181-196), εκτός αν δίνεται ξεχωριστή βιβλιογραφική αναφορά.

Τα θέματα των επιθέτων αυτών είναι ατονικά. Έτσι, παρατηρούμε ότι στη βραχεία μορφή, όπου οι καταλήξεις είναι ατονικές (με εξαίρεση την θηλ. κατάληξη -α), ο τόνος τοποθετείται στην αριστερότερα κείμενη συλλαβή. Αντίθετα, στην εκτεταμένη μορφή και στο θηλυκό γένος της βραχείας, ο τόνος του επιθέτου καθορίζεται από τις εγγενείς τονικές ιδιότητες των κλιτικών καταλήξεων.

Ορισμένα επίθετα που ανήκουν σε αυτή την κατηγορία σχηματίζουν και έναν δεύτερο τύπο στον πληθυντικό της βραχείας μορφής, στον οποίο ο τόνος βρίσκεται στην κατάληξη:

(104)	α.	rezk'-í	резк-í	}	'οξύς-Πληθ'
		rézk'-i	рэзк-и		
	β.	važn-ý	важн-í	}	'σημαντικός-Πληθ'
		vážn-y	ва́жн-ы		

Όπως φαίνεται και από τα παραδείγματα, για τα επίθετα αυτά υπάρχουν δύο διαθέσιμα κλιτικά μορφήματα στον πληθυντικό: ένα ατονικό και ένα τονικό. Στην πρώτη περίπτωση ο τόνος τοποθετείται στην πρώτη συλλαβή ενώ στη δεύτερη βρίσκεται στην κατάληξη.

Στη δεύτερη υποκατηγορία επιθέτων με ασταθή τονισμό ο τόνος μεταβάλλεται ανάμεσα σε βραχεία και εκτεταμένη μορφή. Στους τύπους της βραχείας βρίσκεται σταθερά στην κατάληξη, ενώ στην εκτεταμένη τοποθετείται στην τελευταία συλλαβή του θέματος:

(105) Βραχεία μορφή: _____ - ____' Εκτεταμένη μορφή: _____' - ____

Το συγκριμένο τονικό σχήμα θα μπορούσε να εξηγηθεί με αλλομορφία του θέματος. Πιο συγκεκριμένα, το θέμα είναι μετατονικό στη βραχεία κλίση με αποτέλεσμα ο τόνος να πραγματώνεται στη ληκτική συλλαβή, η οποία είναι συνήθως η κατάληξη ή, αν αυτή απουσιάζει, η τελευταία συλλαβή του θέματος. Αντίθετα, το θέμα είναι φορέας εγγενούς τονικής πληροφορίας στη ληκτική του συλλαβή στους υπόλοιπους τύπους του παραδείγματος. Εναλλακτικά, το τονικό αυτό σχήμα θα μπορούσε να αποδοθεί σε προτονικότητα των κλιτικών καταλήξεων.

(106)	<i>χορόšij</i>	<i>χορόшuǐ</i>	'καλός'	(Halle 1973: 324)
	<u>Αρσ.</u>	<u>Θηλ.</u>	<u>Ουδ.</u>	<u>Πληθ.</u>
		<i>Βραχεία μορφή</i>		
	χορόš	χοροš-ά	χοροš-ό	χοροš-ί
	χορόш	χοροш-ά	χοροш-ό	χοροш-ί
		<i>Εκτεταμένη μορφή</i>		
	χορόš-ij	χορόš-aja	χορόš-ee	χορόš-ije
	χορόш-ий	χορόш-ая	χορόш-ее	χορόш-ие

(107)	<i>zdorónij</i>	<i>zдорóвый</i>	‘δυνατός, υγιής’ ³⁹	
	<u>Αρσ.</u>	<u>Θηλ.</u>	<u>Ουδ.</u>	<u>Πληθ.</u>
		<i>Βραχεία μορφή</i>		
	zдорόν	zдорон-ά	zдорон-ό	zдорон-ύ
	здорóв	здоров-ά	здоров-ό	здоров-ί
		<i>Εκτεταμένη μορφή</i>		
	zдорón-ij	zдорón-aja	zдорón-oje	zдорón-yje
	здорóв-ый	здорóв-ая	здорóв-ое	здорóв-ые

Η τρίτη και τελευταία υποκατηγορία περιλαμβάνει περίπου 250 επίθετα (Halle 1973: 324). Εδώ τα θέματα των επιθέτων είναι ατονικά, με αποτέλεσμα στο αρσενικό και ουδέτερο γένος, όπως και στον πληθυντικό της βραχείας μορφής, ο τόνος να βρίσκεται στην αρχική συλλαβή. Στο θηλυκό γένος της βραχείας μορφής ο τόνος βρίσκεται στην κατάληξη, που είναι τονική. Ο τόνος στη ληκτική συλλαβή του θέματος στην εκτεταμένη μορφή του επιθέτου θα μπορούσε να αποδοθεί στην προτονικότητα των κλιτικών καταλήξεων ή σε τονική αλλομορφία του θέματος.

(108)	Αρσ. βραχείας	} ‘_____ - _____	Θηλ. βραχείας	→	_____ - _____
	Ουδ. βραχείας		Εκτεταμένη	→	_____ - _____
	Πληθ. βραχείας				

(109)	<i>χολόδnyj</i>	<i>χολόδный</i>	‘κρύος’	
	<u>Αρσ.</u>	<u>Θηλ.</u>	<u>Ουδ.</u>	<u>Πληθ.</u>
		<i>Βραχεία μορφή</i>		
	χόlod’en ⁴⁰	χολodn-ά	χόlodn-o	χόlodn-γ ⁴¹
	холоден	холодн-ά	холодн-o	холодн-ы
		<i>Εκτεταμένη μορφή</i>		
	χολόdn-yj	χολόdn-aja	χολόdn-oje	χολόdn-yje
	холодн-ый	холодн-ая	холодн-ое	холодн-ые

(110)	<i>ves’óluj</i>	<i>весёлый</i>	‘χαρούμενος’ (Halle 1973: 325)	
	<u>Αρσ.</u>	<u>Θηλ.</u>	<u>Ουδ.</u>	<u>Πληθ.</u>
		<i>Βραχεία μορφή</i>		
	ν’és’el	ν’es’el-ά	ν’és’el-o	ν’és’el-γ ⁴²
	вёсел	весел-ά	вёсел-o	вёсел-ы

³⁹ Σύμφωνα με τον Levin (1978: 55), το επίθετο *zдорónij*, όταν σημαίνει ‘δυνατός’, κλίνεται σύμφωνα με το παράδειγμα που παρουσιάζουμε στη συνέχεια. Όταν όμως σημαίνει ‘υγιής’, το θέμα του επιθέτου είναι τονικό και διατηρεί τον τόνο στη δεύτερη συλλαβή (*zдорón-*) σε όλους τους τύπους (βλ. πρώτη υποκατηγορία).

⁴⁰ Στο θέμα προστίθεται το φωνήεν /e/ (βλ. και υποσημ. 37).

⁴¹ Υπάρχει και δεύτερος τύπος *χολodný* (Melvold 1990: 218, σημ. 16).

⁴² Και *ν’eselý*.

Εκτεταμένη μορφή

v'es'ól-yj	v'es'ól-aja	v'es'ól-oje	v'es'ól-yje
vesël-ый	vesël-ая	vesël-ое	vesël-ые

Παρατηρούμε ότι η δεύτερη και τρίτη τονική υποκατηγορία επιθέτων έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό: στην εκτεταμένη μορφή του κλιτικού παραδείγματος ο τόνος πραγματώνεται στη ληκτική συλλαβή του θέματος και όχι στη θέση που επιβάλλει το θέμα (υποκατηγορία 2, μετατονικό θέμα) ή κάποιο άλλο μόρφημα (υποκατηγορία 3, ατονικό θέμα, τονικές κλιτικές καταλήξεις). Αυτό ενισχύει περαιτέρω την άποψη ότι υπάρχει μια υπολανθάνουσα τάση σε πιο συχνούς ή παραγωγικούς τύπους λέξεων ο τόνος να πραγματώνεται στη ληκτική συλλαβή του θέματος.

Τα τονικά σχήματα των επιθέτων που εξετάσαμε παραπάνω συνοψίζονται στον ακόλουθο πίνακα:

Πίνακας 22. Τονικά σχήματα επιθέτων της Ρωσικής

Τονισμός		Βραχεία μορφή		Εκτεταμένη μορφή
Σταθερός στο θέμα		$\frac{\text{---}}{\text{---}} \text{---}$ <i>bogát</i>		$\frac{\text{---}}{\text{---}} \text{---}$ <i>bogát-yj</i>
Σταθερός στην κατάληξη		$\frac{\text{---}}{\text{---}} \text{---}$ <i>sm'ešn-á</i>		$\frac{\text{---}}{\text{---}} \text{---}$ <i>sm'ešn-ája</i>
Μετακινούμενος	Αρχική συλλαβή-Κατάληξη	Αρσ, Ουδ, Πληθ	Θηλ	$\frac{\text{---}}{\text{---}} \text{---}$ <i>molod-ój</i>
		$\frac{\text{---}}{\text{---}} \text{---}$ <i>mólod</i>	$\frac{\text{---}}{\text{---}} \text{---}$ <i>molod-á</i>	
	Κατάληξη-Τελευταία συλλαβή θέματος	$\frac{\text{---}}{\text{---}} \text{---}$ <i>xoroš-á</i>		$\frac{\text{---}}{\text{---}} \text{---}$ <i>xoroš-ája</i>
Αρχική συλλαβή-Κατάληξη-Τελευταία συλλαβή θέματος	Αρσ, Ουδ, Πληθ	Θηλ	$\frac{\text{---}}{\text{---}} \text{---}$ <i>xolódn-yj</i>	
	$\frac{\text{---}}{\text{---}} \text{---}$ <i>xólođen</i>	$\frac{\text{---}}{\text{---}} \text{---}$ <i>xolodn-á</i>		

2.5.2.5. Τονισμός ρήματος της Ρωσικής

2.5.2.5.1. Παρατηρήσεις για τη μορφολογική δομή του ρήματος

Πριν προχωρήσουμε στην εξέταση και ανάλυση των τονικών φαινομένων που παρατηρούνται στη ρηματική μορφολογία, είναι χρήσιμη μια σύντομη περιγραφή της μορφολογικής δομής των ρηματικών τύπων⁴³ (για μια λεπτομερή ανάλυση της ρηματικής κλιτικής μορφολογίας βλ. κεφ. Μορφολογία, ενότητα 3.2.). Κάθε ρήμα της Ρωσικής αποτελείται από τη βάση και το κλιτικό επίθημα, το οποίο στους μη παρελθοντικούς τύπους⁴⁴ δηλώνει πρόσωπο και αριθμό ενώ στους παρελθοντικούς δηλώνει γένος και αριθμό. Η βάση μπορεί να είναι απλή, να αποτελείται δηλαδή

⁴³ Για την περιγραφή αυτή θα βασιστούμε κυρίως στον Halle (1973: 89).

⁴⁴ Στους μη παρελθοντικούς περιλαμβάνονται οι τύποι του ενεστώτα και του συνοπτικού μέλλοντα.

από ένα θέμα, ή εκτεταμένη/παράγωγη, να προκύπτει δηλαδή από τον συνδυασμό του ρηματικού θέματος με κάποιο πρόθημα ή ρηματικό επίθημα. Το αν πριν από το θέμα προηγείται κάποιο πρόθημα δεν επηρεάζει σημαντικά την κλίση του ρήματος. Αντίθετα, το αν υπάρχει ή όχι επίθημα στη βάση του ρήματος είναι ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς μια βασική διάκριση των ρημάτων της Ρωσικής, που επηρεάζει καίρια και τον τονισμό τους, αφορά ακριβώς την παρουσία ή απουσία ρηματικού επιθήματος. Όσα ρηματικά θέματα δεν επεκτείνονται με κάποιο επίθημα ονομάζονται *μη επιθηματοποιημένα* (nonsuffixed) ή *κύρια* (primary), ενώ αντίστοιχα όσα παίρνουν ρηματικό επίθημα ονομάζονται *επιθηματοποιημένα* (suffixed) ή *δευτερεύοντα* (secondary) (Levin 1978: 77).⁴⁵ Ακολουθούν δύο παραδείγματα ρηματικών τύπων με ρηματικό επίθημα (111α) και χωρίς (111β):

(111)	α.	/u-kaz-á-l-a/	→	ukazála γκαζάλα
		Πρθμ-Θέμα-Επθμ-Πρλ-Θηλ		‘(αυτή) υπέδειξε’
	β.	/u-nes-l-á/	→	uh’eslá γνεσλά
		Πρθμ-Θέμα-Πρλ-Θηλ		‘(αυτή) έφυγε και πήρε μαζί της’

Τα πρωτεύοντα ρήματα παρουσιάζουν μια πιο απλή τονική συμπεριφορά σε σχέση με τα δευτερεύοντα. Για τον λόγο αυτόν θα αποτελέσουν και την πρώτη κατηγορία που θα εξετάσουμε, παρόλο που αριθμητικά είναι πολύ λιγότερα από τα δευτερεύοντα (περίπου 90 σύμφωνα με τη Melvold (1990)).

2.5.2.5.2. Μη επιθηματοποιημένα ρήματα

Ανάλογα με τη θέση του τόνου κατά την κλίση, μπορούμε να διακρίνουμε τα μη επιθηματοποιημένα ρήματα σε αυτά που διατηρούν τον τόνο σταθερά σε συλλαβή του θέματος, σε αυτά που τονίζονται σταθερά στην κατάληξη και σε αυτά που δεν έχουν σταθερό τονισμό. Ας εξετάσουμε κάθε κατηγορία ξεχωριστά:

2.5.2.5.2.1. Ρήματα με σταθερό τόνο στο θέμα

Τα ρήματα αυτής της κατηγορίας τονίζονται σταθερά στο θέμα, το οποίο είναι τονικό και επιβάλλει τον τονισμό του σε όλους τους τύπους του ρήματος. Τα ρηματικά θέματα που ανήκουν σε αυτή την κατηγορία είναι ελάχιστα.⁴⁶

(112)	‘ezt’	лезть	‘σκαρφαλώνω, τρυπώνω’	(Melvold 1990: 80)	
			Μη παρελθόν		
		Ενικός αριθμός	Πληθυντικός αριθμός		
	1	‘éz-u	λέζ-γ	‘éz’-em	λέζ-em
	2	‘éz’-eš	λέζ-ешь	‘éz’-et’e	λέζ-ete
	3	‘éz’-et	λέζ-ет	‘éz-ut	λέζ-γт

⁴⁵ Η Melvold (1990: 78) προτείνει επίσης τους όρους *nonderived* και *athematic verbs*.

⁴⁶ Είναι μόλις 16, σύμφωνα με τον Halle (1973: 325), στον οποίο παρατίθεται πλήρης λίστα.

Παρελθόν		
Αρσ.	΄έζ	λέζ
Θηλ.	΄έζ- -α	λέζ-л-α
Ουδ.	΄έζ- -ο	λέζ-л-ο
Πληθ.	΄έζ- '-ι	λέζ-л-и

2.5.2.5.2.2. Ρήματα με σταθερό τόνο στην κατάληξη

Παρατηρούμε ότι τα ρήματα αυτά, που αποτελούν και τη μεγαλύτερη υποκατηγορία των μη επιθηματοποιημένων ρημάτων με σταθερό τονισμό, διαθέτουν μετατονικά θέματα, με αποτέλεσμα σε όλους τους τύπους να τονίζεται η κατάληξη ή, όπου αυτή είναι μηδενική, η τελευταία συλλαβή του θέματος:

(113) *v'eztí* *vezmí* 'μεταφέρω' (Halle 1973: 326, Levin 1978: 87)

Μη παρελθόν				
	<i>Ενικός αριθμός</i>		<i>Πληθυντικός αριθμός</i>	
1	<i>v'ez-ύ</i>	<i>vez-ύ</i>	<i>v'ez'-όm</i>	<i>vez-ëm</i>
2	<i>v'ez'-όš</i>	<i>vez-ëшь</i>	<i>v'ez'-όt'e</i>	<i>vez-ëτε</i>
3	<i>v'ez'-όt</i>	<i>vez-ët</i>	<i>v'ez-út</i>	<i>vez-ýt</i>

Παρελθόν		
Αρσ.	<i>v'όζ</i>	<i>vëz</i>
Θηλ.	<i>v'ez- -ά</i>	<i>vez-л-ά</i>
Ουδ.	<i>v'ez- -ό</i>	<i>vez-л-ό</i>
Πληθ.	<i>v'ez- '-ί</i>	<i>vez-л-ί</i>

2.5.2.5.2.3. Ρήματα χωρίς σταθερό τονισμό

Στην κατηγορία των μη επιθηματοποιημένων ρημάτων με ασταθή τονισμό εντάσσονται τρία τονικά σχήματα που προκύπτουν από τις διαφορετικές κάθε φορά τονικές ιδιότητες των ρηματικών θεμάτων και των καταλήξεων. Θα εξετάσουμε στη συνέχεια κάθε σχήμα ξεχωριστά, παρακολουθώντας τις διάφορες μεταβολές του τόνου μέσα από παραδείγματα.

Στο πρώτο τονικό σχήμα ο τόνος βρίσκεται στην αρχική συλλαβή του ρήματος στους παρελθοντικούς τύπους του αρσενικού, του ουδετέρου και του πληθυντικού, ενώ στον παρελθοντικό τύπο του θηλυκού και σε όλους τους μη παρελθοντικούς τύπους τονίζεται η κατάληξη.

(114) Αρσ. [+παρελθόν] Θηλ. [+παρελθόν] } _____+'
 Ουδ. [+παρελθόν] [-παρελθόν] } _____+'
 Πληθ. [+παρελθόν] } _____+'

Τα θέματα αυτών των ρημάτων είναι ατονικά. Επομένως, όταν οι καταλήξεις είναι επίσης ατονικές, ο τόνος πραγματώνεται στην αριστερότερα κείμενη συλλαβή. Αντίθετα, οι καταλήξεις των μη παρελθοντικών τύπων και του παρελθοντικού τύπου για το θηλυκό γένος είναι τονικές, με

αποτέλεσμα ο τόνος να μετακινείται από την αρχική συλλαβή στην πρώτη συλλαβή της κατάληξης, όπως φαίνεται και στο παράδειγμα που ακολουθεί.

(115) *žit'* жить 'ζω, μένω, κατοικώ' (Melvold 1990: 81, Halle 1973: 326)

	Μη παρελθόν			
	Ενικός αριθμός		Πληθυντικός αριθμός	
1	<i>živ-ú</i>	жив-ý	<i>živ'-óm</i>	жив-ëm
2	<i>živ'-óš</i>	жив-ěшь	<i>živ'-ót'e</i>	жив-ëте
3	<i>živ'-ót</i>	жив-ët	<i>živ-út</i>	жив-ýt

	Παρελθόν	
Αрс.	<i>ži-l</i>	жи-л
Θηλ.	<i>ži-l-á</i>	жи-л-á
Ουδ.	<i>ži-l-o</i>	жи-л-ο
Πληθ.	<i>ži-l'-i</i>	жи-л-и

Μια δεύτερη υποκατηγορία συγκροτούν τα ρήματα που σε όλους τους μη παρελθοντικούς τύπους τονίζονται στην κατάληξη, ενώ στους παρελθοντικούς τύπους ο τόνος βρίσκεται στην τελευταία συλλαβή του θέματος:

(116) [-παρελθόν] → ____+' ____ [+παρελθόν] → ____'+ ____

Σε αυτή την περίπτωση κάποιος θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι υπάρχουν δύο τονικά αλλόμορφα θέματος: μετατονικό στους μη παρελθοντικούς τύπους και τονικό στους παρελθοντικούς. Μια εναλλακτική – αν και λιγότερο βάσιμη – υπόθεση θα ήταν να θεωρήσουμε τα θέματα των ρημάτων ως μετατονικά που επιβάλλουν τον τονισμό τους στους μη παρελθοντικούς τύπους αλλά υποκύπτουν στους παρελθοντικούς στην κυριαρχία των προτονικών καταλήξεων:

(117) *str'ič'* стричь 'κουρεύω' (Melvold 1990: 81, Levin 1978: 88)

	Μη παρελθόν			
	Ενικός αριθμός		Πληθυντικός αριθμός	
1	<i>str'ig-ú</i>	стриг-ý	<i>str'iz-óm</i>	стриж-ëm
2	<i>str'iz-óš</i>	стриж-ěшь	<i>str'iz-ót'e</i>	стриж-ëте
3	<i>str'iz-ót</i>	стриж-ët	<i>str'ig-út</i>	стриг-ýt

	Παρελθόν	
Αрс.	<i>str'ig</i>	стриг
Θηλ.	<i>str'ig-l-a</i>	стриг-л-а
Ουδ.	<i>str'ig-l-o</i>	стриг-л-ο
Πληθ.	<i>str'ig-l'-i</i>	стриг-л-и

Ένα ξεχωριστό τονικό σχήμα ακολουθεί το ρήμα *moč'* 'μπορώ' μαζί με έξι ακόμα ρήματα (Halle 1973: 327). Εδώ ο τόνος βρίσκεται στο θέμα στους μη παρελθοντικούς τύπους εκτός από το πρώτο πρόσωπο ενικού, όπου βρίσκεται στην κατάληξη. Οι παρελθοντικοί τύποι τονίζονται στην κατάληξη, με μόνη εξαίρεση τον τύπο του αρσενικού που τονίζεται στο θέμα:

(118)	1En [-παρελθόν] Θηλ. [+παρελθόν] Ουδ. [+παρελθόν] Πληθ. [+παρελθόν]	}	_____+'_____	}	[-παρελθόν] Αρσ. [+παρελθόν]	}	_____+'_____
-------	--	---	--------------	---	---------------------------------	---	--------------

Το θέμα αυτών των ρημάτων είναι μετατονικό στους παρελθοντικούς τύπους και στο 1En του μη παρελθοντικού και τονικό στη ληκτική συλλαβή του θέματος στους υπόλοιπους τύπους. Η εναλλακτική υπόθεση της προτονικότητας των καταλήξεων των μη παρελθοντικών τύπων (με εξαίρεση το 1En) και της κατάληξης του αρσενικού γένος στο παρελθόν θα μπορούσε επίσης να υιοθετηθεί.

(119) *moč'* *močb* 'μπορώ' (Melvold 1990: 109, Halle 1973: 327)

	Μη παρελθόν			
	<i>Ενικός αριθμός</i>		<i>Πληθυντικός αριθμός</i>	
1	<i>mog-ύ</i>	<i>μογ-ύ</i>	<i>μόž-em</i>	<i>μόж-em</i>
2	<i>μόž-eš</i>	<i>μόж-ешь</i>	<i>μόž-et'e</i>	<i>μόж-ете</i>
3	<i>μόž-et</i>	<i>μόж-ет</i>	<i>μόg-ut</i>	<i>μόг-γт</i>
	Παρελθόν			
Αρσ.	<i>mog</i>	<i>μοг</i>		
Θηλ.	<i>mog-l-ά</i>	<i>μοг-л-ά</i>		
Ουδ.	<i>mog-l-ό</i>	<i>μοг-л-ό</i>		
Πληθ.	<i>mog-l'-ί</i>	<i>мог-л-й</i>		

2.5.2.5.3. Επιθηματοποιημένα ρήματα

Τα ρήματα που περιέχουν στη δομή τους κάποιο θεματικό επίθημα, το οποίο επεκτείνει το θέμα, εμφανίζουν πιο σύνθετα τονικά σχήματα, καθώς η θέση του τόνου προκύπτει από τις τονικές ιδιότητες όχι μόνο του θέματος και της κατάληξης, αλλά και του επιθήματος. Παρόλα αυτά, μπορούμε και εδώ να συστηματοποιήσουμε τις τονικές μεταβολές που παρατηρούνται κατά τον σχηματισμό των τύπων ενός ρήματος, διακρίνοντας καταρχήν δύο βασικές κατηγορίες: ρήματα με σταθερό τόνο σε κάποια συλλαβή της ρηματικής βάσης (είτε στο θέμα είτε στο επίθημα) και ρήματα χωρίς σταθερό τονισμό. Στις υποενότητες που ακολουθούν θα εξετάσουμε κάθε κατηγορία ξεχωριστά μέσα από συγκεκριμένα παραδείγματα.

2.5.2.5.3.1. Ρήματα με σταθερό τόνο στη ρηματική βάση

Στο ρήμα *tr'ébonat'*, που αποτελείται από το ρηματικό θέμα *tr'eb-* και το επίθημα *-ona-*, ο τόνος διατηρείται στο θέμα σε όλους τους τύπους. Αυτό σημαίνει ότι το θέμα *tr'eb-* είναι τονικό και επιβάλλει τις τονικές του ιδιότητες σε όλους τους ρηματικούς τύπους:

(120) *tr'ėbovat'* *τρέβοвамь* 'απαιτώ' (Levin 1978: 95, Melvold 1990: 258)

Μη παρελθόν

	Ενικός αριθμός		Πληθυντικός αριθμός	
1	<i>tr'ėb-uj-u</i> ⁴⁷	τρέβ-γ-ю	<i>tr'ėb-uj-em</i>	τρέβ-γ-ем
2	<i>tr'ėb-uj-eš</i>	τρέβ-γ-ешь	<i>tr'ėb-uj-et'e</i>	τρέβ-γ-ете
3	<i>tr'ėb-uj-et</i>	τρέβ-γ-ет	<i>tr'ėb-uj-ut</i>	τρέβ-γ-ют

Παρελθόν

Αрс.	<i>tr'ėb-ova-l</i>	τρέβ-ова-л
Θηλ.	<i>tr'ėb-ova-l-a</i>	τρέβ-ова-л-а
Ουδ.	<i>tr'ėb-ova-l-o</i>	τρέβ-ова-л-ο
Πληθ.	<i>tr'ėb-ova-l'-i</i>	τρέβ-ова-л-и

Σε άλλα ρήματα, ωστόσο, που σχηματίζονται με το επίθημα *-ονα-*, η θέση του τόνου καθορίζεται από τις εγγενείς ιδιότητες του επιθήματος και όχι του ρηματικού θέματος. Έτσι, στις περιπτώσεις αυτές, ο τόνος βρίσκεται σταθερά στο επίθημα *-ονα-*, όπως φαίνεται και στο παράδειγμα (121):

(121) *r'isovát'* *рисовать* 'σχεδιάζω' (Melvold 1990: 258)

Μη παρελθόν

	Ενικός αριθμός		Πληθυντικός αριθμός	
1	<i>r'is-új-u</i>	рис-ý-ю	<i>r'is-új-em</i>	рис-ý-ем
2	<i>r'is-új-eš</i>	рис-ý-ешь	<i>r'is-új-et'e</i>	рис-ý-ете
3	<i>r'is-új-et</i>	рис-ý-ет	<i>r'is-új-ut</i>	рис-ý-ют

Παρελθόν

Αрс.	<i>r'is-oná-l</i>	рис-οβά-л
Θηλ.	<i>r'is-oná-l-a</i>	рис-οβά-л-а
Ουδ.	<i>r'is-oná-l-o</i>	рис-οβά-л-ο
Πληθ.	<i>r'is-oná-l'-i</i>	рис-οβά-л-и

Ένα ξεχωριστό υποσύνολο μεταξύ των επιθηματοποιημένων ρημάτων συγκροτούν όσα αποτελούνται από το ρηματικό θέμα και αυτό που παραδοσιακά ονομάζεται 'θεματικό φωνήεν' (Melvold 1990: 236). Ως θεματικά φωνήεντα μπορούν να προσαρτηθούν σε ρηματικά θέματα τα φωνήεντα /i/, /e/ και /a/. Μια ιδιαιτερότητα αυτών των επιθημάτων είναι ότι δεν πραγματώνονται φωνητικά κατά τον σχηματισμό των μη παρελθοντικών τύπων,⁴⁸ προκαλώντας συχνά μια τονική ασυμμετρία ανάμεσα στους παρελθοντικούς και μη παρελθοντικούς τύπους, η οποία μπορεί να έχει διάφορες εκφάνσεις, όπως θα δούμε στη συνέχεια. Προς το παρόν, στο πλαίσιο αυτής της υποενότητας, θα εξετάσουμε την περίπτωση το ρήμα να τονίζεται σταθερά σε συλλαβή του θέματος, χωρίς να επηρεάζεται από την ύπαρξη θεματικού φωνήεντος, όπως φαίνεται και στα παραδείγματα που ακολουθούν:

⁴⁷ Λόγω μορφοφωнологικών διαδικασιών που δε θα αναλύσουμε στο πλαίσιο της παρούσας περιγραφής, το επίθημα *-ονα-/-οσα-* στους μη παρελθοντικούς τύπους τρέπεται σε *-uj-/-γю-* (Levin 1978: 93).

⁴⁸ Η μη πραγμάτωση του επιθήματος συνοδεύεται και από διάφορες φωνολογικές αλλαγές στο θέμα, οι οποίες δε θα μας απασχολήσουν στην παρούσα περιγραφή.

(122) *v'idet'* *vúdet'* 'βλέπω' (Melvold 1990: 239)

Μη παρελθόν

Ενικός αριθμός

Πληθυντικός αριθμός

1	<i>v'iz'-u</i>	<i>vúž-γ</i>	<i>v'id'-im</i>	<i>víd-им</i>
2	<i>v'id'-iš</i>	<i>víd-ишь</i>	<i>v'id'-it'e</i>	<i>víd-ите</i>
3	<i>v'id'-it</i>	<i>víd-ит</i>	<i>v'id'-at</i>	<i>víd-ят</i>

Παρελθόν

Αρσ.	<i>v'id'-e-l</i>	<i>víd-e-л</i>
Θηλ.	<i>v'id'-e-l-a</i>	<i>víd-e-л-a</i>
Ουδ.	<i>v'id'-e-l-o</i>	<i>víd-e-л-o</i>
Πληθ.	<i>v'id'-e-l'-i</i>	<i>víd-e-л-и</i>

(123) *d'élat'* *délat'* 'κάνω' (Timberlake 1993: 827)

Μη παρελθόν

Ενικός αριθμός

Πληθυντικός αριθμός

1	<i>d'él-a-ju</i>	<i>dél-a-ю</i>	<i>d'él-a-jem</i>	<i>dél-a-em</i>
2	<i>d'él-a-ješ</i>	<i>dél-a-ешь</i>	<i>d'él-a-jet'e</i>	<i>dél-a-ете</i>
3	<i>d'él-a-jet</i>	<i>dél-a-ет</i>	<i>d'él-a-jut</i>	<i>dél-a-ют</i>

Παρελθόν

Αρσ.	<i>d'él-a-l</i>	<i>dél-a-л</i>
Θηλ.	<i>d'él-a-l-a</i>	<i>dél-a-л-a</i>
Ουδ.	<i>d'él-a-l-o</i>	<i>dél-a-л-o</i>
Πληθ.	<i>d'él-a-l'-i</i>	<i>dél-a-л-и</i>

2.5.2.5.3.2. Ρήματα χωρίς σταθερό τονισμό

Τα ρήματα που δε διατηρούν τον τόνο στην ίδια συλλαβική θέση μπορούν να ταξινομηθούν σε δύο υποκατηγορίες. Όπως θα διαπιστώσουμε και στη συνέχεια, οι μετακινήσεις του τόνου, που διακρίνουν και τις δύο υποκατηγορίες, παρατηρούνται στους μη παρελθοντικούς τύπους, ενώ, αντίθετα, οι παρελθοντικοί τύποι τονίζονται σταθερά στην τελευταία συλλαβή της ρηματικής βάσης.

Στο πρώτο τονικό σχήμα, τα ρήματα στους μη παρελθοντικούς τύπους τονίζονται στην κατάληξη, ενώ στους τύπους που δηλώνουν παρελθόν τονίζονται στην τελευταία συλλαβή της ρηματικής βάσης:

(124) [-παρελθόν] → _____+'_____ [+παρελθόν] → _____'+_____

Στο παράδειγμα (125) βλέπουμε την εφαρμογή του συγκεκριμένου τονικού σχήματος στο ρήμα *stolknúť*, που αποτελείται από το ρηματικό θέμα *stolk-* και το επίθημα *-nu-*:

(125) *stolknúť* столкнѣть ‘ρίχνω κάτω’ (Halle 1973: 329, Melvold 1990: 296)

Μη παρελθόν

	Ενικός αριθμός		Πληθυντικός αριθμός	
1	<i>stolk-n-ú</i>	столк-н-ý	<i>stolk-n’-óm</i>	столк-н-ëm
2	<i>stolk-n’-óš</i>	столк-н-ěшь	<i>stolk-n’-ót’e</i>	столк-н-ěте
3	<i>stolk-n’-ót</i>	столк-н-ět	<i>stolk-n-út</i>	столк-н-ýt

Παρελθόν

Αрс.	<i>stolk-nú-l</i>	столк-н-ý-л
Θηλ.	<i>stolk-nú-l-a</i>	столк-н-ý-л-a
Ουδ.	<i>stolk-nú-l-o</i>	столк-н-ý-л-o
Πληθ.	<i>stolk-nú-l’-i</i>	столк-н-ý-л-и

Η τονική συμπεριφορά που παρατηρείται στο παραπάνω παράδειγμα μπορεί να ερμηνευθεί ως εξής: το επίθημα *-nu-* είναι τονικό, ενώ το ρηματικό θέμα είναι ατονικό. Στους τύπους που δηλώνουν παρελθόν, επομένως, ο τόνος βρίσκεται σταθερά στο επίθημα. Στους μη παρελθοντικούς τύπους, όμως, το φωνήεν /u/ του επιθήματος χάνεται, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει συλλαβικός πυρήνας για να υποδεχθεί τον εγγενή τόνο. Έτσι, ο τόνος πραγματώνεται στην αμέσως επόμενη συλλαβή:

(126) α. /*stolk-nú-l-a*/ → *stolknúla* ‘ρίχνω κάτω-ΡημΕπθμ-Πρλ-Θηλ’
 β. /*stolk-nú-u*/ → *stolknú* ‘ρίχνω κάτω-ΡημΕπθμ-1Εν’

Την ίδια φωνολογική διαδικασία συναντάμε και στα ρήματα με θεματικό φωνήεν που ανήκουν σε αυτήν την υποκατηγορία. Έχουμε ήδη αναφέρει ότι το θεματικό φωνήεν δεν πραγματώνεται κατά το σχηματισμό των μη παρελθοντικών τύπων (βλ. 2.5.2.5.3.1.). Ωστόσο, τα ρήματα αυτά παρουσιάζουν μια ιδιαιτερότητα: όσα ρήματα έχουν θεματικό φωνήεν /i/ ή /e/ ακολουθούν κανονικά το σχήμα που μόλις περιγράψαμε, τονίζονται δηλαδή στην κατάληξη στους μη παρελθοντικούς τύπους και στην τελευταία συλλαβή της βάσης στους τύπους που δηλώνουν παρελθόν. Όσα ρήματα, όμως, έχουν θεματικό φωνήεν /a/, στους μη παρελθοντικούς τύπους δεν τονίζονται στην κατάληξη αλλά στην τελευταία συλλαβή του θέματος. Ο τόνος, δηλαδή, μετακινείται προς τα αριστερά, στην αμέσως προηγούμενη συλλαβή:⁴⁹

(127) α. /*bered-í-it*/ → *b’er’ed’ít* ‘ερεθίζω-ΡημΕπθμ-3Εν’
 β. /*koleb-á-et*/ → *kol’ébl’et*⁵⁰ ‘ταλαντώνω-ΡημΕπθμ-3Εν’

⁴⁹ Στο πλαίσιο της παρούσας ανάλυσης και δεδομένου ότι δεν επιχειρούμε μορφοφωολογική ανάλυση του ρήματος της Ρωσικής βάσει κάποιου θεωρητικού μοντέλου, περιοριζόμαστε στην απλή περιγραφή του φαινομένου χωρίς να διερευνούμε τα αίτια που το προκαλούν. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Melvold (1990: 240-290).

⁵⁰ Τα ρήματα με θεματικό φωνήεν /a/ υφίστανται κάποιες φωνολογικές μεταβολές στο θέμα τους κατά τον σχηματισμό των μη παρελθοντικών τύπων. Στα ρηματικά θέματα, λοιπόν, που λήγουν σε χειλικό σύμφωνο, όπως στο παράδειγμά μας, προστίθεται ο φθόγγος /l/ (Melvold 1990: 246).

Παραθέτουμε τα κλιτικά παραδείγματα των ρημάτων *b'er'ed'it'/бередуть* 'εκνευρίζω' και *kol'ebat'/колебать* 'κουνώ':

(128) *b'er'ed'it'* *бередуть* 'εκνευρίζω' (Melvold 1990: 240)

Μη παρελθόν

Ενικός αριθμός

Πληθυντικός αριθμός

1	<i>b'er'ež-ú</i>	береж-ý	<i>b'er'ed'-ím</i>	беред-ím
2	<i>b'er'ed'-iš</i>	беред-íшь	<i>b'er'ed'-ít'e</i>	беред-íte
3	<i>b'er'ed'-ít</i>	беред-ít	<i>b'er'ed'-át</i>	беред-ят

Παρελθόν

Αρσ.	<i>b'er'ed'-í-l</i>	беред-í-л
Θηλ.	<i>b'er'ed'-í-l-a</i>	беред-í-л-a
Ουδ.	<i>b'er'ed'-í-l-o</i>	беред-í-л-o
Πληθ.	<i>b'er'ed'-í-l'-i</i>	беред-í-л-и

(129) *kol'ebát'* *колебать* 'ταλαντώνω' (Melvold 1990: 240)

Μη παρελθόν

Ενικός αριθμός

Πληθυντικός αριθμός

1	<i>kol'ébl'-u</i>	колéбл-ю	<i>kol'ébl'-em</i>	колéбл-ем
2	<i>kol'ébl'-eš</i>	колéбл-ешь	<i>kol'ébl'-et'e</i>	колéбл-ете
3	<i>kol'ébl'-et</i>	колéбл-ет	<i>kol'ébl'-ut</i>	колéбл-ют

Παρελθόν

Αρσ.	<i>kol'eb-á-l</i>	колеб-á-л
Θηλ.	<i>kol'eb-á-l-a</i>	колеб-á-л-a
Ουδ.	<i>kol'eb-á-l-o</i>	колеб-á-л-o
Πληθ.	<i>kol'eb-á-l'-i</i>	колеб-á-л-и

Η δεύτερη υποκατηγορία ρημάτων με μετακινούμενο τόνο περιλαμβάνει ρήματα που παράγονται και με τα τρία θεματικά φωνήεντα (/i/, /e/, /a/), αλλά και με άλλα επιθήματα. Σε αυτή την περίπτωση ο τόνος βρίσκεται στην τελευταία συλλαβή της βάσης κατά τον σχηματισμό των παρελθοντικών τύπων, ωστόσο στους μη παρελθοντικούς τύπους δεν είναι σταθερός: στο πρώτο πρόσωπο του ενικού βρίσκεται στην κατάληξη, ενώ στους υπόλοιπους τύπους μετακινείται στην τελευταία συλλαβή του ρηματικού θέματος. Δίνεται στη συνέχεια ένα παράδειγμα ρήματος με θεματικό φωνήεν (130) και ένα παράδειγμα ρήματος με το επίθημα *-nu-* (131).

(130) *bormotát'* *бормотать* 'μουρμουρίζω' (Melvold 1990: 240)

Μη παρελθόν

Ενικός αριθμός

Πληθυντικός αριθμός

1	<i>bormoč-ú</i>	бормоч-ý	<i>bormoč-em</i>	бормóч-ем
2	<i>bormoč-es</i>	бормóч-ешь	<i>bormoč-et'e</i>	бормóч-ете
3	<i>bormoč-et</i>	бормóч-ет	<i>bormoč-ut</i>	бормóч-ют

		συλλαβή θέματος- Τελευταία συλλαβή βάσης	$\frac{-}{\text{bormo}\check{\text{c}}-\acute{\text{u}}}$	$\frac{\acute{\text{u}}}{\text{bormo}\check{\text{c}}-\text{es}}$	<i>bormot-á-l-a</i>
--	--	--	---	---	---------------------

Ορισμένες περιπτώσεις ρημάτων που είδαμε να αποκλίνουν από τα βασικά τονικά σχήματα συνοψίζονται στον ακόλουθο πίνακα:

Πίνακας 24. Ιδιαίτερα τονικά σχήματα ρημάτων της Ρωσικής

	Τονισμός		[-παρελθόν]		[+παρελθόν]
Μη επιθηματο- ποιημένα	Μετακινούμενος	Κατάληξη- Τελευταία συλλαβή θέματος	1Ev	Άλλα πρόσωπα	
			$\frac{-}{\text{mog}-\acute{\text{u}}}$	$\frac{\acute{\text{u}}}{\text{mó}\check{\text{z}}-\text{e}\check{\text{s}}}$	$\frac{-}{\text{mog}-\acute{\text{l}}-\acute{\text{a}}}$
Επιθηματο- ποιημένα	Μετακινούμενος	Τελευταία συλλαβή θέματος- Τελευταία συλλαβή βάσης	$\frac{\acute{\text{u}}}{\text{kol}'\acute{\text{e}}\text{b}\acute{\text{l}}-\text{u}}$		$\frac{\acute{\text{u}}}{\text{kol}'\text{e}\text{b}-\acute{\text{a}}-\acute{\text{l}}-\acute{\text{a}}}$

2.5.2.5.4. Τονισμός της προστακτικής

Η προστακτική σχηματίζεται με την προσθήκη της κατάληξης *-i* / *-u* στη βάση του ρήματος (132α) ή με μηδενική κατάληξη (*-∅*), όταν η ρηματική βάση λήγει σε έναν απλό συμφωνικό φθόγγο και ο τόνος δε βρίσκεται στην κατάληξη στους μη παρελθοντικούς τύπους (132β) (βλ. και κεφ. Μορφολογία, υποενότητα 3.2.3.1.3.2.). Και στις δύο περιπτώσεις έχουμε ουρανικοποίηση του τελικού συμφώνου, όπου αυτή είναι δυνατή (Levin 1978: 101).

- (132) α. *id'-í* ид-í 'πηγαίνω-Προστ' (Cubberley 2002: 159)
β. *pláč-∅* плáč-ь 'κλαίω-Προστ' (Cubberley 2002: 159)

Όσον αφορά τον τονισμό, τα ρήματα που έχουν τονικό θέμα και διατηρούν τον τόνο σταθερό στην ίδια συλλαβή σε όλους τους μη παρελθοντικούς τύπους, δε μεταβάλλουν τον τονισμό τους στην προστακτική (παραδείγματα 133α-γ). Σε όλες τις άλλες περιπτώσεις οι τύποι της προστακτικής τονίζονται στην κατάληξη (133δ-ε) και, όπου αυτή είναι μηδενική, στην προηγούμενη συλλαβή (133στ).

- (133) α. *kónč-i* кóнч-и 'τελειώνω-Προστ' (Levin 1978: 103)
β. *kr'íkñ'-i* кр'íкñ-и 'φωνάζω-Προστ' (Levin 1978: 103)
γ. *čitáj-∅* читáй-∅ 'διαβάζω-Προστ' (Levin 1978: 103)
δ. *p'íš'-í* пиш-í 'γράφω-Προστ' (Cubberley 2002: 159)
ε. *porpros'-í* попрос-í 'ζητάω-Προστ' (Cubberley 2002: 159)
στ. *stój-∅* стóй-∅ 'στέκομαι-Προστ' (Levin 1978: 102)

2.5.2.5.5. Τονισμός των μετοχών

Διακρίνονται τέσσερις κατηγορίες επιθετικών μετοχών (βλ. και κεφ. Μορφολογία, υποενότητα 3.2.3.1.8): *ενεργητική μη παρελθοντικού* (present active), *παθητική μη παρελθοντικού* (present passive), *ενεργητική παρελθοντικού* (past active) και *παθητική παρελθοντικού* (past passive). Η παθητική μη παρελθοντικού (στο εξής Πμπ) και η ενεργητική παρελθοντικού (ΕΠ) είναι και οι απλούστερες όσον αφορά τον τονισμό, καθώς όσες προέρχονται από τονικά ρηματικά θέματα τονίζονται στη συλλαβή του θέματος που φέρει εγγενή τόνο, ενώ όσες παράγονται από μη τονικά θέματα τονίζονται στην τελευταία συλλαβή της ρηματικής βάσης (Halle 1973: 330). Με άλλα λόγια, όσα ρήματα φέρουν εγγενή τόνο, διατηρούν τον τόνο αυτόν και στους τύπους των μετοχών (παραδείγματα 134α-δ), ενώ τα ρήματα που έχουν ατονικό ή μετατονικό θέμα διαθέτουν μετοχές που τονίζονται στη συλλαβή που βρίσκεται αμέσως πριν την κατάληξη (134ε-η). Αυτό σημαίνει ότι το επίθημα που παράγει αυτές τις μετοχές είναι προτονικό και τοποθετεί τον τόνο στην προηγούμενη συλλαβή.

Δίπλα σε κάθε μετοχή δίνεται σε παρένθεση και το μη παρελθοντικό 1Εν, προκειμένου να είναι εμφανής η τονική ιδιότητα του ρηματικού θέματος. Τα παραδείγματα είναι από τον Halle (1973: 330).

(134)	α.	v'íd'-i-m-yj ⁵¹	в'иди-м-ый	‘βλέπω-Πμπ-ΚλιτΕπθμ’	(v'íž-u)
	β.	uvažá-e-m-yj	уважáе-м-ый	‘σέβομαι-Πμπ-ΚλιτΕπθμ’	(uvažáj-u)
	γ.	l'éz-š-ij	л'éz-ш-ий	‘σκαρφαλώνω-ΕΠ-ΚλιτΕπθμ’	(l'éz-u)
	δ.	tr'ébova-vš-ij	тр'эбова-вш-ий	‘απαιτώ-ΕΠ-ΚλιτΕπθμ’	(tr'ébuj-u)
	ε.	pr'ivoz'-í-m-yj	привоз'и-м-ый	‘φέρνω-Πμπ-ΚλιτΕπθμ’	(pr'ivož-ú)
	στ.	unos'-í-m-yj	унос'и-м-ый	‘παίρνω-Πμπ-ΚλιτΕπθμ’	(unos-ú)
	ζ.	gor'é-vš-ij	гор'э-вш-ий	‘καίω-ΕΠ-ΚλιτΕπθμ’	(gorj-ú)
	η.	l'ub'í-vš-ij	люб'и-вш-ий	‘αγαπώ-ΕΠ-ΚλιτΕπθμ’	(l'ublj-ú)

Με τον ίδιο τρόπο τονίζονται και οι ενεργητικές μετοχές μη παρελθοντικού (Εμπ) των ρημάτων που έχουν τονικά θέματα. Διατηρείται δηλαδή και στη μετοχή ο εγγενής τόνος που εμφανίζεται σε όλους τους υπόλοιπους ρηματικούς τύπους (παραδείγμα 135α). Η διαφορά βρίσκεται στα ρήματα με ατονικά ή μετατονικά θέματα. Εδώ ο τόνος τοποθετείται είτε στο φωνήεν που βρίσκεται πριν από το επίθημα της μετοχής (135β) είτε στην αμέσως προηγούμενη συλλαβή (135γ), κάτι που συνεπάγεται την ύπαρξη δύο αλλομορφικών ποικιλιών του επιθήματος που παράγει αυτές τις μετοχές, μιας τονικής και μιας προτονικής.

(135)	α.	v'ér'-a-šč-ij	в'еря-щ-ий	‘πιστεύω-Εμπ-ΚλιτΕπθμ’	(v'ér-u)
	β.	nos'-á-šč-ij	нос'я-щ-ий	‘κουβαλώ-Εμπ-ΚλιτΕπθμ’	(noš-ú)
	γ.	r'íš-u-šč-ij	р'иш-у-щ-ий	‘γράφω-Εμπ-ΚλιτΕπθμ’	(r'íš-ú)

Οι παθητικές μετοχές παρελθοντικού είναι αρκετά περίπλοκες ως προς τον τονισμό τους, κυρίως επειδή σχηματίζονται με τη βοήθεια διάφορων επιθημάτων (-n-/n-, -en-/en-, -t-/m-) που προκαλούν διαφορετικά κάθε φορά τονικά φαινόμενα. Η πραγμάτευσή τους χρειάζεται να είναι

⁵¹ Για τον σχηματισμό της Πμπ μετοχής χρησιμοποιείται το θέμα του μη παρελθοντικού 1Πληθ (βλ. Cubberley 2002: 163 και Κεφάλαιο 3: Μορφολογία, υποενότητα 3.2.3.1.8).

αρκετά εκτενής και δεν μπορεί να γίνει στο πλαίσιο αυτής της ανάλυσης. Στη σχετική βιβλιογραφία υπάρχουν αρκετές προτάσεις ανάλυσης και ερμηνείας της τονικής συμπεριφοράς αυτών των μετοχών (βλ. Halle 1973: 332-335, Halle & Kirarsky 1979, Feldstein 1986: 55-61).

2.5.2.6. Συμπεράσματα

Σε αυτή την ενότητα επιχειρήσαμε μια συνολική περιγραφή και ερμηνεία του τονισμού της Ρωσικής. Ειδικότερα, εξετάσαμε τις τονικές ιδιότητες των μορφημάτων της Ρωσικής και συζητήσαμε τα τονικά φαινόμενα που παρατηρούνται στο πλαίσιο της κλιτικής μορφολογίας. Η ανάλυση δεν είναι εξαντλητική, καθώς δεν μπορεί να συμπεριλάβει το σύνολο των εξαιρέσεων και των τονικών αποκλίσεων. Ωστόσο, παρά τη δεδομένη ποικιλομορφία, έγινε φανερό ότι το μεγαλύτερο μέρος των περιπτώσεων μπορεί να περιγραφεί από ένα αφηρημένο τονικό σύστημα, το οποίο, όπως θα διαπιστωθεί στη συνέχεια, είναι πολύ κοντά και στο αντίστοιχο που διέπει την Ελληνική. Η συστηματοποίηση και η ταξινόμηση των τονικών φαινομένων επιτρέπει την ανίχνευση των ομοιοτήτων και διαφορών όσον αφορά τον τονισμό ανάμεσα στις δύο γλώσσες, η οποία αποτελεί το θέμα της υποενότητας 2.5.4. (βλ. επίσης Πάππου-Ζουραβλιόβα κ.σ. (υπό έκδ.)).

2.5.3. Τονισμός της Ελληνικής (Ανθή Ρεβυθιάδου, Δήμητρα Ιωάννου & Γιώργος Μαρκόπουλος)

2.5.3.1. Εισαγωγή: Τυπολογία τονικών συστημάτων

Τα τονικά συστήματα διακρίνονται σε δύο μεγάλες τυπολογικές κατηγορίες, σε συστήματα με *δυναμικό τονισμό* και σε συστήματα με *μελωδικό/μουσικό τονισμό*. Η βασική διαφορά του μουσικού τόνου (tone) από τον δυναμικό (stress) έγκειται στον τρόπο πραγμάτωσης της τονισμένης συλλαβής. Στα συστήματα με μουσικό τόνο οι τονισμένες συλλαβές διακρίνονται από τις άτονες με βάση το *τονικό ύψος* (pitch), δηλαδή τη συχνότητα με την οποία πάλλονται οι φωνητικές χορδές. Αντίθετα, στα συστήματα με δυναμικό τονισμό η διάκριση γίνεται με βάση την *ένταση* (amplitude), δηλαδή με βάση το αν η τονισμένη συλλαβή προφέρεται με μεγαλύτερη ένταση από τις υπόλοιπες (Lodge 2009), και επιπλέον τη *διάρκεια* (duration) και το τονικό ύψος (Arvaniti 1991). Η Ελληνική ανήκει στα συστήματα με δυναμικό τονισμό (Arvaniti 1991, Revithiadou 1999). Η διάκριση στην ένταση έχει διακριτική λειτουργία, καθώς μπορεί να διαφοροποιήσει δύο λέξεις, που διαφέρουν μόνο ως προς τη θέση του τόνου (π.χ. *παίρνω* /pérno/ vs. *περνώ* /pernó/). Επιπλέον, η τονισμένη συλλαβή έχει μεγαλύτερη διάρκεια και υψηλότερο εύρος (Arvaniti 1991).

Ως προς τη θέση του τόνου, οι γλώσσες ταξινομούνται σε συστήματα με σταθερό τονισμό και σε συστήματα με ελεύθερο τονισμό (Hayes 1995). Στα συστήματα με σταθερό τονισμό η θέση του τόνου καθορίζεται αποκλειστικά από προσωδιακά στοιχεία φωνολογικής φύσης και προκύπτει ένας αλγόριθμος με βάση τον οποίο τονίζονται οι λέξεις. Αντίθετα, στα συστήματα ελεύθερου τονισμού δεν υπάρχει κάποιος συγκεκριμένος αλγόριθμος, αλλά η θέση του τόνου καθορίζεται στο διεπίπεδο της μορφοσύσταξης με τη φωνολογία (Alderete 1999, 2001a,b, Revithiadou 1999). Τα συστήματα με ελεύθερο τονισμό διακρίνονται σε δύο υποκατηγορίες, στα συστήματα με μορφολογικά καθορισμένο τόνο και σε συστήματα με λεξικό τόνο (Melvold 1990, Idsardi 1992, Halle & Idsardi 1995, van der Hulst 1999, Alderete 1999, 2001a, b, Revithiadou 1999, Chew 1999, μ.ά). Η Ελληνική ανήκει στα σύστημα ελεύθερου τονισμού και πιο συγκεκριμένα στα συστήματα λεξικού τονισμού (Revithiadou 1999). Μοναδικός περιορισμός είναι ο νόμος της τρισυλλαβίας, ο οποίος περιορίζει τον τόνο στις τρεις τελευταίες συλλαβές (Malikouti-Drachman & Drachman 1989,

Drachman & Malikouti-Drachman 1999, Revithiadou 1999). Η θέση του τόνου δεν επηρεάζεται από προσωδιακά στοιχεία (όπως για παράδειγμα το συλλαβικό βάρος) αλλά κάθε μόρφημα φέρει έναν εγγενή τόνο ήδη από το Λεξικό. Στις περιπτώσεις που ένα μόρφημα δε φέρει εγγενή τόνο υπόκειται στον φωνολογικό αλγόριθμο τονισμού που για την Ελληνική παράγει λέξεις με τόνο στην προπαραλήγουσα. Συναντάμε λοιπόν και εδώ, όπως και στη Ρωσική, ατονικά, τονικά και μετατονικά μορφήματα. Επιπλέον, η Ελληνική διαθέτει αρκετά προτονικά (κλιτικά και παραγωγικά) μορφήματα, τα οποία εναποθέτουν τον τόνο σε φωνήεν που προηγείται εκτός του πεδίου του μορφήματος.

(136) *τονικά*

α.	φαντάρος	[fandáros]	/fantár-os/
β.	γόνδολα	[γόνδολα]	/γόνδολ-a/

(137) *ατονικά*

α.	άνθρωπος	[άνθρωπος]	/anθrop-os/
β.	θάλασσα	[θάλασα]	/thalas-a/

(138) *προτονικά*

α.	ανθρώπου	[ανθρώπου]	/anθrop-^u/
β.	φακέλου	[facélou]	/fakel-^u/

(139) *μετατονικά*

α.	ουρανός	[uranós]	/uran^-os/
β.	αγορά	[αγορά]	/agor^-a/

Επειδή η Ελληνική έχει κλιτική μορφολογία (fusional), οι περισσότερες λέξεις αποτελούνται από δύο και περισσότερα μορφήματα. Κατά συνέπεια, όταν περισσότερα από ένα μορφήματα είναι φορείς λεξικών/εγγενών τόνων μπορεί να προκληθεί σύγκρουση (Revithiadou 1999). Η σύγκρουση που προκύπτει από τις διαφορετικές τονικές πληροφορίες που φέρει κάθε μόρφημα επιλύεται βάσει μιας συγκεκριμένης ιεραρχίας (Revithiadou 1999, 2007). Η ιεράρχηση αυτή γίνεται σύμφωνα με το ρόλο του κάθε μορφήματος στη λέξη και, επομένως η θέση του τόνου καθορίζεται από το μόρφημα που αποτελεί κεφαλή της λέξης, δηλαδή το συστατικό που καθορίζει τη μορφοσυντακτική κατηγορία της λέξης. Το συστατικό αυτό είναι το θέμα για τις κλιτές λέξεις και η παραγωγική κατάληξη για τις παράγωγες. (Τα παραδείγματα αντλούνται από τις Ρεβυθιάδου & Τζακώστα 2007: 28.)

(140)	α.	σταφίδων	[stafìdon]	/stafìð-ón/
	β.	σταφιδούλα	[stafìðúla]	/stafìð-úl-a/
	γ.	άνθρωπος	[άνθρωπος]	/anθrop-os/
	δ.	ανθρώπινος	[ανθρώπινος]	/anθrop-^in-os/
	ε.	φαντάρος	[fandáros]	/fandár-os/
	στ.	φανταρικός	[fandarikós]	/fandar-ik^-os/

Στο παράδειγμα (140α) παρατηρούμε ότι το θέμα επιβάλλει τον τονισμό του έναντι της κλιτικής κατάληξης. Ο τόνος όμως του θέματος υποχωρεί στην παρουσία μέσα στη λέξη ενός παραγωγικού

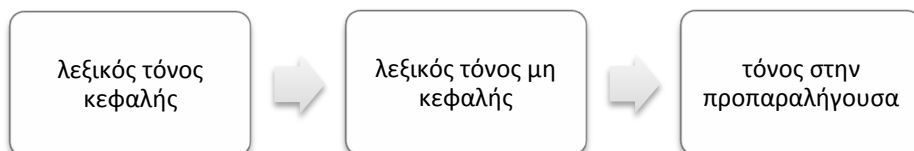
μορφήματος με εγγενείς τονικές ιδιότητες, όπως το τονικό επίθημα *-ούλ(-α) /-ύί(-α)/* (140β). Ωστόσο, στην περίπτωση που το παραγωγικό επίθημα είναι ατονικό και το μόρφημα της κλιτικής κατάληξης φέρει έναν εγγενή τόνο, η λέξη θα τονιστεί με βάση την τονική πληροφορία που φέρει το κλιτικό μόρφημα:

(141)	α.	πράκτορας	[práktoras]	/prak-tor-as/
		πρακτόρων	[praktóron]	/prak-tor-^on/
	β.	διάβασμα	[ðjávazma]	/ðjavaz-ma/
		διαβάσματα	[ðjavázmata]	/ðjavaz-ma-ta/
		διαβασμάτων	[ðjavazmáton]	/ðjavaz-mat-^on/

Σε μια λέξη που αποτελείται αποκλειστικά από ατονικά μόρφημα, ο φωνολογικός αλγόριθμος προάγει την αριστερότερα κείμενη συλλαβή της λέξης. Καθώς όμως στην Ελληνική ισχύει ο νόμος της τρισυλλαβίας (Malikouti-Drachman & Drachman 1989, Drachman & Malikouti-Drachman 1999, Revithiadou 1999, μ.ά.), ο τόνος δεν μπορεί να εμφανιστεί πέρα από την προπαραλήγουσα. Κάθε φορά λοιπόν που σε μια λέξη δεν υπάρχει μόρφημα με εγγενές τονικό σημάδι, τονίζεται κατά προβλέψιμο τρόπο η προπαραλήγουσα (η οποία θα αποτελούσε το βασικό τονικό σχήμα αν η Ελληνική δεν είχε λεξικούς τόνους). Χαρακτηριστικό παράδειγμα προβλέψιμου τόνου στην προπαραλήγουσα αποτελούν τα ουδέτερα ουσιαστικά σε *-ος*, π.χ. *μέγεθος*, *πλάτος*, κ.ά. Κανένα ουσιαστικό αυτής της κατηγορίας δεν έχει λεξικό τόνο με αποτέλεσμα τα τρισύλλαβα να τονίζονται στην προπαραλήγουσα και τα δισύλλαβα στην παραλήγουσα.

Με βάση τα παραπάνω, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η ακόλουθη ιεραρχία καθορίζει τη θέση του τόνου στην Ελληνική:

(142) *ιεραρχία στην Ελληνική για τον καθορισμό της θέσης του κύριου τόνου*

2.5.3.2. Μετακινήσεις τόνου στο κλιτικό παράδειγμα των ουσιαστικών

Στο εσωτερικό ενός κλιτικού παραδείγματος, ο τόνος μπορεί να μετακινηθεί. Οι μετακινήσεις τόνου μέσα στο ίδιο κλιτικό παράδειγμα είναι δύο ειδών, οι προβλεπόμενες με βάση την τρισυλλαβία (π.χ. *παράδειγμα*, *παραδείγματα*) και οι μη προβλεπόμενες που οφείλονται στον εγγενή τόνο κάποιου κλιτικού μορφήματος (π.χ. *άνθρωπος*, *ανθρώπων*). Η κινητικότητα του τόνου μέσα στο κλιτικό παράδειγμα των ουσιαστικών είναι περιορισμένη. Οι μετακινήσεις τόνου των ουσιαστικών γίνονται με φορά από τα αριστερά προς τα δεξιά, όπως αποδεικνύουν και οι ημιφωνοποιήσεις. Για παράδειγμα, το /i/ στη λέξη *τραπέζι* /trapézi/ ημιφωνοποιείται και στη συνέχεια συμφωνοποιείται (*τραπεζιού* /trapeziú/ [trapezjú]) (Revithiadou 2007) με αποτέλεσμα ο τόνος να πραγματώνεται στο φωνήεν της κατάληξης και όχι στο θεματικό στοιχείο /i/, το οποίο έχει χάσει την φωνηεντική του υπόσταση, δηλαδή τη δυνατότητα να αποτελεί πυρήνα συλλαβής. Επιπλέον, σε κανένα κλιτικό παράδειγμα ο τόνος δε μετακινείται σε συλλαβή προηγούμενη από αυτή που τονίζεται η λέξη στην

ονομαστική. Επομένως, όλα τα ουσιαστικά που τονίζονται στη λήγουσα δεν παρουσιάζουν μετακινήσεις τόνου.

Οι δυνατοί συνδυασμοί των τριπλών μετακινήσεων, οι οποίες αφορούν την εναλλαγή του τόνου ανάμεσα στις τρεις δυνατές συλλαβικές θέσεις (ΠΠ, Π, Λ), είναι έξι (Ρεβυθιάδου & Τζακώστα 2007), αλλά μόνο ένας απαντά στην ονομαστική κλίση της Ελληνικής. (Τα παραδείγματα αντλούνται από τις Ρεβυθιάδου & Τζακώστα 2007: 30.)

- (143)
α.	ΠΠ: Π: Λ	μέγεθος: μεγέθους: μεγεθών
β.	ΠΠ: Λ: Π	*φύλακας: φυλακά: φυλάκων
γ.	Π: ΠΠ: Λ	*σταφίδα: στάφιδας: σταφιδών
δ.	Π: Λ: ΠΠ	*τραγούδι: τραγουδιού: τράγουδια
ε.	Λ: ΠΠ: Π	*παγωτό: πάγωτου: παγώτων
στ.	Λ: Π: ΠΠ	*μαθητής: μαθήτη: μάθητων

Από τα κλιτικά παραδείγματα των ουσιαστικών της Ελληνικής μόνο τα ουδέτερα σε -ος παρουσιάζουν τριπλές μετακινήσεις τόνου. Αντίθετα, οι διπλές μετακινήσεις τόνου μέσα στο κλιτικό παράδειγμα, οι οποίες αφορούν την εναλλαγή του τόνου ανάμεσα σε δύο μόνο συλλαβικές θέσεις είναι αρκετά συχνές. (Τα παραδείγματα αντλούνται από τις Ρεβυθιάδου & Τζακώστα 2007: 30.)

- (144)
α.	ΠΠ: Π	άνθρωπος: ανθρώπων
β.	ΠΠ: Λ	θάλασσα: θαλασσών
γ.	Π: Λ	μελέτη: μελετών
δ.	Π: ΠΠ	*τραγούδι: τράγουδια
ε.	Λ: ΠΠ	*παγωτό: πάγωτου
στ.	Λ: ΠΠ	*μαθητής: μαθήτη

Μόνο τα τρία πρώτα τονικά σχήματα στο (144) είναι αποδεκτά για την Κοινή Νέα Ελληνική καθώς τα υπόλοιπα έχουν φορά από τα δεξιά προς τα αριστερά. Το πρώτο (144α) και το τρίτο (144γ) τονικό σχήμα είναι τα περισσότερο συχνά, ενώ το δεύτερο (144β) απαντά μόνο σε θηλυκά σε -α (ΠΠ: Λ θάλασσα: θαλασσών).⁵²

Εάν ένα ουσιαστικό παρουσιάζει μετακίνηση τόνου μέσα στο κλιτικό του παράδειγμα, η μετακίνηση θα γίνει κυρίως στη γενική πληθυντικού. Το κλιτικό μόρφημα -ων της γενικής πληθυντικού είναι είτε τονικό /-όν/ (θηλυκά) είτε προτονικό /^-ον/ (αρσενικά και ουδέτερα), με αποτέλεσμα να ευθύνεται για μετακινήσεις σε διάφορα ουσιαστικά, όπως φαίνεται και από τα ακόλουθα παραδείγματα:

- (145) προτονικό
α.	άνθρωπος	[áɲθɾɔpos]	/anθɾɔp-os/
	ανθρώπων	[anθɾópon]	/anθɾɔp-^on/
β.	φύλακας	[fɪlakas]	/filak-as/
	φυλάκων	[filákɔn]	/filak-^on/

⁵² Η συζήτηση που ακολουθεί βασίζεται στην περιγραφή του τονικού συστήματος του ονόματος της Ελληνικής που προτείνεται στην Ιωάννου (2011).

γ.	πρόβλημα	[prónlima]	/pronli-ma/
	προβλημάτων	[pronlimáton]	/pronli-mat-ʌon/

(146) τονικό

α.	γυναίκα	[jinéka]	/jinék-a/
	γυναικών	[jinekón]	/jinek-ón/
β.	αράχνη	[aráxni]	/aráxn-i/
	αραχνών	[araxnón]	/araxn-ón/

Τις περισσότερες φορές όλα τα ουσιαστικά μιας τάξης εμφανίζουν ένα από τα δύο μορφήματα της γενικής πληθυντικού, είτε το προτονικό (/ʌon/), είτε το τονικό (/ón/). Σε δύο όμως περιπτώσεις έχουμε στο εσωτερικό της ίδιας τάξης ουσιαστικά με το τονικό μόρφημα της γενικής πληθυντικού και ουσιαστικά με το προτονικό μόρφημα της γενικής πληθυντικού. Πρόκειται για τα προπαροξύτονα θηλυκά σε -α, και τα παροξύτονα αρσενικά σε -ας (γενικά ουσιαστικά με φωνήεν κλίσης το -a-): ΠΠ: Π, *θάλασσα* /thalas-a/: *θαλασσών* /thalas-ón/ vs. ΠΠ: Λ, *διώρυγα* /ðioɾiɣ-a/: *διωρύγων* /ðioɾiɣ-ʌon/.⁵³

Αντίστοιχη τονική ιδιομορφία μέσα στο κλιτικό παράδειγμα της ίδιας τάξης παρουσιάζουν και τα παροξύτονα αρσενικά σε -ας. Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας διατηρούν συνήθως τον τόνο στην ίδια θέση σε όλο το κλιτικό παράδειγμα (Π, *σωλήνας* /solin-as/: *σωλήνων* /solin-ʌon/). Κάποια όμως που τονίζονται στην ονομαστική ενικού στην προπαραλήγουσα μετακινούν τον τόνο τους στη γενική πληθυντικού στην παραλήγουσα ενώ κάποια άλλα (ελάχιστα στον αριθμό και κυρίως δισύλλαβα) στη λήγουσα (Π:Λ *άντρας* /ándr-as/: *αντρών* /andr-ón/).⁵⁴ Το κλιτικό μόρφημα -ου /-u/ της γενικής ενικού είναι προτονικό, με αποτέλεσμα στα κλιτικά παραδείγματα που απαντά να μετακινείται ο τόνος στην παραλήγουσα (εφόσον φυσικά το θέμα είναι ατονικό).

(147) α.	άνθρωπος	[ánthropos]	/anθrop-os/
	ανθρώπων	[anθrópu]	/anθrop-ʌu/
β.	ήπειρος	[ípiros]	/ipir-os/
	ηπείρου	[ipíru]	/ipir-ʌu/
γ.	πρόσωπο	[prósoro]	/prosop-o/
	προσώπου	[prosóru]	/prosop-ʌu/

Εξαιρέση φαίνεται να αποτελεί η γενική ενικού των ουδέτερων σε -ι, όπου ο τόνος εμφανίζεται στην κατάληξη σε κάποιους τύπους. Ωστόσο, στην περίπτωση αυτή, η μετακίνηση του τόνου στη λήγουσα οφείλεται στη συμφωνοποίηση του /i/ και όχι στον εγγενή τόνο του κλιτικού μορφήματος. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, έχοντας χάσει τη φωνηεντική του αξία το /i/ δεν μπορεί πλέον να τονιστεί, με αποτέλεσμα ο τόνος να μετακινείται στη λήγουσα (π.χ. /karið-i-ʌu/ → /karið-i-u/ → [kariðjú]).

Τέλος, προτονικό είναι το κλιτικό μόρφημα της αιτιατικής πληθυντικού -ους /-us/ που απαντά στα αρσενικά και στα θηλυκά σε -ος.

⁵³ Στην πλειοψηφία τους αυτά τα ουσιαστικά είναι αρχαιόκλιτα και είναι λίγα στον αριθμό.

⁵⁴ Και σε αυτή την περίπτωση τα αρχαιόκλιτα παρουσιάζουν τη μετακίνηση στη γενική πληθυντικού στη λήγουσα.

(148)	α.	άνθρωπος	[ánthropos]	/anthrop-os/
		ανθρώπους	[anthrópus]	/anthrop-ʌs/
	β.	ήπειρος	[ípiros]	/ipir-os/
		ηπείρους	[ípirus]	/ipir-ʌs/

Οι Πίνακες 25-32 που ακολουθούν δίνουν τα τονικά σχήματα ανά κλιτική τάξη, ενώ ο Πίνακας 33 συνοψίζει τα τονικά σχήματα που απαντούν στην ονοματική κλίση.

Πίνακας 25. Τα τονικά σχήματα των αρσενικών σε -ας

Αρσενικά σε -ας			
	Προπαροξύτονα	Παροξύτονα	Οξύτονα
Ενικός			
ON	●○○	○●○	
GEN	●○○	○●○	
AIT	●○○	○●○	
Πληθυντικός			
ON	●○○	○●○	
GEN	○●○	○●○	○○●
AIT	●○○	○●○	

Πίνακας 26. Τα τονικά σχήματα των αρσενικών σε -ης

Αρσενικά σε -ης			
	Προπαροξύτονα	Παροξύτονα	Οξύτονα
Ενικός			
ON		○●○	○○●
GEN		○●○	○○●
AIT		○●○	○○●
Πληθυντικός			
ON		○●○	○○●
GEN		○○●	○○●
AIT		○●○	○○●

Πίνακας 27. Τα τονικά σχήματα των αρσενικών και θηλυκών σε -ος

Αρσενικά σε -ος & Θηλυκά σε -ος			
	Προπαροξύτονα	Παροξύτονα	Οξύτονα
Ενικός			
ON	●○○	○●○	○○●
GEN	○●○	○●○	○○●
AIT	●○○	○●○	○○●
Πληθυντικός			
ON	●○○	○●○	○○●
GEN	○●○	○●○	○○●
AIT	○●○	○●○	○○●

Πίνακας 28. Τα τονικά σχήματα των θηλυκών σε -α

Θηλυκά σε -α			
	Προπαροξύτονα	Παροξύτονα	Οξύτονα
Ενικός			
ON	●○○	○●○	○○●
GEN	●○○	○●○	○○●
ΑΙΤ	●○○	○●○	○○●
Πληθυντικός			
ON	●○○	○●○	○○●
GEN	○●○	○●○	○○●
ΑΙΤ	●○○	○●○	○○●

Πίνακας 29. Τα τονικά σχήματα των θηλυκών σε -η

Θηλυκά σε -η			
	Προπαροξύτονα	Παροξύτονα	Οξύτονα
Ενικός			
ON	●○○	○●○	○○●
GEN	●○○	○●○	○○●
ΑΙΤ	●○○	○●○	○○●
Πληθυντικός			
ON		○●○	○○●
GEN		○○●	○○●
ΑΙΤ		○●○	○○●

Πίνακας 30. Τα τονικά σχήματα των ουδέτερων σε -ο

Ουδέτερα σε -ο			
	Προπαροξύτονα	Παροξύτονα	Οξύτονα
Ενικός			
ON	●○○	○●○	○○●
GEN	○●○	○●○	○○●
ΑΙΤ	●○○	○●○	○○●
Πληθυντικός			
ON	●○○	○●○	○○●
GEN	○●○	○●○	○○●
ΑΙΤ	●○○	○●○	○○●

Πίνακας 31. Τα τονικά σχήματα των ουδέτερων σε -ι

Ουδέτερα σε -ι			
	Προπαροξύτονα	Παροξύτονα	Οξύτονα
Ενικός			
ON		○●○	○○●
GEN		○○●	○○●
ΑΙΤ		○●○	○○●

Πληθυντικός			
ON		○●○	○○●
GEN		○○●	○○●
AIT		○●○	○○●

Πίνακας 32. Τα τονικά σχήματα των ουδέτερων σε -ος

Ουδέτερα σε -ος			
	Προπαροξύτονα	Παροξύτονα	Οξύτονα
Ενικός			
ON	●○○	●○	
GEN	○●○	●○	
AIT	●○○	●○	
Πληθυντικός			
ON	●○○	●○	
GEN	○●○	○●	
AIT	●○○	●○	

Πίνακας 33. Τα τονικά σχήματα της κλίσης των ουσιαστικών

	I	II	III	IV	V	VI	VII
Ενικός							
ON	●○○	●○○	●○○	●○○	○●○	○●○	○○●
GEN	●○○	○●○	●○○	○●○	○●○	○●○	○○●
AIT	●○○	●○○	●○○	●○○	○●○	○●○	○○●
Πληθυντικός							
ON	●○○	●○○	●○○	●○○	○●○	○●○	○○●
GEN	○●○	○●○	○○●	○●○	○●○	○○●	○○●
AIT	●○○	○●○	●○○	●○○	○●○	○●○	○○●

Συμπερασματικά, οι μετακινήσεις του τόνου στα κλιτικά παραδείγματα των ουσιαστικών είναι αρκετά περιορισμένες. Τα οξύτονα ουσιαστικά δε μετακινούν τον τόνο μέσα στο κλιτικό παράδειγμα. Επιπλέον, τα ουσιαστικά που τονίζονται στην παραλήγουσα μπορούν να παρουσιάσουν μετακίνηση τόνου στη γενική πληθυντικού (αρσενικά σε -ας, αρσενικά σε -ης, θηλυκά σε -η, ουδέτερα σε -ος). Περισσότερες μετακινήσεις παρουσιάζουν τα προπαροξύτονα ουσιαστικά. Υπάρχουν τέσσερα τονικά σχήματα για τα ουσιαστικά που τονίζονται στην προπαραλήγουσα. Η πτώση στην οποία γίνονται οι περισσότερες μετακινήσεις είναι η γενική πληθυντικού, ενώ αρκετές μετακινήσεις παρουσιάζει και η γενική ενικού.

2.5.3.3. Μετακινήσεις τόνου στο κλιτικό παράδειγμα των επιθέτων της Ελληνικής

Ο λεξικός τόνος των επιθέτων είναι τις περισσότερες φορές ίδιος και για τα τρία γένη με εξαίρεση το επίθετο *συνήθης*, όπου το ουδέτερο ανεβάζει τον τόνο στην προπαραλήγουσα, *ο/η συνήθης*, *το σύνηθες*. Οι μετακινήσεις τόνου στις κλιτικές τάξεις των επιθέτων είναι σπάνιες και εμφανίζονται κυρίως σε αρχαϊκόκλιτα επίθετα. Οι πολυπληθέστερες τάξεις επιθέτων είναι τα επίθετα σε -ος, -η, -ο

και τα επίθετα σε -ος, -α, -ο. Σε καμία από αυτές τις τάξεις δεν έχουμε μετακινήσεις τόνου μέσα στο κλιτικό παράδειγμα:

(149) *αρσενικό*

όμορφος	ómorfos	/omorf-os/
όμορφου	ómorfu	/omorf-u/
όμορφο	ómorfo	/omorf-o/
όμορφοι	ómorfi	/omorf-i/
όμορφων	ómorfon	/omorf-on/
όμορφους	ómorfus	/omorf-us/

θηλυκό

όμορφη	ómorfi	/omorf-i/
όμορφης	ómorfis	/omorf-is/
όμορφη	ómorfi	/omorf-i/
όμορφες	ómorfes	/omorf-es/
όμορφων	ómorfon	/omorf-on/
όμορφες	ómorfes	/omorf-es/

ουδέτερο

όμορφο	ómorfo	/omorf-o/
όμορφου	ómorfu	/omorf-u/
όμορφο	ómorfo	/omorf-o/
όμορφα	ómorfa	/omorf-a/
όμορφων	ómorfon	/omorf-on/
όμορφα	ómorfa	/omorf-a/

Αντίθετα, τα αρχαιόκλιτα επίθετα σε -ος, -ο μπορούν να παρουσιάσουν μετακίνηση τόνου. Οι μετακινήσεις της τάξης αυτής γίνονται στη γενική ενικού και πληθυντικού σε όλα τα γένη, καθώς και στην αιτιατική πληθυντικού των αρσενικών και θηλυκών. Καμία από αυτές τις μετακινήσεις τόνου δεν είναι υποχρεωτική. Οι τύποι με τη μετακίνηση του τόνου είναι περισσότερο λόγιοι, ενώ οι τύποι χωρίς μετακίνηση έχουν μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης και κυρίως σε μη λόγια περιβάλλοντα.

(150) *αρσενικό/θηλυκό*

βόρειος	νόριος	/vori-os/
βορείου & βόρειου	νορίu & νόριu	/vori-^u/ & /vori-u/
βόρειο	νόριο	/vori-o/
βόρειοι	νόριi	/vori-i/
βορείων/ βόρειων	νορίon & νόριon	/vori-^on/ & /vori-on/
βορείους/ βόρειους	νορίus & νόριus	/vori-^us/ & /vori-us/

ουδέτερο

βόρειο	νόριο	/vori-o/
βορείου/ βόρειου	νορίu & νόριu	/vori-^u/ & /vori-u/

βόρειο	νόριο	/vori-o/
βόρεια	νόρια	/vori-a/
βορείων/ βόρειων	νορίον & νόριον	/vori- ^h on/ & /vori-on/
βόρεια	νόρια	/vori-a/

Οι κλιτικές τάξεις των επιθέτων με φωνήεν κλίσης -υ-, π.χ. *βαθύς, -ιά, -ύ*, και -η/ι-, π.χ. *καφετής, -ιά, -ί*, έχουν το τονικό θεματικό φωνήεν /i/ το οποίο διατηρεί τη φωνηεντική του αξία όταν ακολουθείται από σύμφωνο ή κενό μόρφημα κλίσης - \emptyset , ενώ όταν ακολουθείται από φωνήεν συμφωνοποιείται. Στις πτώσεις όπου το /i/ διατηρεί τη φωνηματική του αξία, διατηρεί και τον τόνο του. Αντίθετα, στις πτώσεις όπου συμφωνοποιείται χάνει τον τόνο του, και ο τόνος μετακινείται προς τα δεξιά (βλ. προβλέψιμη μετακίνηση τόνου, υποενότητα 2.5.3.2.).

(151) *αρσενικό*

βαθύς	vaθis	/vaθ-í-s/
βαθύ & βαθιού	vaθi & vaθyú	/vaθ-í- \emptyset / & /vaθ-í-u/
βαθύ	vaθi	/vaθ-í/
βαθιοί	vaθci	/vaθ-í-i/
βαθιών	vaθcyón	/vaθ-í-on/
βαθιούς	vaθcyus	/vaθ-í-us/

θηλυκό

βαθιά	vaθca	/vaθ-í-a/
βαθιάς	vaθcaś	/vaθ-í-as/
βαθιά	vaθca	/vaθ-í-a/
βαθιές	vaθcés	/vaθ-í-es/
βαθιών	vaθcyón	/vaθ-í-on/
βαθιές	vaθcés	/vaθ-í-es/

ουδέτερο

βαθύ	vaθi	/vaθ-í- \emptyset /
βαθύ & βαθιού	vaθi & vaθyú	/vaθ-í- \emptyset / & /vaθ-í-u/
βαθύ	vaθi	/vaθ-í/
βαθιά	vaθca	/vaθ-í-a/
βαθιών	vaθcyón	/vaθ-í-on/
βαθιά	vaθca	/vaθ-í-a/

Συμπερασματικά, ο τόνος των επιθέτων είναι σταθερός με εξαίρεση ελάχιστες περιπτώσεις. Οι τύποι που παρουσιάζουν μετακίνηση τόνου είναι συνήθως λόγιοι και λιγότερο συχνοί.

2.5.3.4. Μετακινήσεις τόνου στους ρηματικούς τύπους της Ελληνικής

Οι μετακινήσεις του τόνου στο κλιτικό παράδειγμα ενός ρήματος δεν είναι ιδιαίτερα συχνές. Ο τόνος διατηρείται σταθερός σε όλα τα πρόσωπα είτε σε φωνήεν του ρηματικού θέματος (152α) είτε στο θεματικό φωνήεν ή το φωνήεν της κατάληξης (152β).

(152) *ενεστώτας, οριστική, ενεργητική φωνή, α' συζυγία*

α.	γράφ-ω	/γράf-o/
	γράφ-εις	/γράf-is/
	γράφ-ει	/γράf-i/
	γράφ-ουμε	/γράf-ume/
	γράφ-ετε	/γράf-ete/
	γράφ-ουν	/γράf-un/

β. *ενεστώτας, οριστική, ενεργητική φωνή, β' συζυγία*

	αγαπ-ά-ω/αγαπ-ώ	/αγαp-ά-o, αγαp-ό/
	αγαπ-ά-ς	/αγαp-ά-s/
	αγαπ-ά-(ει)	/αγαp-ά-(i)/
	αγαπ-ά-με	/αγαp-ά-me/
	αγαπ-ά-τε	/αγαp-ά-te/
	αγαπ-ά-ν(ε)/	/αγαp-ά-n(e)/
	αγαπ-ού-ν(ε)	/αγαp-ύ-n(e)/

Παρατηρούμε ότι ο τόνος είναι *στηλοειδής* (columnar), παραμένει δηλαδή σταθερός σε όλους τους τύπους. Ακόμα και στις περιπτώσεις που έχουμε μετατόπιση της συλλαβικής θέσης του τόνου, όπως για παράδειγμα από την παραλήγουσα στην προπαραλήγουσα στους τύπους *γράφω* και *γράφουμε*, αυτή είναι προβλεπόμενη, καθώς οφείλεται στην αύξηση των συλλαβών του ρήματος (Ρεβυθιάδου & Τζακώστα 2007: 32).

Διαμορφώνονται, λοιπόν, δύο κατηγορίες ρημάτων ανάλογα με τη θέση του τόνου στους μη παρελθοντικούς τύπους (βλ. και κεφ. Μορφολογία, υποενότητα 3.2.3.2.2.1.). Στην *α' συζυγία*, ο τόνος βρίσκεται, όπως είδαμε, στο θέμα. Στη *β' συζυγία* ο τόνος τοποθετείται αμέσως μετά το θέμα, είτε στο θεματικό φωνήεν είτε σε φωνήεν της κατάληξης. Η θέση μας είναι ότι όλα τα ρηματικά θέματα είναι ατονικά και η θέση του τόνου στα παραπάνω παραδείγματα καθορίζεται από το σετ των κλιτικών καταλήξεων, οι οποίες είναι πάντοτε προτονικές. Η διαφορά στη θέση του τόνου μεταξύ των δύο συζυγιών οφείλεται στο γεγονός ότι στη *β' συζυγία* το ρηματικό θέμα έχει ένα φωνηεντικό στοιχείο (153β) το οποίο στους περισσότερους τύπους είναι κενό (153γ), δηλαδή δεν πραγματώνεται φωνητικά:

(153)	α.	/graf-^o/	→	γράφω	γράφω
	β.	/agap-a-^o/	→	αγαράο	αγαπάω
	γ.	/agap-□-^o/	→	αγαρό	αγαπώ

Όταν το κενό θεματικό φωνήεν δεν πραγματώνεται, δηλαδή δε «γεμίζει» με κάποιο φωνηεντικό στοιχείο, π.χ. /a/, τότε ο λεξικός τόνος (ο οποίος συμβολίζεται με το '*') της προτονικής κατάληξης πραγματώνεται στο φωνήεν της κατάληξης, δηλαδή μέσα στο πεδίο του μορφήματος που τον φέρει:

(154)	*		*	
			\	
	/agap-□-o/	→	αγαp-□-ό	[αγαρό] αγαπώ

Μια βασική μετακίνηση, ωστόσο, που χαρακτηρίζει τα ρήματα της Ελληνικής είναι αυτή που παρατηρείται στους παρελθοντικούς τύπους. Ο τόνος, λοιπόν, σε αυτούς τους τύπους τοποθετείται στην προπαραλήγουσα και διατηρείται σε αυτή σε όλα τα πρόσωπα (155α). Η ανάγκη τονισμού της προπαραλήγουσας οδηγεί τα μονοσύλλαβα ρήματα στην προσθήκη του φωνήεντος /e/ στην αρχή του θέματος προκειμένου η συλλαβική θέση της προπαραλήγουσας να αποκτήσει φωνηεντικό πυρήνα και να τονιστεί (155β).

(155)	α.	διάβαζ-α	/ðjavaz-a/
		διάβαζ-ες	/ðjavaz-es/
		διάβαζ-ε	/ðjavaz-e/
		διαβάζ-αμε	/ðjavaz-ame/
		διαβάζ-ατε	/ðjavaz-ate/
		διάβαζ-αν ~ διαβάζανε	/ðjavaz-an / ~ /djavaz-ane/
	β.	έ-βλεπ-α	/e-vlep-a/
		έ-βλεπ-ες	/e-vlep-es/
		έ-βλεπ-ε	/e-vlep-e/
		βλέπ-αμε	/vlep-ame/
		βλέπ-ατε	/vlep-ate/
		έ-βλεπ-αν ~ βλέπανε	/e-vlep-an/ ~ /vlep-ane/

Ο τόνος στους παρελθοντικούς χρόνους (αόριστο και παρατατικό) της οριστικής στην Ελληνική είναι πάντοτε στην προπαραλήγουσα γιατί όλες οι κλιτικές καταλήξεις με το διακριτικό χαρακτηριστικό [+παρελθοντικό] είναι ατονικές. Μάλιστα η θέση του τόνου είναι άμεσα συνυφασμένη με την αύξηση /e/, η οποία εμφανίζεται προκειμένου να πραγματωθεί ο τόνος στη συγκεκριμένη συλλαβή (βλ. Spyrgoroulos & Revithiadou 2009). Είναι σαν να έχει ένα τρισυλλαβικό καλούπι το χαρακτηριστικό [παρελθοντικό] και συγκεκριμένα, ένα καλούπι με τόνο στην προπαραλήγουσα.⁵⁵

Υπάρχουν, ωστόσο, ορισμένες εξαιρέσεις, όπου ο τόνος βρίσκεται στην παραλήγουσα: (α) στους παρελθοντικούς συνοπτικούς τύπους κάποιων ρημάτων (*είδα* [íða], *ήρθα* [írða], *μπήκα* [bika], κ.λπ.), (β) στους παρελθοντικούς μη συνοπτικούς τύπους των ρημάτων της δεύτερης συζυγίας (π.χ. *μιλούσα* [mil-ús-a], *περπατούσα* /perpat-ús-a/ [perpatúsa]), (γ) σε παρελθοντικούς μη συνοπτικούς τύπους της παθητικής (π.χ. *ερχόταν* [erxótan], *συναντιόταν* [sinandjótan]) (βλ. Holton et al. 1999).

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι ο τονισμός του ρηματικού συστήματος της Ελληνικής είναι αρκετά τυποποιημένος, καθώς οι μετακινήσεις τόνου που είδαμε να συμβαίνουν είναι στις περισσότερες περιπτώσεις προβλέψιμες και χαρακτηρίζονται από συστηματικότητα.

2.5.4. Σύγκριση τονισμού Ρωσικής-Ελληνικής

Η εξέταση των δύο συστημάτων που προηγήθηκε μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν πολλά σημεία σύγκλισης μεταξύ Ρωσικής και Ελληνικής όσον αφορά τον τονισμό. Πρόκειται για δύο συστήματα με λεξικό τονισμό, επομένως ο τρόπος με τον οποίο καθορίζεται ο τόνος κάθε λέξης

⁵⁵ Περισσότερες λεπτομέρειες για τις ιδιαιτερότητες του τόνου σε παρελθοντικούς χρόνους βλ. van Oostendorp (2007), Spyrgoroulos & Revithiadou (2009). Βλ. επίσης Κεφάλαιο 3: Μορφολογία, υποενότητα 3.2.3.2.2.2.4.

είναι κοινός. Επομένως, τόσο στη Ρωσική όσο και στην Ελληνική ο τόνος, ο οποίος είναι δυναμικός και στις δύο περιπτώσεις, έχει έντονο μορφολογικό προσανατολισμό καθώς καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τις εγγενείς τονικές ιδιότητες των μορφημάτων. Επίσης, και οι δύο γλώσσες διαθέτουν έναν φωνολογικό κανόνα που καθορίζει τη θέση του τόνου σε λέξεις με ατονικά μορφήματα.

Από την άλλη, υπάρχουν αρκετά σημεία στα οποία τα δύο τονικά συστήματα διαφοροποιούνται. Όσον αφορά τις εγγενείς τονικές ιδιότητες, ενώ συναντάμε στις δύο γλώσσες και τις τέσσερις κατηγορίες μορφημάτων (τονικά, ατονικά, προτονικά, μετατονικά), στη Ρωσική τα προτονικά μορφήματα είναι σπάνια και περιορίζονται μόνο στα παραγωγικά επιθήματα (π.χ. *-^nik-*, *-(o)k-* στα *romóžčnik* και *golónka* αντίστοιχα). Επίσης, αν και η θέση του τόνου είναι γενικώς ελεύθερη στις δύο γλώσσες, για την Ελληνική ισχύει ο νόμος της τρισυλλαβίας, με βάση τον οποίο δεν μπορεί να τονιστεί μια λέξη πριν από την προπαραλήγουσα. Συνεπώς, ο μηχανισμός τονισμού της αριστερότερα κείμενης συλλαβής τροποποιείται σε αυτήν την περίπτωση και έχει ως αποτέλεσμα τον τονισμό της προπαραλήγουσας. Αντίθετα, στη Ρωσική δεν ισχύουν τέτοιοι περιορισμοί και ο τόνος μπορεί να βρίσκεται σε οποιαδήποτε συλλαβή της λέξης.

Ένα άλλο διαφοροποιητικό στοιχείο είναι η μετακίνηση του τόνου στο εσωτερικό των κλιτικών παραδειγμάτων. Ενώ τη συναντάμε και στις δύο γλώσσες, η φύση της και τα αίτια που την προκαλούν είναι διαφορετικά σε κάθε περίπτωση. Στην Ελληνική η μετακίνηση αφορά κυρίως λέξεις με ατονικά θέματα, γίνεται πάντα από τα αριστερά προς τα δεξιά και ενεργοποιείται είτε από το νόμο της τρισυλλαβίας είτε από τις τονικές ή προτονικές ιδιότητες ενός επιθήματος. Επομένως, σε αυτή την περίπτωση θα λέγαμε ότι η μετακίνηση είναι το αποτέλεσμα εφαρμογής κάποιων μορφοφωολογικών κανόνων και όχι το αποτέλεσμα μιας φυσικής τάσης των ομιλητών να τονίσουν μια συγκεκριμένη συλλαβή. Μάλιστα, θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι στην Ελληνική η μετακίνηση τόνου απομακρύνει τον τόνο από την προβλέψιμη θέση του, δηλαδή την προπαραλήγουσα. Μετακίνηση με την ίδια φορά εμφανίζεται σποραδικά και σε κάποιες λέξεις - κατάλοιπα αρχαιόκλιτων ουσιαστικών, οι οποίες έχουν τονικά θέματα, π.χ. *γυναίκα* – *γυναικών*. Από την άλλη, στη Ρωσική ο τόνος μπορεί να κινείται και προς τις δύο κατευθύνσεις. Όπως και στην Ελληνική, λέξεις με ατονικά θέματα παρουσιάζουν μέσα στο κλιτικό παράδειγμα μετακινήσεις τόνου από τα αριστερά προς τα δεξιά (συνήθως στη λήγουσα λόγω της απουσίας προτονικών κλιτικών καταλήξεων), π.χ. *z'érkalo/ζέρκαλο* (Ον.Εν) - *z'erkalá/ζερκαλά* (Ον.Πλ) 'καθρέφτης'. Υπάρχουν όμως και ομάδες ουσιαστικών που παρουσιάζουν, όπως συζητήθηκε παραπάνω, κάποια 'ανωμαλία' στον τονισμό τους με την έννοια ότι ο τόνος μετακινείται από τα δεξιά προς τα αριστερά, π.χ. *kol'esó/κολεσό* (Ον.Εν) – *kol'ósa/κολέσα* (Ον.Πλ) 'τροχός'. Η συλλαβική αυτή θέση, δηλαδή η παραλήγουσα, φαίνεται ότι είναι η πιο παραγωγική για τη Ρωσική, καθώς προτιμάται για τον τονισμό νέων λέξεων, όπως έδειξαν πειραματικές έρευνες σε φυσικούς ομιλητές (Crosswhite et al. 2003, Lavitskaya & Kabak 2011). Βάσει αυτών των μελετών θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι η μετακίνηση του τόνου στη Ρωσική από τα δεξιά προς τα αριστερά εναρμονίζεται με τη γενικότερη τάση για τόνο στην παραλήγουσα.

Τέλος, φαίνεται ότι οι δύο γλώσσες αποκλίνουν ως προς τη συνθετότητα κάθε γραμματικής κατηγορίας ως προς τον τόνο. Στην κατηγορία των ουσιαστικών δεν παρατηρείται σημαντική διαφορά. Όσον αφορά τα επίθετα και τα ρήματα, όμως, το τονικό σύστημα της Ρωσικής είναι αρκετά πιο περίπλοκο από αυτό της Ελληνικής. Η ύπαρξη βραχέων και εκτεταμένων επιθέτων που προκαλεί συχνές τονικές μεταβολές ανάμεσα στους τύπους των δύο μορφών αλλά και η σημαντική διαφοροποίηση που παρατηρείται μεταξύ απλών και παράγωγων ρημάτων ως προς τη θέση του τόνου καθιστούν το σύστημα της Ρωσικής ιδιαίτερα σύνθετο.

Οι τυπολογικές ομοιότητες και διαφορές που προαναφέραμε συνοψίζονται στον Πίνακα 34.

Πίνακας 34. Σύγκριση τονισμού Ρωσικής-Ελληνικής

Χαρακτηριστικά	Ρωσική	Ελληνική
Δυναμικός τονισμός	Ναι	Ναι
Μορφολογικά καθορισμένος τόνος	Ναι	Ναι
Εγγενείς τονικές ιδιότητες μορφημάτων	Τονικά Ατονικά Προτονικά (περιορισμένα) Μετατονικά	Τονικά Ατονικά Προτονικά Μετατονικά
Τονισμός λέξεων με άτονα μορφήματα	Αριστερότερα κείμενη συλλαβή	Προπαραλήγουσα
Μετακίνηση τόνου	(i) Από τα αριστερά (αρχική συλλαβή) προς τα δεξιά (λήγουσα) με ατονικά θέματα (ii) Από τα δεξιά προς τα αριστερά (ληκτική συλλαβή θέματος) με (μετα-)τονικά θέματα	Από τα αριστερά (προπαραλήγουσα) προς τα δεξιά (παραλήγουσα ή λήγουσα) με ατονικά θέματα

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Alderete, John. 1999. *Morphologically Governed Accent in Optimality Theory*. Doctoral dissertation, University of Massachusetts, Amherst, MA. [ROA-309-0399]
- Alderete, John. 2001a. *Morphologically Governed Accent in Optimality Theory*. New York: Routledge.
- Alderete, John. 2001b. Dominance effects as transderivational anti-faithfulness. *Phonology* 18: 201-253.
- Arvaniti, Amalia. 1991. *The Phonetics of Greek Rhythm and its Phonological Implications*. Doctoral dissertation, University of Cambridge, UK.
- Arvaniti, Amalia. 1999a. Effects of speaking rate on the timing of single and geminate sonorants. *Proceedings of the XIVth International Congress of Phonetic Sciences*. San Francisco: Berkeley, Department of Linguistics, UCB. 599-602.
- Arvaniti, Amalia. 1999b. Standard Modern Greek. *Journal of the International Phonetic Association* 29: 167-172.
- Avanésov, Ruben Ivanovich. 1956. *Fonetika Sovremennogo Russkogo Jazyka* [Phonetics of Modern Russian]. Moscow: Izdatel'stvo Moskovskogo Universiteta.
- Avanésov, Ruben Ivanovich. 1984. *Russkoe Literaturnoe Proiznoshenie* [Russian Literary Pronunciation]. Moscow: Prosveshchenie.
- Avrutin, Sergey & Babyonyshev, Maria. 1997. Obviation in subjunctive clauses and AGR: Evidence from Russian. *Natural Language and Linguistic Theory* 15: 229-262.
- Babyonyshev, Maria, Ganger, Jennifer, Pesetsky, David & Wexler, Kenneth. 2001. The maturation of grammatical principles: Evidence from Russian unaccusatives. *Linguistic Inquiry* 32: 1-44.
- Baertsch, Karen & Davis, Stuart. 2003. The split margin approach to syllable structure. *ZAS Working Papers in Linguistics* 32: 1-14.
- Baltazani, Mary. 2005. Phonetic variability of the Greek rhotic sound. Poster presented at *Phonetics and Phonology in Iberia (PaPI)*. Barcelona.
- Baltazani, Mary. 2006. Focusing, prosodic phrasing, and Hiatus resolution in Greek. In Goldstein, Luis, Whalen, Douglas & Best, Catherine (eds.), *Laboratory Phonology* 8. Berlin: Mouton de Gruyter. 473-494.
- Baltazani, Mary. 2007. Prosodic rhythm and the status of vowel reduction in Greek. In Agathopoulou, Eleni, Dimitrakopoulou, Maria & Papadopoulou, Despoina (eds.), *Selected Papers on Theoretical and Applied Linguistics. Proceedings of the 17th International Symposium: Festschrift for Prof. E. Panagopoulos*. Vol. 1. Thessaloniki: Monochromia. 31-43.
- Baltazani, Mary. 2009. Acoustic characterization of the Greek rhotic in clusters. *Proceedings of the 18th International Symposium on Theoretical and Applied Linguistics*. Thessaloniki: Monochromia Publishing. 87-95.
- Baltazani, Mary & Nicolaidis, Katerina. 2011. The Greek [r] in rC clusters: An acoustic and electropalatographic study. Paper presented at *20th International Symposium on Theoretical and Applied Linguistics*. Thessaloniki.
- Barnes, Jonathan. 2011. Phonetics and phonology in Russian unstressed vowel reduction: A study in hyperarticulation. Manuscript, Boston University.
[URL: <http://www.bu.edu/linguistics/UG/barnes/Barnes%20VR%20final%20draft.pdf>]
- Barry, William. 1992. Palatalisation, assimilation and gestural weakening in connected speech. *Speech Communication* 11: 393-400.

- Barry, William & Andreeva, Bistra. 2001. Cross-language similarities and differences in spontaneous speech patterns. *Journal of the International Phonetic Association* 31: 51-66.
- Benham, Brett Alan. 2009. *A Longitudinal Analysis of the Vocalic Nucleus in Modern Russian*. Doctoral dissertation, University of Texas at Arlington.
- Blevins, Juliette. 1996. The syllable in phonological theory. In Goldsmith, John (ed.), *The Handbook of Phonological Theory*. Oxford: Blackwell. 206-244.
- Bondarko, Lilia Vasilievna. 1977. *Zvukovoi Stroi Sovremennogo Russkogo lazyka*. Moskva: Prosveshchenie.
- Breu, Walter. 2009. Verbale Kategorien: Aspekt und Aktionsart. In Kempgen, Sebastian, Kosta, Peter, Tilman, Berger & Gutschmidt, Karl (eds.), *Die Slavischen Sprachen: Ein Internationales Handbuch zu Ihrer Struktur, Ihrer Geschichte und Ihrer Erforschung, Band 1*. Berlin: Walter de Gruyter. 209-225.
- Chew, Peter. 2003. *A Computational Phonology of Russian*. Doctoral dissertation, University of Oxford, UK.
- Chomsky, Noam & Halle, Moris. 1968. *The Sound Pattern of English*. New York: Harper & Row.
- Clark, John, Yallop, Colin & Fletcher, Janet. 2007. *An Introduction to Phonetics and Phonology*. Third edition. Malden, MA & Oxford, UK: Blackwell Publishing.
- Condoravdi, Cleo. 1990. Sandhi rules of Greek and prosodic theory. In Inkelas, Sharon & Zec, Draga (eds.), *The Phonology-Syntax Connection*. Chicago: University of Chicago Press. 63-84.
- Crosswhite, Katherine, Alderete, John, Beasley, Tim & Markman, Vita G. 2003. Morphological effects on default stress placement in Russian novel words: An experimental approach. In Garding, Gina & Tsujimura, Mimu (eds.), *WCCFL 22 Conference Proceedings*, Somerville, MA: Cascadia Press. 151-162.
- Cubberley, Paul. 2002. *Russian: A Linguistic Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Davidson, Lisa. 2007. Coarticulation in contrastive Russian stop sequences. *Proceedings of the XVI International Conference of Phonetic Sciences*. 417-420.
- Davidson, Lisa. 2011. Phonetic, phonemic and phonological factors in cross-language discrimination of phonological contrasts. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance* 37: 270-281.
- Davidson, Lisa & Roon, Kevin. 2008. Durational correlates for differentiating consonant sequences in Russian. *Journal of the International Phonetic Association* 38: 137-165.
- Dmitrieva, Olga, Jongman, Allard & Sereno, Joan. 2010. Phonological neutralization by native and non-native speakers: The case of Russian final devoicing. *Journal of Phonetics* 38: 483-492.
- Drachman, Gaberel. 1990. Onset clusters in Greek. In Mascaro, Juan & Nespors, Marina (eds.), *Grammar in Progress. Glow Essays for Henk van Riemsdijk*. Dordrecht: Foris. 113-123.
- Drachman, Gaberel & Malikouti-Drachman, Angeliki. 1999. Greek word accent. In Hulst, Harry van der (ed.), *Word Prosodic Systems in the Languages of Europe*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. 897-945.
- Dunn, John & Khairov, Shamil. 2009. *Modern Russian Grammar: A Practical Guide*. London: Routledge.
- Ewen, Colin & Hulst, Harry van der. 2001. *The Phonological Structure of Words: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Feldstein, Ronald. 1980. On the definition of Russian stress paradigms. *General Linguistics* 20: 123-139.

- Feldstein, Ronald. 1986. The Russian verbal stress system. *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* 33: 43-61.
- Fleisher, Nicholas. 2006. Russian dative subjects, case, and control. Ms., University of Berkeley, California.
- Flier, Michael. 1974. Lightner on Russian phonology. *Russian Linguistics* 1: 295-311.
- Fourakis, Marios, Botinis, Antonis & Katsaiti, Maria. 1999. Acoustic characteristics of Greek vowels. *Phonetica* 56: 28-43.
- Golub, Irina Borisovna. 1997. *Stilistika Russkogo Jazyka*. Uchebnoe posobie. Moskva: Rol'f; Ajrispress.
- Gouskova, Maria. 2002. *Falling sonority, onsets, loanwords and syllable contact*. Ms., New York University. [ROA-491]
- Gouskova, Maria & Roon, Kevin. 2008. Interface constraints and frequency in Russian compound stress. In Reich, Jodi, Babyonyshev, Maria & Kavitskaya, Darya (eds.), *Proceedings of the 17th Meeting of Formal Approaches to Slavic Linguistics*. Ann Arbor: Michigan Slavic Publishers. 49-63.
- Gouskova, Maria. 2010. *Unexceptional segments*. Ms., New York University. [ROA-1107-1110]
- Grammatika Russkogo Jazyka. T.1, Razdel "Fonetika"*. 1970. Moskva: Izdatelstvo AN SSSR.
- Halle, Morris. 1971. *The Sound Pattern of Russian: A Linguistic and Acoustical Investigation*. The Hague: Mouton de Gruyter.
- Halle, Morris. 1973. The accentuation of Russian words. *Language* 49: 312-348.
- Halle, Morris. 1997. On stress and accent in Indo-European. *Language* 73: 275-313.
- Halle, Morris & Jones, Lawrence. 1959. *The Sound Pattern of Russian: A Linguistic and Acoustical Investigation*. Gravenhage: Mouton de Gruyter.
- Halle, Morris & Paul Kiparsky. 1979. Internal constituent structure and accent in Russian words. In Scatton, Ernest A., Steele, Richard D. & Gribble, Charles E. (eds.), *Studies in Honor of Horace G.Lunt*. 128-153.
- Halle, Morris & William Idsardi. 1995. General properties of stress and metrical structure. In Goldsmith, John A. (ed.), *The Handbook of Phonological Theory*. Oxford and Cambridge, MA: Blackwell Publishers. 403-443.
- Hamilton, William. 1980. *Introduction to Russian Phonology and Word Structure*. Columbus: Slavica.
- Hayes, Bruce. 1995. *Metrical Stress Theory: Principles and Case Studies*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Holton, David, Mackridge, Peter & Φιλυπάκη-Warburton, Ειρήνη. 1997. *Greek Grammar. A Comprehensive Grammar of the Modern Language*. London: Routledge.
- Householder, Fred W. 1964. The three dreams of Modern Greek Phonology. In Austerlitz, Robert (ed.), *Papers in Memory of George C. Pappageotes*. Supplement to *Word* 20.3: 17-27.
- Hulst, Harry van der. 1999. Word stress. In Hulst, Harry van der (ed.), *Word Prosodic Systems in the Languages of Europe*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. 3-115.
- Idsardi, William. 1992. *The Computation of Prosody*. Doctoral dissertation, MIT, Cambridge, MA.
- Jones, Daniel & Ward, Dennis. 1969. *The Phonetics of Russian*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Joseph, Brian D. & Philippaki-Warburton, Irene. 1987. *Modern Greek*. London: Croom Helm.
- Junghanns, Uwe & Zibatow, Gerhild. 2009. Grammatik und Informationsstruktur. In Kempgen, Sebastian, Kosta, Peter, Tilman, Berger & Gutschmidt, Karl (eds.), *Die Slavischen Sprachen: Ein*

- Internationales Handbuch zu Ihrer Struktur, Ihrer Geschichte und Ihrer Erforschung, Band 1.* Berlin: Walter de Gruyter. 684-707.
- Kabak, Baris & Vogel, Irene. 2001. The phonological word and stress assignment in Turkish. *Phonology* 18: 315-360.
- Kainada, Evia. 2010. *The Phonetic and Phonological Nature of Prosodic Boundaries: Evidence from Modern Greek*. Doctoral dissertation, University of Edinburgh.
- Kaisse, Ellen M. 1985. *Connected speech: The Interaction of Syntax and Phonology*. New York: Academic Press.
- Kappa, Ioanna. 1995. *Silbenphonologie im Deutschen und Neugriechischen*. Doctoral dissertation, University of Salzburg.
- Kappa, Ioanna. 1997β. A first approach to optimal codas in Modern Greek. In Drachman, Gaberel, Malikouti-Drachman, Angeliki, Fykias, Jannis, & Klidi, Sila (eds.), *Greek Linguistics '95. Proceedings of the 2nd International Conference on Greek Linguistics*. Graz: Neugebauer. 25-33.
- Kappa, Ioanna. 1998. The realisation of affricates in child language. In Lambropoulou, S. (ed.), *Proceedings of the 12th International Symposium on Theoretical and Applied Linguistics*. Thessaloniki: University of Thessaloniki. 322-330.
- Karvonen, Daniel. 2008. Explaining nonfinality: Evidence from Finnish. In Chang, Charles B. & Haynie, Hannah J. (eds.), *Proceedings of the 26th West Coast Conference on Formal Linguistics*. Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project. 306-314.
- Kavitskaya, Darya. 2006. Perceptual salience and palatalization in Russian. In Goldstein, Louis M., Whalen, Douglas H. & Best, Catherine T. (eds.), *Laboratory Phonology* 8. Berlin: Mouton de Gruyter. 589-610.
- Kavitskaya, Darya, Babyonyshev, Maria, Walls, Theodore & Grigorenko, Elena. 2011. Investigating the effects of syllable complexity in Russian-speaking children with SLI. *Journal of Child Language* 39: 1-20.
- Kenstowicz, Michael. 1994. *Phonology in Generative Grammar*. Oxford: Blackwell.
- Kiparsky, Paul. 1985. Some consequences of lexical phonology. *Yearbook of Phonology* 2: 85-138.
- Knjazev, Sergej Vladimirovich. 2006. *Glava III: Struktura Foneticheskogo Slova v Russkom Jazyke: Sinxronija i Diachronija*. Moskva: Izdatelstvo Maks-Press.
- Kochetov, Alexei. 2001. *Production, Perception and Emergent Phonotactic Patterns: A Case of Contrastive Palatalization*. Doctoral dissertation, University of Toronto.
- Kochetov, Alexei. 2002a. *Production, Perception, and Emergent Phonotactic Patterns: A Case of Contrastive Palatalization*. New York: Routledge.
- Kochetov, Alexei. 2002b. Syllable positions as distinct articulatory patterns. Evidence from Russian. *2002 CLA Proceedings*. 181-192.
- Kochetov, Alexei. 2005. Phonetic sources of phonological asymmetries: Russian laterals and rhotics. In Gurski, Claire (ed.), *Proceedings of the 2005 Annual Conference of the Canadian Linguistic Association*. 1-12.
- Kochetov, Alexei. 2006. Testing licensing by cue: A case of Russian palatalized coronals. *Phonetica* 63: 113-148.
- Kochetov, Alexei. 2008. Phonetics and phonology of loanword adaptation: Russian place names in Japanese and Korean. *Toronto Working Papers in Linguistics* 18: 159-174.
- Kochetov, Alexei. 2011. Palatalisation. In Ewen, Colin, Hume, Beth, van Oostendorp Marc & Rice, Keren (eds.), *Companion to Phonology*. Oxford: Wiley Blackwell.

- Kochetov, Alexei & Alderete, John. 2010. *Patterns and scales of expressive palatalization: Typological and experimental evidence*. Ms., University of Toronto & Simon Fraser University.
- Kochetov, Alexei, Pouplier, Marianne & Son, Minjung. 2007. Cross-language differences in overlap assimilation patterns in Korean and Russian. *Proceedings of the ICPHS VIII*: 1361-1364.
- Kochetov, Alexei & Radišić, Milica. In press. Latent consonant harmony in Russian: Experimental for Agreement by Correspondence. In Reich, J. Babyonyshev, Maria & Kavitskaya, Darya (eds.), *Proceedings of the 17th Formal Approaches to Slavic Linguistics (FASL)*. Jindrich Toman's Michigan Slavic Publications.
- Koutsoudas, Andreas. 1962. *Verb Morphology in Modern Greek. A Descriptive Analysis*. The Hague: Mouton & Co.
- Lavitskaya, Yulia & Kabak, Barış. 2011. Russian accentual system revisited: Experimental and diachronic evidence. Paper presented at OCP8, Marrakesh, January 19-22, 2011.
- Lengeris, Angelos. 2009. *Individual Differences in Second-language Vowel Learning*. Doctoral dissertation, University College London, UK.
- Levelt, Claartje & van de Vijver, Ruben. 2004. Syllable types in cross-linguistic and developmental grammars. In Kager, Rene, Pater, Joe & Zonneveld, Wim (eds.), *Constraints on Phonological Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press. 204-218.
- Levin, Maurice I. 1978. *Russian Declension and Conjugation*. Columbus: Slavica.
- Lightner, Theodore M. 1965. *Segmental Phonology of Modern Russian*. Doctoral dissertation, MIT, Cambridge, MA.
- Lightner, Theodore M. 1972. *Problems in the Theory of Phonology*. Edmonton: Champaign, Ill.
- Lodge, Ken. 2009. *A Critical Introduction to Phonetics*. London: Continuum.
- Malikouti-Drachman, Angeliki & Gaberell Drachman. 1989. Stress in Greek [Τονισμός στα Ελληνικά]. *Studies in Greek Linguistics 1989*. University of Thessaloniki. 127-143.
- Matusевич, Margarita I. 1976. *Sovremennyj Russkij Jazyk: Fonetika*. Moskva: Učpedgiz.
- Melvold, Janis Leanne. 1990. *Structure and Stress in the Phonology of Russian*. Doctoral dissertation, MIT, Cambridge, MA.
- Molinsky, Steven J. 1973. *Patterns of Ellipsis in Russian Compound Noun Formation*. The Hague: Mouton.
- Nespor, Marina & Vogel, Irene. 1986. *Prosodic Phonology*. Dordrecht: Foris.
- Nespor, Marina & Ralli, Angela. 1994. Morphology-phonology interface: Phonological domains in Greek compounds. *The Linguistic Review* 13: 357-382.
- Newton, Brian. 1961. The rephonemization of Modern Greek. *Lingua* 10: 275-284.
- Nicolaidis, Katerina. 2001. An electropalatographic study of Greek spontaneous speech. *Journal of the International Phonetic Association* 31(1): 67-85.
- Nicolaidis, Katerina. 2003. Acoustic variability of vowels in Greek spontaneous speech. *15th International Congress of Phonetic Sciences*: 3221-3224.
- Ohala John. J. & Kawasaki, Haruko. 1984. Prosodic phonology and phonetics. *Phonology Yearbook* 1. 113-127.
- van Oostendorp, Marc. 2007. Stress as a proclitic in Modern Greek. Paper presented at *OCP4 (Old World Conference in Phonology 4)*, University of the Aegean, January 18-21, 2007, Rhodes.
- Ostapenko, Olesya. 2005. The optimal L2 Russian syllable onset. *LSO Working Papers in Linguistics 5: Proceedings of WIGL 2005*. 140-151.

- Padgett, Jaye. 2001. Contrast dispersion and Russian palatalization. In Hume, Elisabeth & Johnson, Keith (eds.), *The Role of Speech Perception in Phonology*. London & San Diego: Academic Press. 187-218.
- Padgett, Jaye. 2002. Russian voicing assimilation, final devoicing, and the problem of [v] (or, The mouse that squeaked). Ms., University of California, Santa Cruz. [ROA-528]
- Padgett, Jaye. 2003a. The emergence of contrastive palatalization in Russian. In Holt, Eric (ed.), *Optimality Theory and Language Change*. Amsterdam: Kluwer Academic Publishers. 307-335.
- Padgett, Jaye. 2003b. Contrast and post-velar fronting in Russian. *Natural Language and Linguistic Theory* 21: 39-87.
- Padgett, Jaye. 2004. Russian vowel reduction and Dispersion Theory. *Phonological Studies* 7: 81-96.
- Padgett, Jaye. 2010. Russian /Cju/ and “perceptual” vs. “phonological” theories of borrowing: A reply to Paradis (and Thibeault). *Lingua* 120: 1233-1239.
- Padgett, Jaye & Tabain, Marija. 2005. Adaptive Dispersion Theory and vowel reduction in Russian. *Phonetica* 62: 14-54.
- Padgett, Jaye & Zygis, Marzena. 2007. The evolution of sibilants in Polish and Russian. In Čavar, Malgorzata E. & Hall, Tracy Alan (eds.), *Special Volume on Slavic Phonology. Journal of Slavic Linguistics* 15: 291-324.
- Pagoni, Stamatia. 1993. *Phonological Variation in Modern Greek: A Government Phonology Approach*. Doctoral dissertation, University College London, London, UK.
- Panov, Mikhail Viktorovich. 1967. *Russkaja Fonetika*. Moskva: Prosveshenie.
- Panov, Mikhail Viktorovich. 1979. *Sovremennyj Rysskij Jazyk. Fonetika*. Moskva: Vysshaja shkola.
- Papademetre, Leo. 1988. Language change in progress: Unstressed vowel deletion in Standard Modern Greek. *Γλωσσολογία* 7-8: 177-191.
- Pelekanou, Theodora & Arvaniti, Amalia. 2001. Postlexical rules and gestural overlap in a Greek spoken corpus. In *Proceedings of the 5th International Conference on Greek Linguistics*. Paris.
- Pelekanou, Theodora & Arvaniti, Amalia. 2002. Postlexical rules and gestural overlap in a Greek spoken corpus. *Recherches en linguistique grecque* I. Paris: L' Harmattan. 71-74.
- Pesetsky, David. 1982. *Paths and Categories*. Doctoral dissertation, MIT, Cambridge, MA.
- Philippaki-Warbuton, Eirini. 1970. *On the Verb in Modern Greek*. The Hague: Mouton & Co.
- Proctor, Michael Ian. 2009. *Gestural Characterization of a Phonological Class: The Liquids*. Doctoral dissertation, Yale University.
- Pul'kina, Il'za Maksimilianovna. 1960. *A Short Russian Reference Grammar: With a Chapter on Pronunciation*. (Transl. from the Russian by V.N. Korotky. Ed. by R.R. Dixon.). Moscow.
- Ralli, Angela. 1988. *Éléments de la Morphologie du Grec Moderne: La structure du verbe*. Doctoral dissertation, Université de Montréal, Montréal.
- Ralli, Angela. 1992. Compounds in Modern Greek. *Rivista di Linguistica* 4: 143-174.
- Ralli, Angela & Staurou, Melita. 1998. Morphology-syntax interface: A–N compounds vs. A–N constructs in Modern Greek. In Geert, Booij & van Marle, Jaap (eds.), *Yearbook of Morphology 1997*. London: Springer. 243-264.
- Revithiadou, Anthi. 1999. *Headmost Accent Wins: Head Dominance and Ideal Prosodic Form in Lexical Accent Systems*. Doctoral dissertation, LOT Dissertation Series 15 (HIL/Leiden University), The Hague: Holland Academic Graphics.
- Revithiadou, Anthi. 2007. Colored Turbid accents and Containment: A case study from lexical stress. In Blaho, Sylvia, Bye, Patrick & Krämer, Martin (eds.), *Freedom of Analysis?*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. 149-174.

- Revithiadou, Anthi. 2008. Interface stress systems: Representation, analysis and evolution. Course handout distributed at the EGG Summer School, August 4-8, 2008, Debrecen, Hungary.
- Revithiadou, Anthi. 2009. Recursion at the level of the Prosodic Word: Evidence from compounding. Paper presented at the SFB Meeting, July 23, 2009, Konstanz, University of Konstanz.
- Ringen, Catherine & Kulikov, Vladimir. 2010. Voice Onset Time in Russian. Paper presented at *McWOP 16: The 16th MidContinental Workshop on Phonology*, Northwestern University, October 29-31, 2010, Evanston, IL.
- Roca, Iggy & Johnson, Wyn. 1999. *A Course in Phonology*. Oxford: Blackwell.
- Rodionova, Elena V. 2001. *Word Order and Information Structure in Russian Syntax*. MA thesis, University of North Dakota.
- Rowicka, Grazyna. 1999. *On Ghost Vowels: A Strict CV Approach*. Doctoral dissertation, LOT Dissertation Series 16 (HIL/Leiden University), The Hague: Holland Academic Graphics.
- Selkirk, Elisabeth. 1982. The syllable. In Hulst, Harry van der & Smith, Norval (eds.), *The Structure of Phonological Representations (Part II)*. Dordrecht: Foris. 337-383.
- Selkirk, Elisabeth. 1984. *Phonology and Syntax*. Massachusetts: MIT Press.
- Setatos, Michael. 1969. *Phonological Problems of Modern Greek Koine*. Thessaloniki.
- Sharoff, Serge. 2008. Russian frequency lists. [URL: <http://corpus.leeds.ac.uk/serge/frqlist/>]
- Shcherba, Lev. 1912. *Russkie Glasnye v Kachestvennom i Kolichestvennom Otnoshenii* [Russian vowels in their qualitative and quantitative relationships]. St. Petersburg: Tipografiia IU.
- Schenker, Alexander M. 1993. Proto-Slavonic. In Comrie, Bernard D. & Corbett, Greville D. (eds.), *The Slavonic Languages*. London: Routledge. 60-121.
- Sfakianaki, Anna. 2002. Acoustic characteristics of Greek vowels produced by adults. Makri-Tsilipakou, Marianthi (ed.), *Selected Papers on Theoretical and Applied Linguistics. From the 14th International Symposium on Theoretical and Applied Linguistics*. Aristotle University of Thessaloniki: Department of Theoretical and Applied Linguistics. 383-394.
- Smirnitsky, A. I., Akhmanova, O. S., Vigodskaya, Z. S., Gorbunova, T. P., Rothstein, N.F. 1977. *Russian-English Dictionary*. Moscow, Russian Language Publishers.
- Spencer, Andrew. 1996. *Phonology*. Oxford: Blackwell.
- Spyropoulos, Vassilios & Revithiadou, Anthi. 2009. The morphology of past in Greek. In Stavrou, Melita, Papadopoulou, Despina & Theodoropoulou, Maria (eds.), *Studies in Greek Linguistics* 29. Thessaloniki: Institute of Modern Greek Studies, Triantafyllidis Foundation. 108-122.
- Stankiewicz, Edward. 1993. *The Accentual Patterns of the Slavic Languages*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Steriade, Donca. 1982. *Greek Prosodies and the Nature of Syllabification*. Doctoral dissertation, MIT, Cambridge, MA.
- Sussex, Roland & Cubberley, Paul. 2006. *The Slavic Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Timm, Leonora A. 1977. A child's acquisition of Russian phonology. *Journal of Child Language* 4: 329-339.
- Townsend, Charles E. 1975. *Russian Word-formation*. Columbus, OH: Slavica Publishers. [Corrected reprint, 1980 edition.]
- Timberlake, Alan. 1993. Russian. In Comrie, Bernard D. & Corbett, Greville D. (eds.), *The Slavonic Languages*. London: Routledge. 827-886.
- Timberlake, Alan. 2004. *A Reference Grammar of Russian*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Trubetzkoy, Nikolai. 1969. *Principles of Phonology* (translated by Ch. Baltaxe). Berkeley, CA: University of California Press.
- Tzakosta, Marina. 2004. *Multiple Parallel Grammars in the Acquisition of Stress in Greek L1*. Doctoral dissertation, LOT Dissertation Series 93 (University of Leiden Center for Linguistics). Utrecht: LOT.
- Tzakosta, M. 2006a. Cluster phonotactics in Greek L1 and L2. *Studies in Greek Linguistics* 26. Institute of Modern Greek Studies, Triantafyllidis Foundation. 452-463.
- Tzakosta, M. 2006b. Developmental paths in L1 and L2 phonological acquisition: Consonant clusters in the speech of native speakers and Turkish and Dutch learners of Greek. In Belletti, Adriana, Bennati, Elisa, Chesi, Cristiano, DiDomenico, Elisa & Ferrari, Ida (eds.), *Language Acquisition and Development: Proceedings of GALA 2005, Generative Approaches in Language Acquisition*. Cambridge Scholars Press. 536-549.
- Tzakosta, Marina. 2007. Positional and qualitative asymmetries of consonant clusters in Greek L1. In Agathopoulou, Eleni, Dimitrakopoulou, Maria & Papadopoulou, Despoina (eds.), *Selected Papers on Theoretical and Applied Linguistics. Proceedings of the 17th International Symposium: Festschrift for Prof. E. Panagopoulos*. Vol. 1. , Thessaloniki: Monochromia. 64-73.
- Tzakosta, Marina. 2009. Asymmetries in /s/ cluster production and their implications for language learning and language teaching. In Tsangalidis, Anastasios (ed.), *Selected Papers from the 18th International Symposium on Theoretical and Applied Linguistics*. Thessaloniki: Monochromia. 365-373.
- Tzakosta, Marina. 2010. 'The importance of being voiced': Cluster formation in dialectal variants of Greek. In Ralli, Angela, Joseph, Brian, Janse, Marc & Karasimos, Athanasios (eds.), *Proceedings of the 4th International Conference of Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. University of Patras. 213-223.
[URL: <http://www.philology.upatras.gr/LMGD/el/index.html> (ISSN: 1792-3743).]
- Tzakosta, Marina & Kappa, Ioanna. 2008. Syllable types in child Greek: A developmental account. In Gavarró, Anna & Freitas, Maria Joao (eds.), *Language Acquisition and Development. Proceedings of GALA 2007*. Cambridge: Cambridge Scholars Press. 467-471.
- Tzakosta, Marina & Karra, Athanasia. 2011. A typological and comparative account of CL and CC clusters in Greek dialects. In Janse, Marc, Joseph, Brian, Pavlou, Pavlos & Ralli, Angela (eds.), *Studies in Modern Greek Dialects and Linguistic Theory I*. Nicosia: Kykkos Cultural Research Centre. 95-105.
- Tzakosta, Marina & Vis, Jeroen. 2009a. Asymmetries of consonant sequences in perception and production: Affricates vs. /s/ clusters. In Tsangalidis, Anastasios (ed.), *Selected Papers from the 18th International Symposium on Theoretical and Applied Linguistics*. Thessaloniki: Monochromia. 375-384.
- Tzakosta, Marina & Vis, Jeroen. 2009b. Perception and production asymmetries in Greek: Evidence from the phonological representation of CC clusters in child and adult speech. In Stavrou, Melita, Despina Papadopoulou & Maria Theodoropoulou (eds.), *Studies in Greek Linguistics* 29. Thessaloniki: Institute of Modern Greek Studies, Triantafyllidis Foundation. 553-565.
- Tzakosta, Marina & Vis, Jeroen. 2009c. Phonological representations of consonant sequences: The case of affricates vs. 'true' clusters. In Baltazani, Mary, Giannakis, George K., Tsangalidis, Tasos, Xydopoulos, George J. (eds.), *Proceedings of the 8th International Conference of Greek Linguistics*, School of Philology, Department of Linguistics, University of Ioannina. 558-573.
[URL: http://www.linguist-uoi.gr/cd_web/arxiki_en.htm]

- Wachowicz, Kristina A. 1974. Against the universality of a single wh-question movement. *Foundations of Language* 11: 155-166.
- Wade, Terence. 2011. *A Comprehensive Russian Grammar*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Ward, Dennis. 1975. Unaccented vowels in Russian. *Russian Linguistics* 2: 91-104.
- Yearley, Jennifer. 1995. Jer vowels in Russian. In Beckman, Jill, Dickey, Laura Walsh & Urbanczyk, Suzanne (eds.), *University of Massachusetts Occasional Papers in Linguistics 18: Papers in Optimality Theory*. Amherst, MA: GLSA Publications. 533-571.
- Zharkova, Natalia. 2005. Strategies in acquisition of segments and syllables in Russian-speaking children. In Tzakosta, Marina, Levelt, Claartje & van de Weijer, Jeroen (eds.), *Developmental Paths in Phonological Development: Special Issue of Leiden Papers in Linguistics* 2.1: 189-213.
- Zlatoustova, Ljubov' V. 1962. *Foneticheskaia Struktura Slova v Potoke Rechi*. Kazan': Izdatel'stvo Kazanskogo Universiteta.

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Άννα. 1986. *Η Νεολογία στην Κοινή Νεοελληνική*. Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του ΑΠΘ, Παράρτημα αρ.65. Θεσσαλονίκη.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Άννα. 1996. Η νεοελληνική σύνθεση. Στο Καβουκόπουλος, Φώτης & Κατσιμαλή, Γεωργία (επιμ.), *Ζητήματα Νεοελληνικής Γλώσσας*. Πανεπιστήμιο Κρήτης: Τμήμα Φιλολογίας. 97-120.
- Holton, David, Peter Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton, Ειρήνη. 1999. *Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Holton, David, Mackridge, Peter & Φιλιππάκη-Warburton, Ειρήνη. 2007. *Βασική Γραμματική της Σύγχρονης Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ιωάννου, Δήμητρα. 2011. *Κατηγοριοποίηση του Ονόματος της Ελληνικής με Βάση Τονικά Καλούπια*. Εργασία στο πλαίσιο του μαθήματος ΓΛΩ 818 «Φωνολογία της Ελληνικής», Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Κάππα, Ιωάννα. 2010. *Φωνολογία: Εισαγωγή στις θεμελιώδεις έννοιες*. Αδημοσίευτο χειρόγραφο, Πανεπιστήμιο Κρήτης.
- Κλαίρης, Χρήστος & Μπαμπινιώτης, Γεώργιος. 1996. *Γραμματική της Νέας Ελληνικής: Δομολειτουργική-Επικοινωνιακή. Τόμος I. Το Όνομα. Αναφορά στον Κόσμο της Πραγματικότητας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κλαίρης, Χρήστος & Μπαμπινιώτης, Γεώργιος. 1999. *Γραμματική της Νέας Ελληνικής: Δομολειτουργική-Επικοινωνιακή. Τόμος II. Το Ρήμα. Η Οργάνωση του Μηνύματος*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κλαίρης, Χρήστος & Μπαμπινιώτης, Γεώργιος. 2005. *Γραμματική της Νέας Ελληνικής: Δομολειτουργική-Επικοινωνιακή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μαγουλάς, Γιώργος. 1979. *Εισαγωγή στη Φωνολογία της Νέας Ελληνικής*. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Mackridge, Peter. 1990. *Η Νεοελληνική Γλώσσα*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Μαλικούτη, Αγγελική. 1970. *Μετασηματιστική Μορφολογία του Νεοελληνικού Ονόματος*. Αθήνα: Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Φιλεκαπαιδευτικής Εταιρείας, 56.
- Μεσεβρινός. 1978. *Η Σωστή Δημοτική*. Θεσσαλονίκη.
- Mirambel, André. 1978. *Η Νέα Ελληνική Γλώσσα. Περιγραφή και ανάλυση*. Μτφρ. Καρατζάς, Σταμάτης. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη.

- Nespor, Marina. 1999. *Φωνολογία*. Προσαρμογή στην ελληνική γλώσσα: Ράλλη, Αγγελική. Αθήνα: Πατάκης.
- Νικολού, Καλομοίρα. 2008. *Η Φωνολογική Λέξη στην Ελληνική και η Σύγκρισή της με την Αραβική: Πορίσματα και Εφαρμογές*. Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Ρόδος.
- Πάππου-Ζουραβλιόβα, Αικατερίνη, Sergéeva, Zhánna & Ζουράβλεβα, Τατιάνα. Υπό έκδοση. *Φωνητική-Φωνολογία της Ρωσικής Γλώσσας. Τονισμός. Ορθοέπεια. Ορθογραφία. Λεξικό Ρωσικής Προφοράς - Εγχειρίδιο & CD για Ελληνόφωνους*. Θεσσαλονίκη.
- Πάππου-Ζουραβλιόβα, Αικατερίνη. 2004. Κλειστά φωνήεντα και η προφορά τους στα νεοελληνικά και στα ρωσικά (στα πλαίσια της διδασκαλίας της ρωσικής γλώσσας σε Έλληνες). *Πρακτικά του 6ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*. Ρέθυμνο.
- Πάππου-Ζουραβλιόβα, Αικατερίνη. 2009. Ιδιαιτερότητες των συμφώνων του ρωσικού συστήματος και η διδασκαλία τους σε Έλληνες. Στο Γιαννάκης Γιώργος Κ., Μπαλατζάνη, Μαρία, Ξυδόπουλος, Γιώργος Ι., Τσαγγαλίδης, Τάσος, (επιμ.), *8ο Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής Γλωσσολογίας*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. 813-827. [Ηλ. δημοσίευση: http://www.linguist-uoi.gr/cd_web/case.html]
- Ράλλη, Αγγελική. 2005. *Μορφολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Ρεβυθιάδου, Ανθή & Τζακώστα, Μαρίνα. 2007. *Η Φωνολογία στη Διδασκαλία της Ελληνικής ως Ξένης Γλώσσας*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Σετάτος, Μιχάλης. 1974. *Φωνολογία της Κοινής Νεοελληνικής*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Τριανταφυλλίδης, Μανόλης. 1978. *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)*. Ανατύπωση της έκδοσης του ΟΕΣΒ (1941) με διορθώσεις. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
- Τσοπανάκης, Αγαπητός Γ. 1994. *Νεοελληνική Γραμματική*. Θεσσαλονίκη & Αθήνα: Εκδ. Οίκος Αδελφών Κυριακίδη & Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1: Διμελή συμφωνικά συμπλέγματα της Ρωσικής (Lena Nedvyga, επιμ. Γιώργος Μαρκόπουλος)

ΔΙΜΕΛΗ ΣΥΜΦΩΝΙΚΑ ΣΥΜΠΛΕΓΜΑΤΑ

«*» - μη επιτρεπτό σύμπλεγμα

«?» - σπάνιο σύμπλεγμα, σύμπλεγμα με περιορισμένη χρήση

«□» - μηδενισμός των yer

«∅» - μόρφημα με μηδενική μορφή

Πίνακας 1

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
άηχο / ηχηρό ΣΤΙΓΜΙΚΟ + ΥΓΡΟ					
	ISO transliteration	Ορθογραφία		ISO transliteration	Ορθογραφία
[p]	plótnyj plon	плотный 'πυκνός' плов 'πιλάφι'	[p]	duplío oplót opláta	дупло 'κοιλότητα' оплот 'οχυρό-Ουδ.Εν' оплата 'πληρωμή'
[b]	blágo	благо 'αγαθό-Ουδ.Εν'	[b]	soblázn oblóška	соблазн 'πειρασμός' обложка 'κάλυμμα, εξώφυλλο'
*[t]	*		[t]	dotlá átlas kotlá, kotlú otlom'ít'	дотла 'έντελώς' атлас 'άτλας' котла, котлу 'καζάνι- Γεν.Εν.Αρσ' και Дот.Εν.Αρσ' отломить 'κόβω-Απαρεμφ.Συν'
[d]	dlan'	длань 'παλάμη (αρχ.)'	[d]	pódlyj	подлый 'ύπουλος'
[k]	klad	клад 'θησαυρός'	[k]	st'eklío	стекло 'γυαλί'
[g]	glavá	глава 'ένότητα, κεφάλαιο'	[g]	troglod'ít iglá	троглодит 'τρωγλοδύτης' игла 'βελόνα'
[pr]	prud	пруд 'λιμνούλα'	[pr]	opravdán'ije	оправдание 'δικαιολογία'
[br]	brod'ít'	бродить 'περπατώ στην τύχη, χωρίς σκοπό'	[br]	óbraz	образ 'εικόνα'
[tr]	travá	трава 'γρασίδι'	[tr]	štraf	штраф 'πρόστιμο'
[dr]	drug	друг 'φίλος'	[dr]	podražát'	подражать 'μιμούμαι'
[kr]	krug	круг 'κύκλος'	[kr]	ikrá	икра 'χαβιάρι'
[gr]	gran'	грань 'σύνορο, όριο'	[gr]	igrá	игра 'παιχνίδι'

Πίνακας 2

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
άηχο / ηχηρό ΣΤΙΓΜΙΚΟ + ΟΥΡΑΝΙΚΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΥΓΡΟ					
	ISO transliteration	Ορθογραφία		ISO transliteration	Ορθογραφία
[p']	pl'est'í pl'en	пести 'πλέκω' плен 'αιχμαλωσία'	[p']	o dupl'é dupl'istyj	(o) дупле '(για την) κοιλότητα' дуплистый 'κοιλότητα- Επιθ'

[bʹ]	bl'édnyj	бледный 'χλωμός'	[bʹ]	óbl'ik	облик 'εμφάνιση, πρόσωπο'
[tʹ]	tʹet'	тлеть 'σιγοκαίω'	[tʹ]	p'etl'á	петля 'θηλιά, πόντος πλέξης'
[dʹ]	dl'iná	длина 'μήκος'	[dʹ]	ródʹen'k'ij	подленький 'μικροτρελής-Υποκ'
[kʹ]	kl'ej	клей 'κόλλα'	[kʹ]	pákʹa	пакля 'στουπί'
[gʹ]	gl'ad'éť	глядеть 'κοιτάω'	[gʹ]	□ugl'í (/úgolʹ/ + í → ugØʹí: ugʹí) pr'igʹádyvat'	υγλι 'άνθρακας- Ον.Πλ.Αρσ' < úgol' υγολь 'Ον.Εν' приглядывать 'προσέχω, φροντίζω'
[prʹ]	pr'idánoje	приданое 'προίκα'	[prʹ]	opr'átnyj	опрятный 'καθαρός'
[brʹ]	br'et	бред 'παραμίλημα'	[brʹ]	obr'etát'	обретать 'βρίσκω'
[trʹ]	tr'i	три 'τρεις, τρία'	[trʹ]	otr'ezát'	отрезать 'κόβω'
[drʹ]	dr'emát'	дремать 'μισοκοιμάμαι'	[drʹ]	jadr'ónyj	ядрёный 'έντονος (λαϊκ.)'
[krʹ]	kr'ívo	криво 'στραβά-Επιρρ'	[krʹ]	obykr'é	(об) икре '(για το) χαβιάρι-Προθ'
[grʹ]	gr'íva	грива 'χαίτη'	[grʹ]	igr'ívyj	игривый 'παιχνιδιάρικος'

Πίνακας 3

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
άηχο / ηχηρό ΣΤΙΓΜΙΚΟ + ΕΡΡΙΝΟ					
	ISO transliteration	Ορθογραφία		ISO transliteration	Ορθογραφία
[pn]	pnut'	пнуть 'κλωτσάω- Απαρεμφ.Συν'	[pn]	krúpnyj	крупный 'μεγάλος'
*[bn]	*		[bn]	sposóbnyj	способный 'ικανός'
*[tn]	*		[tn]	plótnyj	плотный 'πυκνός'
[dn]	dno	дно 'πάτος'	[dn]	módnyj	модный 'της μόδας- Επιθ'
[kn]	knut	кнут 'μαστίγιο'	[kn]	oknó	окно 'παράθυρο'
[gn]	gnat'	гнать 'διώχνω'	[gn]	pugnút'	пугнуть 'τρομάζω κάποιοι-Απαρεμφ.Συν'
*[pm]	*		[pm]	népmán	нэпман 'nerman (δαν.)'
*[bm]	*		[bm]	obmán	обман 'εξαπάτηση'
[tm]	tmútarakán'	тмутаракань 'μακριά (λαϊκ.)'	[tm]	atmosf'éra	атмосфера 'ατμόσφαιρα'
[dm]	dmóxovsk'ij	дмоховский (επώνυμο (λαϊκ., αρχ.))'	[dm]	podmán'ivat'	подманивать 'ελκύω'
*[km]	*		[km]	lákmus	лакмыс 'χάρτης ηλιοτροπίου (όρος)'
[gm]	gmýknut'	гмыкнуть 'στριφώνω- Απαρεμφ.Συν.'	[gm]	fl'égma	флегма 'φλέγμα (δαν.)'

Πίνακας 4

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
άηχο / ηχηρό ΣΤΙΓΜΙΚΟ + ΟΥΡΑΝΙΚΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΕΡΡΙΝΟ					
	ISO transliteration	Ορθογραφία		ISO transliteration	Ορθογραφία
[pnʹ]	pn'i	пни 'κούτσουρο-	[pnʹ]	krupn'éje	крупнее 'μεγαλύτερος'

		Ον.Πληθ' < ren' пень 'Ον.Εν'			
*[bn']	*		[bn']	sposóbn'eje	способнее 'πιο ικανός'
*[tn']	*		[tn']	polotn'ányj	полотняный 'λινός'
?[dn']	□dn'i /dEn'-/ + í → dØn'í	дни 'μέρα-Ον.Πλ.Αρσ' < d'en' день 'Ον. Εν.Αρσ'	[dn']	jex'idn'ič'at'	ехидничать 'μιλώ κακόβουλα'
?[kn']	kn'íga	книга 'βιβλίο'	[kn']	ob okn'é stúkn'i	(об) окне '(για το) παράθυρο -Προθ' стукни 'χτυπάω- Προστ.2Εν'
[gn']	gn'it'	гнить 'σαπίζω'	[gn']	rugn'á	ругня 'καβγάς (λαϊκ.)'
*[pm']	*		*[pm']	*	
*[bm']	*		[bm']	obm'én	обмен 'ανταλλαγή'
?[tm']	tm'in	тмин 'κύμινο'	[tm']	otm'en'át'	отменять 'ακυρώνω'
?[dm']	dm'ítr'ij	Дмитрий 'Δημήτρης'	[dm']	podm'ig'ivat'	подмигивать 'κλείνω το μάτι'
?[km']		σπάνια ονόματα	?[km']		τοπωνύμια, ορολογία, ονόματα
*[gm']	*		?[gm']	p'igm'éntácýja	пигментация 'χρωματισμός (όρος)'

Πίνακας 5

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ήχο / ηχηρό ТРИБОМΕΝΟ + ΥΓΡΟ					
	ISO transliteration	Ορθογραφία		ISO transliteration	Ορθογραφία
?[fl]	flot	флот 'στόλος'	*[fl]	*	
[vl]	vlága	влага 'υγρασία'	?[vl]	ovlad'évat'	овладевать 'καταλαμβάνω'
[xl]	xlínut'	хлынуть 'πλημμυρίζω- Απαρεμφ.Συν'	[xl]	túxlyj	тухлый 'σάπιος'
[sl]	slóvo	слово 'λέξη'	?[sl]	čisló	число 'αριθμός'
[zl]	zloj	злой 'κακός'	?[zl]	□kozlá /kozOl-/ +á → kozØlá	козла 'κατσίκια- Αιτ'/Γεν.Εν.Αρσ' < [koz'ól] 'Ον.Εν.Αρσ'
[fr]	frúkty	фрукты 'φρούτο- Ον.Πλ.Αρσ'	?[fr]	g'ermafrod'ít	гермафродит 'ερμαφρόδιτος'
[vr]	vrat'	врать 'λέω ψέματα'	[vr]	ovrák	овраг 'λαγκάδι'
[xr]	xram	храм 'ναός'	[xr]	oxrána	охрана 'φρούρηση'
[sr]	srázu	сразу 'αμέσως'	[sr]	osram'ít'	осрамить 'ντροπιάζω- Απαρεμφ.Συν.'
[zr]	zračók	зрачок 'κόρη ματιού'	[zr]	vózrast	возраст 'ηλικία'
?[šl]	□šla (/šOl-/ +a → šØla)	шла 'πηγαίνω-3Εν. Πρλ.ΜηΣυν.Θηλ' < šol '3Εν.Πρλ. ΜηΣυν.Αρσ'	?[šl]	póšlyj	пошлый 'χυδαίος'
?[žl]	žlob	жлоб 'τσιγκούνης (λαϊκ.)'	?[žl]	mužlán	мужлан 'βλάχος (λαϊκ.)'
?[šr]	šram	шрам 'ουλή'	*[šr]	*	
?[žr]	žrat'	жрать 'τρώω (λαϊκ.)'	*[žr]	*	

Πίνακας 6

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ήχο / ηχηρό ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ + ΟΥΡΑΝΙΚΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΥΓΡΟ					
	ISO transliteration	Ορθογραφία		ISO transliteration	Ορθογραφία
[fʹ]	fl'irt	флирт 'φλερτ (δαν.)'	[fʹ]	váfl'a túfl'a	вафля 'βάφλα' туфля 'παπούτσι'
[vʹ]	vl'ečén'ije	влечение 'έλξη'	[vʹ]	pr'etstavl'énije	представление 'παράσταση'
[xʹ]	xl'eb	хлеб 'ψωμί'	[xʹ]	róxl'a	ροχля 'μαλακός, αναποφάσιστος άνθρωπος (λαϊκ.)'
[sʹ]	sl'íva	слива 'δαμάσκηνο'	[sʹ]	más'enyj	масленый 'βουτυράτος, ελαιώδης'
[zʹ]	zl'it'	злить 'θυμώνω κάποιον'	[zʹ]	□o kozl'é (/kozOl- /+é→kozǫl'é)	(o)козле'κατσικά- Προθ.Εν.Αρσ' < koz'ól козёл 'Ον.Εν.Αρσ'
[frʹ]	fr'éska	фреска 'τοιχογραφία'	[frʹ]	o cýfr'e	(o) цифре '(για τον) αριθμό-Προθ.Εν.Θηλ'
[vrʹ]	vr'ed	вред 'βλάβη'	[vrʹ]	□na kovr'é (/kovOr- /+é→kovǫr'é)	(o) ковре '(για το) χαλί-Προθετ.Εν.Αρσ' < [kov'ór] 'Ον.Εν.Αρσ'
[xrʹ]	xr'ip	хрип 'θορυβώδης αναπνοή'	[xrʹ]	oxr'ípnut'	охрипнуть 'βραχνιάζω- Απαρεμφ.Συν'
[srʹ]	sr'edá	среда 'Τετάρτη'	[srʹ]	osr'edn'ónyj	осредненный 'στρογγυλεμένος σε μέσο όρο (όρος)'
[zrʹ]	zr'élyj	зрелый 'ώριμος'	[zrʹ]	razr'ezát'	разрезать 'κόβω'
[šʹ]	□š'i /šOl-/+i→šǫl'i	шли 'πηγαίνω- ЗΠλ.Πρλ.ΜηΣυν' < [šol] 'ЗΕν.Πρλ. ΜηΣυν.Αρσ'	[šʹ]	pošl'ít'	пошлить 'λέω χυδαία πράγματα (λαϊκ.)'
*[zʹ]	*		[zʹ]	v'éžl'ivj	вежливый 'ευγενικός'
[šrʹ]	šr'ift	шрифт 'γραμματοσειρά'	*[šrʹ]	*	
[žrʹ]	žr'ec	жрец 'ιερέας'	*[žrʹ]	*	

Πίνακας 7

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ήχο / ηχηρό ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ + ΕΡΡΙΝΟ					
	ISO transliteration	Ορθογραφία		ISO transliteration	Ορθογραφία
*[fn]	*		[fn]	štrafnój	штрафной 'ποινικός'
[vn]	vnuk	внук 'εγγονός'	[vn]	z'venút'	Зевнуть 'χασμουριέμαι- Απαρεμφ.Συν'
[xn]	xn'ýkat'	хныкать 'κλαψουρίζω'	[xn]	vzdoxnút'	вздохнуть 'αναπνέω- Απαρεμφ.Συν'
[sn]	snop	сноп 'δεμάτι'	[sn]	osnóna	основа 'βάση'
[zn]	znak	знак 'σημάδι, πινακίδα'	[zn]	kazná	казна 'θησαυροφυλάκιο'

*[fm]	*		[fm]	r'ífma	ριφμα 'ομοιοκαταληξία'
[vm]	vmázat'	вмазать 'χτυπάω.Απαρεμφ. Συν (λαϊκ.)'	[vm]	trávma	травма 'τραύμα (δαν.)'
[xm]	xmúryj	хмурый 'σκοτεινιασμένος'	[xm]	lóxmy	λοχмы 'μαλλιά.Πλ (λαϊκ.)'
[sm]	smysl	смысл 'ουσία'	[sm]	kósmos	κοσμος 'σύμπαν, διάστημα (δαν.)'
*[zm]	*		[zm]	pr'ízma	призма 'πρίσμα'
[šn]	šnur	шнур 'κορδόνι'	[šn]	tošnotá	тошнота 'ναυτία'
*[ščn]	*		[ščn]	móščnyj	мощный 'ισχυρός'
[žn]	žnu	жну 'δρέπω-Παρ.1Εν'	[žn]?	slóžnyj	сложный 'δύσκολος'
[šm]	šmótk'i	шмотки 'ρούχα.Πλ (λαϊκ.)'	[šm]	košmár	кошмар 'εφιάλτης'
[žm]	žmot	жмот 'τσιγγούνης (λαϊκ.)'	*[žm]	*	

Πίνακας 8

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
άηχο / ηχηρό ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ + ΟΥΡΑΝΙΚΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΕΡΡΙΝΟ					
	ISO transliteration	Ορθογραφία		ISO transliteration	Ορθογραφία
*[fn']	*		[fn']	štrafn'ík	штрафник 'ποινικός-Οουσ.Αρσ.Εν'
[vn']	vn'éšn'ij	внешний 'εξωτερικός, επιφανειακός'	[vn']	o gr'ívn'e z'evn'í	(ο) гривне '(για τη) γκρίβνα-Προθ.Εν.Θηλ' зевни 'χασμουριέμαι- Προστ.2Εν'
[xn']	o xn'é	(ο)хне '(για τη) χένα- Προθ.Θηλ.Εν'	[xn']	kúxn'a	кухня 'κουζίνα'
[sn']	sn'eg	снег 'χιόνι'	[sn']	o sosn'é	(ο)сосне '(για) το λεύκο-Προθ'
*[zn']	*		[zn']	kazn'ít'	казнить 'εκτελώ'
*[fm']	*		[fm']	o r'ífm'e	(ο)рифме '(για)την ομοιοκαταληξία'
[vm']	vm'ést'e	вместе 'μαζί-Επίρρ'	[vm']	travm'írovat'	травмировать 'τραυματίζω'
[xm']	xm'el'	хмель 'λυκίσκος'	[xm']	o dráxm'e	(ο) драхме '(για) τη δραχμή'
[sm']	sm'éna	смена 'αλλαγή'	[sm']	kosm'étika	косметика 'καλλυντικά (δαν.)'
[zm']	zm'ejá	змея 'φίδι'	[zm']	o pr'ízm'e	(ο)призме '(για) το πρίσμα'
[šn']	šn'ícel'	шницель 'σνίτσελ'	[šn']	bášn'a	башня 'πύργος'
*[ščn']	*		[ščn']	moščn'éje	мощнее 'πιο ισχυρός- Επίθ/Επίρρ'
[žn']	žn'ec	жнец 'θεριστής'	[žn']	tamóžn'a	таможня 'τελωνείο'
[šm']	šm'el'	шмель 'μέλισσα'	[šm']?	b'ešm'ét	бешмет 'beshmet'
[žm']	žm'ot	жмёт 'είναι στενό. Παρ.3Εν.'	[žm']*	*	

Πίνακας 9

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ΠΡΟΣΤΡΙΒΟΜΕΝΟ + ΕΡΡΙΝΟ					
	ISO transliteration	Ορθογραφία		ISO transliteration	Ορθογραφία
[cn]	cna	Цна (ονομασία του ποταμού)	[cn]	báčnut'	бацнуть 'χτυπώ-Απαρεμφ.Συν'
*[čn]	*		[čn]	tóčnyj	точный 'ακριβής'
*[cm]	*		[cm]	bóčman	боцман 'λοστρόμος (δαν.)'
[čm]	čmókat'	чмокать 'φιλώ (λαϊκ.)'	*[čm]	*	

Πίνακας 10

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ΠΡΟΣΤΡΙΒΟΜΕΝΟ + ΟΥΡΑΝΙΚΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΕΡΡΙΝΟ					
	ISO transliteration	Ορθογραφία		ISO transliteration	Ορθογραφία
*[cn']	*		[cn']	báčn'i	бацни 'χτυπώ-Προστ.2Εν (λαϊκ.)'
*[čn']	*		[čn']	točn'éje	точнее 'πιο συγκεκριμένα-Επιρρ'
*[cm']	*		*[cm']	*	
*[čm']	*		[čm']	jačm'én'	ячень 'κριθάρι'

Πίνακας 11

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ΠΡΟΣΤΡΙΒΟΜΕΝΟ + ΥΓΡΟ					
	ISO transliteration	Ορθογραφία		ISO transliteration	Ορθογραφία
*[čl]	*		*[čl]	*	
*[čr]	*		*[čr]	*	

Πίνακας 12

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ΠΡΟΣΤΡΙΒΟΜΕΝΟ + ΟΥΡΑΝΙΚΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΥΓΡΟ					
	ISO transliteration	Ορθογραφία		ISO transliteration	Ορθογραφία
[čl']	čl'en	член 'μέλος'	[čl']	vorčl'ivuj	ворчливый 'γκρινιάρης'
[čr']	čr'ezvyčájno	чрезвычайно 'εξαιρετικά'	*[čr']	*	

Πίνακας 13

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ΑΗΧΟ/ΗΧΗΡΟ ΣΤΙΓΜΙΚΟ(ΟΥΡΑΝΙΚΟΠΟΙΗΜΕΝΟ) + j					
	ISO transliteration	Ορθογραφία		ISO transliteration	Ορθογραφία
*[t'j]	*		[t'j]	loxmót'ja	лохмотья 'παλιά ρούχα-Πλ'
[d'j]	d'jávól	дьявол 'διάβολος'	[d'j]	b'ezvód'je	безводье 'έλλειψη νερού'
[p'j]	p'ju p'jányj	пью 'πίνω- Παρ.1Εν' пьяный 'μεθυσμένος'	[p'j]	xlóp'ja	хлопья 'νιφάδες-Πλ'

?[bʲj]	bʲju	бью 'χτυτώ-Παρ.1Εν'	[bʲj]	vorobʲjá	воробья 'σπουργίτης-Αιτ/Γεν.Εν'
--------	------	---------------------	-------	----------	---------------------------------

Πίνακας 14

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ΑΗΧΟ/ΗΧΗΡΟ ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ + j					
	ISO transliteration	Ορθογραφία		ISO transliteration	Ορθογραφία
*[sʲj]	*		?[sʲj]	bʲezlʲésʲje	безлесье 'η απουσία των δασών'
*[zʲj]	*		?[zʲj]	druzʲjá mázʲju	друзья 'φίλος-Ον.Πλ.Αρσ' мазьо 'με αλοιφή-Οργ.Εν.Θηλ'
?[vʲj]	vʲjúga	вьюга 'χιονοθύελλα'	[vʲj]	korónʲje lʲubónʲju	коровье 'αγελάδος-Επιθ.Εν.Ουδ' любовью 'με την αγάπη-Οργ.Εν.Θηλ'
?[fʲj]	fʲjord	Фьорд 'φιορδ - δ.λ.'	?[fʲj]	safʲján	сафьян 'μαρόκο'
?[ʃj]	ʃju	шью 'ράβω-Παρ.1Εν'	[ʃj]	zatʲíʃje	затишье 'νηνεμία'
*[ʒj]	*		?[ʒj]	mnogosnʲéʒje	многоснежье 'όταν έχει πολύ χιόνι-Ουσ.Ον.Εν.Ουδ'
*[ʃčj]	*		?[ʃčj]	vʲéʃčju	вещью 'πράγμα - Οργ.Εν.Θηλ'

Πίνακας 15

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ΠΡΟΣΤΡΙΒΟΜΕΝΟ + j					
	ISO transliteration	Ορθογραφία		ISO transliteration	Ορθογραφία
?[čj]	čja čjo	чья 'τίνος-Ον.Εν.Θηλ' чьѐ 'τίνος-Ον.Εν. Ουδ'	[čj]	ptʲíčja	птичья 'πουλί-Επιθ.Ον.Εν.Θηλ'

Πίνακας 16

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ΣΤΙΓΜΙΚΟ + ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ					
	ISO transliteration	Ορθογραφία		ISO transliteration	Ορθογραφία
?[ps]	□psy (/pOs- /i→p∅sy)	псы 'σκύλος-Ον.Πλ.Αρσ' < [pʲos] пѣс 'Ον.Εν.Αρσ'	[ps]	a[p]súrdnyj	абсурдный 'παράλογος'
*[bz]	*		[bz]	obzór	обзор 'επισκόπηση'
?[pf]	pf	пф! (επιφώνημα)	?[pf]	cápfa	цапфа 'ρίν (όρος)'
*[bv]	*		[bv]	obvál	обвал 'κατάρρευση'
?[px]	pxatʲ	пхатʲ 'χτυτώ (λαϊκ.)'	[px]	o[p]xodʲítʲ	обходить 'παρακάμπτω'
?[ks]	ksantʲín	ксантин 'ξανθίνη (δαν.)'	?[ks]	oksána	Оксана (γυν. όνομα)

*[gz]	*		?[gz]	e[g]zám'en	экзамен 'εξέταση'
*[kf]	*		?[kf]	rokfór buk[f]	ροκφόρ 'ροκφόρ' букв 'γράμμα- Γεν.Πλ.Θηλ'
[gv]	gvoz't'	гвоздь 'καρφί'	?[gv]	v'igvám	вигвам 'wigwam'
*[kx]	*		?[kx]	vakxaná'ija	вакханалия 'βακχεΐα'
*[gj]	*		*[gj]	*	
*[tf]	*		[tf]	otform'irovát'	отформировать 'δίνω μορφή- Απαρεμφ.Συν'
[tv]	tvoj	твой ΚτητΑντ.2Εν '(δικός) σου'	[tv]	b'ítva	битва 'μάχη'
[dv]	dvor	двор 'αυλή'	[dv]	podvál	подвал 'υπόγειο'
[tš]	*		[tš]	potšýt'	подшить 'ράβω- Απαρεμφ.Συν'
?[dž]	džýnsy	джинсы 'τζιν-Ον.Πλ (δαν.)'	[dž]	podžár'it'	поджарить 'ψήνω ελαφρά-Απαρεμφ.Συν'
*[tx]	*		[tx]	otxod'ít'	отходить 'αναχωρώ'
?[pš]	pšeno	пшено 'κεχρί'	[pš]	lapšá	лапша 'χυλοπίτες'
*[bž]	*		[bž]	obžýtsa	обжиться 'νιώθω σαν στο δικό μου σπίτι- Απαρεμφ.Συν'
*[pšč]	*		*[pšč]	*	
?[kv]	kvákat'	квакать 'κράζω (σαν βάτραχος)'	[kv]	búkva	буква 'γράμμα'
*[kš]	*		[kš]	kvákša	квакша 'δέντρο- βάτραχος'

Πίνακας 17

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ΣΤΙΓΜΙΚΟ + ΟΥΡΑΝΙΚΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ					
	ISO transliteration	Ορθογραφία		ISO transliteration	Ορθογραφία
?[ps']	ps'ixólog	психолог 'ψυχολόγος (δαν.)'	?[ps']	o[ps'id'ét'	обсидеть (λαϊκ.ρήμα)
?[bz']	bz'ik	бзик 'κόλλημα (λαϊκ.)'	[bz']	obz'irát'	обзирать 'κοιτάζω'
?[pʃ]	pʃ'én'ing	пфеннинг 'pfennig (δαν.)'	?[pʃ]	cápʃ'enj	цапфенный 'ρίν-Επίθ'
*[bv']	*		[bv']	obv'ít'	обвить 'περιελίσσω- Απαρεμφ.Συν'
*[px']	*		[px']	o[p]x'itr'ít'	обхитрить 'ξεγελάω- Απαρεμφ.Συν'
?[ks']	ks'enofób	ксенофоб 'ξενόφοβος (δαν.)'	[ks']	f'iks'írovat'	фиксировать 'σταθεροποιώ'
*[gz']	*		?[gz']	e[g]z'ekúcyja	экзакуция 'εκτέλεση (δαν.)'
*[kf']	*		*[kf']	*	
?[gv']	gv'in'éja	Гвинея 'Γουινέα'	*[gv']	*	
*[kx']	*		?[kx']	vakx'ičesk'ij	вакхический 'βακχικός'
*[gj']	*		*[gj']	*	
*[tʃ']	*		?[tʃ']	otʃ'il'trovát'	отфильтровать 'φιλτράρω-

					Απαρεμφ.Συν'
[tv']	tv'órdyj	твёрдый 'σκληρός'	[tv']	otv'ečát'	отвечать 'απαντάω'
[dv']	dv'er'	дверь 'πόρτα'	[dv']	podv'est'í	подвести 'αθροίζω- Απαρεμφ.Συν'
*[tš']	*		*[tš']	*	
*[dž']	*		*[dž']	*	
*[tx']	*		*[tx']	*	
*[pš']	*		*[pš']	*	
*[bž']	*		*[bž']	*	
*[pšč']	*		[pšč']	skúpšč'ík	скупщик 'αγοραστής'
?[kv']	kv'ítáncyja	квитанция 'απόδειξη'	[kv']	búkv'enyj	буквенный 'γράμμα- Επιθ'
[kš']	*		*[kš']	*	

Πίνακας 18

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ΣΤΙΓΜΙΚΟ + ΠΡΟΣΤΡΙΒΟΜΕΝΟ					
	ISO transliteration	Ορθογραφία		ISO transliteration	Ορθογραφία
*[pc]	*		[pc]	□kupcý (/kupEc-/ + í → kupøcý)	купцы 'έμπορος- Ον.Αρσ.Πλ' < kup'éc купец 'Έν'
?[pč']	pč'elá	пчела 'μέλισσα'	[pč']	o[p]č'íšč'át'	обчищать '1)καθαρίζω, 2)κλέβω (λαϊκ.)'
*[kc]	*		?[kc]	[akcént]	акцент '1)έμφαση, 2)προφορά'
*[kč']	*		?[kč']	[n'ikč'émnyj]	никчемный 'άνευ αξίας-Επιθ'

Πίνακας 19

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ΣΤΙΓΜΙΚΟ + ΣΤΙΓΜΙΚΟ					
	ISO transliteration	Ορθογραφία		ISO transliteration	Ορθογραφία
?[pt]	ptáxa	птаха 'πουλί'	[pt]	optáčivat'	обтачивать 'αλέθω'
*[bd]	*		[bd]	obdávát'	обдавать 'περιχύνω'
?[kt]	kto	кто 'ποιος'	[kt]	doktor	доктор 'γιατρός'
[gd]	*		?[gd]	kogdá	когда 'πότε'
*[tp]	*		[tp]	ótpusk	отпуск 'άδεια'
*[db]	*		[db]	podbodr'ít'	подбодрить 'ευθυμώ- Απαρεμφ.Συν'
?[tk]	tkan'	ткань 'ύφασμα'	[tk]	vz'átka	взятка 'δωροδοκία'
*[dg]	*		?[dg]	odgádyvat'	отгадывать 'μαντεύω'
[kp]	kpolúdn'u	(κ) полудню '(κατά) το μεσημέρι'	*[kp]	*	
[gb]	[g]búločnoj	(κ) булочной '(προς) τον φούρνο'	*[gb]	*	
*[pk]	*		[pk]	obsýpka	обсыпка 'πασπάλισμα'
?[bg]	bgan	Бган 'ξένο όνομα'	[bg]	obgor'éť	обгореть 'είμαι καμένος- Απαρεμφ.Συν'

Πίνακας 20

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ΣΤΙΓΜΙΚΟ + ΟΥΡΑΝΙΚΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΣΤΙΓΜΙΚΟ					
	ISO transliteration	Ορθογραφία		ISO transliteration	Ορθογραφία
[pt']	pt'íca	птица 'πουλί'	[pt']	apt'éka	аптека 'φαρμακείο'
[bd']	bd'én'ije	бдение 'αγρυπνία'	[bd']	obd'el'ít'	обделить 'στερώ-Απαρεμφ.Συν'
[kt']	kt'ítor	κτιτορ 'churchwarden (εκκλησ.όρος)'	[kt']	akt'ór	актёр 'ηθοποιός (δαν.)'
[gd']	gd'e	где 'πού'	*[gd']	*	
*[tp']	*		[tp']	otp'énán'ije	отпевание 'μοιρολόγι'
*[db']	*		[db']	podb'irát'	подбирать 'μαζεύω'
[tk']	tk'ót	ткёт 'υφαίνω-3Εν < [tkat'] ткать 'Απαρεμφ'	[tk']	otk'ínut'	откинуть '(παρα)πετώ-Απαρεμφ.Συν'
*[dg']	*		[dg']	o[d]g'íb	отгиб-Ουσ < 'ξεχώνω'
[kp']	kp'at'í	(κ) пяти '(κατά) τις πέντε'	*[kp']	*	
*[gb']	*		[gb']	régb'i	регби 'ράγκμπι (δαν.)'
*[pk']	*		[pk']	o[p]k'idát'	обкидать 'об (πρόθημα)-πετώ ¹
*[bg']	*		*[bg']	*	

¹ Το πρόθημα ο'(b)- δηλώνει ότι η ενέργεια κατευθύνεται σε όλες τις πλευρές ή την επιφάνεια ενός αντικειμένου ή γύρω από αυτό.

Πίνακας 21

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ + ΣΤΙΓΜΙΚΟ					
	ISO transliteration	Ορθογραφία		ISO transliteration	Ορθογραφία
[sp]	spas'íbo	спасибо 'ευχαριστώ'	[sp]	óspa	оспа 'ευλογιά'
[zb]	[z]bor	сбор '(περι)συλλογή'	[zb]	ázbuka	азбука 'αλφάβητο'
[st]	stol	стол 'τραπέζι'	[st]	žestókost'	жестокость 'σκληρότητα'
[zd]	zdán'ije	здание 'κτίριο'	[zd]	vozdúšnyj	воздушный 'αέρας-Επιθ.Αρσ.Εν'
[sk]	ská[s]ka	сказка 'παραμύθι'	[sk]	sóska	соска 'πιπίλα'
[zg]	[z]gor'ét'	сгореть 'καίγομαι-Απαρεμφ.Συν'	[zg]	v'ízga	визга 'τσιρίδα-Γεν.Αρσ.Εν'
[ft]	[f]tórnik	вторник 'Τρίτη'	[ft]	a[f]tomát	автомат 'αυτόματο (δαν.)'
[vd]	vdová	вдова 'χήρα'	[vd]	pránda	правда 'αλήθεια'
[fk]	[f]kus	вкус 'γεύση'	[fk]	lá[f]ka	лавка 'ψιλικατζίδικο'
[vg]	vgor'ačáx	вгорячах 'απερίσκεπτα-Επίρρ (λαϊκ.)'	*[vg]	*	
[fp]	[f]pust'ít'	впустить 'αφήνω κάποιον/κάτι να μπει μέσα- Απαρεμφ.Συν'	*[fp]	*	
[vb]	vbok	вбок 'πλαγιστά-Επίρρ'	*[vb]	*	
*[xt]	*		[xt]	baráxtatsa	барахтаться 'κυλιέμαι'
*[yd]	*		[yd]	vy[γ]dóm'e	(в) (их) доме '(στο σπίτι (τους)'
*[xk]	*		*[xk]	*	

*[ɣg]	*		?[ɣg]	tr'ogolónvj	трéголовый 'με τρία κεφάλια-Επιθ'
*[xp]	*		*[xp]	*	
*[ɣb]	*		?[ɣb]	í[ɣ]by	их бы 'αυτοί θα (Δυνητ.)'
[št]	štópka	штопка 'σωρός'	[št]	kaštán	каштан 'καστανιά, κάστανο'
?[žd]	ždat'	ждать 'περιμένω'	[žd]	vraždá	вражда 'έχθρα'
[šp]	špága	шпага 'ξίφος'	?[šp]	kašpó	кашпо 'διακοσμητική γλάστρα'
?[žb]	žban	жбан 'κανάτα'	[žb]	drúzba	дружба 'φιλία'
?[žg]	žgut	жгут '1)καίω-Παρ.3Εν 2)αιμοστατικός επίδεσμος'	[žg]	sožgút	сожгут 'καίω-Μελ.Συν.3Πλ'
[šk]	škóla	школа 'σχολείο'	*[šk]	*	

Πίνακας 22

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ + ΟΥΡΑΝΙΚΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΣΤΙΓΜΙΚΟ					
	ISO transliteration	Ορθογραφία		ISO transliteration	Ορθογραφία
[sp']	sp'íná	спина 'πλάτη'	[sp']	vosp'itán'ije	воспитание 'εκπαίδευση'
?[zb']	[z]b'ínát'	сбивать 'ρίχνω κάτω με χτύπημα'	?[zb']	rózb'if	розбиφ 'ροσμίφ (δαν.)'
[st']	st'ená	стена 'τοίχος'	[st']	ost'er'egátsa	остерегаться 'προσέχω, προφυλάσσομαι'
?[zd']	zd'es'	здесь 'εδώ-Επιρρ'	[zd']	v'ezd'é	езде 'παντού-Επιρρ'
[sk']	sk'ínut'	скинуть 'ρίχνω κάτω-Απαρεμφ.Συν'	[sk']	kónsk'ij	конский 'άλογο-Επιθ.Αρσ.Εν'
?[zg']	[z]g'ínut'	сгинуть 'εξαφανίζομαι-Απαρεμφ.Συν'	[zg']	o v'ízg'e	(ο) визге '(για)την κραυγή-Προθ'
[ft']	[f]t'er'ét'	втереть ' τρίβω-Απαρεμφ.Συν'	[ft']	d'ift'er'ija	дифтерия 'διφθερίτιδα'
[vd']	vd'evát'	вдевать 'περνώ (π.χ.κλωστή σε βελόνα)'	[vd']	o právd'e	(ο)правде '(για)την αλήθεια-Προθ'
*[fk']	*		[fk']	lóf]k'ij	ловкий 'έξυπνος'
[vg']	vg'ibát'	вгибать 'λυγίζω κάτι προς τα μέσα'	*[vg']	*	
[fp']	[f]p'er'ót	вперёд 'εμπρός'	*[fp']	*	
[vb']*	vb'ežát'	вбежать 'τρέχω σε, μπαίνω τρέχοντας-Απαρεμφ.Συν'	*[vb']	*	
*[xt']	*		?[xt']	p'ext'er'	пехтерь 'αδέξιος (λαϊκ.)'
*[ɣd']	*		*[ɣd']	*	
*[xk']	*		*[xk']	*	
*[xp']	*		*[xp']	*	
*[ɣb']	*		*[ɣb']	*	
[št']	št'il'	стиль 'ηρεμία, μπουνάτσα'	*[št']		
?[žd']	žd'i	жди 'περιμένω-Προστ.2Εν'	[žd']	nagražd'én'ije	награждение 'ανταμοιβή'
[šp']	šp'il'ka	шпилька 'τσιμπιδάκι'	*[šp']	*	

*[žb']	*		[žb']	ložb'ína	ложбина 'κοιλότητα'
[žg']	žg'i	жги 'καίω-Προστ.2Εν'	?[žg']	važg'ert	важгерт < γερμ. 'Waschgerd (όρος)'
[šk']	šk'íp'er	шкипер 'skipper'	*[šk']	*	

Πίνακας 23

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
S / ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ + ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ					
	ISO transliteration	Ορθογραφία		ISO transliteration	Ορθογραφία
[sf]	sform'irovát'	сформировать 'σχηματίζω-Απαρεμφ.Συν'	[sf]	fósfor	φосфор 'φώσφορος'
[zv]	zvat'	звать 'καλώ, φωνάζω'	[zv]	jázva	язва 'έλκος'
?[sx]	sxod'ít'	сходить 'κατεβαίνω'	[sx]	vosxod'ít'	восходить 'ανεβαίνω'
?[fx]	[f]xod'ít'	входить 'μπαίνω'	*[fx]	*	
*[xf]	*		*[xf]	*	
?[fs]	[f]súnut'	всунуть 'βάζω κάτι μέσα-Απαρεμφ.Συν (λαϊκ.)'	*[fs]	*	
?[vz]	vzor	взор 'βλέμμα'	*[vz]	*	
?[fš]	[f]šyt'	вшить 'ν-ράβω-Απαρεμφ.Συν' ²	[fš]	nadú[f]šys'	надувшись 'μουτρώνω-Επίρρ'
[vž]	vžýnaca	вживаться 'συνηθίζω'	*[vž]	*	
*[fšć]	*		*[fšć]	*	
[xv]	xvatát'	хватать 'αρπάζω'	[xv]	oxvát	охват 'κάλυψη'
[sv]	svád'ba	свадьба 'γάμος'	?[sv]	dr'ésva	дресва 'gruss'
?[žv]	žváčka	жвачка 'τσίκλα'	*[žv]	*	
[šx]	šxúna	шхуна 'σκούνα'	?[šx]	ašxabát	Ашхабат 'Ashkhabad (όνομα πόλης)'

² Το πρόθημα ν-(vo-) δηλώνει την κίνηση προς το εσωτερικό.

Πίνακας 24

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
S / ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ + ΟΥΡΑΝΙΚΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ					
	ISO transliteration	Ορθογραφία		ISO transliteration	Ορθογραφία
?[sf']	s'éra	сфера 'σφαίρα (δαν.)'	*[sf']	*	
[zv']	zv'enó	звено 'κρίκος'	[zv']	jázn'venyj	язвенный 'ελκώδης'
?[sx']	sx'itr'ít'	схитрить 'κάνω μάγκικη κίνηση-Απαρεμφ.Συν'	[sx']	vosx'it'ít'	восхитить 'γοητεύω, μαγεύω-Απαρεμφ.Συν'
*[fx]	*		*[fx]	*	
*[xf]	*		*[xf]	*	
?[fs']	[f]s'údu	всюду 'παντού-Επίρρ'	*[fs']	*	
?[vz']	vz'at'	взять 'παίρνω-Απαρεμφ.Συν'	*[vz']	*	
*[fš']	*		*[fš']	*	
*[vž']	*		*[vž']	*	
*[fšć']	*		?[fšć']	fr'ez'erófsč'ik	фрезеровщик 'milling machine operator (όρος)'
*[xv']	*		?[xv']	o'ixv'é	(ο) лихве '(για) τον τόκο-Προθ.Θηλ.Εν (λαϊκ.)'
[sv']	sv'et	свет 'φως'	?[sv']	dr'esv'ányj	дресвяный 'gruss-

					Επιθ.Ον.Αρσ.Εν'
*[žv]	*		*[žv]	*	
?[šx']	šx'éry	шхеры 'βραχονησίδες (γεωγρ.)'	*[šx']	*	

Πίνακας 25

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ + ΠΡΟΣΤΡΙΒΟΜΕΝΟ					
	ISO transliteration	Ορθογραφία		ISO transliteration	Ορθογραφία
?[fc]	[f]cep'itsa	вцепиться 'πιάνω-Απαρεμφ.Συν (λαϊκ.)'	?[fc]	lo[f]cý (/lonEc- /+í→/lonθσί/: [lofcý] (αφομοίωση ως προς την ηχηρότητα))	ловцы 'αυτός που πιάνει-Οουσ.Ον.Αρσ.Πλ' < lon'éc ловец 'Ον.Αρσ.Εν'
?[fč']	[f]č'erá	вчера 'χθες'	[fč']	vzrý[f]č'atyj	взрывчатый 'εκρηκτικός'
[sc]	scéna	сцена 'σκηνή'	[sc]	rascep'ít'	расцепить 'αποσυνδέω-Απαρεμφ.Συν'

Πίνακας 26

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ΠΡΟΣΤΡΙΒΟΜΕΝΟ + ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ					
	ISO transliteration	Ορθογραφία		ISO transliteration	Ορθογραφία
*[cv]	*		*[cv]	*	
?[čv]	čván'itsa	чваниться 'περηφανεύομαι (λαϊκ.)'	[čv]	róčva	почва 'έδαφος'
*[čšč]	*		*[čšč]	*	
*[cs]	*		?[cs]	socsor'evnován'ije	соцсоревнование 'σοσιαλιστικός διαγωνισμός'

Πίνακας 27

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ΠΡΟΣΤΡΙΒΟΜΕΝΟ + ΟΥΡΑΝΙΚΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ					
	ISO transliteration	Ορθογραφία		ISO transliteration	Ορθογραφία
?[cv']	cv'est'í	цвести 'ανθίζω'	*[cv']	*	
*[čv]	*		?[čv']	róčv'enyj	почвенный 'έδαφος-Επιθ.Ον.Αρσ.Εν'
?[čšč']	čšč'át'el'nyj	тщательный 'προσεκτικός (στις λεπτομέρειες)'	[čšč']	očšč'er'ít'	отщепить 'σκίζω ένα μικρό κομματάκι-Απαρεμφ.Συν'
*[cs']	*		*[cs']	*	

Πίνακας 28

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ΠΡΟΣΤΡΙΒΟΜΕΝΟ + ΣΤΙΓΜΙΚΟ					
	ISO transliteration	Ορθογραφία		ISO transliteration	Ορθογραφία
*[čt]	*		[čt]	ročta	почта 'ταχυδρομείο'
*[ck]	*		?[ck]	n'em'ěckaja	немецкая 'γερμανικός-Ον.Θηλ.Εν'
*[čk]	*		[čk]	tóčka	точка 'τελεία, σημείο'
ΠΡΟΣΤΡΙΒΟΜΕΝΟ + ΟΥΡΑΝΙΚΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΣΤΙΓΜΙΚΟ					
?[čt']	čt'it'	чтить 'σέβομαι, τιμώ'	[čt']	ročt'í	почти 'σχεδόν-Επιρρ'
*[ck']	*		?[ck']	n'em'ěck'ij	немецкий 'γερμανικός-Ον.Αρσ.Εν'
*[čk']	*		[čk']	o tóčk'e	(ο)точке '(για) το σημείο-Προθ.Θηλ.Εν'

Πίνακας 29

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ΕΡΡΙΝΟ + ΕΡΡΙΝΟ					
	ISO transliteration	Ορθογραφία		ISO transliteration	Ορθογραφία
[mn]	[mnógo]	мноγο 'πολύ'	[mn]	[úmnyj]	умный 'έξυπνος'

Πίνακας 30

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ΕΡΡΙΝΟ + ΟΥΡΑΝΙΚΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΕΡΡΙΝΟ					
	ISO transliteration	Ορθογραφία		ISO transliteration	Ορθογραφία
[mn']	[mn'én'ije]	мнение 'άποψη'	[mn']	[somm'én'ije]	сомнение 'αμφιβολία'

Πίνακας 31 (Τα υπόλοιπα σπάνια ταυτοσυλλαβικά συμπλέγματα. Μόνο στην αρχή της λέξης. Εάν τα ίδια συμπλέγματα συναντώνται (πολύ συχνά) εντός της λέξης, είναι ετεροσυλλαβικά)

Υγρό + Στιγμικό	[lb]	lba	лба 'μέτωπο-Γεν.Αρσ.Εν'	[lb']	lb'išč'e	лбище 'μέτωπο-Μεγεθυντ'
	[rt]	□rta (/rOt-/ +á → rθtá)	рта 'στόμα-Γεν.Αρσ.Εν' < [rot] рот	[rt']	rt' išč'e	ртище 'στόμα-Μεγεθυντ'
	[lg]	lgat'	'Ον.Αρσ.Εν' лгать 'λέω ψέματα'	[lg']	lg'i	лги 'λέω ψέματα-Προστ.2Εν'
	*	*	*	[rd']	rd'et'	рдеть 'λάμπω'
Υγρό + Τριβόμενο	[rž]	ržat'	ржать '1) χλιμιντρίζω, 2) γελάω δυνατά (λαϊκ.)'	*	*	*
Έρρινο + Προστριβόμενο	*	*	*	[mč']	mč'átsa	мчатся 'τρέχω, βιάζομαι'
Έρρινο + Υγρό	[mr]	mrak	мрак 'σκοτάδι'	[mr']	mr'ot	мрёт 'πεθαίνω-Παρ.3Εν'
	[nr]	nráv'itsa	нравиться	*	*	*

	[ml]	mládʒyj	‘αρέσω’ младший ‘νεώτερος’	[ml’]	ml’et’	млетъ ‘αγαλλιάζω, λιώνω (από χαρά)’
Υγρό + j	*	*	*	[l’j]	l’ju	лю ‘χύνω- Παρ.1Εν’
				[r’j]	r’jányj	рьяный ‘διακαής, ένθερμος’
Υγρό + Έρρινο	*	*	*	[l’n]	□l’na /l’On-/+ά → l’Øná	льна ‘λινάρι- Γεν.Αрс.Εν’ < l’on → l’Øná лѣн ‘Ον.Αрс.Εν’

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2: Διμελή, τριμελή και τετραμελή συμφωνικά συμπλέγματα της Ελληνικής (Ιωάννα Κάππα)

ΔΙΜΕΛΗ ΣΥΜΦΩΝΙΚΑ ΣΥΜΠΛΕΓΜΑΤΑ

Πίνακας 1

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
άηχο / ηχηρό ΣΤΙΓΜΙΚΟ + ΥΓΡΟ					
	Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία		Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία
[pl]	[pléno]	πλένω	[pl]	[ðiplós]	διπλός
[bl]	[blíza]	μπλούζα	[bl]	[éblastro]	έμπλαστρο *
*[tl] **	*		[tl]**	[átlas]	άτλας **
*[dl]	*		[dl]	[adlía]	αντλία *
[kl]	[kléo]	κλαίω	[kl]	[kúkla]	κούκλα
[gl]	[glítsa]	γκλίτσα	[gl]	[églima]	έγκλημα *
[pr]	[proí]	πρωί	[pr]	[ápɾagos]	άπραγος
[br]	[brostá]	μπροστά	[br]	[labrós]	λαμπρός *
[tr]	[tróo]	τρώω	[tr]	[játros]	γιατρός
[dr]	[dropí]	ντροπή	[dr]	[ádras]	άντρας *
[kr]	[krío]	κρύο	[kr]	[makriá]	μακριά
[gr]	[gremós]	γκρεμός	[gr]	[afugrázome]	αφουγκράζομαι

* Τα συμφωνικά συμπλέγματα που αποτελούνται από [ηχηρό Στιγμικό + Υγρό] πραγματώνονται και με ερρινοποιημένο το στιγμικό σύμφωνο ως [ᵐbl, ᵐbr, ᵐdl, ᵐgl, ᵐgr, ᵐdr, ᵐdl], π.χ. η λέξη *έγκλημα* [églima] πραγματώνεται και ως [é^hglima].

** Το συμφωνικό σύμπλεγμα [tl] είναι περιθωριακό στη Νέα Ελληνική και απαντάται μόνο στις λέξεις *άτλας*, *ατλάζι* και στην αρχή της λέξης μόνο στο αρχαίο όνομα *Τλήμων*.

Πίνακας 2

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
άηχο / ηχηρό ΣΤΙΓΜΙΚΟ + ΕΡΡΙΝΟ					
	Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία		Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία
[pn]	[pnoí]	πνοή	[pn]	[éksipnos]	έξυπνος
*[bn]	*		[bn]	[ebnéo]	εμπνέω **
*[tn]	*		[tn]	[fátni]	φάτνη
*[dn]	*		*[dn]	*	

[kn]	[kními]	κνήμη	[kn]	[tékno]	τέκνο
*[gn]	*		*[gn]	*	
*[pm]	*		*[pm]	*	
*[bm]	*		*[bm]	*	
[tm]	[tmíma]	τμήμα *	[tm]	[atmós]	ατμός
*[dm]	*		[dm]	[sídmisi]	σύντμηση **
*[km]	*		[km]	[akmí]	ακμή
*[gm]	*		*[gm]	*	

* [tm]: σπάνιος συνδυασμός (βλ. Holton et al. 1999)

** Τα συμφωνικά συμπλέγματα που αποτελούνται από [ηχηρό Στιγμικό+ Έρρινο] πραγματώνονται και με ερρινοποιημένο το στιγμικό σύμφωνο ως [^mbn, ⁿdm], π.χ. η λέξη *εμπνέω*: [ebnéo] ~ [e^mbnéo]

Πίνακας 3

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ΣΤΙΓΜΙΚΟ + ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ					
	Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία		Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία
[ps]	[psitó]	ψητό	[ps]	[ópsi]	όψη
*[bz]	*		*[bz]	*	
*[pf]	*		*[pf]	*	
*[bv]	*		*[bv]	*	
*[pθ]	*		*[pθ]	*	
*[bð]	*		*[bð]	*	
*[px]	*		*[px]	*	
*[bɣ]	*		*[bɣ]	*	
[pɕ]	[pɕáno]	πιάνω	[pɕ]	[anθopɕá]	ανθρωπιά
[bj]	[bjéla]	μπιέλα **	[bj/bj]	[kobj/jázo]	κομπιάζω
[ks]	[ksinó]	ξινό	[ks]	[éksi]	έξι
*[gz]	*		*[gz]	*	
*[kf]	*		*[kf]	*	
*[gv]	*		*[gv]	*	
*[kθ]	*		*[kθ]	*	
*[gð]	*		*[gð]	*	
*[kx]	*		*[kx]	*	
*[gj]	*		*[gj]	*	
*[kɕ]	*		*[kɕ]	*	
*[gj]	*		*[gj]	*	

*[pθ], *[kθ]: Στην Κοινή Νέα Ελληνική δεν πραγματώνονται αυτά τα συμφωνικά συμπλέγματα. Στα βόρεια ιδιώματα όμως πραγματώνονται συχνά, σε δομές του τύπου [píθ], ή [pυθ], όταν απαλοίφεται το [+υψηλό] άτονο φωνήεν, π.χ. [píθári] > [pθári].

** Η λέξη *μπιέλα* είναι μεμονωμένο παράδειγμα για το συμφωνικό σύμπλεγμα [bj].

*** Στα παραπάνω συμφωνικά συμπλέγματα δεν περιλαμβάνεται ο συνδυασμός συμφώνων *[ts]/ *[dz], διότι (στην Ελληνική) πρόκειται για τα προστριβόμενα κορονιδικά φωνήματα /t^s/, /d^z/, όπως στις λέξεις *τσίχλα* [t^sixla], *τζάμι* [d^zami] (βλ. Householder 1964, Μαλικούτη 1970, Pagoni 1993, Karra 1995, 1998). Στη έρευνα για τη φωνολογία της Ελληνικής δεν υπάρχει συναίνεση σχετικά με τη φωνηματική αξία αυτών των φθόγγων. Υποστηρίζεται επίσης ότι τα προστριβόμενα (στην υποκείμενη δομή) είναι συμφωνικά συμπλέγματα (Newton 1961, Koutsoudas 1962, Philippiaki-Warburton 1970, Σετάτος 1969, 1974, Μαγουλάς 1979). Επίσης οι Holton et al. (1997) δεν περιλαμβάνουν το [t^s] στα φωνήματα της γλώσσας με διαφοροποιητική αξία.

Πίνακας 4

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ΣΤΙΓΜΙΚΟ + ΣΤΙΓΜΙΚΟ					
	Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία		Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία
[pt]	[ptʲisi]	πτήση	[pt]	[lʲiptis]	λήπτης
*[bd]	*		*[bd]		
[kt]	[ktipó]	κτυπώ	[kt]	[ðiktis]	δείκτης
[gd]	*		[gd]	*	
*[tp]	*		*[tp]	*	
*[db]	*		*[db]	*	
*[tk]	*		*[tk]	*	
*[dg]	*		*[dg]	*	
*[kp]	*		*[kp]	*	
*[gb]	*		*[gb]	*	

Πίνακας 5

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ήχο / ηχηρό ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ + ΥΓΡΟ					
	Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία		Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία
[fl]	[flóɣa]	φλόγα	[fl]	[ekso fló]	εξοφλώ
[vl]	[vlépo]	βλέπω	[vl]	[vivlío]	βιβλίο
[θl]	[θlási]	θάλαση	[θl]	[aθlima]	άθλημα
*[ðl]	*		*[ðl]	*	
[xl]	[xlói]	χλόη	[xl]	[omíxli]	ομίχλη
[ɣl]	[ɣlástra]	γλάστρα	[ɣl]	[tróɣli]	τρώγλη
*[sl]	* ([slavikós])	(σλαβικός) *	*[sl]		
*[zl]	*		[zl]	[prózlipsi]	πρόσληψη **
[fr]	[fráwla]	φράουλα	[fr]	[elafrós]	ελαφρός
[vr]	[vrómikos]	βρώμικος	[vr]	[avrós]	αβρός
[θr]	[θrasís]	θρασύς	[θr]	[áθrizma]	άθροισμα
[ðr]	[ðrómos]	δρόμος	[ðr]	[aðránia]	αδράνεια
[xr]	[xróma]	χρώμα	[xr]	[apóχrosi]	απόχρωση
[ɣr]	[ɣría]	γριά	[ɣr]	[áɣrjos]	άγριος
*[sr]	*		*[sr]	*	
*[zr]	*		[zr]	[izroí]	εισροή **

Πίνακας 6

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ήχο / ηχηρό ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ + ΕΡΡΙΝΟ					
	Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία		Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία
*[fn]	*		[fn]	[ksafniká]	ξαφνικά
*[vn]	*		[vn]	[érevna]	έρευνα
[θn]	[θnitós]	θνητός	[θn]	[eθnikós]	εθνικός
*[ðn]	*		[ðn]	[éçidna]	έχιδνα
[xn]	[xnóto]	χνώτο	[xn]	[téçni]	τέχνη

[ɣn]	[ɣnómi]	γνώμη	[ɣn]	[aɣnós]	αγνός
*[sn]			*[sn]	*	
*[zn]			[zn]	[ðiznójtos]	δυσνόητος
*[fm]			*[fm]	*	
*[vm]			[vm]	[ɣénma]	γεύμα
*[θm]			*[θm]	*	
*[ðm]			[ðm]	[káðmio]	κάδμιο
*[xm]			[xm]	[exmálotos]	αιχμάλωτος
*[ɣm]			[ɣm]	[éniɣma]	αίνιγμα
*[sm]			*[sm]	*	
[zm]	[zmínos]	σμήνος	[zm]	[θezmós]	θεσμός

Πίνακας 7

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ + ΣΤΙΓΜΙΚΟ					
	Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία		Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία
[sp]	[spíti]	σπίτι	[sp]	[láspi]	λάσπη
*[zb]	[zbáros]	σμπάρος	*[zb]		
[st]	[stafilí]	σταφίλι	[st]	[astío]	αστείο
*[zd]			*[zd]		
[sk]	[skiní]	σκοινί	[sk]	[askós]	ασκός
*[zg]			*[zg]		
[ft]	[ftoxós]	φτωχός	[ft]	[aftí]	αφτί
*[vd]	*		*[vd]		
*[fk]	*		[fk]	[péfko]	πεύκο
*[vg]	*		*[vg]		
*[fp]	*		[fp]	[éfporos]	εύπορος
*[vb]	*		*[vb]	*	
*[θt]	*		*[θt]	*	
*[ðd]	*		*[ðd]	*	
*[θk]	*		*[θk]	*	
*[ðg]	*		*[ðg]	*	
*[θp]	*		*[θp]	*	
*[ðb]	*		*[ðb]	*	
[xt]	[xténa]	χτένα	[xt]	[ávrentos]	άβρεχτος
*[ɣd]	*		*[ɣd]	*	
*[xk]	*		*[xk]	*	
*[ɣg]	*		*[ɣg]	*	
*[xp]	*		*[xp] **	[tsaxpína]	(τσαχπίνα) **
*[ɣb]	*		*[ɣb]	*	

* [fk], *[θk]: Στη Νέα Ελληνική δεν πραγματώνονται αυτά τα συμφωνικά συμπλέγματα. Στα βόρεια ιδιώματα όμως πραγματώνονται συχνά, σε δομές του τύπου [θik-], ή [θuk-], όταν απαλοίφεται το [+υψηλό] άτονο φωνήεν, π.χ. η λέξη *θηκάρι* πραγματώνεται ως *θκαρ*: [θiːkari] > [θkar].

** Με το σύμπλεγμα [xp] πραγματώνεται στη Ελληνική μόνο η λέξη *τσαχπίνα* που είναι τουρκικής προέλευσης από τη λέξη *çarşkin*. Κατά την προσαρμογή της λέξης στην Ελληνική, το σύμπλεγμα [rk] της Τουρκικής υπέστη μετάθεση συμφώνων και ακολούθησε ανομοίωση του α' συνθετικού του συμπλέγματος ως

προς τον τρόπο άρθρωσης: [pk] > [kp] > [xp] (βλ. *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής (Τριανταφυλλίδη), Πύλη για την ελληνική γλώσσα*, www.greek-language.gr).

Πίνακας 8

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
[s] / ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ + ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ					
	Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία		Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία
[sf]	[sféra]	σφαίρα	[sf]	[asfália]	ασφαλεία
[zv]	[zvíra]	σβούρα	[zv]	[aznós]	ασβός
[sθ]	[sθénos]	σθένος	[sθ]	[asθenís]	ασθενής
*[zð]			*[zð]		
[sx]	[sxédio]	σχέδιο	[sx]	[asxolía]	ασχολία
[zy]	[zgyrós]	σγουρός	[zy]		
[fθ] ~ ([ft])	[fθinó] ~ ([ftinó])	φθινό (φτηνό)	[fθ] ~ ([ft])	[eléfteros] ~ [léfteros]	ελεύθερος (λεύτερος)
[vð]	[vðéla]	βδέλλα	[vð]	[psevðós]	ψεύδος
*[fx]			[fx]	[efxarístó]	ευχαριστώ
[vy]	[vgyázo]	βγάζω	[vy]	[zevgyári]	ζευγάρι
[fç]	[fçásko]	φιάσκο	[fç]	[efçí]	ευχή
[vj]	[vjasíni]	βιασύνη	[vj]	[pronjá]	προβιά
[θç]	[θçáfi]	θειάφι	[θç]	[kolociθçá]	κολοκυθιά
[ðj]	[ðjókno]	διώχνω	[ðj]	[peðjá]	παιδιά
*[xf]	*		*[xf]	*	
*[ɣv]	*		*[ɣv]	*	
[xθ]	[xθés]	χθες	[xθ]	[móχθos]	μόχθος
[ɣð]	[ɣðíno]	γδύνω	[ɣð]	[amíɣðalo]	αμύγδαλο

Πίνακας 9

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ΕΡΡΙΝΟ + ΕΡΡΙΝΟ					
	Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία		Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία
[mn]	[mnimónio]	μνημόνιο	[mn]	[límnɪ]	λίμνη

Στην Κοινή Νέα Ελληνική πραγματώνονται επίσης στη θέση της έμβασης, στην αρχή και στο μέσο (εντός) της λέξης τα ακόλουθα *τριμελή* συμφωνικά συμπλέγματα, τα οποία αποτελούνται από [s + Στιγμικό + Υγρό ή Έρρινο], από [s + Τριβόμενο + Υγρό ή Έρρινο]. Επίσης πραγματώνονται *τριμελή* συμφωνικά συμπλέγματα που συνήθως προκύπτουν από τη μορφολογική διαδικασία της προσφύματοποίησης των προθέσεων *ευ-* /ef-/ , ή *εκ-* /ek-/ σε βάσεις που αρχίζουν με ένα αποδεκτό διμελές συμφωνικό σύμπλεγμα, π.χ. /ef+tr-/ , /ef+pl-/ , /ef+r-/ , ή /ek+tr-/ , /ek+v1-/ , κ.λπ. Τα συμπλέγματα αυτά αποτελούνται από [Τριβόμενο + Στιγμικό + Υγρό], [Τριβόμενο + Τριβόμενο + Υγρό], [Στιγμικό + Στιγμικό + Υγρό] (βλ. Πίνακες 14-17).

ΤΡΙΜΕΛΗ ΣΥΜΦΩΝΙΚΑ ΣΥΜΠΛΕΓΜΑΤΑ

Πίνακας 10

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
[s] + ΣΤΙΓΜΙΚΟ + ΥΓΡΟ					
	Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία		Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία
[spr]	[spróχno]	σπρώχνω	[spr]	[áspɾo]	άσπρο
[zbr]*	[zbróχno]	(σμπρώχνω)*	[zbr]	*	
[str]	[stratós]	στρατός	[str]	[ástɾo]	άστρο
*[zdr]	*		*[zdr]	*	
[skr]	[skrápas]	σκράπας	[skr]	[próskɾusi]	πρόσκρουση
*[zgr]	*		*[zgr]	*	
[spl]	[splína]	σπλήνα	[spl]	[ásplaxnos]	άσπλαχνος
*[zbl]	*		*[zbl]	*	
[stl]**	[stleǰída]	σλεγγίδα***	*[stl]**	*	
*[zdl]	*		*[zdl]	*	
[skl]	[sklirós]	σκληρός	[skl]	[asklipiós]	ασκληπιός
*[zgl]	*		*[zgl]	*	

* σμπρώχνω [zbróχno]: περιθωριακή πραγμάτωση.

** [stl]: Πραγματώνεται συχνά στα βόρεια ιδιώματα, σε δομές του τύπου [-stil- ή -stul-] όταν απαλοίφεται το [+υψηλό] άτονο φωνήεν [i] ή [u].

*** σλεγγίδα (=ξυστρί): λόγια λέξη. Το συμφωνικό σύμπλεγμα [stl] εμφανίζεται μεμονωμένα μόνο σε αυτή τη λέξη στην Ελληνική (βλ. *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής (Τριανταφυλλίδη), Πύλη για την ελληνική γλώσσα*, www.greek-language.gr).

Πίνακας 11

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
[s] + ΣΤΙΓΜΙΚΟ + ΕΡΡΙΝΟ					
	Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία		Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία
[skn]	[sknípa]	σκνίπα	[skn]	*	
*[zgn]	*		*[zgn]	*	
*[skm]	*		*[skm]	*	
*[zgm]	*		*[zgm]	*	
*[sɾn]	*		[sɾn]	[ðísɾnia]	δύσπνοια *
*[sɾm]	*		*[sɾm]	*	
*[stn]	*		*[stn]	*	
*[stm]	*		*[stm]	*	

* Το συμφωνικό σύμπλεγμα [sɾn] στη λέξη *δύσπνοια* είναι προϊόν προσφυματοποίησης, /δυσ-/ + /πνοή/

Πίνακας 12

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
[s] + ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ + ΥΓΡΟ					
	Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία		Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία
[sfr]	[sfraǰi ð a]	σφραγίδα	[sfr]	[ósɾisi]	όσφρηση
*[sθr]	*		*[sθr]	*	

*[sɤr]	*		[sɤr]	[esɤrɔs]	αισχρός
*[sfl]	*		*[sfl]	*	
*[sθl]	*		*[sθl]	[musθlumános]	Μουσθλουμάνος*
*[sxl]	*		*[sxl]	*	

* Μουσθλουμάνος= μουσουλμάνος (μεμονωμένο παράδειγμα) (βλ. *Επιτομή Λεξικού Κριαρά, Πύλη για την ελληνική γλώσσα*, www.greek-language.gr).

Πίνακας 13

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
[s] + ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ + ΕΡΡΙΝΟ					
	Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία		Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία
*[sfn]	*		*[sfn]	*	
*[sfm]			*[sfm]	*	
*[sθn]	*		*[sθn]	*	
*[sθm]	*		[sθm]	[ásθma]	άσθμα
*[sxn]	*		[sxn]	[isxnós]	ισχνός
*[sxm]	*		*[sxm]	*	

Πίνακας 14

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ + ΣΤΙΓΜΙΚΟ + ΥΓΡΟ					
	Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία		Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία
*[ftr]	*		[ftr]	[ráftra]	ράφτρα
*[fpr]	*		[fpr]	[efprósitos]	ευπρόσιτος
*[fkr]	*		[fkr]	[éfkrato]	εύκρατο
*[xtr]	*		[xtr]	[sfírixtra]	σφυρίχτρα
*[xpr]	*			*	
*[xkr]	*			*	
*[ftl]	*			*	
*[fpl]	*		[fpl]	[éfplastos]	εύπλαστος
*[fkl]	*		[fkl]	[efklídis]	ευκλείδης
*[xtl]	*		*[xtl]	*	
*[xpl]	*		*[xpl]	*	
*[xkl]	*		*[xkl]	*	

Πίνακας 15

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ + ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ + ΥΓΡΟ					
	Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία		Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία
*[fθr]	*		[fθr]	[éfθrafstos]	εύθραυστος
*[vðr]			*[vðr]	[évnðromo]	(εύδρομο)*
*[fθl]	*		*[fθl]	*	
*[fxr]	*		[fxr]	[éfxristos]	εύχρηστος
*[vɣr]	*		*[vɣr]	*	
*[fxl]	*		*[fxl]	*	

*[vɣl]	*		[vɣl]	[envɣlotía]	ευγλωττία**
*[xfr]	*		*[xfr]	*	
*[xfl]	*		*[xfl]	*	
*[xθr]	*		[xθr]	[éxθra]	έχθρα
*[ɣðr]	*		*[ɣðr]	*	
*[xθl]	*		*[xθl]	*	

* (το **εύδρομο**: το καταδρομικό). Το συμφωνικό σύμπλεγμα *[vðr] εμφανίζεται μεμονωμένα στην Ελληνική, μόνο στις λέξεις **εύδρομο** και **ευδρομία** (=φλουαρία) (βλ. *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής (Τριανταφυλλίδη), Πύλη για την ελληνική γλώσσα*, www.greek-language.gr).

** Για το συμφωνικό σύμπλεγμα [vɣl], βλ. επίσης τη λέξη ζεύγλα [ˈzeŋɣla]: το καμπύλο τμήμα του ζυγού των ζώων (βλ. *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής (Τριανταφυλλίδη), Πύλη για την ελληνική γλώσσα*, www.greek-language.gr).

Πίνακας 16

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ΣΤΙΓΜΙΚΟ + ΣΤΙΓΜΙΚΟ + ΥΓΡΟ					
	Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία		Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία
*[ptr]	*		[ptr]	[ðióptrá]	διόπτρα
*[ktr]	*		[ktr]	[iktrós]	οικτρός
*[kpl]	*		[kpl]	[ékpliksi]	έκπληξη
*[tpl]	*		*[tpl]	*	
*[kpr]	*		[kpr]	[ekpróθezmos]	εκπρόθεσμος
*[tpr]	*		*[tpr]	*	
ΣΤΙΓΜΙΚΟ + ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ/ [s] + ΥΓΡΟ					
*[kfr]	*		[kfr]	[ékfrasi]	έκφραση
*[kvr]	*		[kvr]	[ekvrázo]	εκβράζω
*[kfl]	*		*[kfl]	*	
*[kvl]	*		[kvl]	[ekvlásténo]	εκβλασταίνω
*[kθr]	*		[kθr]	[ekθrónisi]	εκθρόνιση
*[kðr]	*		[kðr]	[ekðromí]	εκδρομή
*[kθl]	*		[kθl]	[ékθlipsi]	έκθλιψη
*[kxr]	*		[kxr]	[ekxristjanízo]	εκχριστιανίζω
*[kɣr]	*		*[kɣr]	*	
*[kxl]	*		*[kxl]	*	
*[kɣl]	*		*[kɣl]	*	
*[ksl]	*		*[ksl]	*	
*[kzl]	*		[kzl]	[ekzlavízo]	εκσλαβίζω

Πίνακας 17

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ + ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ/ [s] + ΣΤΙΓΜΙΚΟ					
	Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία		Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία
*[fxt]	*		[fxt]	[ázefxtos]	άζευχτος *
*[fsp]	*		*[fsp]	*	
*[fst]	*		[fst]	[éfθrafstos]	εύθραυστος
*[fsk]	*		[fsk]	[éfskios]	εύσκιος **

***άζευχος** [azefxɔs]: Με απλοποίηση του τριμελούς συμπλέγματος [fxt] πραγματώνονται και οι εναλλακτικοί τύποι [azeftɔs] ~ [azextɔs] (βλ. Ελληνο-αγγλικό Λεξικό (Γεωργακά), *Πύλη για την ελληνική γλώσσα*, www.greek-language.gr).

** **εύσκιος** (βλ. *Επιτομή Λεξικού Κριαρά*, *Πύλη για την ελληνική γλώσσα*, www.greek-language.gr).

Στην Ελληνική πραγματώνονται επίσης στη θέση της έμβασης –μόνο εντός της λέξης – ορισμένα περιθωρικά τετραμελή συμφωνικά συμπλέγματα που συνήθως προκύπτουν από μορφολογικές διαδικασίες, όπως η προθηματοποίηση των προθέσεων *ευ-* /ef-/ , ή *εκ-* /ek-/ σε μία λέξη που αρχίζει με ένα τριμελές συμφωνικό σύμπλεγμα, π.χ. /ef+str-/ , /ef+spl-/ ή /ek+str-/ . Αυτά τα τετραμελή συμπλέγματα αποτελούνται από [Στιγμικό + s + Στιγμικό + Υγρό] ή από [Τριβόμενο f + s + Στιγμικό + Υγρό].

ΤΕΤΡΑΜΕΛΗ ΣΥΜΦΩΝΙΚΑ ΣΥΜΠΛΕΓΜΑΤΑ

Πίνακας 18

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ΣΤΙΓΜΙΚΟ + [s] + ΣΤΙΓΜΙΚΟ + ΥΓΡΟ					
	Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία		Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία
*[kstr]	*		[kstr]	[ekstratía]	εκοστρατεία
*[kspr]	*		*[kspr] *	[eksprés]	(εξπρές)*
*[kspl]	*		*[kspl]	*	

* Το συμφωνικό σύμπλεγμα [kspr] απαντάνται μόνο σε δάνειες λέξεις, όπως η λέξη *εξπρές*.

Πίνακας 19

ΑΡΧΗ ΛΕΞΗΣ			ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ		
ΤΡΙΒΟΜΕΝΟ + [s] + ΣΤΙΓΜΙΚΟ + ΥΓΡΟ					
	Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία		Φωνητική μεταγραφή	Ορθογραφία
*[fspr]	*		*[fspr]	*	
*[fspɫ]	*		[fspɫ]	[efsplaxnía]	ευσπλαχνία
*[fstr]	*		[fstr]	[afstria]	Αυστρία
*[fskr]	*		*[fskr]	*	
*[fskɫ]	*		*[fskɫ]	*	

Κεφάλαιο 3 – Μορφολογία*

3.1. Εισαγωγή (Γιώργος Μαρκόπουλος, Επιμ: Ανθή Ρεβυθιάδου)

Με τον όρο *μορφολογία* (morphology) αναφερόμαστε στον κλάδο της γλωσσολογίας που μελετά την εσωτερική δομή των λέξεων. Από τον ορισμό αυτόν συμπεραίνουμε ότι οι λέξεις διαθέτουν εσωτερική οργάνωση και, επομένως, συγκροτούνται από επιμέρους συστατικά. Τα συστατικά αυτά, τα οποία αποτελούν τις ελάχιστες μονάδες που συνδυάζουν μορφή (φωνολογικό περιεχόμενο) και σημασία (λειτουργική ή σημασιακή πληροφορία) και από τα οποία απαρτίζεται μια λέξη, ονομάζονται *μορφήματα* (morphemes). Με βάση το αν προσδίδουν στη λέξη σημασιακό περιεχόμενο ή καθορίζουν τα γραμματικά της χαρακτηριστικά, τα μορφήματα διακρίνονται σε δύο βασικές κατηγορίες: τα *λεξικά* (lexical) και τα *γραμματικά* (grammatical) μορφήματα. Ενδεικτικά είναι τα παραδείγματα στο (1):¹

- (1) α. θάλας-a
θάλασσα-Εν.Θηλ
β. γράφ-o
γράφω-1Εν.ΜηΠρλ

Στο (1α) παρατηρούμε ότι η λέξη *θάλασα* δομείται από δύο επιμέρους υπολεξικά στοιχεία: το λεξικό μόρφημα /θάλας-/ , το οποίο αποτελεί το θέμα (stem) που συναντάμε με την ίδια ακριβώς μορφή και σε άλλες λέξεις (π.χ. /thalas-inós/, /thalas-o-róros/) και από το οποίο προκύπτει η σημασιακή πληροφορία που φέρει η λέξη, και το γραμματικό μόρφημα /-a/, που μας παρέχει πληροφορίες σχετικά με την κλιτική τάξη, το γένος και τον αριθμό του ονοματικού τύπου. Αντίστοιχα, στο (1β), το μόρφημα /γράφ-/ είναι ο φορέας της λεξικής σημασίας του ρήματος, ενώ στην κατάληξη /-o/ δηλώνονται τα γραμματικά χαρακτηριστικά του ρηματικού τύπου (α' πρόσωπο ενικού αριθμού, μη παρελθοντικός χρόνος).

Στην κατηγορία των γραμματικών μορφημάτων διακρίνουμε δύο επιμέρους υποκατηγορίες: τα *κλιτικά* (inflectional) και τα *παραγωγικά* (derivational) μορφήματα. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται μορφήματα που χρησιμοποιούνται για τον σχηματισμό του κλιτικού παραδείγματος ενός ονόματος ή ενός ρήματος (2α), ενώ στη δεύτερη ανήκουν μορφήματα που προσκολλώνται σε μια ονοματική ή ρηματική βάση, δημιουργώντας μια καινούρια λεξική μονάδα (2β):

- (2) α. ανθρόρ-u
άνθρωπος-Γεν.Εν
β. γλωσολογ-ik-ός
γλωσσολογία-ΠαραγΕπθμ-Ον.Εν.Αρσ

* Την επιστημονική εποπτεία για τις ενότητες που αφορούν τη Ρωσική είχε η Δρ. Αικ. Πάππου-Ζουραβλιόβα.

¹ Τα παραδείγματα αποδίδονται φωνημικά σύμφωνα με το *Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο* (International Phonetic Alphabet).

Στο παράδειγμα (2α) το κλιτικό μόρφημα /-u/ προσκολλάται στο λεξικό μόρφημα /anθop-/ για να σχηματίσει τον τύπο της γενικής ενικού, ενώ στο (2β) έχουμε την παρουσία δύο γραμματικών μορφημάτων: του παραγωγικού μορφήματος /-ik/, το οποίο χρησιμοποιείται στην Ελληνική για τον σχηματισμό παράγωγων επιθέτων από ονοματικές βάσεις, και του κλιτικού μορφήματος /-os/ που προσδιορίζει το παράγωγο επίθετο ως προς την πτώση, τον αριθμό και το γένος. Έτσι, από την ονοματική βάση /γλωσολογ-(ία)/ παίρνουμε το παράγωγο επίθετο *γλωσολογικός*, το οποίο φέρει τα χαρακτηριστικά [ON], [EN] και [ΑΡΣ].

Με βάση την παραπάνω κατηγοριοποίηση των μορφημάτων ορίζονται και οι τρεις βασικές μορφολογικές διαδικασίες στις οποίες αυτά συμμετέχουν: η *κλίση* (inflection), η *παραγωγή* (derivation) και η *σύνθεση* (compounding).

Στην κλίση περιλαμβάνονται όλα τα ονοματικά και ρηματικά κλιτικά παραδείγματα μιας γλώσσας, τα οποία προκύπτουν κάθε φορά από τον συνδυασμό ενός ονοματικού (3α) ή ρηματικού (3β) θέματος² με κλιτικά μόρφημα που δηλώνουν γραμματικά χαρακτηριστικά (πτώση, γένος, αριθμό, πρόσωπο, χρόνο κ.λπ.):

- (3) α. κιθάρ-es
κιθάρα-Πληθ
β. lí-s-ame
λύνω-Συν-1Πληθ.Πρλ

Στην παραγωγή έχουμε τη δημιουργία μιας νέας λέξης μέσα από την προσθήκη ενός παραγωγικού μορφήματος δίπλα σε ένα ονοματικό ή ρηματικό θέμα. Το θέμα που χρησιμοποιείται για τον σχηματισμό μιας παράγωγης λέξης ονομάζεται *βάση* (base), ενώ, ανάλογα με το αν το παραγωγικό μόρφημα τοποθετείται πριν ή μετά από αυτήν, αναφερόμαστε σε *προθηματοποίηση* (prefixation) (4α) ή *επιθηματοποίηση* (suffixation) (4β) και, αντίστοιχα, σε *προθήματα* (prefixes) και *επιθήματα* (suffixes).

- (4) α. pro-istoría
ΠαραγΠρθμ-ιστορία
β. ksíl-in-os
ξύλο-ΠαραγΕπθμ-Ον.Εν.Αρσ

Τέλος, η σύνθεση αφορά τον συνδυασμό δύο λεξικών μορφημάτων, ο οποίος έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας νέας λεξικής μονάδας:

- (5) α. αυγ-ο-λέμον-ο
αυγό-ΣυνδΦων-λεμόνι-Εν.Ουδ³
β. ton-o-salát-a
τόνος-ΣυνδΦων-σαλάτα-Εν.Θηλ

² Το θέμα δεν ταυτίζεται με την έννοια του λεξικού μορφήματος. Σε έναν ονοματικό ή ρηματικό τύπο το θέμα μπορεί να περιλαμβάνει γραμματικά μόρφημα (π.χ. το μόρφημα όψης /-s-/ στον τύπο /lí-s-o/) ή, επίσης, περισσότερα από ένα λεξικά μόρφημα (π.χ. /xíon-ánθropos/).

³ Η συντομογραφία ΣυνδΦων αναφέρεται στο *συνδετικό φωνήεν* που χρησιμοποιείται κατά τη διαδικασία της σύνθεσης στην Ελληνική (βλ. υποενότητα 3.4.3.1).

Η *κλιτική μορφολογία* (inflectional morphology), η οποία αφορά τα συστήματα κλίσης μιας γλώσσας, και ειδικότερα η μελέτη των κλιτικών συστημάτων της Ρωσικής και της Ελληνικής, θα αποτελέσει το αντικείμενο της επόμενης υποενότητας. Στην *παραγωγική μορφολογία* (derivational morphology), στην οποία περιλαμβάνονται οι λειτουργίες της παραγωγής και της σύνθεσης που εξετάσαμε παραπάνω, θα αναφερθούμε διεξοδικά στις ενότητες 3.3 και 3.4.

3.2. Κλιτική μορφολογία

3.2.1. Εισαγωγή (Γιώργος Μαρκόπουλος, *Επιμ.*: Ανθή Ρεβυθιάδου)

Ανάλογα με τον τρόπο με τον οποίο κάθε γλώσσα κωδικοποιεί τις συντακτικές λειτουργίες και τα γραμματικά χαρακτηριστικά που μπορεί να φέρει ένας ονοματικός ή ρηματικός τύπος και τον τρόπο με τον οποίο οργανώνει την εσωτερική δομή των λέξεων, προκύπτουν τέσσερις βασικές κατηγορίες γλωσσών (Spencer 1991: 38, Katamba 1993: 56): οι *απομονωτικές* ή *αναλυτικές* (isolating/analytic), οι *συγκολλητικές* (agglutinating), οι *κλιτικές* ή *διαχυτικές* (inflectional/fusional) και οι *πολυσυνθετικές* (polysynthetic). Καθεμία από τις παραπάνω κατηγορίες χαρακτηρίζεται από ένα συγκεκριμένο είδος κλιτικού συστήματος, πραγματώνει δηλαδή τις λειτουργίες κλίσης μέσα από συγκεκριμένες μορφολογικές δομές. Ακολουθεί μια σύντομη περιγραφή, με την παράθεση ενδεικτικών παραδειγμάτων, για καθένα από τα μορφολογικά αυτά συστήματα.

3.2.1.1. Απομονωτικές γλώσσες

Οι απομονωτικές γλώσσες χαρακτηρίζονται από ελάχιστη μορφολογία. Οι περισσότερες λειτουργίες κλίσης επιτελούνται από τη σύνταξη, καθώς κάθε γραμματικό χαρακτηριστικό εκφράζεται μορφικά ως ξεχωριστή λέξη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα απομονωτικής γλώσσας είναι η Κινεζική, από την οποία προέρχεται το παράδειγμα στο (6):

(6)	Tā	bǎ	shū	mǎi	le.
	αυτός	ΔΑ ⁴	βιβλίο	αγοράζω	Συν
	'(Αυτός) αγόρασε το βιβλίο.'				

(Katamba 1993: 56)

Παρατηρούμε ότι μορφοσυντακτικές λειτουργίες όπως η δήλωση του αντικειμένου ή της συνοπτικής όψης, οι οποίες σε γλώσσες σαν την Ελληνική πραγματώνονται μορφολογικά (βλ. και 3.2.1.4.), στην Κινεζική εντάσσονται στο πεδίο της σύνταξης και αντιπροσωπεύονται ως αυτόνομες λέξεις.

3.2.1.2. Συγκολλητικές γλώσσες

Στην κατηγορία αυτή ανήκουν γλώσσες στις οποίες τα μορφοσυντακτικά χαρακτηριστικά που μπορεί να εκφράζει ένας ονοματικός ή ρηματικός τύπος κωδικοποιούνται ένα προς ένα σε ξεχωριστά μορφήματα, τα οποία προσκολλώνται διαδοχικά στο ονοματικό ή ρηματικό θέμα, όπως στο παράδειγμα στο (7) από την Τουρκική:

⁴ ΔΑ: Δείκτης Αντικειμένου

(7)	en	‘σπίτι’
	enler	‘σπίτια’
	enleri	‘σπίτια του/της/τους’
	enliden	‘από τα σπίτια του/της/τους’

(Spencer 1991: 38)

3.2.1.3. Πολυσυνθετικές γλώσσες

Η κατηγορία των πολυσυνθετικών γλωσσών περιλαμβάνει μορφολογικά συστήματα που ενσωματώνουν σε μια λέξη γραμματικές σχέσεις και δομές που σε γλώσσες όπως η Ελληνική θα πραγματώνονταν σε μια ολόκληρη πρόταση, όπως στη λέξη *illuminiirruq* από την Eskimo της Γροιλανδίας:

(8)	illu-	mi-	niip	ruq
	σπίτι	δικό του	είμαι-μέσα	3Εν-Οριστ
	‘(αυτός) είναι στο σπίτι του’			

(Katamba 1993: 58)

Η μορφολογική ανάλυση της λέξης στο (8) είναι ενδεικτική των πολλαπλών λειτουργιών που μπορεί να επιτελέσει μια λέξη στη συγκεκριμένη γλώσσα, καθώς παρατηρούμε ότι μπορεί να εκφραστεί μονολεκτικά ένα ολόκληρο κατηγορήμα της Ελληνικής.

3.2.1.4. Κλιτικές γλώσσες

Οι κλιτικές γλώσσες σχηματίζουν ονοματικούς και ρηματικούς τύπους μέσα από τον συνδυασμό ενός θέματος και ενός (κλιτικού) μορφήματος, το οποίο μπορεί να συγχωνεύει περισσότερες από μία γραμματικές λειτουργίες (μόρφημα *αμάλαμα/portmanteau*). Στην κατηγορία αυτών των γλωσσών ανήκει η Ελληνική και η Ρωσική, όπως δείχνουν αντίστοιχα τα παραδείγματα στα (9) και (10):

(9)	α.	thalas-ón
		θάλασσα-Γεν.Πληθ
	β.	réz-o
		παίζω-1Εν.ΜηΠρλ

(10)	α.	zanód-a	
		завода	
		εργοστάσιο-Γεν.Εν	(Spencer 1991: 22)

	β.	d'él-aj-u	
		делаю	
		κάνω-ΘεμΦων-1Εν.ΜηΠρλ	(Timberlake 2004: 104)

Διαπιστώνουμε ότι η μορφή *-on* στην Ελληνική πραγματώνει ταυτόχρονα δύο μορφοσυντακτικές λειτουργίες, αποδίδοντας στο ονοματικό θέμα /thalas-/ τις τιμές [ΓΕΝ] και [ΠΛΗΘ]. Αντίστοιχα, στο παράδειγμα (10α) από τη Ρωσική η μορφή /-a/ χαρακτηρίζει το ονοματικό θέμα /zanod-/ τόσο ως

προς την πτώση όσο και ως προς τον αριθμό. Ανάλογη ενσωμάτωση τριών γραμματικών χαρακτηριστικών (πρόσωπο, αριθμός, χρόνος) συναντάμε και στη ρηματική κλίση των δύο γλωσσών, όπως προκύπτει από τα παραδείγματα (9β) και (10β). Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι τα κλιτικά συστήματα της Ελληνικής και της Ρωσικής συγκλίνουν μεταξύ τους σε ένα μεγάλο βαθμό, καθώς ακολουθούν τον ίδιο τρόπο δόμησης των κλιτικών τους τύπων. Στις ενότητες που ακολουθούν θα εξετάσουμε αναλυτικότερα τα δύο συστήματα, αναδεικνύοντας τη σύγκλιση που εμφανίζουν ως προς τη δομή τους αλλά και επισημαίνοντας τα σημεία στα οποία διαφοροποιούνται.

3.2.2. Ονοματική κλιτική μορφολογία

3.2.2.1. Ονοματική κλιτική μορφολογία της Ρωσικής (Lena Nedvyga & Γιώργος Μαρκόπουλος, Επιμ.: Ανθή Ρεβυθιάδου)

Οι κατηγορίες που εντάσσονται στην ονοματική κλιτική μορφολογία της Ρωσικής είναι το ουσιαστικό, το επίθετο, η αντωνυμία και το αριθμητικό. Στο εσωτερικό της ονοματικής φράσης οι τέσσερις κατηγορίες κλίνονται και συμφωνούν μεταξύ τους ως προς το γένος, τον αριθμό και την πτώση. Με βάση τα χαρακτηριστικά αυτά οι τιμές που μπορούν να πάρουν είναι οι εξής:

- (11) Γένος: αρσενικό, θηλυκό, ουδέτερο
 Αριθμός: ενικός, πληθυντικός
 Πτώση: ονομαστική, γενική, δοτική, αιτιατική, οργανική, προθετική

3.2.2.1.1. Κλίση του ουσιαστικού

Η κλίση των ουσιαστικών της Ρωσικής βασίζεται σε διακριτές καταλήξεις που δηλώνουν αριθμό και πτώση. Η διάκριση μεταξύ των κλιτικών τάξεων είναι περισσότερο εμφανής στους τύπους του ενικού αριθμού, καθώς στον πληθυντικό οι κλιτικές καταλήξεις για τη δοτική, προθετική και οργανική πτώση είναι ίδιες για όλα τα ουσιαστικά (-am, -am'í, -ax / -am, -amu, -ax).

Κατά την κλίση των ουσιαστικών το θέμα συνήθως παραμένει σταθερό και αλλάζουν μόνο οι κλιτικές καταλήξεις. Πριν προχωρήσουμε στην αναλυτική παρουσίαση των διάφορων κλιτικών καταλήξεων, θα αναφερθούμε σύντομα σε μια βασική διάκριση των θεμάτων της Ρωσικής που βασίζεται στο είδος του ληκτικού συμφώνου. Το θέμα των ουσιαστικών στη Ρωσική μπορεί να είναι:

- «σκληρό», όταν λήγει σε 'σκληρό'/μη ουρανικοποιημένο σύμφωνο ή σε σύμφωνα που δεν έχουν ουρανικά αντίστοιχα (hard unpaired palatals), /š, ž, c/ (ш, ж, ц), π.χ.: [šaláš] *ωαλαω* 'καλύβα-Ονομ.Εν', [nož] *νοζ* 'μαχαίρι-Ονομ.Εν', [l'ícó] *λιυο* 'πρόσωπο-Ον.Εν'.
- «μαλακό», όταν λήγει σε 'μαλακό'/ουρανικοποιημένο σύμφωνο ή σε σύμφωνο που δεν έχει μη ουρανικό αντίστοιχο (soft unpaired palatals), /č, šč, j/ (ч, щ, й), π.χ.: [s'em'já] *σεμья* 'οικογένεια-Ον.Εν', [noč] *νοτς* 'νύχτα-Ονομ.Εν', [plašč] *πλατς* 'παλτό-Ονομ.Εν'

Αυτή η διάκριση των θεμάτων συνήθως επηρεάζει μόνο την ορθογραφία των καταλήξεων, π.χ. :

(12)	α.	stol-∅ стол	~	stol-á στολα	(‘σκληρό’ θέμα)
		‘τραπέζι-Ον.Εν’		‘τραπέζι-Γεν.Εν’	
	β.	gost’-∅ гость	~	góst’-a гостя	(‘μαλακό’ θέμα)
		‘καλεσμένος-Ον.Εν’		‘καλεσμένος-Γεν.Εν’	

Σε σπάνιες περιπτώσεις όμως (π.χ. στη γενική πληθυντικού) η διάκριση των θεμάτων σε ‘σκληρό’ και ‘μαλακό’ μπορεί να επηρεάσει την επιλογή των κλιτικών καταλήξεων (π.χ. -ον, -ej (-οβ, -εϋ), βλ. πίνακα στο (14)).

Το χαρακτηριστικό των ουσιαστικών [+/-έμφυχο] επίσης μπορεί να επηρεάζει την επιλογή των κλιτικών καταλήξεων. Για παράδειγμα, τα αρσενικά ουσιαστικά [-έμφυχα] έχουν τις ίδιες καταλήξεις στην ονομαστική και αιτιατική πτώση, ως αποτέλεσμα της φωνητικής συγχώνευσης (phonetic fusion) των καταλήξεων της ονομαστικής και αιτιατικής, ενώ στα αρσενικά [+έμφυχα] ο κοινός τύπος αφορά την αιτιατική και τη γενική και όχι τις ονομαστική και αιτιατική, καθώς, σε αυτή την περίπτωση, χρειάζεται να διατηρηθούν διακριτές μορφές για το υποκείμενο και το αντικείμενο (παραδείγματα στον πίνακα στο (14)).

Τα κλιτικά παραδείγματα των ουσιαστικών διαθέτουν έξι βασικούς τονικούς τύπους (βλ. αναλυτικά κεφ. Φωνολογία, υποενότητα 2.5.2.3):

1. **Θέμα Εν. – Θέμα Πληθ.:** Ο τόνος παραμένει σταθερός στο θέμα στον ενικό και πληθυντικό αριθμό, π.χ.: [n’ed’él’a] *неделя* ‘εβδομάδα-Ον.Εν’ – [n’ed’él’i] *недели* ‘εβδομάδα-Ον.Πλ’.
2. **Κατάληξη Εν. – Κατάληξη Πληθ.:** Ο τόνος παραμένει σταθερός στην κατάληξη στον ενικό και πληθυντικό (ή τοποθετείται στην τελευταία συλλαβή του θέματος σε περίπτωση που η κατάληξη είναι μηδενική), π.χ.: [gr’ex] *грех* ‘αμαρτία-Ον.Εν’ – [gr’exá] *греха* ‘αμαρτία-Γεν.Πλ’.
3. **Κατάληξη Εν. – Θέμα Πληθ.:** Στον ενικό ο τόνος βρίσκεται στην κατάληξη και στον πληθυντικό μετακινείται στο θέμα, π.χ.: [oknó] *окно* ‘παράθυρο-Ον.Εν’ – [ókna] *окна* ‘παράθυρο-Ον.Πλ’.
4. **Θέμα Εν. – Κατάληξη Πληθ.:** Στον ενικό ο τόνος πέφτει στο θέμα και στον πληθυντικό μετακινείται στην κατάληξη, π.χ.: [slóno] *слово* ‘λέξη-Ον.Εν’ – [slóná] *слова* ‘λέξη-Ον.Πλ’.
5. **Θέμα Εν. – Κατάληξη Πληθ. (Θέμα Ον.):** Ο τόνος βρίσκεται στο θέμα σε όλους τους τύπους του ενικού και στην κατάληξη σε όλους τους τύπους του πληθυντικού (εκτός από την ονομαστική πληθυντικού όπου μετακινείται στο θέμα), π.χ.: [zub] *зуб* ‘δόντι-Ον.Εν’ – [zúb] *зубы* ‘δόντι-Ον.Πλ’, [zubám] *зубам* ‘δόντι-Δοτ.Πλ’
6. **Κατάληξη Εν. – Κατάληξη Πληθ. (Θέμα Ον.):** Ο τόνος παραμένει στην κατάληξη σε όλους τους τύπους του ενικού και του πληθυντικού (εκτός από την ονομαστική πληθυντικού όπου μετακινείται στο θέμα), π.χ.: [kón’] *конь* ‘άλογο-Ον.Εν’, [kón’á] *коня* ‘άλογο-Γεν.Εν’ – [kón’i] *кони* ‘άλογο-Ον.Πλ’ – [kón’ám] *коням* ‘άλογο-Δοτ.Πλ’

Τα ουσιαστικά χωρίζονται σε 3 κλιτικές ομάδες. Στις υποενότητες που ακολουθούν εξετάζεται κάθε κλιτική ομάδα ξεχωριστά με την παράθεση ενδεικτικών παραδειγμάτων.

3.2.2.1.1.1. Πρώτη κλίση

Στην πρώτη κλιτική ομάδα ανήκουν τα ουσιαστικά:

- α. αρσενικού γένους με μηδενική κατάληξη /-∅/ (π.χ. /stol-∅/ *стол*-∅ ‘τραπέζι’)
- β. ουδέτερου γένους με κατάληξη /-ο/ (π.χ. /l’ic-ó/ *лицо* ‘πρόσωπο’)

Στο (13) παρουσιάζονται οι καταλήξεις της πρώτης κλιτικής ομάδας, ενώ στα (14-15) δίνονται τα κλιτικά παραδείγματα τεσσάρων ουσιαστικών που ανήκουν σε αυτή την κατηγορία.

(13)

ΠΤΩΣΗ	ΑΡΣΕΝΙΚΟ	ΟΥΔΕΤΕΡΟ
ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		
ΟΝ	-∅	-ο
ΑΙΤ	-∅ [-έμψυχο]/ -α [+έμψυχο]	-ο
ΓΕΝ	-α	-α
ΠΡΟΘ	-ε	-ε
ΔΟΤ	-υ	-υ
ΟΡΓ	-οm	-οm
ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		
ΟΝ	-ι	-α
ΑΙΤ	-ι [-έμψυχο]/ -ον [+έμψυχο]	-α
ΓΕΝ	-ον ('σκληρό' θέμα)/ -εj ('μαλακό' θέμα)	-∅ ('σκληρό' θέμα)/ -εj ('μαλακό' θέμα)
ΠΡΟΘ	-αx	-αx
ΔΟΤ	-αm	-αm
ΟΡΓ	-αm'ι	-αm'ι

(14)

ΑΡΣΕΝΙΚΟ				
ΠΤΩΣΗ	'σκληρό' θέμα, [-έμψυχο]		'μαλακό' θέμα, [+έμψυχο]	
ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ				
ΟΝ	zavód-∅	завод-∅	kon'-∅	конь-∅
ΑΙΤ	=Οv.	=Οv.	=Γεν.	=Γεν.
ΓΕΝ	zavód-a	завод-a	kon'-ά	кон-я
ΠΡΟΘ	zavód'-e	завод-e	kon'-έ	кон-e
ΔΟΤ	zavód-u	завод-y	kon'-ύ	кон-ю
ΟΡΓ	zavód-οm	завод-οm	kon'-όm	кон-ём
ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ				
ΟΝ	zavód-y	завод-ы	kón'-i	кон-и
ΑΙΤ	=Οv.	=Οv.	=Γεν.	=Γεν.
ΓΕΝ	zavód-on	завод-οv	kon'-έj	кон-еj
ΠΡΟΘ	zavód-αx	завод-αx	kon'-άx	кон-яx
ΔΟΤ	zavód-am	завод-am	kon'-ám	кон-ям
ΟΡΓ	zavód-am'ι	завод-ами	kon'-ám'ι	кон-ями

❖ Σημ: завод 'εργοστάσιο', конь 'άλογο'

(15)

ΟΥΔΕΤΕΡΟ				
ΠΤΩΣΗ	'σκληρό' θέμα, [-έμψυχο]		'μαλακό' θέμα, [-έμψυχο]	
ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ				
ΟΝ	l'ic-ó	лиц-ο	mór'-e	мор-e

ΑΙΤ	=Ον.	=Ον.	=Ον.	=Ον.
ΓΕΝ	ΐ'ic-ά	лиц-а	μόρ'-а	мор-я
ΠΡΟΘ	ΐ'ic-έ	лиц-е	μόρ'-е	мор-е
ΔΟΤ	ΐ'ic-ύ	лиц-у	μόρ'-у	мор-ю
ΟΡΓ	ΐ'ic-όm	лиц-ом	μόρ'-em	мор-ем
ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ				
ΟΝ	ΐ'ic-а	лиц-а	μόρ'-ά	мор-я
ΑΙΤ	=Ον.	=Ον.	=Ον.	=Ον.
ΓΕΝ	ΐ'ic-∅	лиц-∅	μόρ'-έj	мор-ей
ΠΡΟΘ	ΐ'ic-αx	лиц-αx	μόρ'-άx	мор-яx
ΔΟΤ	ΐ'ic-αm	лиц-αm	μόρ'-άm	мор-ям
ΟΡΓ	ΐ'ic-αm'ι	лиц-ами	μόρ'-άm'ι	мор-ями

❖ Σημ: λιцо 'πρόσωπο', море 'θάλασσα'

Γενικές παρατηρήσεις:

1. Η γενική πληθυντικού διακρίνει 'σκληρά' και 'μαλακά' θέματα. Τα ουσιαστικά με 'μαλακό' θέμα έχουν κατάληξη /-ej/ (-eй) (ανεξάρτητα από το γένος και το χαρακτηριστικό [+/-έμψυχο]), ενώ τα ουσιαστικά με 'σκληρό' θέμα έχουν κατάληξη /-on/ (-ов) για τα αρσενικά και μηδενική κατάληξη /-∅/ για τα ουδέτερα, ανεξάρτητα από το χαρακτηριστικό [+/-έμψυχο].
2. Η αιτιατική ενικού διακρίνει το χαρακτηριστικό [+/-έμψυχο]: Αιτ.=Ον. ([-έμψυχο]) και Αιτ.=Γεν. ([+έμψυχο]).
3. Βασικοί τονικοί τύποι της πρώτης κλιτικής ομάδας είναι:
 - (α) **Θέμα Εν. – Θέμα Πλ.**
 - (β) **Κατάληξη Εν. – Κατάληξη Πλ.** (λιγότερο συνηθισμένος)

3.2.2.1.1.2. Δεύτερη κλίση

Οι βασικές κατηγορίες ουσιαστικών που ανήκουν στη δεύτερη κλιτική ομάδα είναι οι εξής:

- α. Θηλυκού γένους με κατάληξη /-a/ (π.χ. /kn'íg-a/ κνιz-a 'βιβλίο')
- β. Αρσενικού γένους με κατάληξη /-a/ (π.χ. /ráp-a/ παp-a 'μπαμπάς')
- γ. Κοινού γένους με κατάληξη /-a/ (π.χ. /kol'ég-a/ κολλεz-a 'συνάδελφος')

Οι καταλήξεις με τις οποίες σχηματίζονται οι κλιτικοί τύποι αυτής της ομάδας παρουσιάζονται στο (16), ενώ στο (17) δίνονται ενδεικτικά παραδείγματα.

(16)

ΠΤΩΣΗ	ΑΡΣΕΝΙΚΟ/ΘΗΛΥΚΟ/ΚΟΙΝΟ ΓΕΝΟΣ
ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	-a
ΑΙΤ	-u
ΓΕΝ	-i
ΠΡΟΘ	-e
ΔΟΤ	-e
ΟΡΓ	-oj

ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	-i
ΑΙΤ	-i [-έμψυχο]/ -∅ [+έμψυχο]
ΓΕΝ	-∅ ('σκληρό' και 'μαλακό' θέμα)/ -ej (μικρή ομάδα με 'μαλακό' θέμα)
ΠΡΟΘ	-ax
ΔΟΤ	-am
ΟΡΓ	-am'i

(17)

ΠΤΩΣΗ	'σκληρό' θέμα, [+έμψυχο]	'μαλακό' θέμα, [-έμψυχο]		
ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ				
ΟΝ	žen-á	жен-а	dól'-a	дол-я
ΑΙΤ	žen-ύ	жен-у	dól'-u	дол-ю
ΓΕΝ	žen-ί	жен-ы	dól'-i	дол-и
ΠΡΟΘ	žen'-έ	жен-е	dól'-e	дол-е
ΔΟΤ	žen'-έ	жен-е	dól'-e	дол-е
ΟΡΓ	žen-όj	жен-оѣ	dól'-ej	дол-еѣ
ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ				
ΟΝ	žón-i	жөн-ы	dól'-i	дол-и
ΑΙΤ	=Γεν.	=Γεν.	=Ον.	=Ον.
ΓΕΝ	žon-∅	жөн-∅	dól'-éj	дол-еѣ
ΠΡΟΘ	žón-ax	жөн-ax	dól'-áx	дол-яx
ΔΟΤ	žón-am	жөн-am	dól'-ám	дол-ям
ΟΡΓ	žón-am'i	жөн-ами	dól'-ám'i	дол-ями

❖ Σημ: жен-а 'γυναίκα', дол-я 'τεμάχιο'

Γενικές παρατηρήσεις:

1. Η αιτιατική στον ενικό έχει διακριτή κατάληξη και δεν επηρεάζεται από το χαρακτηριστικό [+/-έμψυχο] (όπως στην πρώτη κλιτική ομάδα).
2. Η προθετική και δοτική ενικού έχουν την ίδια κατάληξη.
3. Η αιτιατική πληθυντικού διακρίνει το χαρακτηριστικό [+/-έμψυχο]: Αιτ.=Γεν. ([+έμψυχο]) και Αιτ.=Ον. ([-έμψυχο]).
4. Η ονομαστική πληθυντικού πάντα έχει την κατάληξη /-i/ (-u), και η γενική πληθυντικού έχει κυρίως τη μηδενική κατάληξη /-∅/ (ανεξάρτητα από τη διάκριση σε 'σκληρό' ή 'μαλακό' θέμα). Εξαίρεση αποτελεί μια μικρή ομάδα (π.χ., dól'a *доля* 'τεμάχιο-Ον.Εν', d'ád'a *дада* 'θείος-Ον.Εν') η οποία στη γενική πληθυντικού έχει την κατάληξη /-ej/ (-eŷ) (βλ. (17)).
5. Βασικός τονικός τύπος: **Κατάληξη Εν. (Θέμα Αιτ.) – Κατάληξη Πλ. (Θέμα Ον. και Αιτ.)**

3.2.2.1.1.3. Τρίτη κλίση

Στην τρίτη κλιτική ομάδα ανήκουν τα ουσιαστικά:

α. Θηλυκού γένους με μηδενική κατάληξη /-∅/ (π.χ. /kost'-∅/ *κοστβ-∅* 'κόκαλο')

Στην πλειονότητά της, η κλιτική αυτή ομάδα αποτελείται από θηλυκά ουσιαστικά με μηδενική κατάληξη που κλίνονται όπως το ουσιαστικό *t'etrád' tetradb* 'τετράδιο' στο (19). Υπάρχουν όμως δύο ουσιαστικά θηλυκού γένους (*mat' matb* 'μητέρα' και *doč' dočb* 'κόρη'), τα οποία έχουν ένα επίθημα /-er-/ (-er-) σχεδόν σε όλες τις πτώσεις (εκτός από την ονομαστική και αιτιατική) ενικού και σε όλες τις πτώσεις του πληθυντικού (π.χ. *mat'-er'-i materu* 'μητέρα-Γεν.Εν'). Το επίθημα /-er-/ (-er-) είναι απομεινάρια του *r-θέματος* (*r-stem*) το οποίο υπήρχε στα Αρχαία Ρωσικά.

β. Ουδέτερου γένους με κατάληξη /-a/ (-я) (π.χ. *nr'ém'-a vrem-я* 'χρόνος, ώρα')

Στην υποομάδα (β) ανήκουν μόνο δέκα ουσιαστικά, τα οποία φέρουν ένα επίθημα /-on'-/ (-en-) (απομεινάρια του *n-θέματος* (*n-stem*) από τα Αρχαία Ρωσικά) σχεδόν σε όλες τις πτώσεις του ενικού (εκτός από την ονομαστική και αιτιατική) και σε όλες τις πτώσεις του πληθυντικού (π.χ. *nr'ém'-en'-i vremenu* 'ώρα-Γεν.Εν').

Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι καταλήξεις (18) και ενδεικτικά παραδείγματα κλίσης (19-20) για αυτή την κατηγορία.

(18)

ΠΤΩΣΗ	ΘΗΛΥΚΟ	ΟΥΔΕΤΕΡΟ
ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		
ΟΝ	-∅	-a
ΑΙΤ	-∅	-a
ΓΕΝ	-i / -er'-i	-en'-i
ΠΡΟΘ	-i / -er'-i	-en'-i
ΔΟΤ	-i / -er'-i	-en'-i
ΟΡΓ	-ju / -er'-ju	-en'-em
ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		
ΟΝ	-i / -er'-i	-en-a
ΑΙΤ	-i / -er'-ej	-en-a
ΓΕΝ	-ej / -er'-ej	-en-∅
ΠΡΟΘ	-ax / -er'-ax	-en-ax
ΔΟΤ	-am / -er'-am	-en-am
ΟΡΓ	-am'l / -er'-am'i	-en-am'i

(19)

ΘΗΛΥΚΟ						
ΠΤΩΣΗ	[-έμψυχο]	[+έμψυχο]		[+έμψυχο], /-er-/		
ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ						
ΟΝ	<i>t'etrád'-∅</i>	<i>тетрадь-∅</i>	<i>miš-∅</i>	<i>мышь-∅</i>	<i>mat'-∅</i>	<i>мать-∅</i>
ΑΙΤ	=Ον.	=Ον.	=Ον.	=Ον.	=Ον.	=Ον.
ΓΕΝ	<i>t'etrád'-i</i>	<i>тетрад-и</i>	<i>miš-i</i>	<i>мыш-и</i>	<i>mát'-er'-i</i>	<i>мат-ер-и</i>
ΠΡΟΘ	<i>t'etrád'-i</i>	<i>тетрад-и</i>	<i>miš-i</i>	<i>мыш-и</i>	<i>mát'-er'-i</i>	<i>мат-ер-и</i>
ΔΟΤ	<i>t'etrád'-i</i>	<i>тетрад-и</i>	<i>miš-i</i>	<i>мыш-и</i>	<i>mát'-er'-i</i>	<i>мат-ер-и</i>
ΟΡΓ	<i>t'etrád'-ju</i>	<i>тетрадь-ю</i>	<i>miš-ju</i>	<i>мышь-ю</i>	<i>mát'-er'-ju</i>	<i>мат-ерь-ю</i>
ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ						
ΟΝ	<i>t'etrád'-i</i>	<i>тетрад-и</i>	<i>miš-i</i>	<i>мыш-и</i>	<i>mát'-er'-i</i>	<i>мат-ер-и</i>
ΑΙΤ	=Ον.	=Ον.	=Γεν.	=Γεν.	=Γεν.	=Γεν.

ΓΕΝ	t'etrád'-ej	тетрад-ей	miš-ěj	мыш-ей	mat'-er'-ěj	мат-ер-ей
ΠΡΟΘ	t'etrád'-ax	тетрад-ях	miš-ách	мыш-ах	mat'-er'-ách	мат-ер-ях
ΔΟΤ	t'etrád'-am	тетрад-ям	miš-ám	мыш-ам	mat'-er'-ám	мат-ер-ям
ΟΡΓ	t'etrád'-am'i	тетрад-ями	miš-ám'i	мыш-ами	mat'-er'-ám'i	мат-ер-ями

❖ Σημ: тетрадь 'τετράδιο', мышь 'ποντίκι', мать 'μητέρα'

(20)

ΟΥΔΕΤΕΡΟ		
ΠΤΩΣΗ	[-έμψυχο], /-ον-/	
ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		
ΟΝ	vr'ém'-a	врем-я
ΑΙΤ	=Ον.	=Ον.
ΓΕΝ	vr'ém'-en'-i	врем-ен-и
ΠΡΟΘ	vr'ém'-en'-i	врем-ен-и
ΔΟΤ	vr'ém'-en'-i	врем-ен-и
ΟΡΓ	vr'ém'-en'-em	врем-ен-ем
ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		
ΟΝ	vr'em'-en-á	врем-ен-а
ΑΙΤ	=Ον.	=Ον.
ΓΕΝ	vr'em'-ón-∅	врем-ён
ΠΡΟΘ	vr'em'-en-ách	врем-ен-ах
ΔΟΤ	vr'em'-en-ám	врем-ен-ам
ΟΡΓ	vr'em'-en-ám'i	врем-ен-ами

❖ Σημ: время 'χρόνος'

Γενικές παρατηρήσεις:

1. Όλα τα ουσιαστικά της τρίτης κλιτικής ομάδας έχουν 'μαλακό' θέμα.
2. Η αιτιατική πληθυντικού διακρίνει το χαρακτηριστικό [+/-έμψυχο]: Αιτ.=Γεν. ([+έμψυχο]) και Αιτ.=Ον. ([-έμψυχο]) στα ουσιαστικά θηλυκού γένους.
3. Όλα τα ουσιαστικά ουδέτερου γένους που ανήκουν στην τρίτη κλιτική ομάδα είναι [-έμψυχα].
4. Βασικοί τονικοί τύποι είναι:
 - α. Ουσιαστικά θηλυκού γένους: **Θέμα Εν. – Θέμα Πλ.** και **Θέμα Εν. – Κατάληξη Πλ. (Θέμα Ον.)**
 - β. Ουσιαστικά ουδέτερου γένους: **Θέμα Εν. – Κατάληξη Πλ.**

3.2.2.1.2. Κλίση του επιθέτου

Η Ρωσική διακρίνει δύο μορφές επιθέτων:

- εκτεταμένη μορφή (long form) και
- βραχεία μορφή (short form)

Η κλίση και των δύο μορφών επιθέτων της Ρωσικής διαθέτει διακριτές καταλήξεις γένους (αρσενικού, θηλυκού, ουδέτερου) στον ενικό αριθμό και μία ενιαία κατάληξη και για τα τρία γένη στον πληθυντικό. Επίσης, οι εκτεταμένες μορφές κλίνονται κατά πτώση, ενώ οι βραχείες διαθέτουν μόνο τέσσερις τύπους ονομαστικής πτώσης (αρσενικό/θηλυκό/ουδέτερο ενικού και έναν τύπο στον πληθυντικό αριθμό) και εμφανίζονται μόνο σε θέση κατηγορούμενου.

3.2.2.1.2.1. Εκτεταμένη μορφή επιθέτων

Η εκτεταμένη μορφή επιθέτων σχηματίζεται από τον συνδυασμό ενός θέματος και μιας κλιτικής κατάληξης (για τις καταλήξεις βλ. (21)). Το θέμα των επιθέτων (όπως και των ουσιαστικών της Ρωσικής) μπορεί να είναι 'σκληρό' (π.χ. *krásn-yj* *красный* 'κόκκινος-Αρσ.Ον.Εν') ή 'μαλακό' (π.χ. *dál'n'-ij* *дальний* 'μακρινός-Αρσ.Ον.Εν'). Η διάκριση αυτή επηρεάζει μόνο την ορθογραφία των φωνηέντων που ακολουθούν το θέμα.

Οι καταλήξεις της εκτεταμένης μορφής των επιθέτων, όπως και ενδεικτικά παραδείγματα κλίσης, δίνονται στα (21) και (22-23) αντίστοιχα.

(21) (προσαρμογή από τον Cubberley 2002: 130)

ΠΤΩΣΗ	ΑΡΣΕΝΙΚΟ ΕΝΙΚΟΥ	ΘΗΛΥΚΟ ΕΝΙΚΟΥ	ΟΥΔΕΤΕΡΟ ΕΝΙΚΟΥ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
ΟΝ	-yj/-ый, -ój/-ой, -ij/-ий	-aja/-ая	-oje/-ое, -eje/-ее	-ije/-ые
ΑΙΤ	=Ον. [-έμψυχο] / =Γεν. [+έμψυχο]	-uju/-ю	=Ον.	=Ον. [-έμψυχο] / =Γεν. [+έμψυχο]
ΓΕΝ	-ogo/-ого	-oj/-ой, ej/-ей	-ogo/-ого, -ego/-его	-ix/-ых
ΠΡΟΘ	-om/-ом	-oj/-ой, ej/-ей	-om/-ом, -em/-ем	-ix/-ых
ΔΟΤ	-omu/-ому	-oj/-ой, ej/-ей	-omu/-ому, -emu/-ему	-im/-ым
ΟΡΓ	-im/-ым	-oj/-ой, ej/-ей	-im/-ым	-im'i/-ыми

(22)

ΣΚΛΗΡΟ ΘΕΜΑ					
ΠΤΩΣΗ	ΑΡΣ		ΑΡΣ=ΟΥΔ		ΟΥΔ
ΟΝ	<i>krásn-yj</i>	<i>красн-ый</i>			<i>krásn-oje</i> <i>красн-ое</i>
ΑΙΤ	=Ον. /Γεν.	=Ον. /Γεν.			=Ον. <i>красн-ее</i>
ΓΕΝ			<i>krásn-ogo</i>	<i>красн-ого</i>	
ΠΡΟΘ			<i>krásn-om</i>	<i>красн-ом</i>	
ΔΟΤ			<i>krásn-omu</i>	<i>красн-ому</i>	
ΟΡΓ			<i>krásn-im</i>	<i>красн-ым</i>	
ΜΑΛΑΚΟ ΘΕΜΑ					
ΠΤΩΣΗ	ΑΡΣ		ΑΡΣ=ΟΥΔ		ΟΥΔ
ΟΝ	<i>dál'n'-ij</i>	<i>даль-н-ий</i>			<i>dál'n'-oje</i> <i>даль-н-ее</i>
ΑΙΤ	=Ον. /Γεν.	=Ον. /Γεν.			=Ον. <i>даль-н-ее</i>
ΓΕΝ			<i>dál'n'-ego</i>	<i>даль-н-его</i>	
ΠΡΟΘ			<i>dál'n'-em</i>	<i>даль-н-ем</i>	
ΔΟΤ			<i>dál'n'-emu</i>	<i>даль-н-ему</i>	
ΟΡΓ			<i>dál'n'-im</i>	<i>даль-н-им</i>	

❖ Σημ: *krásnij* 'κόκκινος', *dál'n'ij* 'μακρινός'

(23)

ΣΚΛΗΡΟ ΘΕΜΑ				
ΠΤΩΣΗ	ΘΗΛ		ΠΛΗΘ	
ΟΝ	<i>krásn-aja</i>	<i>красн-ая</i>	<i>krásn-ije</i>	<i>красн-ые</i>
ΑΙΤ	<i>krásn-uju</i>	<i>красн-ую</i>	=Ον./Γεν.	=Ον./Γεν.
ΓΕΝ	<i>krásn-oj</i>	<i>красн-ой</i>	<i>krásn-ix</i>	<i>красн-ых</i>

ΠΡΟΘ	krásn-oj	красн-ой	krásn-ix	красн-ых
ΔΟΤ	krásn-oj	красн-ой	krásn-im	красн-ым
ΟΡΓ	krásn-oj	красн-ой	krásn-im'í	красн-ыми
ΜΑΛΑΚΟ ΘΕΜΑ				
	ΘΗΛ		ΠΛΗΘ	
ΟΝ	dál'-n'-aja	даль-н-яя	dál'-n'-ije	даль-н-ие
ΑΙΤ	dál'-n'-uju	даль-н-юю	=Ον./ Γεν.	=Ον./ Γεν.
ΓΕΝ	dál'-n'-ej	даль-н-ей	dál'-n'-ix	даль-н-их
ΠΡΟΘ	dál'-n'-ej	даль-н-ей	dál'-n'-ix	даль-н-их
ΔΟΤ	dál'-n'-ej	даль-н-ей	dál'-n'-im	даль-н-им
ΟΡΓ	dál'-n'-ej	даль-н-ей	dál'-n'-im'í	даль-н-ими

Γενικές παρατηρήσεις:

1. Η κλίση του επιθέτου στον πληθυντικό δε διαθέτει διάκριση ως προς το γένος.
2. Το χαρακτηριστικό [+/-έμψυχο] διακρίνεται στο αρσενικό γένος στην αιτιατική ενικού και πληθυντικού: Αιτ.=Γεν. ([+έμψυχο]) και Αιτ.=Ον. ([-έμψυχο]).
3. Τα επίθετα εκτεταμένης μορφής έχουν σταθερό τόνο:
 - (α) στο θέμα **Θέμα Εν. – Θέμα Πλ.**
 - (β) στην κατάληξη **Κατάληξη Εν. – Κατάληξη Πλ.** (λιγότερο συχνά)

3.2.2.1.2.2. Βραχεία μορφή επιθέτων

Η βραχεία μορφή των επιθέτων αλλάζει μόνο ως προς το γένος και τον αριθμό. Οι τέσσερις τύποι ονομαστικής πτώσης (αρσενικό/θηλυκό/ουδέτερο ενικού και πληθυντικός) αυτών των επιθέτων εμφανίζονται μόνο σε θέση κατηγορούμενου και διαθέτουν τις ίδιες καταλήξεις με τα ουσιαστικά αρσενικού, θηλυκού και ουδέτερου γένους ενικού και πληθυντικού αριθμού στην ονομαστική πτώση. Η βραχεία μορφή σχηματίζεται από το θέμα της εκτεταμένης μορφής του επιθέτου με τις εξής καταλήξεις:

- μηδενική κατάληξη για τα αρσενικά ενικού /-∅/ (π.χ., /um'-(ó)n-∅/ *ymén* 'έξυπνος-Αрс.Εν' (βραχ.μορφή) < /úm-n-yj/ *ymnyǔ* 'έξυπνος-Αрс.Εν' (εκτ.μορφή))
- κατάληξη /-a/ για τα θηλυκά ενικού (π.χ., /um-n-á/ *ymna* 'έξυπνος-Θηλ.Εν')
- κατάληξη /-o/ για τα ουδέτερα ενικού (π.χ., /um-n-ó/ *ymno* 'έξυπνος-Ουδ.Εν')
- κατάληξη /-i, -y/ (-u, -yi) για τον πληθυντικό αριθμό (π.χ., /um-n-ý/ *ymny* 'έξυπνος-Πλ')

Τα επίθετα αρσενικού γένους με μηδενική κατάληξη /-∅/, το θέμα των οποίων λήγει σε συμφωνικά συμπλέγματα, αναπτύσσουν το επενθετικό φωνήεν /o/ (Cubberley 2002:133), το οποίο προστίθεται στο θέμα (ανάμεσα στα δύο σύμφωνα, δηλαδή, μετά το τελευταίο σύμφωνο της ρίζας και πριν από το επίθημα). Π.χ.: /b'íz-(o)k-∅/ *bluzok* 'κοντινός-Αрс.Εν' (βραχ.μορφή) – /b'íz-k-á/ *bluzka* 'κοντινός-Θηλ.Εν' (βραχ.μορφή) < /b'íz-k'-ij/ *bluzkiǔ* 'κοντινός-Αрс.Εν' (εκτ.μορφή).

Δεδομένου ότι το επενθετικό φωνήεν είναι το αποτέλεσμα του μηδενισμού των *yer*, είναι φωνολογικά απρόβλεπτο, επειδή η 'μαλακότητα'/ουρανικοποίηση του τελικού θεματικού συμφώνου δεν είναι ορατή. Ωστόσο, σε πολλά επίθετα εκτεταμένης μορφής το επίθημα είναι ορατό και μας επιτρέπει να κάνουμε μερικές προβλέψεις (βλ. και Πάππου-Ζουραβλιόβα κ.σ. (υπό έκδ.)). Π.χ.: πριν το επίθημα /-k/ το θέμα είναι πάντα 'σκληρό' (ορθογραφικά 'ο') και πριν το /-n/ είναι πάντα 'μαλακό' (ορθογραφικά 'ε' σε άτονες θέσεις και 'ë' σε τονισμένες θέσεις).

Ενδεικτικά παραδείγματα της βραχείας μορφής επιθέτων παρουσιάζονται στο (24):

(24)

	ujút-n-γj (εκτ.μορφή)	γyοτ-н-ый	kr'ep-k'-ij (εκτ.μορφή)	κρεп-к-ий	úm-n-γj (εκτ.μορφή)	γм-н-ый
ΑΡΣ	ujút'-en-∅	γyοτ-ен-∅	kr'ép-ok-∅	κρεп-ок-∅	um'-ón-∅	γм-ән-∅
ΟΥΔ	ujút-n-o	γyοτ-н-ο	kr'ép-k-o	κρεп-к-ο	um-n-ó	γм-н-ο
ΘΗΛ	ujút-n-a	γyοτ-н-a	kr'ep-k-á	κρεп-к-a	um-n-á	γм-н-a
ΠΛΗΘ	ujút-n-γ	γyοτ-н-ы	kr'ep-k'-ί	κρεп-к-и	um-n-ύ	γм-н-ы

❖ Σημ: γyοтный 'άνετος', κрепкий 'γερός, δυνατός', γмный 'έξυπνος'

Βασικοί τονικοί τύποι:

- α) σταθερός τόνος στο θέμα: **Θέμα Εν. – Θέμα Πλ.** (πιο συνήθης από τους τύπους β και γ)
- β) το αρσενικό τονίζεται στο θέμα, ενώ τα υπόλοιπα γένη και ο πληθυντικός αριθμός τονίζονται στην κατάληξη: **Κατάληξη Εν. (Θέμα Αρσ.) – Κατάληξη Πλ.**
- γ) το αρσενικό, το ουδέτερο και ο πληθυντικός τονίζονται στο θέμα, ενώ το θηλυκό στην κατάληξη: **Θέμα Εν. (Κατάληξη Θηλ.) – Θέμα Πλ.**

3.2.2.2. Ονοματική κλιτική μορφολογία της Ελληνικής (Γιώργος Μαρκόπουλος, *Επιμ.*: Ανθή Ρεβυθιάδου)

Οι γραμματικές κατηγορίες που εντάσσονται στην ονοματική μορφολογία της Ελληνικής είναι το άρθρο, το ουσιαστικό, το επίθετο και η αντωνυμία. Στο εσωτερικό μιας ονοματικής φράσης, ανάλογα με τον συντακτικό ρόλο που αυτή έχει στην πρόταση, οι τέσσερις ονοματικές κατηγορίες κλίνονται, και συμφωνούν μεταξύ τους, ως προς το γένος, τον αριθμό και την πτώση (για τη σύνταξη των ονοματικών φράσεων βλ. κεφ. Σύνταξη, ενότητα 4.1.). Οι τιμές, επομένως, που μπορεί να πάρει ένας ονοματικός τύπος είναι οι εξής:

- (25) Γένος: αρσενικό, θηλυκό, ουδέτερο
Αριθμός: ενικός, πληθυντικός
Πτώση: ονομαστική, αιτιατική, γενική, κλητική

Στις υποενότητες που ακολουθούν παρουσιάζεται αναλυτικά η κλίση για κάθε κατηγορία. Η παρουσίαση βασίζεται στους Holton et al. (1997, 1999, 2011).

3.2.2.2.1. Κλίση του άρθρου

Η Ελληνική διαθέτει δύο άρθρα, ένα οριστικό και ένα αόριστο. Και τα δύο χαρακτηρίζονται και κλίνονται ως προς το γένος και την πτώση, ενώ το οριστικό άρθρο κλίνεται και ως προς τον αριθμό, σε αντίθεση με το αόριστο που διαθέτει τύπους μόνο στον ενικό, όπως φαίνεται αναλυτικά και στους πίνακες που ακολουθούν:

3.2.2.2.1.1. Οριστικό άρθρο

(26)

	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ			ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		
	ΑΡΣ	ΘΗΛ	ΟΥΔ	ΑΡΣ	ΘΗΛ	ΟΥΔ
ΟΝ	ο	η	το	οι	οι	τα
ΑΙΤ	το(ν)	τη(ν)	το	τους	τις	τα
ΓΕΝ	του	της	του	των	των	των

Στην αιτιατική του ενικού, οι τύποι με το τελικό *-ν τον και την* χρησιμοποιούνται υποχρεωτικά πριν από ονόματα που αρχίζουν με φωνηεντικό φθόγγο ή με ένα από τα σύμφωνα /k, p, t, g, b, d/ (κ, π, τ, γκ/γγ, μπ, ντ) και τα συμφωνικά συμπλέγματα /ks, ps/ (ξ, ψ). Σε όλες τις υπόλοιπες περιπτώσεις, ο τελικός φθόγγος /n/ παραλείπεται, κάτι που αντικατοπτρίζεται και στην ορθογραφία όσον αφορά τον τύπο του θηλυκού (π.χ. *τη Μαρία*), όχι όμως όσον αφορά το αρσενικό γένος, όπου διατηρείται συνήθως γραφηματικά ο πλήρης τύπος, ειδικά όταν πρόκειται για κύρια ονόματα (π.χ. *τον Στέφανο*).

3.2.2.2.1.2. Αόριστο άρθρο

(27)

	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		
	ΑΡΣ	ΘΗΛ	ΟΥΔ
ΟΝ	ένας	μία	ένα
ΑΙΤ	ένα(ν)	μία(ν)	ένα
ΓΕΝ	ενός	μιας	ενός

Παρατηρούμε ότι το αόριστο άρθρο συμπίπτει με το απόλυτο αριθμητικό *ένας, μία, ένα*, με τη διαφορά ότι στο θηλυκό γένος οι τύποι είναι μονοσύλλαβοι και, κατά συνέπεια, άτονοι. Όσον αφορά το τελικό *-ν /n/*, χρησιμοποιείται κυρίως στον τύπο του αρσενικού γένους, όταν ακολουθεί όνομα με φωνήεν στην αρχική θέση (*/ένας άνθρωπο/ έναν άνθρωπο*) και πολύ λιγότερο σε όλες τις άλλες περιπτώσεις.

3.2.2.2.2. Κλίση του ουσιαστικού

Κάθε ουσιαστικό της Ελληνικής χαρακτηρίζεται εγγενώς ως προς το γένος του, το οποίο καθορίζει την κλίση όχι μόνο του ίδιου, αλλά και του άρθρου ή/και του επιθέτου που το συνοδεύει στην πρόταση. Είναι, επομένως, σημαντικό ο ομιλητής της Ελληνικής να έχει αποδώσει τιμή γένους σε ένα ουσιαστικό ήδη σε επίπεδο νοητικού λεξικού, καθώς τόσο οι μορφολογικοί δείκτες (καταλήξεις) όσο και το φυσικό γένος των έμβιων όντων (φύλο) δεν αποτελούν ασφαλείς ενδείξεις για το γραμματικό γένος ενός ουσιαστικού (π.χ. *ο άνθρωπος ~ η μέθοδος, ο άνδρας ~ το παιδί*).⁵ Το γένος, κατά κύριο λόγο, μαζί με τις καταλήξεις, τον αριθμό των συλλαβών και τη θέση του τόνου, αποτελούν τα κριτήρια, με βάση τα οποία γίνεται η διάκριση των ουσιαστικών στα κλιτικά

⁵ Βλ. και Ράλλη 2003: 82-83. Για μια διαφορετική άποψη βλ. Χριστοφίδου 2003, όπου υποστηρίζεται η ύπαρξη μιας τουλάχιστον μονομερούς αντιστοιχίας μεταξύ γένους και κλιτικών παραδειγμάτων.

παραδείγματα που παρουσιάζονται στις ακόλουθες υποενότητες. Έτσι, μια πρώτη ταξινόμηση των ουσιαστικών σε κλίσεις προκύπτει από τη διάκρισή τους σε αρσενικά, θηλυκά και ουδέτερα, ενώ στη συνέχεια, στο εσωτερικό καθεμίας από τις τρεις κατηγορίες γένους διαμορφώνονται κλιτικά παραδείγματα ανάλογα (α) με τις καταλήξεις που προσκολλώνται κάθε φορά στο ονοματικό θέμα για τον σχηματισμό των πτωτικών τύπων, (β) με το αν το θέμα του ουσιαστικού, και πιο συγκεκριμένα ο αριθμός των συλλαβών του, μεταβάλλεται σε ορισμένους κλιτικούς τύπους, και (γ) με τη θέση του τόνου κατά την κλίση του ουσιαστικού. Για τη συνοπτική αυτή περιγραφή της κλίσης των ουσιαστικών της Ελληνικής ακολουθούμε την ανάλυση των Holton et al. (1997, 1999, 2011).⁶

3.2.2.2.1. Αρσενικά ουσιαστικά

3.2.2.2.1.1. Ισοσύλλαβα ουσιαστικά σε -ας

Τα ουσιαστικά που ανήκουν σε αυτή την κατηγορία διατηρούν το ίδιο θέμα σε όλους τους τύπους. Η μόνη διαφοροποίηση εντοπίζεται στη γενική πληθυντικού, όπου ο τόνος μετακινείται είτε στην παραλήγουσα (28), είτε στη λήγουσα (29):

(28)

ο φύλακας	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	ο	φύλακας	οι	φύλακες
ΑΙΤ	το(ν)	φύλακα	τους	φύλακες
ΓΕΝ	του	φύλακα	των	φυλάκων
ΚΛΗΤ		φύλακα		φύλακες

Όμοια κλίνονται: *αγώνας, πατέρας, πίνακας, χειμώνας*

(29)

ο τουρίστας	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	ο	τουρίστας	οι	τουρίστες
ΑΙΤ	τον	τουρίστα	τους	τουρίστες
ΓΕΝ	του	τουρίστα	των	τουριστών
ΚΛΗΤ		τουρίστα		τουρίστες

Όμοια κλίνονται: *άνδρας, βήχας, λοχίας, μήνας*

3.2.2.2.1.2. Ισοσύλλαβα ουσιαστικά σε -ης

Το θέμα των ουσιαστικών αυτών είναι το ίδιο σε όλους τους τύπους, ενώ ο τόνος παραμένει σταθερός, με εξαίρεση τη γενική πληθυντικού, όπου μετακινείται στη λήγουσα:

⁶ Βλ. επίσης τις αναλύσεις των Τριανταφυλλίδη 1988 [1941], Mackridge 1985, Τσοπανάκη 1994, Κλαίρη & Μπαμπινιώτη 1996, 2005, μ.ά. Για μια διαφορετική κατηγοριοποίηση των ουσιαστικών της Ελληνικής σε κλιτικές τάξεις που δε βασίζεται στο γένος αλλά αποκλειστικά στη συστηματική αλλομορφική ποικιλία των θεμάτων και στα κλιτικά επιθήματα που συνδέονται με αυτά βλ. Ράλλη 2005.

(30)

ο ναύτης	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	ο	ναύτης	οι	ναύτες
ΑΙΤ	το(ν)	ναύτη	τους	ναύτες
ΓΕΝ	του	ναύτη	των	ναυτών
ΚΛΗΤ		ναύτη		ναύτες

Όμοια κλίνονται: κλέφτης, πελάτης, διευθυντής, ποιητής

3.2.2.2.1.3. Ουσιαστικά σε -ος

Στην ευρύτερη αυτή κατηγορία εντάσσονται δύο υποκατηγορίες ουσιαστικών, οι οποίες διαφοροποιούνται ως προς τη θέση του τόνου. Στην πρώτη, ο τόνος διατηρείται σταθερός σε όλο το κλιτικό παράδειγμα (31-32), ενώ στη δεύτερη, η οποία περιλαμβάνει μόνο προπαροξύτονα ουσιαστικά, ο τόνος μετακινείται στην παραλήγουσα στη γενική πληθυντικού (33):

(31)

ο δρόμος	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	ο	δρόμος	οι	δρόμοι
ΑΙΤ	το(ν)	δρόμο	τους	δρόμους
ΓΕΝ	του	δρόμου	των	δρόμων
ΚΛΗΤ		δρόμε		δρόμοι

(32)

ο καλόγερος	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	ο	καλόγερος	οι	καλόγεροι
ΑΙΤ	τον	καλόγερο	τους	καλόγερους
ΓΕΝ	του	καλόγερου	των	καλόγερων
ΚΛΗΤ		καλόγερε		καλόγεροι

Όμοια κλίνονται: αδελφός, ουρανός, σκύλος, δάσκαλος

(33)

ο άνθρωπος	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	ο	άνθρωπος	οι	άνθρωποι
ΑΙΤ	τον	άνθρωπο	τους	ανθρώπους
ΓΕΝ	του	ανθρώπου	των	ανθρώπων
ΚΛΗΤ		άνθρωπε		άνθρωποι

Όμοια κλίνονται: άνεμος, κάτοικος, κύριος, πρόεδρος

Στα παραδείγματα που προηγήθηκαν βλέπουμε ότι η κλητική ενικού σχηματίζεται με την προσθήκη της κατάληξης /-ε/ (-ε) στο θέμα του ουσιαστικού. Ωστόσο, αυτό δεν ισχύει για όλα τα ουσιαστικά σε -ος. Τα κύρια ονόματα που τονίζονται στην παραλήγουσα, ορισμένα δισύλλαβα κοινά

ουσιαστικά και τα υποκοριστικά σε /-ákos/ (-άκος) σχηματίζουν την κλητική ενικού με την κατάληξη /-o/ (-ο) (Νίκο, Χρήστο, γέρο, φιλαράκο).

3.2.2.2.1.4. Ιδιόκλιτα ουσιαστικά σε -ας και -ης

Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται ουσιαστικά που, ενώ στον ενικό κλίνονται όπως και τα μονόθεμα ουσιαστικά που εξετάστηκαν προηγουμένως, στον πληθυντικό εμφανίζουν διαφορετικές καταλήξεις:

(34)

ο τομέας	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	ο	τομέας	οι	τομείς
ΑΙΤ	τον	τομέα	τους	τομείς
ΓΕΝ	του	τομέα	των	τομέων
ΚΛΗΤ		τομέα		τομείς

(35)

ο πρύτανης	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	ο	πρύτανης	οι	πρυτάνεις
ΑΙΤ	τον	πρύτανη	τους	πρυτάνεις
ΓΕΝ	του	πρύτανη	των	πρυτάνεων
ΚΛΗΤ		πρύτανη		πρυτάνεις

3.2.2.2.1.5. Ανισοσύλλαβα σε -άς, -ας, -ής, -ης, -ές, -ούς

Η κλητική αυτή κατηγορία χαρακτηρίζεται από την προσθήκη μιας συλλαβής στους τύπους του πληθυντικού αριθμού, η οποία έχει ως έμβαση⁷ τον φθόγγο /ð/ δ. Όσον αφορά τον τόνο, παραμένει στηλοειδής στα οξύτονα και παροξύτονα ουσιαστικά (36-37), ενώ στα προπαροξύτονα (38) μετακινείται αναγκαστικά στους τύπους του πληθυντικού αριθμού λόγω του νόμου της τρισυλλαβίας.

(36)

ο παππούς	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	ο	παππούς	οι	παππούδες
ΑΙΤ	τον	παππού	τους	παππούδες
ΓΕΝ	του	παππού	των	παππούδων
ΚΛΗΤ		παππού		παππούδες

Όμοια κλίνονται: παπάς, ψαράς, καφετζής, καναπές

⁷ Έμβαση ονομάζεται το σύμφωνο ή το συμφωνικό σύμπλεγμα που προηγείται του φωνηεντικού πυρήνα μιας συλλαβής (για την έμβαση και τη συλλαβική δομή γενικότερα βλ. κεφ. Φωνολογία, ενότητα 2.3).

(37)

<i>ο μανάβης</i>	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	ο	μανάβης	οι	μανάβηδες
ΑΙΤ	το(ν)	μανάβη	τους	μανάβηδες
ΓΕΝ	του	μανάβη	των	μανάβηδων
ΚΛΗΤ		μανάβη		μανάβηδες

Όμοια κλίνονται: *βαρκάρης, μπακάλης, νοικοκύρης, χασάπης*

(38)

	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	ο	φούρναρης	οι	φουρνάρηδες
ΑΙΤ	το(ν)	φούρναρη	τους	φουρνάρηδες
ΓΕΝ	του	φούρναρη	των	φουρνάρηδων
ΚΛΗΤ		φούρναρη		φουρνάρηδες

Όμοια κλίνονται: *κοτζάμπασης, τσέλιγκας*

3.2.2.2.2. Θηλυκά ουσιαστικά

3.2.2.2.2.1. Ισοσύλλαβα ουσιαστικά σε -α

Όπως και στην περίπτωση των αρσενικών σε -ας, διακρίνουμε και εδώ δύο υποκατηγορίες ανάλογα με τη θέση του τόνου στη γενική πληθυντικού. Τα ουσιαστικά που ανήκουν στην πρώτη υποκατηγορία τονίζονται στην παραλήγουσα (39), ενώ αυτά της δεύτερης μετακινούν τον τόνο στη λήγουσα (40).

(39)

<i>η μητέρα</i>	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	η	μητέρα	οι	μητέρες
ΑΙΤ	τη	μητέρα	τις	μητέρες
ΓΕΝ	της	μητέρας	των	μητέρων
ΚΛΗΤ		μητέρα		μητέρες

Όμοια κλίνονται: *δυνατότητα, ελπίδα, εικόνα, ταχύτητα*

(40)

<i>η θάλασσα</i>	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	η	θάλασσα	οι	θάλασσες
ΑΙΤ	τη	θάλασσα	τις	θάλασσες
ΓΕΝ	της	θάλασσας	των	θαλασσών
ΚΛΗΤ		θάλασσα		θάλασσες

Όμοια κλίνονται: *γλώσσα, γυναίκα, καρδιά, μαθήτρια*

3.2.2.2.2.2. Ουσιαστικά σε -η (πληθ. -ες)

Τα ουσιαστικά αυτά κλίνονται όπως και η δεύτερη υποκατηγορία που εξετάσαμε προηγουμένως, μετακινούν δηλαδή τον τόνο στη λήγουσα στον τύπο της γενικής πληθυντικού.

(41)

<i>η νίκη</i>	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	η	νίκη	οι	νίκες
ΑΙΤ	τη	νίκη	τις	νίκες
ΓΕΝ	της	νίκης	των	νικών
ΚΛΗΤ		νίκη		νίκες

Όμοια κλίνονται: *αγάπη, αρχή, κόρη, ψυχή*

3.2.2.2.2.3. Ουσιαστικά σε -ος

Τα ουσιαστικά αυτά, τα οποία έχουν λόγια προέλευση, κλίνονται όπως και τα αρσενικά ουσιαστικά σε -ος. Σε όσα ουσιαστικά είναι προπαροξύτονα ο τόνος μετακινείται στην παραλήγουσα στους τύπους της γενικής ενικού και της γενικής και αιτιατικής πληθυντικού.

(42)

<i>η ήπειρος</i>	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	η	ήπειρος	οι	ήπειροι
ΑΙΤ	την	ήπειρο	τις	ηπείρους
ΓΕΝ	της	ηπείρου	των	ηπείρων

Όμοια κλίνονται: *άβυσσος, λεωφόρος, οδός*. Επίσης πολλά ονόματα χωρών, πόλεων και νησιών (χωρίς τύπους στον πληθυντικό): *Αίγυπτος, Επίδαυρος, Χίος*.

Οι τύποι της κλητικής των ουσιαστικών αυτών χρησιμοποιούνται σπάνια.

3.2.2.2.2.4. Ουσιαστικά σε -η (πληθ. -εις)

Η κλιτική αυτή κατηγορία, ενώ στους τύπους του ενικού ακολουθεί το κλιτικό παράδειγμα των υπόλοιπων ουσιαστικών σε -η, στον πληθυντικό εμφανίζει αρχαιοελληνικές καταλήξεις (εξάλλου, η προέλευση των ουσιαστικών αυτών είναι συνήθως λόγια).

(43)

<i>η δύναμη</i>	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	η	δύναμη	οι	δυνάμεις
ΑΙΤ	τη	δύναμη	τις	δυνάμεις
ΓΕΝ	της	δύναμης	των	δυνάμεων
ΚΛΗΤ		δύναμη		δυνάμεις

Όμοια κλίνονται: *γνώση, έκφραση, κυβέρνηση, υπόθεση*

3.2.2.2.2.5. Ανισοσύλλαβα ουσιαστικά σε -ά και -ού

Ο πληθυντικός αριθμός των ουσιαστικών αυτών σχηματίζεται όμοια με τον πληθυντικό των ανισοσύλλαβων αρσενικών ουσιαστικών: μια επιπλέον συλλαβή με αρχικό φθόγγο /δ/ δ προστίθεται στον τύπο της ονομαστικής ενικού, ο οποίος λήγει πάντα σε τονισμένο φωνήεν (/a/ α ή /u/ ου).

(44)

<i>η μαμά</i>	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	η	μαμά	οι	μαμάδες
ΑΙΤ	τη	μαμά	τις	μαμάδες
ΓΕΝ	της	μαμάς	των	μαμάδων
ΚΛΗΤ		μαμά		μαμάδες

Όμοια κλίνονται: *γιαγιά, νταντά*

(45)

<i>η αλεπού</i>	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	η	αλεπού	οι	αλεπούδες
ΑΙΤ	την	αλεπού	τις	αλεπούδες
ΓΕΝ	της	αλεπούς	των	αλεπούδων
ΚΛΗΤ		αλεπού		αλεπούδες

Όμοια κλίνονται: *μαϊμού, υπναρού*

3.2.2.2.2.6. Ουσιαστικά σε -ω

Ιδιόμορφη κλίση εμφανίζουν τα ουσιαστικά *ηχώ* και *πειθώ*, καθώς σχηματίζουν τη γενική ενικού με την κατάληξη -ούς, ενώ δεν έχουν τύπους στον πληθυντικό αριθμό.

(46)

<i>η ηχώ</i>	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	η	ηχώ
ΑΙΤ	την	ηχώ
ΓΕΝ	της	ηχούς
ΚΛΗΤ		ηχώ

3.2.2.2.2.3. Ουσιαστικά κοινού γένους

Ορισμένα ουσιαστικά που φέρουν το χαρακτηριστικό [+ανθρώπινο] και αποδίδουν στο πρόσωπο αναφοράς μια συγκεκριμένη ιδιότητα φέρουν διπλή τιμή ως προς το γένος. Η ίδια δηλαδή μορφή του ουσιαστικού μπορεί να δηλώνει τόσο το αρσενικό όσο και το θηλυκό γένος. Η διάκριση δεν

εκδηλώνεται στο ίδιο το ουσιαστικό αλλά στις γραμματικές κατηγορίες που το συνοδεύουν (άρθρο, επίθετο). Η κλίση, επομένως, αυτών των ουσιαστικών δε χρησιμοποιεί ξεχωριστές καταλήξεις, αλλά εντάσσεται σε μία από τις κλιτικές κατηγορίες που εξετάσαμε παραπάνω. Έτσι, τα ουσιαστικά *ο/η επαγγελματίας* και *ο/η ταμίας* κλίνονται όπως τα αρσενικά ουσιαστικά σε *-ας* (3.2.2.2.1.1). Επίσης, τα ουσιαστικά *ο/η δικηγόρος*, *ο/η υπουργός* και *ο/η ψυχολόγος* ακολουθούν το κλιτικό παράδειγμα των αρσενικών ουσιαστικών σε *-ος* (3.2.2.2.1.3), ενώ τα *ο/η γραμματέας* και *ο/η συγγραφέας* κλίνονται σύμφωνα με τα αρσενικά σε *-έας* (3.2.2.2.1.4).

3.2.2.2.4. Ουδέτερα ουσιαστικά

Βασικό χαρακτηριστικό στην κλίση όλων των ουδέτερων ουσιαστικών είναι η ταύτιση στους τύπους της ονομαστικής και αιτιατικής, όσον αφορά τόσο τον ενικό όσο και τον πληθυντικό αριθμό. Διακρίνουμε και εδώ διάφορα κλιτικά παραδείγματα ανάλογα με την κατάληξη, τον αριθμό των συλλαβών και τη θέση του τόνου. Αναλυτικά:

3.2.2.2.4.1. Ουσιαστικά σε *-ο*

Τα ουσιαστικά αυτά διατηρούν τον ίδιο αριθμό συλλαβών σε όλο το κλιτικό παράδειγμα. Ως προς τη θέση του τόνου, παραμένει σταθερή στα οξύτονα και παροξύτονα ουσιαστικά, ενώ στα προπαροξύτονα είτε παραμένει επίσης σταθερή (47) είτε μετατοπίζεται στην παραλήγουσα στους τύπους της γενικής (48).⁸

(47)

<i>το σύννεφο</i>	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	το	σύννεφο	τα	σύννεφα
ΑΙΤ	το	σύννεφο	τα	σύννεφα
ΓΕΝ	του	σύννεφου	των	σύννεφων
ΚΛΗΤ		σύννεφο		σύννεφα

Όμοια κλίνονται: *βιβλίο*, *βουνό*, *δέντρο*, *δάχτυλο*

(48)

<i>το άτομο</i>	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	το	άτομο	τα	άτομα
ΑΙΤ	το	άτομο	τα	άτομα
ΓΕΝ	του	ατόμου	των	ατόμων
ΚΛΗΤ		άτομο		άτομα

⁸ Στην πραγματικότητα, δεν υπάρχει σαφής διάκριση ανάμεσα σε ουσιαστικά που διατηρούν τον τόνο σταθερό από τη μία πλευρά και σε ουσιαστικά που τον μετακινούν στους τύπους της γενικής από την άλλη. Σε μερικά ουσιαστικά παρατηρείται εναλλαγή των δύο τύπων γενικής (π.χ. *αμύγδαλου/αμυγδάλου*, *βούτυρου/βουτύρου*, *πανεπιστήμιου/πανεπιστημίου*, *ποδήλατου/ποδηλάτου*). Η επιλογή του ενός ή του άλλου τύπου εξαρτάται συχνά από το επίπεδο χρήσης (οι τύποι που τονίζονται στην παραλήγουσα θεωρούνται περισσότερο λόγιοι από τους αντίστοιχους προπαροξύτονους).

Όμοια κλίνονται: *άλογο, πρόσωπο, θέατρο, τηλέφωνο*

3.2.2.2.4.2. Ουσιαστικά σε -ί

Ο τόνος στα ουσιαστικά αυτά διατηρείται σταθερά στη λήγουσα, ενώ στη γενική ενικού και σε όλους τους τύπους του πληθυντικού το /i/ ι χάνει τη συλλαβική του αξία και τρέπεται σε ουρανικό σύμφωνο, το οποίο μπορεί να είναι άηχο ή ηχηρό, ανάλογα με το σύμφωνο που προηγείται.⁹

(49)

το παιδί	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	το	παιδί	τα	παιδιά
ΑΙΤ	το	παιδί	τα	παιδιά
ΓΕΝ	του	παιδιού	των	παιδιών
ΚΛΗΤ		παιδί		παιδιά

Όμοια κλίνονται: *κρασί, νησί, χαρτί, ψωμί*

3.2.2.2.4.3. Ουσιαστικά σε -ι

Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει σχεδόν αποκλειστικά παροξύτονα ουσιαστικά (μοναδική εξαίρεση αποτελεί το ουσιαστικό *φίλντισι*), τα οποία μετακινούν τον τόνο στη λήγουσα στους τύπους της γενικής. Όπως και στην προηγούμενη κατηγορία, και στην περίπτωση αυτή το /i/ ι χάνει τη φωνηεντική του υπόσταση στη γενική ενικού και στον πληθυντικό αριθμό.

(50)

το σπίτι	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	το	σπίτι	τα	σπίτια
ΑΙΤ	το	σπίτι	τα	σπίτια
ΓΕΝ ¹⁰	του	σπιτιού	των	σπιτιών
ΚΛΗΤ		σπίτι		σπίτια

Όμοια κλίνονται: *αγόρι, λουλούδι, τραπέζι*

3.2.2.2.4.4. Ουσιαστικά σε -ος

Τα ουδέτερα ουσιαστικά που λήγουν σε -ος μετακινούν τον τόνο στη λήγουσα στους τύπους της γενικής πληθυντικού, ενώ, σε περίπτωση που είναι προπαροξύτονα, μετακινούν τον τόνο και στη γενική ενικού, αυτή τη φορά στην παραλήγουσα.

⁹ Βλ. αναλυτικά κεφ. Φωνητική, ενότητα 1.3.2.2 και κεφ. Φωνολογία, ενότητες 2.1.2.1, 2.2.2.2.

¹⁰ Τα υποκοριστικά σε -άκι και -ούλι, τα οποία εντάσσονται σε αυτή την κλιτική κατηγορία, δε σχηματίζουν τύπους γενικής.

(51)

το έδαφος	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	το	έδαφος	τα	εδάφη
ΑΙΤ	το	έδαφος	τα	εδάφη
ΓΕΝ	του	εδάφους	των	εδαφών
ΚΛΗΤ		έδαφος		εδάφη

Όμοια κλίνονται: *βάρος, δάσος, κέρδος, μέγεθος*

3.2.2.2.4.5. Ουσιαστικά σε -μα

Τα ουσιαστικά που ανήκουν σε αυτή την κατηγορία είναι ανισοσύλλαβα κατά την κλίση τους, καθώς στις δύο (ή περισσότερες) συλλαβές της ονομαστικής ενικού προστίθεται μία επιπλέον για τον σχηματισμό των υπόλοιπων πτώσεων. Η προσθήκη αυτή έχει ως αποτέλεσμα τη μετακίνηση του τόνου στην προπαραλήγουσα σε περίπτωση που το θέμα του ουσιαστικού είναι τρισύλλαβο ή μεγαλύτερο, καθώς διαφορετικά θα είχαμε παραβίαση του νόμου της τρισυλλαβίας. Στη γενική πληθυντικού ο τόνος βρίσκεται πάντα στην παραλήγουσα.

(52)

το όνομα	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	το	όνομα	τα	ονόματα
ΑΙΤ	το	όνομα	τα	ονόματα
ΓΕΝ	του	ονόματος	των	ονομάτων
ΚΛΗΤ		όνομα		ονόματα

Όμοια κλίνονται: *γράμμα, μάθημα, ποίημα, πράγμα*¹¹

3.2.2.2.4.6. Άλλα ουσιαστικά σε -ς

Υπάρχει μια περιορισμένη κατηγορία ουσιαστικών που λήγουν σε -ς και διαφοροποιούνται από την κλιτική κατηγορία σε -ος που εξετάσαμε παραπάνω. Η κλίση τους είναι όμοια με αυτή των ουσιαστικών σε -μα: μια επιπλέον συλλαβή προστίθεται για τον σχηματισμό της γενικής ενικού και των τύπων του πληθυντικού με τον τόνο να μετακινείται στην παραλήγουσα στη γενική πληθυντικού.

(53)

το κρέας	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	το	κρέας	τα	κρέατα
ΑΙΤ	το	κρέας	τα	κρέατα
ΓΕΝ	του	κρέατος	των	κρεάτων
ΚΛΗΤ		κρέας		(κρέατα)

¹¹ Με τον ίδιο τρόπο κλίνονται και τα ουσιαστικά που λήγουν σε -μο (π.χ. *γράψιμο, δέσιμο, ντύσιμο, πλύσιμο, τρέξιμο*). Οι τύποι, ωστόσο, της γενικής πληθυντικού στα ουσιαστικά αυτά δεν είναι ιδιαίτερα συχνοί.

Το κλιτικό αυτό παράδειγμα ακολουθούν τα ουσιαστικά που λήγουν σε *-ας* (γήρας, κέρας, πέρας, τέρας), όπως επίσης και ορισμένα ουσιαστικά σε /os/ (-ος ή -ως), όπως το γεγονός στο (54):

(54)

το γεγονός	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	το	γεγονός	τα	γεγονότα
ΑΙΤ	το	γεγονός	τα	γεγονότα
ΓΕΝ	του	γεγονότος	των	γεγονότων
ΚΛΗΤ		γεγονός		γεγονότα

Όμοια κλίνονται: *ημίφως, καθεστώς, φως*¹²

3.2.2.2.4.7. Ουσιαστικά σε -v

Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει ουσιαστικά με αρχαιοελληνική προέλευση. Η κλίση τους είναι παρόμοια με αυτή της προηγούμενης κατηγορίας σε -ς.

(55)

το φωνήεν	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	το	φωνήεν	τα	φωνήεντα
ΑΙΤ	το	φωνήεν	τα	φωνήεντα
ΓΕΝ	του	φωνήεντος	των	φωνηέντων
ΚΛΗΤ		φωνήεν		φωνήεντα

Όμοια κλίνονται: *ενδιαφέρον, καθήκον, περιβάλλον, συμβάν*¹³

3.2.2.2.4.8. Ιδιόκλιτα ουσιαστικά

Ορισμένα ουσιαστικά ακολουθούν ξεχωριστό κλιτικό παράδειγμα και δεν μπορούν να ενταχθούν σε κάποια από τις παραπάνω κατηγορίες. Η κλίση τους δίνεται παρακάτω (56-59).

(56)

το γάλα	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	το	γάλα	τα	γάλατα
ΑΙΤ	το	γάλα	τα	γάλατα
ΓΕΝ	του	γάλατος/ γάλακτος	(των)	(γαλάκτων)
ΚΛΗΤ		γάλα		-

¹² Στη γενική ενικού το ουσιαστικό *φως* τονίζεται στη λήγουσα (*φωτός*).

¹³ Στην κλιτική αυτή τάξη ανήκει και το ουσιαστικό *το παν*, το οποίο, όπως και το *φως*, στη γενική ενικού τονίζεται στη λήγουσα (*παντός*).

(57)

το οξύ	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	το	οξύ	τα	οξύ
ΑΙΤ	το	οξύ	τα	οξέα
ΓΕΝ	του	οξέος	των	οξέων
ΚΛΗΤ		-		-

(58)

το ήπαρ	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	το	ήπαρ	τα	ήπατα
ΑΙΤ	το	ήπαρ	τα	ήπατα
ΓΕΝ	του	ήπατος	(των)	(ηπάτων)
ΚΛΗΤ		-		-

(59)

το πυρ	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	το	πυρ	τα	πυρά
ΑΙΤ	το	πυρ	τα	πυρά
ΓΕΝ	του	πυρός	των	πυρών
ΚΛΗΤ		-		-

Τα τυπολογικά χαρακτηριστικά των βασικών κλιτικών παραδειγμάτων που εξετάσαμε παραπάνω συνοψίζονται στον ακόλουθο πίνακα:

Πίνακας 1. Κλιτικές τάξεις ουσιαστικών

Γένος	Κλιτική τάξη		Αριθμός συλλαβών	Μετακίνηση τόνου	
	Κατάληξη	Παράδειγμα		Πτώση	Συλλαβή
Αρσενικό	-ας	φύλακας	σταθερός	γεν πληθ	Π
		τουρίστας	σταθερός	γεν πληθ	Λ
	-ης	ναύτης	σταθερός	γεν πληθ	Λ
	-ος	καλόγερος	σταθερός	-	
		άνθρωπος	σταθερός	γεν εν	Π
	γεν αιτ πληθ	Π			
	-άς, -ής, -ης, -ές, -ούς	παππούς	+1 στον πληθ	-	
Θηλυκό	-α	μητέρα	σταθερός	-	
		θάλασσα	σταθερός	γεν πληθ	Λ
	-η	νίκη	σταθερός	γεν πληθ	Λ
		δύναμη	+1 στη γεν πληθ	ον αιτ πληθ	Π
		γεν πληθ	ΠΠ		
	-ά, -ού	μαμά	+1 στον πληθ	-	

Ουδέτερο	-ο	σύννεφο	σταθερός	-	
		άτομο	σταθερός	γεν εν γεν πληθ	Π Π
	-ί	παιδί	σταθερός ¹⁴	-	
	-ι	σπίτι	σταθερός	γεν εν γεν πληθ	Λ Λ
	-ος	έδαφος	σταθερός	γεν εν ον αιτ πληθ γεν πληθ	Π Π Λ
	-μα	όνομα	+1 στη γεν εν +1 στον πληθ	γεν εν ον αιτ πληθ γεν πληθ	ΠΠ ΠΠ Π
	-ς, -ν	κρέας	+1 στη γεν εν +1 στον πληθ	γεν πληθ	Π

3.2.2.2.3. Κλίση του επιθέτου

Το επίθετο αποτελεί μια γραμματική κατηγορία¹⁵ που χαρακτηρίζει ένα ουσιαστικό ή μια ονομαστική φράση. Η σχέση αυτή μεταξύ ουσιαστικού και επιθέτου εκφράζεται και συντακτικά, τουλάχιστον όσον αφορά την Ελληνική, μέσω της συμφωνίας των δύο όρων ως προς το γένος, τον αριθμό και την πτώση. Επομένως, το επίθετο δε φέρει εγγενώς κάποια τιμή γένους ή αριθμού, αλλά παίρνει κάθε φορά την τιμή του ουσιαστικού που προσδιορίζει. Το ίδιο συμβαίνει και με την πτώση, ανάλογα με τη συντακτική λειτουργία του προσδιοριζόμενου ουσιαστικού μέσα στην πρόταση.

Ένα βασικό χαρακτηριστικό της κλίσης των επιθέτων είναι η τάση διατήρησης του τόνου στην ίδια συλλαβική θέση, όπως και η διατήρηση του ίδιου αριθμού συλλαβών σε όλο το κλιτικό παράδειγμα. Κάποιες περιπτώσεις επιθέτων που δεν ακολουθούν τη γενική αυτή τάση θα συζητηθούν μεμονωμένα στη συνέχεια.

3.2.2.2.3.1. Επίθετα σε -ος, -η, -ο

Πρόκειται για την κλιτική κατηγορία στην οποία ανήκουν τα περισσότερα επίθετα της Ελληνικής. Περιλαμβάνει σχεδόν όλα τα επίθετα σε -ος, των οποίων το θέμα λήγει σε σύμφωνο ή άτονο φωνήεν διαφορετικό από το /i/ (για τις εξαιρέσεις που υπάρχουν βλ. 3.2.2.2.3.2). Οι καταλήξεις της κλιτικής αυτής κατηγορίας, όσον αφορά κάθε γένος ξεχωριστά, είναι κοινές με τις καταλήξεις των ουσιαστικών σε -ος, -η, και -ο αντίστοιχα (βλ. 3.2.2.2.2).

¹⁴ Ενώ στην υποκείμενη δομή όλες οι πτώσεις έχουν μια συλλαβή παραπάνω από τον τύπο της ονομαστικής ενικού (/pe.ði.u//παι-δι-ου/), η συμφωνοποίηση του /i/ ι (βλ. 3.2.2.2.4.2) έχει ως αποτέλεσμα τη διατήρηση του ίδιου αριθμού συλλαβών στην επιφανειακή δομή του ουσιαστικού [pe.ðiú]. Το ίδιο ισχύει και για την επόμενη κλιτική τάση των παροξύτων ουσιαστικών σε -ι (/spi.ti.u//σπι-τι-ου/ → [spi.tɛú]).

¹⁵ Για τη συζήτηση σχετικά με το αν το επίθετο συνιστά ξεχωριστό μέρος τους λόγου βλ. Θωμαδάκη 2009.

(60)

<i>άσπρος, -η, -ο</i>	ΑΡΣ	ΘΗΛ	ΟΥΔ
ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ			
ΟΝ	άσπρος	άσπρη	άσπρο
ΑΙΤ	άσπρο	άσπρη	άσπρο
ΓΕΝ	άσπρου	άσπρης	άσπρου
ΚΛΗΤ	άσπρε	άσπρη	άσπρο
ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ			
ΟΝ	άσπροι	άσπρες	άσπρα
ΑΙΤ	άσπρους	άσπρες	άσπρα
ΓΕΝ	άσπρων	άσπρων	άσπρων
ΚΛΗΤ	άσπροι	άσπρες	άσπρα

Όμοια κλίνονται: *καλός, όμορφος, δίκαιος*, παθητικές μετοχές ενεστώτα σε *-όμενος, -ώμενος, -ούμενος* και παρακειμένου σε *-μένος*

3.2.2.2.3.2. Επίθετα σε *-ος, -α, -ο*

Με βάση το κλιτικό αυτό παράδειγμα σχηματίζονται οι τύποι όσων επιθέτων σε *-ος* διαθέτουν θέμα που λήγει σε */i/* ή σε οποιοδήποτε τονισμένο φωνήεν. Η μόνη διαφορά σε σύγκριση με την προηγούμενη κατηγορία εντοπίζεται στον ενικό αριθμό του θηλυκού γένους.

(61)

<i>ωραίος, -α, -ο</i>	ΑΡΣ	ΘΗΛ	ΟΥΔ
ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ			
ΟΝ	ωραίος	ωραία	ωραίο
ΑΙΤ	ωραίο	ωραία	ωραίο
ΓΕΝ	ωραίου	ωραίας	ωραίου
ΚΛΗΤ	ωραίε	ωραία	ωραίο
ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ			
ΟΝ	ωραίοι	ωραίες	ωραία
ΑΙΤ	ωραίους	ωραίες	ωραία
ΓΕΝ	ωραίων	ωραίων	ωραίων
ΚΛΗΤ	ωραίοι	ωραίες	ωραία

Όμοια κλίνονται: *αρχαίος, κρύος, τέλειος*

Υπάρχουν ορισμένα επίθετα, τα οποία, ενώ δε διαθέτουν θέμα που λήγει σε φωνήεν, κλίνονται σύμφωνα με το παραπάνω παράδειγμα (π.χ. *θρήσκος, μοντέρνος, σκούρος*). Επίσης, κάποια επίθετα, σε επίσημα ή λόγια περιβάλλοντα εμφανίζουν κοινούς τύπους για το αρσενικό και το θηλυκό γένος (π.χ. *έγγειος ιδιοκτησία, ειδοποιός διαφορά*).

3.2.2.3.3. Επίθετα σε -ος, -ια, -ο

Στους τύπους του θηλυκού γένους στον ενικό αριθμό έγκειται το διαφοροποιητικό στοιχείο και αυτής της κλιτικής τάξης, την οποία αποτελούν επίθετα που λήγουν σε -κος, -κός, -χός, -θός. Ωστόσο, λίγα μόνο από αυτά σχηματίζουν υποχρεωτικά το θηλυκό γένος σε -ια (π.χ. *γλυκός, φρέσκος*). Τα περισσότερα εντάσσονται προαιρετικά σε αυτήν την κλιτική κατηγορία, διαθέτοντας δύο τύπους για τον σχηματισμό του θηλυκού γένους (π.χ. *θηλυκή/θηλυκιά, νηστική/νηστικιά*).¹⁶

(62)

<i>γλυκός, -ιά, -ό</i>	ΑΡΣ	ΘΗΛ	ΟΥΔ
ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ			
ΟΝ	γλυκός	γλυκιά	γλυκό
ΑΙΤ	γλυκό	γλυκιά	γλυκό
ΓΕΝ	γλυκού	γλυκιάς	γλυκού
ΚΛΗΤ	γλυκέ	γλυκιά	γλυκό
ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ			
ΟΝ	γλυκοί	γλυκές	γλυκά
ΑΙΤ	γλυκούς	γλυκές	γλυκά
ΓΕΝ	γλυκών	γλυκών	γλυκών
ΚΛΗΤ	γλυκοί	γλυκές	γλυκά

3.2.2.3.4. Επίθετα σε -ύς, -ιά, -ύ

Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει έναν περιορισμένο αριθμό επιθέτων, τα οποία, ωστόσο, χαρακτηρίζονται από υψηλή συχνότητα εμφάνισης.

(63)

<i>βαρύς, -ιά, -ύ</i>	ΑΡΣ	ΘΗΛ	ΟΥΔ
ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ			
ΟΝ	βαρύς	βαριά	βαρύ
ΑΙΤ	βαρύ	βαριά	βαρύ
ΓΕΝ	(βαριού/βαρύ)	βαριάς	(βαριού/βαρύ)
ΚΛΗΤ	βαρύ	βαριά	βαρύ
ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ			
ΟΝ	βαριοί	βαριές	βαριά
ΑΙΤ	βαριούς	βαριές	βαριά
ΓΕΝ	βαριών	βαριών	βαριών
ΚΛΗΤ	βαριοί	βαριές	βαριά

Όμοια κλίνονται: *βαθύς, ελαφρύς, παχύς*

¹⁶ Ο τύπος σε -ια είναι λιγότερο λόγιος και εμφανίζεται περισσότερο στον προφορικό λόγο.

Οι τύποι της γενικής στο αρσενικό και στο ουδέτερο γένος, όπως δηλώνουν και οι παρενθέσεις στον παραπάνω πίνακα, χρησιμοποιούνται σπάνια. Να σημειωθεί επίσης ότι κάποια επίθετα σε *-ύς* αποκλίνουν από το συγκεκριμένο κλιτικό παράδειγμα, σχηματίζοντας διαφορετικούς τύπους που χρησιμοποιούνται σε επίσημα συμφραζόμενα και σε ορισμένες παγιωμένες εκφράσεις (π.χ. *ευθεία* (γραμμή), *βραχεία συλλαβή*, *βαρέα όπλα*).

3.2.2.3.5. Επίθετα σε *-ής, -ιά, -ί*

Η κλιτική αυτή τάξη περιλαμβάνει κυρίως επίθετα που δηλώνουν χρώμα ή υλικό και διαφοροποιείται από την προηγούμενη τάξη μόνο ως προς τη γραφηματική απόδοση του φωνήεντος /i/.

(64)

<i>καφετής, -ιά, -ί</i>	ΑΡΣ	ΘΗΛ	ΟΥΔ
ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ			
ΟΝ	καφετής	καφετιά	καφετί
ΑΙΤ	καφετή	καφετιά	καφετί
ΓΕΝ	(καφετιού/καφετή)	καφετιάς	(καφετιού)
ΚΛΗΤ	καφετή	καφετιά	καφετί
ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ			
ΟΝ	καφετιοί	καφετιές	καφετιά
ΑΙΤ	καφετιούς	καφετιές	καφετιά
ΓΕΝ	καφετιών	καφετιών	καφετιών
ΚΛΗΤ	καφετιοί	καφετιές	καφετιά

Όμοια κλίνονται: *βυσσινής, μαβής, χρυσαφής*

3.2.2.3.6. Δικατάληκτα επίθετα σε *-ης, -ες*

Τα επίθετα που ανήκουν σε αυτή την κατηγορία δε διαθέτουν διακριτούς τύπους για την απόδοση του αρσενικού και του θηλυκού γένους. Τα περισσότερα είναι οξύτονα και διατηρούν τον τόνο σταθερό σε όλο το κλιτικό παράδειγμα, ενώ όσα είναι παροξύτονα εμφανίζουν ορισμένες ιδιαιτερότητες: το επίθετο *συνήθης* αναβιβάζει τον τόνο στην προπαραλήγουσα στην ονομαστική και αιτιατική ενικού του ουδετέρου γένος (*σύνηθες*) και τα επίθετα σε *-ώδης* μετακινούν τον τόνο στη λήγουσα σε όλους τους τύπους της γενικής πληθυντικού.

(65)

<i>διεθνής, -ές</i>	ΑΡΣ-ΘΗΛ	ΟΥΔ
ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		
ΟΝ	διεθνής	διεθνές
ΑΙΤ	διεθνή	διεθνές
ΓΕΝ	διεθνούς	διεθνούς

ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		
ΟΝ	διεθνείς	διεθνή
ΑΙΤ	διεθνείς	διεθνή
ΓΕΝ	διεθνών	διεθνών

Όμοια κλίνονται: *ακριβής, συνεχής, υγιής*

Οι τύποι της κλητικής δεν είναι ιδιαίτερα συχνοί, γι' αυτό και δεν εμφανίζονται στον παραπάνω πίνακα. Επίσης, τα επίθετα που ανήκουν σε αυτή την τάξη σχηματίζουν συχνά και έναν δεύτερο τύπο σε *-ή* στη γενική ενικού του αρσενικού γένους (π.χ. *διεθνή*), ο οποίος χρησιμοποιείται κυρίως στον προφορικό λόγο.

3.2.2.3.7. Επίθετα σε *-ης, -α, -ικο*

Τα επίθετα αυτής της κατηγορίας στο αρσενικό και στο θηλυκό γένος ακολουθούν την κλίση των ανισοσύλλαβων ουσιαστικών σε *-ης* και των ουσιαστικών σε *-α* αντίστοιχα, ενώ σχηματίζουν το ουδέτερο γένος με την προσθήκη του επιθήματος *-ικο*, συμφωνώντας ως προς την κλίση με τα ουδέτερα ουσιαστικά σε *-ο*. Ο τόνος σε όλους τους κλιτικούς τύπους διατηρείται στην ίδια συλλαβή του θέματος.

(66)

<i>τεμπέλης, -α, -ικο</i>	ΑΡΣ	ΘΗΛ	ΟΥΔ
ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ			
ΟΝ	τεμπέλης	τεμπέλα	τεμπέλικο
ΑΙΤ	τεμπέλη	τεμπέλα	τεμπέλικο
ΓΕΝ	τεμπέλη	τεμπέλας	τεμπέλικου
ΚΛΗΤ	τεμπέλη	τεμπέλα	τεμπέλικο
ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ			
ΟΝ	τεμπέληδες	τεμπέλες	τεμπέλικα
ΑΙΤ	τεμπέληδες	τεμπέλες	τεμπέλικα
ΓΕΝ	τεμπέληδων	-	τεμπέλικων
ΚΛΗΤ	τεμπέληδες	τεμπέλες	τεμπέλικα

Όμοια κλίνονται: *γκρινιάρης, πεισματάρης, τσιγκούνης*

3.2.2.3.8. Επίθετα σε *-άς/-ής, -ού, -άδικο/-ούδικο/-ήδικο*

Η κλιτική αυτή τάξη, όσον αφορά το αρσενικό και το θηλυκό γένος, βασίζεται στο κλιτικό παράδειγμα των ουσιαστικών σε *-άς/-ής* και *-ού*, αντίστοιχα, ενώ, όπως και η προηγούμενη κατηγορία, σχηματίζει τους τύπους του ουδετέρου γένους μέσω ενός επιθήματος, το οποίο μπορεί να έχει τη μορφή *-άδικο, -ούδικο* ή *-ήδικο*.

(67)

<i>υπναράς, -ού, -άδικο</i>	ΑΡΣ	ΘΗΛ	ΟΥΔ
ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ			
ΟΝ	υπναράς	υπναρού	υπναράδικο
ΑΙΤ	υπναρά	υπναρού	υπναράδικο
ΓΕΝ	υπναρά	υπναρούς	υπναράδικου
ΚΛΗΤ	υπναρά	υπναρού	υπναράδικο
ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ			
ΟΝ	υπναράδες	υπναρούδες	υπναράδικα
ΑΙΤ	υπναράδες	υπναρούδες	υπναράδικα
ΓΕΝ	υπναράδων	υπνωρούδων	υπναράδικων
ΚΛΗΤ	υπναράδες	υπναρούδες	υπναράδικα

Όμοια κλίνονται: *φαγάς, μερακλής, φωνακλάς*

3.2.2.3.9. Επίθετα σε *-ων, -ουσα, -ον*

Τα επίθετα που ανήκουν σε αυτή την κατηγορία προέρχονται από τους τύπους της ενεργητικής μετοχής ορισμένων ρημάτων της Αρχαίας Ελληνικής και χρησιμοποιούνται κυρίως σε επίσημα περιβάλλοντα.

(68)

<i>υπάρχων, -ουσα, -ον</i>	ΑΡΣ	ΘΗΛ	ΟΥΔ
ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ			
ΟΝ	υπάρχων	υπάρχουσα	υπάρχον
ΑΙΤ	υπάρχοντα	υπάρχουσα	υπάρχον
ΓΕΝ	υπάρχοντος	υπάρχουσας	υπάρχοντος
ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ			
ΟΝ	υπάρχοντες	υπάρχουσες	υπάρχοντα
ΑΙΤ	υπάρχοντες	υπάρχουσες	υπάρχοντα
ΓΕΝ	υπαρχόντων	υπαρχουσών	υπαρχόντων

Όμοια κλίνονται: *ενδιαφέρων, επείγων, πρωτεύων*

3.2.2.3. Σύγκριση της ονοματικής κλιτικής μορφολογίας της Ρωσικής και της Ελληνικής

Με βάση την παρουσίαση που προηγήθηκε στις υποενότητες 3.2.2.1 και 3.2.2.2 διαπιστώνουμε ότι τα ονοματικά κλιτικά συστήματα της Ρωσικής και της Ελληνικής συγκλίνουν σε έναν μεγάλο βαθμό μεταξύ τους. Με εξαίρεση την απουσία του άρθρου στη Ρωσική, οι δομές της ονοματικής μορφολογίας των δύο γλωσσών παρουσιάζουν πολλά κοινά σημεία. Πιο συγκεκριμένα, τόσο η Ρωσική όσο και η Ελληνική ανήκουν στις διαχυτικές γλώσσες, με αποτέλεσμα να σχηματίζουν και οι δύο τα ονοματικά κλιτικά τους παραδείγματα μέσω κλιτικών μορφημάτων που συγχωνεύουν λειτουργίες γένους, αριθμού και πτώσης. Η βασική διαφορά ανάμεσα στα δύο κλιτικά συστήματα εντοπίζεται στα χαρακτηριστικά πτώσης. Ενώ η Ρωσική διακρίνει έξι διαφορετικές πτώσεις

(ονομαστική, αιτιατική, γενική, προθετική, δοτική, οργανική), το πτωτικό σύστημα της Ελληνικής είναι πιο περιορισμένο, διαθέτοντας τέσσερις τύπους για κάθε αριθμό (ονομαστική, αιτιατική, γενική, κλητική), με τον τύπο της κλητικής να μην απαντά σε αρκετές περιπτώσεις. Ένα ακόμη σημείο απόκλισης αφορά το χαρακτηριστικό [±έμψυχο], το οποίο, ανάλογα με την τιμή που παίρνει, μπορεί να καθορίσει τις καταλήξεις ορισμένων κλιτικών τάξεων στη Ρωσική, ενώ, αντίθετα, στην Ελληνική δεν αποτελεί διαφοροποιητικό στοιχείο της ονομαστικής κλίσης. Τέλος, όσον αφορά τα επίθετα, η Ρωσική διαφέρει σημαντικά από την Ελληνική, καθώς διαθέτει δύο διακριτές μορφές (βραχεία και εκτεταμένη), προβλέποντας διαφορετικό τρόπο κλίσης και διαφορετική συντακτική λειτουργία για την καθεμία (βλ. 3.2.2.1.2).

Τα βασικά σημεία σύγκλισης και απόκλισης που παρουσιάζουν τα δύο κλιτικά συστήματα δίνονται συνοπτικά στον Πίνακα 2:

Πίνακας 2. Σύγκριση ονομαστικού κλιτικού συστήματος Ρωσικής–Ελληνικής

	Ρωσική	Ελληνική
ΚΛΙΤΙΚΗ ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ	διαχυτική	διαχυτική
ΑΡΘΡΟ	όχι	ναι
ΓΕΝΟΣ	αρσενικό θηλυκό ουδέτερο	αρσενικό θηλυκό ουδέτερο
ΑΡΙΘΜΟΣ	ενικός πληθυντικός	ενικός πληθυντικός
ΠΤΩΣΗ	ονομαστική αιτιατική γενική προθετική δοτική οργανική	ονομαστική αιτιατική γενική κλητική

3.2.3. Ρηματική κλιτική μορφολογία

3.2.3.1. Ρηματική κλιτική μορφολογία Ρωσικής (Γιώργος Κοτζόγλου)

Το σύστημα της ρηματικής μορφολογίας της Ρωσικής περιλαμβάνει τις γραμματικές κατηγορίες: όψη, χρόνος, έγκλιση, φωνή, συμφωνία υποκειμένου (πρόσωπο, αριθμός, γένος). Στοιχεία του ρηματικού συστήματος είναι, επίσης, το απαρέμφατο και η μετοχή.

Κομβικό χαρακτήρα στον σχηματισμό των διαφόρων ρηματικών τύπων διαδραματίζει η χρήση δύο βασικών ρηματικών θεμάτων: (α) Το *απαρεμφατικό/παρελθοντικό θέμα* (infinitive-preterite stem) προκύπτει από το απαρέμφατο κατόπιν αφαίρεσης της κατάληξής του και χρησιμοποιείται στον σχηματισμό του απαρεμφάτου, του παρελθοντικού χρόνου, και των παρελθοντικών μετοχών (και, κατ' επέκταση, και της υποτακτικής/υποθετικής έγκλισης και του συνοπτικού μέλλοντα). (β) Το *παροντικό θέμα* (present stem) προκύπτει από το 3^ο ενικό πρόσωπο ενεργητικού παροντικού κατόπιν αφαίρεσης της κατάληξής του και χρησιμοποιείται στον σχηματισμό του παροντικού (ενεστώτα), της προστακτικής και των παροντικών μετοχών.

3.2.3.1.1. Όψη

Κομβική θέση στη ρηματική μορφολογία της Ρωσικής έχει η διάκριση *συνοπτικής* (perfective) – *μη συνοπτικής* (imperfective) ρηματικής όψης. Η διάκριση αυτή (κοινό μοτίβο των σλαβικών γλωσσών, βλ. Schenker 1993: 94-95, Breu 2009: 210, μ.ά.) τέμνει κάθετα το σύστημα ρηματικής μορφολογίας της Ρωσικής, το οποίο διαθέτει οψιακά διακριτούς μορφολογικούς τύπους τόσο για τα παρεμφατικά όσο και για τα μη παρεμφατικά μέλη του συστήματος:

(69)

	Μη Συνοπτική όψη	Συνοπτική όψη
Παροντικός	rešaju 'αποφασίζω'	-
Παρελθοντικός	rešal	rešil
Μέλλοντας	буду rešat'	rešu
-- Υποτακτική	rešal by	rešil by
-- Προστακτική	rešaj	reši
Μετοχή (Παροντ.)	rešajušij	-
Μετοχή (Παρελθ.)	rešavšij	rešivšij
Επιρρημ. μετοχή	rešaja	rešiv
Απαρέμφατο	мыть 'πλένω'	отмыть 'καθαρίσω'

(Vilgelminina 1963: 17-18)

❖ Σημ: Μη συνοπτική όψη: решаю, решал, буду решать, решал бы, решай, решающий, решавший, решаю, мыть. Συνοπτική όψη: -, решил, решу, решил бы, решил, -, решивший, решив, отмыть

Η εκάστοτε μορφολογική πραγμάτωση της παραπάνω οψιακής διάκρισης δεν είναι πάντοτε σταθερή, ούτε προβλέψιμη με βάση ευρύτερους μορφολογικούς κανόνες. Δεν υφίσταται, δηλαδή, συγκεκριμένο και σταθερό πρόσφυμα το οποίο να μαρκάρει την όψη. Η διάκριση της όψης αποτελεί, εν πολλοίς, χαρακτηριστικό που αποδίδεται στο Λεξικό (Timberlake 2004: 93). Επομένως, εν πολλοίς τα ρήματα της Ρωσικής σχηματίζουν ζεύγη, το ένα μέλος των οποίων χρησιμοποιείται για τις χρήσεις συνοπτικής όψης, ενώ το άλλο μέλος για τις χρήσεις μη συνοπτικής όψης (Timberlake 2004: 399).

Στις περισσότερες περιπτώσεις η διάκριση όψης εναποτίθεται στην παραγωγική μορφολογία μέσω των διαδικασιών της προθηματοποίησης και επιθηματοποίησης. Η μη συνοπτική όψη αποτελεί το μη χαρακτηρισμένο μέλος του οψιακού ζεύγους. Έτσι, οι περισσότεροι τύποι απλών ρηματικών θεμάτων της Ρωσικής έχουν εγγενώς μη συνοπτική όψη:

(70) α. просить
pros'-i-t'
ζητώ-ΘεμΦων-Απαρεμφ
'ζητώ'¹⁷

¹⁷ Σημειώνουμε ότι η απόδοση των τύπων στα Ελληνικά είναι κατά προσέγγιση, καθώς πρόκειται για τύπους απαρεμφάτου (δε δηλώνουν, δηλαδή, συμφωνία). Ο –νοηματικά πλησιέστερος– άκλιτος μη παρεμφατικός τύπος γ' ενικού προσώπου της Ελληνικής δεν μπορεί να αποδώσει την αντίθεση (70)-(71), καθώς πρόκειται για τύπο με συνοπτική όψη μόνο.

- β. пис-а-ть
r'is-a-t'
γράφω-ΘεμΦων-Απαρεμφ
'γράφω' (Cubberley 2002: 153)

Η συνοπτική όψη μαρκάρεται με την προσθήκη προθήματος (η μορφή του οποίου, όμως, είναι επίσης λεξικά ιδιοσυγκρασιακή και όχι μορφολογικά προβλέψιμη¹⁸):

- (71) α. по-прос-и-ть
po-pros'-i-t'
Συν-ζητώ-ΘεμΦων-Απαρεμφ
'ζητήσω'

- β. на-пис-а-ть
na-r'is-a-t'
Συν-γράφω-ΘεμΦων-Απαρεμφ
'γράψω' (Cubberley 2002: 153)

Η δυνατότητα χρήσης διαφορετικών προθημάτων για την παραγωγή ρηματικών θεμάτων συνοπτικής όψης από την ίδια ρίζα/θέμα οδηγεί στη δημιουργία λεκτικών τύπων συνοπτικής όψης με συνώνυμη μεν, σαφώς διακριτή δε σημασία. Πρβ. το (71β) με το (72):

- (72) в-пис-а-ть
v-r'is-a-t'
ΠαραγΠρθμ-γράφω-ΘεμΦων-Απαρεμφ
'καταγράψω' (Cubberley 2002: 153)

Συνήθης είναι και η δευτερογενής παραγωγή ρηματικών θεμάτων μη συνοπτικής όψης μέσω της επιθηματοποίησης ενός θέματος συνοπτικής όψης το οποίο είχε παραχθεί με προθηματοποίηση (παράδειγμα (73) –όπου, επομένως έχουμε την παραγωγική πορεία μη συνοπτικό (70β) > συνοπτικό (72) > μη συνοπτικό (73).

- (73) в-пис-ыва-ть
v-r'is-gva-t'
ΠαραγΠρθμ-γράφω-ΠαραγΕπθμ-Απαρεμφ
'καταγράφω' (Cubberley 2002: 153)

Οι παραπάνω διαδικασίες οδηγούν στη δημιουργία ομάδων ρημάτων τα οποία έχουν παραπλήσια μεν έννοια, αλλά διαφέρουν ως προς την ακριβή τους σημασία. Τις διαδικασίες δημιουργίας συνώνυμων αλλά οψιακά διακριτών λεξημάτων μέσω των διαδικασιών της προθηματοποίησης και

¹⁸ Αυτή είναι και η αιτία για την οποία, όπως αναφέραμε ανωτέρω, οι περισσότεροι μελετητές (βλ. Timberlake 1993: 857) θεωρούν ότι ο σχηματισμός των τύπων της συνοπτικής όψης εντάσσεται στην παραγωγική και όχι στην κλιτική μορφολογία.

της επιθηματοποίησης με παραγωγικά προσφύματα παρουσιάζει ο παρακάτω πίνακας (από τον Cubberley (2002: 153):

(74) οψιακά μοτίβα

1	2	3	4
Βασικό θέμα χωρίς επιθήματα (μη συνοπτική όψη)	Βασικό θέμα + μορφολογικό επίθημα (μη συνοπτική όψη)	Βασικό θέμα + μορφολογικό πρόθημα (συνοπτική όψη)	Βασικό θέμα + μορφολογικό πρόθημα + μορφολογικό επίθημα (μη συνοπτική όψη)
n'es-t'i / нес-ти 'κουβαλώ' (καθορισμένη πράξη)	nos'-i-t' / нос-и-ть 'κουβαλώ' (μη καθορισμένη πράξη)	po-n'es-t'i / по-нес-ти 'αρχίζω να κουβαλώ'	
tr'as-t'i / тряс-ти 'κουνώ'		po-tr'as-t'i / по-тряс-ти	po-tr'as-a-t' / по-тряс-а-ть
	p'is-a-t' / пис-а-ть 'γράφω'	na-p'is-a-t' / на-пис-а-ть 'γράφω'	
		v-p'is-a-t' / в-пис-а-ть 'καταγράφω'	v-p'is-iva-t' / в-пис-ыва-ть 'καταγράφω'
	pros'-i-t' / прос-и-ть 'ζητώ'	po-pros'-i-t' / по-прос-и-ть 'ζητήσω'	

Σε περιορισμένες περιπτώσεις, η διάκριση όψηςπραγματώνεται με *αλλομορφία του ρηματικού θέματος* (internal modification) (75), (β) με *υποκατάσταση* (suppletion) (76) ή (γ) με *αλλαγή τονισμού* (77) (Wade 2011: 268).

- (75) α. puskat'
'αφήνω'
β. rust'it'
'αφήσω'
❖ Σημ: пускать, пустить

- (76) α. gonor'it'
'λέω'
β. skazat'
'να πω'
❖ Σημ: говорить, сказать

- (77) α. ur'ezát'
 'μειώνω'
 β. ur'ézat'
 'μειώσω'
 ❖ Σημ: γрезά́ть, γрезά́ть

Καθώς η μορφολογική δήλωση της όψης στη Ρωσική δεν είναι σταθερή, αλλά ποικίλλει από ρήμα σε ρήμα, το μόνο ασφαλές διαγνωστικό κριτήριο για την αναγνώριση του κατά πόσον ένας ρηματικός τύπος είναι συνοπτικός ή μη συνοπτικός μας δίδεται από τη διεπίδραση της όψης με τον χρόνο. Όπως θα δούμε και στην επόμενη υποενότητα, μόνο οι μη συνοπτικοί τύποι σχηματίζουν περιφραστικούς χρόνους με τους τύπους του μέλλοντα του ρήματος *bud-* 'είμαι'. Επομένως, όπως παρατηρεί ο Timberlake (2004: 401), τα συνοπτικά ρήματα έχουν μόνο δύο κλιτούς τύπους: τον παρελθοντικό και τον παροντικό (μορφολογικά, αλλά αυτός χρησιμοποιείται για χρήσεις του μέλλοντα, βλ. παρακάτω *συνοπτικός μέλλοντας*), ενώ τα μη συνοπτικά ρήματα έχουν τρεις τύπους: παροντικό, παρελθοντικό και μέλλοντα (μη συνοπτικό).

Φυσικά, υπάρχουν και εξαιρέσεις στη δυαδική μορφολογική αντίθεση συνοπτικής/μη συνοπτικής όψης:

A. Κατ' αρχάς, υφίστανται ρήματα στα οποία η διάκριση όψης δεν είναι διμερής (συνοπτικό-μη συνοπτικό) αλλά τριμερής. Πρόκειται ιδίως για ρήματα τα οποία δηλώνουν κίνηση, και στα οποία παρατηρούμε τη χρήση δύο διαφορετικών απλών τύπων μη συνοπτικής όψης: α) το ένα αφορά μη καθορισμένες πράξεις και δηλώνει (α) κίνηση που δεν κατευθύνεται προς κάποιον καθορισμένο στόχο (78), (β) κίνηση με επιστροφή (για μία και μοναδική περίπτωση) (79) ή (γ) τη γενική ιδέα κάποιου είδους δραστηριότητας (80) (βλ. Timberlake 2004: 412, Cubberley 2002: 151).

- (78) Я шагал по Москве, ездил зайцем в трамваях, и все безрезультатно
 ja šagal po moskv'e ezd'il zajcem v tramvajah i vs'e b'ezre'zul'tatno
 'Περπάτησα στη Μόσχα, ταξίδεψα με το τραμ χωρίς να πληρώσω, χωρίς σκοπό.'
- (79) Ещё в начале лета в Москву ездилa моя сестра Соня и, вернувшись, рассказала мне об этой девочке
 ješčó v načal'e l'eta v moskvu jezd'ila moja s'estra son'a i vernuvšis' rasskazala mn'e ob ètoj d'evock'e
 'Στην αρχή του καλοκαιριού η αδελφή μου η Σόνια πήγε στη Μόσχα και, όταν γύρισε, είπε γι' αυτό το κορίτσι.'
- (80) Это Алина. Ей восемь месяцев. Она уже ходит
 èto alina jej vos'em' m'es'acev ona uže hod'it
 'Αυτή είναι η Αλίνα. Είναι έξι μηνών. Ήδη περπατάει.' (Timberlake 2004: 412)

Η υποκατηγορία αυτή μη συνοπτικής όψης λέγεται *μη καθορισμένη* (indeterminate), καθώς δηλώνει τη γενική ιδέα της κίνησης ή κίνηση σε μη καθορισμένη πορεία ή μοναδική κίνηση η οποία αντιστρέφεται (δηλ. κίνηση με επιστροφή).

Το δεύτερο είδος απλών ρημάτων κίνησης μη συνοπτικής όψης δηλώνει *καθορισμένες* (determinate) πραγματώσεις κίνησης. Συνήθως χρησιμοποιείται για να περιγράψει μια

συγκεκριμένη πορεία προς έναν συγκεκριμένο στόχο. Έτσι, τα ρήματα καθορισμένης μη συνοπτικής όψης χρησιμοποιούνται για να δηλώσουν κίνηση εν εξελίξει (81) ή τη διάρκεια της κίνησης (82):

(81) Помнится, ехали мы однажды большой компанией в Москву
rom'ints'a jexal'i my odnazdy bol'soj kompan'ijej v moskvu
'Θυμάμαι, πηγαίναμε μια φορά με μεγάλη παρέα στη Μόσχα.'

(82) Долго же вы ехали!
dolgo že vy jexal'i
'Μα πολλή ώρα ταξιδεύατε!'

(Timberlake 2004: 412)

Β. Στη Ρωσική παρατηρούνται ορισμένα (ελάχιστα) ρήματα τα οποία δηλώνουν και τα δύο είδη όψης¹⁹ χωρίς μορφολογική πραγμάτωση της οψιακής διάκρισης (Sussex & Cubberley 2006: 443). Μερικά από αυτά έχουν καταγωγή από παλαιότερους τύπους των σλαβονικών γλωσσών, όπως το *dar-ona-t'* / *даровать* 'χαρίζω' και το *žen'-it'-s'a/жениться* 'παντρεύομαι', ενώ άλλα προέρχονται από δανεισμό *organizovat'/организовать* 'οργανώνω'. Ωστόσο, λόγω του μικρού αριθμού των ρημάτων αυτών αλλά και της ισχυρής τάσης της Ρωσικής για σαφή διμερή διάκριση της όψης στο σύστημα ρηματικής κλίσης η ύπαρξη τέτοιων ρημάτων τείνει να εκλείψει. Μάλιστα, καθώς τέτοιου είδους ρήματα δηλώνουν ταυτόχρονα και τις δύο όψεις, οι τάσεις που έχουν αναπτυχθεί για την εξομάλυνση της ασυμμετρίας πηγαίνουν και προς τις δύο κατευθύνσεις: (α) άλλοτε αναπτύσσονται με επιθηματοποίηση τύποι μη συνοπτικής όψης (οπότε ο αρχικός δι-οψιακός τύπος αρχίζει να δηλώνει μόνο τη συνοπτική όψη),

(83) Αρχικά: *organizovat'* 'οργανώνω' / 'οργανώσω'
Νέος τύπος: *organizon-yna-t'* 'οργανώνω'
Επομένως: *organizovat'* 'οργανώσω'
❖ Σημ: *организовать, организовать*

(β) άλλοτε αναπτύσσονται με προθηματοποίηση τύποι συνοπτικής όψης, γεγονός που δημιουργεί την αντίρροπη τάση: ο αρχικός δι-οψιακός τύπος αρχίζει να δηλώνει αποκλειστικά τη μη συνοπτική όψη).

(84) Αρχικά: *organizovat'* 'οργανώνω' / 'οργανώσω'
Νέος τύπος: *s-organizovat'* 'οργανώσω'
Επομένως: *organizovat'* 'οργανώνω'
❖ Σημ: *организовать, с-организовать*

Για λεπτομερή διαπραγμάτευση αυτού του φαινομένου γλωσσικής αλλαγής βλ. Sussex & Cubberley (2006: 443), Cubberley (2002: 152), Timberlake (2004: 407-408).

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι λειτουργίες τις οποίες επιτελεί η ρηματική όψη στη Ρωσική. Φυσικά, η πρώτη μεγάλη διάκριση, όπως παρατηρείται και στις περισσότερες περιπτώσεις γλωσσών με αντίθεση συνοπτικής/μη συνοπτικής όψης (βλ. Comrie 1976, Μόξερ 1994), είναι εκείνη

¹⁹ Ο Timberlake (2004:408) παρατηρεί ότι είναι σωστότερο να λέγεται ότι τα ρήματα αυτά δε δηλώνουν όψη.

μεταξύ της περιγραφής μιας πράξης με έμφαση στην αναγνώριση των διακριτών εσωτερικών της φάσεων (μη συνοπτική όψη) ή της περιγραφής μιας πράξης ως ολοκληρωμένου/πλήρους γεγονότος, δηλαδή χωρίς αναφορά στην εσωτερική της σύσταση, (συνοπτική όψη). Παρατηρούμε ότι η κομβική αυτή διάκριση ισχύει και στη Ρωσική:

(85) он бюджет пить молоко
 он budet r'it' moloko
 αυτός Μελ πίνω γάλα
 'Θα πίνει γάλα.'

(86) я выпью молоко
 ja vy-p'ju moloko
 εγώ Μελ-πίνω γάλα
 'Θα πιω γάλα.'

(Wade 2011: 273)

Πέρα από αυτήν την κομβική διάκριση, ωστόσο, οι ρηματικές όψεις της Ρωσικής επιτελούν μια σειρά από πρόσθετες λειτουργίες. Ας τις δούμε συνοπτικά (ακολουθώντας τους Timberlake 2004, Wade 2011):

A. Η συνοπτική όψη χρησιμοποιείται για να δηλώσει (πέρα από το ολοκληρωμένο αποτέλεσμα):

▪ Την αποκορύφωση / ολοκλήρωση μιας ενέργειας:

(87) Она приговорила ужин
 ona pr'i-goton'ila užin
 αυτή Συν-μαγειρεύω βραδινό
 '(Αυτή) μαγείρεψε βραδινό.'

▪ Την έναρξη μιας ενέργειας (συνήθως με τη χρήση του προθήματος *za-/za-*):

(88) заболеть
 za-bol'et'
 Συν-αρρωσταίνω
 'Αρρωστήσω.'

▪ Το στιγμιαίο γεγονός:

(89) Он чиркнул спичкой
 он čirknul sr'ičkoj
 '(Αυτός) Άναψε ένα σπίρτο.'

▪ Την περιορισμένη διάρκεια

(90) поспа́ть
 pospať
 ‘Παίρνω έναν υπνάκο.’

B. Αντίστοιχα, η μη συνοπτική όψη χρησιμοποιείται για να δηλώσει (πέρα από το ότι η ενέργεια που περιγράφεται έχει περισσότερες από μία εσωτερικές φάσεις):

▪ Ρήματα με το πρόθημα *pere-* δηλώνουν κοινή δράση:

(91) пере́глядыва́ться
 p'er'egl'adynat's'a
 ‘ανταλλάζω ματιές’

▪ Ρήματα με το πρόθημα *po-* και την επαναληπτική κατάληξη *-ivat'/-ynat'* δηλώνουν την διακοπτόμενη επιτέλεση μιας σύντομης πράξης (Wade 2011: 280):

(92) по́сма́трива́ть
 posmatr'ivat'
 ‘ρίχνω κλεφτές ματιές’

▪ Ρήματα με το πρόθημα *pri-* και το επίθημα *-va-* ή *-iva-/yva-* δηλώνουν πράξεις που συνοδεύουν άλλες πράξεις:

(93) припева́ть
 pr'ip'evat'
 ‘τραγουδώ μαζί’

Κλείνουμε την υποενότητα αυτή με την εξέταση των χαρακτηριστικών χρήσεων των όψεων του ρήματος της Ρωσικής. Όπως παρατηρεί ο Timberlake (2004: 415 κ. εξ.), καθεμία από τις όψεις του ρήματος της Ρωσικής απαντά σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά περικειμενικά περιβάλλοντα. Ορισμένα περιβάλλοντα δέχονται και τα δύο είδη όψης. Πιο συγκεκριμένα, τα σημαντικότερα τέτοια περιβάλλοντα είναι τα εξής (Παραδείγματα από τον Timberlake 2004):

▪ **Παρελθοντικές ‘αοριστικές’ αφηγήσεις: Συνοπτική όψη**

(94) Но ка́зачонок не заплакал, и так они спаслись
 no kazačonok n'e zaplakal, i tak on'i spas'is'
 ‘...Αλλά ο μικρός Κοζάκος δεν έκλαψε, κι έτσι σώθηκαν.’

▪ **Περιβάλλοντα απώτερου παρελθόντος σε σχέση με ένα σημείο στο παρελθόν / συντελεσμένες ενέργειες: Συνοπτική και μη συνοπτική όψη**

Τέτοιου είδους περικείμενα δεν επιβάλλουν περιορισμούς στην επιλογή όψης.

- **Ρεαλιστικές περιγραφές: Μη συνοπτική όψη**

- (95) Через деревню проходит шоссе
 čer'ez d'er'evn'u prohod'it šosse
 'Ένας αυτοκινητόδρομος περνούσε μέσα απ' το χωριό.'

- **Περιγραφές εξελισσόμενων/εν εξελίξει πράξεων: Μη συνοπτική όψη**

- (96) Я уже вставал с кресла, как зазвонил телефон
 ja uže vstavaj s kr'esla kak zazvon'il t'el'efon
 'Ήδη σηκώνομαι από την καρέκλα, όταν χτύπησε το τηλέφωνο.'

- (97) Он завтракал.
 on zavtrakal
 '(Αυτός) Έτρωγε πρωινό.'

- **Περιγραφές πράξεων διαρκείας: Μη συνοπτική όψη**

- (98) Он читал “войну и мир” три часа.
 on čital vojnu i m'ir tr'i časa
 '(Αυτός) Διάβαζε το «Πόλεμος και ειρήνη» επί τρεις ώρες.'

- **Περιγραφές επαναλαμβανόμενων πράξεων: Μη συνοπτική όψη**

- (99) Мы мечтали, как, начиная с весны каждый день, будем получать по яичку.
 my m'ečtal'i kak načinaja s v'esny každyj d'en' bud'em polučat' po jaičku
 'Όνειρευόμασταν το πώς, αρχής γενομένης από την άνοιξη, κάθε μέρα θα παίρναμε ένα αβγούλακι.'

- **Μελλοντικές περιγραφές: Συνοπτική και μη συνοπτική όψη**

Τέτοιου είδους περικείμενα δεν επιβάλλουν περιορισμούς στην επιλογή όψης.

- **Απαρεμφατικά περιβάλλοντα: Συνοπτική και μη συνοπτική όψη**

Τέτοιου είδους περικείμενα δεν επιβάλλουν περιορισμούς στην επιλογή όψης.

3.2.3.1.2. Χρόνος

3.2.3.1.2.1. Γενική επισκόπηση

Το ρηματικό σύστημα της Ρωσικής διακρίνει τρεις χρόνους: παροντικό, παρελθοντικό και μέλλοντα. Μορφολογικά, η βασική διάκριση είναι μεταξύ παρελθοντικού/μη παρελθοντικού: Οι τύποι του παρελθοντικού σχηματίζονται με το επίθημα /-l-/ (το οποίο έλκει την καταγωγή του από την παρελθοντική μετοχή της Παλαιάς Ρωσικής) και κλίνονται μόνο για αριθμό και γένος (όχι για

πρόσωπο), ενώ οι τύποι του μη παρελθοντικού δε διαθέτουν χαρακτηριστικό μόρφημα κλίσης και κλίνονται για αριθμό και γένος. Πιο συγκεκριμένα:

Οι τύποι του παρελθοντικού σχηματίζονται με το επίθημα /-l-/, το οποίο προσαρτάται στο θέμα του απαρεμφάτου. Δεδομένου ότι η διάκριση της όψης δηλώνεται στο θέμα του απαρεμφάτου (βλ. την προηγούμενη υποενότητα), οι γραμματικοί διακρίνουν δύο είδη παρελθοντικών 'χρόνων' (με την παραδοσιακή έννοια του όρου, ως συνάψεων χρόνου καθεαυτών και όψης): τον *μη συνοπτικό παρελθοντικό* (imperfective past) και τον *συνοπτικό παρελθοντικό* (perfective past). Το επίθημα του παρελθοντικού ακολουθείται από κλιτικές καταλήξεις συμφωνίας υποκειμένου οι οποίες δηλώνουν μόνο γένος και αριθμό (η διάκριση του γένους δεν υφίσταται στον πληθυντικό, όπου χρησιμοποιείται ένα κλιτικό επίθημα και για τα τρία γένη).

Οι τύποι του μη παρελθοντικού (για την οριστική έγκλιση) διακρίνονται σε *μονολεκτικούς* (συνθετικούς) και *περιφραστικούς* (αναλυτικούς). Οι μονολεκτικοί τύποι σχηματίζονται με την προσθήκη των επιθημάτων συμφωνίας (τα οποία κλίνονται για πρόσωπο και αριθμό) στο θέμα του παροντικού. Δεδομένου ότι, πάλι, η οψιακή διάκριση δηλώνεται στο ρηματικό θέμα, διακρίνουμε:

(α) Τον *παροντικό* (present). Πρόκειται για τον μόνο τύπο που χρησιμοποιείται με τη χρονική λειτουργία του παροντικού. Στον παροντικό χρόνο, μάλιστα, η οψιακή διάκριση ουδετεροποιείται σημασιακά, παρά τη μορφολογική της δήλωση (οι τύποι του παροντικού σχηματίζονται από ρηματικά θέματα με μη συνοπτική όψη). Έτσι, οι τύποι του παροντικού χρησιμοποιούνται για τη δήλωση τόσο συνοπτικών όσο και μη συνοπτικών πράξεων/καταστάσεων/ενεργειών.

(β) Τον *συνοπτικό μέλλοντα* (perfective future). Σχηματίζεται όπως ακριβώς και ο παροντικός, με τη μόνη διαφορά ότι το ρηματικό θέμα στο οποίο γίνεται η προσθήκη των κλιτικών επιθημάτων είναι το μη συνοπτικό. Μορφολογικά, επομένως, αποτελεί την αντίστροφη όψη του παροντικού. Ωστόσο, δε χρησιμοποιείται για τη δήλωση πράξεων/καταστάσεων/γεγονότων του παρόντος, αλλά του άμεσου (αναμενόμενου) μέλλοντος. Για τον λόγο αυτόν, στις παραδοσιακές γραμματικές ο 'χρόνος' αυτός (ο συνοπτικός μη παρελθοντικός, όπως θα ήταν η ορθότερη ονομασία του) ονομάζεται *συνοπτικός μέλλοντας*.

Έτσι, παρατηρούμε μορφολογικά ελάχιστα ζεύγη όπως τα παρακάτω:

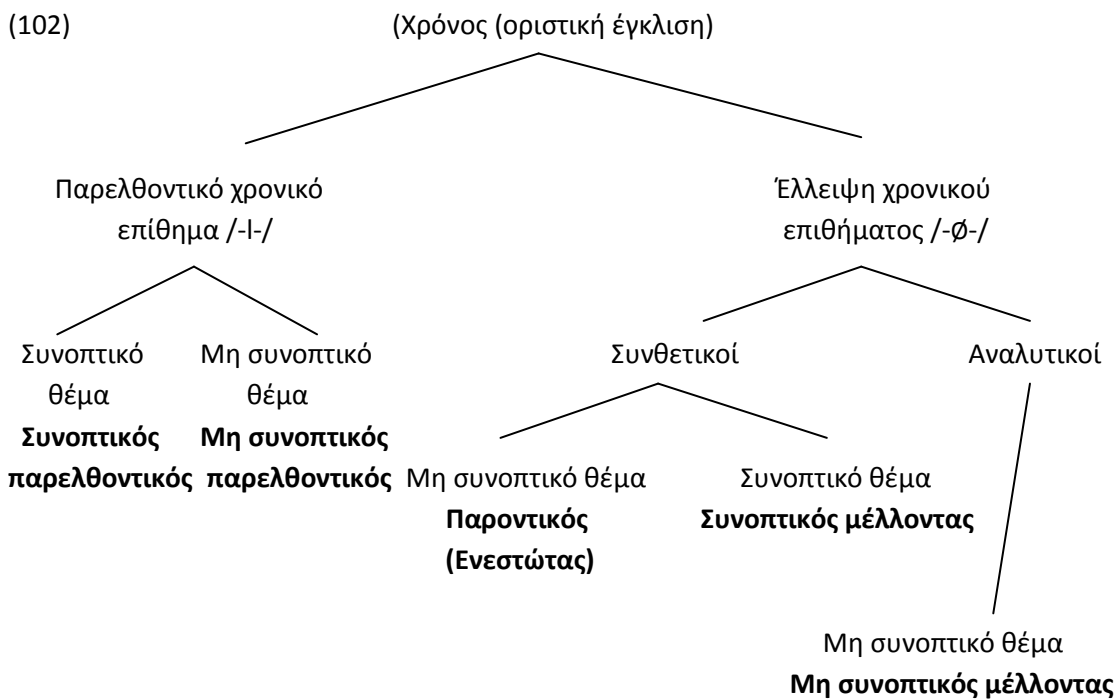
(100)	α.	я гуля-л
ja gul'a-l-∅
εγώ κάνω βόλτα-Πρλ-1Ev
'Πήγαινα για μια βόλτα.'	Μη συνοπτικός παρελθοντικός
[+παρελθ., -συνοπτική όψη]
	β.	я по-гуля-л
ja po-gul'a-l-∅
εγώ Συν-κάνω βόλτα- Πρλ-1Ev
'Πήγα μια βόλτα.'	Συνοπτικός παρελθοντικός
[+παρελθ., +συνοπτική όψη]
	γ.	я гуля-ю
ja gul'aj-u
εγώ κάνω βόλτα-1Ev
'Πηγαίνω για μια βόλτα.'	Παροντικός
[-παρελθ., -συνοπτική όψη]

- δ. я по-гуля-ю
 ja ro-gu'aj-u Συνοπτικός μέλλοντας
 εγώ Συν-κάνω βόλτα-1Ev [-παρελθ., +συνοπτική όψη]
 'Θα πάω μια βόλτα.'
 (Sussex & Cubberley 2006: 243)

Στο σύστημα των χρόνων της οριστικής είθισται να εντάσσεται και ο μη συνοπτικός μέλλοντας (imperfective future), ο μόνος περιφραστικός τύπος της οριστικής. Πρόκειται για σύνταγμα που αποτελείται (α) από τον μη συνοπτικό μέλλοντα του βοηθητικού ρήματος 'είμαι' *bud-* / *бγδ-* στον οποίο προσαρτώνται τα κλιτικά επιθήματα συμφωνίας προσώπου και αριθμού και (β) από το απαρέμφατο μη συνοπτικής όψης:

- (101) буд-у говор-и-ть
 bud-u gonor'-i-t'
 είμαι.Μελ-1Ev λέω-ΘεμΦων-Απαρεμφ
 'Θα λέω.'

Η μορφολογική κατανομή των χρόνων της οριστικής είναι, σχηματικά, η εξής:

3.2.3.1.2.2. Σχηματισμός των 'χρόνων'

A. Ενεστώτας / Συνοπτικός Μέλλοντας

Όπως είδαμε και στο διάγραμμα (102), οι μη παρελθοντικοί χρόνοι της Ρωσικής χαρακτηρίζονται από την έλλειψη χρονικού επιθήματος. Η περαιτέρω μορφολογική τους διάκριση συνίσταται στο ότι ο παροντικός (ενεστώτας) σχηματίζεται με την επιθηματοποίηση των καταλήξεων προσώπου στο παροντικό θέμα (προκειμένου για ρήματα μη συνοπτικής όψης), ενώ ο συνοπτικός μέλλοντας

σηματίζεται με την επιθηματοποίηση των καταλήξεων προσώπου στο παροντικό θέμα (προκειμένου για ρήματα συνοπτικής όψης). Έτσι, στην πραγματικότητα η μορφολογική διάκριση ενεστώτα και συνοπτικού μέλλοντα είναι απλώς διάκριση μη συνοπτικής-συνοπτικής όψης, αντιστοίχως (πρβ. τα ζεύγη (103-104) και (105-106)):

(103) Я пишу письмо

ja	p'išu	p'is'mo
εγώ	γράφω.ΜηΣυν	γράμμα
	'Γράφω ένα γράμμα.'	

(104) Я напишу письмо

ja	na-p'išu	p'is'mo
εγώ	Συν-γράφω	γράμμα
	'Θα γράψω ένα γράμμα.'	

(105) Она читает статью

ona	čitajet	stat'ju
αυτή	διαβάζει.ΜηΣυν	άρθρο
	'Αυτή διαβάζει το άρθρο.'	

(106) Она про читает статью

ona	pro-čitajet	stat'ju
αυτή	Συν-διαβάζει	άρθρο
	'Αυτή θα διαβάσει το άρθρο.'	

(Wade 2011: 267)

B. Μη Συνοπτικός Μέλλοντας

Πρόκειται για αναλυτικό 'χρόνο' καθώς σχηματίζεται με τη βοήθεια ενός βοηθητικού ρήματος, του μόνου ρήματος το οποίο κλίνεται κανονικά για μη Συνοπτικό Μέλλοντα το ίδιο, του ρήματος *bud-/byd-* 'είμαι'. Οι τύποι του ρήματος αυτού συνοδεύουν στον σχηματισμό του Μη Συνοπτικού Μέλλοντα το μη συνοπτικό απαρέμφατο του εκάστοτε ρήματος. Όπως είναι φανερό και από την παρουσίαση της κλίσης του Συνοπτικού Μέλλοντα του ρήματος *otdyxa-t'/omdyxat'* 'ξεκουράζομαι' στο παράδειγμα (107), το κλινόμενο μέρος του συντάγματος είναι, φυσικά, το βοηθητικό ρήμα και όχι το λεξικό απαρέμφατο:

(107) α. Я буду отдыхать

ja	budu	otdyxa-t'
εγώ	είμαι.ΜηΣυν.Μελ.1Εν	ξεκουράζομαι.ΜηΣυν-Απαρεμφ

β. Ты будешь отдыхать

ty	bud'eš'	otdyxa-t'
εσύ	είμαι.ΜηΣυν.Μελ.2Εν	ξεκουράζομαι.ΜηΣυν-Απαρεμφ

γ. Он будет отдыхать

on	bud'et	otdyxa-t'
αυτός	είμαι.ΜηΣυν.Μελ.3Εν	ξεκουράζομαι.ΜηΣυν-Απαρεμφ

δ.	Мы будем отдыхать my bud'em εμείς είμαι.ΜηΣυν.Μελ.1Πληθ	otdyxa-t' ξεκουράζομαι.ΜηΣυν-Απαρεμφ
ε.	Вы будете отдыхать vy bud'et'e εσείς είμαι.ΜηΣυν.Μελ.2Πληθ	otdyxa-t' ξεκουράζομαι.ΜηΣυν-Απαρεμφ
στ.	Они будут отдыхать on'i bud'ut αυτοί είμαι.ΜηΣυν.Μελ.3Πληθ	otdyxa-t' ξεκουράζομαι.ΜηΣυν-Απαρεμφ

(Wade 2011: 266-267)

Γ. Παρελθοντικός

Οι παρελθοντικοί τύποι της Ρωσικής σχηματίζονται με την προσθήκη του επιθήματος /-l-/ στο θέμα του απαρεμφάτου. Στη συνέχεια, τα κλιτικά επιθήματα με τα οποία σχηματίζονται οι πλήρεις τύποι του παρελθοντικού δεν είναι επιθήματα ρηματικής συμφωνίας προσώπου, αλλά επιθήματα γένους και αριθμού. Έτσι, το ρήμα στους παρελθοντικούς χρόνους συμφωνεί με το υποκείμενό του σε γένος και αριθμό (βλ. και κεφ. Σύνταξη, υποενότητα 4.8.1. για τις συντακτικές όψεις της ρηματικής συμφωνίας).

Καθώς η οψιακή διάκριση συνοπτικού-μη συνοπτικού αποτελεί ιδιοσυγκρασιακό χαρακτηριστικό των λεξημάτων και αποτυπώνεται στο θέμα τους (κυρίως μέσω προθηματοποίησης ή επιθηματοποίησης οψιακών προσφυσμάτων, βλ. 3.2.3.1.1.), είναι σαφές ότι διακρίνουμε, αντίστοιχα, δύο είδη παρελθοντικού: τον *συνοπτικό παρελθοντικό* (ιστορική ονομασία: *αόριστος*) και τον *μη συνοπτικό παρελθοντικό* (ιστορική ονομασία: *παρατατικός*):

(108) видел
v'id'e-l
βλέπω.ΜηΣυν-Πρλ
'Αυτός έβλεπε.'

(109) увидел
u-v'id'e-l
Συν-βλέπω-Πρλ
'Αυτός είδε.'

3.2.3.1.2.3. Λειτουργία των 'χρόνων'²⁰

Οι 'χρόνοι' της Ρωσικής κατά κανόνα έχουν τις χαρακτηριστικές χρήσεις οι οποίες προβλέπονται από τη μορφολογική τους σύσταση. Εξάιρεση, όπως είπαμε, αποτελεί ο συνοπτικός παροντικός, ο οποίος χρησιμοποιείται για τη δήλωση μελλοντικών πράξεων, με αποτέλεσμα ο μη συνοπτικός παροντικός να δηλώνει, κατ' εξαίρεση, και συνοπτικές πράξεις στο παρόν (με τη βοήθεια των κατάλληλων οψιακών επιρρημάτων ή του κατάλληλου περικειμένου).

²⁰ Στην υποενότητα αυτή ο όρος 'χρόνος' εκλαμβάνεται με την παραδοσιακή του χροιά, ως σύναψη χρόνου και όψης, δηλαδή με βάση τις ληκτικές σειρές του διαγράμματος (102).

3.2.3.1.3. Έγκλιση

3.2.3.1.3.1. Οριστική

Η οριστική, ως το μη χαρακτηρισμένο μέλος του μορφολογικού παραδείγματος της έγκλισης στη Ρωσική, δεν έχει χαρακτηριστική μορφολογική πραγμάτωση.

3.2.3.1.3.2. Προστακτική

Σύμφωνα με τον Cubberley (2002: 157) το ρήμα της Ρωσικής σχηματίζει επίσης τύπους *προστακτικής* (imperative) και *υποτακτικής/υποθετικής* (conditional/subjunctive/hypothetical) έγκλισης.

Η προστακτική σχηματίζεται από το θέμα του παροντικού. Σχηματίζει μόνο το 2^ο εν. και 2^ο πληθ. πρόσωπο. Το μόρφημα της προστακτικής εμφανίζει δύο αλλόμορφα με κατανομή φωνολογικά καθορισμένα. Πιο συγκεκριμένα:

(Α) Σε θέματα παροντικού που τονίζονται στο θεματικό φωνήεν ή λήγουν σε συμφωνικό σύμπλεγμα, μόρφημα της προστακτικής είναι το /-ί/.

(Β) Σε θέματα παροντικού που τονίζονται στο θέμα, μόρφημα της προστακτικής είναι το /∅/.

Οι καταλήξεις προσώπου είναι EN: /-∅/ και ΠΛΗΘ: /-t'e/. Με ελάχιστες εξαιρέσεις, ο τόνος στην προστακτική τίθεται στην ίδια συλλαβή η οποία τον φέρει και στο πρώτο πρόσωπο της οριστικής παροντικού (βλ. και κεφ. Φωνολογία, υποενότητα 2.5.2.5.4.).

3.2.3.1.3.3. Υποτακτική/υποθετική

Η *υποτακτική/υποθετική* σχηματίζεται από το θέμα του απαρεμφάτου με την προσθήκη του επιθήματος /-l-/ (όπως σημειώσαμε και σε προηγούμενη υποενότητα, πρόκειται για μόρφημα-απόγονο της παρελθοντικής μετοχής της Παλαιάς Ρωσικής) και των καταλήξεων συμφωνίας γένους και αριθμού. Σχηματίζεται, επομένως, με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο σχηματίζονται οι τύποι του παρελθοντικού, με τη διαφορά ότι οι τύποι της υποτακτικής/υποθετικής είναι περιφραστικοί: συνοδεύονται (ακολουθούνται) από το άκλιτο μόριο *by/бы* (πρόκειται για το μη χρησιμοποιούμενο παραγωγικό 3^ο ενικό πρόσωπο υποθετικής έγκλισης του βοηθητικού ρήματος 'είμαι'). Έτσι, οι τύποι της υποτακτικής/υποθετικής σχηματίζουν ελάχιστα ζεύγη με τους αντίστοιχους του παρελθοντικού, καθώς η μονή διαφορά τους από μορφολογικής απόψεως είναι η παρουσία του άκλιτου βοηθητικού *by* στην υποτακτική:

- (110) любили
l'ub'i-l'i
αγαπώ-Πρλ-Πληθ
'Αγαπούσαμε/αγαπούσατε/αγαπούσαν.'

- (111) любили бы
 l'ub'i-l'i-by
 αγαπώ-Πρλ-Πληθ Υπ²¹
 'Θα αγαπούσαμε/αγαπούσατε/αγαπούσαν (συνέχεια).'

Σημειώνουμε ότι η διάκριση συνοπτικής-μη συνοπτικής όψης υφίσταται και στην περίπτωση της υποτακτικής/υποθετικής:

- (112) полюбили бы
 ro-l'ub'i-l'i-by
 Συν-αγαπώ-Πρλ-Πληθ Υπ
 'Θα αγαπούσαμε/αγαπούσατε/αγαπούσαν (μια φορά).'

3.2.3.1.4. Φωνή

Η Ρωσική διαθέτει σύστημα δύο φωνών: ενεργητικής και παθητικής/αυτοπαθούς. Η ενεργητική φωνή δε μαρκάρεται με κάποιον χαρακτηριστικό μορφολογικό τύπο.

Η *παθητική/αυτοπαθής φωνή* (passive/reflexive voice) σχηματίζεται με την προσθήκη του κλιτικού επιθήματος /-s'a/ (-ся) μετά από το επίθημα της συμφωνίας προσώπου/αριθμού. Η ενοποίηση των δύο ειδών φωνής σε μία κατηγορία έχει τη βάση της στον κοινό τρόπο μορφολογικής τους δήλωσης. Ωστόσο, αρκετές γραμματικές κατηγοριοποιούν χωριστά τις δύο αυτές φωνές του ρήματος.

Ως προς τη σημασία τους, οι σημασίες της παθητικής και της αυτοπαθούς φωνής είναι αρκετά προβλέψιμες. Η αυτοπαθής χρησιμοποιείται για να δηλώσει μια πράξη του υποκειμένου η συνέπεια ή οι ενέργειες της οποίας επιστρέφουν στο υποκείμενο, το οποίο έτσι καθίσταται ταυτόχρονα δράστης και πάσχων/δέκτης της ενέργειας που δηλώνει το ρήμα:

- (113) мыться
 my-t'-s'a
 πλένω-Απαρεμφ-Αυτοπ
 'το να πλένεται κανείς'

Όπως παρατηρεί ο Cubberley (2002: 161) η χαρακτηριστική αυτή χρήση της αυτοπαθούς φωνής συχνά παραχωρεί τη θέση της σε τρεις δευτερεύουσες χρήσεις:

- (α) Τη *μέση* (middle) λειτουργία, στην οποία το υποκείμενο δε δρα, αλλά βρίσκεται σε μια κατάσταση:

- (114) сердиться
 s'erd'i-t'-s'a
 θυμώνω-Απαρεμφ-Αυτοπ
 'το να είναι κανείς θυμωμένος'

²¹ Θεωρούμε ότι το *by* έχει γραμματικοποιηθεί πια ως δείκτης υποτακτικής.

(β) Την αλληλοπαθή (reciprocal) λειτουργία, όπου το υποκείμενο του ρήματος δηλώνει περισσότερες της μιας οντότητες, οι πράξεις καθεμιάς από τις οποίες επηρεάζουν την άλλη:

(115) skoro yvidimся
skoro un'id'-im-s'a
ας βλέπω-Παρ.1Πληθ-Αυτοπ
'Σύντομα θα ιδωθούμε.'

(γ) Την παθητική χρήση, η οποία, επομένως, θεωρείται από τον Cubberley (2002) παρασιτική και ευθέως σχετιζόμενη με την αυτοπαθή. Η παθητική φωνή (ή η παθητική χρήση της αυτοπαθούς μορφολογικής φωνής) δηλώνει ότι το υποκείμενο είναι ο πάσχων/δέκτης της ενέργειας την οποία δηλώνει το ρήμα:

(116) Симфония исполняется (оркестром)
s'imfon'ija ispoln'aj-et-s'a orkestrom
συμφωνία εκτελώ-Παρ.3Εν-Αυτοπ ορχήστρα
'Η συμφωνία εκτελείται (από την ορχήστρα).'

(Wade 2011: 323)

Σημειώνουμε εδώ ότι η χρήση του επιθήματος /-s'a/ (-ся) δεν είναι ο μόνος τρόπος τον οποίο διαθέτει η Ρωσική για τη δήλωση ούτε της παθητικής φωνής, ούτε της αυτοπαθούς φωνής:

(Α) Χρήση παθητικής έχουν και οι περιφραστικοί ρηματικοί τύποι που σχηματίζονται με τη βοήθεια της μη συνοπτικής παθητικής μετοχής (βλ. και υποενότητα 3.2.3.1.8.).

(117) любимы
l'ub'-i-m-yj
αγαπώ-ΘεμΦων-Μτχ
'αγαπημένος/το να αγαπιέσαι'

Επίσης, όπως συχνά συμβαίνει και στην Ελληνική, προτιμάται αρκετές φορές η ενεργητική σύνταξη χωρίς ορατό υποκείμενο για τη δήλωση ενέργειας στην οποία θέλουμε να δηλώσουμε τον πάσχοντα (απρόσωπη σύνταξη):

(118) Я его хорошо помнил, его схватили прямо на базаре
ja jego xorošo pomn'il jego šxvat'il'i pr'amo na bazar'e
'Τον θυμόμουν καλά, τον άρπαξαν εκεί μέσα στο παζάρι.'

(Timberlake 2004: 344)

(119) говорят
gonor'-at
λέω-Παρ.3Πληθ
'Λέγεται.'

(Β) Αντίστοιχα, η αυτοπάθεια στη Ρωσική δηλώνεται, πέρα από την κατάληξη /-s'a/ (-ся), και με τη χρήση αυτοπαθούς αντωνυμίας (στην περίπτωση αυτή το ρήμα τίθεται στην ενεργητική φωνή):

- (120) спрашивать себя
 s'praʃiva-t' s'eb'a
 ρωτώ-Απαρεμφ εαυτός
 'το να αναρωτιέται κανείς'

Κλείνοντας την εξέταση της μορφολογίας της φωνής της Ρωσικής, παρατηρούμε ότι οι τύποι της αυτοπαθούς/παθητικής φωνής σχηματίζουν ελάχιστα ζεύγη με τους αντίστοιχους της ενεργητικής φωνής με μόνη μορφολογική τους διαφορά την ύπαρξη του επιθήματος /-s'a/ (-ся) στην παθητική. Με δεδομένο ότι το επίθημα αυτό, όπως ήδη παρατηρήσαμε, τίθεται μετά και τα κλιτικά επιθήματα συμφωνίας φωνής, οι ομοιότητες των δύο φωνών είναι κάτι παραπάνω από εμφανείς:

- (121) мыть
 my-t'
 πλένω-Απαρεμφ
 'το να πλένει κανείς'

- (122) мыться
 my-t'-s'a
 πλένω-Απαρεμφ-Αυτοπ
 'το να πλένεται κανείς'

3.2.3.1.5. Συμφωνία

Οι μη παρελθοντικοί τύποι του ρήματος (στην οριστική έγκλιση) κλίνονται για πρόσωπο και αριθμό. Αφήνοντας, προς το παρόν, στην άκρη τις περιπτώσεις θεματικής αλλομορφίας (και της παρουσίας ή όχι θεματικού φωνήεντος), παρατηρούμε ότι οι καταλήξεις τους είναι οι εξής (Cubberley 2002: 155):²²

²² Η παρουσίαση των επιθημάτων ρηματικής συμφωνίας στο σημείο αυτό αποκλίνει από τον παραδοσιακό τρόπο περιγραφής (ωστόσο, ακολουθείται στις νεότερες επιστημονικές περιγραφές, βλ. Cubberley 2002, Timberlake 2004). Πιο συγκεκριμένα, στις παραδοσιακές περιγραφές το φωνήεν /e/ και /i/ (αντίστοιχα για τις δύο συζυγίες) αποτελούσε μέρος του επιθήματος, με αποτέλεσμα να εμφανίζονται δύο διαφορετικές ομάδες καταλήξεων συμφωνίας, δηλ. οι -ю, -ешь, -em, -em, -eme, -юm για την α' συζυγία και οι -ю, -ишь, -um, -um, -ume, -ям για τη β' συζυγία. Ωστόσο, η παραδοσιακή περιγραφή κρίνεται αντιοικονομική, καθώς συνεπάγεται την αναγνώριση αλλομόρφων του επιθήματος συμφωνίας (στην ουσία, δύο διαφορετικές ομάδες καταλήξεων, όπως βλέπουμε παραπάνω) τη στιγμή που είναι φανερό α) ότι πέντε από τους έξι τύπους των επιθημάτων συμφωνίας (όλοι οι τύποι του ενικού και το 1^ο και 2^ο πρόσωπο του πληθυντικού) είναι κοινοί αν δεν συμπεριλάβουμε στο επίθημα το θεματικό φωνήεν και β) ότι η επανάληψη του φωνήεντος /e/ και /i/ είναι τόσο ομοιόμορφη ώστε να καθίσταται αμφίβολο το να αποτελεί μέρος του επιθήματος συμφωνίας. Από την άλλη πλευρά, η περιγραφή που δίνουμε στον παραπάνω πίνακα είναι οικονομική μεν καθώς δε συνεπάγεται την αλλομορφία ούτε στο θέμα του ρήματος ούτε και στα επιθήματα συμφωνίας, προϋποθέτει δε ότι τόσο το 1^ο ενικό πρόσωπο όσο και το 3^ο πληθυντικό πρόσωπο σχηματίζονται με κενό θεματικό φωνήεν. Επομένως, η αλλομορφία περιορίζεται στο θεματικό φωνήεν. Ειδικά για το 3^ο πληθυντικό πρόσωπο, ωστόσο, πρέπει να προβλεφθεί ότι έχουμε αλλομορφία και, επομένως, τα ρηματικά θέματα που επιλέγουν (στα υπόλοιπα πρόσωπα) το θεματικό φωνήεν /e/, στο 3^ο πληθυντικό επιλέγουν το επίθημα συμφωνίας /-ut/, ενώ τα ρηματικά θέματα που επιλέγουν (στα υπόλοιπα πρόσωπα) το θεματικό φωνήεν /i/, στο 3^ο πληθυντικό επιλέγουν το επίθημα συμφωνίας /-át/. Φυσικά, η προσέγγιση αυτή δεν αποκλείει και μορφολογικές

(123)

	Ενικός αριθμός	Πληθυντικός αριθμός
1 ^ο πρόσωπο	-ю/-у	-м/-м
2 ^ο πρόσωπο	-шь/-шь	-те/-т'е
3 ^ο πρόσωπο	-т/-т	-юм/-ут, -ям/-ят

Οι παρελθοντικοί τύποι του ρήματος, καθώς και οι τύποι της υποτακτικής/υποθετικής σχηματίζονται με το επίθημα /-л-/ (-л-) και δέχονται επιθήματα συμφωνίας μόνο γένους και αριθμού. Τα επιθήματα αυτά είναι τα εξής:

(124)

	Ενικός αριθμός	Πληθυντικός αριθμός
Αρσενικό	-∅	-у /-и
Θηλυκό	-а/-а	
Ουδέτερο	-о/-о	

Τέλος, η προστατική σχηματίζεται με τα εξής επιθήματα συμφωνίας:

(125)

	Ενικός αριθμός	Πληθυντικός αριθμός
2 ^ο πρόσωπο	-∅	-те/-т'е

3.2.3.1.6. Συζυγίες

Παραδοσιακά, στο ρηματικό σύστημα της Ρωσικής διακρίνονται δύο μοτίβα κλίσης, δύο συζυγίες, με βάση το θεματικό φωνήεν, το φωνήεν που ενώνει το θέμα του παροντικού με τα κλιτικά επιθήματα της συμφωνίας υποκειμένου στο δεύτερο και τρίτο ενικό πρόσωπο του παροντικού και στο πρώτο και δεύτερο πληθυντικό πρόσωπο παροντικού:

- (Α) η συζυγία /i/ (Παραδοσιακά ονομάζεται δεύτερη/2η συζυγία)
 (Β) η συζυγία /e/²³ (Παραδοσιακά ονομάζεται πρώτη/1η συζυγία))

Η αναγνώριση διαφορετικών κλιτικών δευτερευουσών τάξεων ρηματικής κλίσης εντός των δύο συζυγιών αποτελεί αρκετά περίπλοκο ζήτημα. Αρκεί να σημειωθεί ότι δεν υφίσταται καν καθολική συμφωνία για το γεγονός ότι οι συζυγίες είναι δύο. Για παράδειγμα, ο Cubberley (2002: 147 κ. εξ.) υποστηρίζει ότι μια πιο παραδοσιακή ταξινόμηση σε πέντε κλιτικές τάξεις/συζυγίες βοηθά στην καλύτερη ταξινόμηση των κλιτικών τύπων. Στην επισκόπηση αυτή, ωστόσο, θα διατηρήσουμε την καθιερωμένη αναγνώριση δύο συζυγιών κλίσης του ρήματος της Ρωσικής. Παραθέτουμε,

αναλύσεις σύμφωνα με τις οποίες η έλλειψη του θεματικού φωνήεντος στο 1^ο ενικό και στο 3^ο πληθυντικό πρόσωπο των δύο συζυγιών είναι επιφανόμενο (κι επομένως δεν υπάρχει αλλομορφία ούτε στο θεματικό φωνήεν) και οι καταλήξεις των προσώπων αυτών (στις οποίες συμπεριλαμβάνεται η διαφορετική κατάληξη του 3^{ου} πληθυντικού) αποτελούν μορφήματα-αμαλλάματα του θεματικού φωνήεντος και της συμφωνίας.

²³ Το θεματικό φωνήεν αυτής της συζυγίας προφέρεται [ό] όταν τονίζεται.

επομένως, από τον Timberlake (2004: 100) τον ακόλουθο πίνακα ταξινόμησης των κλιτικών τάξεων των δύο συζυγιών:

(126) Κλιτικές τάξεις ανά συζυγία

ΣΥΖ.	ΠΡΛ.-ΑΠΑΡΕΜΦ. ΘΕΜΑ	ΠΑΡΟΝΤΙΚΟ ΘΕΜΑ	ΑΠΑΡΕΜΦΑΤΟ	2ΕΝ	ΕΡΜΗΝΕΙΑ
/i/	/CVC-i-/	/CVC- i -/	l'ub'it'	l'ub'iš'	αγαπώ
/i/	/CVC-e-/	/CVC- i -/	smotr'et'	smotr'iš'	κοιτώ
/i/	/CVČ-a-/	/CVC- i -/	molčat'	molčiš'	σιωπώ
/e/	/CVC-a/	/CVC-aj- e /	brosat'	brosaješ'	ρίχνω
/e/	/CVC-e-/	/CVC-ej- e /	p'jan'et'	p'jan'eješ'	μεθώ
/e/	/CVC-ova-/	/CVC-uj- e /	tr'ebovat'	trebuješ'	απαιτώ
/e/	/CVC-nu-/	/CVC-n- e /	bryzgat'	bryzgaješ'	πιτσιλάω
/e/	/CVC-a-/	/CVC ^l - e /	plakat'	plačeš'	κλαίω
/e/	/CVC-a-/	/CVC- e /	sosat'	sos'oš ²⁴	μασάω
/e/	/CCa-/	/CC- e /	zdat'	zd'oš	περιμένω
/e/	/CCa-/	/CVC- e /	brat'	b'er'oš	παίρνω
/e/	/CCVJa/	/CVJ- e /	davat'	dajoš	δίνω
/e/	/CCVJa-/	/CVJ- e /	klevat'	klujoš	τσιμπώ
/e/	/CV-/	/CVJ- e /	žit'	živ'oš	ζω, μένω
/e/	/CV-/	/CVJ- e /	kryt'	kroješ'	καλύπτω
/e/	/CV-/	/CJ- e /	p'it'	p'još	πίνω
/e/	/CV-/	/CVN- e /	d'et'	d'en'eš ²⁵	θέτω
/e/	/CV-/	/CN- e /	žat'	žm'oš	ζουλώ
/e/	/CVRV-/	/CVR- e /	kolot'	kol'eš	τρυπώ
/e/	/CVR(V)-/	/CR- e /	um'irat'	um'iraješ'	πεθαίνω
/e/	/CVC-/	/CVC- e /	n'est'i	n'es'oš	κουβαλώ

❖ Σημ: Απαρέμφατο: любить, смотреть, молчать, бросать, пьянеть, требовать, брызгать, плакать, сосать, ждать, брать, давать, клевать, жить, крыть, пить, деть, жать, колоть, умирать, нести.

2ΕΝ: любишь, смотришь, молчишь, бросаешь, пьянеешь, требуешь, брызгаешь, плачешь, сосёшь, ждёшь, берёшь, даёшь, клюёшь, живёшь, кроешь, пьёшь, денешь, жмёшь, колешь, умираешь, несёшь.

Σύμφωνα με τον παραπάνω πίνακα, η μεν /i/-συζυγία δεν αναλύεται σε περαιτέρω τάξεις κλίσης, η δε /e/-συζυγία περιλαμβάνει τέσσερις κλιτικές τάξεις. Στην πρώτη παρατηρούμε την εμφάνιση ενός επιθήματος συζυγίας το οποίο λαμβάνει συλλαβική πραγμάτωση και στα δύο είδη θεμάτων (/a-/ ~ /aj-/, /e-/ ~ /ej-/, /ova-/ ~ /uj-/). Στη δεύτερη τάξη παρατηρούμε την εμφάνιση ενός επιθήματος συζυγίας στο παρελθοντικό-απαρεμφατικό θέμα, το οποίο στο παροντικό θέμα είτε αποβάλλεται είτε υφίσταται μείωση (/nu- ~ /nu-/, /a-/ ~ /∅-/). Στην τρίτη τάξη, παρατηρούμε ότι εντάσσονται αρκετά διαφορετικά μοτίβα με κοινό παρονομαστή το γεγονός ότι δεν υφίσταται καν επίθημα συζυγίας στο παροντικό θέμα. Ο Timberlake (2004: 100), μάλιστα, παρατηρεί ότι στα ρήματα αυτής

²⁴ Βλ. υποσημείωση 23.

²⁵ Το απαρέμφατο *d'et'* και το 2Εν *den'eš* είναι συνοπτικής όψης. Οι αντίστοιχοι μη συνοπτικοί τύποι είναι *d'evat' / देवत* και *d'evaješ / देवाेश*.

της τάξης η αντιστοίχιση των δύο θεμάτων δε γίνεται με απολύτως προβλέψιμο τρόπο και αποτελεί, επομένως, ιδιοσυγκρασιακό λεξικό χαρακτηριστικό των εν λόγω λεξημάτων. Στην τέταρτη κατηγορία ανήκουν ρήματα τα οποία δεν εμφανίζουν επίθημα συζυγίας σε κανένα από τα δύο θέματα.

3.2.3.1.7. Απαρέμφατο

Πρόκειται για άκλιτο τύπο του ρήματος, ο οποίος σχηματίζεται με το ληκτικό επίθημα /-t'/ (-*mb*). Παρουσιάζει το αλλόμορφο /-t'i'/ (-*mi*) όταν η ληκτική συλλαβή είναι τονισμένη. Σπανίως παρατηρούμε τύπους σε /-č'/ (-*y*).

Καθώς η διάκριση όψης γίνεται στο Λεξικό, μέσω παραγωγικής προθηματοποίησης, τα ρήματα είναι δυνατόν να έχουν δύο απαρέμφατα, ένα για κάθε είδος όψης:

(127) любить
l'ub'-i-t'
αγαπώ.ΜηΣυν-ΘεμΦων-Απαρεμφ
'το να αγαπάς'

(128) полюбить
po-l'ub'-i-t'
ΜηΣυν-αγαπώ-ΘεμΦων-Απαρεμφ
'το να αγαπήσεις'

Για τη συντακτική λειτουργία του απαρεμφάτου βλ. κεφ. Σύνταξη, υποενότητα 4.3.1. Για ζητήματα συμφωνίας σε απαρεμφατικές δομές βλ. κεφ. Σύνταξη, υποενότητα 4.8.1.

3.2.3.1.8. Μετοχές

Η Ρωσική διαθέτει επιθετικές και επιρρηματικές μετοχές. Οι επιθετικές μετοχές χρησιμοποιούνται κυρίως ως προσδιορισμοί αναφοράς, αντί αναφορικών προτάσεων (Cubberley 2002: 161). Οι επιρρηματικές μετοχές έχουν κυρίως χρονική ή παραχωρητική σημασία.

Οι τέσσερις επιθετικές μετοχές της Ρωσικής καθορίζονται από τα χαρακτηριστικά [+/- παρελθόν] και [+/-ενεργητική φωνή] και ονομάζονται αντίστοιχα: (α) *επιθετική ενεργητική μετοχή παρελθοντικού*, (β) *επιθετική παθητική μετοχή παρελθοντικού*, (γ) *επιθετική ενεργητική μετοχή παροντικού (ή ενεστώτα)*, (δ) *επιθετική παθητική μετοχή παροντικού (ή ενεστώτα)*.

Οι παροντικές μετοχές σχηματίζονται από τα αντίστοιχα παροντικά θέματα: η μεν επιθετική ενεργητική μετοχή παροντικού σχηματίζεται με το επίθημα /-šč'/ (-*u-*) και την προσθήκη των επιθημάτων κλίσης επιθέτου στο θέμα του 3^{ου} προσώπου πληθυντικού, η δε παθητική μετοχή παροντικού σχηματίζεται με το επίθημα /-m-/ (-*m-*) και την προσθήκη των επιθημάτων κλίσης επιθέτου στο θέμα του 1^{ου} προσώπου πληθυντικού:

(129) знающий
znaj-u-šč'-ij
ξέρω-ΘεμΦων-Μτχ-ΕπιθετΕπθμ
'αυτός που ξέρει'

- (130) читаемый
 čítaj-e-m-yj
 διαβάζω-ΘεμΦων-Μτχ-ΕπιθετΕπθμ
 ‘αυτός που διαβάζεται’

Οι παρελθοντικές μετοχές σχηματίζονται από το θέμα του απαρεμφάτου-παρελθοντικού με αρκετά αλλόμορφα (βλ. παρακάτω, πίνακα (133)).

Οι επιρρηματικές μετοχές (γνωστές και ως ‘γερούνδια’, βλ. Wade 2011: 385 κ. εξ.) είναι δύο ειδών: επιρρηματική μετοχή παροντικού και επιρρηματική μετοχή παρελθοντικού. Η χρονική διάκριση στην περίπτωση των επιρρηματικών μετοχών/γερουνδίων ευθυγραμμίζεται και με οψιακή διάκριση, καθώς η παροντική επιρρηματική μετοχή δηλώνει τη μη συνοπτική όψη, ενώ η παρελθοντική επιρρηματική μετοχή δηλώνει τη συνοπτική όψη. Και οι δύο μετοχές σχηματίζουν μόνο την ενεργητική φωνή. Η επιρρηματική μετοχή παροντικού σχηματίζεται με το επίθημα /-a/, ενώ η επιρρηματική μετοχή παρελθοντικού σχηματίζεται με το επίθημα /-v/:

- (131) говоря
 gonor'-a
 μιλώ-ΕπιρρΜτχΠαρ
 ‘μιλώντας’

- (132) написал
 nar'isa-v
 γράφω-ΕπιρρΜτχΠρλ
 ‘έχοντας γράψει’

3.2.3.1.9. Ανακεφαλαίωση – Κλιτικοί πίνακες

Παραθέτουμε τον συνοπτικό πίνακα δόμησης όλων των μορφολογικών τύπων της Ρωσικής από τον Timberlake (2004: 98):

(133) Μορφολογικές στρατηγικές δόμησης των ρηματικών κατηγοριών

Κατηγορία	Θέμα	Μορφολογική πραγμάτωση
απαρέμφατο	<ΠΡΛ.-ΑΠΑΡΕΜΦ.>	/-t/
παρελθοντικός	<ΠΡΛ.-ΑΠΑΡΕΜΦ.>	/-l-/ + επιθήματα γένους-αριθμού
ενεργητική επιθετική μετοχή παρελθόντος	<ΠΡΛ.-ΑΠΑΡΕΜΦ.>	/-vš-/ + κλίση του επιθέτου
ενεργητική επιρρηματική μετοχή παρελθοντικού	<ΠΡΛ.-ΑΠΑΡΕΜΦ.>	/-v/ (αποτελεσματική /-vši/) ~ /-vši-s/

παθητική επιθετική μετοχή παρελθοντικού	<ΠΡΛ.-ΑΠΑΡΕΜΦ.>	/-t-/ + κλίση επιθέτου (//-nu-/ ρήματα, / ρήματα δίχως επίθημα συ- ζυγίας με φωνηεντόληκτο θέμα) /n-/ + κλίση επιθέτου (//-a-/ ρήματα) /όν-/ (/[in]-/) + κλίση επιθέτου (/ρήματα που το θέμα τους λήγει σε φωνήεν πλην του /a-/)
προστακτική	<ΠΑΡΟΝΤ.>	/-∅/ ~ /-i-/ (αν 1ΕΝ /-ú-/ ή /ΣΦΣΣ<ΠΑΡ>/) + ΕΝ /-∅/ ~ ΠΛ /-te/
παροντικός: 1ΕΝ	<ΠΑΡΟΝΤ.>	/-u/ σε όλες τις περιπτώσεις
παροντικός: 2ΕΝ, 3ΕΝ, 1ΠΛ, 2ΠΛ	<ΠΑΡΟΝΤ.>	θεματικό φωνήεν i ~ 3 + καταλή- ξεις προσώπου & αριθμού
παροντικός: 3ΠΛ	<ΠΑΡΟΝΤ.>	/-at/ με θεματικό φωνήεν i /-ut/ με θεματικό φωνήεν e
ενεργητική επιθετική μετοχή παροντικού	<ΠΑΡΟΝΤ.>	/-a/ με θεματικό φωνήεν i + /-šč-/ + κλίση επιθέτου /u/ με θεματικό φωνήεν e + /-šč-/ + κλίση επιθέτου
ενεργητική επιρρηματική με- τοχή	<ΠΑΡΟΝΤ.>	/-a/ (με ουρανικοποίηση του συμφώνου που προηγείται)

Πίνακες κλίσης

(134) /i/-συζυγία [ljubit 'αγαπώ']

	ΟΡΙΣΤΙΚΗ			
	ΠΑΡΟΝΤΙΚΟΣ			
	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ (ΕΝΕΣΤΩΤΑΣ)		ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ (ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΜΕΛΛΟΝΤΑΣ)	
1ΕΝ	l'ubl'u	люблю	rol'ubl'u	ποлюблю
2ΕΝ	l'ub'iš'	любишь	rol'ub'iš'	полюбишь
3ΕΝ	l'ub'it	любит	rol'ub'it	полюбит
1ΠΛ	l'ub'im	любим	rol'ub'im	полюбим
2ΠΛ	l'ub'it'e	любите	rol'ub'it'e	полюбите
3ΠΛ	l'ub'at	любят	rol'ub'at	полюбят
	ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ			
	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ (ΠΑΡΑΤΑΤΙΚΟΣ)		ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ (ΑΟΡΙΣΤΟΣ)	
ΑΡΣ	l'ub'il	любил	rol'ub'il	полюбил
ΘΗΛ	l'ub'ila	любила	rol'ub'ila	полюбила
ΟΥΔ	l'ub'ilo	любило	rol'ub'ilo	полюбило

ΠΛΗΘ	l'ub'il'i	любили	pol'ub'il'i	полюбили
	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΜΕΛΛΟΝΤΑΣ			
1ΕΝ	budu l'ub'it'	буду любить		
2ΕΝ	budeš l'ub'it'	будешь любить		
3ΕΝ	budet l'ub'it'	будет любить		
1ΠΛ	budem l'ub'it'	будем любить		
2ΠΛ	budete l'ub'it'	будете любить		
3ΠΛ	budut l'ub'it'	будут любить		

	ΥΠΟΤΑΚΤΙΚΗ			
	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ		ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ	
ΑΡΣ	l'ub'il by	любил бы	pol'ub'il by	полюбил бы
ΘΗΛ	l'ub'ila by	любила бы	pol'ub'ila by	полюбила бы
ΟΥΔ	l'ub'ilo by	любило бы	pol'ub'ilo by	полюбило бы
ΠΛΗΘ	l'ub'il'i by	любили бы	pol'ub'il'i by	полюбили бы

	ΠΡΟΣΤΑΚΤΙΚΗ			
	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ		ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ	
2ΕΝ	l'ub'i	люби	pol'ub'i	полюби
2ΠΛ	l'ub'it'e	любите	pol'ub'it'e	полюбите

(135) /e/-συζυγία [delat' 'κάνω']

	ΟΡΙΣΤΙΚΗ			
	ΠΑΡΟΝΤΙΚΟΣ			
	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ (ΕΝΕΣΤΩΤΑΣ)		ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ (ΕΝΕΣΤΩΤΑΣ)	
1ΕΝ	d'elaju	делаю	sd'elaju	сделаю
2ΕΝ	d'elaješ	делаешь	sd'elaješ	сделаешь
3ΕΝ	d'elajet	делает	sd'elajet	сделает
1ΠΛ	d'elajem	делаем	sd'elajem	сделаем
2ΠΛ	d'elajet'e	делаете	sd'elajet'e	сделаете
3ΠΛ	d'elajut	делают	sd'elajut	сделают
	ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ			
	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ (ΠΑΡΑΤΑΤΙΚΟΣ)		ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ (ΠΑΡΑΤΑΤΙΚΟΣ)	
ΑΡΣ	d'elal	делал	sd'elal	сделал
ΘΗΛ	d'elala	делала	sd'elala	сделала
ΟΥΔ	d'elalo	делало	sd'elalo	сделало
ΠΛΗΘ	d'elal'i	делали	sd'elal'i	сделали
	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΜΕΛΛΟΝΤΑΣ			
1ΕΝ	budu d'elat'	буду делать		
2ΕΝ	budeš d'elat'	будешь делать		
3ΕΝ	budet d'elat'	будет делать		
1ΠΛ	budem d'elat'	будем делать		
2ΠΛ	budete d'elat'	будете делать		
3ΠΛ	budut d'elat'	будут делать		

3.2.3.2. Σύνομη περιγραφή της ρηματικής μορφοσύσταξης της Ελληνικής (Βασίλειος Σπυρόπουλος & Νικόλαος Σταματογιάννης)

3.2.3.2.1. Γενικές παρατηρήσεις στη ρηματική μορφοσύσταξη της Ελληνικής

Το ρηματικό σύστημα της Ελληνικής πραγματώνει τις εξής γραμματικές κατηγορίες με τις αντίστοιχες τιμές τους:

- (136) Φωνή: ενεργητική – παθητική
 Όψη: μη συνοπτική – συνοπτική – συντελεσμένη
 Χρόνος: παρελθόν – μη παρελθόν (παρόν) – μέλλον
 Συμφωνία υποκειμένου: πρόσωπο (1-2-3) – αριθμός (ενικός – πληθυντικός)
 Έγκλιση: οριστική – υποτακτική – προστακτική

Αυτές οι κατηγορίες πραγματώνονται από ένα συνδυασμό μορφολογίας και σύνταξης. Συγκεκριμένα, καθαρά μορφολογική είναι η πραγμάτωση της φωνής και της συμφωνίας υποκειμένου. Στην όψη, η μορφολογική διάκριση είναι ανάμεσα στη μη συνοπτική και συνοπτική όψη, ενώ η συντελεσμένη όψη είναι μια εξειδικευμένη δήλωση της συνοπτικής όψης, η οποία πραγματώνεται συντακτικά με το βοηθητικό ρήμα *έχω*.

(137)

ΟΨΗ			
ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ		ΣΥΝΤΑΞΗ	
μη συνοπτική	συνοπτική	συνοπτική	
		συντελεσμένη	

Ομοίως, ο χρόνος δηλώνεται μορφολογικά μόνο ως προς τη διάκριση παρελθόν – μη παρελθόν. Οι μη παρελθοντικοί τύποι έχουν τη δυνατότητα να δηλώνουν τόσο το παρόν όσο και το μέλλον. Στη δεύτερη περίπτωση προσδιορίζονται συντακτικά από το προρηματικό μόριο *θα*.

(138)

ΧΡΟΝΟΣ			
ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ		ΣΥΝΤΑΞΗ	
παρελθόν	μη παρελθόν	παρόν	
		μέλλον	

Τέλος η έγκλιση διακρίνεται μορφολογικά σε προστακτική – μη προστακτική. Η τύποι της μη προστακτικής χρησιμοποιούνται τόσο από την οριστική όσο και από την υποτακτική, οι οποίες ορίζονται συντακτικά από το είδος της άρνησης (*δεν ~ μην*) και από την πρόταξη του μορίου *να/ας* για την υποτακτική.

(139)

ΕΓΚΛΙΣΗ			
ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ			
προστακτική	μη προστακτική	οριστική	ΣΥΝΤΑΞΗ
		υποτακτική	

3.2.3.2.2. Περιγραφή της ρηματικής μορφολογίας

3.2.3.2.2.1. Οι συζυγίες (κλιτικές τάξεις)

Υπάρχουν τρεις κλιτικές τάξεις/συζυγίες (conjugations). Η διάκριση ανάμεσα στην πρώτη και τη δεύτερη/2η συζυγία βασίζεται στη θέση του τόνου στο πρώτο πρόσωπο ενικού του ενεστώτα ενεργητικής (αυτός είναι και ο 'τύπος λεξικού', δηλ. ο τύπος με τον οποίο παρατίθενται κατά σύμβαση τα ρήματα στο λεξικό).

Πρώτη/1η συζυγία. Η συζυγία αυτή είναι η πιο πολυάριθμη και περιλαμβάνει ρήματα που κατά την κλίση τους δεν τονίζονται στην κατάληξη σε όλους τους τύπους εκτός από τους παθητικούς συνοπτικούς μη παρελθοντικούς τύπους.

Δεύτερη/2η συζυγία. Τα ρήματα της συζυγίας αυτής χαρακτηρίζονται από το ότι τονίζονται στην κατάληξη στους μη συνοπτικούς μη παρελθοντικούς τύπους. Τα ρήματα της 2ης συζυγίας χαρακτηρίζονται επίσης από την επέκταση του θέματος με το φωνήεν -i (< -η >) ή -a (< -α >) κατά το σχηματισμό των συνοπτικών τύπων και την προσθήκη του επιθήματος -us (< -ουσ >) ή -αϋ (< -αγ >) πριν από τις προσωπικές καταλήξεις κατά το σχηματισμό των μη συνοπτικών παρελθοντικών τύπων. Διακρίνεται σε δύο τάξεις:

- **Τάξη Α:** Τα ρήματα της τάξης αυτής έχουν και έναν εναλλακτικό μη συνοπτικό μη παρελθοντικό τύπο πρώτου ενικού σε -αο (< -αω >) και οι καταλήξεις που χρησιμοποιούνται στους μη συνοπτικούς μη παρελθοντικούς τύπους έχουν σταθερά το θεματικό φωνήεν α (< α >) (με εξαίρεση το 1Πλ και το 3Πλ όπου υπάρχουν και εναλλακτικοί τύποι με το θεματικό φωνήεν υ (< ου >)).
- **Τάξη Β:** Στα ρήματα της τάξης αυτής απουσιάζει ο παραπάνω εναλλακτικός μη συνοπτικός μη παρελθοντικός τύπος πρώτου ενικού και οι υπόλοιπες καταλήξεις που χρησιμοποιούνται στους μη συνοπτικούς μη παρελθοντικούς τύπους δε χρησιμοποιούν το θεματικό φωνήεν α. Επίσης τα ρήματα αυτά χρησιμοποιούν μόνο το επίθημα -us στους μη συνοπτικούς παρελθοντικούς τύπους.

Να σημειωθεί ότι πολλά ρήματα της 2ης συζυγίας χρησιμοποιούν εναλλακτικά τα πρότυπα και των δύο τάξεων (βλ. Holton et al. 1997, 1999, 2011 για μια λίστα αυτών των ρημάτων).

Τρίτη/3η συζυγία. Υπάρχει μια μικρή ομάδα ρημάτων τα οποία είναι φωνηεντόληκτα και των οποίων οι μη παρελθοντικές καταλήξεις δε διαθέτουν θεματικό φωνήεν. Τα ρήματα αυτά χρησιμοποιούν επίσης το επίθημα -ϋ (< -ϋ >) πριν από τις προσωπικές καταλήξεις στους μη συνοπτικούς παρελθοντικούς τύπους. Τα ρήματα αυτά παραδοσιακά ονομάζονταν συνηρημένα και εντάσσονταν στη 2η συζυγία (βλ. Τριανταφυλλίδης 1988[1941], Holton et al. 1997, 1999, 2011).

Στον πίνακα που ακολουθεί δίνεται ενδεικτικά η κλίση του μη συνοπτικού μη παρελθοντικού (ενεστώτα) της ενεργητικής και για τις τέσσερις προαναφερθείσες ομάδες ρημάτων, όπου και είναι φανερό η διαφοροποίησή τους:

(140) Οι τρεις συζυγίες (μη παρελθοντικοί τύποι)

	1 ^η ΣΥΖΥΓΙΑ	2 ^η ΣΥΖΥΓΙΑ		3 ^η ΣΥΖΥΓΙΑ
		ΤΑΞΗ Α	ΤΑΞΗ Β	
1ΕΝ	ιδί-ο	αγαρ-ά-ο / αγαρ-ό	θεορ-ό	κέ-ο
2ΕΝ	ιδί-ι-s	αγαρ-ά-s	θεορ-ί-s	κέ-s
3ΕΝ	ιδί-ι	αγαρ-ά-(ι)	θεορ-ί	κέ-ι
1ΠΛ	ιδί-u-me	αγαρ-ά-me / αγαρ-ύ-me	θεορ-ύ-me	κέ-me
2ΠΛ	ιδί-e-te	αγαρ-ά-te	θεορ-ί-te	κέ-te
3ΠΛ	ιδί-u-n(e)	αγαρ-ά-n(e) / αγαρ-ύ-n(e)	θεορ-ύ-n(e)	κέ-ne

3.2.3.2.2.2. Οι γραμματικές κατηγορίες και η πραγμάτωσή τους

3.2.3.2.2.2.1. Συμφωνία υποκειμένου

Στην Ελληνική τα ρήματα διαθέτουν προσωπικές κλιτικές καταλήξεις, οι οποίες εμφανίζουν τρία πρόσωπα (1^ο, 2^ο και 3^ο) και δύο αριθμούς (ενικό και πληθυντικό). Το πρόσωπο και ο αριθμός του ρήματος συμφωνεί με το πρόσωπο και τον αριθμό της ονοματικής φράσης που δηλώνει το υποκείμενο.

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται οι προσωπικές καταλήξεις στην ενεργητική και στην παθητική φωνή με τα θεματικά φωνήεντα να ενσωματώνονται στην κατάληξη. Υπάρχουν δύο ομάδες καταλήξεων:²⁶

▪ **Ομάδα Α:** Τέσσερα σύνολα καταλήξεων μη προστακτικής με έξι διακριτούς τύπους το καθένα. Τα σύνολα 1, 3 και 4 διαθέτουν ξεχωριστούς τύπους για την 1η συζυγία και για τις τάξεις της 2ης (141α-β). Να σημειωθεί ότι τα ρήματα της 3ης συζυγίας χρησιμοποιούν τις καταλήξεις της 1ης συζυγίας με τη μόνη διαφορά ότι στο σύνολο καταλήξεων 1 δε διαθέτουν το θεματικό φωνήεν της κατάληξης (δηλ. οι καταλήξεις είναι -ο, -s, -ι, -me, -te, -n(e)).

▪ **Ομάδα Β:** Δύο σύνολα καταλήξεων προστακτικής με δύο διακριτούς τύπους το καθένα (142).

(141α) Καταλήξεις μη προστακτικής

	ΟΜΑΔΑ Α						
	ΜΗ ΠΡΟΣΤΑΚΤΙΚΗ						
	ΣΥΝΟΛΟ 1 ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝ			ΣΥΝΟΛΟ 2 ΠΑΡΕΛΘΟΝ	ΣΥΝΟΛΟ 3 ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΜΗ ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΗ		
1	2Α	2Β	1		2Α	2Β	
1ΕΝ	-ο	-ό / -άο	-ό	-a	-ome	-iéme	-úme
2ΕΝ	-is	-ás	-ís	-es	-ese	-iése	-íse
3ΕΝ	-i	-ái	-í	-e	-ete	-iéte	-íte
1ΠΛ	-ume	-áme / -úme	-úme	-ame	-omaste	-iómaste	-úmaste
2ΠΛ	-ete	-áte	-íte	-ate	-este	-iéste	-íste
3ΠΛ	-un(e)	-án(e) / -ún(e)	-ún(e)	-an(e)	-onde	-iúnde	-únde

²⁶ Οι καταλήξεις στους παρακάτω πίνακες καθώς και τα διάφορα επιθήματα δίνονται με τη φωνηματική τους αναπαράσταση.

(141β) Καταλήξεις μη προστακτικής

	ΟΜΑΔΑ Α ΜΗ ΠΡΟΣΤΑΚΤΙΚΗ		
	ΣΥΝΟΛΟ 4 ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΜΗ ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΗ		
	1	2Α	2Β
1ΕΝ	-όmun(a)	-ιόmun(a)	-ύmun
2ΕΝ	-όςun(a)	-ιόςun(a)	-ύsun
3ΕΝ	-όtan(e)	-ιόtan(a)	-ύndan
1ΠΛ	-όmastan	-ιόmastan	-ύmastan
2ΠΛ	-όςastan	-ιόςastan	-ύsastan
3ΠΛ	-όndan / -όndusan	-ιύndan / -ιόndusan	-ύndan

(142) Καταλήξεις προστακτικής

	ΟΜΑΔΑ Β ΠΡΟΣΤΑΚΤΙΚΗ	
	ΣΥΝΟΛΟ 5 ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΗ	ΣΥΝΟΛΟ 6 ΜΗ ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΗ
2ΕΝ	-e	-u
2ΠΛ	-(e)te	-íte

Είναι προφανές ότι οι καταλήξεις που δηλώνουν τη συμφωνία του υποκειμένου δηλώνουν συγχωνευτικά και άλλες γραμματικές κατηγορίες και πιο συγκεκριμένα τον χρόνο και τη μη ενεργητική φωνή.

3.2.3.2.2.2.2. Όψη

Το ρηματικό σύστημα της Ελληνικής διακρίνει τρία είδη όψης: συνοπτική, μη συνοπτική και συντελεσμένη. Από αυτές η συνοπτική και η μη συνοπτική όψη εκφράζονται μορφολογικά, δηλαδή μέσα στον ίδιο τον ρηματικό τύπο, ενώ η συντελεσμένη όψη εκφράζεται περιφραστικά με τη χρήση βοηθητικών ρημάτων και του μη παρεμφατικού ρηματικού τύπου (παραδοσιακά 'απαρέμφατο'), ο οποίος όμως φέρει συνοπτική μορφολογία.

Οι μη συνοπτικοί τύποι χρησιμοποιούν το βασικό θέμα του ρήματος στο οποίο προσαρτούν τα επιθήματα που δηλώνουν τις λοιπές γραμματικές κατηγορίες, εκτός από τους μη συνοπτικούς παρελθοντικούς τύπους της 2ης και 3ης συζυγίας που διαθέτουν και ειδικά επιθήματα μη συνοπτικής όψης. Οι συνοπτικοί τύποι από την άλλη προκύπτουν είτε με την προσθήκη ειδικών επιθημάτων συνοπτικής όψης είτε με την τροποποίηση του βασικού θέματος (κανόνες επαναπροσδιορισμού και κανόνες υποκατάστασης) είτε και με τα δύο (βλ. Holton et al. 1997, 1999, 2011).

Τα βασικά επιθήματα όψης είναι τα εξής:

(143) επιθήματα όψης-∅: αλλού²⁷

-s: {συνοπτική}

-θ: {παθητική, συνοπτική}

-ik: {παρελθόν, συνοπτική}

-ús: {παρελθόν, μη συνοπτική, Συζυγία 2}

-ay: {παρελθόν, μη συνοπτική, Συζυγία 2A}

-γ: {παρελθόν, μη συνοπτική, Συζυγία 3}

Σύνολο καταλήξεων 4: {παρελθόν, μη συνοπτική, μη ενεργητική}

Οι κανόνες επαναπροσδιορισμού (readjustment rules) είναι κατά βάση μορφοφωνολογικοί κανόνες οι οποίοι τροποποιούν το θέμα του ρήματος (α) με το να αλλάζουν είτε το βασικό του φωνήεν είτε κάποιο σύμφωνο (συνήθως το τελικό) είτε και τα δύο· ή (β) με το να προσθέτουν ή να αφαιρούν κάποια συλλαβή. Παραθέτουμε ενδεικτικά κάποια παραδείγματα ρημάτων που χρησιμοποιούν κανόνες υποκατάστασης για να δηλώσουν τη διάκριση μη συνοπτικής – συνοπτικής όψης:

(144)

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟ		ΣΥΝΟΠΤΙΚΟ	
ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟ	ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟ	ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟ	ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟ
plé-o	é-ple-a	pléf-s-o	é-plef-s-a
aláz-o	álaz-a	alák-s-o	álak-s-a
prát-o	é-prat-a	prák-s-o	é-prak-s-a
anastén-o	anásten-a	anast-ís-o	anást-is-a
sopén-o	sópen-a	sopá-s-o	sópa-s-a
anasén-o	anásen-a	anasán-o	anásan-a
varén-o	váren-a	varín-o	várin-a
paθén-o	páθen-a	páθ-o	é-paθ-a
pérn-o	é-pern-a	pár-o	pír-a
piγén-o	píγen-a	pá-o	píγ-a
kléo	é-kle-γ-a	kláp-s-o	é-klap-s-a
filá-o	fla-γ-a	filák-s-o	filak-s-a
bén-o	é-ben-a	b-ó	b-ík-a
vrísk-o	é-vrisk-a	vr-ó	vr-ík-a

Η υποκατάσταση (suppletion) είναι μια μορφολογική διαδικασία σύμφωνα με την οποία ένα ρήμα διαθέτει τελείως διαφορετικά θέματα για τη δήλωση κάποιων γραμματικών κατηγοριών. Παραθέτουμε κάποια ενδεικτικά παραδείγματα ρημάτων που χρησιμοποιούν την υποκατάσταση για να δηλώσουν τη συνοπτική όψη.

²⁷ Ως 'αλλού' ορίζεται ο γραμματικός προσδιορισμός του σχηματιστικού το οποίο χρησιμοποιείται στους τύπους που δεν περιλαμβάνουν κάποιο από τους χαρακτηρισμούς των υπόλοιπων σχετικών επιθημάτων.

(145)

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟ		ΣΥΝΟΠΤΙΚΟ	
ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟ	ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟ	ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟ	ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟ
νιέρ-ο	έ-νιερ-α	ῥ-ό	ἰῥ-α
έρχ-ομε	ερχ-όμυνα	έρθ-ο / ρθ-ό	ἰρθ-α
λέ-ο	έ-λε-γ-α	ρ-ό	ἰρ-α
τρό-ο	έ-τρο-γ-α	φά-ο	έ-φαγ-α

Σε ορισμένα ρήματα επίσης παρουσιάζεται το φαινόμενο της *ουδετεροποίησης* (neutralization) της μορφολογικής διάκρισης συνοπττικής – μη συνοπττικής όψης:

(146)

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟ		ΣΥΝΟΠΤΙΚΟ	
ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟ	ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟ	ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟ	ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟ
κρίν-ο	έ-κριν-α	κρίν-ο	έ-κριν-α
μόλιν-ο	μόλιν-α	μόλιν-ο	μόλιν-α

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η συντελεσμένη όψη δε δηλώνεται μορφολογικά, αλλά με ένα σύνταγμα το οποίο αποτελείται από το βοηθητικό ρήμα *έχω* και τον μη παρεμφατικό τύπο (βλ. παρακάτω).

3.2.3.2.2.3. Φωνή

Οι ρηματικοί τύποι της Ελληνικής διαφοροποιούνται ως προς τη φωνή σε ενεργητικούς και μη ενεργητικούς (παθητικούς). Η δήλωση της φωνής είναι αποκλειστικά μορφολογική. Πιο συγκεκριμένα, ορατή μορφολογική δήλωση διαθέτει μόνο η μη ενεργητική είτε μέσω συγχώνευσης σε συγκεκριμένα σύνολα προσωπικών καταλήξεων είτε με το επίθημα /-θ/ στους συνοπτικούς τύπους:

(147) Προσφύματα φωνής

-∅: αλλού

-θ: {παθητική, συνοπτική}

Σύνολο καταλήξεων 3: {μη ενεργητική}

Σύνολο καταλήξεων 4: {μη ενεργητική, παρελθόν, μη συνοπτική}

Σύνολο καταλήξεων 6: {προστακτική, μη ενεργητική}

3.2.3.2.2.4. Χρόνος

Το μορφοσυντακτικό σύστημα της Ελληνικής διακρίνει τρεις χρονικές βαθμίδες, παρόν, παρελθόν και μέλλον. Μορφολογικά οι ρηματικοί τύποι διακρίνονται σε παρελθοντικούς και μη παρελθοντικούς. Οι μη παρελθοντικοί τύποι όταν παίρνουν μπροστά τους το μόριο *θα* (< θα >) δημιουργούν τα συντάγματα του μέλλοντα.

Η μορφολογική δήλωση του χρόνου γίνεται κατά βάση στις προσωπικές καταλήξεις, οι οποίες διακρίνονται σε παρελθοντικές και μη παρελθοντικές:

(148) Συγχωνευτική πραγμάτωση με τη συμφωνία υποκειμένου

Σύνολο 1: αλλού

Σύνολο 2: {παρελθόν}

Σύνολο 4: {μη ενεργητική, παρελθόν}

Υπάρχουν κάποιες ιδιαιτερότητες σχετικά με τη δήλωση του παρελθοντικού χρόνου. Οι παρελθοντικοί τύποι κανονικά τονίζονται στην προπαραλήγουσα. Η διαπίστωση αυτή είχε οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι το μόρφημα του παρελθοντικού περιλαμβάνει και μια υπερτεμαχιακή πραγμάτωση που απαιτεί ο τόνος να μπαίνει στην προπαραλήγουσα. Στους τύπους που δεν έχουν τρεις συλλαβές προστίθεται η αύξηση *e-* (< ε- >), η οποία έτσι λειτουργεί ως φορέας τόνου (βλ. Warburton 1970, Μπαμπινιώτης 1972 και τη συζήτηση στη Ράλλη 2005). Υπάρχουν ωστόσο κάποιες λίγες αλλά πολύ σημαντικές εξαιρέσεις στον κανόνα αυτό. Πιο συγκεκριμένα, οι συνοπτικοί παρελθοντικοί ρηματικοί τύποι *ída, írtha, bíka, νγίκα, νρίκα, ρίγα, ρίγα, ίχα* και *ímuy* δεν τονίζονται στην προπαραλήγουσα και δεν παίρνουν αύξηση. Οι Spyrgoroulos & Revithiadou (2009) παρατήρησαν ότι οι τύποι αυτοί περιλαμβάνουν είτε το πρόσφυμα *-ik* (< -ηκ >) είτε κάποιο κανόνα επαναπροσδιορισμού ή υποκατάστασης που σχετίζεται με τη δήλωση του παρελθοντικού χρόνου. Προτείνουν επομένως ότι ο παρελθοντικός χρόνος δηλώνεται με ένα τονικό πρόθημα το οποίο όταν τονίζεται λαμβάνει την πραγμάτωση *e* (< ε >). Σε αντίθετη περίπτωση τραβάει τον τόνο όσο το δυνατό πιο κοντά του με δεδομένο το τρισυλλαβικό παράθυρο στον τονισμό της Ελληνικής, δημιουργώντας έτσι το επιφανειακό αποτέλεσμα (α) του τονισμού στην προπαραλήγουσα και (β) της αύξησης. Το πρόθημα αυτό δεν χρησιμοποιείται στην πραγμάτωση του παρελθοντικού χρόνου όταν υπάρχει κάποιο άλλο σχετικό πρόσφυμα ή πραγμάτωση του παρελθοντικού τα οποία είναι πιο προσδιορισμένα. Αυτά είναι (α) το επίθημα *-ik* το οποίο φέρει τον επιπλέον προσδιορισμό του συνοπτικού, (β) το τονικό επίθημα *-ús* το οποίο φέρει τον επιπλέον χαρακτηρισμό του μη συνοπτικού στα ρήματα της 2^{ης} Συζυγίας, (γ) το σύνολο καταλήξεων 4 οι οποίες φέρουν τον επιπλέον χαρακτηρισμό του μη συνοπτικού και (δ) οι κανόνες επαναπροσδιορισμού και υποκατάστασης που πραγματώνουν τον παρελθοντικό χρόνο και οι οποίοι είναι λεξιλογικά καθορισμένοι. Τα προσφύματα και οι κανόνες επαναπροσδιορισμού και υποκατάστασης που πραγματώνουν το χρόνο είναι οι εξής:

(149) Προσφύματα χρόνου

□-: {παρελθόν}

-ik: {παρελθόν, συνοπτική}*-us*: {παρελθόν, μη συνοπτική, Συζυγία 2}

(150) Κανόνες επαναπροσδιορισμού και υποκατάστασης

ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟ		ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟ	
ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟ	ΣΥΝΟΠΤΙΚΟ	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟ	ΣΥΝΟΠΤΙΚΟ
<i>pérn-o</i>	<i>pár-o</i>	<i>é-pern-a</i>	<i>pír-a</i>
<i>pígén-o</i>	<i>pá-o</i>	<i>ρίgen-a</i>	<i>ρίγ-a</i>
<i>éch-o</i>		<i>ích-a</i>	

3.2.3.2.2.5. Έγκλιση

Η ρηματική μορφοσύνταξη της Ελληνικής διακρίνει τυπικά τρεις εγκλίσεις: οριστική, υποτακτική και προστακτική. Η ρηματική μορφολογία ωστόσο διακρίνει μόνο ανάμεσα σε προστακτικούς και μη προστακτικούς τύπους, καθώς η προστακτική είναι η μόνη έγκλιση η οποία διαθέτει ειδικές καταλήξεις, αυτές της Ομάδας Β.

(151) Προσφύματα έγκλισης
Ομάδα Β: {προστακτική}

Οι καταλήξεις αυτές δηλώνουν συγχωνευτικά και τη συμφωνία υποκειμένου, η οποία όμως περιορίζεται στο δεύτερο πρόσωπο ενικού και πληθυντικού.

Η οριστική και η υποτακτική δε διακρίνονται μορφολογικά, καθώς χρησιμοποιούν από κοινού τους μη προστακτικούς τύπους σε εξειδικευμένα εγκλιτικά συντάγματα. Η διάκρισή τους γίνεται από την επιλογή του αρνητικού μορίου και από το ότι η υποτακτική δηλώνεται από τα εξειδικευμένα μόρια $na / as < na / as >$ (βλ. παρακάτω).²⁸

3.2.3.2.2.3. Οι μη παρεμφατικοί τύποι

Το ρηματικό σύστημα της Ελληνικής διαθέτει και δύο βασικούς μη παρεμφατικούς τύπους, δηλ. τύπους οι οποίοι δε δηλώνουν συμφωνία υποκειμένου. Οι τύποι αυτοί είναι το *γερούνδιο* και ο *μη παρεμφατικός*. Το γερούνδιο, το οποίο στις παραδοσιακές περιγραφές της Ελληνικής ονομάζεται *ενεργητική μετοχή*, σχηματίζεται από το βασικό θέμα στο οποίο προστίθεται η κατάληξη *-ondas* (<οντας/-ώντας>). Ο μη παρεμφατικός τύπος, ο οποίος στις παραδοσιακές περιγραφές της Ελληνικής ονομάζεται *απαρέμφατο*, διαθέτει δύο τύπους, τον ενεργητικό και τον μη ενεργητικό. Σχηματίζεται με την αντίστοιχη συνοπτική βάση στην οποία προστίθεται το επίθημα *-i < -ei >*.

3.2.3.2.2.4. Η ρηματική κλίση

Οι βασικοί ρηματικοί τύποι που διακρίνει η μορφολογία της Ελληνικής είναι οι εξής:

(152) Ενεργητική

	ΜΗ ΠΡΟΣΤΑΚΤΙΚΗ		ΠΡΟΣΤΑΚΤΙΚΗ
	ΠΑΡΕΛΘΟΝ	ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝ	
ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ	ίδ̄r̄isa	ιδ̄r̄iso	ίδ̄rise
ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ	ιδ̄ria	ιδ̄r̄io	ίδ̄rie

(153) Παθητική

	ΜΗ ΠΡΟΣΤΑΚΤΙΚΗ		ΠΡΟΣΤΑΚΤΙΚΗ
	ΠΑΡΕΛΘΟΝ	ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝ	
ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ	ιδ̄r̄iθ̄ika	ιδ̄r̄iθ̄o	ιδ̄r̄isu
ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ	ιδ̄r̄iθ̄imuna	ιδ̄r̄iθ̄ome	(ιδ̄r̄iu)

²⁸ Για περισσότερα βλ. Φιλιππάκη-Warburton (1990), Philippaki-Warburton (1998), Philippaki-Warburton & Spyrgoroulos (2004), Φιλιππάκη-Warburton & Σπυρόπουλος (2006).

Οι τύποι αυτοί προκύπτουν από τη δήλωση των χαρακτηριστικών της όψης και του χρόνου. Κάθε ένας από αυτούς τους τύπους στις γραμματικές περιγραφές διαθέτει μία ονομασία ως χρόνος η έγκλιση. Στη συνέχεια δίνουμε τις ονομασίες που χρησιμοποιούνται στη γραμματική περιγραφή των Holton et al. (1997, 1999, 2011):²⁹

(154) Μη προστακτικοί τύποι

μη συνοπτικός μη παρελθοντικός: Ενεστώτας
μη συνοπτικός παρελθοντικός: Παρατατικός
συνοπτικός μη παρελθοντικός: Εξαρτημένος
συνοπτικός παρελθοντικός: Παρελθοντικός

(155) Προστακτικοί τύποι

μη συνοπτική: Μη συνοπτική προστακτική
συνοπτική: Συνοπτική προστακτική

Στη συνέχεια παρουσιάζουμε την κλίση των ρημάτων κάθε συζυγίας.

3.2.3.2.2.4.1. Πρώτη/1η συζυγία

(156) Ενεργητική φωνή

	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΕΝΕΣΤΩΤΑΣ)	ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΕΞΑΡΤΗΜΕΝΟΣ)	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΠΑΡΑΤΑΤΙΚΟΣ)	ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ)
1ΕΝ	ιδρύω	ιδρύσω	ίδρυα	ίδρυσα
2ΕΝ	ιδρύεις	ιδρύσεις	ίδρυες	ίδρυσε
3ΕΝ	ιδρύει	ιδρύσει	ίδρυε	ίδρυσε
1ΠΛ	ιδρύουμε	ιδρύσουμε	ιδρύαμε	ιδρύσαμε
2ΠΛ	ιδρύετε	ιδρύσετε	ιδρύατε	ιδρύσατε
3ΠΛ	ιδρύουν(ε)	ιδρύσουν(ε)	ίδρυαν /ιδρύανε	ίδρυσαν / ιδρύσανε

(157) Παθητική φωνή

	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΕΝΕΣΤΩΤΑΣ)	ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΕΞΑΡΤΗΜΕΝΟΣ)	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΠΑΡΑΤΑΤΙΚΟΣ)	ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ)
1ΕΝ	ιδρύομαι	ιδρυθώ	ιδρυόμουν(α)	ιδρύθηκα
2ΕΝ	ιδρύεσαι	ιδρυθείς	ιδρυόσουν(α)	ιδρύθηκες
3ΕΝ	ιδρύεται	ιδρυθεί	ιδρυόταν(ε)	ιδρύθηκε

²⁹ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τις ονομασίες των τύπων αυτών στις διάφορες γραμματικές και γραμματικές περιγραφές, βλ. Σπυρόπουλος & Τσαγγαλίδης (2005). Βλ. επίσης Τσαγγαλίδης (2001).

1πλ	ιδρύομαστε	ιδρυθούμε	ιδρύομασταν	ιδρυθήκαμε
2πλ	ιδρύεστε / ιδρύοσαστε	ιδρυθείτε	ιδρύοσασταν	ιδρυθήκατε
3πλ	ιδρύονται	ιδρυθούν(ε)	ιδρύονταν / ιδρύντουσαν	ιδρύθηκαν / ιδρυθήκανε

(158) Γερούνδιο
ιδρύοντας

(159) Μη παρεμφατικός
Ενεργητικής: ιδρύσει
Μη ενεργητικής: ιδρυθεί

3.2.3.2.4.2. Δεύτερη/2η συζυγία, Τάξη Α

(160) Ενεργητική φωνή

	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΕΝΕΣΤΩΤΑΣ)	ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΕΞΑΡΤΗΜΕΝΟΣ)	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΠΑΡΑΤΑΤΙΚΟΣ)	ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ)
1ΕΝ	αγαπώ /αγαπάω	αγαπήσω	αγαπούσα / αγάπαγα	αγάπησα
2ΕΝ	αγαπάς	αγαπήσεις	αγαπούσες / αγάπαγες	αγάπησες
3ΕΝ	αγαπά(ει)	αγαπήσει	αγαπούσε / αγάπαγε	αγάπησε
1πλ	αγαπάμε / αγαπούμε	αγαπήσουμε	αγαπούσαμε / αγαπάγαμε	αγαπήσαμε
2πλ	αγαπάτε	αγαπήσετε	αγαπούσατε / αγαπάγατε	αγαπήσατε
3πλ	αγαπάν(ε) / αγαπούν(ε)	αγαπήσουν(ε)	αγαπούσαν(ε) / αγαπάγαν(ε)	αγάπησαν / αγαπήσανε

(161) Παθητική φωνή

	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΕΝΕΣΤΩΤΑΣ)	ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΕΞΑΡΤΗΜΕΝΟΣ)	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΠΑΡΑΤΑΤΙΚΟΣ)	ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ)
1ΕΝ	αγαπιέμαι	αγαπηθώ	αγαπιόμουν(α)	αγαπήθηκα
2ΕΝ	αγαπιέσαι	αγαπηθείς	αγαπιόσουν(α)	αγαπήθηκες
3ΕΝ	αγαπιέται	αγαπηθεί	αγαπιόταν(ε)	αγαπήθηκε
1πλ	αγαπιόμαστε	αγαπηθούμε	αγαπιόμασταν	αγαπηθήκαμε
2πλ	αγαπιέστε / αγαπιόσαστε	αγαπηθείτε	αγαπιόσασταν	αγαπηθήκατε
3πλ	αγαπιούνται	αγαπηθούν(ε)	αγαπιούνταν / αγαπιόντουσαν	αγαπήθηκαν / αγαπηθήκανε

(162) Γερούνδιο
αγαπώντας

(163) Μη παρεμφατικός
Ενεργητικής: αγαπήσει
Μη ενεργητικής: αγαπηθεί

3.2.3.2.4.3. Δεύτερη/2η συζυγία, Τάξη Β

(164) Ενεργητική φωνή

	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΕΝΕΣΤΩΤΑΣ)	ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΕΞΑΡΤΗΜΕΝΟΣ)	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΠΑΡΑΤΑΤΙΚΟΣ)	ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ)
1ΕΝ	στερώ	στερήσω	στερούσα	στέρησα
2ΕΝ	στερείς	στερήσεις	στερούσες	στέρησες
3ΕΝ	στερεί	στερήσει	στερούσε	στέρησε
1ΠΛ	στερούμε	στερήσουμε	στερούσαμε	στερήσαμε
2ΠΛ	στερείτε	στερήσετε	στερούσατε	στερήσατε
3ΠΛ	στερούν(ε)	στερήσουν(ε)	στερούσαν(ε)	στέρησαν / στερήσανε

(165) Παθητική φωνή

	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΕΝΕΣΤΩΤΑΣ)	ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΕΞΑΡΤΗΜΕΝΟΣ)	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΠΑΡΑΤΑΤΙΚΟΣ)	ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ)
1ΕΝ	στερούμαι	στερηθώ	στερούμουν	στερήθηκα
2ΕΝ	στερείσαι	στερηθείς	στερούσουν	στερήθηκες
3ΕΝ	στερείται	στερηθεί	στερού(ν)ταν	στερήθηκε
1ΠΛ	στερούμαστε	στερηθούμε	στερούμασταν	στερηθήκαμε
2ΠΛ	στερείστε	στερηθείτε	στερούσασταν	στερηθήκατε
3ΠΛ	στερούνται	στερηθούν(ε)	στερούνταν(ε)	στερήθηκαν / στερηθήκανε

(166) Γερούνδιο
στερώντας

(167) Μη παρεμφατικός
Ενεργητικής: στερήσει
Παθητικής: στερηθεί

3.2.2.2.4.4. Τρίτη/3η συζυγία**(168) Ενεργητική φωνή**

	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΕΝΕΣΤΩΤΑΣ)	ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΕΞΑΡΤΗΜΕΝΟΣ)	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΠΑΡΑΤΑΤΙΚΟΣ)	ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ)
1ΕΝ	ακούω	ακούσω	άκουγα	άκουσα
2ΕΝ	ακούς	ακούσεις	άκουγες	άκουσες
3ΕΝ	ακούει	ακούσει	άκουγε	άκουσε
1ΠΛ	ακούμε	ακούσουμε	ακούγαμε	ακούσαμε
2ΠΛ	ακούτε	ακούσετε	ακούγατε	ακούσατε
3ΠΛ	ακούν(ε)	ακούσουν(ε)	άκουγαν / ακούγανε	άκουσαν / ακούσανε

(169) Παθητική φωνή

	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΕΝΕΣΤΩΤΑΣ)	ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΕΞΑΡΤΗΜΕΝΟΣ)	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΠΑΡΑΤΑΤΙΚΟΣ)	ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ)
1ΕΝ	ακούγομαι	ακουστώ	ακουγόμουν(α)	ακουστήκα
2ΕΝ	ακούγεσαι	ακουστείς	ακουγόσουν(α)	ακουστήκες
3ΕΝ	ακούγεται	ακουστεί	ακουγόταν(ε)	ακουστήκε
1ΠΛ	ακουγόμαστε	ακουστούμε	ακουγόμασταν	ακουστήκαμε
2ΠΛ	ακούγεστε / ακουγόσαστε	ακουστείτε	ακουγόσασταν	ακουστήκατε
3ΠΛ	ακούγονται	ακουστούν(ε)	ακούγονταν / ακουγόντουσαν	ακουστήκαν / ακουστήκανε

(170) Γερούνδιο
ακούγοντας

(171) Μη παρεμφατικός
Ενεργητικής: ακούσει
Μη ενεργητικής: ακουστεί

3.2.3.2.2.4.5. Τα βοηθητικά ρήματα έχω και είμαι**(172)**

	‘ΕΧΩ’		‘ΕΙΜΑΙ’	
	ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ	ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ	ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ	ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ
1ΕΝ	έχω	είχα	είμαι	ήμουν
2ΕΝ	έχεις	είχες	είσαι	ήσουν
3ΕΝ	έχει	είχε	είναι	ήταν

1πλ	έχουμε	είχαμε	είμαστε	ήμασταν
2πλ	έχετε	είχατε	είστε / είσαστε	ήσασταν
3πλ	έχουν(ε)	είχαν(ε)	είναι	ήταν(ε)

(173) Γερούνδιο
έχοντας, όντας

3.2.3.2.3. Τα ρηματικά συντάγματα

3.2.3.2.3.1. Τα συντάγματα συντελεσμένης όψης

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η συντελεσμένη όψη δηλώνεται περιφραστικά με συντάγματα τα οποία περιλαμβάνουν το βοηθητικό ρήμα *έχω* και τον μη παρεμφατικό τύπο. Η δήλωση του χρόνου και της συμφωνίας του υποκειμένου γίνεται στο βοηθητικό ρήμα, οπότε με βάση την κλίση του βοηθητικού ρήματος *έχω* προκύπτουν δύο βασικά συντάγματα, το παροντικό και το παρελθοντικό. Να σημειωθεί ότι η φωνή δηλώνεται στον μη παρελθοντικό τύπο, ο οποίος φέρει επίσης και συνοπτική μορφολογία, οπότε προκύπτουν και οι αντίστοιχοι τύποι ενεργητικής και μη ενεργητικής. Παρατίθεται ενδεικτικά η κλίση των συντελεσμένων συνταγμάτων του ρήματος *ιδρύω* της 1ης συζυγίας:

(174) Συντελεσμένοι τύποι/συντάγματα

	ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΗ		ΠΑΘΗΤΙΚΗ	
	ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΠΑΡΑΚΕΙΜΕΝΟΣ)	ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΥΠΕΡΣΥΝΤΕΛΙΚΟΣ)	ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΠΑΡΑΚΕΙΜΕΝΟΣ)	ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ (ΥΠΕΡΣΥΝΤΕΛΙΚΟΣ)
1ΕΝ	έχω ιδρύσει	είχα ιδρύσει	έχω ιδρυθεί	είχα ιδρυθεί
2ΕΝ	έχεις ιδρύσει	είχες ιδρύσει	έχεις ιδρυθεί	είχες ιδρυθεί
3ΕΝ	έχει ιδρύσει	είχε ιδρύσει	έχει ιδρυθεί	είχε ιδρυθεί
1πλ	έχουμε ιδρύσει	είχαμε ιδρύσει	έχουμε ιδρυθεί	είχαμε ιδρυθεί
2πλ	έχετε ιδρύσει	είχατε ιδρύσει	έχετε ιδρυθεί	είχατε ιδρυθεί
3πλ	έχουν(ε) ιδρύσει	είχαν(ε) ιδρύσει	έχουν ιδρυθεί	είχαν(ε) ιδρυθεί

Συντελεσμένος τύπος υπάρχει και για το γερούδιο, ο οποίος σχηματίζεται με το γερούνδιο του βοηθητικού ρήματος *έχω* και τον μη παρεμφατικό τύπο του ρήματος:

(175) Συντελεσμένο Γερούνδιο
Ενεργητική: έχοντας ιδρύσει
Μη ενεργητική: έχοντας ιδρυθεί

3.2.3.2.3.2. Τα εγκλιτικά συντάγματα

Οι μη προστακτικοί ρηματικοί τύποι και τα συντάγματα της συντελεσμένης όψης μπορούν να συνδυάζονται με οποιοδήποτε από τα εγκλιτικά και αρνητικά μόρια δημιουργώντας έτσι τα συντάγματα της οριστικής και της υποτακτικής. Οι προστακτικοί τύποι δεν μπορούν να συνδυάζονται με κανένα από αυτά τα μόρια.

- (176) Τα εγκλιτικά μόρια
 na/as: {υποτακτική}
 θα: {μέλλον/επιστημική τροπικότητα}
- (177) Τα αρνητικά μόρια
 min: {υποτακτική}
 ðen: {οριστική}
- (178) Τα εγκλιτικά συντάγματα
 α. Οριστική: (ðen) (θα) ρηματικός τύπος
 β. Υποτακτική: na (min) ρηματικός τύπος

Τα εγκλιτικά μόρια na (< να >) και as (< ας >) ορίζουν τα συντάγματα της υποτακτικής.³⁰ Από τα συντάγματα με το μόριο θα (< θα >), αυτά με τους μη παρελθοντικούς τύπους αποτελούν τα συντάγματα του μέλλοντα, ενώ αυτά με τους παρελθοντικούς τύπους δηλώνουν εξειδικευμένες επιστημικές τροπικότητες (δυνατότητα, αντίθετο του πραγματικού) και παραδοσιακά ορίζονται ως *δυνητική*. Η οριστική, από την άλλη, δε διαθέτει κάποιο εξειδικευμένο ορατό μόριο δήλωσης. Η κατανομή των διαφόρων μορίων υποδηλώνει την ύπαρξη τριών γραμματικών κατηγοριών που πραγματώνονται έξω από τα όρια των τύπων της μη προστακτικής:

- (179) ΕΓΚΛΙΣΗ – ΑΡΝΗΣΗ – ΕΠΙΣΤΗΜΙΚΗ ΤΡΟΠΙΚΟΤΗΤΑ – ρηματικός τύπος
οριστική:	∅	(ðen)	(θα)
υποτακτική:	na/as	(min)	

Η διάκριση οριστικής – υποτακτικής γίνεται επομένως με την επιλογή του αρνητικού μορίου ðen (< ðen >) για την οριστική και min (< μην >) για την υποτακτική. Επομένως, όλα τα συντάγματα με το θα ανήκουν στην οριστική, όπως και όλοι οι ρηματικοί τύποι και τα συντελεσμένα συντάγματα τα οποία δε φέρουν κάποιο εγκλιτικό μόριο μπροστά τους. Η προστακτική είναι σε συμπληρωματική κατανομή με τα εγκλιτικά και τα αρνητικά μόρια, γεγονός που υποδηλώνει ότι η προστακτική ενσωματώνεται στον ίδιο τον ρηματικό τύπο, κάτι το οποίο είναι φανερό και από το ότι η προστακτική είναι η μόνη έγκλιση η οποία πραγματώνεται μορφολογικά.

Με βάση τον ρηματικό τύπο προκύπτουν τα εξής εγκλιτικά συντάγματα (στις παρενθέσεις δίνονται οι ονομασίες των συνταγμάτων από τους Holton et al. 1997, 1999, 2011³¹):

- (180) να/ας + μη συνοπτικός μη παρελθοντικός (Μη συνοπτική υποτακτική)
 να/ας + μη συνοπτικός παρελθοντικός
 να/ας + συνοπτικός μη παρελθοντικός (Συνοπτική υποτακτική)
 να/ας + συνοπτικός παρελθοντικός

³⁰ Παραδοσιακά ως υποτακτική ορίζονταν μόνο τα συντάγματα του να/ας με τους μη παρελθοντικούς τύπους, ενώ τα συντάγματα με τους παρελθοντικούς τύπους εντάσσονταν στις λεγόμενες 'συντακτικές εγκλίσεις' (βλ. Τριανταφυλλίδης 1988 [1941] και τη συζήτηση στους Τσαγγαλίδη 2001 και Φιλιππάκη-Warburton & Σπυρόπουλο 2006). Εδώ ακολουθούμε την ανάλυση των Βελούδη & Φιλιππάκη-Warburton (1983) σύμφωνα με την οποία όλα τα συντάγματα με το να/ας ορίζουν την υποτακτική, επειδή παίρνουν άρνηση μην (βλ. επίσης Φιλιππάκη-Warburton & Σπυρόπουλος 2006).

³¹ Βλ. επίσης Τσαγγαλίδη (2001) και τη συζήτηση στους Σπυρόπουλος & Τσαγγαλίδης (2005).

να/ας + συντελεσμένος μη παρελθοντικός (Συντελεσμένη υποτακτική)
 να/ας + συντελεσμένος παρελθοντικός

- (181) θα + μη συνοπτικός μη παρελθοντικός (Μη συνοπτικός μέλλοντας)
 θα + μη συνοπτικός παρελθοντικός (Δυνητική)
 θα + συνοπτικός μη παρελθοντικός (Συνοπτικός μέλλοντας)
 θα + συνοπτικός παρελθοντικός
 θα + συντελεσμένος μη παρελθοντικός (Συντελεσμένος μέλλοντας)
 θα + συντελεσμένος παρελθοντικός (Συντελεσμένη δυνητική)

Στη συνέχεια παρατίθενται ενδεικτικά τα εγκλιτικά συντάγματα του ρήματος *ιδρύω* της 1ης συζυγίας, χωρίς την κλίση τους καθώς έχει ήδη παρουσιαστεί για κάθε τύπο παραπάνω:

(182) Ενεργητική

ΧΡΟΝΟΣ	ΟΨΗ	ΕΓΚΛΙΤΙΚΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑ	
		ΟΡΙΣΤΙΚΗ	ΥΠΟΤΑΚΤΙΚΗ
ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝ	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ	(δε) (θα) ιδρίο	na (min) ιδρίο
	ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ	(δε) (θα) ιδρίσο	na (min) ιδρίσο
	ΣΥΝΤΕΛΕΣΜΕΝΗ	(δε) (θα) έχο ιδρίσι	na (min) έχο ιδρίσι
ΠΑΡΕΛΘΟΝ	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ	(δε) (θα) ιδρία	na (min) ιδρία
	ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ	(δε) (θα) ιδρίσα	na (min) ιδρίσα
	ΣΥΝΤΕΛΕΣΜΕΝΗ	(δε) (θα) ίχα ιδρίσι	na (min) ίχα ιδρίσι

(183) Παθητική

ΧΡΟΝΟΣ	ΟΨΗ	ΕΓΚΛΙΤΙΚΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑ	
		ΟΡΙΣΤΙΚΗ	ΥΠΟΤΑΚΤΙΚΗ
ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝ	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ	(δε) (θα) ιδρίομε	na (min) ιδρίομε
	ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ	(δε) (θα) ιδρίθό	na (min) ιδρίθό
	ΣΥΝΤΕΛΕΣΜΕΝΗ	(δε) (θα) έχο ιδρίθι	na (min) έχο ιδρίθι
ΠΑΡΕΛΘΟΝ	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ	(δε) (θα) ιδρίομυνα	na (min) ιδρίομυνα
	ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ	(δε) (θα) ιδρίθικα	na (min) ιδρίθικα
	ΣΥΝΤΕΛΕΣΜΕΝΗ	(δε) (θα) ίχα ιδρίθι	na (min) ίχα ιδρίθι

3.2.3.3. Σύγκριση ρηματικής μορφολογίας Ρωσικής-Ελληνικής (Γιώργος Κοτζόγλου)

Στην υποενότητα αυτή θα εξετάσουμε συγκριτικά τα βασικά χαρακτηριστικά των συστημάτων ρηματικής μορφολογίας της Ελληνικής και της Ρωσικής. Όπως φαίνεται από τον παρακάτω πίνακα, οι κατηγορίες που πραγματώνονται στις δύο αυτές γλώσσες είναι σε μεγάλο βαθμό κοινές:

(184)

	Ρωσική	Ελληνική
ΧΡΟΝΟΣ	παρελθόν παρόν μέλλον	παρελθόν μη παρελθόν μέλλον

ΟΨΗ	μη συνοπτική συνοπτική	μη συνοπτική συνοπτική συντελεσμένη
ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ	πρόσωπο (1-2-3) αριθμός (ενικός – πληθυντικός) γένος (αρσενικό-θηλυκό-ουδέτερο)	πρόσωπο (1-2-3) αριθμός (ενικός – πληθυντικός)
ΦΩΝΗ	ενεργητική αυτοπαθής - παθητική	ενεργητική παθητική
ΕΓΚΛΙΣΗ	οριστική υποτακτική - υποθετική προστακτική	οριστική υποτακτική προστακτική
ΑΚΛΙΤΟΙ ΜΗ ΠΑΡΕΜΦ. ΤΥΠΟΙ	απαρέμφατο επιρρηματική μετοχή - γερούνδιο	άκλιτος ρηματικός τύπος σε /-i/ γερούνδιο
ΚΛΙΤΕΣ ΜΕΤΟΧΕΣ	ενεργητική παροντικού ενεργητική παρελθοντικού παθητική παροντικού παθητική παρελθοντικού	παθητική

3.2.3.3.1. Όψη

Οι αρκετές ομοιότητες αλλά και οι σημαντικές διαφορές στο σύστημα όψης της Ρωσικής και της Ελληνικής είναι προφανείς από τη σύγκριση των αντίστοιχων υποενοτήτων.

Κατ' αρχάς, κοινός παρονομαστής στο ρηματικό σύστημα των δύο γλωσσών είναι ο κομβικός ρόλος που διαδραματίζει η γραμματική κατηγορία της όψης. Η διάκριση συνοπτικής - μη συνοπτικής όψης (η μόνη οψιακή διάκριση στη Ρωσική, η μόνη μορφολογικά εκφραζόμενη με μονολεκτικούς τύπους οψιακή διάκριση στην Ελληνική) έχει προτεραιότητα έναντι της μορφολογικής πραγμάτωσης των υπόλοιπων ρηματικών κατηγοριών. Η προτεραιότητα αυτή στη μεν Ελληνική δηλώνεται βάσει της εγγύτητας των οψιακών μορφημάτων με το ρηματικό θέμα: τα επιθήματα όψης προσαρτώνται εγγύτερα στο ρηματικό θέμα απ' ότι τα αντίστοιχα επιθήματα χρόνου, φωνής, συμφωνίας προσώπου, κτλ. ενώ δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις υποκατάστασης (suppletion), βλ. (145).

Αντίστοιχα, στη Ρωσική η σπουδαιότητα του γραμματικού χαρακτηριστικού της όψης, και η προτεραιότητα της πραγμάτωσης της μορφολογίας όψης έναντι των υπολοίπων κατηγοριών της ρηματικής μορφολογίας φαίνεται στο ότι η δήλωση της όψης αποτελεί λεξικό χαρακτηριστικό του κάθε ρήματος και επιτυγχάνεται (όταν δεν έχουμε εγγενώς μη συνοπτική όψη) με τη χρήση παραγωγικών προθημάτων και επιθημάτων (βλ. υποενοτήτα 3.2.3.1.1.). Στη Ρωσική, όπως και στην Ελληνική, παρατηρούνται περιορισμένα φαινόμενα υποκατάστασης κατά τη δημιουργία διακριτών οψιακών τύπων συνοπτικής/μη συνοπτικής όψης (βλ. (76) και (145)). Επίσης, παρατηρείται το φαινόμενο ουδετεροποίησης της μορφολογικής διάκρισης συνοπτικής/μη συνοπτικής όψης σε περιορισμένα, είναι η αλήθεια, περιβάλλοντα (πρβ. τα παραδείγματα (83) και (146)).

Ωστόσο, πέρα από αυτές τις ομοιότητες, τα συστήματα ρηματικής όψης των δύο γλωσσών χαρακτηρίζονται και από αρκετές διαφορές, οι οποίες θα ήταν δυνατόν να δημιουργήσουν δυσκολίες στη διδασκαλία της καθεμιάς από αυτές ως ξένης γλώσσας.

Κατ' αρχάς, σε αντίθεση με τη Ρωσική, μολονότι η μονολεκτική οψιακή διάκριση στην Ελληνική είναι διμερής (συνοπτική-μη συνοπτική), στην πραγματικότητα η Ελληνική διακρίνει και ένα τρίτο είδος όψης: τη συντελεσμένη. Οι τύποι της συντελεσμένης όψης σχηματίζονται με τη βοήθεια του βοηθητικού ρήματος *έχω* (βλ. (172)). Η αναγνώριση αυτού του τρίτου είδους όψης είναι δυνατόν να δημιουργήσει προβλήματα στον ρωσόφωνο μαθητή της Ελληνικής, καθώς οι λειτουργίες που δηλώνονται με την όψη αυτή στην Ελληνική (δηλαδή η σημασία της συντελεσμένης/ολοκληρωμένης ενέργειας) εκχωρούνται στις άλλες δύο όψεις (ιδίως δε στη συνοπτική) στα συντάγματα της Ρωσικής. Έτσι, κατά την εκμάθηση της Ελληνικής ως ξένης γλώσσας, ομιλητές με μητρική τη Ρωσική θα πρέπει να μάθουν να αναγνωρίζουν την αντίθεση συνοπτικής-συντελεσμένης οψιακής σημασίας, η οποία αντίθεση δεν έχει μορφολογική πραγμάτωση στη Ρωσική, και να εκφράζουν τις αντίστοιχες λειτουργίες με τα δύο διαφορετικά είδη όψης της Ελληνικής. Η δυσκολία επιτείνεται από το γεγονός ότι τα συντάγματα συντελεσμένης όψης της Ελληνικής αποτελούνται από ένα μέρος (αυτό του άκλιτου ρηματικού τύπου σε /-i/ το οποίο σχηματίζεται *ήδη* από τη συνοπτική όψη του αντίστοιχου ρήματος. Ο ρωσόφωνος ομιλητής της Ελληνικής θα πρέπει να έχει κατά νου ότι η εμφάνιση συνοπτικής όψης στον άκλιτο τύπο σε /-i/, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει στη γλώσσα του, δεν απαλλάσσει τα συντάγματα συντελεσμένης όψης της Ελληνικής από την υποχρέωση της δήλωσης αυτής της όψης μέσω του βοηθητικού ρήματος *έχω*.

Ένα αντίστροφο πρόβλημα αντιμετωπίζει ο ελληνόφωνος μαθητής της Ρωσικής. Όπως σημειώσαμε στην υποενότητα 3.2.3.1.1. η μέθοδος δήλωσης της οψιακής διάκρισης στη Ρωσική είναι εν πολλοίς ιδιοσυγκρασιακή και επιτελείται με τη βοήθεια προθηματοποίησης και επιθηματοποίησης στο Λεξικό. Επομένως, ο εντοπισμός και η χρήση του κατάλληλου προθήματος ή επιθήματος για τον σχηματισμό των οψιακών δυάδων τύπων των διαφόρων ρημάτων ενδέχεται να δημιουργήσει προβλήματα σε ομιλητές γλωσσών στις οποίες η διάκριση όψης αποτελεί μέρος της κλιτικής μορφολογίας και είναι σε μεγάλο βαθμό προβλέψιμη. Με άλλα λόγια, ο τρόπος σχηματισμού των διαφόρων τύπων όψης των ρημάτων είναι πολύ πιο προβλέψιμος στην Ελληνική, όπου η δήλωση της όψης υπακούει σε κανονικότητες (κατά κανόνα, αν αφήσουμε στο περιθώριο περιπτώσεις υποκατάστασης, όπως αυτές στο (145)) έρχεται σε αντίθεση με τον πολύ πιο περίπλοκο αντίστοιχο σύστημα της Ρωσικής.

Ως προς τη διαπλοκή όψης και χρόνου παρατηρούμε μια μορφολογική αντίθεση ανάμεσα στις γλώσσες, η οποία όμως καταλήγει σε σημασιολογική σύγκλιση. Πιο συγκεκριμένα, η Ελληνική δε διαθέτει μονολεκτικό τύπο οριστικής με τα χαρακτηριστικά [-παρελθον, +συνοπτικό]. Ο τύπος *ιδρίσο* (152) χρησιμοποιείται μόνο σε συντάγματα με τα μόρια *θα*, *να* και *ας*, όπου όμως δηλώνει ταυτόχρονα και κάποια έγκλιση ή τροπικότητα. Σημασιολογική συνέπεια αυτού είναι ο τύπος [-παρελθον, -συνοπτικό], ο οποίος προκειμένου για την οριστική ονομάζεται *ενεστώτας*, να χρησιμοποιείται για τη δήλωση τόσο των ενεργειών με σημασία μη συνοπτικής όσο και των ενεργειών με τη σημασία συνοπτικής όψης στην Ελληνική (συνήθως, βέβαια, στην τελευταία περίπτωση η συνοπτική ερμηνεία πρέπει να ευνοείται και από το περιεχόμενο ή και από άλλους λεξικούς δείκτες). Η Ρωσική, αντίθετα, σχηματίζει μορφολογικό τύπο οριστικής με τα χαρακτηριστικά [-παρελθον, -συνοπτικό], τον τύπο *ρο'ubl'u / полиблн* 'αγαπήσω' (134). Ωστόσο, κατά ενδιαφέροντα τρόπο ο τύπος αυτός δεν έχει χρήση παροντική, αλλά δηλώνει συνοπτική πράξη στο μέλλον και, επομένως, ο 'χρόνος' αυτός (με την παραδοσιακή έννοια) καλείται *Συνοπτικός Μέλλοντας*. Το σημασιολογικό αποτέλεσμα είναι αντίστοιχο, επομένως, με αυτό που παρατηρούμε στην Ελληνική: Ο μορφολογικός τύπος με τα μορφολογικά χαρακτηριστικά [-παρελθόν, -συνοπτικό]

αποτελεί τον μόνο σημασιολογικά παροντικό τύπο της οριστικής και, επομένως, σε αυτόν εκχωρούνται και οι χρήσεις της συνοπτικής όψης.

Περαιτέρω δυσκολίες ενδέχεται να δημιουργούνται από τη συγκεκριμένη χρήση ορισμένων οψιακών τύπων σε χρονικά εξαρτημένα συντακτικά περιβάλλοντα (όπως στις περιπτώσεις των εξαρτημένων προτάσεων με υποτακτική σε δομές υποχρεωτικής ταυτοπροσωπίας). Καθώς το ζήτημα αυτό, όμως, είναι περισσότερο συντακτικό παρά μορφολογικό, το εξετάζουμε στο κεφάλαιο της Σύνταξης (υποενότητα 4.3.3).

3.2.3.3.2. Χρόνος

Τόσο η Ελληνική όσο και η Ρωσική διακρίνουν μορφολογικά τρεις χρόνους: Παροντικό, παρελθοντικό και μελλοντικό. Ωστόσο, η ακριβής διάκριση της μορφολογικής δήλωσης των χρόνων αυτών διαφέρει ανάμεσα στις γλώσσες. Στην Ελληνική η βασική διάκριση είναι μεταξύ τύπων του παρελθοντικού (που παράγονται με αναβιβασμό του τόνου στην προπαραλήγουσα –βλ. όμως Spyrgopoulos & Revithiadou 2009 και τη σχετική συζήτηση στην υποενότητα 3.2.3.2.2.4.). Στη συνέχεια, η διάκριση μέλλοντα – μη μέλλοντα στην Ελληνική πραγματοποιείται με τη χρήση του μορίου *θα* για τον μέλλοντα έναντι της έλλειψης του για τον ενεστώτα. Αντιστοίχως, η βασική μορφολογική χρονική διάκριση στη Ρωσική είναι μεταξύ παρελθοντικού και μη παρελθοντικού. Ο παρελθοντικός δηλώνεται στη Ρωσική με το μόρφημα /-l-/ και χαρακτηρίζεται από την εμφάνιση μετοχικών τύπων οι οποίοι κλίνονται για γένος και αριθμό (αλλά όχι πρόσωπο).

Η τελευταία αυτή ιδιότητα ενδέχεται να δημιουργεί εκατέρωθεν προβλήματα στους ομιλητές των δύο γλωσσών. Είναι, δηλαδή, αναμενόμενο οι ελληνόφωνοι ομιλητές της Ρωσικής ως ξένης γλώσσας να προσπαθούν να σχηματίσουν παρελθοντικούς τύπους με ορατή μορφολογία κλίσης προσώπου ξεχνώντας τη δήλωση του γένους (η οποία δεν έχει μορφολογική πραγμάτωση στο ρηματικό σύστημα της Ελληνικής), ενώ οι ρωσόφωνοι ομιλητές της Ελληνικής ως ξένης γλώσσας αναμένεται να αντιμετωπίζουν το αντίστροφο πρόβλημα.

3.2.3.3.3. Έγκλιση

Η τριμερής διάκριση έγκλισης (οριστική – υποτακτική – προστακτική) υφίσταται και στις δύο γλώσσες. Μάλιστα, και στις δύο γλώσσες η κεντρική διάκριση είναι εκείνη μεταξύ προστακτικής – μη προστακτικής. Στην Ελληνική, η διάκριση αυτή βασίζεται στο γεγονός ότι η προστακτική διαθέτει διαφορετικά καταληκτικά επιθήματα για την προστακτική (142) αλλά και το ότι οι τύποι της προστακτικής δεν δέχονται άρνηση (η Ελληνική δε διαθέτει αρνητικές προστακτικές). Αντιστοίχως, οι τύποι της προστακτικής στη Ρωσική σχηματίζονται με το μόρφημα /-ϕ/ ~ /-i-/ (βλ. (133)) και διακριτές καταλήξεις συμφωνίας προσώπου και αριθμού σε σχέση με τις άλλες εγκλίσεις (125). Επίσης, οι τύποι της προστακτικής τόσο στην Ελληνική όσο και στη Ρωσική διατηρούν την οψιακή διάκριση συνοπτικού – μη-συνοπτικού (íðrise – íðrie / rešaj / rešaj 'λύνε' – reši / reši 'λύσε'). Κοινό χαρακτηριστικό και των δύο γλωσσών αποτελεί το γεγονός ότι η υποτακτική σχηματίζεται περιφραστικά: στην Ελληνική, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, η υποτακτική σχηματίζεται με τη βοήθεια των μορίων *να* και *ας*, ενώ στη Ρωσική με το άκλιτο μόριο *by* / *бы*.

Ωστόσο, ανάμεσα στα εγκλιτικά συστήματα των δύο γλωσσών υφίστανται και ορισμένες σημαντικές διαφορές. Κατ' αρχάς, οι κλιτοί τύποι υποτακτικής της Ρωσικής είναι μετοχικοί τύποι, οι οποίοι κλίνονται μόνο για γένος και αριθμό, ενώ οι τύποι υποτακτικής της Ελληνικής είναι πλήρως παρεμφατικοί. Επίσης, η Ρωσική διαθέτει μόνο δύο τύπους υποτακτικής, ενώ στην Ελληνική είναι

εφικτός ο συνδυασμός του μορίου της υποτακτικής *na* με όλους τους μονολεκτικούς τύπους μη προστακτικής (152-153, 174) με αποτέλεσμα τη δημιουργία διαφορετικών συνταγμάτων με διακριτές τροπικές λειτουργίες (182-183).

3.2.3.3.4. Φωνή

Και οι δύο γλώσσες διαθέτουν τη βασική διάκριση ενεργητικής – μη ενεργητικής φωνής. Στην Ελληνική η ενεργητική φωνή είναι το μη χαρακτηρισμένο μέλος του ζεύγους, ενώ η παθητική φωνή δηλώνεται μορφολογικά είτε με μορφήματα-κρεμάστρα (157) είτε με διακριτές καταλήξεις συμφωνίας προσώπου και αριθμού (σύνολα 3, 4 και 6 των παραδειγμάτων (141-142)). Αντίθετα, στη Ρωσική η διάκριση της παθητικής-αυτοπαθούς φωνής πραγματοποιείται μέσω του επιθήματος /-s'a/ (-сѧ) για το αρσενικό γένος και /-s'/ (-сѡ) για το θηλυκό, το οποίο μάλιστα επικολλάται στο θέμα στα δεξιά των καταλήξεων συμφωνίας προσώπου και αριθμού.

3.2.3.3.5. Συζυγία

Η διάκριση των δύο συζυγιών εδράζεται σε διαφορετικά μορφολογικά χαρακτηριστικά στις δυο γλώσσες. Στην Ελληνική οι συζυγίες διακρίνονται με βάση τη θέση του τόνου στον μη συνοπτικό μη παρελθοντικό τύπο (ενεστώτας), δηλ. ο τόνος πέφτει στο θέμα στην 1η συζυγία και στο θεματικό φωνήεν της κατάληξης στη 2η συζυγία, ενώ υπάρχει και ένας αριθμός ρημάτων ο οποίος δε διαθέτει κάποιο θεματικό φωνήεν στην κατάληξη (3η συζυγία ή συνηρημένα ρήματα). Στη Ρωσική οι συζυγίες διακρίνονται με βάση το είδος του θεματικού φωνήεντος στα πρόσωπα της οριστικής του ενεστώτα (πλην του 1Εν και του 3Πλ). Η /i/-συζυγία (παραδοσιακή ονομασία: Δεύτερη/2η συζυγία) έχει θεματικό φωνήεν το [i], ενώ η /e/-συζυγία (παραδοσιακή ονομασία: Πρώτη/1η συζυγία) έχει θεματικό φωνήεν το [e].

3.2.3.3.6. Συμφωνία προσώπου και αριθμού

Τόσο η Ρωσική όσο και η Ελληνική διαθέτουν πλούσια μορφολογία για τη δήλωση της συμφωνίας προσώπου και αριθμού του υποκειμένου. Η μεν Ελληνική διαθέτει διακριτές καταλήξεις για πρόσωπο και αριθμό για όλους τους τύπους οριστικής και υποτακτικής, ενώ διαθέτει καταλήξεις και για το 2Εν και 2Πλ πρόσωπο της προστακτικής. Η Ρωσική διαθέτει διακριτές καταλήξεις προσώπου και αριθμού για τους μη παρελθοντικούς τύπους της οριστικής. Οι τύποι του παρελθοντικού και της υποτακτικής είναι μετοχικοί τύποι οι οποίοι κλίνονται για αριθμό (ενικό-πληθυντικό) και, προκειμένου για τον ενικό αριθμό, και για γένος (αρσενικό-θηλυκό-ουδέτερο).

3.2.3.3.7. Απαρέμφατο και μετοχές (& γερούνδιο)

Η Ρωσική σχηματίζει τύπους απαρεμφάτου, το οποίο μάλιστα δηλώνει και τη διάκριση όψης (συνοπτική-μη συνοπτική). Η Ελληνική, αντίθετα, δε διαθέτει απαρέμφατο με την παραδοσιακή έννοια του όρου (ως ρηματικό τύπο που να μπορεί να αποτελεί τον κατηγορηματικό πυρήνα εξαρτημένων συμπληρωματικών προτάσεων). Μη παρεμφατικός τύπος ο οποίος συμμετέχει στη δημιουργία των συνταγμάτων της Ελληνικής είναι ο άκλιτος τύπος 3Εν προσώπου συνοπτικής όψης, ο οποίος χρησιμοποιείται για την κατασκευή των συντελεσμένων 'χρόνων' του ρήματος της Ελληνικής μαζί με το βοηθητικό ρήμα *έχω* (174).

Μη παρεμφατικοί τύποι είναι και οι τύποι των επιρρηματικών μετοχών/γερούνδιων τα οποία διαθέτουν οι δύο γλώσσες. Πρόκειται για τύπους που έχουν ιδίως τη λειτουργία επιρρημάτων. Η Ελληνική διαθέτει γερούνδια ενεργητικής φωνής και μη συνοπτικής όψης, τα οποία ερμηνεύονται συνήθως ως χρονικά ή τροπικά (για τη συντακτική τους λειτουργία και τις ιδιότητές τους βλ. κεφ. Σύνταξη, υποενότητες 4.3.2. και 4.3.3.), ενώ η Ρωσική διαθέτει τύπους γερούνδιων τόσο συνοπτικής όσο και μη συνοπτικής όψης (131-132).

Τόσο η Ελληνική όσο και η Ρωσική διαθέτουν κλιτές (επιθετικές) μετοχές. Η μετοχή της Ελληνικής είναι μετοχή παθητικής φωνής. Στη Ρωσική οι επιθετικές μετοχές καθορίζονται από τα χαρακτηριστικά [+/-παρελθόν] και [+/-ενεργητική φωνή]. Τα δυαδικά αυτά χαρακτηριστικά οδηγούν σε τέσσερις τύπους επιθετικών (κλιτών) μετοχών: (α) *επιθετική ενεργητική μετοχή παρελθοντικού*, (β) *επιθετική παθητική μετοχή παρελθοντικού*, (γ) *επιθετική ενεργητική μετοχή παροντικού (ή ενεστώτα)*, (δ) *επιθετική παθητική μετοχή παροντικού (ή ενεστώτα)*.

3.2.3.3.8. Γενική παρατήρηση στη σύγκριση των συστημάτων ρηματικής μορφολογίας Ρωσικής – Ελληνικής

Μια γενική δυσκολία στην εκμάθηση της ρηματικής μορφολογίας της Ελληνικής από ρωσόφωνους ομιλητές δημιουργεί το γεγονός ότι η μορφολογική πραγμάτωση των περισσότερων ρηματικών μορφημάτων της Ελληνικής γίνεται με εκτεταμένη χρήση μορφημάτων-κρεμάστρα, μέσω συγχώνευσης δηλαδή (βλ. ενδεικτικά (141-143), (147-149)). Το γεγονός ότι οι περισσότερες από τις αντίστοιχες μορφολογικές διακρίσεις πραγματώνονται αναλυτικά στη Ρωσική αποτελεί πρόβλημα για τους ρωσόφωνους μαθητές της Ελληνικής.

3.2.3.3.9. Αντιστοιχία ρηματικών τύπων και συντάγμάτων

Στον παρακάτω πίνακα αντιστοιχίζονται οι ρηματικοί τύποι/συντάγματα των δύο γλωσσών με βάση τα γραμματικά χαρακτηριστικά τους.

(185) Οι παρεμφατικοί τύποι και συντάγματα

ΕΓΚΛΙΣΗ	ΧΡΟΝΟΣ	ΟΨΗ	Ρωσική	Ελληνική
ΟΡΙΣΤΙΚΗ	ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝ	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ	d'elaju / делаю 'κάνω'	πλένω
		ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ	sd'elaju / сделаю (σημασία μέλλοντα)	πλύνω
		ΣΥΝΤΕΛΕΣΜΕΝΗ	-	έχω πλύνει
	ΠΑΡΕΛΘΟΝ	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ	d'elal / делал	έπλενα
		ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ	sd'elal/ сделал	έπλυνα
		ΣΥΝΤΕΛΕΣΜΕΝΗ	-	είχα πλύνει
ΥΠΟΤΑΚΤΙΚΗ	ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝ	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ: d'elal by/ делал бы ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ: sd'elal by/ сделал бы	να πλένω
		ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ		να πλύνω
		ΣΥΝΤΕΛΕΣΜΕΝΗ		να έχω πλύνει
	ΠΑΡΕΛΘΟΝ	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ		να έπλενα

		ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ		να έπλυνα
		ΣΥΝΤΕΛΕΣΜΕΝΗ		να είχα πλύνει
ΜΕΛΛΟΝ	ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝ	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ	budu d'elat' / буду делать	θα πλένω
		ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ	χρήση συνοπτικού μη παρελθοντικού	θα πλύνω
		ΣΥΝΤΕΛΕΣΜΕΝΗ	-	θα έχω πλύνει
	ΠΑΡΕΛΘΟΝ	ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ	-	θα έπλενα
		ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ	-	θα έπλυνα
		ΣΥΝΤΕΛΕΣΜΕΝΗ	-	θα είχα πλύνει
ΠΡΟΣΤΑΚΤΙΚΗ		ΜΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ	d'elaj/ делай	πλένε
		ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ	sd'elaj/ сделай	πλύνε

(186) Οι μη παρεμφατικοί τύποι και συντάγματα

	Ρωσική	Ελληνική
ΜΗ ΠΑΡΕΜΦΑΤΙΚΟΣ	-	πλύνει
ΓΕΡΟΥΝΔΙΟ	d'elaja (Μη Συν) / sd'élan (Συν) делая / сделав	πλένοντας
ΑΠΑΡΕΜΦΑΤΟ	d'elat' (Μη Συν) / sd'elat' (Συν) делать / сделать	-

3.3. Παραγωγή (Γιώργος Μαρκόπουλος & Ανθή Ρεβυθιάδου)

3.3.1. Εισαγωγή

Με τον όρο *παραγωγή* (derivation) αναφερόμαστε στη διαδικασία κατά την οποία συνδυάζεται ένα θέμα με ένα παραγωγικό πρόσφυμα και η οποία έχει ως αποτέλεσμα τον σχηματισμό μιας νέας λέξης. Το θέμα στο οποίο προσκολλάται το παραγωγικό πρόσφυμα ονομάζεται *βάση* (base), ενώ το αποτέλεσμα της διαδικασίας, η καινούρια δηλαδή λέξη, λέγεται *παράγωγο* (derivative). Ανάλογα με το αν το παραγωγικό μόρφημα τοποθετείται πριν ή μετά τη βάση ονομάζεται *πρόθημα* (prefix) ή *επίθημα* (suffix)³² και, αντίστοιχα, η παραγωγική διαδικασία χαρακτηρίζεται ως *προθηματοποίηση* (prefixation) ή *επιθηματοποίηση* (suffixation). Τη διάκριση αυτή θα ακολουθήσουμε και στις υποενότητες 3.3.2 και 3.3.3 για την περιγραφή των παραγωγικών μηχανισμών στη Ρωσική και την Ελληνική.

³² Εκτός από τα προθήματα και τα επιθήματα, υπάρχουν δύο ακόμα κατηγορίες προσφυσμάτων, τα *ενθήματα* (infixes) και τα *περιθήματα* (circumfixes), τα οποία, ωστόσο, καθώς απουσιάζουν από την παραγωγική μορφολογία της Ρωσικής και της Ελληνικής, δε θα μας απασχολήσουν στο πλαίσιο αυτής της παρουσίασης.

3.3.2. Η παραγωγή στη Ρωσική

3.3.2.1. Επιθηματοποίηση

Τα παραδείγματα που ακολουθούν προέρχονται από τον Cubberley (2002: 287-300) και συγκροτούν έναν αντιπροσωπευτικό κατάλογο των περιπτώσεων επιθηματοποίησης στη Ρωσική. Τα επιθήματα που παρουσιάζονται ομαδοποιούνται σύμφωνα με τη σημασιολογική πληροφορία που φέρουν, το είδος δηλαδή της σημασιακής σχέσης που αναπτύσσουν ανάμεσα στη βάση και την παράγωγη λέξη. Οργανώνονται επίσης ανάλογα με τη γραμματική κατηγορία τόσο της βάσης στην οποία προστίθενται όσο και της λέξης που παράγουν.

Ένα χαρακτηριστικό που εξετάζεται είναι η τονική ιδιότητα των επιθημάτων.³³ Έχουμε ήδη αναφερθεί στις εγγενείς ιδιότητες που φέρει κάθε μόρφημα ως προς τον τόνο (κεφ. Φωνολογία, ενότητα 2.5.) και έχουμε διακρίνει τα μορφήματα της Ρωσικής σε τονικά, ατονικά, προτονικά και μετατονικά. Με βάση αυτή τη διάκριση και τη συγκεκριμένη κατηγορία στην οποία ανήκει το παραγωγικό μόρφημα σε κάθε περίπτωση, μπορούμε να ερμηνεύσουμε τη θέση του τόνου στην παράγωγη λέξη.³⁴ Έτσι, στο πρώτο από τα ακόλουθα παραδείγματα, το επίθημα, καθώς είναι τονικό, επιβάλλει τον τόνο του και στην παράγωγη λέξη (*moskv-îč-∅* *москвич*), ενώ στη δεύτερη περίπτωση το παράγωγο τονίζεται στην αριστερότερα κείμενη συλλαβή (*ρύτ-ν'ík-∅* *путник*), καθώς τόσο το επίθημα όσο και το ουσιαστικό της βάσης είναι ατονικά.

3.3.2.1.1. Ουσιαστικά παράγωγα από ουσιαστικά

1. Ουσιαστικά που φέρουν το χαρακτηριστικό [+ανθρώπινο]

α. Αρσενικά

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-îč-∅	Москва moskv-á 'Μόσχα'	москвич moskv'-îč-∅ 'Μοσχοβίτης'
-ν'ík	путь rut'-∅ 'δρόμος'	путник ρύτ-ν'ík-∅ 'ταξιδιώτης'

³³ Ο χαρακτηρισμός των μορφημάτων ως προς τις εγγενείς τονικές τους ιδιότητες αποκλίνει σε ορισμένες περιπτώσεις από αυτόν που κάνει ο Cubberley λόγω διαφορετικής θεωρητικής ανάλυσης (βλ. Cubberley 2002: 287). Άλλωστε ο Cubberley επιχειρεί περισσότερο μια περιγραφή των τάσεων που παρατηρούνται ως προς τον τόνο (Cubberley 2002: 278), χωρίς να επιμένει σε έναν ακριβή προσδιορισμό των μορφημάτων με βάση το εγγενές τονικό τους σημάδι.

³⁴ Όσον αφορά τα σύμβολα που χρησιμοποιούνται για την περιγραφή της τονικής ιδιότητας των μορφημάτων, ο τόνος «´» δηλώνει τη συλλαβή η οποία φέρει εγγενές τονικό σημάδι στα τονικά μορφήματα, ενώ το σύμβολο «^», ανάλογα με το αν τοποθετείται πριν ή μετά το μόρφημα, δηλώνει προτονική ή μετατονική ιδιότητα, αντίστοιχα.

β. Θηλυκά

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-n'ic-a	учитель učit'el'-ø 'δάσκαλος'	учительница učit'el'-n'ic-a 'δασκάλα'
-ix-a	слон slón-ø 'ελέφαντας'	слониха slon'-ix-a 'ελεφαντίνα'

2. Ουσιαστικά που δηλώνουν αντικείμενα σχετικά με τη βάση

α. Αντικείμενα που μοιάζουν με το αντικείμενο που δηλώνει η βάση

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-(o)k^-ø	язык jazyk-ø 'γλώσσα'	язычок jazyč-(o)k-ø 'γλώσσα (παπουτσιού)'
-^ (o)k-a	голова golón-á 'κεφάλι'	головка golón-k-a ³⁵ 'κεφάλι (καρφίτσας)'

β. Αντικείμενα των οποίων η λειτουργία ορίζεται από το αντικείμενο που δηλώνει η βάση

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-n'ik-	чай čaj-ø 'τσάι'	чайник čaj-n'ik 'τσαγιέρα'
-išč-o	топор topor-ø 'τσεκούρι'	топорище topor'-išč-e 'λαβή τσεκουριού'

γ. Μεγεθυντικά

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-išč-o	город górod 'πόλη'	городище gorod'-išč-e ³⁶ 'μεγάλη πόλη'

³⁵ Σύμφωνα με τον Cubberley (2002), ο τόνος σε αυτήν την περίπτωση τοποθετείται στην τελευταία συλλαβή του θέματος, επομένως κάνουμε λόγο για προτονικό επίθημα. Διαφορετική ανάλυση προτείνει η Melvold (1990: 164-166), σύμφωνα με την οποία το επίθημα είναι τονικό και, καθώς περιέχει yer που δεν πραγματώνεται φωνηεντικά, ο εγγενής του τόνος πραγματώνεται μέσω κανόνα στο προηγούμενο φωνήεν.

³⁶ Το επίθημα -išč- είναι τονικό, ωστόσο συνήθως δεν επιβάλλει τον τόνο του, επιτρέποντας στο λεξικό μόρφημα να διατηρήσει τον εγγενή τονισμό του (βλ. και κεφ. Φωνολογία, ενότητα 2.5). Στη συγκεκριμένη περίπτωση, το λεξικό μόρφημα είναι ατονικό και, επομένως, ο τόνος βρίσκεται στο επίθημα.

-ín-a	дом dom-∅ 'σπίτι'	домина dom'-ín-a 'μεγάλο σπίτι'
-------	-------------------------	---------------------------------------

δ. Υποκοριστικά

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-(ο)k [^] -∅	город górod 'πόλη'	городок gorod-(ο)k-∅ 'μικρή πόλη'
-ík-∅	дом dom-∅ 'σπίτι'	домик dom'-ík 'μικρό σπίτι'
-όν(ο)k-∅	слон slon-∅ 'ελέφαντας'	слонёнок slon'-όν(ο)k-∅ 'ελεφαντάκι'
-úšk-a	изба izb-á 'καλύβα'	избушка izb-úšk-a 'καλυβούλα'
-išk-o	солнце sólns-e 'ήλιος'	солнышко sóln-yšk-o 'μικρός ήλιος'

3.3.2.1.2. Ουσιαστικά παράγωγα από επίθετα

1. Ουσιαστικά [+ανθρώπινα] που χαρακτηρίζονται από την ιδιότητα που δηλώνει η βάση

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-ač [^] -∅	лихой l'ix-ój 'παράτολμος'	лихач l'ix-ač-∅ 'τολμηρός'
-ύx-a	старый stár-yj 'παλιός'	старуха star-ύx-a 'γριά γυναίκα'

2. Αφηρημένη ιδιότητα

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-izn [^] -a	белый b'él'-yj 'λευκός'	белизна b'eI'-izn-á 'λευκότητα'
- [^] j-o	здоровый zдорón-yj 'υγιής'	здоровье zдорón'-j-e 'υγεία'

3.3.2.1.3. Ουσιαστικά παράγωγα από ρήματα

1. Ουσιαστικά που δηλώνουν το δράστη μιας ενέργειας ή επάγγελμα

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-un [^] -ø	бегать b'ég-at' 'τρέχω'	бегун b'eg-un-ø 'δρομέας'
-(e)c [^] -ø	продовать pro-da-(v)-át' 'πουλώ'	продавец pro-dav'-(e)c-ø 'πωλητής'

2. Αντικείμενο

α. Όργανο, εργαλείο

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-ak [^]	резать r'éz-at' 'κόβω'	резак r'ez-ak-ø 'κόφτης'
-ø-a	пилить p'il'-ít' 'πριονίζω'	пила p'il-ø-á 'πριόνι'

β. Αποτέλεσμα μιας δραστηριότητας³⁷

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-in-a	царапать ca-ráp-at' 'γρατσουνίζω'	царапина ca-ráp'-in-a 'γρατσουνιά'
-ø	записать za-r'is-át' 'γράφω'	запись zá-r'is'-ø 'εγγραφή'

γ. Αφηρημένη δραστηριότητα

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-ót-a	дремать dr'em-át' 'λαγοκοιμάμαι'	дремота dr'em-ót-a 'υπνηλία'
-stv-o	бегать b'ég-at' 'τρέχω'	бегство b'ég-stv-o 'απόδραση'

³⁷ Τα παράγωγα αυτά σχηματίζονται συνήθως από ρηματική βάση συνοπτικής όψης.

δ. Τόπος

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-n'ic-a	молотъ mol-ót' 'αλέθω'	мельница m'él'-n'ic-a 'μύλος'
-l'n'-a	сп-(а)тъ sp-(a)t' 'κοιμάμαι'	спальня spá-l'n'-a 'υπνοδωμάτιο'

3.3.2.1.4. Επίθετα παράγωγα από ουσιαστικά

1. Επίθετα που δηλώνουν σχέση ή ομοιότητα με το αντικείμενο που δηλώνει η βάση

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-iv	правда právd-a 'αλήθεια'	правдивый pravd'-iv-yj 'αληθινός'
-an^	вода vod-á 'νερό'	водяной vod'-an-ój 'υδάτινος'
-ist	пятно p'atn-ó 'στίγμα, βούλα'	пятнистый p'atn'-ist-yj 'στικτός'

2. Επίθετα που δηλώνουν κτήση. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν τρία επιθήματα. Τα δύο (-in και -on) έχουν πλέον μικρή παραγωγικότητα και βρίσκονται συχνά παγιωμένα σε ρωσικά επώνυμα. Το τρίτο (-ij) συνδυάζεται με ουσιαστικά που δηλώνουν ζώα:

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-in	дядя d'ád'-a 'θείος'	дядин d'ád'-in-∅ 'του θείου'
	мама mám-a 'μαμά'	мамин mám'-in-∅ 'της μαμάς'
	Никита n'ik'ít-a 'Νικήτας (αντρικό όνομα)'	Никитин n'ik'ít'-in-∅ 1)'του Νικήτα' 2) επώνυμο

-ov	отец ot'éc-∅ 'πατέρας' Иван Iván-∅ 'Ιβάν (αντρικό όνομα)'	отцов otc-ón-∅ 'του πατέρα' Иванов Iván-on επώνυμο
-(i)j	рыба rýb-a 'ψάρι'	рыбий rýb'-ij-∅ 'από ψάρι'

3.3.2.1.5. Επίθετα παράγωγα από επίθετα

1. Επίθετα που δηλώνουν ομοιότητα

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-íst	шелковый šólk-on-yj 'μεταξωτός'	шелковистый šolk-on'-íst-yj 'μεταξένιος'
-onát	серый s'ér-yj 'γκρι'	сероватый s'er-onát-yj 'γκριζωπός'

2. Μεγεθυντικά (επιτατική σημασία)

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-énn	толстый tólst-yj 'χοντρός'	толстенный tolst'-énn-yj 'πολύ χοντρός'
-úšč	толст tólst-yj 'χοντρός'	толстующий tolst'-úšč-yj 'πολύ χοντρός'

3. Υπερθετικά

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-éjš	нов-ый nón-yj 'καινούριος'	новейший nov-éjš-ij 'ο πιο πρόσφατος'
-(j)ájš	велик v'él'ik 'μεγάλος'	величайший v'el'ič-ájš-ij 'ο πιο μεγάλος'

3.3.2.1.6. Επίθετα παράγωγα από ρήματα

1. Επίθετα που δηλώνουν το χαρακτηριστικό μιας ενέργειας

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-l'iv	говорить gonor'-it' 'μιλώ'	говорливый gonor-l'iv-yj 'ομιλητικός, φλύαρος'
-k	клеить kl'éj-it' 'κολλώ'	клейкий kl'éj-k'-ij 'κολλώδης'

2. Επίθετα σχετικά με την ενέργεια που δηλώνει η βάση

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-l'n-	спать spa-t' 'κοιμάμαι'	спальный spa-l'n-yj 'για ύπνο'
-on^	бегать b'ég-at' 'τρέχω'	беговой b'eg-on-ój 'για τρέξιμο'

3. Επίθετα που δηλώνουν το αποτέλεσμα μιας ενέργειας

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-l	спеть sp'e-t' 'ωριμάζω'	спелый sp'é-l-yj 'ώριμος'
-t	сжать s-ž-at' 'συμπιέζω (Συν)'	сжатый s-žá-t-yj 'συμπιεσμένος'

3.3.2.1.7. Επίθετα παράγωγα από επιρρήματα

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-n'	рано ráno 'νωρίς'	ранний rán'-n'-ij 'πρώιμος'
-žn'	вчера včera 'χθες'	вчерашний včera-žn'-ij 'χθесινός'

3.3.2.1.8. Επίθετα παράγωγα από αριθμητικά

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-n [^]	двое dvoj-e 'δύο'	двойной dvoj-n-ój 'διττός'
-ičn	десять d'es'at'-ø 'δέκα'	десятичный d'es'at'-ičn-ij 'δεκαδικός'

3.3.2.1.9. Ρήματα παράγωγα από ουσιαστικά

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-á	завтрак zántrak 'πρωινό'	завтракать zántrak-a-t' 'τρώω πρωινό'
-ονά	ночь noč 'νύχτα'	ночевать noč-ená-t' 'περνάω τη νύχτα'

3.3.2.1.10. Ρήματα παράγωγα από επίθετα

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-έ	белый b'eI-yj 'άσπρος'	белеть b'eI'-é-t' 'ασπρίζω'
-ά	крепкий kr'erK'-ij 'δυνατός'	крепчать kr'erč-á-t' 'δυναμώνω'

3.3.2.1.11. Ρήματα παράγωγα από ρήματα

Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται περιπτώσεις στις οποίες η αλλαγή του επιθήματος επιφέρει τη μεταβολή ενός ρηματικού χαρακτηριστικού, όπως της όψης (187α) ή προσθέτει στο ρήμα της βάσης ένα επιπλέον σημασιακό χαρακτηριστικό (π.χ. [+θαμιστικό] στο παράδειγμα (187β)):³⁸

(187)	α.	a ~ i	stup-á-t'	ступать	(ΜηΣυν)	
			stup'-ít'	ступить	(Συν)	'πατώ'
	β.	e ~ a-j	v'id'-e-t'	видеть	(ΜηΣυν)	
			v'id-á-t'	видать	(Θαμιστ)	'βλέπω'

³⁸ Βλ. και υποενότητα 3.2.3.1.1.

3.3.2.2. Προθηματοποίηση

Τα προθήματα της Ρωσικής που παρατίθενται στη συνέχεια προέρχονται από τον Cubberley (2002: 279-287). Παρουσιάζονται πρώτα ορισμένα προθήματα που χρησιμοποιούνται για τον σχηματισμό ουσιαστικών και επιθέτων, όπου σημειώνονται ο τύπος του προθήματος και η σημασία του και δίνεται ένα παράδειγμα στο οποίο εμφανίζεται το συγκεκριμένο πρόθημα. Στη συνέχεια εξετάζονται περιπτώσεις προθηματοποίησης στις οποίες το συστατικό της βάσης είναι ρηματικό. Εδώ, πέρα από τη βασική σημασία, δίνεται για κάποια προθήματα και ένα παράδειγμα μεταφορικής χρήσης.

3.3.2.2.1. Προθήματα που σχηματίζουν ουσιαστικά και επίθετα

Πρόθημα	Σημασία	Παράδειγμα
b'ez-/ b'es-	χωρίς	безрукий b'ez-rúk'-ij 'χωρίς χέρια' беспорядок b'es-por'ádok-ø 'αταξία'
do-	πριν	довоенный do-vojén-n-yj 'πριν τον πόλεμο'
ježe-	κάθε	ежедневный ježe-dn'én-n-yj 'καθημερινός'
p'er'e-	ξανά	перерасчёт p'er'e-ras-čót-ø 'επανυπολογισμός'
so-	με, συν-	сотрудник so-trúd-n'ik-ø 'συνεργάτης' современный so-vr'em'-én-n-yj 'σύγχρονος'

3.3.2.2.2. Προθήματα που σχηματίζουν ρήματα

Πρόθημα	Σημασία	Παράδειγμα
v-	μέσα	лить, влить l'i-t' 'χύνω': v-l'i-t' 'χύνω μέσα (Συν)'
vz-	πάνω	лететь, взлететь l'et'-ét' 'πετάω': vz-l'et'-é-t' 'απογειώνομαι (Συν)'
pr'ed-	πριν	вид-еть, предвидеть v'id'-et' 'βλέπω': pr'ed-v'id'-e-t' 'προβλέπω (Συν)'
	μπροστά	став-ить, представить stáv'-it' 'βάζω': pr'ed-stáv'-i-t' 'παρουσιάζω, φαντάζομαι (Συν)'
pro-	διαμέσου	ходить, проходить xod'-it' 'πηγαίνω': pro-xod'-it' 'περνάω (ΜηΣυν)'
	παρελθόν	слушать, прослушать slúš-at' 'ακούω': pro-slúš-a-t' 'χάνω λέξεις, δεν ακούω (Συν)'

3.3.3. Η παραγωγή στην Ελληνική

3.3.3.1. Επιθηματοποίηση

Στην ενότητα αυτή επιχειρείται μια συνοπτική παρουσίαση, μέσα από ενδεικτικά παραδείγματα, των βασικών παραγωγικών επιθημάτων της Ελληνικής με βάση την περιγραφή των Holton et al. (2011). Η παρουσίαση οργανώνεται σε υποενότητες ανάλογα με τη γραμματική κατηγορία των παράγωγων λέξεων και το είδος της σημασιακής πληροφορίας που φέρουν. Αρχικά θα εξεταστούν τα επιθήματα που σχηματίζουν ουσιαστικά, στη συνέχεια αυτά που παράγουν επίθετα και, τέλος, όσα συμμετέχουν στην παραγωγή ρημάτων.

3.3.3.1.1. Παράγωγα ουσιαστικά

1. Ουσιαστικά που φέρουν το χαρακτηριστικό [+ανθρώπινο]

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-áris	kaval-ó	καβαλάρης kaval-áris
-dzís/tsís	taksí	ταξιτζής taksi-dzís
-isa	δúk-as	δούκισσα δúk-isa
-ístas	ρίán-o	πιανίστας pian-ístas
-istís	τραγουῶ-ó	τραγουδιστής τραγουῶ-istís

2. Μεγεθυντικά

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-ára	gól	γκολάρα gol-ára
-áros	skíl-os	σκύλαρος skíl-aros

3. Υποκοριστικά

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-áki	peḍ-í	παιδάκι peḍ-áki
-úla	γát-a	γατούλα gat-úla

4. Ουσιαστικά που δηλώνουν ιδιότητα

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-íla	áspr-os	ασπρίλα aspr-íla
-osíni	kal-ós	καλοσύνη kal-osíni

-^tita	varí-s	βαρύτητα varí-tita
--------	--------	-----------------------

5. Ουσιαστικά που δηλώνουν μια ενέργεια ή το αποτέλεσμα της

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-ma	διανάζ-ο	διάβασμα διάνas-ma
-si	ιδρί-ο	ίδρυση ίδri-si
-simo	tréx-ο	τρέξιμο trék-simo ³⁹

3.3.3.1.2. Παράγωγα επίθετα

Τα επίθετα που σχηματίζονται με ένα από τα παρακάτω παραγωγικά επιθήματα δηλώνουν γενικά την ύπαρξη μιας σχέσης ανάμεσα στην παράγωγη λέξη και το αντικείμενο της βάσης. Η σχέση αυτή μπορεί να εξειδικεύεται σε ορισμένες περιπτώσεις και να αφορά κάποιο συγκεκριμένο χαρακτηριστικό του παράγωγου επιθέτου (για παράδειγμα, το υλικό κατασκευής στα επίθετα ξύλινος, σιδερένιος).

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-(i)áris	zíli-a	ζηλιάρης zili-áris
-(i)átikos	kiriak-í	κυριακάτικος kiriak-átikos
-átos	kéf-i	κεφάλτος kef-átos
-énios	siðer-o	σίδερο siðer-énios
-erós	vamvák-i	βαμβακερός vamvak-erós
-ikos	spít-i	σπιτικός spit-ikós
-imos	nóm-os	νόμμος nóm-imos
-inos	ksíl-o	ξύλινος ksíl-inos
-ísios	kámb-os	καμπίσιος kamb-ísios
-ístikos	agór-i	αγορίστικος agor-ístikos
-úlis	mikr-ós	μικρούλης mikr-úlis
-ulós	ner-ó	νερουλός ner-ulós

³⁹ Για τον ανομοιωτικό κανόνα της τροπής του /x/ σε /k/ βλ. κεφ.Φωνολογία, υποενότητα 2.2.2.

-útsikos	kal-ós	καλούτσικος kal-útsikos
-tós	ktíz-o	κτιστός ktis-tós

3.3.3.1.3. Παράγωγα ρήματα

Επίθημα	Βάση	Παράγωγο
-(i)ázo	ísix-os	ησυχάζω isix-ázo
-éno	ksanθ-ós	ξανθαίνω ksanθ-éno
-áro	serf	σερφάρω serf-áro
-éno	δίσkol-os	δυσκολεύω diskol-éno
-ízo	silav-ί	συλλαβίζω silav-ízo
-óno	pliy-ί	πληγώνω pliy-óno

3.3.3.2. Προθηματοποίηση

Τα περισσότερα παραγωγικά προθήματα της Νέας Ελληνικής προέρχονται από προθέσεις της Αρχαίας Ελληνικής και δεν μπορούν να αποτελέσουν ανεξάρτητες λέξεις σε ελεύθερη μορφή. Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται μέσα από ενδεικτικά παραδείγματα ορισμένα από τα προθήματα που εμφανίζονται συχνότερα στις παραγωγικές διαδικασίες.

Επίθημα	Παράγωγο
ana-	αναπαλαιώνω ana-paleóno ανασχηματισμός ana-sximatismós
andi-	αντιπρόεδρος andi-próedros αντιαθλητικός andi-aθlitikós
apo-	αποποινικοποιώ apo-pinikorió αποσύνθεση apo-sínthesi
dia-	διασυνοριακός dia-sinoriakós διασύνδεση dia-sínðesi

ek-	εκσυγχρονίζω ek-sinchronízo εκλαϊκευτικός ek-laikeftikós
epana-	επανασυνδέω epana-sinδέο επαναδιαπραγμάτευση epana-διaprayμάtefsi
kata-	κατενθουσιάζω kat-enthusiázo κατακόκκινος kata-kókinos
meta-	μεταμοντέρνος meta-modérnos μεταγλώσσα meta-γλώσα
para-	παρατραβάω para-traváo παρακράτος para-krátos
pro-	προπληρώνω pro-pliróno προπολεμικός pro-rolemikós
sin-	συναποτελώ sin-apoteló συνάδελφος sin-áðelfos
iper-	υπερηχητικός iper-ixitikós υπεραγορά iper-aγορά
ipro-	υπολειτουργώ ipro-liturygó υποκατάστημα ipro-katástima

3.3.4. Σύγκριση της παραγωγής στη Ρωσική και στην Ελληνική

Η παρουσίαση στις προηγούμενες υποενότητες των παραγωγικών δομών που διαθέτουν οι δύο γλώσσες καταδεικνύει τον μεγάλο βαθμό σύγκλισης που εμφανίζουν ως προς τους μηχανισμούς παραγωγής νέων λέξεων. Τόσο στη Ρωσική όσο και στην Ελληνική οι δύο βασικές παραγωγικές διαδικασίες είναι η επιθηματοποίηση και η προθηματοποίηση, η χρήση δηλαδή γραμματικών μορφημάτων, τα οποία τοποθετούνται είτε στο δεξί είτε στο αριστερό άκρο μιας ονοματικής ή ρηματικής βάσης για τον σχηματισμό νέων λέξεων. Όπως, μάλιστα, προκύπτει από τους πίνακες των παραγωγικών επιθημάτων, κυρίως όσον αφορά τα παράγωγα ουσιαστικά, οι σημασίες που εκφράζουν οι επιθηματοποιημένες λέξεις εμφανίζουν κοινές κατηγορίες στις δύο γλώσσες. Ένα ακόμη κοινό στοιχείο αφορά τη γραμματική κατηγορία των παράγωγων λέξεων, των προϊόντων

δηλαδή της παραγωγικής διαδικασίας, καθώς και στις δύο γλώσσες μπορούν να δημιουργηθούν μέσω της παραγωγής νέα ουσιαστικά, επίθετα και ρήματα. Καταλήγουμε, λοιπόν, ότι οι παραγωγικές δομές των υπό εξέταση γλωσσών βρίσκονται πολύ κοντά μεταξύ τους. Τα κοινά χαρακτηριστικά που εμφανίζουν παρουσιάζονται σχηματικά στον ακόλουθο πίνακα.

Πίνακας 3. Σύγκριση παραγωγικών δομών Ρωσικής – Ελληνικής

	Ρωσική	Ελληνική
ΚΥΡΙΕΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΕΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ	επιθηματοποίηση προθηματοποίηση	επιθηματοποίηση προθηματοποίηση
ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΛΕΞΕΩΝ	ουσιαστικό επίθετο ρήμα	ουσιαστικό επίθετο ρήμα

3.4. Σύνθεση

3.4.1. Εισαγωγή: Τυπολογία σύνθεσης (Καλομοίρα Νικολού & Γιώργος Μαρκόπουλος)

Ο όρος *σύνθεση* (compounding) αναφέρεται στη διαδικασία συνένωσης δύο λεξικών μορφημάτων που έχει ως αποτέλεσμα τον σχηματισμό μιας νέας λεξικής μονάδας με συγκεκριμένο σημασιολογικό περιεχόμενο. Το προϊόν της σύνθεσης, η *σύνθετη λέξη* ή απλώς *σύνθετο*, αποτελεί, πέρα από σημασιολογική, μια φωνολογική ενότητα, στο εσωτερικό της οποίας αναπτύσσεται ένας κύριος τόνος, ενώ και η αυτόνομη μορφολογική της υπόσταση δηλώνεται συχνά από την ενιαία γραφηματική της αναπαράσταση.

Η σύνθεση, λοιπόν, αποτελεί ένα βασικό μορφολογικό μηχανισμό που διαθέτει κάθε γλώσσα για το σχηματισμό νέων λέξεων. Ο άλλος βασικός μηχανισμός είναι η *παραγωγή* (derivation), από την οποία όμως διαφέρει η σύνθεση όσον αφορά το είδος των επιμέρους μορφημάτων που χρησιμοποιεί. Ενώ, δηλαδή, η παραγωγή συνδυάζει λεξικά με παραγωγικά μορφήματα, στη σύνθεση μετέχουν κυρίως λεξικά στοιχεία, μορφήματα δηλαδή που φέρουν λεξική πληροφορία.

Η μορφή που μπορεί να έχει ένα σύνθετο διαφέρει διαγλωσσικά, καθώς επηρεάζεται από τα ιδιαίτερα μορφολογικά χαρακτηριστικά κάθε γλώσσας. Έτσι, στην Αγγλική και στις ρομανικές γλώσσες τα σύνθετα αποτελούνται συνήθως από δύο ανεξάρτητες λέξεις, οι οποίες, στη γραφηματική τους αναπαράσταση, είτε ενώνονται συγκροτώντας μία ενιαία λεξική μονάδα, είτε εμφανίζονται με παύλα ανάμεσά τους, είτε απλώς παρατίθενται η μία δίπλα στην άλλη (Ράλλη 2007: 29, βλ. και Spencer 1991):

(188) Αγγλική

α.	bedroom	<	bed	room
	‘υπνοδωμάτιο’		κρεβάτι	δωμάτιο
β.	high school	<	high	school
	‘λύκειο’		ψηλό	σχολείο

(Νικολού 2008: 81)

(189) Γαλλική

α.	moulin à vent	<	moulin	vent
	‘ανεμόμυλος’		μύλος	αέρας
β.	ouvre-boîtes	<	ounv(ir)	boîtes
	‘ανοιχτήρι’		ανοίγω	κουτιά

(Ράλλη 2007: 52)

Τα σύνθετα της Τουρκικής, η οποία ανήκει στις συγκολλητικές γλώσσες, σχηματίζονται με παρόμοιο τρόπο. Μπορεί ωστόσο να εμφανίζουν ένα δείκτη σύνθεσης (compounding marker), ο οποίος τοποθετείται μετά το β' συνθετικό (190). Πρόκειται για το κτητικό επίθημα *-(s)l* που έχει γραμματικοποιηθεί σήμερα και χρησιμοποιείται για να δηλώσει τη σχέση προσδιορισμού που υπάρχει ανάμεσα στα δύο συστατικά του σύνθετου (*izafet* δομές, βλ. Spencer 1991: 314-315, Ράλλη 2007: 45).

(190) Τουρκική

α.	yatak	oda-si	
	‘κρεβάτι’	‘δωμάτιό του’	
	‘υπνοδωμάτιο’		(Spencer 1991: 314)
β.	kilic	balıĝ-i	
	‘σπαθί’	‘ψάρι του’	
	‘ξιφίας’		(Spencer 1991: 315)

Σε πολυσυνθετικές γλώσσες, όπως είναι η Μοχώκ, η δομή του σύνθετου μπορεί να περιλαμβάνει μια ακολουθία λέξεων που στα ελληνικά θα αποτελούσε προτασιακό περιεχόμενο:

(191) Μοχώκ

wa'-ke-nakt-a-hninu-'	→	‘αγόρασα κρεβάτι’
‘Γεγον-1Εν-κρεβάτι-∅ ⁴⁰ -αγοράζω-Συν’		(Ράλλη 2007: 44)

Πριν προχωρήσουμε στην αναλυτική περιγραφή του φαινομένου της σύνθεσης στη Ρωσική και στην Ελληνική, είναι χρήσιμο να δούμε μια γενική κατηγοριοποίηση που έχει προταθεί από τους γλωσσολόγους σε μια προσπάθεια ταξινόμησης των σύνθετων λέξεων διαγλωσσικά. Σύμφωνα με αυτή, τα σύνθετα κατατάσσονται σε κατηγορίες ανάλογα με τις εξής παραμέτρους: (α) τη μορφολογική δομή, (β) την ύπαρξη ή μη κεφαλής, (γ) τη σημασιολογική σχέση μεταξύ των συνθετικών όρων και (δ) τη γραμματική κατηγορία του σύνθετου σχηματισμού.

Ως προς τη δομή των σύνθετων, στις γλώσσες του κόσμου απαντούν τρία βασικά μορφολογικά είδη σύνθεσης, που είναι τα ακόλουθα:

- [ΛΕΞΗ-ΛΕΞΗ]

Σε αρκετές ευρωπαϊκές γλώσσες, όπως η Αγγλική, η Γαλλική, η Ολλανδική, η Ιταλική (αλλά και η Ελληνική, βλ. υποενότητα 3.4.3.5. για τα χαλαρά πολυλεκτικά σύνθετα), ο σχηματισμός των

⁴⁰ Σύμφωνα με τη Ράλλη, η οποία βασίζεται στη Mithun (1979), το *-a-* λειτουργεί ως δείκτης σύνθεσης.

σύνθετων πραγματοποιείται με τη συνένωση δύο λέξεων. Ωστόσο, αυτό το είδος σύνθεσης προτιμάται και από γλώσσες με διαφορετική μορφολογική τυπολογία, όπως η Τουρκική.

(192) παραδείγματα της δομής [ΛΕΞΗ-ΛΕΞΗ]: Αγγλική, Γαλλική, Ιταλική, Τουρκική⁴¹

α.	Αγγλική:	fireman	‘πυροσβέστης’
β.	Γαλλική:	timbre-post bal masqué	‘γραμματόσημο’ ‘χορός μεταμφιεσμένων’
γ.	Ιταλική:	lavapiatti crocevia	‘πλυντήριο πιάτων’ ‘διασταύρωση’
δ.	Τουρκική:	kirk ayak baş bakan	‘κάμπια’ ‘πρωθυπουργός’

- [ΘΕΜΑ-ΘΕΜΑ-ΚΛΙΤΙΚΟ ΕΠΙΘΗΜΑ]

Στα σύνθετα αυτής της κατηγορίας τόσο το πρώτο όσο και το δεύτερο συστατικό εμφανίζονται με τη μορφή του θέματος. Η καταληκτική παρουσία ενός κλιτικού επιθήματος σε αυτή τη δομή δεν είναι πάντα υποχρεωτική, αλλά εξαρτάται από τον μορφολογικό τύπο κάθε γλώσσας. Στην Ελληνική, για παράδειγμα, το κλιτικό επίθημα ολοκληρώνει αυτό το δομικό σχήμα, το οποίο θεωρείται από τα πιο παραγωγικά όσον αφορά τον σχηματισμό των σύνθετων. Παρόλο που σε άλλες γλώσσες αυτό το είδος σύνθεσης είναι περιορισμένο, υπάρχουν περιπτώσεις όπου απαντάται, όπως τα σύνθετα της Ιταλικής και της Αγγλικής (αναφέρονται με τον όρο *neo-classical* ή *non-native* σύνθετα) που περιέχουν θέματα ελληνικής ή λατινικής προέλευσης (τα λεγόμενα ψευδοθέματα σύμφωνα με τη Nespor 1999).

(193) παραδείγματα της δομής [ΘΕΜΑ-ΘΕΜΑ]: Ελληνική, Ιταλική, Αγγλική, Ισπανική

α.	Ελληνική:	κουκλόσπιτο ασχημόπαπο	
β.	Ιταλική:	barometro filantropo	‘βαρόμετρο’ ‘φιλάνθρωπος’
γ.	Αγγλική:	telescope kilometer	‘τηλεσκόπιο’ ‘χιλιόμετρο’
δ.	Ισπανική:	psicologo hidrofobo	‘ψυχολόγος’ ‘υδροφοβικός’

- [ΘΕΜΑ-ΛΕΞΗ]

Τα σύνθετα αυτού του μορφολογικού είδους χρησιμοποιούν ως πρώτο συνθετικό το θέμα και ως δεύτερο μια ολόκληρη κλιτή λέξη. Το συγκεκριμένο είδος σύνθεσης δεν είναι ιδιαίτερα παραγωγικό σε όλες τις γλώσσες. Για παράδειγμα, στα ιταλικά, ολλανδικά και αγγλικά αυτό το σχήμα δεν απαντά συχνά, καθώς το α’ συνθετικό αποτελεί πάντα δεσμευμένο θέμα που δεν εμφανίζεται ως αυτόνομη λέξη (Nespor 1999). Από την άλλη πλευρά, στην Ελληνική, όπως θα δούμε πιο αναλυτικά στην υποενότητα 3.4.3.2, η συγκεκριμένη δομή αποτελεί προτιμητέο σχήμα σύνθεσης.

⁴¹ Τα παραδείγματα έχουν αντληθεί από τη Νικολού (2008) που έχει βασιστεί στους Selkirk (1982), Scalise (1986), Fabb (1998), Kabak & Vogel (2001).

(194) παραδείγματα της δομής [ΘΕΜΑ-ΛΕΞΗ]: Ελληνική, Ιταλική, Αγγλική, Ολλανδική

α.	Ελληνική:	χαρταετός ψαροταβέρνα	
β.	Ιταλική:	afro-asiatico italo-americano	‘αφροασιατικός’ ‘ιταλοαμερικανός’
γ.	Αγγλική:	hydrogeology	‘υδρο-γεωλογία’
δ.	Ολλανδική:	filo-Israelisch	‘φιλοϊσραηλιτικός’

Ως προς την ύπαρξη ή μη κεφαλής, τα σύνθετα διακρίνονται σε *εξωκεντρικά* (exocentric ή bahuvrihi, κατά τον σανσκριτικό όρο) και σε *ενδοκεντρικά* (endocentric) (Spencer 1991: 310-311). Σημαντικό ρόλο σε αυτή τη διάκριση αποτελεί η έννοια της *κεφαλής* (head), που δηλώνει το βασικό συστατικό μιας σύνθετης λέξης, δηλ. το συστατικό που καθορίζει τη συντακτική κατηγορία και τα μορφοσυντακτικά χαρακτηριστικά της, όπως γένος, αριθμό, πτώση κτλ. Τα εξωκεντρικά σύνθετα δεν έχουν κεφαλή, που σημαίνει ότι το γένος και η συντακτική κατηγορία δεν προέρχονται από τα συνθετικά στοιχεία της λέξης. Τόσο στην Ελληνική όσο και σε άλλες γλώσσες απαντούν σύνθετες λέξεις στις οποίες το κεντρικό στοιχείο βρίσκεται εκτός της εσωτερικής δομής τους. Για παράδειγμα, το κλασικό εξωκεντρικό σύνθετο της Αγγλικής *redhead* (‘κόκκινοκέφαλος’) δε δηλώνει το κεφάλι που είναι κόκκινο, αλλά αυτόν ή αυτό που έχει κόκκινο κεφάλι. Σε αυτή την περίπτωση το βασικό νόημα και η γραμματική κατηγορία του συνθέτου δεν καθορίζεται από κανένα από τα δύο συστατικά μέρη. Συχνά τα σύνθετα αυτού του τύπου χαρακτηρίζονται από *σημασιολογική αδιαφάνεια* (semantic opacity). Με άλλα λόγια, η σημασία τους δεν προκύπτει από τις επιμέρους σημασίες των συνθετικών μερών και είναι, κατά κύριο λόγο, μεταφορική. Παραδείγματα εξωκεντρικών σύνθετων δίνονται στο (195).

(195) παραδείγματα εξωκεντρικών σύνθετων

α.	Ελληνική:	ανοιχτοχέρης σκληρόκαρδος	
β.	Αγγλική:	blockhead cutthroat	‘ηλίθιος’ ‘επιθετικός’

Τα περισσότερα, ωστόσο, σύνθετα είναι ενδοκεντρικά, έχουν δηλαδή κεφαλή που, όπως προαναφέρθηκε, αποτελεί το συστατικό του οποίου τα μορφοσυντακτικά και σημασιολογικά χαρακτηριστικά φέρει ολόκληρη η σύνθετη λέξη. Ενδεικτικά είναι τα ακόλουθα παραδείγματα:

(196) ενδοκεντρικά σύνθετα

α.	Ελληνική:	ανεμόμυλος ψαρόσουπα	
β.	Αγγλική:	schoolteacher bookseller	‘δάσκαλος’ ‘βιβλιοπώλης’

Μια τρίτη διάκριση ως προς την τυπολογία των σύνθετων λέξεων αφορά τη σημασιολογική σχέση που αναπτύσσουν οι όροι του συνθέτου. Σύμφωνα με αυτή, τα σύνθετα διακρίνονται σε

παρατακτικά (copulative⁴² ή dvandva, κατά την σανσκριτική ονομασία) και σε προσδιοριστικά (attributive⁴³ ή tatpuruṣha σύμφωνα με την ομώνυμη σανσκριτική λέξη). Στην πρώτη περίπτωση, τα δύο συστατικά παρατίθενται χωρίς το ένα να προσδιορίζει το άλλο, που σημαίνει ότι δεν βρίσκονται σε σχέση κεφαλής-εξαρτώμενου στοιχείου (μη-κεφαλής). Και τα δύο συνθετικά μέρη μοιράζονται ισοδύναμα τις ιδιότητες της κεφαλής από συντακτική και σημασιολογική άποψη (Fabb 1998). Αυτό εξηγεί γιατί τέτοιου είδους σχηματισμοί αποτελούνται από στοιχεία που ανήκουν στην ίδια γραμματική κατηγορία, δηλ. είναι συνδυασμοί δύο ουσιαστικών, δύο επιθέτων ή δύο ρημάτων, όπως φαίνεται στα ακόλουθα παραδείγματα (Νικολού 2008: 87):

(197) παρατακτικά σύνθετα: Ελληνική, Αγγλική, Γαλλική

α.	Ελληνική:	ανεβοκατεβαίνω μακρόστενος αλατοπίπερο	Ρήμα+Ρήμα Επίθετο+Επίθετο Ουσιαστικό+Ουσιαστικό
β.	Αγγλική:	Austria-Hungary 'Αυστροουγγαρία' mother-child (relation) 'σχέση μητέρας-παιδιού'	Ουσιαστικό+Ουσιαστικό Ουσιαστικό+Ουσιαστικό
γ.	Γαλλική:	homme- grenouille 'βατραχάνθρωπος' aigre-doux 'γλυκόξινος'	Ουσιαστικό+Ουσιαστικό Επίθετο+Επίθετο

Από την άλλη, τα προσδιοριστικά σύνθετα είναι εκείνα των οποίων το α' συστατικό σε θέση μη-κεφαλής έχει το ρόλο προσδιορίζοντος στοιχείου, ενώ το β' συστατικό, αυτό σε θέση κεφαλής, έχει το ρόλο προσδιοριζόμενου στοιχείου. Η σειρά προσδιορίζοντος-προσδιοριζόμενου στοιχείου διαφέρει από γλώσσα σε γλώσσα. Αυτός ο τύπος σύνθεσης είναι πολύ παραγωγικός στις περισσότερες γλώσσες. Αντιπροσωπευτικά παραδείγματα προσδιοριστικών σύνθετων δίνονται στο (198) από την Ελληνική και την Αγγλική (Νικολού 2008: 88).

(198) προσδιοριστικά σύνθετα: Ελληνική, Αγγλική

α.	Ελληνική:	αγριοπερίστερο τρελοκόριτσο
β.	Αγγλική:	housecleaning 'καθάρισμα σπιτιού' lemon tree 'λεμονιά'

Αναφορικά με τη λειτουργική σχέση που υπάρχει ανάμεσα στα δύο συνθετικά μέρη του συνθέτου, αρκετοί ερευνητές διαχωρίζουν ένα τρίτο είδος σύνθεσης, σύμφωνα με το οποίο τα συνθετικά μέρη

⁴² Έχουμε επιλέξει τον αγγλικό όρο που δίνεται στον Booij (2005: 80-81). Κάποιοι ερευνητές αναφέρονται σε αυτά τα σύνθετα με τον ευρύτερο όρο *coordinative* (Fabb 1988, Ράλλη 2007, Lieber 2009, μ.ά.), που συμπεριλαμβάνει και σύνθετα του τύπου *ηλεκτρολόγος-μηχανολόγος*, κ.λπ.

⁴³ Βλ. Lieber (2009: 46-49).

βρίσκονται σε *σχέση υπόταξης* (subordinative compounds) (βλ. Lieber 2009, μ.ά.). Στα υποτακτικά⁴⁴ σύνθετα το ένα συστατικό λειτουργεί ως συμπλήρωμα (κυρίως αντικείμενο) του άλλου. Αυτό συμβαίνει στην περίπτωση που το ένα από τα δύο συνθετικά είναι ρήμα ή ρηματικό παράγωγο, σύμφωνα με τα παραδείγματα από την Αγγλική (Lieber 2009: 47) και την Ελληνική:

(199) *σύνθετα με σχέση υπόταξης*

Αγγλική:	truck driver	‘οδηγός φορτηγού’
	meal preparation	‘προετοιμασία δείπνου’
Ελληνική:	αφισοκολλώ	
	κατσικοκλέφτης	

Τέλος, τα σύνθετα των γλωσσών, ανάλογα με τη γραμματική κατηγορία στην οποία ανήκει ο σύνθετος σχηματισμός, κατατάσσονται κυρίως σε τρεις μεγάλες ομάδες: ουσιαστικά, επίθετα και ρήματα. Λιγότερο συχνά απαντούν σε διάφορες γλώσσες και σύνθετα επιρρήματα. Τα παραδείγματα που χρησιμοποιούνται σε αυτό το κεφάλαιο κατανέμονται ανάλογα με τη γραμματική κατηγορία των σύνθετων και τις κατηγορίες των επιμέρους συστατικών τους.

Ολοκληρώνοντας την κατηγοριοποίηση που έχει προταθεί για τις σύνθετες λέξεις διαγλωσσικά, στο υπόλοιπο μέρος αυτού του κεφαλαίου θα επικεντρωθούμε στην περιγραφή και ανάλυση του μηχανισμού της σύνθεσης στη Ρωσική (ενότητα 3.4.2.) και στην Ελληνική (ενότητα 3.4.3.). Στην τελευταία ενότητα (3.4.4.) εξετάζονται συγκριτικά οι δύο γλώσσες και εντοπίζονται τα σημεία τομής και διαφοροποίησης σε ό,τι αφορά το φαινόμενο της σύνθεσης.

3.4.2. Η σύνθεση στη Ρωσική (Γιώργος Μαρκόπουλος & Ανθή Ρεβυθιάδου)

3.4.2.1. Εισαγωγή

Η σύνθεση στη Ρωσική αποτελεί μια ιδιαίτερα παραγωγική διαδικασία, η οποία, ωστόσο, δεν έχει μελετηθεί διεξοδικά σε όλα τα επίπεδα ανάλυσης (Benigni & Masini 2009: 171). Παρόλα αυτά, η πολυπλοκότητα του φαινομένου, όπως και ορισμένες ιδιαιτερότητες που εμφανίζει η σύνθεση της Ρωσικής, όπως για παράδειγμα, τα *συγκεκομμένα σύνθετα* (*stump compounds*), καθιστούν χρήσιμη μια συνοπτική εξέταση και ταξινόμηση των διάφορων διαδικασιών σύνθεσης που παρατηρούνται στη Ρωσική. Ακολουθεί μια κατηγοριοποίηση των σύνθετων με βάση μορφολογικά, φωνολογικά και σημασιολογικά κριτήρια. Στη συνέχεια, θα εξεταστεί η θέση του κύριου τόνου και η ανάπτυξη δευτερεύοντα σε συγκεκριμένα είδη σύνθεσης. Στα παραδείγματά μας θα χρησιμοποιήσουμε κυρίως φωνημική μεταγραφή (ISO transliteration).

⁴⁴ Για κάποιους ερευνητές (βλ. Ράλλη 2007), τα υποτακτικά σύνθετα δεν κατατάσσονται σε ξεχωριστό είδος σύνθεσης, αλλά αποτελούν υποκατηγορία των προσδιοριστικών σύνθετων. Σε αυτή την έκθεση, ωστόσο, θα ακολουθήσουμε την τριχοτόμηση που προτείνεται στη Lieber (2009: 49), αντιμετωπίζοντας τα σύνθετα με σχέση υπόταξης ως μια τρίτη κατηγορία σύνθεσης με βάση την παράμετρο της σημασιολογικής σχέσης των συνθετικών όρων.

3.4.2.2. Κατηγοριοποίηση σύνθετων

Μπορούμε να κάνουμε διάφορες κατηγοριοποιήσεις των σύνθετων ανάλογα με το κριτήριο που χρησιμοποιούμε κάθε φορά. Πιο συγκεκριμένα, μπορούμε να διακρίνουμε τα σύνθετα σε επιμέρους κατηγορίες με βάση τη δομή των συνθετικών τους (των στοιχείων δηλαδή που συμμετέχουν στη σύνθεση), τη μεταξύ τους σημασιολογική σχέση, τη γραμματική κατηγορία του σύνθετου και, τέλος, με βάση το αν η κεφαλή (head),⁴⁵ δηλαδή το βασικό συστατικό που καθορίζει τη γραμματική κατηγορία του σύνθετου, αποτελεί ή όχι μέρος της εσωτερικής του δομής. Στις επόμενες υποενότητες κατηγοριοποιούμε τα σύνθετα της Ρωσικής με βάση τα παραπάνω κριτήρια.

3.4.2.2.1. Δομή των συνθετικών

Στη Ρωσική, τα στοιχεία που μετέχουν στη σύνθεση μπορεί να είναι: (α) ολόκληρες λέξεις (200α-β), (β) θέματα, λεξικά δηλαδή μορφήματα που προκύπτουν αν απογυμνώσουμε μια λέξη από τα λειτουργικά της μορφήματα (παραγωγικά και κλιτικά επιθήματα) (200β-γ), και (γ) τμήματα που έχουν αφαιρεθεί από το αριστερό άκρο λέξεων και έχουν το μέγεθος μιας κλειστής ((C)VC)συλλαβής,⁴⁶ δηλαδή μιας συλλαβής που λήγει σε συμφωνικό φθόγγο (200δ):

(200)	α.	gús'-i-l'éb'ed'-i χήνα-Ον.Πληθ-κύκνοι-Ον.Πληθ	гуси-лебеди	‘χήνες και κύκνοι’ (Gouskova & Roon 2009: 50)
	β.	oborón-o-sprosóbnost' άμυνα-ΣυνδΦων-ικανότητα	обороноспособность	‘αμυντική ικανότητα’ (Gouskova & Roon 2009: 50)
	γ.	v'in-o-d'él κρασί-ΣυνδΦων-κάνω	винодел	‘οινοποιός’ (Cubberley 2002: 271)
	δ.	kol-xóz (kolektívnoje xoz'ájstvo) ‘συλλογική’ ‘φάρμα’	колхоз (коллективное хозяйство)	‘συλλογική φάρμα’ (Gouskova & Roon 2009: 50)

Στο παράδειγμα (200α) παρατηρούμε ότι και τα δύο συστατικά μετέχουν στη σύνθεση ως πλήρεις λέξεις, καθώς δεν αποβάλλουν τα κλιτικά τους μορφήματα. Αντίθετα, στο (200β), το πρώτο συνθετικό δε φέρει το κλιτικό του μόρφημα (*oborón-a/oboron-a* ‘άμυνα-Ον.Εν.Θηλ’). Το σύνθετο δηλαδή σχηματίζεται από ένα θέμα (*oborón-*) και μία πλήρη λέξη (*sprosóbnost'*) η οποία αποτελεί και την κεφαλή του σύνθετου, καθώς ορίζει τη μορφοσυντακτική του κατηγορία. Επίσης, στο (200γ), βλέπουμε ότι και τα δύο συνθετικά έχουν τη μορφή θέματος (*v'in-, d'el-*). Μπορούμε, επομένως, να ισχυριστούμε ότι τα σύνθετα που σχηματίζονται όπως στο παράδειγμα (200α) έχουν τη δομή ΛΕΞΗ-ΛΕΞΗ (στο εξής ΛΛ), τα σύνθετα όπως αυτό του παραδείγματος (200β) έχουν τη δομή ΘΕΜΑ-ΛΕΞΗ (ΘΛ), ενώ τα σύνθετα με τη μορφή του παραδείγματος (200γ) έχουν τη δομή ΘΕΜΑ-ΘΕΜΑ. Τέλος, τα σύνθετα που προκύπτουν από την ένωση δύο τεμαχίων και τα οποία έχουν τη δομή ΘΕΜΑ-ΣΥΛΛΑΒΗ – ΘΕΜΑ-ΣΥΛΛΑΒΗ, όπως στο παράδειγμα (200δ), ονομάζονται *συγκεκριμένα σύνθετα* (*stump/truncated compounds*).⁴⁷ Κάθε κατηγορία εξετάζεται αναλυτικότερα στη συνέχεια της παρούσας υποενότητας.

⁴⁵ Θα επανέλθουμε στο θέμα της κεφαλής στην υποενότητα 3.4.2.2.4.

⁴⁶ Το C δηλώνει σύμφωνο (Consonant) και το V φωνήεν (Vowel).

⁴⁷ Βλ. Cubberley (2002: 271), Benigni & Masini (2009: 173), Gouskova & Roon (2009: 50).

3.4.2.2.1.1. Σύνθετα [ΛΕΞΗ-ΛΕΞΗ]

Όπως είδαμε παραπάνω, οι λέξεις που συμμετέχουν σε αυτό το είδος σύνθεσης έχουν την ίδια μορφή με την οποία απαντούν και ως ελεύθερες. Πρόκειται, επομένως, για «σύνδεση» δύο ανεξάρτητων λέξεων, η οποία αποδίδεται γραφηματικά είτε με την απλή συμπαράθεσή τους (201α) είτε μέσω ενωτικού (201β):

(201)	α.	d'erž-i-mórd-a	держиморда	‘άξεστος’ (Ράλλη 2007: 97)
		κρατώ-Προστ-μούρη-Ον.Εν.Θηλ		
	β.	d'ivan-kronát'	диван-кровать	‘καναπές-κρεβάτι’ (Cubberley 2002: 269)
		καναπές-κρεβάτι		

3.4.2.2.1.2. Σύνθετα [ΘΕΜΑ-ΛΕΞΗ]

Τα σύνθετα που ανήκουν σε αυτή την κατηγορία προκύπτουν από τον συνδυασμό ενός θέματος και μιας πλήρους λέξης. Αυτά τα συστατικά, ωστόσο, δεν παρατίθενται απλώς το ένα δίπλα στο άλλο, αλλά συνδέονται μεταξύ τους σχηματίζοντας μία μορφολογική ενότητα. Ο «αρμός», μέσω του οποίου γίνεται αυτή η σύνδεση, ονομάζεται *συνδετικό φωνήεν*.⁴⁸ Το συνδετικό φωνήεν της Ρωσικής έχει παρόμοια μορφή με αυτό της Ελληνικής⁴⁹ και, όταν είναι άτονο, έχει διάφορες φωνητικές πραγματώσεις (π.χ. [ə, ʌ, i, i], βλ. και κεφ. Φωνητική, υποενότητα 1.2.2.2. για τα φωνήεντα της Ρωσικής σε άτονες θέσεις)⁵⁰ ανάλογα με τη θέση του σε σχέση με την τονισμένη συλλαβή. Αποδίδεται γραφηματικά ως *o* (202α) ή *e* (202β):

(202)	α.	dom-o-vlad'él'ets	домовладелец	‘ιδιοκτήτης σπιτιού’
	β.	ogn'-e-tušít'el'	огнегшител	‘πυροσβεστήρας’ (Benigni & Masini 2009: 174)

3.4.2.2.1.3. Σύνθετα [ΘΕΜΑ-ΘΕΜΑ]

Τα σύνθετα αυτά αποτελούνται από δύο λεξικά θέματα και ένα μηδενικό κλιτικό επίθημα, από το οποίο αντλούν τη μορφοσυντακτική τους κατηγορία.⁵¹ Η ένωση των δύο θεμάτων γίνεται μέσω συνδετικού φωνήεντος.

(203)	α.	par-o-xód	пароход	‘ατμόπλοιο’
		ατμός-ΣυνδΦων-κίνηση		

⁴⁸ Η Ράλλη (2007) προτείνει τον όρο *δείκτης σύνθεσης*.

⁴⁹ Σύμφωνα μάλιστα με τη Ράλλη (2007: 25) πρόκειται για δάνειο από την Ελληνική.

⁵⁰ Βλ. Gouskova (2010: 389).

⁵¹ Εναλλακτικά μπορούμε να εφαρμόσουμε στη συγκεκριμένη περίπτωση την πρόταση της Ράλλη για την ερμηνεία της μορφοσυντακτικής κατηγορίας των εξωκεντρικών σύνθετων της Ελληνικής, σύμφωνα με την οποία τα μορφοσυντακτικά χαρακτηριστικά του σύνθετου προκύπτουν από ένα μη λεξικά πραγματωμένο παραγωγικό επίθημα (Ράλλη 2007).

β.	íkon-o-p'is' εικόνα-ΣυνδΦων-γράφω	иконопись	‘αγιογραφία’ (Cubberley 2002: 271)
----	--------------------------------------	-----------	---

3.4.2.2.1.4. Συγκεκριμένα σύνθετα

Ο σχηματισμός συγκεκριμένων σύνθετων αποτελεί μια ιδιαιτερότητα της Ρωσικής που εμφανίστηκε κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα, καθώς χρησιμοποιήθηκε εκτεταμένα από τη σοβιετική κρατική μηχανή (Cubberley 2002: 271, Benigni & Masini 2009: 173). Συνίσταται, όπως είδαμε προηγουμένως, στην αποκοπή των αρχικών τμημάτων δύο λέξεων και στην ένωσή τους σε μια νέα, ενιαία λέξη. Η δομή των τμημάτων που αποκόπτονται έχει συνήθως το συλλαβικό καλούπι CVC:

(204)	α.	gor(odskój) ‘δημοτικό’	sov'ét ‘συμβούλιο’	→	gòrsov'ét gorcovet ‘δημοτικό συμβούλιο’ (Cubberley 2002: 272)
	β.	prof(ess'ionál'nyj) ‘επαγγελματική’	sojúz ‘ένωση’	→	profsojúz профсоюз ‘επαγγελματική ένωση’ (Spencer 1991: 346)
	γ.	ispol(n'ítel'nyj) ‘εκτελεστική’	kom'(it'ét) ‘επιτροπή’	→	ispolkóm исполком ‘εκτελεστική επιτροπή’ (Cubberley 2002: 272)

Παρατηρούμε ότι τα συγκεκριμένα σύνθετα διακρίνονται από σημασιολογική διαφάνεια. Με άλλα λόγια, η σημασία τους προκύπτει από το άθροισμα των σημασιών των επιμέρους συστατικών τους και, κατά συνέπεια, εμφανίζουν αυξημένη *συνθετικότητα* (*compositionality*). Αντίθετα, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε το ίδιο για σύνθετα όπως αυτό που αναφέρεται στο (201α) και επαναλαμβάνεται εδώ για λόγους αναγνωστικής διευκόλυνσης ως (205):

(205)	derž-i-mórd-a κρατώ-Προστ-μούρη-Ον.Εν.Θηλ	держиморда	→	‘άξεστος’
-------	--	------------	---	-----------

Παρατηρούμε ότι η σημασία του σύνθετου στο (205) απέχει σημαντικά από το σημασιολογικό περιεχόμενο των δύο συστατικών του. Η σημασιολογική αυτή αδιαφάνεια αποτελεί και ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά των μη χαλαρών σύνθετων, δηλαδή των σύνθετων με μεγάλο βαθμό συνεκτικότητας μεταξύ των μερών τους (βλ. Ράλλη 2007: 23-26).

3.4.2.2.1.5. Νεοκλασικά σύνθετα

Μια ειδική κατηγορία σύνθετων συγκροτούν τα *νεοκλασικά σύνθετα* που σχηματίζονται από τον συνδυασμό ενός θέματος και ενός μορφήματος ελληνικής προέλευσης, του οποίου η μορφολογική υπόσταση δεν είναι ακριβής, καθώς βρίσκεται ανάμεσα στην κατηγορία του θέματος και του προσφύματος. Το μόρφημα αυτό, για το οποίο έχουν προταθεί οι όροι *δεσμευμένο θέμα* και *σύμφυμα* (βλ. Ράλλη 2007: 145-148) δεν είναι ελευθερώσιμο, δεν μπορεί δηλαδή να συνδυαστεί με μια κατάληξη και να σχηματίσει ελεύθερη λέξη. Από την άλλη, διαφέρει από τα προσφύματα,

καθώς φέρει αυξημένη σημασιολογική πληροφορία. Δίνονται στη συνέχεια παραδείγματα νεοκλασικών σύνθετων, στα οποία το α' συνθετικό αποτελεί ελευθέρωσιμο λεξικό μόρφημα της Ρωσικής και το β' συνθετικό δεσμευμένο θέμα.

(206)	α.	raket-o-dróm πύραυλος-ΣυνδΦων-Δεσμθ	ракетодром	‘τοποθεσία εκτόξευσης πυραύλων’
	β.	žen-o-fób γυναίκα-ΣυνδΦων-Δεσμθ	женоφοб	‘μισογύνης’

(Benigni & Masini 2009: 173)

3.4.2.2.2. Σχέση μεταξύ των συνθετικών

Με βάση την ύπαρξη ή μη (μορφοσυντακτικής και σημασιολογικής) εξάρτησης μεταξύ των συστατικών τους, τα σύνθετα κατηγοριοποιούνται σε παρατακτικά, προσδιοριστικά και υποτακτικά.

3.4.2.2.2.1. Παρατακτικά σύνθετα

Στα παρατακτικά σύνθετα (*coordinating compounds*) το ένα συστατικό παρατίθεται απλώς δίπλα στο άλλο. Τα σύνθετα αυτά, επομένως, δεν εκφράζουν μια ιδιαίτερη σχέση ανάμεσα στα στοιχεία που τα αποτελούν, αλλά έναν χαλαρό δεσμό που περιορίζεται στο επίπεδο της απλής συμπάρθεσης. Γι' αυτό άλλωστε και αυτή η κατηγορία των σύνθετων διακρίνεται συνήθως από υψηλή συνθετικότητα, όπως επιβεβαιώνουν και τα παραδείγματα που ακολουθούν:

(207)	α.	kýr'l'a-prodáz'a αγορά-πώληση	купля-продажа	‘αγοραπωλησία’ (Benigni & Masini 2009: 180)
	β.	s'én'er-o-západ βορράς-ΣυνδΦων-δύση	северо-запад	‘βορράς-δύση’ (Benigni & Masini 2009: 180)
	γ.	nós-o-glotka μύτη-ΣυνδΦων-λαρύγγι	носоглотка	‘φάρυγγας’ (Ράλλη 2007: 80)

3.4.2.2.2.2. Προσδιοριστικά σύνθετα

Σε αντίθεση με τα παρατακτικά, τα προσδιοριστικά σύνθετα εκφράζουν μια σχέση εξάρτησης μεταξύ των συστατικών τους. Το ένα συνθετικό, δηλαδή, έχει σημασιολογική και μορφοσυντακτική σχέση με το άλλο, είτε προσδιορίζοντάς το είτε αποδίδοντάς του μια ιδιότητα. Υπάρχει, λοιπόν, ένα στοιχείο που αποτελεί την κεφαλή και βρίσκεται στα δεξιά του σύνθετου (Ράλλη 2007: 88) και ένα στοιχείο που προσδιορίζει την κεφαλή. Για παράδειγμα, στο (208), το επίθετο *nov(a)ja* αποδίδει μια ιδιότητα στο ουσιαστικό *strójka* που βρίσκεται στα δεξιά του:

(208)	α.	nov-o-strójka νέα-ΣυνδΦων-οικοδομή	новостройка	‘νέα οικοδομή’ (Ράλλη 2007: 80)
-------	----	---------------------------------------	-------------	------------------------------------

β.	čern-o-z'émje μαύρο-ΣυνδΦων-χώρα	черноземье	‘μαυρόχωμα’ ⁵²
----	-------------------------------------	------------	---------------------------

3.4.2.2.3. Υποτακτικά σύνθετα

Η σχέση εξάρτησης ανάμεσα στα συνθετικά που εντοπίσαμε στα προσδιοριστικά σύνθετα αποτελεί το βασικό χαρακτηριστικό και των υποτακτικών σύνθετων. Εδώ, ωστόσο, δεν εκφράζεται μια σχέση προσδιορισμού, αλλά μια συντακτική σχέση ρήματος-συμπληρώματος. Το ένα συστατικό, δηλαδή, δηλώνει μια ρηματική έννοια είτε μέσω ενός ρηματικού τύπου (209α) είτε μέσω ενός μεταρρηματικού ουσιαστικού ή επιθέτου (209β), ενώ το άλλο συστατικό αποτελεί το συμπλήρωμα, καθώς εκφράζει το αντικείμενο της ρηματικής ενέργειας:

(209) α.	íkon-o-p'is' εικόνα-ΣυνδΦων-γράφω	иконопись	‘αγιογραφία’ (Cubberley 2002: 271)
β.	v'ém'-a-isčislén'i-je χρόνος-Ον.Εν-υπολογισμός-Ον.Εν	времяисчисление	‘ημερολόγιο’ (Benigni & Masini 2009: 179)

3.4.2.2.3. Γραμματική κατηγορία του σύνθετου

Ο σχηματισμός μέσω σύνθεσης νέων ρημάτων και επιρρημάτων είναι ελάχιστα παραγωγικός στη Ρωσική. Επομένως, το ενδιαφέρον μας επικεντρώνεται στις γραμματικές κατηγορίες του ουσιαστικού και του επιθέτου. Ακολουθούν παραδείγματα από κάθε κατηγορία:

(210) ουσιαστικά			
α.	xl'eb-o-zavód ψωμί-ΣυνδΦων-εργοστάσιο	хлебозавод	‘εργοστάσιο ψωμιού’ (Ράλλη 2007: 46)
β.	m'ir-o-vozzr'éni-je κόσμος-ΣυνδΦων-θεωρία	мировоззрение	‘κοσμοθεωρία’ (Ράλλη 2007: 47)
γ.	n'eft'-e-pronód πετρέλαιο-ΣυνδΦων-αγωγός	нефтепровод	‘πετρελαιοαγωγός’ (Ράλλη 2007: 47)
δ.	v'ém'-a-isčislén'i-je χρόνος-Ον.Εν-υπολογισμός-Ον.Εν	времяисчисление	‘ημερολόγιο’ (Benigni & Masini 2009: 179)
(211) επίθετα			
α.	p'at'i-časónoj πέντε-ωριαίος	пятичасовой	‘πεντάωρος’ (Ράλλη 2007: 70)
β.	čern-o-b'élyj μαύρος-ΣυνδΦων-άσπρος	чернобелый	‘μαυρόασπρος’ (Benigni & Masini 2009: 184)
γ.	žizn'-e-rádostnyj ζωή-ΣυνδΦων-ευτυχής	жизнерадостный	‘χαρούμενος’ (Benigni & Masini 2009: 184)
δ.	rússk-o-angl'íjsk'ij ρωσικός-ΣυνδΦων-αγγλικός	русско-английский	‘ρωσο-αγγλικός’ (Cubberley 2002: 270)

⁵² Το παράδειγμα οφείλω σε προφορική επικοινωνία με τη δρ. Αικ. Πάππου-Ζουραβλιόβα, την οποία και ευχαριστώ θερμά.

3.4.2.2.4. Κεφαλή

Ανάλογα με το αν εντοπίζουμε την κεφαλή ενός σύνθετου στο εσωτερικό του ή έξω από αυτό διακρίνουμε τα σύνθετα σε *ενδοκεντρικά* (*endocentric*) και *εξωκεντρικά* (*exocentric*). Στα ενδοκεντρικά σύνθετα κεφαλή είναι ένα από τα δύο συνθετικά. Επομένως, το συνθετικό αυτό, το οποίο κανονικά βρίσκεται στα δεξιά της δομής, καθορίζει το γένος και τη συντακτική κατηγορία του σύνθετου (212α). Αντίθετα, στα εξωκεντρικά σύνθετα, τα επιμέρους συστατικά δεν επαρκούν για να ορίσουμε τα γραμματικά χαρακτηριστικά του σύνθετου ή για να περιγράψουμε πλήρως τη σημασία του (212β). Γι' αυτό και τα εξωκεντρικά σύνθετα είναι συχνά σημασιολογικά αδιαφανή:

(212)	α.	vod-o-nóz νερό-ΣυνδΦων-κουβαλητής	водовоз	‘νεροκουβαλητής’ (Ράλλη 2007: 34)
	β.	krasn-o-kóž-ij κόκκινος-ΣυνδΦων-δέρμα-ΚλιτΕπθμ	краснокожий	‘ερυθρόδερμος’ (Ράλλη 2007: 19)

Παρατηρούμε ότι στο (212α) υπάρχουν στο εσωτερικό του σύνθετου όλες οι απαραίτητες πληροφορίες για να ορίσουμε το γένος και τη γραμματική του κατηγορία. Στο (212β), όμως, το γεγονός ότι η σύνθετη λέξη είναι επίθετο δεν καθορίζεται από τη μορφοσυντακτική κατηγορία του πρώτου ή του δεύτερου συνθετικού. Επιπλέον, το αντικείμενο αναφοράς του σύνθετου, η εξωγλωσσική οντότητα δηλαδή στην οποία αυτό παραπέμπει, δε συμπίπτει με το αντικείμενο αναφοράς κάποιου από τα δύο συνθετικά. Με άλλα λόγια, το συγκεκριμένο παράδειγμα δεν αναφέρεται σε κάποιο κόκκινο δέρμα, αλλά σε ένα έμπυχο υποκείμενο με αυτό το χαρακτηριστικό. Έχει υποστηριχθεί ότι η κεφαλή αυτών των σύνθετων είναι μηδενική (Spencer 1991: 311).

3.4.2.3. Τονισμός σύνθετων

Ο τονισμός των σύνθετων παρουσιάζει ιδιαιτερότητες ανάλογα με τη δομή τους. Συγκεκριμένα, στα σύνθετα ΛΛ τονίζονται και τα δύο συνθετικά σύμφωνα με τον λεξικό τους τόνο (213α). Στις περισσότερες περιπτώσεις ο πιο ισχυρός είναι ο τόνος του δεύτερου συστατικού (213β). Στα σύνθετα που έχουν τη δομή ΘΛ ο κύριος τόνος καθορίζεται από την κεφαλή, από το συστατικό δηλαδή που βρίσκεται στα δεξιά της δομής (213γ), ενώ είναι πιθανή και η ανάπτυξη δευτερεύοντα τόνου στο πρώτο συστατικό (213δ), η οποία όμως καθορίζεται από πολλούς παράγοντες (εγγενείς τονικές ιδιότητες μορφημάτων, απόσταση από τον κύριο τόνο, συχνότητα εμφάνισης του σύνθετου), κάτι που καθιστά αρκετά σύνθετη την ανάλυσή της.⁵³ Το ίδιο συμβαίνει και στα σύνθετα [ΘΕΜΑ-ΘΕΜΑ] (213ε-στ). Τέλος, στα συγκεκριμένα σύνθετα ο κύριος τόνος βρίσκεται στο β' συνθετικό (213ζ), ενώ μπορεί να αναπτυχθεί και δευτερεύοντας τόνος στο α' συνθετικό (213η).

(213)	α.	d'íz'el'-motór πετρέλαιο-κινητήρας ‘πετρελαιοκινητήρας’	дизель-мотор	(Cubberley 2002: 269)
-------	----	---	--------------	-----------------------

⁵³ Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. Gouskova & Roop (2009), Gouskova (2010).

β.	dv-ù-storón-n'-ij	двусторонний	
	δύο-ΓενΔυϊκού(αρχ)-πλευρά-ΠαραγΕπθμ-ΚλιτΕπθμ		
	‘διπλής όψης’		(Cubberley 2002: 269)
γ.	korabl'-e-krušén'i-je	кораблекрушение	
	πλοίο-ΣυνδΦων-συντριβή-ΚλιτΕπθμ		
	‘ναυάγιο’		(Gouskova & Roon 2009: 54)
δ.	bòmb-o-ub'éžič-e	бомбоубежище	
	βόμβα-ΣυνδΦων-καταφύγιο-ΚλιτΕπθμ		
	‘καταφύγιο για βομβαρδισμούς’		(Gouskova & Roon 2009: 54)
ε.	golov-o-lóm-k-a	головоломка	
	κεφάλι-ΣυνδΦων-σπάω-ΠαραγΕπθμ-ΚλιτΕπθμ		
	‘γρίφος’		(Gouskova 2010: 390)
στ.	v'er-o-lóm-stv-o	вероломство	
	πίστη-ΣυνδΦων-σπάω-ΠαραγΕπθμ-ΚλιτΕπθμ		
	‘δολιότητα’		(Gouskova 2010: 394)
ζ.	zár(abotnaja)	zarpláta	
	‘για δουλειά’ >	зарплата	
	pláta	‘μισθός’	
	‘πληρωμή’		(Spencer 1991: 346)
η.	pol'it(ičeskij)	pol'itb'uró	
	‘πολιτικό’ >	политбюро	
	b'uró	‘πολιτικό γραφείο, επιτροπή’	
	‘γραφείο’		(Cubberley 2002: 272)

3.4.3. Η σύνθεση στην Ελληνική (Καλομοίρα Νικολού)

Η διεργασία της σύνθεσης έχει ιδιαίτερα υψηλό βαθμό παραγωγικότητας στην Ελληνική τροφοδοτώντας τη γλώσσα κυρίως με νεολογισμούς (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1986, Ράλλη 2005, 2007). Τα σύνθετα της Ελληνικής συνδυάζουν όλα τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της «λέξης» και συγκεκριμένα: (α) συνιστούν μία φωνολογική ενότητα, (β) εμφανίζουν σημασιακή αδιαφάνεια, (γ) συνιστούν μία γραφική ενότητα (με εξαίρεση τα πολυλεκτικά σύνθετα) και (δ) αποτελούνται από υπολεξικά στοιχεία. Στην ενότητα αυτή θα εξετάσουμε μια σειρά από ειδικά χαρακτηριστικά που αφορούν τη δομή τους.

3.4.3.1. Συνδετικό φωνήεν/δείκτης σύνθεσης

Μια από τις χαρακτηριστικές ιδιότητες των σύνθετων της Ελληνικής είναι η ύπαρξη του φωνήεντος /o/ που συνδέει τα δύο συστατικά του συνθέτου. Το συνδετικό αυτό φωνήεν ή δείκτης σύνθεσης

σύμφωνα με τη Ράλλη (2005, 2007) διατηρείται αμετάβλητο σε όλο το κλιτικό παράδειγμα.⁵⁴ Δε θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το φωνήεν αυτό αποτελεί κάποιου τύπου μόρφημα, για τον απλούστατο λόγο ότι δεν είναι φορέας κάποιας σημασίας ή γραμματικής λειτουργίας (δηλαδή δεν είναι ούτε κλιτικό ούτε παραγωγικό μόρφημα). Η υπόστασή του συνδέεται άμεσα με το φαινόμενο της σύνθεσης. Αντίστοιχα συνδεδετικά στοιχεία απαντούν και σε άλλες γλώσσες, όπως η Ρωσική, η Λατινική, η Τουρκική, κ.ά.

(214) *συνδεδετικό φωνήεν μεταξύ των δύο συνθετικών*

- α. πηγαιν-ο-έρχομαι
- β. μηχαν-ο-κίνητος
- γ. κουκλ-ό-σπιτο

Όσον αφορά την Ελληνική, το συνδεδετικό φωνήεν -ο- δεν εμφανίζεται πάντα σε σύνθετες δομές. Η απουσία του είναι εμφανής, όταν ο αρκτικός φθόγγος του β' συστατικού είναι φωνήεν, στην περίπτωση δηλαδή που μέσα σε ένα σύνθετο δημιουργείται ακολουθία δύο διαδοχικών φωνηέντων. Στο (215) δίνονται ενδεικτικά παραδείγματα σύνθετων που αποβάλλουν το συνδεδετικό φωνήεν σε περιβάλλον χασμωδίας (Νικολού 2008).

(215) *αποβολή συνδεδετικού φωνήεντος*

α.	σφιχτ- ο -αγκαλιάζω	αντί του	*σφιχτοαγκαλιάζω
β.	λαδ- ο -έμπορος	αντί του	*λαδοέμπορος
γ.	αγρι- ο -άνθρωπος	αντί του	*αγριοάνθρωπος

3.4.3.2. Μορφολογική δομή σύνθετων λέξεων

Για το σύνολο των σύνθετων της Ελληνικής έχουν προταθεί από τους ερευνητές τρεις μορφολογικές κατηγορίες που εμφανίζουν τα εξής δομικά σχήματα:

(216) *μορφολογικές κατηγορίες σύνθετων λέξεων ως προς τη δομή*

α.	[ΘΕΜΑ-ΘΕΜΑ-ΚΛΙΤΙΚΟ ΕΠΙΘΗΜΑ]	[[$\nu\chi\tau$] _θ -ο-[λουλουδ] _θ -ο] _{κλ επιθ}
β.	[ΘΕΜΑ-ΛΕΞΗ]	[[$\tau\omicron\nu$] _θ -ο-[σαλάτα] _λ]
γ.	[ΛΕΞΗ-ΛΕΞΗ]	[[$\tau\alpha\zeta\acute{\iota}d\iota$] _λ [$\alpha\sigma\tau\rho\alpha\pi\acute{\eta}$] _λ]

Από τις παραπάνω κατηγορίες, οι δύο πρώτες αποτελούν τα βασικά είδη μονολεκτικής σύνθεσης στην Ελληνική. (Για την τρίτη κατηγορία, τα πολυλεκτικά σύνθετα βλ. υποενότητα 3.4.3.5). Ωστόσο, σύμφωνα με τη Ράλλη (2007), υπάρχουν δύο ακόμα, λιγότερο συχνά, δομικά σχήματα δημιουργίας μονολεκτικών σύνθετων: (α) [ΛΕΞΗ-ΘΕΜΑ], π.χ. *κατω-σέντον-ο* και (β) [ΛΕΞΗ-ΛΕΞΗ], π.χ. *πισω-γυρ-ίζ-ω*.

⁵⁴ Όπως έχει υποστηριχθεί από τη Ralli (1992), το -ο- δεν αποτελεί κλιτικό επίθημα του πρώτου συνθετικού αλλά το φωνήεν σύνδεσης των δύο μελών ενός σύνθετου σχηματισμού. Ως επιχείρημα γι' αυτό αναφέρει ότι ακόμα και σε σύνθετα όπου η μορφή του συνδεδετικού φωνήεντος συμπίπτει με τη μορφή κλιτικού επιθήματος, π.χ. *βιβλιοθήκη*, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι το φωνήεν είναι κλιτικό επίθημα, γιατί η μορφή του συγκεκριμένου στοιχείου δε μεταβάλλεται ανάλογα με την αλλαγή του αριθμού και της πτώσης, π.χ. *βιβλιοθήκης* (γεν), *βιβλιοθήκες* (πληθ) και όχι **βιβλιουθήκης*, **βιβλιαθήκες*.

Πιο συγκεκριμένα, τα σύνθετα του (216α) σχηματίζονται από τη συρραφή δύο θεμάτων, με τη βοήθεια του συνδετικού φωνήεντος -ο- στη σύνθετη αυτή βάση προστίθεται υποχρεωτικά ένα κλιτικό επίθημα (π.χ. -ος, -ης, κτλ.), το οποίο φέρει τα απαραίτητα χαρακτηριστικά κλίσης (αριθμό, πτώση, κ.λπ.), ή ένα παραγωγικό επίθημα (π.χ. -τής). Για τα ελληνικά αυτό το δομικό σχήμα θεωρείται από τα πιο παραγωγικά όσον αφορά τον σχηματισμό των σύνθετων. Σύμφωνα με τις Nespor & Ralli (1996), αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι η μορφολογική δομή της Ελληνικής στηρίζεται στο θέμα και γι' αυτό το λόγο η πιο παραγωγική διαδικασία της σύνθεσης παίρνει ως βάσεις θέματα και όχι ανεξάρτητες λέξεις. Οι σύνθετοι σχηματισμοί στο (216β) δημιουργούνται από την προσκόλληση ενός θέματος σε μια ήδη σχηματισμένη λέξη. Τα σύνθετα στο (216γ) ονομάζονται *χαλαρά πολυλεκτικά σύνθετα*⁵⁵ και δημιουργούνται από τη συνένωση δύο ανεξάρτητων λέξεων. Αυτό που τα διαφοροποιεί από τις άλλες δύο κατηγορίες σύνθεσης είναι η απουσία του δείκτη σύνθεσης -ο-.

Με βάση τα παραπάνω δομικά σχήματα, αυτό που αξίζει να τονίσουμε είναι ότι στη συντρυπτική πλειοψηφία τους τα σύνθετα της Ελληνικής περιέχουν θέματα και όχι ολοκληρωμένες λέξεις, τουλάχιστον ως προς το πρώτο συστατικό. Κάτι ανάλογο συναντάμε και στη Ρωσική, όπου η πιο συνηθισμένη δομή σύνθετων είναι η [ΘΕΜΑ-ΛΕΞΗ] (Cubberley 2002: 270).

3.4.3.3. Ενδοκεντρικά και εξωκεντρικά σύνθετα

Ανάλογα με το αν το κεντρικό συστατικό (η κεφαλή) βρίσκεται στο εσωτερικό της δομής ή όχι, τα σύνθετα της Ελληνικής διακρίνονται σε *ενδοκεντρικά* και *εξωκεντρικά*. Τόσο στην Ελληνική όσο και στη Ρωσική, όπως προείπαμε, απαντούν σύνθετες λέξεις στις οποίες το κεντρικό στοιχείο βρίσκεται εκτός της εσωτερικής δομής τους. Παραδείγματα εξωκεντρικών σύνθετων, που είναι τις περισσότερες φορές σημασιολογικά αδιαφανή και αφορούν χαρακτηριστικά ανθρώπων, δίνονται στο (217).

(217) *παραδείγματα εξωκεντρικών σύνθετων Ελληνικής*

- α. ανοιχτοχέρης
- β. σκληρόκαρδος
- γ. μεγαλοδύναμος
- δ. αετοκέφαλος

Όσον αφορά τα *ενδοκεντρικά* σύνθετα της Ελληνικής που συνιστούν και την πλειονότητα των σύνθετων, το ενδιαφέρον της μελέτης τους αφορά τη θέση της κεφαλής. Έτσι, στην ελληνική γλώσσα το κεντρικό συστατικό των σύνθετων λέξεων βρίσκεται κυρίως (όχι πάντα) στα δεξιά της δομής. Πράγματι, αν κοιτάξουμε τα παραδείγματα που καταγράφονται στο (218), διαπιστώνουμε ότι το στοιχείο που καταλαμβάνει κάθε φορά τη δεξιά θέση στους σύνθετους σχηματισμούς είναι αυτό που μεταβιβάζει σε αυτούς τη γραμματική κατηγορία, το γένος και τη βασική σημασία.

(218) *ενδοκεντρικά σύνθετα με την κεφαλή στα δεξιά της δομής*

- α. ανεμό**μυλος**
- β. ψαρό**σουπα**

⁵⁵ Βλ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (1986, 1996), Γαβριηλίδου (1996, 1997), Gavriilidou (1997), Ralli & Stavrou (1998), Ράλλη (2005, 2007), Νικολού (2008), Revithiadou (2009).

- γ. φοινικόδασος
- δ. αυλόπορτα

3.4.3.4. Παρατακτικά και προσδιοριστικά σύνθετα

Όπως αναφέρθηκε στην εισαγωγική ενότητα 3.4.1, σημασιολογικά τα συνθετικά μέρη των σύνθετων εμφανίζουν είτε σχέσεις παράταξης είτε σχέσεις προσδιορισμού (/υπόταξης). Επαναλαμβάνουμε, για χάριν ευκολίας, ότι στα παρατακτικά σύνθετα δύο συστατικά παρατίθενται χωρίς το ένα να προσδιορίζει το άλλο. Τέτοιου είδους σχηματισμοί αποτελούνται από στοιχεία που ανήκουν στην ίδια γραμματική κατηγορία, δηλ. είναι συνδυασμοί δύο ουσιαστικών, δύο επιθέτων ή δύο ρημάτων, όπως φαίνεται στα ακόλουθα παραδείγματα:

(219) παρατακτικά σύνθετα Ελληνικής

α.	ανεβοκατεβαίνω	Ρήμα+Ρήμα
β.	μακρόστενος	Επίθετο+Επίθετο
γ.	αλατοπίπερο	Ουσιαστικό+Ουσιαστικό

Στα σύνθετα των οποίων τα συστατικά βρίσκονται σε θέση παράταξης, όπως τα παραπάνω, αναμένεται η σειρά των όρων να είναι σχετικά ελεύθερη. Πράγματι, στην Ελληνική (Ralli 1992: 157) υπάρχουν τέτοια παραδείγματα, όπου ένα συστατικό μπορεί να εμφανίζεται ως πρώτο ή δεύτερο μέλος του συνθέτου χωρίς μεταβολή στη σημασία του: *στενόμακρος/ μακρόστενος, χιονόνερο/ νερόχινο*. Ωστόσο, πολύ συχνά η σειρά των όρων δε μεταβάλλεται κυρίως στα ονοματικά και ρηματικά σύνθετα: *αυγολέμονο/ *λεμόναυγο, ανοιγοκλείνω/ *κλειανοίγω*. Γι' αυτά τα σύνθετα θα μπορούσε κανείς να επικαλεσθεί σημασιοπραγματολογικούς λόγους, οι οποίοι καθορίζουν την προτίμηση για τη συγκεκριμένη σειρά όρων (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1996), π.χ. *πηγαινοέρχομαι* (πρώτα «πηγαίνω» και μετά «έρχομαι»), *ψωμοτύρι* (περισσότερη ποσότητα «ψωμιού» και λιγότερη «τυριού»), *τρωγοπίνω* (βασική ενέργεια είναι το «τρώγω» και δευτερεύουσα είναι το «πίνω»).

Στα προσδιοριστικά σύνθετα της Ελληνικής το α' συστατικό σε θέση μη-κεφαλής έχει τον ρόλο προσδιορίζοντος στοιχείου, ενώ το β' συστατικό, αυτό σε θέση κεφαλής, έχει το ρόλο προσδιοριζόμενου στοιχείου. Το προσδιορίζον στοιχείο προηγείται του προσδιοριζόμενου. Παραδείγματα προσδιοριστικών σύνθετων της Ελληνικής δίνονται στο (220).

(220) προσδιοριστικά σύνθετα Ελληνικής

- α. αγριοπερίστερο
- β. τρελοκόριτσο
- γ. στραβοκοιτώ
- δ. τυροσαλάτα

Τα υποτακτικά σύνθετα αφορούν τα σύνθετα των οποίων η κεφαλή, δηλαδή το βασικό συστατικό, είναι ρήμα ή ρηματικό παράγωγο. Χαρακτηριστικό αυτών των σύνθετων είναι ότι το πρώτο συστατικό λειτουργεί ως συμπλήρωμα της ρηματικής κεφαλής.

(221) σύνθετα με σχέση υπόταξης

- α. νυχοκόπτης

- β. καπνοκαλλιέργεια
- γ. χαρτοπαίζω

3.4.3.5. Πολυλεκτικοί σύνθετοι σχηματισμοί

Οι πολυλεκτικοί σύνθετοι σχηματισμοί, αν και έχουν τη μορφή ονοματικών φράσεων, έχουν μορφολογική υπόσταση. Διαφέρουν, ωστόσο, από τα μονολεκτικά σύνθετα, αφού τα συστατικά τους εμφανίζουν χαλαρότερη δομική συνοχή, η οποία μάλιστα αποτυπώνεται και ορθογραφικά με το ότι γράφονται ως δύο ανεξάρτητες λέξεις και με το ότι δεν υπάρχει δείκτης σύνθεσης.⁵⁶ Ο σχηματισμός χαλαρών σύνθετων είναι πολύ παραγωγικός, ιδίως στα ειδικά επιστημονικά και τεχνικά λεξιλόγια. Παραδείγματα χαλαρών πολυλεκτικών σύνθετων στην Ελληνική είναι τα εξής:

(222) επίθετο + ουσιαστικό

- α. τρίτος κόσμος (= οι «υπό ανάπτυξη» χώρες)
- β. παιδική χαρά (= υπαίθριος χώρος με κούνιες, τσουλήθρες κτλ. για να παίζουν παιδιά)
- γ. μικρή οθόνη (= τηλεόραση)

(223) ουσιαστικό + ουσιαστικό σε γενική πτώση

- α. ζώνη ασφαλείας (= σύστημα πρόσδεσης των επιβατών)
- β. κρέμα ημέρας (= καλλυντική κρέμα)
- γ. άρμα μάχης (= τανκ)

(224) ουσιαστικό + ουσιαστικό σε ονομαστική πτώση

- α. νόμος πλαίσιο
- β. άνθρωπος κλειδί
- γ. πίσσα σκοτάδι
- δ. γυναίκα λάστιχο

Όσον αφορά τη θέση της κεφαλής, απαντάται στα αριστερά σε κάποια πολυλεκτικά σύνθετα, όπως: άνθρωπος κλειδί, γυναίκα λάστιχο, ζώνη ασφαλείας, κτλ., σε αντίθεση με τα πίσσα σκοτάδι, διαμάντι παιδί, κανόνι μαθητής, αλλά και τα τρίτος κόσμος, δημόσιος υπάλληλος, πυρηνικός πόλεμος που έχουν την κεφαλή στα δεξιά της δομής (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1986, 1996, Ράλλη 2005, 2007).

3.4.3.6. Τονισμός σύνθετων

Τα σύνθετα της Ελληνικής δεν παρουσιάζουν ομοιόμορφο τονικό σχήμα, αλλά ο τόνος τους καθορίζεται από τη μορφολογική κατηγορία στην οποία ανήκουν. Έτσι τα σύνθετα με δομή [ΘΕΜΑ-ΘΕΜΑ- ΚΛΙΤΙΚΟ ΕΠΙΘΗΜΑ] τονίζονται συνήθως στην προπαραλήγουσα, εκτός εάν το επίθημα φέρει εγγενείς τονικές ιδιότητες (π.χ. -τής) οπότε και έλκει τον τόνο (π.χ. θηριοδαμαστής). Τα σύνθετα που τονίζονται στην προπαραλήγουσα δεν παρουσιάζουν μετακίνηση σε πτώσεις στις οποίες σε

⁵⁶ Βλ. υποσημ. 55 για παραπομπές στη σχετική βιβλιογραφία.

απλές/κλιτές λέξεις ο τόνος μετακινείται στην παραλήγουσα ή τη λήγουσα, π.χ. *κουκλόσπιτο*, *κουκλόσπιτου* αλλά όχι **κουκλοσπίτου* (βλ. επίσης ΕΠ. 5.2.1, Έκθεση Ρωσικής).

(225) *σύνθετα [ΘΕΜΑ-ΘΕΜΑ-ΚΛΙΤΙΚΟ ΕΠΙΘΗΜΑ]* (Nespor & Ralli 1996, Ράλλη 2007, Νικολού 2008)

	<i>μορφολογική δομή</i>	<i>φωνητική πραγμάτωση</i>
α.	κουκλόσπιτο /kukl-o-spit-o/	[kuklósposito] < kúkla, spíti
β.	αλατοπίπερο /alat-o-píper-o/	[alatorípéro] < aláti, píperí
γ.	νυχτοήμερος /nixt-o-imer-os/	[nixtóimeros] < níxta, (i)méra
δ.	θηριοδαμαστής /θiri-o-ðamas-tís/	[θirjoðamastís] < θirío (O), ðamázo (P)

Ο τόνος στην κατηγορία των σύνθετων με δομή [ΘΕΜΑ-ΛΕΞΗ] μπορεί να είναι είτε στη συλλαβή που φέρει τόνο η εσωτερική, δηλ. η πιο εγκιβωτισμένη λέξη του σύνθετου σχηματισμού, π.χ. *χαρτοπετσέτα* [χαρτ-ο-[πετσέτα]_{ΛΕΞΗ}]_{ΛΕΞΗ} < *πετσέτα*, είτε στην προπαραλήγουσα, π.χ. *λεμονόδασος*. Συχνά, σε αυτό το είδος σύνθεσης αναπτύσσεται ένας δευτερεύοντας, ρυθμικής φύσης, τόνος στην πρώτη συλλαβή του α' συνθετικού, π.χ. *άντι-καπνιστής*, *ύπερ-πλήρης*, *μεγαλοαπατεώνας*, κτλ.

(226) *σύνθετα [ΘΕΜΑ-ΛΕΞΗ]* (Ralli 1992, Nespor & Ralli 1996, Γαβριηλίδου 1996, 1997, Ράλλη 2007, Νικολού 2008, Revithiadou 2009)

	<i>μορφολογική δομή</i>	<i>φωνητική πραγμάτωση</i>
α.	νερομπογιά /ner-o-boɣj-á/	[nerobojá] < neró, boɣjá
β.	χαρτοπετσέτα /xart-o-petsét-a/	[xartopetséta] < xartí, petséta
γ.	τονοσαλάτα /ton-o-salát-a/	[tonosaláta] < tónos, saláta
δ.	νυχοφύλακας /nixt-o-filak-as/	[nixtofilakas] < níxta, filakas
ε.	παλιογυναίκα /pal'-o-ɣinék-a/	[pal'ojinéka] < pal'ós, ɣinéka
στ.	ψιλοβρέχω /psil-o-vrex-o/	[psilovréxo] < psilós, vréxo

Χαρακτηριστικό των χαλαρών πολυλεκτικών σύνθετων είναι η ύπαρξη δύο τόνων, ο δεύτερος από τους οποίους είναι πιο ισχυρός, όπως φαίνεται και στα ακόλουθα παραδείγματα:

(227) *σύνθετα [ΛΕΞΗ-ΛΕΞΗ]* (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1986, 1996, Gavriilidou 1997, Ralli & Stavrou 1998, Ράλλη 2005, 2007, Νικολού 2008, Revithiadou 2009, μ.ά.)

	<i>μορφολογική δομή</i>	<i>φωνητική πραγμάτωση</i>
α.	νόμος πλαίσιο /nom-os plesi-o/	[nòmosplésio]

λέξη κλειδί /léksi kliði/	[lèksikliði]
β. ηλεκτρολόγος μηχανολόγος /ilektrológos mixanológos/ μεταφραστής διερμινέας /metafrastís ðierminéas/	[ilektrolòγos mixanolòγos] [metafrastís ðjerminéas]

3.4.3.7. Κατηγοριακά είδη σύνθετων

Τα σύνθετα της Ελληνικής κατατάσσονται κυρίως στις τρεις μεγάλες γραμματικές κατηγορίες ανάλογα με την κατηγορία της κεφαλής τους: ουσιαστικά, επίθετα και ρήματα. Η Ελληνική παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία τόσο στα ονοματικά όσο και στα ρηματικά σύνθετα.

α. ουσιαστικά

(228) *ουσιαστικό + ουσιαστικό*

α. χιονόβροχο	<	χιόνι + βροχή
β. νυχτολούλουδο	<	νύχτα + λουλούδι
γ. οργανοπαίκτης	<	όργανο + παίκτης

(229) *επίθετο + ουσιαστικό*

α. ασχημόπαπο	<	άσχημο + παπί
β. ελαφρόπετρα	<	ελαφριά + πέτρα
γ. τρελοκόριτσο	<	τρελό + κορίτσι

(230) *επίρρημα + ουσιαστικό*

α. εξώπορτα	<	έξω + πόρτα
β. πίσωγύρισμα	<	πίσω + γύρισμα
γ. κατωσέντονο	<	κάτω + σεντόνι

β. επίθετα

(231) *επίθετο + επίθετο*

α. ασπρόμαυρος	<	άσπρος + μαύρος
β. γλυκόξινος	<	γλυκός + ξινός
γ. νοτιοδυτικός	<	νότιος + δυτικός

(232) *ουσιαστικό + επίθετο*

α. νερόβραστος	<	νερό + βραστός
β. λαομίσητος	<	λαός + μισητός
γ. κοσμοξάκουστος	<	κόσμος + ξακουστός

(233) *επίρρημα + επίθετο*

α. αργοκίνητος	<	αργά + κινητός
----------------	---	----------------

β.	εξωσχολικός	<	έξω + σχολικός
γ.	πυκνοκατοικημένος	<	πυκνά + κατοικημένος

γ. ρήματα

(234) *ρήμα + ρήμα*

α.	ανοιγοκλείνω	<	ανοίγω + κλείνω
β.	πηγαينوέρχομαι	<	πηγαίνω + έρχομαι
γ.	αναβοσβήνω	<	ανάβω + σβήνω

(235) *ουσιαστικό + ρήμα*

α.	νυχτοπερπατώ	<	νύχτα + περπατώ
β.	αβγοκόβω	<	αβγό + κόβω
γ.	χαρτοπαίζω	<	χαρτί + παίζω

(236) *επίρρημα + ρήμα*

α.	πισωγυρίζω	<	πίσω + γυρίζω
β.	αργοπεθαίνω	<	αργά + πεθαίνω
γ.	σιγοβράζω	<	σιγά + βράζω

Αξίζει να προσθέσουμε ότι υπάρχουν και σύνθετα που ανήκουν στην κατηγορία του επιρρήματος. Στην ουσία τα σύνθετα αυτά παράγονται δευτερογενώς από επιθετικά σύνθετα με την προσθήκη του παραγωγικού επιθήματος -α, π.χ. *βορειοανατολικ-ά* < βορειοανατολικός/ή/ό < βόρειος + ανατολικός.

3.4.4. Σύγκριση σύνθεσης Ρωσικής – Ελληνικής

Από τη συζήτηση που προηγήθηκε προκύπτει ότι ο μηχανισμός σχηματισμού σύνθετων λέξεων είναι παρόμοιος στις δύο γλώσσες. Τόσο στη Ρωσική όσο και στην Ελληνική τα σύνθετα μπορεί να αποτελούνται από δύο πλήρεις λέξεις, από δύο θέματα ή από τον συνδυασμό ενός θέματος και μιας λέξης. Και στις δύο γλώσσες, δηλαδή, συναντάμε τις δομές [ΛΕΞΗ-ΛΕΞΗ], [ΘΕΜΑ-ΛΕΞΗ] και [ΘΕΜΑ-ΘΕΜΑ], με την παραγωγικότητα ωστόσο να διαφέρει σε κάθε περίπτωση. Για τη Ρωσική, το πιο συνηθισμένο σχήμα είναι το [ΘΕΜΑ-ΛΕΞΗ] (Cubberley 2002: 270), ενώ στην Ελληνική τη μεγαλύτερη παραγωγικότητα εμφανίζουν οι δομές [ΘΕΜΑ-ΛΕΞΗ] και [ΘΕΜΑ-ΘΕΜΑ] (Ράλλη 2007: 182). Για τη σύνδεση των δύο στοιχείων χρησιμοποιείται συνήθως το συνδετικό φωνήεν /-o-/.⁵⁷ Επομένως, και στις δύο γλώσσες ο σχηματισμός σύνθετων με τον συνδυασμό δύο ανεξάρτητων λέξεων σε ελεύθερη μορφή αποτελεί τη λιγότερο συνηθισμένη επιλογή.

Μια βασική διαφορά ανάμεσα στις δύο γλώσσες εντοπίζεται στην κατηγορία των συγκεκριμένων σύνθετων, η οποία είναι ιδιαίτερα διαδομένη στη Ρωσική, ενώ στην Ελληνική περιλαμβάνει ελάχιστα παραδείγματα (π.χ., *Βίπερ* < βιβλίο περιπτέρου, βλ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1986). Επίσης, η δημιουργία ρηματικών σύνθετων είναι εξαιρετικά περιορισμένη στη Ρωσική, στην Ελληνική ωστόσο είναι αρκετά παραγωγική.

⁵⁷ Για τις διαφορετικές φωνητικές πραγματώσεις που μπορεί να έχει το φώνημα /o/ στη Ρωσική βλ. υποενότητα 3.4.2.2.1.2 στο παρόν κεφάλαιο και υποενότητα 1.2.2.2 στο κεφ. Φωνητική.

Τέλος, όσον αφορά τον τονισμό των σύνθετων, οι δύο γλώσσες συγκλίνουν σε μεγάλο βαθμό. Τα σύνθετα [ΛΕΞΗ-ΛΕΞΗ] φέρουν τόνο και στα δύο συστατικά. Στα σύνθετα [ΘΕΜΑ ΛΕΞΗ] ο κύριος τόνος βρίσκεται στο β' συνθετικό που αποτελεί και την κεφαλή του σύνθετου, ενώ είναι πιθανή και η ανάπτυξη δευτερεύοντα τόνου στο α' συνθετικό. Όσον αφορά τα σύνθετα [ΘΕΜΑ ΘΕΜΑ], στη Ρωσική ο τόνος συνήθως καθορίζεται από τις εγγενείς τονικές ιδιότητες του β' συνθετικού, ενώ στην Ελληνική βρίσκεται είτε στην προπαραλήγουσα είτε στην κατάληξη.

Τα συμπεράσματα στα οποία καταλήξαμε συνοψίζονται στον ακόλουθο πίνακα:

Πίνακας 3. Σύγκριση συνθετικών δομών Ρωσικής – Ελληνικής

Είδος σύνθετου	Ελληνική	Ρωσική
ΘΕΜΑ-ΘΕΜΑ Τόνος	ναι ΠΠ ή Κατάληξη	ναι κύριος → στο β' συνθετικό δευτερεύων → στο α' συνθετικό (προαιρετικά)
ΘΕΜΑ-ΛΕΞΗ Τόνος	ναι κύριος → στο β' συνθετικό δευτερεύων → στο α' συνθετικό (προαιρετικά)	ναι κύριος → στο β' συνθετικό δευτερεύων → στο α' συνθετικό (καθορίζεται από μορφοφωνολογικούς παράγοντες)
ΛΕΞΗ-ΛΕΞΗ Τόνος	ναι και στα δύο συνθετικά	ναι και στα δύο συνθετικά

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Benigni, Valentina & Masini, Francesca. 2009. Compounds in Russian. In *Lingue e Linguaggio VIII*, Vol. 2: 171-193.
- Booij, Geert. 2005. *The Grammar of Words*. Oxford: Oxford University Press.
- Breu, Walter. 2009. Verbale Kategorien: Aspekt und Aktionsart. In Kempgen, Sebastian, Kosta, Peter, Tilman, Berger & Gutschmidt, Karl (eds.), *Die slavischen Sprachen: Ein internationales Handbuch zu ihrer Struktur, ihrer Geschichte und ihrer Erforschung, Band 1*. Berlin: Walter de Gruyter. 209-225.
- Comrie, Bernard. 1976. *Aspect: An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cubberley, Paul. 2002. *Russian: A Linguistic Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fabb, Nigel. 1998. Compounding. In Spencer, Andrew & Zwicky, Arnold M. (eds.), *The Handbook of Morphology*. Oxford: Blackwell. 66-83.
- Gavriilidou, Zoe. 1997. *Etude Comparee des Suites NN en Francais et en Grec. Elaboration d' un Lexique Bilingue*. Διδακτορική διατριβή. Presses Universitaires du Septentrion, Lille.
- Gouskova, Maria. 2010. The Phonology of Boundaries and Secondary Stress in Russian Compounds. *The Linguistic Review* 2: 387-448.
- Gouskova, Maria & Roon, Kevin. 2009. Interface constraints and frequency in Russian compound stress. In Reich, Jodi, Babyonyshev, Maria & Kavitskaya, Darya (eds.), *Formal Approaches to Slavic Linguistics 17*. Ann Arbor, MI: Michigan Slavic Publications. 49-63.
- Holton, David, Mackridge, Peter & Philippaki-Warbuton, Irene. 1997. *Greek: A Comprehensive Grammar of the Modern Language*. London: Routledge.
- Holton, David, Mackridge, Peter, Philippaki-Warbuton, Irene & Spyropoulos, Vassilios. 2011. *Greek: A Comprehensive Grammar*. London: Routledge.
- Kabak, Barış & Vogel, Irene. 2001. The phonological word and stress assignment in Turkish. *Phonology* 18: 315-360.
- Katamba, Francis. 1993. *Morphology*. London: Palgrave Macmillan.
- Lieber, Rochelle. 2009. *Introducing Morphology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Melvold, Janis Leanne. 1990. *Structure and Stress in the Phonology of Russian*. Doctoral dissertation, MIT, Cambridge, MA.
- Mithun, Marianne. 1979. Iroquoian. In Campbell, Lynn & Mithun, Marianne (eds), *The Languages of Native America: Historical and Comparative Assessment*. Austin & London: University of Texas Press. 133-212.
- Nespor, Marina & Ralli, Angela. 1996. Morphology-phonology interface: Phonological domains in Greek compounds. *The Linguistic Review* 13: 357-382.
- Nespor, Marina. 1999. Stress domains. In van der Hulst, Harry (eds.), *Word Prosodic Systems in the Languages of Europe*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 117-159.
- Philippaki-Warbuton, Irene. 1998. Functional categories and Modern Greek syntax. *The Linguistic Review* 15: 159-186.
- Philippaki-Warbuton, Irene & Spyropoulos, Vassilios. 2004. A change of mood: The development of the Greek mood system. *Linguistics* 42: 791-817.
- Ralli, Angela. 1992. Compounds in Modern Greek. *Rivista di Linguistica* 4: 143-174.

- Ralli, Angela & Staurou, Melita. 1998. Morphology-syntax Interface: A–N compounds vs. A–N constructs in Modern Greek. In Booij, Geert & van Marle, Jaap (eds.), *Yearbook of Morphology 1997*. Dordrecht: Springer. 243-264.
- Revithiadou, Anthi. 2009. Recursion at the level of the Prosodic Word: Evidence from compounding. Paper presented at the SFB Meeting, July 23, 2009, Konstanz, University of Konstanz.
- Schenker, Alexander M. 1993. Proto-Slavonic. In Comrie, Bernard D. & Corbett, Greville D. (eds.), *The Slavonic Languages*. London: Routledge. 60-121.
- Scalise, Sergio. 1986. *Generative Morphology*. Dordrecht: Foris Publications.
- Selkirk, Elisabeth O. 1982. *The Syntax of Words*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Spencer, Andrew. 1991. *Morphological Theory: An Introduction to Word Structure in Generative Grammar*. Oxford & Cambridge, MA: Blackwell.
- Spyropoulos, Vassilios & Revithiadou, Anthi. 2009. The morphology of past in Greek. *Studies in Greek Linguistics* 29: 108-122.
- Sussex, Roland & Cubberley, Paul. 2006. *The Slavic Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Timberlake, Alan. 1993. Russian. In Comrie, Bernard D. & Corbett, Greville D. (eds.), *The Slavonic Languages*. London: Routledge. 827-886.
- Timberlake, Alan. 2004. *A Reference Grammar of Russian*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vilgelmmina, A. A. 1963. *The Russian Verb: Aspect and Voice*. Moscow: Foreign Languages Publishing House.
- Wade, Terence. 2011. *A Comprehensive Russian Grammar, 3rd ed.* Oxford: Blackwell Publishing.
- Warburton, Irene P. 1970. *On the Verb in Modern Greek*. Bloomington: Indiana University Press.

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Άννα. 1986. *Η Νεολογία στην Κοινή Νεοελληνική*. Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ. Θεσσαλονίκη.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Άννα. 1996. Η νεοελληνική σύνθεση. Στο Καβουκόπουλος, Φώτης & Κατσαμαλή, Γεωργία (επιμ.), *Ζητήματα Νεοελληνικής Γλώσσας*. Πανεπιστήμιο Κρήτης, Τμήμα Φιλολογίας. 97-120.
- Βελούδης, Ιωάννης & Φιλιππάκη-Warburton, Ειρήνη. 1983. Η υποτακτική στα Νέα Ελληνικά. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 4: 151-169.
- Γαβριηλίδου, Ζωή. 1996. Πολυλεκτικά παραθετικά σύνθετα με πρώτο συνθετικό τα ουσιαστικά *άνθρωπος-* και *γυναίκα-*. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα 1996*. Θεσσαλονίκη. 100-114.
- Γαβριηλίδου, Ζωή. 1997. Πολυλεκτικά παραθετικά σύνθετα: Κατονομασία και κατάδειξη. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα. Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα 1997*. Θεσσαλονίκη. 115-125.
- Holton, David, Mackridge, Peter & Φιλιππάκη-Warburton, Ειρήνη. 1999. *Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Θωμαδάκη, Ευαγγελία. 2009. *Το Επίθετο: Στοιχεία μιας Τυπολογικής και Συγκριτικής Προσέγγισης με Ιδιαίτερη Αναφορά στην Ελληνική, την Τουρκική και τη Ρωσική*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Κλαίρης, Χρήστος & Μπαμπινιώτης, Γεώργιος. 1996. *Γραμματική της Νέας Ελληνικής: Δομολειτουργική-Επικοινωνιακή. Τόμος Ι. Το Όνομα. Αναφορά στον Κόσμο της Πραγματικότητας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κλαίρης, Χρήστος & Μπαμπινιώτης, Γεώργιος. 2005. *Γραμματική της Νέας Ελληνικής: Δομολειτουργική-Επικοινωνιακή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

- Mackridge, Peter. 1985. *The Modern Greek Language: A Descriptive Analysis of Standard Modern Greek*. Oxford: Oxford University Press.
- Μόζερ, Αμαλία. 1994. *Ποιόν και Απόψεις του Ρήματος*. Αθήνα: Παρουσία.
- Μπαμπινιώτης, Γεώργιος. 1972. *Το Ρήμα της Ελληνικής: Δομικά και Εξελίξεις και Συστηματοποιήσεις του Ρήματος της Ελληνικής – Αρχαίας και Νέας*. Αθήνα: Βιβλιοθήκη Σοφίας Σαριπόλου.
- Νικολού, Καλομοίρα. 2008. *Η Φωνολογική Λέξη στην Ελληνική και η Σύγκρισή της με την Αραβική: Πορίσματα και Εφαρμογές*. Διδακτορική διατριβή: Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Πάππου-Ζουραβλιόβα, Αικατερίνη, Sergéeva, Zhánna & Ζουράβλεβα, Τατιάνα. Υπό έκδοση. *Φωνητική-Φωνολογία της Ρωσικής Γλώσσας. Τονισμός. Ορθοέπεια. Ορθογραφία. Λεξικό Ρωσικής Προφοράς - Εγχειρίδιο & CD για Ελληνόφωνους*. Θεσσαλονίκη.
- Ράλλη, Αγγελική. 2003. Ο καθορισμός του γραμματικού γένους στα ουσιαστικά της Νέας Ελληνικής. Στο Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Άννα, Ράλλη, Αγγελική & Χειλά-Μαρκοπούλου, Δέσποινα (επιμ.), *Το γένος*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη. 57-99.
- Ράλλη, Αγγελική. 2005. *Μορφολογία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ράλλη, Αγγελική. 2007. *Η Σύνθεση Λέξεων: Διαγλωσσική Μορφολογική Προσέγγιση*. Αθήνα: Πατάκης.
- Σπυρόπουλος, Βασίλειος & Τσαγγαλίδης, Αναστάσιος. 2005. *Η γραμματική στη Διδασκαλία: Σύγκριση Εγχειριδίων για τη Διδασκαλία της Ελληνικής ως Ξένης Γλώσσας*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Τσοπανάκης, Αγαπητός Γ. 1994. *Νεοελληνική Γραμματική*. Θεσσαλονίκη & Αθήνα: Εκδ. Οίκος Αδελφών Κυριακίδη & Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Τριανταφυλλίδης, Μανόλης. 1988 [1941]. *Νεοελληνική Γραμματική* (ανατύπωση). Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Τσαγγαλίδης, Αναστάσιος. 2001. Για τις «συντακτικές εγκλίσεις» της Νέας Ελληνικής. Στο Αγγουράκη, Γεωργία κ.ά. (επιμ.), *Ελληνική Γλωσσολογία '99: Πρακτικά του 4^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου για την Ελληνική Γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press. 300-314.
- Φιλιππάκη-Warburton, Ειρήνη. 1990. Η ανάλυση του ρηματικού συνόλου στα Νέα Ελληνικά. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 11: 119-138.
- Φιλιππάκη-Warburton, Ειρήνη & Σπυρόπουλος, Βασίλειος. (2006) Το εγκλιτικό σύστημα της ελληνικής – Συγκριτική θεώρηση με την τουρκική και διδακτικές προτάσεις. Στο Μοσχονάς, Σπύρος (επιμ.), *Η Σύνταξη στη Μάθηση και στη Διδασκαλία της Ελληνικής ως Ξένης Γλώσσας*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη. 117-170.
- Χριστοφίδου, Αναστασία. 2003. Γένος και κλίση στην Ελληνική (Μια φυσική προσέγγιση). Στο Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Άννα, Ράλλη, Αγγελική & Χειλά-Μαρκοπούλου, Δέσποινα (επιμ.), *Το Γένος*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη. 100-131.

Κεφάλαιο 4 – Σύνταξη*

4.1. Η σύνταξη της Ονοματικής Φράσης (Στέργιος Χατζηκυριακίδης, επιμ.: Γ. Κοτζόγλου)

4.1.1. Σειρά των όρων μέσα στην ΟΦ

Παραδοσιακά, η εξέταση της σειράς των συστατικών/όρων της ΟΦ συνίσταται στη μελέτη των γραμμικών (ή διαγραμματικών) θέσεων που καταλαμβάνουν η κεφαλή της ΟΦ, το ουσιαστικό, καθώς και οι λέξεις ή φράσεις που το προσδιορίζουν όπως το άρθρο, τα επίθετα, οι ΟΦ-συμπληρώματα και οι παντός είδους φράσεις-προσαρτήματα που προσδιορίζουν την κεφαλή Ο.

Η πρώτη ειδοποιός διαφορά που διαπιστώνει κανείς εξετάζοντας τη σύνταξη της ΟΦ Ελληνικής και Ρωσικής είναι η απουσία άρθρων στη Ρωσική. Το μορφολογικό αυτό χαρακτηριστικό της Ρωσικής έχει αφενός μεν τη συνέπεια του ότι η σύνταξη της σειράς των όρων εντός της ΟΦ απλοποιείται, καθώς δεν υπάρχουν κανόνες κατανομής του άρθρου, αφετέρου δε οδηγεί τη γλώσσα σε εναλλακτικές μεθόδους δήλωσης της οριστικότητας ή της έλλειψής της. Επομένως, η δήλωση της οριστικότητας και της αοριστίας, η οποία στα Ελληνικά γίνεται κατά κύριο λόγο μέσω του οριστικού και αορίστου άρθρου αντίστοιχα, στη Ρωσική γίνεται μέσω ουσιαστικού χωρίς άρθρο και στις δύο περιπτώσεις. Τα παραδείγματα που ακολουθούν είναι ενδεικτικά του φαινομένου:

- (1) Дом
dom
σπίτι.Ον
‘Το σπίτι/Ένα σπίτι’
- (2) Το σπίτι/Ένα σπίτι
to spíti/éna spíti

Το ερώτημα που γεννάται, δεδομένης της απουσίας άρθρων αλλά παρόλα αυτά της ικανότητας της Ρωσικής να δηλώνει είτε την οριστικότητα είτε την αοριστία, είναι με ποιο τρόπο αποφασίζεται η δήλωση της οριστικότητας/αοριστίας σε κάθε περίπτωση. Η άρση της αμφισημίας των ΟΦ ως προς το χαρακτηριστικό της οριστικότητας κατά τον Wade (2011: 54) επιτελείται είτε μέσω των συμφραζομένων είτε μέσω της σειράς των όρων της πρότασης. Για παράδειγμα, μία ΟΦ εμφανιζόμενη ως τελευταίος όρος στην πρόταση τείνει να ερμηνεύεται ως αόριστη ενώ αντίθετα η ίδια ΟΦ εμφανιζόμενη ως πρώτος όρος στην πρόταση τείνει να ερμηνεύεται ως οριστική. Αυτό συμβαίνει διότι στη Ρωσική η νέα πληροφορία συνήθως συναντάται ως τελευταίος όρος στην πρόταση ενώ αντίθετα η παλιά πληροφορία ως πρώτος (βλ. ενότητα 4.5). Δεδομένου ότι η οριστικότητα προϋποθέτει ότι το δηλούμενο από αυτή αντικείμενο είναι γνωστό άρα αποτελεί και παλιά πληροφορία ενώ αντίθετως η αοριστία προϋποθέτει ότι το δηλούμενο από αυτή αντικείμενο αποτελεί άγνωστη άρα και καινούρια πληροφορία, η οριστικότητα και η αοριστία στη Ρωσική μπορούν να εκφραστούν μέσω της θέσης που κατέχει η εκάστοτε ΟΦ μέσα στην πρόταση (αρχή ή τέλος). Τα παραδείγματα (3) και (4) από τον Wade είναι ενδεικτικά αυτής της συμπεριφοράς (Wade 2011: 522):

* Την επιστημονική εποπτεία για τις ενότητες που αφορούν τη Ρωσική είχε η Δρ. Αικ. Πάππου-Ζουραβλιόβα.

- (3) В Жене́ве состоялся фестиваль.
 v ženeve sostojals'a festival'
 στη Γενεύη έγινε.Πρλ.Συν φεστιβάλ.Ον
 'Έγινε ένα φεστιβάλ στη Γενεύη.'
- (4) Фестива́ль состоялся в Жене́ве.
 festival' sostojals'a v ženeve
 φεστιβάλ-Ον έγινε.Πρλ.Συν στη Γενεύη
 'Το φεστιβάλ έγινε στη Γενεύη.'

Σε κάποιες περιπτώσεις η Ρωσική χρησιμοποιεί την δεικτική αντωνυμία *etot* 'αυτός' καθώς και ονοματικές φράσεις, όπως λ.χ. την ΟΦ *vyžeurot'anutyj/vyšeuromyanutyj* 'ο παραπάνω', για να δηλώσει την οριστικότητα. Με την ίδια λογική, η αριθμητική αντωνυμία *od'in/odin* 'ένας' χρησιμοποιείται ορισμένες φορές για να δηλωθεί η αοριστία.

Επιστρέφοντας στο ζήτημα της κατανομής των συστατικών της ΟΦ στη Ρωσική, παρατηρούμε ότι οι ποσοδείκτες, τα αριθμητικά και οι αντωνυμίες (κτητικές, αυτοπαθητικές και δεικτικές), ομοίως με την Ελληνική, προηγούνται του ουσιαστικού:

- (5) каждая женщина
 každyja ženščina
 κάθε.Ον γυναίκα.Ον
- (6) какой-то мальчик
 kakoj-to mal'čik
 κάποιο-Ον αγόρι.Ον
- (7) его машина
 jeho mašina
 δικό του.Ον αυτοκίνητο.Ον
- (8) один стол
 od'in stol
 ένα.Ον τραπέζι.Ον

Τα επίθετα στην *εκτεταμένη μορφή* τους (long form) προηγούνται του ουσιαστικού όταν λειτουργούν ως επιθετικοί προσδιορισμοί. Παρόλα αυτά, η τοποθέτησή τους μετά το ουσιαστικό είναι επίσης δυνατή, ιδιαίτερα στην καθομιλουμένη (10):¹

- (9) он хороший доктор
 on xorošij doktor
 αυτός.Ον καλός γιατρός
 'Αυτός είναι καλός γιατρός.'

¹ Βλ. επίσης Wade (2011: 531).

- (10) гд же нам доктора хорошего найти?
 gde že nam doktora xorošego najt'í?
 Πού επιφ εμείς.Δοτ γιατρός.Αιτ καλός.Αιτ βρίσκω.Απαρεμφ
 'Που μπορούμε να βρούμε έναν καλό γιατρό;'

Αξίζει να σημειωθεί ότι τα επίθετα μπορούν να ακολουθούν το ουσιαστικό και στην Ελληνική. Ωστόσο, όταν αυτό συμβαίνει υπόκεινται σε μια σειρά περιορισμών. Συγκεκριμένα, είναι δυνατή η τοποθέτηση των επιθέτων μετά από ΟΦ που δηλώνουν αοριστία ή μετά από ΟΦ χωρίς άρθρο (11) αλλά όχι μετά από ΟΦ εισαγόμενες με το οριστικό άρθρο (12). Παρόλα αυτά, με την προσθήκη του οριστικού άρθρου πριν από το ουσιαστικό αλλά και το επίθετο, το επίθετο μπορεί να ακολουθεί το ουσιαστικό ακόμα και σε περιπτώσεις οριστικότητας της ΟΦ (13):²

- (11) Είδε στον ύπνο της ένα λιοντάρι φτερωτό./ Είδε στον ύπνο της λιοντάρι φτερωτό.
 íde ston írno tis éna liondári fterotó/ íde ston írno tis liondári fterotó

- (12) *Αγόρασα το βιβλίο μεγάλο.
 *agórasa to vivlío megaló

- (13) Αγόρασα το βιβλίο το μεγάλο.
 agórasa to vivlío to megaló

Τα μακρά επίθετα όταν λειτουργούν ως κατηγορούμενα συνήθως ακολουθούν το ουσιαστικό και το συνδετικό ρήμα ((14), Wade 2010: 527), ομοίως με την Ελληνική (15):

- (14) Иван был весёлый.
 ívan byl v'es'olyj
 Ιβάν.Ον είμαι.Πρλ.Συν χαρούμενος.Ον
 'Ο Ιβάν ήταν χαρούμενος.'

- (15) Ο Γιώργος είναι ευγενικός.
 Ο γιόργος íne evgenikós

Η αντιστροφή της σειράς των όρων σε περιπτώσεις όπως οι παραπάνω είναι δυνατή (Κατηγορούμενο-Ρήμα-Υποκείμενο) και στις δύο γλώσσες (Pereltsvaig 2007):

- (16) Весёлый был Иван.
 v'es'olyj byl ívan
 χαρούμενος.Ον είμαι.Πρλ.Συν Ιβάν.Ον
 'Ο Ιβάν ήταν χαρούμενος.'

² Στη γλωσσολογική βιβλιογραφία δομές όπως η (13) ονομάζονται *δομές διάδοσης προσδιοριστή* (determiner spreading) ή *δομές πολυοριστικότητας* (polydefiniteness). Για περισσότερες πληροφορίες για τις συγκεκριμένες δομές καθώς και τους συντακτικούς/σημασιολογικούς περιορισμούς που παρατηρούνται σε αυτές, οι αναγνώστες παραπέμπονται μεταξύ άλλων στους Androutsopoulos (1995), Alexiadou & Wilder (1998), Marínis (2003), Campos & Stavrou (2004) και Kolliaikou (2004).

- (17) Ευγενικός είναι ο Γιώργος.
ευγενικός ίνε ο γζόργος

Το συνδεδετικό ρήμα *byť/быть* 'είμαι' παραλείπεται στον ενεστώτα στη Ρωσική. Κάτι τέτοιο δεν είναι δυνατό στην Ελληνική:

- (18) Иван весёлый
ivan v'es'olj
Ιβάν-Ον χαρούμενος-Ον
'Ο Ιβάν είναι χαρούμενος.'

- (19) *Ο Γιώργος ευγενικός
*ο γζόργος ευγενικός

Στη βραχεία τους μορφή, τα επίθετα της Ρωσικής χρησιμοποιούνται μόνο ως κατηγορούμενα. Οι κανόνες που ισχύουν όσον αφορά την σειρά των όρων σε αυτήν την περίπτωση είναι οι ίδιοι που ισχύουν και στις αντίστοιχες περιπτώσεις των μακρών επιθέτων.³

Τέλος, το σχήμα *υπερβατό* (ή *διασπασμένη ανακατάταξη* ΟΦ, split DP scrambling) συναντάται στη ρωσική ΟΦ (Sekerina 1997, Gouskova 2001, μεταξύ άλλων). Το σχήμα υπερβατό είναι η δομή εκείνη στην οποία συστατικά μιας ΟΦ που είναι συνήθως άρρηκτα συνδεδεμένα μεταξύ τους χωρίζονται με την παρεμβολή άλλων στοιχείων που δεν ανήκουν σε αυτή. Το φαινόμενο συναντάται κυρίως σε περιπτώσεις όπου το αποκομμένο μέρος της ΟΦ είναι εστιακά επιτονισμένο, δηλαδή χρησιμοποιείται ειδικός επιτονισμός ο οποίος μαρκάρει το μέρος της ΟΦ ως εστία, δηλ. ως νέα πληροφορία. Το ίδιο φαινόμενο συναντάται και στη Νέα Ελληνική (Androutsopoulou 1998, Ntelitheos 2003 μεταξύ άλλων):⁴

- (20) Большую/БОЛЬШУЮ мы видели гориллу вчера.
bol'sujy/BOL'SUJU my v'id'el'i gor'illu včera
μεγάλος.Αιτ εμείς.Ον βλέπω.Πρλ.Συν γορίλας.Αιτ χτες
'Χτες είδαμε έναν μεγάλο γορίλα.'

(Gouskova 2001)

- (21) Τελικά, μαύρο/ΜΑΥΡΟ αγόρασα καναπέ.
teliká mánvro/MAVRO agórasa kanapé

Οι ενδιαφερόμενοι αναγνώστες παραπέμπονται στους Sekerina (1997, 1999), Androutsopoulou (1998), Gouskova (2001) και Ntelitheos (2003) για περισσότερες πληροφορίες όσον αφορά το σχήμα υπερβατό.

³ Βλ. Wade (2011: 531) για τις εξαιρέσεις στη σειρά των όρων της ΟΦ παρουσία βραχέος επιθέτου.

⁴ Στις περιπτώσεις οριστικής ΟΦ, το φαινόμενο είναι συχνότερο με διάδοση προσδιοριστή (determiner spreading).

4.1.2. Τα αριθμητικά στην ΟΦ

Οι ΟΦ που περιλαμβάνουν αριθμητικά στη Ρωσική παρουσιάζουν μια σειρά από ιδιομορφίες σε σχέση με τις αντίστοιχες Ελληνικές ΟΦ. Η πρώτη από αυτές αφορά την απουσία πτωτικής συμφωνίας μεταξύ του ουσιαστικού και αριθμητικού για όλα τα αριθμητικά εκτός των *odin, odna, odno / odin, odna, odno* 'ένας, μία, ένα' (22). Για όλα τα υπόλοιπα αριθμητικά, το ουσιαστικό εμφανίζεται σε γενική πτώση (23, 24). Επιπλέον, η Ρωσική δεν παρουσιάζει συμφωνία πληθυντικού αριθμού για όλα τα αριθμητικά από το 'ένα' και έπειτα όπως η Ελληνική, αλλά μαρκάρει το ουσιαστικό με συμφωνία ενικού αριθμού για τα αριθμητικά από το δύο μέχρι το τέσσερα (22, 23), και με συμφωνία πληθυντικού αριθμού τα αριθμητικά από το 'πέντε' και έπειτα (24).⁵

(22) один стол
od'in stol
ένας.Ον τραπέζι.Ον
'Ένα τραπέζι'

(23) Эти последние два/три стола
et'i pos'edn'ije dva/tr'i stola
αυτός.Ον.Πληθ τελευταίος.Ον.Πληθ δύο/τρία.Ον τραπέζι.Γεν.Εν
'Αυτά τα τελευταία δύο/ τρία τραπέζια'

(24) Эти последние пять/семь столов
et'i pos'edn'ije p'at'/s'em' stolov
αυτός.Ον.Πληθ τελευταίος.Ον.Πληθ πέντε/εφτά.Ον τραπέζι.Γεν.Πληθ
'Αυτά τα τελευταία πέντε/εφτά τραπέζια'

4.1.3. Ρόλος των πτώσεων

Σε αυτή την ενότητα εξετάζουμε τον ρόλο των πτώσεων στη Ρωσική σε αντιπαραβολή με τον αντίστοιχο ρόλο τους στην Ελληνική. Στο τέλος της συζήτησης για την κάθε πτώση παρατίθεται πίνακας που εξετάζει συγκριτικά την πτώση εάν αυτή είναι παρούσα και στις δύο γλώσσες (π.χ. ονομαστική ή αιτιατική) ή παραθέτει την πτώση της Ελληνικής που ανταποκρίνεται σε αυτήν της Ρωσικής στην περίπτωση των πτώσεων που είναι απύσες από το σύστημα της Ελληνικής (π.χ. οργανική ή δοτική).

4.1.3.1. Ονομαστική

Η ονομαστική πτώση στη Ρωσική επιτελεί τις εξής τρεις λειτουργίες: α) δηλώνει το υποκείμενο της πρότασης (25), β) δηλώνει το κατηγορούμενο (26) και γ) χρησιμοποιείται για να δηλώσει το πρόσωπο που προσφωνείται (27):

⁵ Στην βιβλιογραφία για τη Ρωσική τα αριθμητικά από το δύο μέχρι το τέσσερα ονομάζονται *ολιγομερή* (paucal) αριθμητικά.

- (25) Борис навестил Ивана.
 bor'is nan'est'il ivana
 Μπόρις.Ον επισκέπτομαι.Πρλ.Συν Ιβάν.Αιτ
 'Ο Μπόρις επισκέφτηκε τον Ιβάν.'
- (26) Мой отец врач.
 moj ot'ec vrač
 μου πατέρας.Ον φυσικός.Ον
 'Ο πατέρας μου είναι φυσικός.'
- (27) Молодые, не губите себя.
 molodyje, n'e gub'it'e s'eb'a
 νέοι.Ον Αρν καταστρέφομαι.ΜηΣυν Αυτοπ
 'Νέοι, μην καταστρέφετε τους εαυτούς σας.'

Η μοναδική διαφορά σε αντιπαράβολή με τη χρήση της ονομαστικής στην Ελληνική είναι η περίπτωση (γ). Σε αυτές τις περιπτώσεις η Ελληνική χρησιμοποιεί την κλητική πτώση για να δηλώσει το προσφωνούμενο πρόσωπο:

- (28) Γιώργο, έλα να σε δούμε!
 γιόργο éla na se dúme
- (29) Θεέ μου, βοήθα μας!
 θεέ tu νοίθα mas

Αξίζει να σημειωθεί ότι αν και η κλητική πτώση είναι απύσα στην επίσημη Ρωσική, παρόλα αυτά εξακολουθεί να εμφανίζεται σε κάποιες απαρχαιωμένες εκκλησιαστικές εκφράσεις χρησιμοποιούμενες ως επιφωνήματα (30), καθώς επίσης και σε μία σειρά από περικοπτόμενους τύπους κύριων ονομάτων κυρίως στον προφορικό λόγο ((31), Wade, 2010: 104):

- (30) Господи!/Боже мой!
 gospod'i!/bože moj!
 'Θεέ μου!'
- (31) Мам/Петь
 mam/pet'
 'Μαμά/Πέτρο'

Ο πίνακας που ακολουθεί παρουσιάζει συγκριτικά τις βασικές λειτουργίες της ονομαστικής πτώσης στις δύο γλώσσες:

Πίνακας 1. Λειτουργίες ονομαστικής πτώσης

Λειτουργίες	Ρωσική	Ελληνική
Μαρκάρισμα υποκειμένου	ναι	ναι
Μαρκάρισμα κατηγορουμένου	ναι	ναι
Προσφωνούμενο πρόσωπο	ναι	όχι (χρησιμοποιείται η κλητική πτώση)

4.1.3.2. Γενική

Η γενική πτώση είναι σύμφωνα με τους Janda & Clancy (2002: 111) η πτώση που συναντάται πιο συχνά στη Ρωσική. Η γενική πτώση στη Ρωσική παρουσιάζει μια σειρά από ομοιότητες και διαφορές συγκρινόμενη με την αντίστοιχη πτώση της Ελληνικής. Μια από τις πιο σημαντικές διαφορές είναι ότι στην Ελληνική η γενική πτώση μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να δηλωθεί το έμμεσο αντικείμενο (32), κάτι που δεν είναι δυνατό στη Ρωσική η οποία χρησιμοποιεί τη δοτική πτώση σε αυτές τις περιπτώσεις (33):

(32) Έδωσα του Γιώργου το βιβλίο.
édosa tu γjόγγυ to vivíio

(33) Ольга послала маме письмо.
Ol'ga poslala mam'e p'is'mo
Όλγα.Ον στέλνω.Πρλ.Συν μητέρα.Δοτ γράμμα.Αιτ
'Η Όλγα έστειλε της μητέρας της ένα γράμμα.'

Μια από τις βασικές λειτουργίες της γενικής πτώσης στη Ρωσική είναι η δήλωση της κίνησης από τόπο μετά από τις προθέσεις *ot*, *s* και *iz*:

(34) Дочь пришла от врача.
doč' p'r'išla ot vrača
κόρη.Ον έρχομαι.Πρλ.Συν ot γιατρός.Γεν
'Η κόρη μου ήρθε από το γιατρό.'

Η κίνηση από τόπο δηλώνεται με την δομή *από + αιτιατική* στην Ελληνική:

(35) Έρθα από τη Γερμανία.
írtha από ti γermanía

Ομοίως με την Ελληνική, η γενική πτώση στη Ρωσική χρησιμοποιείται για να δηλωθεί η κτήση:

(36) Телефон Игоря
t'el'efon igor'a
τηλέφωνο.Ον Ιγκόρ.Γεν
'Το τηλέφωνο του Ιγκόρ'

Προέκταση της κτητικής λειτουργίας της γενικής στην Ρωσική είναι και η χρήση της με τη ρηματική δομή που δηλώνει κτήση, το αντίστοιχο του ελληνικού ρήματος έχω. Στη Ρωσική το ρήμα έχω δηλώνεται χρησιμοποιώντας το υπαρκτικό ρήμα *jest'/est'* και την πρόθεση *u*. Η ΟΦ που ακολουθεί την πρόθεση αντιστοιχεί στο υποκείμενο της ελληνικής δομής και εμφανίζεται σε γενική πτώση, ενώ αντίθετα το υποκείμενο (σε ονομαστική πτώση) της ρωσικής δομής αντιστοιχεί στο αντικείμενο της Ελληνικής:

(37) У меня есть книга.
u m'en'a jest' kn'iga
 προθ εγώ.Γεν υπάρχω.Παρ.Εν βιβλίο.Ον
 '(Εγώ) Έχω ένα βιβλίο (κυριολεκτικά: Ένα βιβλίο υπάρχει κοντά μου).'

(38) Έχω ένα βιβλίο.
 έχο ένα βιβλίο

Η ρηματική δομή η οποία εκφράζει τη μη-κτήση (ουσιαστικά το ρήμα έχω συνοδευόμενο από το αρνητικό μόριο *den* στην Ελληνική) επίσης συναντάται με τη γενική πτώση στη Ρωσική:

(39) У меня нет детей.
u m'en'a n'et d'et'ej
 Πρθ εγώ.Γεν δεν.υπάρχει παιδιά.Ον
 'Δεν έχω παιδιά (κυριολεκτικά: Σε μένα δεν υπάρχουν παιδιά).'

Όπως ήδη αναφέραμε (4.1.2), παρουσία αριθμητικών στη ρωσική ΟΦ το ουσιαστικό μαρκάρεται με γενική πτώση (εκτός από τα αριθμητικά *od'in, odna, odno/ odin, odna, odno* 'ένας, μία, ένα'). Το ίδιο συμβαίνει και με τους ποσοδείκτες καθώς και με ουσιαστικά που δηλώνουν κάποιου είδους μέτρηση (π.χ. γραμμάρια, λίτρα κ.λπ.):

(40) много памятникoв
mnogo pam'atn'ikov
 πολλά.Ον μνημεία.Γεν
 'Πολλά μνημεία'

Στην Ελληνική το ουσιαστικό σε αυτές τις περιπτώσεις συμφωνεί πτωτικά με τα αριθμητικά ή τους ποσοδείκτες:

(41) Δύο/Πολλά βιβλία
 δύο/rolá vivlíá

Η γενική πτώση συναντάται επίσης με έναν αριθμό μονομετάβατων ρημάτων που μαρκάρουν το αντικείμενο τους με γενική. Ενδεικτικά αναφέρονται τα *postoron'it's'a/postoronyt'sya, prostud'it's'a/prostudyt'sya, želat'/želat'* (42), *dob'it's'a/dobyt'sya, ždat'/ždat'* (43) 'αποφεύγω, κρυώνω, εύχομαι, αποκτώ, περιμένω':

- (42) Желаю вам успеха.
 želaju vam usp'ëxa
 εύχομαι.Παρ.1Εν εσύ.Γεν επιτυχία.Αιτ
 'Σού εύχομαι επιτυχία.'
- (43) Мы ждём вашего ответа.
 my žd'om vašego otv'eta
 εμείς.Ον περιμένω.Παρ.1Πληθ δική σου.Γεν απάντηση.Γεν
 'Περιμένουμε την απάντηση σου.'

Στην Ελληνική τα πιο πολλά από αυτά τα ρήματα συναντώνται με αιτιατική (44, 45). Εξαιρέση αποτελεί το ρήμα *εύχομαι* το οποίο συναντάται με εμπρόθετο (*σε*) + αιτιατική ή γενική πτώση (46), καθώς και το ρήμα *ντρέπομαι* το οποίο συναντάται με την πρόθεση *για* + αιτιατική (47):

- (44) Απόκτησα/περιμένω παιδί.
 aróktisa/periméno pedí
- (45) Αποφεύγω τις μεγάλες συζητήσεις.
 apoféngο tis meγáles sizitísis
- (46) Του ευχήθηκα τα καλύτερα/Ευχήθηκα στον Γιώργο καλή ανάρρωση.
 tu efxíthika ta kalítëra/efxíthika ston γjórgo kalí anárosi
- (47) Ντρέπομαι για λογαριασμό σου.
 drérome γja logariasmó su

Η Ελληνική παρουσιάζει και αυτή μια σειρά από ρήματα που μαρκάρουν το αντικείμενό τους με γενική, όπως για παράδειγμα τα ρήματα *μιλώ* και *τηλεφωνώ* καθώς και κάποια ρήματα λόγιας προέλευσης όπως τα *προηγούμαι* και *έπομαι*.⁶

- (48) Του μίλησα/τηλεφώνησα χτες.
 tu mílisa/tilefónisa xtes
- (49) Προηγείται/έπεται του αντιπάλου.
 proigíte/épete tu antipálu

Για τον πλήρη κατάλογο των ρημάτων της Ρωσικής που συντάσσονται με γενική, οι ενδιαφερόμενοι παραπέμπονται στους Janda & Clancy (2002: 118), ενώ για τα αντίστοιχα ρήματα της Ελληνικής στους Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (2005).

Μια ιδιόμορφη χρήση της γενικής πτώσης στη Ρωσική αποτελεί η περίπτωση κάποιων ρημάτων που μπορούν προαιρετικά να μαρκάρουν το αντικείμενο είτε με αιτιατική είτε με γενική. Ρήματα που παρουσιάζουν τέτοια συμπεριφορά είναι τα *ždat'/ždaty* 'περιμένω', *zasluživat'/zasluživat'* 'αξίζω', *tr'ëbovat'/trebovat'* 'απαιτώ' και *pros'it'/procum'* 'ζητώ' μεταξύ άλλων

⁶ Αξίζει να σημειωθεί ότι το αντικείμενο των ρημάτων λόγιας προέλευσης δεν μπορεί να είναι αδύνατος τύπος προσωπικής αντωνυμίας (π.χ. *Του υπέρσχυσε, βλ. Anagnostopoulou 2003).

(βλ. Janda & Clancy για πλήρη κατάλογο). Στο παράδειγμα που ακολουθεί το αντικείμενο του ρήματος *zasluživaješ / заслуживаешь* μπορεί να εμφανιστεί είτε σε αιτιατική είτε σε γενική:

(50)	Ты заслуживаешь медали/медаль.	
	ty	zasluživaješ medal'i/medal'
	εσύ.Ον.	αξίζω.Παρ.2Εν
		μετάλλιο.Γεν/μετάλλιο.Αιτ
	'Αξίζεις μετάλλιο.'	

(Grim & Kagan 2009)

Πρέπει παρόλα αυτά να σημειωθεί ότι αυτή η προαιρετικότητα υπόκειται σε μια σειρά από σημασιολογικούς περιορισμούς. Η Kagan (2005) για παράδειγμα αναφέρει ότι η χρήση της γενικής ή της αιτιατικής εξαρτάται από σειρά από παράγοντες όπως για παράδειγμα ο αριθμός, η οριστικότητα ή το κατά πόσο το ουσιαστικό είναι αφηρημένο ή όχι. Για περισσότερες πληροφορίες όσον αφορά αυτούς τους περιορισμούς βλ. Janda & Clancy (2002: 124-125) και Kagan (2005).

Ολοκληρώνουμε τη συζήτηση μας για τη γενική υπενθυμίζοντας ότι ως η πιο συχνή πτώση της Ρωσικής συναντάται με πλήθος απλών και σύνθετων προθέσεων (περίπου 110, Janda & Clancy 2002: 111). Στις πιο πολλές από αυτές, η Ελληνική χρησιμοποιεί την αιτιατική πτώση ενώ σε λίγες από αυτές χρησιμοποιείται η γενική σε αντιστοιχία με τη Ρωσική (οι προθέσεις *ν slučae / в слугае* 'σε περίπτωση' και *ν dol' / в долъ* 'κατά μήκος' αποτελούν δύο τέτοιες περιπτώσεις). Για περισσότερες πληροφορίες όσον αφορά τις προθέσεις που συντάσσονται με γενική βλ. Janda & Clancy (2002: 111-137).

Ο πίνακας που ακολουθεί παρουσιάζει συγκριτικά τις λειτουργίες της γενικής πτώσης στις δύο γλώσσες, ως ανακεφαλαίωση της συζήτησής μας για τη γενική πτώση:

Πίνακας 2. Λειτουργίες της γενικής πτώσης

Λειτουργίες	Ρωσική	Ελληνική
Εμμέσο αντικείμενο	όχι	ναι
Άμεσο αντικείμενο	ναι <ul style="list-style-type: none"> ▪ ενδεικτικά με τα ρήματα <i>postoron'it' / поспоронить</i> 'απομακρύνω', <i>prostud'it' / простыдуть</i> 'κρυώνω', <i>roživat' / роживать</i> 'μένω', <i>dob'it' / добить</i> 'ολοκληρώνω' (για πλήρη κατάλογο βλ. Janda & Clancy (2002)) 	ναι <ul style="list-style-type: none"> ▪ ενδεικτικά με τα ρήματα <i>μιλώ, τηλεφωνώ</i> ▪ τα ρήματα που παίρνουν γενική στη Ρωσική εκφέρονται είτε με αιτιατική (<i>περιμένω, αποφεύγω, αποκτώ</i>), είτε με εμπρόθετο (<i>σε</i>) + αιτιατική ή γενική (<i>εύχομαι</i>), είτε με εμπρόθετο (<i>για</i>) + αιτιατική (<i>ντρέπομαι</i>)
Κτήση	ναι	ναι
Κίνηση από τόπο	ναι (ακολουθώντας τις προθέσεις <i>ot (om), s (c), iz (uz)</i>)	όχι (η κίνηση από τόπο δηλώνεται μέσω της δομής <i>από + αιτιατική</i>)

Μετά από ποσοδείκτες και εκφράσεις που δηλώνουν κάποιου είδους μέτρηση	ναι (εκτός από τους ποσοδείκτες <i>od'in, odna, odno /odni, odna, odno</i> 'ένας, μία, ένα' όπου παρατηρείται πτωτική συμφωνία ποσοδείκτη και ΟΦ)	όχι (παρατηρείται πτωτική συμφωνία ποσοδεικτών/μονάδας μέτρησης και ΟΦ σε όλες τις περιπτώσεις)
Άλλες επιρρηματικές λειτουργίες εκφραζόμενες με εμπρόθετο	ναι (110 απλές και σύνθετες προθέσεις, βλ. Janda & Clancy 2002: 111)	ναι (με περιορισμένο αριθμό προθέσεων, π.χ. <i>κατά, υπέρ, κατά μήκος, σε περίπτωση</i>)

4.1.3.3. Δοτική

Η δοτική είναι μία εκ των τριών πτώσεων της Ρωσικής που απουσιάζουν από το πτωτικό σύστημα της Ελληνικής. Η κύρια λειτουργία της δοτικής πτώσης στη Ρωσική, όπως έχει ήδη αναφερθεί, είναι η δήλωση του εμμέσου αντικειμένου:

- (51) Ольга послала маме письмо.
 ol'ga poslala mam'e p'is'mo.
 Όλγα.Ον στέλνω.Πρλ.Συν μητέρα.Δοτ γράμμα.Αιτ
 'Η Όλγα έστειλε της μητέρας της ένα γράμμα.'

Στην Ελληνική, όπως έχει ήδη αναφερθεί (4.1.3.2. και 4.2.3), το έμμεσο αντικείμενο δηλώνεται είτε μέσω της γενικής πτώσης είτε με την πρόθεση *σε* + αιτιατική:

- (52) Η Όλγα έστειλε της μητέρας της ένα γράμμα. (χρήση γενικής πτώσης)
 i ol'ga éstile tis mitéras tis éna gráma
- (53) Η Όλγα έστειλε στη μητέρα της ένα γράμμα. (χρήση εμπρόθετου προσδιορισμού)
 i ol'ga éstile sti mitéra tis éna gráma

Η δοτική χρησιμοποιείται επίσης με αρκετά ρήματα που παίρνουν ένα μόνο αντικείμενο. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν ρήματα που περιγράφουν κάποιου είδους συνομιλία μεταξύ του υποκειμένου και του αντικειμένου όπως τα *zvon'it'/zvonimъ, gonor'it'/zovorimъ* 'τηλεφωνώ, μιλώ', *ρήματα νοοτροπίας* (*attitude verbs*, Wade, 2007: 119) όπως τα *ver'it'/verimъ, groz'it'/grozimъ* 'πιστεύω/εμπιστεύομαι, απειλώ', καθώς και ρήματα που δηλώνουν ωφέλεια/βοήθεια ή αντιθέτως βλάβη/ζημιά όπως τα *akkompanirovat'/akkompanirovatъ* ' συνοδεύω', *izmen'at'/izmenyatъ* 'προδίδω' (Wade 2010: 119 και Janda & Clancy 2002: 103-106):

- (54) Он ей звонит.
 on jej zvon'it
 αυτός.Ον αυτή.Δοτ τηλεφωνώ.Παρ.3Εν
 '(Αυτός) της τηλεφωνεί.'

- (55) Я емυ верю.
 ja jemu v'er'u
 εγώ.Ον αυτός.Δοτ πιστεύω.Παρ.1Εν
 'Τον εμπιστεύομαι.'
- (56) Я не верю своим глазам.
 ja n'e v'er'u svojim ušam
 εγώ.Ον Αρν πιστεύω.Παρ.3Εν μου.Δοτ μάτια.Δοτ
 'Δεν πιστεύω στα μάτια μου.'
- (57) Я аккомпанирую певцу на рояле.
 ja akkompagniruju p'encu na rojal'e
 εγώ.Ον συνοδεύω.Παρ.3Εν τραγουδιστής.Δοτ na πιάνο.Αιτ
 'Συνοδεύω έναν τραγουδιστή στο πιάνο/με το πιάνο.'

Στην Ελληνική η πρώτη κατηγορία ρημάτων (συνομιλιακά ρήματα) μαρκάρει το αντικείμενο είτε με γενική είτε με εμπρόθετο (σε) + αιτιατική:

- (58) Του μίλησα άσχημα/Μίλησα άσχημα στον Γιώργο.
 tu milisa asxima/milisa asxima ston γjόργo

Τα ρήματα νοοτροπίας μαρκάρουν το αντικείμενο τους με αιτιατική στην Ελληνική:

- (59) Εμπιστεύομαι τη Μαρία.
 embistévome ti maría
- (60) Απειλήσε τον πατέρα του.
 apílise ton patéra tu

Εξαίρεση αποτελεί το ρήμα *πιστεύω* το οποίο μαρκάρει το αντικείμενό του είτε με αιτιατική είτε με εμπρόθετο (σε) + αιτιατική. Οι δύο διαφορετικοί τρόποι μαρκαρίσματος του αντικειμένου αντιστοιχούν σε δύο διαφορετικές εννοιολογικές αποχρώσεις του ρήματος *πιστεύω*. Όταν χρησιμοποιείται η αιτιατική, το ρήμα *πιστεύω* παίρνει τη σημασία του 'θεωρώ ως αλήθεια κάτι που έχει ειπωθεί από το αντικείμενο', ενώ στην περίπτωση που χρησιμοποιείται εμπρόθετος προσδιορισμός το ρήμα *πιστεύω* δηλώνει μια γενική πίστη προς το αντικείμενο (π.χ. πίστη στο Θεό):

- (61) Τον πίστεψα.
 ton rístepsa
- (62) Πιστεύω στο Θεό.
 risténo sto θεό

Τα ρήματα που δηλώνουν ωφέλεια/βοήθεια ή ζημιά μαρκάρουν συνήθως το αντικείμενό τους με αιτιατική. Εξαίρεση αποτελούν τα ρήματα *θυμίζω/υπενθυμίζω* και *συνεργάζομαι*. Το μεν πρώτο

μαρκάρει το αντικείμενο του με γενική ή εμπρόθετο (σε) + αιτιατική, το δε δεύτερο με εμπρόθετο (με) και αιτιατική:

- (63) Συνόδεψα τη Μαρία/Τραυματίσα το πόδι μου.
sinóðepsa ti maría/travmátisa to póði mu
- (64) Σου υπενθυμίζω ότι έχω δουλειά/Υπενθύμισε στον κύριο ότι μας χρωστάει λεφτά.
su ipenθimízo óti éxo ðuiljá/ipenθímise ston kírio óti mas xrostáí leftá
- (65) Συνεργαστήκαμε άψογα με τα παιδιά.
sinergastíkame ápsoga me ta paidjá

Ρήματα που δηλώνουν υποταγή/υποτέλεια⁷ συναντώνται και αυτά με δοτική στην Ρωσική. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα ρήματα *podđanat's'a/podđavats'ja*, *sđanat's'a/sđavats'ja*, *sl'edonat'/sledovat'*, *rokor'at's'a/pokorjats'ja* 'υποκύπτω, παραδίνομαι, υπακούω, ακολουθώ':

- (66) Я не поддалась искушению.
ja n'e poddalas' iskušen'iju
εγώ.Ον Αρν υποκύπτω.Πρλ.Συν πειρασμός.Δοτ
'Δεν υπέκυψα στον πειρασμό.'
- (67) Они покорились страсти.
on'i pokor'il'is' strast'i
αυτοί.Ον ακολουθώ.Πρλ.Συν πάθος.Δοτ
'Ακολούθησαν το πάθος τους.'

Στην Ελληνική κάποια από αυτά τα ρήματα απαντούν με το αντικείμενο σε μορφή εμπρόθετου (σε) + αιτιατική και κάποια με το αντικείμενο σε αιτιατική:

- (68) Υπέκυψε στον πειρασμό.
ipékipse ston pirasmó
- (69) Παραδόθηκε στον εχθρό.
paraðóthike ston exθró
- (70) Ακολουθώ τον χριστιανικό τρόπο ζωής.
akoluθó ton xristjanικό τρόπο zoís

Για τον πλήρη κατάλογο των ρημάτων που μαρκάρουν το αντικείμενο τους με δοτική, ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης παραπέμπεται στους Janda & Clancy (2002: 87-88, 115) και Wade (2010: 119).

Η δοτική χρησιμοποιείται επίσης για να δηλωθούν οι λεγόμενες *ευεργεσιακές δοτικές* (benefactive datives, βλ. Jouitteau & Rezac 2007 και Rezac 2011, μεταξύ άλλων). Οι ευεργεσιακές

⁷ Υποταγή σε μια ανώτερη δύναμη κατά τους Janda & Clancy (2002: 115).

δοτικές δηλώνουν ότι η ενέργεια που εκφράζει το ρήμα γίνεται προς όφελος του προσώπου δηλούμενου από την ΟΦ που μαρκάρεται με δοτική πτώση. Στην Ελληνική συναντώνται είτε με γενική αδύνατου τύπου προσωπικής αντωνυμίας είτε με την πρόθεση *για* και αιτιατική (72):⁸

- (71) Себе она ничего не построила.
 s'eb'e ona n'ičego n'e postrojila
 εαυτός.της.Δοτ αυτή.Ον τίποτα.Γεν Αρν χτίζω.Πρλ.Συν
 'Δεν έχτισε τίποτα για τον εαυτό της.'

- (72) Δεν μου μαγείρεψε τίποτα/Δεν μαγείρεψε τίποτα για μένα.
 den mi magirepse tīpota/den magirepse tīpota γja ména

Η Ρωσική χρησιμοποιεί τη δοτική σε προτάσεις που δηλώνουν ηλικία. Η δοτική πτώση σε αυτήν την περίπτωση αντιστοιχεί στο υποκείμενο της Ελληνικής σε ονομαστική πτώση:

- (73) Ивану 20 лет.
 ivanu 20 l'et
 Ιβάν.Δοτ 20 χρόνια.Γεν
 'Ο Ιβάν είναι 20 χρονών.'

Η δοτική συναντάται επίσης στη Ρωσική με απρόσωπες εκφράσεις που δηλώνουν νοητική κατάσταση ή συναίσθημα (Wade 2010: 120). Η Ελληνική, όπως φαίνεται και από τις μεταφράσεις των παραδειγμάτων (74-75), χρησιμοποιεί μια σειρά από ρήματα για να δηλώσει τα αντίστοιχα νοήματα. Σε αυτές τις περιπτώσεις η δοτική πτώση της Ρωσικής αντιστοιχεί στο υποκείμενο των αντίστοιχων Ελληνικών δομών:

- (74) Мне холодно.
 mn'e xolodno
 εγώ.Δοτ κρύο
 'Κρυώνω.'
- (75) Ученику грустно / жарко / лучше.
 učen'iku grustno / žarko / lučše
 μαθητής.Δοτ χαρούμενος ζεστός καλύτερα
 'Ο μαθητής χαίρεται/ζεσταίνεται/νιώθει καλύτερα-καλύτερεύει.'

Το λογικό υποκείμενο του απαρεμφάτου μπορεί να δηλωθεί και με δοτική (Wade, 2011: 121):

- (76) Что детям делать?
 čto d'et'am d'elat'?
 τι παιδιά.Δοτ κάνω.Απαρεμφ.ΜηΣυν
 'Τι θα κάνουν τα παιδιά?'

⁸ Αυτού του τύπου οι δοτικές δεν πρέπει να συγχέονται με τις δοτικές ηθικές (γενικές ηθικές στην Ελληνική).

Η δοτική πτώση χρησιμοποιείται και ως μέρος εμπρόθετου προσδιορισμού μετά από τις προθέσεις *к/к* και *ро/по*. Η δομή *к* + δοτική χρησιμοποιείται για να δηλώσει κίνηση προς κάποιον *ανθρώπινο* (human) προορισμό (*έμψυχο* (animate) κατά τη Levin 2008):

- (77) *Дочь пошла к врачу.*
doč rošla k vraču
κόρη.Ον πάω.Πρλ.Συν στον γιατρός.Δοτ
‘Η κόρη μου πήγε στον γιατρό.’

Η Ελληνική χρησιμοποιεί την δομή εμπρόθετο (*σε*) + αιτιατική σε αυτές τις περιπτώσεις. Η δομή *к /к* + δοτική μπορεί επίσης να εμφανιστεί σε κάποιες περιπτώσεις ως έμμεσο αντικείμενο. Αυτό συμβαίνει όταν το άμεσο αλλά και το έμμεσο αντικείμενο είναι έμψυχα:

- (78) **Я послал учеников директору.*
*ja poslal učen’ikon direktoru
Εγώ.Ον έστειλα.Πρλ.Συν μαθητές.Αιτ διευθυντής.Δοτ

- (79) *Я послал учеников к директору.*
ja poslal učen’ikon k direktoru
εγώ.Ον έστειλα.Πρλ.Συν μαθητές.Αιτ στον διευθυντής.Δοτ
‘Έστειλα τους μαθητές στον διευθυντή.’

Αξίζει να σημειωθεί ότι στην Ελληνική σε τέτοιες περιπτώσεις η χρήση της γενικής είναι δυνατή μόνο με κλιτικό διπλασιασμό ή χρησιμοποιώντας τον αδύνατο τύπο της προσωπικής αντωνυμίας μόνο του (81):

- (80) **Έστειλα τους μαθητές του διευθυντή.*
éstila tus maθités tu djefθindí
- (81) *Του έστειλα τους μαθητές (του διευθυντή).*
tu éstila tus maθités tu djefθindí

Τέλος η δοτική πτώση εμφανίζεται ως μέρος εμπρόθετης φράσης με την πρόθεση *ро*. Η πρόθεση αυτή έχει μια σειρά από διαφορετικές λειτουργίες και αντιστοιχεί σε παραπάνω από μία προθέσεις στην Ελληνική. Τα παραδείγματα που ακολουθούν είναι ενδεικτικά:

- (82) *Маша Ивану ударила по носу.*
maša ivanu udar’ila po nosu
Μάσα.Ον Ιβαν.Αιτ χτυπώ.Πρλ.Συν po μύτη.Δοτ
‘Η Μάσα χτύπησε τον Ιβάν στη μύτη.’

- (83) *Аεροфлот летает по расписанию.*
aeroflot l’etajet po rasp’isan’iju
Αεροφλότ.Ον πετώ.Παρ.3Εν po πρόγραμμα.Δοτ
‘Η Αεροφλότ πετάει σύμφωνα με το πρόγραμμα.’

- (84) По глупости я пропустила лекцию.
 po glupost' i ja propust' ila lekciju
 po βλακεία.Δοτ εγώ.Ον χάνω.Πρλ.Συν μάθημα.Οργ
 'Έχασα το μάθημα από βλακεία.'

Για περισσότερες πληροφορίες για τις προθέσεις *k* και *po* οι ενδιαφερόμενοι αναγνώστες παραπέμπονται στους Beard (1996), Janda & Clancy (2002: 104-107) και Levin (2008).

Ο πίνακας που ακολουθεί παρουσιάζει τις χρήσεις της δοτικής πτώσης της Ρωσικής καθώς και την αντιστοιχία τους στην Ελληνική:

Πίνακας 3. Λειτουργίες δοτικής πτώσης

Λειτουργίες	Ρωσική	Αντίστοιχη πτώση/δομή της Ελληνικής
Έμμεσο αντικείμενο	ναι	χρήση της γενικής πτώσης ή εμπρόθετου (σε) + αιτιατική
Ρήματα που παίρνουν ένα αντικείμενο	<ul style="list-style-type: none"> ▪ συνομιλιακά ρήματα (όπως π.χ. τα <i>zvon'it'</i>/<i>звонить</i> 'τηλεφωνώ', <i>govor'it'</i>/<i>говорить</i> 'μιλάω') ▪ ρήματα ωφέλειας/βλάβης (όπως π.χ. τα <i>akkompanirovat'</i>/<i>сопровождать</i> 'συνοδεύω', <i>izm'en'at'</i>/<i>изменять</i> 'αλλάζω') ▪ ρήματα νοοτροπίας (<i>v'erit'</i>/<i>верить</i> 'πιστεύω', <i>groz'it'</i>/<i>грозить</i> 'απειλώ', <i>dov'ert'(sja)</i>/<i>доверять(ся)</i> 'πιστεύω') ▪ ρήματα που δηλώνουν υποτέλεια/υποταγή (βλ. Wade (2011: 119) και Janda & Clancy (2002: 103-106) για πλήρη κατάλογο αυτών) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ τα (αντίστοιχα) συνομιλιακά ρήματα συναντώνται με γενική ή με εμπρόθετο (σε) + αιτιατική (<i>μιλώ, τηλεφωνώ</i>) ▪ τα ρήματα νοοτροπίας με αιτιατική ▪ μερικά ρήματα ωφέλειας/βλάβης μαρκάρουν το αντικείμενο τους με αιτιατική (<i>συνοδεύω, τραυματίζω</i>) ενώ κάποια άλλα με εμπρόθετο (σε ή με) + αιτιατική (π.χ. <i>θυμίζω/υπενθυμίζω, συνεργάζομαι</i>)
Λογικό υποκείμενο απαρεμφάτου	ναι	-
Εκφράσεις που δηλώνουν ηλικία	ναι	αντιστοιχεί στο υποκείμενο στις αντίστοιχες Ελληνικές δομές
Ευεγερσιακές δοτικές	ναι	εκφράζονται είτε με γενική είτε με εμπρόθετο (<i>για</i>) + αιτιατική
Κίνηση προς ανθρώπινο προορισμό	μετά από την πρόθεση <i>k/ k</i>	στην Ελληνική εκφράζεται με εμπρόθετο (<i>σε</i>) + αιτιατική

Άλλες επιρρηματικές λειτουργίες	μετά από την πρόθεση <i>po/πο</i>	αντιστοιχεί σε παραπάνω από μια πρόθεση στην Ελληνική (όλες συντάσσονται με αιτιατική παρόλα αυτά)
---------------------------------	-----------------------------------	--

4.1.3.4. Αιτιατική

Η κυριότερη χρήση της αιτιατικής στη Ρωσική, ομοίως με την Ελληνική, είναι η δήλωση του άμεσου αντικειμένου:

(85) Маша любила Сашу.
 maša l'ub'ila sašu
 Μάσα.Ον αγαπώ.Πρλ.Συν Σάσα.Αιτ
 'Η Μάσα αγαπούσε τον Σάσα.'

(86) Маша убила собаку.
 maša ub'ila sobaku
 Μάσα.Ον σκοτώνω.Πρλ.Συν σκύλος.Αιτ
 'Η Μάσα σκότωσε τον σκύλο.'

Κάποια ρήματα της Ρωσικής (προθετικά ρήματα κατά τη Nekrasova 1997: 88) χρησιμοποιούν την δομή *πρόθεση + αιτιατική* για να μαρκάρουν το άμεσο αντικείμενο. Στην Ελληνική κάποια από αυτά τα ρήματα συναντώνται είτε με απλή αιτιατική ή με εμπρόθετο + αιτιατική:

(87) Я верю в Бога.
 ja v'er'u v boga
 εγώ.Ον πιστεύω.Παρ.1Ev v Θεό
 'Πιστεύω στο Θεό.'

(88) Я играю в футбол.
 ja igraju v futbol
 εγώ.Ον παίζω.Παρ.1Ev v ποδόσφαιρο.Αιτ
 'Παίζω ποδόσφαιρό.'

(89) Она голосует за зелёных.
 ona golosujet za zel'onyx
 αυτή.Ον ψηφίζω.Παρ.3Ev za πράσινοι.Αιτ
 'Αυτή ψηφίζει τους πράσινους.'

Η αιτιατική χρησιμοποιείται με τις προθέσεις *v/в, na/на, pod/под, čerez/через, za/за* δηλώνοντας κατεύθυνση ενέργειας ή προορισμό. Στην Ελληνική οι λειτουργίες αυτές επιτελούνται με τη χρήση της πρόθεσης *σε* + αιτιατική:

(90) Я иду на выставку.
 ja idu na vystavku
 εγώ.Ον πηγαίνω.Παρ.1Ev na έκθεση.Αιτ
 'Πηγαίνω στην έκθεση.'

- (91) Я позвонил в Париж.
 ja posvon'il v pariž
 εγώ.Ον τηλεφωνώ.Πρλ.Συν v Παρίσι.Αιτ
 'Τηλεφώνησα στο Παρίσι.'

- (92) Он уехал работать за границу.
 on ujechal rabotat' za gran'icu
 αυτός.Ον πάω.Πρλ.Συν δουλεύω.Απαρεμφ za εξωτερικό.Αιτ
 'Πήγε να δουλέψει στο εξωτερικό.'

Κάποιες χρονικές εκφράσεις συναντώνται επίσης με εμπρόθετο + αιτιατική στη Ρωσική. Ενδεικτικά αναφέρουμε τη χρήση της πρόθεσης *v* + αιτιατική για τις ημέρες της εβδομάδας, τη χρήση της πρόθεσης *v* (/v) // *na* (/na) + αιτιατική για τις γιορτές και αργίες καθώς και τη χρήση της πρόθεσης *na* + αιτιατική για τη δήλωση χρονικής διάρκειας. Οι πρώτες δύο περιπτώσεις συναντώνται με απλή αιτιατική στην Ελληνική, ενώ η τελευταία είτε με απλή αιτιατική είτε με την πρόθεση *για* + αιτιατική:

- (93) в среду-в/на Рождество
 v sr'edu-v/na rožd'estvo
 'Την Τετάρτη/Τα Χριστούγεννα'

- (94) Я еду на неделю в Испанию.
 ja jedu na n'ed'el'u v ispaniju
 εγώ.Ον πηγαίνω.Παρ.3Εν na εβδομάδα.Αιτ v Ισπανία.Αιτ
 'Πηγαίνω στην Ισπανία για μια εβδομάδα/πηγαίνω μια εβδομάδα στην Ισπανία.'

Ορισμένες απρόσωπες εκφράσεις συναντώνται με αιτιατική στη Ρωσική. Οι συγκεκριμένες δομές δε συναντώνται στην Ελληνική:

- (95) Девочку рвёт.
 d'enočku rv'ot
 κορίτσι.Αιτ κάνω εμετό
 'Το κορίτσι αισθάνεται/είναι άρρωστο.'

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι η Ρωσική δε χρησιμοποιεί την αιτιατική για τη δήλωση του έμμεσου αντικειμένου. Αντιθέτως η Ελληνική χρησιμοποιεί την αιτιατική για να μαρκάρει το έμμεσο αντικείμενο με κάποια ρήματα όπως τα *διδάσκω*, *κερνάω*, *πληρώνω*, *σερβίρω*:

- (96) Δίδαξα τον Γιώργο Αγγλικά.
 didaksa ton γjόργo angliká

- (97) Τον κέρασα μια μπίρα.
 ton kérasa mja bíra

Για περισσότερες λεπτομέρειες για τη χρήση της αιτιατικής στη Ρωσική οι ενδιαφερόμενοι αναγνώστες παραπέμπονται στους Nekrasova (1997: 86-90), Janda & Clancy (2002: 53-80) και Wade (2011: 105-106).

Ο πίνακας που ακολουθεί ανακεφαλαιώνει τις λειτουργίες της αιτιατικής πτώσης στις δύο γλώσσες:

Πίνακας 4. Λειτουργίες αιτιατικής πτώσης

Λειτουργίες	Ρωσική	Ελληνική
Άμεσο αντικείμενο	ναι	ναι
Έμμεσο αντικείμενο	όχι	ναι (με ρήματα όπως τα <i>κερνάω, διδάσκω, σεβίρω</i>)
Κατεύθυνση ενέργειας ή προορισμό	ναι (με τις προθέσεις <i>ν, na, pod, čerez, za</i>)	ναι (με την πρόθεση <i>σε</i>)
Ημέρες εβδομάδας/αργίες και δήλωση χρονικής διάρκειας	ναι (μετά από τις προθέσεις <i>ν/в</i> (μέρες εβδομάδας), <i>ν/в, na/на</i> (αργίες) και <i>na/на</i> (χρονική διάρκεια))	ναι (με απλή αιτιατική (μέρες εβδομάδας/αργίες) ή απλή αιτιατική/για + αιτιατική (χρονική διάρκεια))

4.1.3.5. Οργανική

Η κυριότερη ίσως λειτουργία της οργανικής στη Ρωσική είναι η δήλωση του μέσου με το οποίο επιτελείται η ενέργεια δηλούμενη από το ρήμα. Η οργανική δεν απαντά μορφολογικά στην Ελληνική. Το μέσο επιτέλεσης της ρηματικής ενέργειας δηλώνεται χρησιμοποιώντας εμπρόθετο (*με*) + αιτιατική όπως φαίνεται και από τις μεταφράσεις των ρωσικών παραδειγμάτων:

(98) Олег режет мясо ножом.
 ol'eg r'ežet m'aso nožom
 Ολεγκ.Ον κόβω.Παρ.3Εν κρέας.Αιτ μαχαίρι-Οργ
 'Ο Όλεγκ κόβει το κρέας με μαχαίρι.'

(99) Иван пишет карандашом.
 ivan p'išet karandašom
 Ιβάν γράφω.Παρ.3Εν μολύβι.Οργ
 'Ο Ιβάν γράφει με μολύβι.'

Η Ρωσική μαρκάρει επίσης με οργανική πτώση το άμεσο αντικείμενο ρημάτων που δηλώνουν έλεγχο/άσκηση ελέγχου, νοοτροπία (*attitude*), αλληλοπάθεια, ανταλλαγή, κατάληψη (Janda & Clancy 2002 και Wade 2011: 124-125). Ενδεικτικά αναφέρονται τα ρήματα *d'ir'ižirovat'/диружировать, zloupotr'eb'at'/злоупотреблять, prav'it'/править* (100), *groz'it'/грозить* (101), *obt'en'ivat'sja/обмениваться* 'διευθύνω, κακομεταχειρίζομαι, κυβερνώ, απειλώ με, ανταλλάσσω':

(100) Он не сразу научился править целой страной.
 on n'e srazu naučils'a prav'it' celoj stranoj
 αυτός.Ον. Αρν αμέσως μαθαίνω.Πρλ.Συν κυβερνώ.Απαρεμφ ολόκληρη.Οργ χώρα.Οργ
 'Δεν έμαθε αμέσως πώς να κυβερνά μια ολόκληρη χώρα.'

- (101) Начальник пригрозил ему увольнением.
 načal'n'ik pr'igroz'il jemu unol'n'en'ijem
 διευθυντής.Ον απειλώ.Πρλ.Συν αυτός.Δοτ απόλυση.Οργ
 'Ο διευθυντής τον απείλησε με απόλυση.'

Στην Ελληνική οι προαναφερθείσες περιπτώσεις συναντώνται είτε με απλή αιτιατική, είτε με εμπρόθετο (με) + αιτιατική (104 και 105 αντίστοιχα).

- (102) Он обменивается информацией.
 on obm'en'ivajets'a informacyjej
 αυτός.Ον ανταλλάσσω.Παρ.3Εν πληροφορίες.Οργ
 'Ανταλλάσσει πληροφορίες.'

- (103) Он дирижирует оркестром.
 on d'ir'ižirujet orkestrom
 αυτός.Ον διευθύνω.Παρ.3Εν ορχήστρα.Οργ
 'Αυτός διευθύνει την ορχήστρα.'

- (104) Ο πρωθυπουργός διευθύνει τη χώρα.
 o proθiruygός diefθíni ti chóra

- (105) Τον απείλησε με μαχαίρι.
 ton apílise me maχáiri

Ο κατάλογος των ρημάτων που μαρκάρουν το άμεσο αντικείμενό τους με οργανική είναι πολύ μεγαλύτερος. Για αυτόν τον λόγο οι ενδιαφερόμενοι αναγνώστες παραπέμπονται στους Janda & Clancy (2002: 27-33) και Wade (2011: 124) για περισσότερες πληροφορίες.

Μια άλλη λειτουργία της οργανικής πτώσης στη Ρωσική είναι η χρησιμοποίηση της για τη δήλωση του ποιητικού αιτίου στις δομές παθητικής φωνής. Στην Ελληνική το ποιητικό αίτιο δηλώνεται με εμπρόθετο (από + αιτιατική):

- (106) Книга написана мною.
 kn'iga nap'isana mnoju
 βιβλίο.Ον γράφομαι.Πρλ.Συν εγώ.Οργ
 'Το βιβλίο γράφτηκε από μένα.'

Η οργανική χρησιμοποιείται επίσης για να δηλωθεί το κατηγορούμενο. Σε αυτές τις περιπτώσεις το συνδετικό ρήμα πρέπει να είναι απαραίτητα παρόν και δεν μπορεί να παραλειφθεί. Κατά συνέπεια, η χρήση της οργανικής ως κατηγορούμενο σε χρόνο ενεστώτα δεν είναι δυνατή, δεδομένης της απουσίας του συνδετικού σε αυτές τις περιπτώσεις:⁹

⁹ Στο επίπεδο της σημασιολογίας η χρήση της οργανικής δηλώνει συνήθως προσωρινή κατάσταση σε αντίθεση με την ονομαστική που δηλώνει συνήθως μόνιμη κατάσταση/ιδιότητα. Ο συγκεκριμένος σημασιολογικός περιορισμός δεν πρέπει να εκληφθεί ως απόλυτος αλλά ως γενικότερη τάση. Ο Wade (2011: 126) αναφέρει ότι περιπτώσεις κατηγορουμένων που δηλώνουν κάποια μόνιμη κατάσταση/ιδιότητα και είναι μαρκαρισμένα με οργανική συναντώνται στη Ρωσική. Επιπροσθέτως, μια σειρά από επιπλέον σημασιολογικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των κατηγορουμένων σε ονομαστική και αυτών σε οργανική φαίνεται να υπάρχουν.

(107) Иван был весёлым.
ivan byl v'es'olym
Ιβάν.Ον είμαι.Πρλ.Συν χαρούμενος.Οργ
'Ο Ιβάν ήταν χαρούμενος.'

(108) *Иван весёлым
*ivan v'es'olym
Ιβάν.Ον χαρούμενος.Οργ
'Ο Ιβάν είναι χαρούμενος.'

Η οργανική επίσης συναντάται ως μέρος εμπρόθετου προσδιορισμού με τις προθέσεις *c/c*, *m'eždu* /*между*, *nad/над*, *r'er'ed/pered*, *rod/под*, *za/за*. Η πρώτη από αυτές αντιστοιχεί περίπου στην πρόθεση *με* ή *μαζί με* της Ελληνικής ενώ οι υπόλοιπες πέντε δηλώνουν τοπικές σχέσεις που αντιστοιχούν περίπου στις προθέσεις *μεταξύ*, *πάνω από*, *μπροστά από*, *κάτω από*, *πίσω από*. Πρέπει να σημειωθεί παρόλα αυτά ότι δεν υπάρχει απόλυτη αντιστοιχία ανάμεσα στις ρωσικές και ελληνικές προθέσεις. Το παράδειγμα που ακολουθεί αποτελεί περίπτωση τέτοιας αναντιστοιχίας, μιας και η ρωσική πρόθεση *rod* αντιστοιχεί στην ελληνική πρόθεση *μέσα σε* και όχι στην πρόθεση *κάτω από*:

(109) Ребята пошли под дождём в кино.
r'eb'ata rošli rod dožd'om v kino
παιδιά.Ον πάω.Πρλ.Συν rod βροχή.Οργ v κινηματογράφος.Αιτ
'Τα παιδιά πήγαν στον κινηματογράφο μέσα στη βροχή.'

Ο παρακάτω πίνακας ανακεφαλαιώνει τις κυριότερες λειτουργίες της οργανικής πτώσης στη Ρωσική καθώς και την αντιστοιχία τους στην Ελληνική:

Πίνακας 5. Λειτουργίες οργανικής πτώσης

Λειτουργίες	Ρωσική	Ελληνική
Μέσο επιτέλεσης ενέργειας	ναι	χρησιμοποιεί τη δομή <i>με</i> + αιτιατική
Άμεσο αντικείμενο	ναι με ρήματα που δηλώνουν έλεγχο/άσκηση ελέγχου, αλληλοπάθεια, ανταλλαγή, κατάληψη (ενδεικτικά αναφέρονται τα <i>d'ir'ižirovat'</i> , <i>zloupotr'eb'at'</i> , <i>prav'it'</i> , <i>groz'it' obm'en'ivat'sa</i> / <i>диружировать</i> , <i>злоупотреблять</i> , <i>править</i> , <i>грозить</i> , <i>обмениваться</i> 'διευθύνω, κακομεταχειρίζομαι, κυβερνώ, απειλώ με, ανταλάσσω')	χρησιμοποιείται απλή αιτιατική ή σε κάποιες περιπτώσεις η δομή <i>με</i> + αιτιατική (π.χ. <i>απειλώ με μαχαίρι</i>)

Οι ενδιαφερόμενοι αναγνώστες παραπέμπονται στους Kapracheva (1999: 3-5) και Geist (2007) για περισσότερες πληροφορίες.

Ποιητικό αίτιο	ναι	χρησιμοποιείται η δομή από + αιτιατική
Άλλες επιρρηματικές λειτουργίες	ναι ως μέρος εμπρόθετου με τις προθέσεις <i>s, mezdu, nad, peređ, rod, za/c, mezdu, nad, peređ, pod, za</i> (αντιστοιχούν περίπου στις προθέσεις μεταξύ, πάνω από, μπροστά από, κάτω από, πίσω από της Ελληνικής)	χρησιμοποιείται η αιτιατική με όλες αυτές τις προθέσεις

4.1.3.6. Προθετική

Η προθετική πτώση παρουσιάζει μια σημαντική διαφορά σε σχέση με τις υπόλοιπες πτώσεις της Ρωσικής, μιας και είναι η μοναδική πτώση που εμφανίζεται πάντα ως μέρος εμπρόθετου. Το χαρακτηριστικό αυτό έδωσε και τη συγκεκριμένη ονομασία στην πτώση.¹⁰ Η προθετική πτώση συναντάται μετά από τις προθέσεις *v/v, na/na* και *o/o*. Μετά τις προθέσεις *v/v, na/na* χρησιμοποιείται για να δηλώσει τόπο (συνήθως αυτό που στην παραδοσιακή γραμματική θα ονομαζόταν 'στάση σε τόπο.'). Η Ελληνική χρησιμοποιεί την πρόθεση *σε* + αιτιατική σε αυτές τις περιπτώσεις:

(110) Я был в школе.

ja	byl	v	škol'e
εγώ.Ον	είμαι.Πρλ.Συν	v	σχολείο.Προθ

‘Ήμουν στο σχολείο.’

(111) Книга на столе.

kn'iga	na stol'e
βιβλίο.Ον	na τράπεζι.Προθ

‘Το βιβλίο είναι στο τράπεζι.’

Η Ρωσική χρησιμοποιεί επίσης τη δομή *v/v* + προθετική με ονόματα μηνών. Η Ελληνική χρησιμοποιεί αιτιατική χωρίς πρόθεση στις αντίστοιχες περιπτώσεις:

(112) в ноябре

v nojabr'e
v Νοέμβριος.Προθ

‘Τον Νοέμβριο.’

Η δομή *o/o* + προθετική στη Ρωσική συναντάται με ρήματα που σημαίνουν 'γράφω, συζητώ, σκέφτομαι' και δηλώνει το αντικείμενο συζήτησης/σκέψης/γραφής. Στην Ελληνική αντιστοιχεί με τη δομή *για* + αιτιατική:

¹⁰ Η προθετική συναντάται στην βιβλιογραφία και ως *τοπική* (locative, βλ. λ.χ. Janda & Clancy 2002, Timberlake 2004, μεταξύ άλλων).

(113) Я говорю о погоде.

ja gonor' u o pogod' e
 εγώ.Ον μιλάω.Παρ.3Εν ο καιρός-Προθ
 'Μιλάω για τον καιρό.'

Οι ενδιαφερόμενοι αναγνώστες παραπέμπονται στους Janda & Clancy (2002: 141-150) και Timberlake (2004: 181) για περαιτέρω πληροφορίες όσον αφορά την προθετική πτώση καθώς και για τον πλήρη κατάλογο των προθέσεων που συναντώνται με τη συγκεκριμένη πτώση.

Ο παρακάτω πίνακας ανακεφαλαιώνει τις λειτουργίες της προθετικής πτώσης στη Ρωσική καθώς και την αντιστοιχία αυτών στην Ελληνική:

Πίνακας 6. Λειτουργίες της προθετικής πτώσης.

Λειτουργίες	Ρωσική	Ελληνική
Στάση σε τόπο	ναι (μετά από τις προθέσεις <i>в/в, на/на</i>)	χρησιμοποιείται η δομή <i>σε</i> + αιτιατική
Με ονόματα μηνών	ναι (μετά από την πρόθεση <i>в/в</i>)	χρησιμοποιείται απλή αιτιατική (π.χ. <i>τον Νοέμβριο</i>)
Αντικείμενο σκέψης/γραφής/συζήτησης	ναι (με ρήματα που σημαίνουν <i>γράφω, συζητώ, σκέφτομαι</i> ακολουθώντας την πρόθεση <i>о</i>)	χρησιμοποιείται η δομή <i>για</i> + αιτιατική (π.χ. <i>Μιλώ για τον καιρό</i>)

4.2. Προτασιακή σύνταξη - Σειρά όρων (Στέργιος Χατζηκυριακίδης, επιμ.: Γ. Κοτζόγλου)

Η σειρά των όρων της πρότασης στη Ρωσική είναι σχετικά 'ελεύθερη' όπως και στην Ελληνική. Παρόλα αυτά, η επιλογή τους στην πρόταση, ομοίως με την Ελληνική, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την πληροφοριακή/επικοινωνιακή οργάνωση του μηνύματος. Τα σχετικά συστατικά ενδέχεται να λειτουργούν ως *θέματα* (topics) ή *εστίες* (foci), και οι κανόνες θεματοποίησης-εστίασης της Ρωσικής είναι άρρηκτα συνδεδεμένοι με την σειρά των όρων της πρότασης.

4.2.1. Αμετάβατες προτάσεις

Οι δύο πιθανές σειρές όρων αμετάβατων προτάσεων, δηλ. Y-P (υποκείμενο-ρήμα) και P-Y (ρήμα-υποκείμενο), απαντώνται στα Ρωσικά όπως και στα Ελληνικά:

(114) Сломалась моя машина.

slomalas' moja mašyna
 χαλώ.Πρλ.Συν μου αυτοκίνητο.Ον
 'Χάλασε το αυτοκίνητό μου.'

(115) Моя машина сломалась.

moja mašyna slomalas'
 μου αυτοκίνητο.Ον χαλώ.Πρλ.Συν
 'Το αυτοκίνητό μου χάλασε.'

Παρόλα αυτά, δεδομένης της πληροφοριακής οργάνωσης του μηνύματος στην πρόταση της Ρωσικής (βλ. ενότητα 4.5), η οποία δεν είναι όμοια με αυτή της Ελληνικής, οι σημασία/χρήση των σειρών Y-P και P-Y της Ρωσικής δεν ανταποκρίνονται στις αντίστοιχες ελληνικές σε όλες τις περιπτώσεις. Ένα χαρακτηριστικό τέτοιο παράδειγμα αναφέρεται στη Rodionova (2001) και αφορά τη χρήση της σειράς Y-P έναντι της σειράς P-Y σε απαντήσεις ερωτήσεων προτασιακής ή ευρείας εστίασης (ερωτήσεις του τύπου ‘Τι έγινε;’, ‘Τι συνέβη;’ κ.λπ.). Η Rodionova (2001) αναφέρει ότι σε τέτοιες περιπτώσεις η σειρά P-Y δεν είναι κατάλληλη ως απάντηση στη Ρωσική:¹¹

(116) Что случилось?
čto slučilos’?
‘Τι έγινε;’

(117) Моя машина сломалась.
moja mašina slomalas’
μου αυτοκίνητο.Ον χαλώ.Πρλ.Συν
‘Το αυτοκίνητό μου χάλασε.’

(118) #сломалась моя машина.
#slomalas’ moja mašina
χαλώ.Πρλ.Συν μου αυτοκίνητο.Ον
‘Χάλασε το αυτοκίνητό μου.’

Στα Ελληνικά από την άλλη, και οι δύο σειρές (P-Y και Y-P) είναι πιθανές σε τέτοιου είδους περιπτώσεις με την σειρά P-Y να είναι παρόλα αυτά προτιμώμενη (Georgiadjis 2004, Spyropoulos & Revithiadou 2007):

(119) Τι έγινε; Χάλασε το αυτοκίνητο μου/Το αυτοκίνητο μου χάλασε.
ti éghine? xálassε to aftocínitó mu/to aftocínitó mu xálassε

Παρά τη μικρότερη συχνότητα εμφάνισης της σειράς P-Y στην Ρωσική σε σχέση με την Ελληνική, υπάρχουν μια σειρά από δομές που χρησιμοποιούν τη σειρά P-Y πιο συχνά από ό,τι τη σειρά Y-P. Αυτές αναφέρονται στον Wade (2002, 2011) ως περιπτώσεις όπου τα στοιχεία είναι τόσο άρρηκτα συνδεδεμένα μεταξύ τους που όλη η πρόταση αποτελεί νέα πληροφορία (Wade 2002: 227, ελεύθερη μετάφραση δική μου). Διακρίνονται τέσσερις τέτοιες περιπτώσεις (Wade 2010): (α) προτάσεις που περιγράφουν καιρικές συνθήκες (120), (β) προτάσεις που το ρήμα τους δηλώνει ύπαρξη, μη-ύπαρξη, έναρξη, τέλος, κ.ο.κ. (121), (γ) προτάσεις που το ρήμα τους δηλώνει συμβάν, κατάσταση, διαδικασία (122) και (δ) προτάσεις που περιέχουν παράθεση ευθύ λόγου (123) (όλα τα παραδείγματα αντλούνται από τον Wade 2011: 477):

¹¹ Η ακαταλληλότητα δηλώνεται με το σημάδι # και δεν πρέπει να συγχέεται με την αντιγραμματικότητα, η οποία δηλώνεται με το σημάδι *. Στην πρώτη περίπτωση μια πρόταση μπορεί είναι ακατάλληλη δεδομένου του γλωσσικού περιγύρου αν και καθ’ όλα γραμματική, ενώ στην δεύτερη περίπτωση η πρόταση είναι αντιγραμματική ανεξαρτήτως γλωσσικού περιγύρου.

- (120) Идѣт дождь
id'ot dožd'
πάω.Παρ.3Εν βροχή.Ον
'Βρέχει (κυριολεκτικά: Η βροχή πηγαίνει).'
- (121) Наступила осень
nastup'ila os'en'
πατάω πόδι.Πρλ.Συν άνοιξη.Ον
'Ηρθε η άνοιξη (κυριολεκτικά: Πάτησε πόδι η άνοιξη).'
- (122) Зазвонил телефон
zazvon'il t'el'efon
χτυπάω-Πρλ.Συν τηλέφωνο-Ον
'Χτύπησε το τηλέφωνο.'
- (123) Кто такая? спросил он вполголоса.
kto takaja? sprosil on vpolgolosa
ποια τόσο.Θηλ λέω.Πρλ.Συν αυτός.Ον χαμηλόφωνα
'Ποια είναι; είπε χαμηλόφωνα.'

4.2.2. Μεταβατικές προτάσεις

Οι έξι πιθανοί συνδυασμοί των όρων μιας απλής μεταβατικής πρότασης είναι όλοι δυνατοί στη Ρωσική ομοίως με την Ελληνική¹² (βλ. Timberlake 2004, Kallestinova 2007 για τη Ρωσική και Holton et al. 1997 για την Ελληνική):

- (124) α. Борис навестил Ивана.
bor'is nav'est'il ivana (Y-P-A)
Μπόρις-Ον επισκέπτομαι-Πρλ.Συν Ιβάν-Αιτ
- β. Борис Ивана навестил.
bor'is ivana nav'est'il (Y-A-P)
- γ. Ивана навестил Борис.
ivana nav'est'il bor'is (A-P-Y)
- δ. Ивана Борис навестил.
ivana bor'is nav'est'il (A-Y-P)
- ε. Навестил Борис Ивана.
nav'est'il bor'is ivana (P-Y-A)
- στ. Навестил Ивана Борис.
navest'il ivana bor'is (P-A-Y)
'Ο Μπόρις επισκέφτηκε τον Ιβάν.'

¹² Οι σειρές Y-A-P, A-P-Y και A-Y-P είναι επιτρεπτές στην Ελληνική μόνο με διπλασιασμό του A από κλιτικό (προκειμένου για περιπτώσεις με ουδέτερο επιτονισμό).

Η πιο συχνή σειρά όρων στη Ρωσική, όπως και στην Ελληνική, είναι η σειρά Y-P-A (Timberlake 2004, Kallestinova 2007 και Wade 2011 μεταξύ άλλων για τη Ρωσική και Philippaki-Warburton 1985, Lascaratou 1989, 1994, Tsimpli 1990, μεταξύ άλλων για την Ελληνική). Αρκετά συχνή στη Ρωσική είναι και η σειρά A-P-Y (125), η οποία συναντάται στα Ελληνικά μόνο με εστιακό επιτονισμό του A (126) ή με κλιτικό (ανα)διπλασιασμό του A (127).¹³ Αντίστοιχο μαρκάρισμα με εστιακό επιτονισμό, αν και δυνατό, δεν είναι υποχρεωτικό στη Ρωσική (125):

- (125) Ивана навестил Борис.
 ivana nav'est'il bor'is (A-P-Y)
 Ιβάν-Αιτ επισκέπτομαι-Πρλ.Συν Μπόρις-Ον
- (126) [ΤΗ ΜΑΡΙΑ] είδε ο Γιάννης. (A-P-Y)
 [ti maría]_{ΑΝΤΙΟ.ΕΣΤ} ίδε ο γιάνις
- (127) Τη Μαρία την είδε ο Γιάννης. (A-P-Y)
 ti maría tin ίδε ο γιάνις

Η σειρά P-Y-A, η οποία έχει θεωρηθεί από διάφορους μελετητές η βασική σειρά των Ελληνικών (βλ. π.χ. Philippaki-Warburton 1985, Tsimpli 1990), είναι μεν δυνατή στη Ρωσική αλλά δε χρησιμοποιείται ως απάντηση σε ερωτήσεις προτασιακής ή ευρείας εστίασης και είναι γενικότερα αρκετά μαρκαρισμένη έως πολύ σπάνια (Laenzlinger 2010 και Kallestinova 2007: 51). Αντιθέτως στην Ελληνική η συγκεκριμένη σειρά είναι αρκετά συνήθης γενικότερα, και πολύ συνήθης ως απάντηση σε ερωτήσεις προτασιακής ή ευρείας εστίασης ειδικότερα:

- (128) Τι έγινε; Χτύπησε η Μαρία τον Γιώργο.
 ti έγινε χτίpise i maría ton γιόργο
- (129) Что случилось? #навестил Борис Ивана.
 čto slučilos'? #nav'est'il bor'is ivana
 'Τι έγινε; Επισκέφτηκε ο Μπόρις τον Ιβάν.'

Γενικότερα οι σειρές που έχουν το P ως πρώτο όρο στη Ρωσική δεν είναι πολύ συνηθισμένες (ιδίως στην καθομιλούμενη) και είναι χαρακτηριζόμενες ως μη-προτιμώμενες από την Kallestinova (2007), αν και πιθανές. Ο Timberlake (2004) ονομάζει τις δύο σειρές (P-Y-A και P-A-Y) *καταστασιακές* λέγοντας συγκεκριμένα ότι *εδραιώνουν την ύπαρξη μιας κατάστασης, μια μορφή του κόσμου που περιλαμβάνει κάποιες συγκεκριμένες οντότητες* (Timberlake 2004: 454, μετάφραση δική μου). Επίσης ο ίδιος αναφέρει ότι οι δύο σειρές είναι πιο συχνές όταν χρησιμοποιείται προσωπική αντωνυμία ως ένας από τους όρους της πρότασης:

¹³ Εξαίρεση αποτελεί η χρησιμοποίηση της σειράς A-P-Y με ουδέτερο επιτονισμό στο πλαίσιο αφήγησης ή εκφοράς ειδήσεων:

- i. Την γενική γραμματέα του ΚΚΕ επισκέφτηκε ο πρωθυπουργός.
- ii. Το κύπελλο ποδοσφαίρου κατέκτησε ο ΠΑΟΚ.

- (130) Навестил меня Борис.
 nav'est'il m'en'a bor'is (P-A-Y)
 επισκέπτομαι.Πρλ.Συν εγώ.Αιτ Μπόρις.Ον
 'Ο Μπόρις επισκέφτηκε εμένα.'

Η σειρά Y-A-P είναι αρκετά συνηθής στη Ρωσική (ιδίως όταν ένας από τους δύο όρους ή και οι δύο είναι προσωπικές αντωνυμίες, Timberlake 2004: 452). Στην Ελληνική η ίδια σειρά είναι δυνατή μόνο με εστιακό επιτονισμό του A (132) ή με κλιτικό (ανα)διπλασιασμό του A (133), και δεν είναι ιδιαίτερα συχνή:

- (131) *Ο Γιώργος τη Μαρία χτύπησε.
 ο γjόργος ti maría χτίpise
- (132) Ο Γιώργος ΤΗ ΜΑΡΙΑ χτύπησε.
 ο γjόργος [ti maría]_{ΑΝΤΙΘ.ΕΣΤ.} χτίpise
- (133) Ο Γιώργος τη Μαρία τη χτύπησε.
 ο γjόργος ti maría ti χτίpise

Η σειρά A-Y-P στην Ελληνική συναντάται ομοίως με τη σειρά Y-A-P μόνο με εστιακό επιτονισμό του A ή κλιτικό (ανα)διπλασιασμό του A, κάτι το οποίο δεν είναι απαραίτητο στη Ρωσική:

- (134) ΤΗ ΜΑΡΙΑ ο Γιώργος χτύπησε.
 [ti maría]_{ΑΝΤΙΘ.ΕΣΤ} ο γjόργος χτίpise
- (135) Τη Μαρία ο Γιώργος τη χτύπησε.
 ti maría ο γjόργος ti χτίpise

Φαίνεται, επομένως, ότι η Ρωσική έχει μεγαλύτερη ελευθερία όσον αφορά τη σειρά των όρων της πρότασης με ουδέτερο επιτονισμό από την Ελληνική, μιας και στην τελευταία μόνο οι σειρές Y-P-A, P-Y-A και P-A-Y μπορούν να εμφανιστούν με ουδέτερο επιτονισμό (οι σειρές στις οποίες το A εμφανίζεται στα αριστερά του P χρειάζονται εστίαση αντικειμένου ή κλιτικό (ανα)διπλασιασμό, βλ. υποσημείωση (12) και παραδείγματα (126-127), (132-133), (134-135)) ενώ στη Ρωσική όλες οι σειρές μπορούν να αρθρωθούν με ουδέτερο επιτονισμό δεδομένης της παρουσίας κατάλληλου πληροφοριακού/επικοινωνιακού περιβάλλοντος.

4.2.3. Διμετάβατες προτάσεις

Πριν εξετάσουμε τη σειρά των όρων της πρότασης της Ρωσικής στις διμετάβατες προτάσεις, δηλ. στις προτάσεις με δύο αντικείμενα, πρέπει πρώτα να αναφέρουμε μια βασική διαφορά όσον αφορά τον τρόπο πραγμάτωσης του έμμεσου αντικειμένου στις δύο γλώσσες. Η Ελληνική χρησιμοποιεί δύο εναλλακτικούς τρόπους δήλωσης του έμμεσου αντικειμένου, τη γενική πτώση ή τη χρήση εμπρόθετου με την πρόθεση σε και αιτιατική:

(136) Η Όλγα έστειλε της μητέρας της ένα γράμμα. (χρήση γενικής πτώσης)
i ólga éstile tis mitéras tis éna gráma

(137) Η Όλγα έστειλε στη μητέρα της ένα γράμμα. (χρήση εμπροθέτου προσδιορισμού)
i ólga éstile sti mitéra tis éna gráma

Στη Ρωσική μια τέτοια εναλλαγή δεν είναι δυνατή, καθώς το έμμεσο αντικείμενο δηλώνεται πάντα με τη χρήση της δοτικής πτώσης:¹⁴

(138) Ольга послала маме письмо.
o'ga poslala mam'e r'is'mo
Όλγα.Ον στέλνω.Πρλ.Συν μητέρα.Δοτ γράμμα.Αιτ
'Η Όλγα έστειλε στη/της μητέρα(ς) της ένα γράμμα.'

(139) *Ольга послала к маме письмо.
*o'ga poslala k mam'e r'is'mo
Όλγα.Ον στέλνω.Πρλ.Συν Πρθ μητέρα.Δοτ γράμμα.Αιτ
'Η Όλγα έστειλε στη/της μητέρα(ς) της ένα γράμμα.'

Οι πιο συνήθεις σειρές σε περιπτώσεις διμετάβατων δομών στη Ρωσική, όπως και στην Ελληνική, είναι οι σειρές Y-P-EA-AA και Y-P-AA-EA:

(140) Ольга послала маме письмо.
o'ga poslala mam'e r'is'mo
Όλγα.Ον στέλνω.Πρλ.Συν μητέρα.Δοτ γράμμα.Αιτ
'Η Όλγα έστειλε στη/της μητέρα(ς) της ένα γράμμα.'

(141) Ольга послала письмо маме.
o'ga poslala r'is'mo mam'e
Όλγα.Ον στέλνω.Πρλ.Συν γράμμα.Αιτ μητέρα.Δοτ
'Η Όλγα έστειλε στη/της μητέρα(ς) της ένα γράμμα.'

Όπως έχουμε αναφέρει παραπάνω, οι διαφορετικοί κανόνες θεματοποίησης/εστίασης της Ρωσικής όπως και η έλλειψη αδυνάτων τύπων προσωπικών αντωνυμιών στη Ρωσική δεν μπορούν να εγγυηθούν πλήρη αντιστοιχία των σειρών της πρότασης ανάμεσα σε όμοιες σειρές των δύο γλωσσών. Η ακριβής διερεύνηση της αντιστοιχίας μεταξύ όλων των σειρών των όρων της πρότασης διμετάβατων προτάσεων ανάμεσα στη Ρωσική και Ελληνική δε θα επιχειρηθεί στην παρούσα μελέτη, λόγω της πολυπλοκότητας του εγχειρήματος μα κυρίως λόγω του γεγονότος ότι ο ακριβής αριθμός των σειρών των όρων διμετάβατων προτάσεων δεν είναι ακόμα γνωστός στη βιβλιογραφία. Με λίγα λόγια, δεν έχει διευκρινιστεί ακόμα για καμία από τις δύο γλώσσες πόσους από τους 24 πιθανούς συνδυασμούς διμετάβατων προτάσεων συναντούμε είτε στη Ρωσική είτε

¹⁴ Αξίζει να σημειωθεί επίσης ότι η Ρωσική δεν εμφανίζει δίπτωτα ρήματα με δύο αιτιατικές όπως η Ελληνική (ρήματα όπως τα *κερνάω*, *διδάσκω*, κ.ο.κ.), ή με κάποιο άλλο συνδυασμό πτώσεων πέραν του συνδυασμού δοτικής για το έμμεσο και αιτιατικής για το άμεσο αντικείμενο.

στην Ελληνική (πόσο μάλλον το πού και πόσο συχνά χρησιμοποιούνται). Με βάση αυτή την παραδοχή, σε ό,τι ακολουθεί θα αρκεστούμε στην παρουσίαση των πιο σημαντικών διαφορών στις ήδη γνωστές σειρές των όρων διμετάβατων προτάσεων στη Ρωσική και Ελληνική. Η πρώτη διαφορά τέτοιου είδους, ακριβώς όπως και στην περίπτωση των αμετάβατων και μεταβατικών προτάσεων, έγκειται στο ότι η σειρά P-Y-EA-AA εκτός του ότι είναι πολύ σπάνια στη Ρωσική, δεν χρησιμοποιείται ως απάντηση σε ερωτήσεις προτασιακής ή ευρείας εστίασης όπως συμβαίνει στα Ελληνικά, πιθανότατα λόγω του γεγονότος ότι γενικότερα η σειρά P-Y δε χρησιμοποιείται στο επικοινωνιακό αυτό περιβάλλον στη Ρωσική (πρβ. και το παράδειγμα (129)).

- (142) Τι έγινε; Έδωσε ο Γιώργος της Μαρίας μια ανθοδέσμη. (P-Y-EA-AA)
ti éghine édose o yiórgos tis marías mja anthodésmi

Η Kallestinova (2007: 90) αναφέρει ότι οι σειρές διμετάβατων προτάσεων στις οποίες το ρήμα είναι ο πρώτος όρος της πρότασης είναι εξαιρετικά σπάνιες, αν και δυνατές. Μια ακόμη ενδιαφέρουσα διαφορά ανάμεσα στις δύο γλώσσες αφορά τη σειρά Y-EA-P-AA, η οποία ενώ στη Ρωσική σε περιβάλλον εστίασης του AA είναι αρκετά συχνή, στη Νέα Ελληνική δεν προτιμάται με το EA σε γενική πτώση (πιθανότατα λόγω ομοηχίας με τις αντίστοιχες δομές γενικής κτητικής ή και λόγω της σειράς EA-P, η οποία είναι αποδεκτή μόνο με εστίαση του EA ή με κλιτικό (ανα)διπλασιασμό, βλ. παραπάνω αλλά και (146)):

- (143) Коля Маше послал письмо.
kol'a maše poslal r'is'mo
Κόλια.Ον Μάσα.Δοτ στέλνω.Πρλ.Συν γράμμα.Αιτ
'Ο Κόλια έστειλε ένα γράμμα στη Μάσα.'

- (144) *Ο Γιάννης της Μαρίας έστειλε ένα γράμμα.
o yjánis tis marías éstile éna gráma

Παρόλα αυτά, η ίδια σειρά όπου το EA δηλώνεται με εμπρόθετο ή κλιτικό διπλασιασμό είναι δυνατή (πρβ. (134-135)):

- (145) Ο Γιάννης στη Μαρία έστειλε ένα γράμμα. (Y-EA_{εμπρ}-P-AA)
o yjánis sti maría éstile éna gráma

- (146) Ο Γιάννης της Μαρίας της έστειλε ένα γράμμα. (Y-EA_{Διπλ}-P-AA)
o yjánis tis marías tis éstile éna gráma

Γενικότερα, οι σειρές όρων όπου ένα EA σε γενική εμφανίζεται πριν από το ρήμα δεν είναι αποδεκτές στην Ελληνική. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις χρησιμοποιείται το EA είτε με μορφή εμπρόθετου είτε με την παρουσία κλιτικού διπλασιασμού. Επιπλέον παραδείγματα αυτού του φαινομένου παρατηρούνται στις σειρές EA-AA-P-Y και EA-P-AA-Y. Και οι δύο αυτές σειρές είναι αρκετά συχνές στη Ρωσική ιδίως σε περιβάλλοντα εστίασης του Y. Παρόλα αυτά, στην Ελληνική είναι δυνατές μόνο με εμπρόθετο EA ή με κλιτικό διπλασιασμό του EA:

- (147) Маше письмо послал Коля.

maše r'is'mo poslal kol'a
 Μάσα-Δοτ γράμμα-Αιτ στέλνω-Πρλ.Συν Κόλια-Ον
 'Στη Μάσα έστειλε ένα γράμμα ο Κόλια.'

- (148) *Της Μαρίας ένα γράμμα έστειλε ο Γιώργος. (EA-AA-P-Y)
 tis marías ένα γράμα éstile o γιόργος
- (149) Στη Μαρία ένα γράμμα έστειλε ο Γιώργος. (EA_{Εμπρ}-AA-P-Y)
 sti maría ένα γράμα éstile o γιόργος
- (150) Της Μαρίας ένα γράμμα της έστειλε ο Γιώργος. (EA_{Διτλ}-AA-P-Y)
 tis marías ένα γράμα tis éstile o γιόργος
- (151) Маше послал письмо Коля.
 maše poslal r'is'mo kol'a
 Μάσα-Δοτ στέλνω-Past.Perf γράμμα-Αιτ Κόλια-Ον
- (152) *Της Μαρίας έστειλε ένα γράμμα ο Γιώργος. (EA-P-AA-Y)
 tis marías éstile ένα γράμα o γιόργος
- (153) Της Μαρίας της έστειλε ένα γράμμα ο Γιώργος. (EA_{Διτλ}-P-AA-Y)
 tis marías tis éstile ένα γράμα tis o γιόργος
- (154) Στη Μαρία έστειλε ένα γράμμα ο Γιώργος. (EA_{Εμπρ}-P-AA-Y)
 sti maría éstile ένα γράμα o γιόργος

Η σειρά AA-EA-P-Y, που είναι επίσης αρκετά συχνή στη Ρωσική, είναι μη αποδεκτή με οποιαδήποτε μορφή πραγμάτωσης του EA στην Ελληνική. Εξαίρεση αποτελεί η δομή με εμπρόθετο EA και διπλασιασμό του AA:

- (155) Письмо Маше послал Коля.
 ris'mo maše poslal kol'a
 Γράμμα.Αιτ Μάσα.Δοτ στέλνω.Πρλ.Συν Κόλια.Ον
 'Ένα γράμμα έστειλε στη Μάσα ο Κόλια.'
- (156) *Το βιβλίο στη Μαρία έδωσε ο Γιώργος. (AA-EA_{Εμπρ}-P-Y)
 to vivlío sti maría έδωσε o γιόργος
- (157) *Το βιβλίο της Μαρίας έδωσε ο Γιώργος. (AA-EA_{Γεν}-P-Y)
 to vivlío tis marías έδωσε o γιόργος
- (158) *Το βιβλίο της Μαρίας της έδωσε ο Γιώργος. (AA-EA_{Διτλ}-P-Y)
 to vivlío tis marías tis έδωσε o γιόργος
- (159) Το βιβλίο στη Μαρία το έδωσε ο Γιώργος. (AA-EA_{Εμπρ-Διτλ}-P-Y)
 to vivlío sti maría to έδωσε o γιόργος

Τέλος, η σειρά AA-P-EA-Y που είναι και αυτή εξίσου συχνή με τη σειρά EA-P-AA-Y στη Ρωσική, στην Ελληνική είναι δυνατή μόνο με εστιακό επιτονισμό ή κλιτικό (ανα)διπλασιασμό του AA:

(160) Письмо послал Маше Коля.
 r'is'mo poslal maše kol'a
 γράμμα.Αιτ στέλνω.Πρλ.Συν Μάσα.Δοτ Κόλια.Ον
 'Ο Κόλια έστειλε ένα γράμμα στη Μάσα'.

(161) ΤΟ ΓΡΑΜΜΑ έστειλε της Μαρίας ο Γιάννης.
 [to gráma]_{ΑΝΤΙΘ.ΕΣΤ} éstile tis marías o yjánis

(162) Το γράμμα το έστειλε της Μαρίας ο Γιάννης.
 to gráma to éstile tis marías o yjánis

Φυσικά θυμίζουμε ξανά ότι οι αντιστοιχίες των σειρών στις δύο γλώσσες δεν είναι απόλυτες και οι παραπάνω δομές ή οι εναλλακτικές δομές με την ίδια σειρά στην Ελληνική (π.χ. οι δομές με κλιτικό διπλασιασμό και οι δομές χωρίς τον τελευταίο), πιθανότατα να χρησιμοποιούνται σε διαφορετικά γλωσσικά περιβάλλοντα στην κάθε γλώσσα. Για παράδειγμα, η σειρά AA-P-EA-Y στη Ρωσική είναι πολύ συνήθης σε περιπτώσεις εστίασης του Y, ενώ στην Ελληνική, χρησιμοποιείται μόνο σε περιβάλλοντα εστίασης ή κλιτικού (ανα)διπλασιασμού του AA. Με άλλα λόγια, πρέπει να γίνει σαφές ότι η ύπαρξη όμοιων δομών σε τυπικό επίπεδο δεν καθιστά αυτές τις δομές ισοδύναμες όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούνται πληροφοριακά/επικοινωνιακά από τις δύο γλώσσες.

4.2.4. Παράλειψη του υποκειμένου

Το ερώτημα αν η Ρωσική είναι γλώσσα παράλειψης υποκειμένου ή όχι είναι δύσκολο να απαντηθεί, μιας και η συμπεριφορά της Ρωσικής παρουσιάζει στοιχεία και από τους δύο τύπους γλωσσών, δηλ. γλωσσών με και χωρίς παράλειψη του υποκειμένου. Στη σχετική βιβλιογραφία έχουν εκφραστεί τρεις κυρίως απόψεις: α) ότι η Ρωσική δεν είναι γλώσσα παράλειψης υποκειμένου (Franks 1995, Timberlake 2004) β) ότι η Ρωσική είναι γλώσσα παράλειψης του υποκειμένου (π.χ. Benedicto 1993) και γ) ότι η Ρωσική είναι γλώσσα μερικής παράλειψης του υποκειμένου (π.χ. McShane 2009). Σε ό,τι αφορά το περιγραφικό επίπεδο, σε γενικές γραμμές η Ρωσική, αντιθέτως με την Ελληνική (163), δεν επιτρέπει την παράλειψη του υποκειμένου (164):

(163) Είδε τον Γιώργο.
 íde ton yjóggo

(164) *навестил Ивана
 *navest'il Ivana
 Επισκέπτομαι.Πρλ.Συν Ιβάν.Αιτ
 'Επισκέφτηκε τον Ιβάν.'

Παρόλα αυτά, υπάρχουν κάποιες συγκεκριμένες περιπτώσεις στις οποίες η παράλειψη του υποκειμένου είναι δυνατή. Η πρώτη από αυτές αφορά περιπτώσεις προτάσεων με μη-

παρελθοντικά ρήματα και υποκείμενο αντωνυμία α΄ ή β΄ προσώπου. Το παράδειγμα (165) από τον Cubberley (2002: 188) είναι ενδεικτικό:

- (165) (Я) знаю, что он прав.
 (ja) znaju čto on prav
 Εγώ.Ον ξέρω.Παρ.1Εν ότι αυτός.Ον σωστός
 ‘Ξέρω ότι έχει δίκιο.’

Τα παρελθοντικά ρήματα δεν έχουν αυτή τη δυνατότητα μιας και η συμφωνία προσώπου δε δηλώνεται στο ρήμα. Σε αυτές τις περιπτώσεις η παράλειψη υποκειμένου δεν είναι δυνατή εκτός αν το υποκείμενο διαφαίνεται ξεκάθαρα από το γλωσσικό περιβάλλον, όπως συμβαίνει στην περίπτωση του παραδείγματος (166):

- (166) Ты об этом знал? Знал.
 ty ob etom znal? znal
 εσύ.Ον 2Εν σχετικά με αυτό γνωρίζω.Πρλ γνωρίζω.Πρλ
 ‘Εσύ ήξερες για αυτό; Ήξερα.’

(Cubberley 2002: 188)

Παράλειψη υποκειμένου συναντάται πάντα με απρόσωπες δομές στη Ρωσική, συγκεκριμένα προτάσεις που περιγράφουν καιρικές συνθήκες (167), καθώς και στη λεγόμενη δομή του γενικευμένου υποκειμένου (168, 169), η οποία εκφράζεται είτε με τριτοπρόσωπο ενικό αυτοπαθητικό ή με τριτοπρόσωπο πληθυντικό μη-αυτοπαθητικό ρήμα (Cubberley 2002: 189, Perlmutter 2007):

- (167) холодно.
 xolodno
 κρύο
 ‘Έχει κρύο.’
- (168) Здесь хорошо работается.
 zd’es’ xorošo rabotajets’a
 εδώ καλά δουλεύω.Παρ.Αυτοπ.3Εν
 ‘Δουλεύεις εύκολα εδώ/Κάποιος δουλεύει εύκολα εδώ.’
- (169) Говорят что...
 gonor’at čto...
 λέω.Παρ.3Πληθ ότι
 ‘Λένε ότι...’

Τέλος, η παράλειψη υποκειμένου είναι δυνατή και σε δομές με ρήματα προστακτικής έγκλισης:

(170) Зайдите через три дня.

zajd'it'e čerez tr'i dn'a.
έρχομαι.Προστ.ΜηΣυν σε τρία.Αιτ μέρες.Αιτ
'Έλα πίσω σε τρεις μέρες.'

(Timberlake 2004: 374)

4.3. Παρεμφατικότητα και έλεγχος (Γιώργος Κοτζόγλου)

Παρεμφατικότητα ονομάζεται η ικανότητα των ρηματικών τύπων μιας γλώσσας να δέχονται μορφολογία χρόνου ή/και συμφωνίας. Έτσι, παρεμφατικοί τύποι ενός ρήματος ή ενός ρηματικού παρεπομένου ονομάζονται εκείνοι οι οποίοι σχηματίζουν διαφορετικούς κλιτικούς τύπους ανάλογα με το πρόσωπο στο οποίο βρίσκεται το υποκείμενο με το οποίο συμφωνούν ή/και διαφορετικούς κλιτικούς τύπους ανάλογα με τον χρόνο στον οποίο τοποθετείται η πράξη που περιγράφουν, ενώ απαρεμφατικοί είναι οι τύποι που δεν εμφανίζουν τέτοιου είδους μορφολογική δήλωση. Το κατά πόσον το αποφασιστικό χαρακτηριστικό για τη διάκριση παρεμφατικότητας/απαρεμφατικότητας είναι η συμφωνία υποκειμένου (George & Kornfilt 1981), η ορατή μορφολογία χρόνου (Chomsky 1973) ή τίποτε από τα δύο (Dalmi 2005) είναι ένα ζήτημα που παραμένει ανοιχτό στη βιβλιογραφία (βλ. Davies & Dubinsky 2004 για μια συνολική εξέταση του ζητήματος). Ωστόσο, η ακριβής ερμηνεία του φαινομένου της (α)παρεμφατικότητας δεν επηρεάζει τη μελέτη μας, καθώς είναι αρκετά ξεκάθαρο στη βιβλιογραφία ότι η μεν Ρωσική διαθέτει απαρέμφατο, ενώ το μορφολογικό σύστημα της Ελληνικής δε διαθέτει απαρέμφατο (αν και διαθέτει τον μη παρεμφατικό τύπο του γερουνδίου).

Σε στενή συνάρτηση με το χαρακτηριστικό της παρεμφατικότητας βρίσκεται και το ζήτημα της αναγνώρισης του φαινομένου του ελέγχου (control) στις διάφορες γλώσσες του κόσμου. Έτσι, όπως παρατηρήθηκε σχετικά νωρίς στη μελέτη των γλωσσών (βλ. Rosenbaum 1970, Chomsky & Lasnik 1977), η χρήση απαρεμφάτου σε δευτερεύουσες με κενά υποκείμενα σηματοδοτεί έλεγχο της ερμηνείας/αναγκαστικά κοινή του υποκειμένου της εξαρτημένης πρότασης με κάποιο όρισμα της κύριας πρότασης (δηλαδή υποχρεωτική ταυτοπροσωπία – έλεγχο):

(171) John wants to go to school.
Τζον θέλω.Παρ.3Εν Μορ πηγαίνω.Απαρεμφ στο σχολείο
'Ο Τζον θέλει να πάει στο σχολείο.'

Δηλ.: Ο Τζον θέλει να πάει ο ίδιος στο σχολείο.

Όχι: Ο Τζον θέλει να πάει κάποιος άλλος στο σχολείο.

Αντίθετα, η χρήση παρεμφατικών ρηματικών τύπων σε εξαρτημένες προτάσεις με μη ορατά υποκείμενα κατά κανόνα δηλώνει τη μη ύπαρξη υποχρεωτικής ταυτοπροσωπίας:

(172) Ο Πέτρος θέλει να πάει στο σχολείο.

ο rétros théli na pái sto skolío

Δηλ.: Ο Πέτρος θέλει να πάει ο ίδιος στο σχολείο.

Αλλά και: Ο Πέτρος θέλει να πάει κάποιος άλλος στο σχολείο. (πιθανή ερμηνεία αν υπάρχει το κατάλληλο περικείμενο)

Στις υποενότητες που ακολουθούν θα εξετάσουμε το ζήτημα της ύπαρξης ή μη ύπαρξης φαινομένων ελέγχου στην Ελληνική και τη Ρωσική σε συνάρτηση με την παρεμφατικότητα ή την

απαρεμφατικότητα των ρηματικών τύπων των γλωσσών αυτών. Στην ενότητα 4.3.3. θα συζητήσουμε πιθανά προβλήματα και διαφορές των συστημάτων των δύο αυτών γλωσσών ως προς την παρεμφατικότητα και το φαινόμενο του ελέγχου.

4.3.1. Παρεμφατικότητα και έλεγχος στη Ρωσική

Η ύπαρξη απαρεμφάτου καθιστά εφικτή την εμφάνιση δομών ελέγχου/υποχρεωτικής ταυτοπροσωπίας στη Ρωσική. Έτσι, στο παράδειγμα (173), το ελλείπον υποκείμενο του απαρεμφάτου *rocelon-a-t'* / *πουελοβ-α-τς* ερμηνεύεται αναγκαστικά ως συναναφορικό με το υποκείμενο της κύριας πρότασης (*Volodja*).

(173) Володя хочет поцеловать Надю.

volod'a	χοϋ-e-t	rocelon-a-t'	nad'-u
Βολόντια	θέλω-ΘεμΦων-3Εν	φιλήσω-ΘεμΦων-Απαρεμφ	Νάντια-Αιτ

‘Ο Βολόντια θέλει να φιλήσει ο ίδιος τη Νάντια.’

* ‘Ο Βολόντια θέλει κάποιος άλλος να φιλήσει τη Νάντια.’

(Avrutin & Babyonyshev 1997: 230)

Στο σημείο αυτό η Ρωσική διαφέρει από την Ελληνική, η οποία δε διαθέτει απαρέμφατο και χρησιμοποιεί την υποτακτική σε δευτερεύουσες προτάσεις τόσο για τις περιπτώσεις προαιρετικής ταυτοπροσωπίας όσο και για τις περιπτώσεις ετεροπροσωπίας.

Η διαθεσιμότητα του απαρεμφάτου στη Ρωσική και η χρήση του σε περιβάλλοντα υποχρεωτικής ταυτοπροσωπίας (ελέγχου) απελευθερώνει την υποτακτική, η οποία στη γλώσσα αυτή χρησιμοποιείται σε δευτερεύουσες προτάσεις μόνο σε περιπτώσεις υποχρεωτικής ετεροπροσωπίας (*obviation*):

(174) Володя хочет, чтобы кто-то другої поцеловал Надю.

volod'a	χοϋ-e-t	čtoby	кто-то	другої
Βολόντια	θέλω-ΘεμΦων-3Εν	Συνδ	κάποιος	άλλος
rocelon-a-l-∅		nad'-u		
φιλήσω-ΘεμΦων-Υπ-Αρσ		Νάντια-Αιτ		

‘Ο Βολόντια θέλει κάποιος άλλος να φιλήσει τη Νάντια.’

(Avrutin & Babyonyshev 1997: 230)

Σε αντίθεση με τις περιπτώσεις ελέγχου σε δευτερεύουσες προτάσεις με υποτακτική, οι δομές ελέγχου του ελλείποντος υποκειμένου των επιρρηματικών μετοχών της Ρωσικής μοιάζουν με τις αντίστοιχες των ελληνικών γερουνδίων: το υποκείμενο των μετοχών αυτών είναι (πλην ελαχίστων εξαιρέσεων) υποχρεωτικά ελεγχόμενο από το υποκείμενο της κύριας πρότασης.

(175) Смотря телевизор, я заснул.

smotr'-a	televizor-∅,	ja
παρακολουθώ-ΕπιρρημΜτχ	τηλεόραση-Αιτ.Εν.Αρσ	Αντ.1Εν
zasnu-l-∅		
αποκοιμίζομαι-Πρλ-3Αρσ		

‘Παρακολουθώντας τηλεόραση, αποκοιμήθηκα.’

(Cubberley 2002)

Καθώς η συμπεριφορά της Ρωσικής ως προς τον έλεγχο του υποκειμένου των εξαρτημένων προτάσεων είναι απολύτως προβλέψιμη και ερμηνεύσιμη (υποχρεωτική ταυτοπροσωπία με τους μη παρεμφατικούς τύπους (173, 175), υποχρεωτική ετεροπροσωπία με την υποτακτική (174) – ένα μοτίβο σύνηθες και σε αρκετές άλλες γλώσσες) – θα περάσουμε στη μελέτη του συστήματος της Ελληνικής. Πριν από αυτό, όμως, ας σημειώσουμε δύο ιδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά ορισμένων περιφερειακών μη παρεμφατικών δομών της Ρωσικής.

(Α) Η Ρωσική παρουσιάζει απαρέμφατα σε ανεξάρτητες προτάσεις:

(176) Курить запрещено
 kur'i-t' zapr'eščen-o
 καπνίζω-Απαρεμφ απαγορεύω.Πρλ.Παθ-Ον.Εν
 'Απαγορεύεται το κάπνισμα.'

(Cubberley 2002: 190)

Μάλιστα, στις δομές αυτές επιτρέπεται η εμφάνιση υποκειμένου του απαρεμφάτου, σε δοτική πτώση:

(177) Что мне принести?
 čto mn'e pr'in'est'i?
 τι εγώ.Δοτ φέρνω.Απαρεμφ
 'Τι πρέπει να φέρω;'

Όπως παρατηρεί ο Timberlake (2004: 363), δομές όπως η (177), γνωστές και ως δομές Δοτικής-με-απαρέμφατο (Dative-with-infinitive) ή δομές ελεύθερου απαρεμφάτου (Free infinitive), έχουν τροπική ερμηνεία («πρέπει να») (βλ. επίσης Nikolaeva 2003, Perlmutter 2007) και αποτελούν απομεινάρια παλαιότερων αντίστοιχων δομών της Ρωσικής οι οποίες διέθεταν ορατό τροπικό ρήμα.

Παραλλαγή τέτοιων δομών αποτελεί και η αοριστολογική δομή ανεξάρτητου απαρεμφάτου. Πρόκειται για τη δομή την οποία ο Perlmutter (2007) ονομάζει δομή του μη καθορισμένου έμψυχου υποκειμένου (Unspecified Human Subject Construction). Η δομή αυτή χαρακτηρίζεται από την παρουσία ενός απαρεμφάτου χωρίς ορατό υποκείμενο στην κύρια πρόταση.

(178) Что делать?
 čto d'elat'?
 τι κάνω.Απαρεμφ
 'Τι να κάνει κανείς;'

Και πάλι, η ερμηνεία του ρήματος είναι τροπική, αλλά στην περίπτωση αυτή το ελλείπον υποκείμενο ερμηνεύεται ως αοριστολογικό/γενικευτικό.

(Β) Ένα επίσης αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό της Ρωσικής είναι ότι παρουσιάζει *δευτερεύοντα κατηγορήματα* (*secondary predicates*), η πτώση των οποίων εν πολλοίς εξαρτάται από το ποιο στοιχείο της ανεξάρτητης πρότασης τα ελέγχει και καθορίζει την αναφορά του. Όπως παρατηρούν

οι Comrie (1974), Neidle (1982) και Franks & Hornstein (1992), τα δευτερεύοντα κατηγορήματα στη Ρωσική είτε συμφωνούν σε πτώση με την ΟΦ στην οποία αναφέρονται είτε φέρουν οργανική πτώση:

(179) Иван вернулся угрюмый / угрюмым.

ivan	v'ernuls'a	ugr'umyj	/	ugr'umym
Ιβάν	επιστρέφω.Πρλ	μουτρωμένος.Ον		μουτρωμένος.Οργ

‘Ο Ιβάν επέστρεψε μουτρωμένος.’

(Neidle 1982: 392)

(180) Володя ест яблоки немытые / немытыми.

volod'a	jest	jablok'i	n'emytyje/nemytym'i
Βολόντια	τρώω.Παρ.3Εν	μήλα.Αιτ	άπλυτα.Αιτ/άπλυτα.Οργ

‘Ο Βολόντια τρώει τα μήλα άπλυτα.’

Το παράδοξο είναι ότι αν το δευτερεύον κατηγορήμα βρίσκεται μέσα σε μια εξαρτημένη απαρεμφατική πρόταση και προσδιορίζει το ελλείπον υποκείμενο της δομής αυτής, τότε για τις μεν περιπτώσεις ελέγχου από το υποκείμενο της κύριας διατηρείται η δυνατότητα διπλού πτωτικού χαρακτηρισμού (181), για τις δε περιπτώσεις ελέγχου από το αντικείμενο της κύριας πρότασης επιβάλλεται η χρήση της οργανικής, ενώ αποκλείεται η χρήση της αιτιατικής (182).

(181) Иван не хочет идти на праздник грустный / грустным.

ivan	n'e	chočet	[PRO	idt'i	na	prazdn'ik
Ιβάν	Αρν	θέλει		πάω.Απαρεμφ	στο	πάρτι

grustn-yj / grustn-ym]
 λυπημένος-Ον / λυπημένος-Οργ
 ‘Ο Ιβάν δεν θέλει να πάει λυπημένος στο πάρτι.’

(182) Маша попросила Ивана не приходиться на праздник грустным / *грустного

maša	porpros'ila	ivana	[PRO n'e	pr'ixod'it'	na
Μάσα	ζήτησε	Ιβάν.Αιτ	Αρν	έρχομαι.Απαρεμφ	στο

prazdn'ik grustn-ym / *grustn-ogo]
 πάρτι λυπημένος-Οργ / λυπημένος-Αιτ
 ‘Η Μάσα ζήτησε από τον Ιβάν να μην έρθει στο πάρτι λυπημένος.’

(Grebnyova 2004)

Καθώς η ερμηνεία του φαινομένου αυτού ξεφεύγει από το στενό πλαίσιο της μελέτης της παρεμφατικότητας και του ελέγχου στη Ρωσική λόγω της εμπλοκής των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των δευτερεύοντων κατηγορημάτων αλλά και της Θεωρίας της Πτώσης, δεν θα το εξετάσουμε παραιτέρω στο σημείο αυτό. Θα επανέλθουμε στην υποενότητα 4.7.1 (Δομές κατηγορήσης στη Ρωσική) και στην υποενότητα 4.8.1. (Συμφωνία στη Ρωσική).

4.3.2. Παρεμφατικότητα και έλεγχος στην Ελληνική

Η συμπεριφορά των εξαρτημένων προτάσεων της Ελληνικής ως προς το κατά πόσον εμφανίζουν ή όχι έλεγχο καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τον χρονικό και τον οψιακό χαρακτήρα της υποτακτικής, ο οποίος καθορίζεται διαφορετικά ανάλογα με το είδος των προτάσεων (Ρούσσου 2006, Σργγορούλιος 2007, Σπυρόπουλος 2009).

Ο Σπυρόπουλος (2009) παρατηρεί ότι παρουσιάζεται μια διαβάθμιση τριών επιπέδων ως προς τη χρονική δήλωση των συμπληρωματικών. Η Ελληνική διαθέτει:

(Α) «*Συμπληρωματικές με ελεύθερη χρονική αναφορά. Διαθέτουν χρονική αναφορά σε παρελθόν, παρόν και μέλλον σε σχέση με τη χρονική αναφορά της κύριας και ως εκ τούτου μπορούν να εκφέρονται τόσο από παρελθοντικούς όσο και μη παρελθοντικούς τύπους. Τέτοιες είναι οι ειδικές ότι-προτάσεις, οι γεγονοτικές που-προτάσεις μετά από ρήματα ψυχικού πάθους και μερικές να-προτάσεις (μετά από τα ρήματα ελπίζω, θέλω, πιστεύω, περιμένω, κλπ).*» (Σπυρόπουλος 2009)

Παρατηρούμε, δηλαδή, ότι ακόμα και ορισμένες προτάσεις που εκφέρονται με υποτακτική είναι δυνατόν να μην εμφανίζουν περιορισμούς στη δήλωση του χρόνου. Θα συμπληρώναμε, μάλιστα, ότι στις περιπτώσεις αυτές δεν υφίσταται ούτε οψιακός περιορισμός στο ρήμα που εκφέρεται με υποτακτική:

(183) Ελπίζω να πας στο σχολείο. [-Πρλ, +Συν]
elrízo na pas sto skolío

(184) Ελπίζω να πηγαίνεις στο σχολείο. [-Πρλ, -Συν]
elrízo na píyénis sto skolío

(185) Ελπίζω να πήγες στο σχολείο. [+Πρλ, +Συν]
elrízo na píyēs sto skolío

(186) Ελπίζω να πήγαίνες στο σχολείο. [+Πρλ, -Συν]
elrízo na píyenes sto skolío

(Β) «*Συμπληρωματικές προτάσεις με καθορισμένη χρονική αναφορά. Διαθέτουν χρονική αναφορά είτε σύγχρονη είτε μελλοντική ως προς τη χρονική αναφορά της κύριας. Ως εκ τούτου δεν μπορούν να εκφέρονται με παρελθοντικούς ρηματικούς τύπους.*» (Σπυρόπουλος 2009)

Παρατηρούμε ότι στις συμπληρωματικές αυτής της κατηγορίας υφίσταται μεν ο χρονικός περιορισμός τον οποίο παρατηρεί ο Σπυρόπουλος (2009), αλλά όχι οψιακός περιορισμός. Με άλλα λόγια, οι συμπληρωματικές προτάσεις με καθορισμένη χρονική αναφορά είναι δυνατόν να φέρουν κλιτικό μόρφημα είτε συνοπτικής είτε μη συνοπτικής όψης:

(187) Προσπαθείς να πας στο σχολείο. [-Πρλ +Συν]
prospathís na pas sto skolío

- (188) Προσπαθείς να πηγαίνεις στο σχολείο. [-Πρλ, -Συν]
prosraθίς na rιγέnis sto skolío
- (189) *Προσπαθείς να πήγες στο σχολείο. [+Πρλ, +Συν]
prosraθίς na rίγες sto skolío
- (190) *Προσπαθείς να πήγαινες στο σχολείο. [+Πρλ, -Συν]
prosraθίς na rίγενες sto skolío

(Γ) «Συμπληρωματικές προτάσεις χωρίς χρονική αναφορά. Δηλώνουν ένα ενιαίο γεγονός με την κύρια. Εκφέρονται με ρηματικούς τύπους που δε διαφοροποιούνται ούτε ως προς το χρόνο ούτε ως προς την όψη. Δεν επιδέχονται επίσης χρονικού προσδιορισμού. Τέτοιες είναι οι βουλητικές να-προτάσεις μετά από ρήματα γνωστικής ή μαθησιακής ικανότητας, αισθήσεως, έναρξης-λήξης, αντίληψης.» (Σπυρόπουλος 2009)

Στις συμπληρωματικές προτάσεις της κατηγορίας αυτής δεν παρατηρείται (πέρα από τον εξαρτημένο χρόνο) ούτε μορφολογική διάκριση συνοπτικής-μη συνοπτικής όψης. Επιτρέπεται η χρήση τύπων μόνο με τα χαρακτηριστικά [-παρελθ., -συνοπτ.]:

- (191) *Αρχίζεις να πας στο σχολείο. [-Πρλ, +Συν]
arχízis na pas sto skolío
- (192) Αρχίζεις να πηγαίνεις στο σχολείο. [-Πρλ, - Συν]
arχízis na rιγέnis sto skolío
- (193) *Αρχίζεις να πήγες στο σχολείο. [+Πρλ, + Συν]
arχízis na rίγες sto skolío
- (194) *Αρχίζεις να πήγαινες στο σχολείο. [+Πρλ, - Συν]
arχízis na rίγενες sto skolío

Η εξέταση των χρονικών και οψιακών χαρακτηριστικών των συμπληρωματικών προτάσεων της Ελληνικής έχει κομβικό χαρακτήρα για την αναγνώριση των ιδιοτήτων των προτάσεων αυτών ως προς τον έλεγχο. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρούμε ότι στις συμπληρωματικές προτάσεις με ανεξάρτητη χρονική αναφορά δεν παρατηρείται το φαινόμενο του ελέγχου. Τα μη ορατά υποκείμενα τέτοιων προτάσεων είναι δυνατόν να έχουν κοινή αναφορά με κάποιο από τα ορίσματα της υπερκείμενης πρότασης, αλλά αυτή η κοινή αναφορά δεν επιβάλλεται. Επομένως, το (195) μπορεί να σημαίνει ό,τι και το (196), αλλά μπορεί να σημαίνει ό,τι και το (197):

- (195) Η δασκάλα ελπίζει να πάει στο σχολείο.
i ðaskála elpízis na pái sto skolío
- (196) Η δασκάλα ελπίζει να πάει η ίδια στο σχολείο.
i ðaskála elpízis na pái i íðja sto skolío

- (197) Η δασκάλα ελπίζει να πάει μια μαθήτριά στο σχολείο.
i daskála elpízi na pái mja maθíttria sto skolío

Από την άλλη, σε συμπληρωματικές προτάσεις με καθορισμένη χρονική αναφορά υπάρχει η προτίμηση για την συναναφορική ερμηνεία του ελλείποντος υποκειμένου με κάποιο από τα ορίσματα της υπερκείμενης πρότασης. Έτσι, το (198) μάλλον ερμηνεύεται όπως το (199) και όχι όπως το (200):

- (198) Η δασκάλα προσπαθεί να πηγαίνει στο σχολείο.
i daskála prosraθí na riγéni sto skolío

- (199) Η δασκάλα προσπαθεί να πηγαίνει η ίδια στο σχολείο.
i daskála prosraθí na riγéni i íðja sto skolío

- (200) Η δασκάλα προσπαθεί να πηγαίνει μια μαθήτριά στο σχολείο.
i daskála prosraθí na riγéni mja maθíttria sto skolío

Παρά την πρώτη εντύπωση, όμως, παρατηρούμε ότι σε συμπληρωματικές προτάσεις με καθορισμένη χρονική αναφορά επιτρέπεται η μη ταυτοπροσωπία (δηλαδή δεν επιβάλλεται υποχρεωτικός έλεγχος):

- (221) Ο κυρ Γιώργος μάταια προσπαθούσε να διοριστεί ο γιος του στην τράπεζα.
o kir γjόργos mátea prosraθúse na ðioristí o γjos tu stin trápeza

Για τον λόγο αυτό, το φαινόμενο ονομάζεται *προαιρετικός έλεγχος* (optional control).

Τέλος, οι συμπληρωματικές προτάσεις χωρίς χρονική αναφορά είναι απολύτως εξαρτημένες από την υπερκείμενη πρόταση. Τις περισσότερες φορές, μάλιστα, δηλώνουν ένα συμβάν μαζί με το ρήμα της υπερκείμενης πρότασης. Τα υποκείμενά τους είναι υποχρεωτικώς ελεγχόμενα από κάποιο από τα ορίσματα της υπερκείμενης πρότασης. Έτσι, η πρόταση (222) έχει υποχρεωτικά την ερμηνεία (223) και ποτέ την ερμηνεία (224):

- (222) Η δασκάλα ξέρει να πηγαίνει στο σχολείο.
i daskála kséri na riγéni sto skolío

- (223) Η δασκάλα ξέρει να πηγαίνει η ίδια στο σχολείο.
i daskála kséri na riγéni i íðja sto skolío

- (224) Η δασκάλα ξέρει να πηγαίνει μια μαθήτριά στο σχολείο.
i daskála kséri na riγéni mja maθíttria sto skolío

Ενδιαφέρον χαρακτηριστικό όλων των παραπάνω δομών (μη ελέγχου, προαιρετικού ελέγχου, υποχρεωτικού ελέγχου) είναι ότι η επιλογή της έγκλισης δεν καθορίζει τις ιδιότητες των δομών ως προς το είδος του ελέγχου (όπως συμβαίνει, για παράδειγμα, σε άλλες γλώσσες). Έτσι, δευτερεύουσες που εκφέρονται με οριστική έχουν συνήθως ανεξάρτητη χρονική αναφορά, αλλά σε

ορισμένες (περιορισμένες, είναι η αλήθεια) περιπτώσεις είναι δυνατόν να εμφανίζονται σε περιβάλλοντα υποχρεωτικού ελέγχου:

- (225) [Η δασκάλα]_i ξέρει [*pro*/_{*i} και πηγαίνει/*πήγαινε στο σχολείο].
i daskála kséri ke rigeáni/rígene sto sxolíο

Για το ότι η υποτακτική, αντίστοιχα, είναι δυνατόν να εμφανίζεται τόσο σε περιβάλλοντα μη ελέγχου, όσο και σε περιβάλλοντα προαιρετικού αλλά και υποχρεωτικού ελέγχου, βλ. (191, 198, 222).

Στην έως τώρα συζήτησή μας έχουμε καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η ύπαρξη υποχρεωτικού ελέγχου είναι δυνατόν να αποσυνδέεται από το ζήτημα της παρεμφατικότητας (ή, πιο σωστά, της έλλειψής της), όπως φαίνεται από παραδείγματα σαν το (222). Το συμπέρασμα αυτό δεν είναι αδικαιολόγητο, καθώς παρατηρούμε στην Ελληνική την ύπαρξη ενός μη παρεμφατικού ρηματικού τύπου με ασυνήθιστη συμπεριφορά. Πρόκειται για τον άκλιτο τύπο σε *-ondas*, τον οποίο πολλοί μελετητές ονομάζουν *γερούνδιο* (*gerund*) (Holton et al. 1997, Tsimpli 2000, Haidou & Sitaridou 2002, Manolessou 2005, Panagiotidis 2010, μεταξύ άλλων). Το κενό υποκείμενο των γερούνδιων κατά κανόνα ελέγχεται από το υποκείμενο της υπερκείμενης πρότασης, χωρίς να επιτρέπεται εξωφορική αναφορά:

- (226) Ο Γιάννης άνοιξε το κουτί γελώντας.
o yánis ánikse to kutí gelóndas
Δηλ: Ο Γιάννης άνοιξε το κουτί ενώ γελούσε ο ίδιος.
Όχι: Ο Γιάννης άνοιξε το κουτί ενώ γελούσε κάποιος άλλος.

Ωστόσο, όπως έχει παρατηρηθεί, η απαίτηση για υποχρεωτικό έλεγχο ισχύει μόνο για τα τροπικά γερούνδια. Τα χρονικά γερούνδια είναι δυνατόν (αν και όχι συνηθισμένο) να έχουν υποκείμενο διαφορετικό από εκείνο της υπερκείμενης πρότασης, και μάλιστα ορατό:

- (227) Βγαίνοντας το καλοκαίρι, γυρίσαμε όλοι στις δουλειές μας.
vgeíondas to kalokéri yirísame óli stis ðuljés mas

Το χαρακτηριστικό συμπέρασμα που προκύπτει από παραδείγματα όπως το (227) είναι ότι η παρεμφατικότητα μοιάζει να μην αποτελεί προαπαιτούμενο τόσο για την απόδοση ονομαστικής όσο και για τη δυνατότητα ετεροπροσωπίας.

4.3.3. Παρεμφατικότητα και έλεγχος – Σύγκριση Ρωσικής-Ελληνικής

Όπως είναι φανερό από τα προηγούμενα, η Ελληνική και η Ρωσική διαφέρουν αρκετά στον τρόπο με τον οποίο δομούν τις δευτερεύουσες προτάσεις σε περιβάλλοντα ελέγχου. Στον πυρήνα της διαφοράς βρίσκεται μια κομβική μορφολογική διαφορά των δύο γλωσσών: η Ρωσική διαθέτει τύπο απαρεμφάτου, ενώ η Ελληνική όχι. Έτσι, όπως συχνά παρατηρείται σε αντίστοιχες περιπτώσεις (βλ. τη μελέτη του Joseph 1983), μια παρεμφατική έγκλιση, η υποτακτική, χρησιμοποιείται και για τη δήλωση της ταυτοπροσωπίας σε δομές εξαρτημένων προτάσεων οι οποίες εκ πρώτης όψης μοιάζουν με δομές ελέγχου.

Ωστόσο, όπως ήδη εξηγήσαμε στην προηγούμενη ενότητα, σχεδόν όλοι οι μελετητές αναγνωρίζουν ότι ένα υποσύνολο των συμπληρωματικών προτάσεων που εκφέρονται με υποτακτική (και, σπανίως, με οριστική, βλ. (225)) έχει τα χαρακτηριστικά του υποχρεωτικού ελέγχου. Επομένως, το πρώτο βασικό μέλημα (και πρόβλημα) του ξενόγλωσσου ομιλητή της Ελληνικής ως ξένης γλώσσας θα πρέπει να είναι το να συνειδητοποιήσει ότι η έγκλιση μιας δευτερεύουσας συμπληρωματικής πρότασης αυτής καθεαυτήν δεν προσφέρει πολλές πληροφορίες σχετικά με το κατά πόσο η εν λόγω πρόταση επιτρέπει ετεροπροσωπία ή επιβάλλει υποχρεωτικό έλεγχο. Εκείνο το οποίο θα πρέπει να προσέξει, αντιθέτως, ο ομιλητής είναι τα λεξιλογικά χαρακτηριστικά του ρήματος εξάρτησης, καθώς και τις οψιακές και χρονικές ιδιότητες του ρήματος της συμπληρωματικής (Ρούσσου 2006).

Το πρόβλημα εκμάθησης γίνεται ακόμη μεγαλύτερο αν αναλογιστούμε τις διαφορές της Ελληνικής με τη Ρωσική. Όπως αναφέραμε, η Ρωσική παρουσιάζει μια αρκετά συμμετρική (και, για τούτο, βολική για τον ομιλητή) κατανομή του μόχθου: το απαρέμφατο χρησιμοποιείται σε δευτερεύουσες με υποχρεωτικό έλεγχο του ελλείποντος υποκειμένου και η υποτακτική χρησιμοποιείται σε δευτερεύουσες με ετεροπροσωπία/μη έλεγχο. Αναμένουμε, επομένως, ότι ο ρωσόφωνος μαθητής της Ελληνικής θα δυσκολεύεται στη συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι η ίδια έγκλιση που τόσο στη μητρική του γλώσσα όσο και σε αρκετές δομές της Ελληνικής χρησιμοποιείται για τη δήλωση της ετεροπροσωπίας (195), δηλαδή η υποτακτική, είναι η έγκλιση που χρησιμοποιείται και στις δομές υποχρεωτικής ταυτοπροσωπίας/ελέγχου (222). Αντίστροφα, ο φυσικός ομιλητής της Ελληνικής που μαθαίνει τη Ρωσική ως δεύτερη γλώσσα θα δυσκολευτεί να συνειδητοποιήσει ότι η υποτακτική δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε περιβάλλοντα ταυτοπροσωπίας και, επομένως, θα πρέπει να μάθει να αποδίδει τα συντάγματα τα οποία στη μητρική του γλώσσα εκφέρονται με υποτακτική άλλοτε με υποτακτική και άλλοτε με απαρέμφατο στη Ρωσική.

Σημειώνουμε εδώ ότι ο μαθητής της Ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας αντιμετωπίζει ένα επιπλέον εμπόδιο: την έλλειψη μορφολογικής δήλωσης του ρηματικού χρόνου σε συμπληρωματικές με καθορισμένη χρονική αναφορά (187-190) και σε συμπληρωματικές χωρίς χρονική αναφορά (191-194) και την έλλειψη μορφολογικής δήλωσης της οψιακής διάκρισης συνοπτικού-μη συνοπτικού σε συμπληρωματικές χωρίς χρονική αναφορά (191-194). Με άλλα λόγια, αναμένουμε ότι οι ομιλητές της Ελληνικής ως ξένης θα παράγουν εσφαλμένες εκφορές όπως οι παρακάτω:

(228) *Ο λύκος προσπαθούσε να έτρωγε το κουνέλι
o líkos prospraθúse na étroγε to kunéli

(229) *Η δασκάλα ήξερε να έλυνε τις ασκήσεις
i ðaskála íksere na éline tis askísis

Οι πράξεις τις οποίες περιγράφουν οι υποτακτικές των παραδειγμάτων (228) και (229) τοποθετούνται σημασιολογικά στο παρελθόν. Ωστόσο, τα ιδιαίτερα χρονικά χαρακτηριστικά των συμπληρωματικών με καθορισμένη χρονική αναφορά (228) και δίχως χρονική αναφορά (229) επιβάλλουν στην πρώτη περίπτωση τη χρονική επιλογή [-παρελθόν], ενώ στη δεύτερη τόσο τη χρονική όσο και την οψιακή επιλογή [-παρελθόν, +συνοπτικό] (βλ. και Μόζερ 1994, Moser 1997).

Ας περάσουμε όμως στην εξέταση ορισμένων κοινών χαρακτηριστικών στα συστήματα παρεμφατικότητας/ελέγχου των δύο γλωσσών.

Κοινό χαρακτηριστικό των δομών ελέγχου των δύο γλωσσών αποτελεί το ότι σε δομές ελέγχου (ή ψευδο-ελέγχου, προκειμένου για την Ελληνική) επιτρέπουν την εμφάνιση προσδιοριστών/δευτερευόντων κατηγορημάτων του κενού υποκειμένου της εξαρτημένης πρότασης, οι οποίοι προσδιοριστές φέρουν ορατή μορφολογικά πτώση, δοτική στη Ρωσική και ονομαστική στην Ελληνική:

- (230) Мы попросили Ивана пойти одному.
 my porpros'il'i Ivana [PRO rojt'i odnomu]
 εμείς ζητώ.Πρλ Ιβάν.Αιτ PRO πηγαίνω.Απαρεμφ μόνος.Δοτ
 'Ζητήσαμε από τον Ιβάν να πάει μόνος του.'

(Franks & Hornstein 1992: 16)

- (231) Η Μαρία θέλει [να πάει στο σχολείο μόνη της].
 i maría théli na pái sto sxolío móni tis

Δεδομένου ότι η Θεωρία του Ελέγχου θέλει το μη ορατό ελεγχόμενο υποκείμενο των απαρεμφατικών δομών να μη φέρει Πτώση, παραδείγματα όπως τα (230, 231) έχουν ερμηνευθεί ως α) αποδείξεις για τον μη υποχρεωτικό έλεγχο του υποκειμένου των εξαρτημένων προτάσεων με υποτακτική στην Ελληνική (Philippaki-Warbuton & Catsimali 1999, Spyropoulos 2007) και β) ως αποδείξεις για την ύπαρξη κενού ελεγχόμενου υποκειμένου που όμως μπορεί να φέρει πτωτική ένδειξη (cased PRO) στη Ρωσική (Landau 2007). Ανεξάρτητα από την ερμηνεία του φαινομένου, γεγονός παραμένει το ότι οι δύο γλώσσες συγκλίνουν στη δυνατότητα παρουσίας ενός τέτοιου προσδιοριστικού στοιχείου στη δευτερεύουσα. Σημειωτέον ότι ο προσδιοριστής αυτός δεν είναι απαραίτητο να συμφωνεί με την πτώση της ΟΦ της κύριας η οποία ελέγχει το κενό υποκείμενο της δευτερεύουσας. Έτσι, στο παράδειγμα (230) η φράση που ελέγχει το PRO είναι σε αιτιατική (*Ivana*), αλλά ο προσδιοριστής είναι σε δοτική πτώση (*odnomu/οδному*). Μάλιστα, η παρουσία ενός προσδιοριστή σε αιτιατική στο ίδιο παράδειγμα οδηγεί σε αντιγραμματικότητα (232), γεγονός που μας δείχνει ότι ο προσδιοριστής δεν συμφωνεί σε πτώση με το όρισμα της κύριας πρότασης, αλλά με το κενό αντωνυμικό υποκείμενο της δευτερεύουσας.

- (232) *Мы попросили Ивана пойти одного
 *my porpros'il'i Ivana [PRO rojt'i odnogo]
 εμείς ζητώ.Πρλ Ιβάν.Αιτ PRO πηγαίνω.Απαρεμφ μόνος.Αιτ
 'Ζητήσαμε από τον Ιβάν να πάει μόνος του.'

(Franks & Hornstein 1992: 16)

Αντίστοιχα, στο παράδειγμα (233), παρά το ότι η ΟΦ που καθορίζει (αν και όχι υποχρεωτικά) την ερμηνεία του κενού υποκειμένου της εξαρτημένης πρότασης (δηλαδή η ΟΦ *τον Δημήτρη*) βρίσκεται σε αιτιατική πτώση, το προσδιοριστικό στοιχείο *μόνος του* πρέπει να βρίσκεται υποχρεωτικά σε ονομαστική.

- (233) Η Μαρία έπεισε τον Δημήτρη [*pro* να πάει στο σχολείο μόνος/*μόνο του].
 i maría épise ton ðimítri na pái sto sxolío mónos/móno tu

Ένα ακόμη κοινό χαρακτηριστικό των δύο γλωσσών μπορούμε να αναγνωρίσουμε στη συμπεριφορά των επιρρηματικών μη παρεμφατικών τύπων. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρούμε ότι

Нет, мое в холодильнике.
 n'et moje v xolod'il'n'ik'e
 -'Όχι, η δική μου είναι στο ψυγείο.'

(Timberlake 2004: 462)

Σε περισσότερο επίσημα περιβάλλοντα (ιδίως στον γραπτό λόγο) ερωτήσεις ολικής αγνοίας σχηματίζονται με τη βοήθεια του ερωτηματικού μορίου *l'i* (λυ). Το μόριο αυτό καταλαμβάνει τη δεύτερη θέση της πρότασης ακολουθώντας το στοιχείο για το οποίο γίνεται η ερώτηση. Στην περίπτωση που η ερώτηση ολικής αγνοίας έχει ευρεία εμβέλεια (ή εστιάζει στο κύριο ρήμα) έχουμε και αντιστροφή P-Y (πρβ. με την (236)):

(238) Работает ли он в магазине?
 rabotaj-et l'i on-∅ v magaz'in'-e?
 εργάζομαι-Παρ.3Εν Ερωτ.Μορ αυτός-Ον σε μαγαζί-Τοπ
 'Δουλεύει σε μαγαζί;'

Το μόριο *l'i* χρησιμοποιείται, επίσης, ως δείκτης εστίασης στις ερωτηματικές προτάσεις ολικής αγνοίας. Πέρα από την εμφάνισή του στη δεύτερη θέση της πρότασης είναι δυνατόν να τίθεται μετά από το εστιασμένο συστατικό, δηλαδή να μαρκάρει το συστατικό το οποίο αφορά το περιεχόμενο της ερώτησης. Ωστόσο, καθώς το *l'i* τείνει να βρίσκεται στη δεύτερη θέση, σε περιβάλλοντα στα οποία χρησιμοποιείται ακόμα και για εστίαση συστατικού, παρατηρούμε την τάση να μετακινείται στην αρχική θέση της πρότασης το εστιαζόμενο συστατικό και να ακολουθείται από το μόριο *l'i*:

(239) Много ли человеку нужно?
 mnogo<ΕΣΤ> l'i čelov'eku nužno?
 'Είναι τόσα πολλά αυτά που ζητά ένας άνθρωπος;'

(Timberlake 2004: 463)

Οι ερωτήσεις συστατικού (παραδοσιακή ορολογία: «ερωτήσεις μερικής αγνοίας») στη Ρωσική σχηματίζονται με ορατή μετακίνηση του ερωτηματικού συστατικού στην αριστερή περιφέρεια της ερωτηματικής πρότασης, όπως συμβαίνει και στην Ελληνική:

(240) Где вы работаете?
 gd'e vy rabotaj-et'e?
 πού Αντ.2Πλ.Ον εργάζομαι-2Πλ
 'Πού εργάζεστε;'

(Cubberley 2002: 184)

Σε αντίθεση με την Ελληνική, ωστόσο, στη Ρωσική, εφόσον υπάρχει ορατή μετακίνηση, σε περίπτωση πολλαπλής ερώτησης (multiple wh-question) επιβάλλεται η μετακίνηση όλων των ερωτηματικών φράσεων στην αριστερή περιφέρεια και όχι μόνο μίας:

- (241) Кто что когда сказал?
 kto čto kogda skazal?
 ποιος τι πότε είπε
 'Ποιος είπε τι (και) πότε;'

(Wachowicz 1974)

Μάλιστα, η σειρά των ερωτηματικών συστατικών που μετακινούνται στην αρχή της πρότασης σε τέτοια περιβάλλοντα μοιάζει να είναι αρκετά ελεύθερη (παραδείγματα από τον Stepanov 1998):

- (242) Кто кого видел?
 kto kogo v'id'el?
 ποιος ποιον είδε
 'Ποιος είδε ποιον;'

- (243) Кого кто видел?
 kogo kto v'id'el?
 ποιον ποιος είδε
 'Ποιος είδε ποιον;'

- (244) Кто как спит?
 kto kak sp'it?
 ποιος πώς κοιμάται
 'Ποιος κοιμάται πώς;'

- (245) Как кто спит?
 kak kto sp'it?
 πώς ποιος κοιμάται
 'Ποιος κοιμάται πώς;'

Το ελάχιστο ζεύγος (242-243) μάς δείχνει ότι η γραμμική σειρά ερωτηματικής φράσης-υποκειμένου και ερωτηματικής φράσης-αντικειμένου είναι ελεύθερη στη Ρωσική. Το ίδιο συμβαίνει και με τη σειρά υποκειμένου-προσαρτήματος (244-245). Ο Stepanov (1998) δείχνει ότι αντίστοιχη προαιρετικότητα παρατηρούμε και σε σειρές έμμεσου-άμεσου αντικειμένου και αντικειμένου-προσαρτήματος.

Ορισμένες φορές τα ερωτηματικά συστατικά που μετακινούνται στην αρχική θέση μιας πολλαπλής ερώτησης μερικής αγνοίας στη Ρωσική συνδέονται μεταξύ τους με τον συμπλεκτικό σύνδεσμο:

- (246) Кто и когда избрел компьютерную мышь?
 kto i kogda izobr'el komp'juternuju myš
 ποιος και πότε εφηύρε κομπιούτερ ποντίκι
 'Ποιος και πότε εφηύρε το ποντίκι του κομπιούτερ;'

(Timberlake 2004: 462)

Τέλος, παρατηρούμε ότι η αντιστροφή ρήματος και υποκειμένου δεν είναι απαραίτητη ούτε στις ερωτήσεις μερικής αγνοίας της Ρωσικής:

(247=240) Где вы работаете?

gd'e vy rabotaj-et'e?
 πού Αντ.2Εν.Ον εργάζομαι-2Εν
 'Πού εργάζεσαι;'

(Cubberley 2002: 184)

4.4.2. Ερωτηματικές προτάσεις στην Ελληνική

Οι ερωτήσεις ολικής αγνοίας της Ελληνικής παράγονται είτε με αντιστροφή ρήματος-υποκειμένου είτε (συνηθέστερα) με τη χρήση ειδικού ερωτηματικού επιτονισμού (Baltazani 2002):

(248) Έφαγε ο Νίκος τη μηλόπιτα;
 éfage o níkos ti milórita

(249) Ο Νίκος έφαγε τη μηλόπιτα;
 oníkos éfage ti milórita

Φυσικά η ερώτηση ολικής αγνοίας μπορεί να μην έχει γενική εστίαση, αλλά να εστιάζει σε κάποιο συστατικό, σε κάποια συγκεκριμένη φράση της πρότασης. Τότε, η φράση αυτή είτε μετακινείται στην αρχή της πρότασης, είτε λαμβάνει τον ερωτηματικό επιτονισμό:

(250) Τη μηλόπιτα έφαγε ο Νίκος;
 ti milórita éfage o níkos

(249) Ο Νίκος έφαγε τη μηλόπιτα;
 o níkos éfage ti milórita<ΕΣΤ>

Η Ελληνική είναι γλώσσα ορατής μετακίνησης των ερωτηματικών στοιχείων στην αριστερή περιφέρεια της πρότασης (στις ερωτήσεις μερικής αγνοίας/ερωτήσεις συστατικού). Υφίσταται, ωστόσο, ο περιορισμός ότι μόνο μία ερωτηματική φράση ανά πρόταση μπορεί να μετακινείται στην αρχή της πρότασης. Έτσι, σε περιπτώσεις όπου η πρόταση περιέχει περισσότερες από μία ερωτηματικές φράσεις, όλες πλην μίας παραμένουν στις θέσεις τους:

(250) Ποιος είδε ποιον;
 rios íde rion

(251) *Ποιος ποιον είδε;
 rios rion íde

(252) Πότε κάλεσες ποιον;
 pote kaleses rion

- (253) *Πότε ποιον κάλεσες;
pote rion kaleses

Μάλιστα, το ποια ερωτηματική φράση θα μετακινηθεί στην αρχή της πρότασης καθορίζεται από τις διαγραμματικές/συντακτικές τους θέσεις (Rizzi 1990), με αποτέλεσμα οι φράσεις που βρίσκονται εγγύτερα στην αρχική θέση μετακίνησης να προτιμώνται. Έτσι, σε περιπτώσεις ερωτήσεων με περισσότερα του ενός ερωτηματικά συστατικά (multiple *wh*-questions) το υποκείμενο της πρότασης έχει προτεραιότητα για μετακίνηση έναντι του αντικειμένου/των αντικειμένων του ρήματος (254-255) ή τυχόν προσδιορισμών/προσαρτημάτων (256-257), ενώ αντίστοιχα οι προσδιορισμοί/προσαρτήματα του ρήματος έχουν προτεραιότητα για μετακίνηση έναντι του αντικειμένου/των αντικειμένων (258-259):

- (254) Ποιος είδε ποιον;
ríos ide rión

- (255) *Ποιον είδε ποιος;
rión ide ríos

- (256) Ποιος ήρθε πότε;
ríos írthe róte

- (257) *Πότε ήρθε ποιος;
róte írthe ríos

- (258) Πότε κάλεσες ποιον;
róte kaleses rión

- (259) ?ποιον κάλεσες πότε;
rión kaleses róte

Η ακριβής αιτιολόγηση των συντακτικών αιτιών για τη συμπεριφορά αυτή (περιορισμών τοπικότητας κατά τη μετακίνηση ερωτηματικών στοιχείων) αποτελεί τεχνικό γλωσσολογικό ζήτημα το οποίο απαιτεί εκτενή αναφορά στη σχετική βιβλιογραφία και, ως εκ τούτου, ξεφεύγει από τους σκοπούς της συγκριτικής αυτής μελέτης.¹⁵

Όπως συμβαίνει και στις περισσότερες γλώσσες, από την άλλη, στην Ελληνική παρατηρούμε ότι επιτρέπονται δομές στις οποίες το ερωτηματικό συστατικό παραμένει στη θέση του (*in-situ*):

- (260) Ο Νίκος είδε τι;
o níkos ide tí

¹⁵ Ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει στις μελέτες των Rizzi (1990, 2001), Lasnik & Saito (1992), Richards (2001) μεταξύ πολλών άλλων.

- (261) Θα φύγεις πότε;
θα fígis róte

Ωστόσο, τέτοιου είδους ερωτηματικές προτάσεις (γνωστές και ως *ερωτήσεις-ηχώ* (echo-questions)) συνήθως έχουν διαφορετικά σημασιακά χαρακτηριστικά από τις αντίστοιχες προτάσεις που σχηματίζονται με ορατή μετακίνηση των ερωτηματικών φράσεων (τι και πότε, στην περίπτωση μας) καθώς προϋποθέτουν ότι προηγείται μνεία του αντικειμένου αναφοράς της ερωτηματικής φράσης ή ότι είχε προηγηθεί εκφώνηση της πλήρους ερωτηματικής πρότασης στο περιεχόμενο (εξ ου και ο τίτλος τους ως 'ερωτήσεων-ηχώ').

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό των ερωτηματικών δομών που παράγονται με μετακίνηση συστατικού είναι το ότι η μετακίνηση ερωτηματικής φράσης στην αρχή της πρότασης δημιουργεί ανάγκη για αντιστροφή υποκειμένου-ρήματος:

- (262) Τι αγόρασε ο Νίκος;
τί αγόρασε ο níkos

- (263) *Τι ο Νίκος αγόρασε;
τί ο níkos αγόρασε

Παρατηρούμε μάλιστα (Anagnostopoulou 1994, Kotzoglou 2006) ότι η αντιστροφή αυτή επιβάλλεται σε όλες τις προτάσεις που μεσολαβούν μεταξύ της αρχικής και της τελικής θέσης στη μετακίνηση ενός ερωτηματικού συστατικού:

- (264) Τι είπε η Μαρία ότι αγόρασε ο Νίκος;
τί ίπε ι μαρία ότι αγόρασε ο níkos

- (265) *Τι η Μαρία είπε ότι αγόρασε ο Νίκος;
τί ι μαρία ίπε ότι αγόρασε ο níkos

- (266) ?*Τι είπε η Μαρία ότι ο Νίκος αγόρασε;
ti ίπε ι μαρία ότι ο níkos αγόρασε

Η αντιστροφή αυτή μεταξύ υποκειμένου-ρήματος στις ερωτήσεις συστατικού αποτελεί παράδοξο (αν και όχι ανεξήγητο) φαινόμενο δεδομένου ότι η Ελληνική δεν απαιτεί αντίστοιχη αντιστροφή των όρων αυτών σε ερωτήσεις ολικής αγνοίας (πρβ. και (249)):

- (267) Η Ματίνα διάβασε το βιβλίο;
i matína diávase to vivlío

- (268) Διάβασε η Ματίνα το βιβλίο;
diávase i matína to vivlío

Με άλλα λόγια, είναι εξαιρετικά απίθανο τα αίτια της αντιγραμματικότητας μη αντεστραμμένων σειρών P-Y όπως η (265-266) στην Ελληνική να προκαλούνται από υποχρεωτική μετακίνηση του ρήματος σε κάποια θέση πριν από το υποκείμενο στις ερωτηματικές προτάσεις, καθώς τέτοιου

είδους μετακίνηση θα απέκλειε σειρές όρων όπως η (249). Δεν θα εξετάσουμε εδώ αυτό το τεχνικό ζήτημα (βλ. Kotzoglou 2006 για μια γενική εποπτεία του φαινομένου).

4.4.3. Ερωτηματικές προτάσεις – Σύγκριση Ρωσικής - Ελληνικής

Όπως καθίσταται φανερό από τη συζήτηση στις δύο προηγούμενες υποενότητες, ο τρόπος σχηματισμού ερωτηματικών προτάσεων αλλά και οι ιδιότητες των προτάσεων αυτών διαφέρουν πολύ μεταξύ Ρωσικής και Ελληνικής. Πιο συγκεκριμένα:

Α) Και οι δύο γλώσσες μπορούν να σχηματίσουν ερωτήσεις τόσο ολικής όσο και μερικής αγνοίας χωρίς αναδιάταξη των όρων της πρότασης. Κάτι τέτοιο είναι πιο εύκολο να παρατηρηθεί στις ερωτήσεις ολικής αγνοίας όπου οι μη αντεστραμμένες σειρές Y-P στην Ελληνική (249) και στη Ρωσική (236) είναι εξίσου γραμματικές με τις αντεστραμμένες σειρές. Καθώς η γραμμική σειρά των συστατικών στις περιπτώσεις αυτές δεν προδίδει το γεγονός ότι πρόκειται για ερωτήσεις, την προσλεκτική ισχύ της ερώτησης αποδίδει ο επιτονισμός (βλ. κεφ. Φωνητική, Παράρτημα, Επιτονισμός). Ωστόσο, η επίσημη εκδοχή της Ρωσικής διαθέτει ένα ακόμα μορφολογικό δείκτη ερώτησης ολικής αγνοίας: πρόκειται για το άκλιτο μόριο *’i*, το οποίο τίθεται κατά κανόνα στη δεύτερη φραστική θέση της πρότασης. Το *’i* ενδέχεται και να ακολουθεί το συστατικό στο οποίο εστιάζει η ερώτηση ολικής αγνοίας, στην περίπτωση που δεν έχουμε ευρεία εστίαση, αλλά μπορεί και να έλκει το εστιαζόμενο συστατικό στην πρώτη θέση της πρότασης.

Η παραγωγή ερωτήσεων μερικής αγνοίας με της ερωτηματικές φράσεις στις αρχικές θέσεις τους (in-situ) είναι επίσης επιτρεπτή και στις δύο γλώσσες. Ωστόσο, στην περίπτωση αυτή έχουμε την ερμηνεία των προτάσεων ως προτάσεων-ηχώ με τους σημασιολογικούς περιορισμούς που αυτό συνεπάγεται.

Β) Κατά κανόνα και οι δύο γλώσσες, επομένως, σχηματίζουν ερωτήσεις συστατικού με μετακίνηση των ερωτηματικών φράσεων στην αριστερή περιφέρεια της πρότασης (βλ. (240) για τη Ρωσική και (262) για την Ελληνική). Μια μείζων διαφορά των δύο γλωσσών, όμως, συνίσταται στο ότι σε περιπτώσεις πολλαπλής ερώτησης μερικής αγνοίας (πρότασης δηλαδή στην οποία περισσότερα από ένα συστατικά είναι ερωτηματικά συστατικά), η Ελληνική επιλέγει την ορατή μετακίνηση μόνο ενός από τα συστατικά αυτά, ενώ η Ρωσική παρουσιάζει μετακίνηση όλων των ερωτηματικών φράσεων στην αρχή της πρότασης, όπως συνηθίζεται και σε άλλες σλαβικές γλώσσες (Pesetsky 2000, Bošković 2002).

Γ) Μια πρόσθετη διαφορά των δύο γλωσσών σχετική με τη μετακίνηση ερωτηματικού συστατικού είναι η διαφορά στους περιορισμούς τοπικότητας/ιεραρχίας. Η Ελληνική δείχνει να είναι ευαίσθητη σε τέτοιου είδους περιορισμούς, επομένως μεταξύ δύο ερωτηματικών φράσεων σε μια πολλαπλή ερώτηση θα επιβάλει τη μετακίνηση της ιεραρχικά υψηλότερης φράσης στην αριστερή περιφέρεια της πρότασης (και θα αφήσει την ιεραρχικά χαμηλότερη στη φυσική της θέση). Αντίθετα, στη Ρωσική παρατηρούμε ότι όλες μεν οι ερωτηματικές φράσεις μετακινούνται στην αρχή της πρότασης, αλλά η σειρά τους είναι σε μεγάλο βαθμό ελεύθερη και δεν καθορίζεται/περιορίζεται από τις θέσεις τις οποίες οι φράσεις αυτές καταλάμβαναν προ της μετακίνησής τους.

Δ) Ως προς την αντιστροφή υποκειμένου-ρήματος, καμία από τις δύο γλώσσες δε δείχνει να την απαιτεί σε ερωτήσεις ολικής αγνοίας (236), (249). Η Ρωσική, μάλιστα, εμφανίζει σειρές Y-P και σε ερωτήσεις μερικής αγνοίας στις οποίες το ερωτηματικό συστατικό δεν είναι το υποκείμενο της πρότασης (240). Ωστόσο, η Ελληνική παρουσιάζει ένα εκ πρώτης όψεως παράδοξο φαινόμενο: Απαιτεί αντιστροφή υποκειμένου ρήματος σε ερωτήσεις συστατικού δίχως να υπάρχει τέτοιος

περιορισμός για ερωτήσεις ολικής αγνοίας. Μάλιστα, σε δομές στις οποίες η ερωτηματική φράση μετακινείται στην αρχή υπερκείμενης πρότασης από αυτή στην οποία παράγεται, επιβάλλεται αντιστροφή υποκειμένου ρήματος και στις δύο προτάσεις (264-266).

4.5. Θεματοποίηση και εστίαση (Γιώργος Κοτζόγλου)

Θεματοποίηση (topicalization) ονομάζεται η συντακτική διεργασία με την οποία κάποιο φραστικό συστατικό χαρακτηρίζεται ως μέρος της γνωστής πληροφορίας (θέμα/topic). Αντίστροφα, *εστίαση (focalization)* ονομάζεται η συντακτική διεργασία με την οποία κάποιο φραστικό συστατικό χαρακτηρίζεται ως μέρος της γνωστής πληροφορίας της πρότασης (εστία/focus). Οι γλώσσες του κόσμου χρησιμοποιούν αρκετούς διαφορετικούς μηχανισμούς για να σημαδέψουν συγκεκριμένες φράσεις (ή, μερικές φορές, και απλές λέξεις) ως εστίες (Rebuschi & Tuller 1999, Breul 2004, μ.ά.) ή θέματα (Meinunger 2000, Lee, Gordon & Büring 2008, μ.ά.). Η μορφολογία (με τη χρήση εξειδικευμένων μορφημάτων), η φωνολογία (με τον εμφατικό τονισμό και την απαλοιφή μεταεστιακών μελωδικών τόνων ή με την προσωδιακή παύση) και η σύνταξη (με τη μετακίνηση σε εξειδικευμένες συντακτικές θέσεις θέματος ή εστίασης) συνήθως συνεργάζονται για το μαρκάρισμά φράσεων της πρότασης ως θεμάτων ή εστιών (Gryllia 2009).

4.5.1. Θεματοποίηση και εστίαση στη Ρωσική

Όπως συμβαίνει στις περισσότερες γλώσσες του κόσμου, έτσι και στη Ρωσική ο *συντακτικός χαρακτηρισμός (syntactic marking)* μιας φράσης ως «θέματος» δεν πραγματοποιείται μόνο με μία διαδικασία ή μόνο σε μία συγκεκριμένη διαγραμματική θέση (Bailyn 2011). Στη Ρωσική οι θεματοποιημένες φράσεις δε μαρκάρονται μορφολογικά, αλλά εμφανίζονται σε συγκεκριμένες διαγραμματικές θέσεις. Σύμφωνα με τον Bailyn (2011), στη Ρωσική αναγνωρίζονται τρία είδη διαγραμματικών θέσεων θεματοποίησης. Στα δύο πρώτα είδη, η φράση η οποία αναγνωρίζεται ως μέρος της γνωστής πληροφόρησης εμφανίζεται στην αριστερή περιφέρεια της πρότασης:

(269) Генералов я ненавижу.
g'en'eralov ja n'evan'iz'u
στρατηγοί.Αιτ εγώ μισώ
'Στρατηγούς μισώ.'

(270) Генералы, я их ненавижу.
g'en'eraly, ja ix n'evan'iz'u
στρατηγοί.Αιτ εγώ Κλ.Αιτ μισώ
'Στρατηγοί, τους μισώ.'

(Bailyn 2011: 267)

Ακολουθώντας την επικρατούσα ορολογία, ονομάζουμε δομές όπως η (269) δομές *θεματοποίησης (topicalization)* και δομές όπως η (270) δομές *Αριστερής Μετατόπισης Θέματος (Hanging Topic Left Dislocation)*.¹⁶

¹⁶ Ένα σημαντικό ζήτημα ορολογίας ανακύπτει εδώ, αλλά δεν αποτελεί πρόβλημα της μελέτης μας, καθώς υφίσταται και στη βιβλιογραφία σχετικά με το φαινόμενο. Πιο συγκεκριμένα, «θεματοποίηση» ονομάζεται

Παρατηρούμε ότι, ενώ και στις δύο περιπτώσεις η φράση που αποτελεί γνωστή πληροφορία εμφανίζεται στην αριστερή περιφέρεια της πρότασης, οι δομές είναι συντακτικά διαφορετικές. Σε δομές θεματοποίησης, η θεματοποιημένη φράση φέρει την πτώση που προβλέπεται από τη συντακτική της λειτουργία (εδώ: αιτιατική, ως συμπλήρωμα του ρήματος). Αντίθετα, στη δομή Αριστερής Μετατόπισης Θέματος η φράση φέρει ονομαστική πτώση (δηλαδή τη λιγότερο χαρακτηρισμένη πτώση στη Ρωσική). Επίσης, στη δομή θεματοποίησης η θέση που ανταποκρίνεται στη συντακτική λειτουργία της θεματοποιημένης φράσης (εδώ: η θέση του συμπληρώματος του ρήματος) μένει κενή, ενώ στη δομή Αριστερής Μετατόπισης Θέματος εμφανίζεται η αντωνυμία *ix*, η οποία επιτελεί τη συντακτική λειτουργία του αντικειμένου/συμπληρώματος. Με άλλα λόγια, η Αριστερή Μετατόπιση Θέματος είναι στην ουσία μια δομή *διπλασιασμού* (doubling) (βλ. Sportiche 1996, Philipiraki-Warburton et al. 2004, Anagnostoroulou 2006), όπου η φράση που μαρκάρεται ως μέρος της γνωστής πληροφορίας διπλασιάζεται από έναν συναναφορικό αντωνυμικό τύπο. Τέλος, στη δομή της Αριστερής Μετατόπισης Θέματος το μετατοπισμένο συστατικό χωρίζεται από την υπόλοιπη πρόταση με προσωδιακή παύση, η οποία δηλώνεται με το κόμμα στο παράδειγμά μας.

Το τρίτο είδος συντακτικού μαρκαρίσματος μιας φράσης ως μέρους της γνωστής πληροφορίας στη Ρωσική συνίσταται στην εμφάνιση της φράσης αυτής όχι στην αριστερή περιφέρεια της πρότασης, αλλά στο μέσον της πρότασης. Πιο συγκεκριμένα, η θεματοποιημένη φράση εμφανίζεται πιο αριστερά από τη θέση του ρήματος αλλά στα δεξιά του υποκειμένου της πρότασης:

- (271) Иван книгу читает.
ivan kn'igu čitajet
Ιβάν.Ον βιβλίο.Αιτ διαβάζει
'Ο Ιβάν διαβάζει το βιβλίο.'
- (272) Александра [такие вещи] не говорит.
aleksandra [tak'ije v'ešč'i] n'e gonor'it
Αλεξάνδρα τέτοια πράγματα Αρν λέει
'Η Αλεξάνδρα δε λέει τέτοια πράγματα.'

(Bailyn 2011: 274)

Η μετακίνηση συστατικού σε θέση του μέσου της πρότασης (πιο συγκεκριμένα: σε θέση έξω από την αριστερή περιφέρεια της Ρηματικής Φράσης) ονομάζεται *Ανακατάταξη* (*Scrambling*) (Müller 1995, Sekerina 1997, Slioussar 2007, Bošković 2009).

Σε αντίθεση με τις περιπτώσεις θεματοποίησης στις γερμανικές γλώσσες, στη Ρωσική είναι δυνατόν να έχουμε θεματοποίηση περισσοτέρων της μίας φράσεων. Στην περίπτωση αυτή η σειρά των φράσεων είναι ελεύθερη, δεν υφίσταται δηλαδή κάποιος περιορισμός σχετικά με το ποια εμφανίζεται στα αριστερά της άλλης:

και το φαινόμενο στο σύνολό του (περιγραφικά) αλλά και μια συγκεκριμένη δομή (η δομή εμφάνισης της φράσης που αποτελεί μέρος της γνωστής πληροφορίας στην αριστερή περιφέρεια της πρότασης χωρίς συναναφορά με κλιτικό (269)). Έτσι, ο όρος «θέμα», αντίστοιχα, χρησιμοποιείται και ως τεχνικός όρος της γενετικής σύνταξης (οπότε σημαίνει μια φράση που μετακινείται στην αρχή της πρότασης) αλλά και ως περιγραφικός όρος με τη σημασία που του δίνουμε στην εισαγωγική παράγραφο της ενότητας 4.5. (Ενίοτε, στην ξενόγλωσση βιβλιογραφία γίνεται χρήση του όρου *topic* για την τεχνική/συντακτική σημασία και του όρου *theme* για την περιγραφική σημασία, αλλά όχι πάντοτε.)

- (273) [эту девушку] [на вчерашней вечеринке] [нам]
 [etu d'evušku] [na včerašn'ej v'ečer'ink'e] [nam]
 αυτό κορίτσι.Αιτ σε χτες πάρτυ εμείς.Δοτ
 Саша так и не представил.
 saša tak i n'e pr'edstav'il
 Σάσα.Ον Μορ Μορ Αρν συστήνω.Πρλ.Αρσ
- (274) [эту девушку] [нам] [на вчерашней вечеринке]
 [etu d'evušku] [nam] [na včerašn'ej v'ečer'ink'e]
 αυτό κορίτσι.Αιτ εμείς.Δοτ σε χτες πάρτυ
 Саша так и не представил.
 saša tak i n'e pr'edstav'il
 Σάσα.Ον Μορ Μορ Αρν συστήνω.Πρλ.Αρσ
- (275) [нам] [на вчерашней вечеринке] [эту девушку]
 [nam] [na včerašn'ej v'ečer'ink'e] [etu d'evušku]
 εμείς.Δοτ σε χτες πάρτυ αυτό κορίτσι.Αιτ
 Саша так и не представил.
 saša tak i n'e pr'edstav'il
 Σάσα.Ον Μορ Μορ Αρν συστήνω.Πρλ.Αρσ
 'Ο Σάσα δε μας σύστησε αυτό το κορίτσι στο χθεσινό πάρτυ.'

(Dyakonova 2009: 128)

Επίσης, σε αντίθεση με αντίστοιχα φαινόμενα άλλων γλωσσών, η θεματοποίηση φράσης στη Ρωσική δεν αποκλείει την ερωτηματική μετακίνηση άλλης φράσης σε θέση της αριστερής περιφέρειας της πρότασης (276), ούτε αποτελεί φαινόμενο που περιορίζεται στις κύριες προτάσεις (277).

- (276) Собаку кому Иван подарил?
 sobaku komu ivan podar'il?
 σκύλος.Αιτ ποιος.Δοτ Ιβάν.Ον δωρίζω.Πρλ
 'Ποιος έκανε δώρο έναν σκύλο στον Ιβάν;'
 (κυριολ. 'Έναν σκύλο ποιος τον έκανε δώρο στον Ιβάν;')
- (277) Я знаю, что Маше собаку Иван
 ja znaju čto maše sobaku ivan
 εγώ ξέρω ότι Μάσα.Δοτ σκύλος.Αιτ Ιβάν.Ον
 подарил.
 podar'il
 δωρίζω.Πρλ
 'Εγώ ξέρω ότι ο Ιβάν έκανε δώρο στη Μάσα έναν σκύλο.'
 (κυριολ. 'Εγώ ξέρω ότι στη Μάσα έναν σκύλο ο Ιβάν τον έκανε δώρο.')

(Sekerina 1997: 38)

Συμπερασματικά, η Ρωσική μαρκάρει φράσεις ως συστατικά της γνωστής/παλιάς πληροφορίας με τρεις τρόπους: (α) Μετακίνηση του συστατικού στην αριστερή περιφέρεια της πρότασης (θεματοποίηση). Στην περίπτωση αυτή το συστατικό εμφανίζεται με την πτώση που προβλέπεται από τη συντακτική του λειτουργία και στην αρχική συντακτική του θέση έχουμε κενό. (β) Ανακατάταξη (scrambling). Στην περίπτωση αυτή το συστατικό μετακινείται σε θέση στο μέσον της πρότασης, πριν από το ρήμα. Και πάλι η αρχική του θέση παραμένει κενή. (γ) Αριστερή Μετατόπιση Θέματος (Hanging Topic Left Dislocation). Στην περίπτωση αυτή το συστατικό εμφανίζεται μεν στην αριστερή περιφέρεια της πρότασης, αλλά –εφόσον είναι ονομαστικό στοιχείο– φέρει ονομαστική πτώση, ενώ τη συντακτική του θέση καταλαμβάνει ανακλητική αντωνυμία η οποία επιτελεί τον συντακτικό ρόλο που προβλέπεται για το θεματοποιημένο συστατικό (και φέρει την αντίστοιχη πτώση).

Όσον αφορά την κατανομή των εστιασμένων φράσεων στη Ρωσική, η προφανής εμπειρική παρατήρηση είναι ότι οι φράσεις αυτές έχουν την τάση να εμφανίζονται στη δεξιά περιφέρεια των προτάσεων:

(278)	Κτο	читаёт	книгу?
	kto	čitaet	kn'igu?
	ποιος.Ον	διαβάζει	βιβλίο.Αιτ
	‘Ποιος διαβάζει το βιβλίο;’		
	Книгу	читаёт	Иван.
	kn'igu	čitaet	ivan
	βιβλίο.Αιτ	διαβάζει	ιβάν.Ον
	‘Ο Ιβάν διαβάζει το βιβλίο.’		

(Bailyn 2011: 276)

Στην πρόταση (278) το στοιχείο της νέας πληροφορίας είναι η ΟΦ «Ivan». Παρά τη λειτουργία της ως υποκειμένου της πρότασης, η φράση αυτή δεν εμφανίζεται σε προρηματική θέση, αλλά η αμαρκάριστη θέση της είναι στη δεξιά περιφέρεια της πρότασης, καθώς αποτελεί τη νέα πληροφορία. Οποιοδήποτε στοιχείο της πρότασης μπορεί να μετακινηθεί στη δεξιά περιφέρεια για να μαρκαριστεί ως εστία. Η διαδικασία αυτή είναι απόλυτα παραγωγική.

Παρατηρούμε, ωστόσο, ότι εμφατικά τονισμένα συστατικά είναι δυνατόν (αν και λιγότερο συχνά) να εμφανίζονται τόσο στην αριστερή περιφέρεια όσο και στο μέσον της πρότασης της Ρωσικής:

(279)	ПОСЫЛКУ	Яков	принёс.
	POSYLKU	jakov	prin'os
	φάκελο.Αιτ	Γιάκοβ.Ον	έφερε
	‘Ο Γιάκοβ έφερε ENAN ΦΑΚΕΛΟ.’		
(280)	я	БАБУШКЕ	звонил.
	ja	BABUŠK'É	zvon'il
	εγώ	γιαγιά.Δοτ	τηλεφώνησα
	‘Εγώ τηλεφώνησα ΣΤΗ ΓΙΑΓΙΑ.’		

(Bailyn 2011: 281)

Ένα ανοιχτό ζήτημα είναι το κατά πόσον οι φράσεις που λειτουργούν ως εστίες σε θέσεις της αριστερής περιφέρειας της πρότασης ή στο μέσον της πρότασης είναι δυνατόν να λειτουργούν και ως πληροφοριακές εστίες ή πρέπει να έχουν αποκλειστικά την ερμηνεία των αντιθετικά εστιασμένων συστατικών (για τη διαφορά πληροφοριακής και αντιθετικής εστίασης βλ. Kiss 1998). Οι Neeleman & Titon (2009) υποστηρίζουν ότι η μόνη μη χαρακτηρισμένη θέση εστίασης στη Ρωσική είναι η θέση στο τέλος της πρότασης. Οι φράσεις που εμφανίζονται στη θέση αυτή είναι δυνατόν να ερμηνεύονται είτε απλώς ως στοιχεία της νέας πληροφορίας (πληροφοριακή εστίαση) είτε ως στοιχεία της νέας πληροφορίας σε αντίθεση με κάποια προϋποτιθέμενη άλλη ομάδα στοιχείων (αντιθετική εστίαση). Αντίθετα, οι εστιασμένες φράσεις είτε στην αριστερή περιφέρεια είτε στο μέσον της πρότασης είναι κατ' ανάγκην αντιθετικά εστιασμένες, κατά τους Neeleman & Titon (2009). Ωστόσο, τόσο ο Bailyn (2011) όσο και η Dyakonova (2009) υποστηρίζουν ότι φράσεις στην αρχή ή στο μέσον της πρότασης της Ρωσικής είναι δυνατόν να φέρουν πληροφοριακή εστίαση και μόνο.

Τέλος, σημειώνουμε ότι η λειτουργία της εστίασης στη Ρωσική επιτελείται και με τη χρήση *δίπτυχων προτάσεων* (clefts). Έτσι, εστιασμένα συστατικά στη Ρωσική είναι δυνατόν να ακολουθούν το μόριο *èto* (και να φέρουν εμφατικό τονισμό):

(281) *ètu* *školu* *ja* *l'ubl'u*
 αυτό *σχολείο.Αιτ* *εγώ* *αρέσω*
 'Αυτό το σχολείο είναι που μου αρέσει.'

(Sekerina 2007: 98)

4.5.2. Θεματοποίηση και εστίαση στην Ελληνική (Γ. Κοτζόγλου & Στ. Χατζηκυριακίδης)

Ο συνηθέστερος τρόπος μαρκαρίσματος μιας φράσης ως θέματος στην Ελληνική συνίσταται στον διπλασιασμό της φράσης αυτής από ένα κλιτικό (281, 282):

(281) *Ton* *ξέρω* *τον* *Πέτρο.*
ton *kséro* *ton* *pétro*

(282) *Ton* *Πέτρο* *τον* *ξέρω.*
ton *pétro* *ton* *kséro*

Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί στις περιπτώσεις διπλασιασμού ΟΦ από αδύνατο τύπο προσωπικής αντωνυμίας (κλιτικό) στις οποίες ο αδύνατος τύπος συνυπάρχει με την ΟΦ στην οποία αναφέρεται.¹⁷ Δύο είναι οι κύριες περιπτώσεις που μας ενδιαφέρουν, α) η περίπτωση στην οποία ο αδύνατος τύπος έπεται της ΟΦ και β) η περίπτωση στην οποία ο αδύνατος τύπος προηγείται της ΟΦ.

Στην περίπτωση α) διακρίνουμε δύο υποπεριπτώσεις. Στην πρώτη των υποπεριπτώσεων συναντούμε μια ΟΦ ή τη δομή *όσο για + ΟΦ σε αιτιατική* ακολουθούμενη από πρόταση στην οποία

¹⁷ Η βιβλιογραφία σχετικά με το φαινόμενο του αντωνυμικού διπλασιασμού στην Ελληνική είναι εκτενής. Βλ. Philippaki-Warbuton (1977, 1987), Anagnostopoulou (1997, 2003), Androulakis (1998), Philippaki-Warbuton et al. (2004), Alexopoulou & Kolliakou (2002) και Chatzikyriakidis (2010), μεταξύ πολλών άλλων.

περιέχεται διπλασιασμός της ΟΦ από έναν αδύνατο τύπο προσωπικής αντωνυμίας. Η δομή αυτή συναντάται στη βιβλιογραφία ως *αριστερή μετατόπιση θέματος με κλιτικό* (hanging topic left dislocation, Anagnostopoulou 1997). Πρέπει να σημειωθεί ότι ανάμεσα στη δομή *όσο για +ΟΦ* ή την ΟΦ μόνο και την υπόλοιπη πρόταση υπάρχει μια μικρή προσωδιακή παύση/κενό υποδηλούμενη στα παραδείγματα με τη χρήση του κόμματος. Σημαντική λεπτομέρεια αποτελεί το γεγονός ότι η συμφωνία πτώσης μεταξύ της ΟΦ και της αντωνυμίας που έπεται δεν είναι απαραίτητη:

(283) Όσο για τον Γιώργο, τον είδα χτες.
 όσο για τον γιόργο τον ίδα χτές

(284) Ο Γιώργος, του έδωσα ένα βιβλίο.
 ο γιόργος tu έδωσα ένα vivlío

(285) Τον Γιώργο, χτες ο Νίκος τον είδε.
 τον γιόργο χτές ο níκος τον ίδε

Στη δεύτερη υποπερίπτωση όπου η αντωνυμία έπεται της ΟΦ, η ΟΦ δεν χρειάζεται να είναι το πρώτο στοιχείο στην πρόταση, ενώ επιπλέον πρέπει να συμφωνεί σε πτώση με την αντωνυμία που έπεται. Στην βιβλιογραφία, αυτή η δομή συναντάται με τον όρο *Αριστερή Μετατόπιση με κλιτικό* (clitic left dislocation, Anagnostopoulou 1994, 1997; Philippaki-Warburton et al. 2004, Alexoroulou & Kolliaκου 2002, μεταξύ πολλών άλλων):

(286) Τον Γιώργο τον είδα χτες.
 τον γιόργο τον ίδα χτές

(287) Χτες, της Μαρίας της έδωσα ένα βιβλίο.
 χτές tis marías tis έδωσα ένα vivlío

Στη δεύτερη περίπτωση εμφάνισης θεματοποιημένου συστατικού με συναναφορικό κλιτικό, ο αδύνατος τύπος της αντωνυμίας προηγείται της ΟΦ. Η δομή αυτή αναφέρεται στη βιβλιογραφία ως *κλιτικός (ανα)διπλασιασμός* (clitic doubling, βλ. Anagnostopoulou 1994, 1997, Iatridou 1995, Philippaki-Warburton et al. 2004, μεταξύ άλλων):

(288) Τον ξέρω τον Γιώργο.
 τον kséro τον γιόργο

(289) Την είδα τη Μαρία στο πάρκο.
 tin ίδα ti maría sto párko

Σε όλες τις περιπτώσεις διπλασιασμού, η ΟΦ αποτελεί το *θέμα* (topic), δηλ. συνιστά παλιά πληροφορία που έχει ήδη εισαχθεί σε προηγούμενη πρόταση ή είναι εύκολα ανακτήσιμη από το γλωσσικό περιβάλλον.

Η Ελληνική διαθέτει συντακτικές μεθόδους μαρκαρίσματος τόσο της αντιθετικής όσο και της πληροφοριακής εστίασης. Η πληροφοριακή εστίαση (εστίαση νέας πληροφορίας) για μια φράση πραγματοποιείται χωρίς μετακίνηση της φράσης αυτής, αλλά βάσει της θέσης της φράσης αυτής στο συντακτικό δένδροδιάγραμμα. Πιο συγκεκριμένα, η φράση που βρίσκεται χαμηλότερα

στο δενδροδιάγραμμα αναγνωρίζεται ως νέα πληροφορία (βάσει του Nuclear Stess Rule, βλ. Alexiadou 1999, Sifaki 2003, Georgiafentis 2004). Η ακριβής εξέταση των περιβαλλόντων και των προϋποθέσεων λειτουργίας του κανόνα αυτού ξεφεύγει από το πλαίσιο αυτής της μελέτης, καθώς απαιτεί γνώση της εξειδικευμένης βιβλιογραφίας του Πλαισίου Αρχών και Παραμέτρων της γενετικής σύνταξης.

Η *αντιθετική εστίαση* (contrastive focus) στην Ελληνική πραγματοποιείται είτε με εμφατικό τονισμό του εστιασμένου συστατικού, το οποίο παραμένει στη θέση του (290) είτε (συνηθέστερα) με συνδυασμό εμφατικού τονισμού και μετακίνηση του συστατικού στην αριστερή περιφέρεια της πρότασης (291) (Tsimpri 1995):

(290) Ο Νίκος αγαπάει ΤΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ (... όχι τη Σούλα)
ο νίκος αγαράι ti δέσπινα όχι ti σύλα

(291) ΤΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ αγαπάει ο Νίκος (... όχι τη Σούλα)
ti δέσπινα αγαράι ο νίκος όχι ti σύλα

Η Tsimpri (1995) υποστηρίζει ότι μόνο μία θέση για εστιασμένα συστατικά είναι διαθέσιμη στην αριστερή περιφέρεια της πρότασης. Το γεγονός ότι η θέση αυτή καταλαμβάνεται και από ερωτηματικές φράσεις σε ερωτήσεις μερικής αγνοίας (βλ. ενότητα 4.4.2.) εξηγεί το γιατί στην ίδια κύρια πρόταση απαγορεύεται η ύπαρξη δύο αντιθετικά εστιασμένων φράσεων (292) ή μίας αντιθετικά εστιασμένης φράσης και μίας ερωτηματικής φράσης (293, 294):

(292) *Ο ΝΙΚΟΣ αγαπάει ΤΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ (... όχι ο Πέτρος τη Σούλα)
ο νίκος αγαράι ti δέσπινα όχι ο πέτρος ti σύλα

(293) *Ποιος ΤΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ αγαπάει;
ρίος ti δέσπινα αγαράι

(294) *ΤΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ ποιος αγαπάει;
ti δέσπινα ρίος αγαράι

Δομές όπως οι (293-294) γίνονται αποδεκτές αν εμφανίζονται σε δευτερεύουσα πρόταση:

(295) Αναρωτηθήκαμε ποιος ΤΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ αγαπάει.
anarotiθikame ρίος ti δέσπινα αγαράι

(296) Αναρωτηθήκαμε ΤΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ ποιος αγαπάει.
anarotiθikame ti δέσπινα ρίος αγαράι.

Τέλος, αντιθετικά εστιασμένα συστατικά στην Ελληνική (όπως και οι ερωτηματικές φράσεις) δεν είναι δυνατόν να διπλασιάζονται από κλιτικό. Όπως σημειώσαμε και παραπάνω, τα κλιτικά στην Ελληνική μαρκάρουν τις φράσεις που διπλασιάζουν ως στοιχεία της παλιάς/γνωστής πληροφορίας, ενώ οι συντακτικοί και φωνολογικοί δείκτες εστίασης δηλώνουν ότι η φράση την οποία μαρκάρουν αποτελεί μέρος της (αντιθετικής) νέας πληροφορίας. Η συνύπαρξη των δύο εύλογα δημιουργεί αντιγραμματικότητα:

(297)	*ΤΗ	ΔΕΣΠΟΙΝΑ	την αγαπάει ο	Νίκος	(...	όχι	τη	Σούλα)
	ti	désrina	tin αγαράí ο	níkos		óxi	ti	súla

4.5.3. Θεματοποίηση και εστίαση – Σύγκριση Ρωσικής-Ελληνικής (Γιώργος Κοτζόγλου)

Η Ελληνική και η Ρωσική μαρκάρουν τις φράσεις ως θέματα ή εστίες κυρίως με συντακτικά μέσα (με την εξαίρεση του ισχυρού τονισμού στην περίπτωση της αντιθετικής εστίασης και της προσωδιακής παύσης σε δομές Αριστερής Μετατόπισης Θέματος).

Όσον αφορά τις περιπτώσεις θεματοποίησης (με τη μη τεχνική έννοια του όρου):

1) Τόσο η Ελληνική όσο και η Ρωσική διαθέτουν δομές αριστερής μετατόπισης. Στις δομές αυτές το θεματοποιημένο στοιχείο εμφανίζεται στην αριστερή περιφέρεια της πρότασης και χωρίζεται από την υπόλοιπη πρόταση με προσωδιακή παύση. Και στις δύο γλώσσες το συστατικό που βρίσκεται σε θέση Αριστερής Μετατόπισης Θέματος δεν απαιτείται να φέρει την πτώση που προβλέπεται από τον συντακτικό του ρόλο στην πρόταση. Ειδικά δε στη Ρωσική επιβάλλεται το συστατικό αυτό να εμφανίζεται στη λιγότερο χαρακτηρισμένη πτώση, την ονομαστική. Η συντακτική λειτουργία που θα είχε το μετατοπισμένο συστατικό αν βρισκόταν εντός της πρότασης επιτελείται από ένα αντωνυμικό στοιχείο, ένα κλιτικό στην Ελληνική (εξ ου και ο τίτλος της δομής: Αριστερή Μετατόπιση Θέματος με Κλιτικό) και μια αντωνυμία στη Ρωσική, η οποία δε διαθέτει κλιτικά.

2) Στην Ελληνική παρατηρούμε τις δομές που ονομάζονται Αριστερή Μετατόπιση με Κλιτικό και Κλιτικός Διπλασιασμός. Και στις δύο δομές η θεματοποιημένη φράση διπλασιάζεται από ένα κλιτικό το οποίο συμφωνεί σε κλιτικά χαρακτηριστικά με τις φράσεις αυτές. Στη μεν Αριστερή Μετατόπιση με Κλιτικό η θεματοποιημένη φράση εμφανίζεται στην αριστερή περιφέρεια της πρότασης (χωρίς όμως προσωδιακή παύση και απαραίτητα στην πτώση που απαιτείται βάσει της συντακτικής της λειτουργίας), ενώ στη δομή Κλιτικού Διπλασιασμού η θεματοποιημένη φράση εμφανίζεται σε μεταρηματική θέση. Η Ρωσική δε διαθέτει καμία από τις δύο αυτές δομές, καθώς δε διαθέτει κλιτικές αντωνυμίες.

3) Στη Ρωσική παρατηρούμε το φαινόμενο της θεματοποίησης, της μετακίνησης δηλαδή μιας φράσης την οποία θέλουμε να μαρκάρουμε ως μέρος της γνωστής πληροφορίας στην αριστερή περιφέρεια της πρότασης. Η φράση αυτή δεν χωρίζεται από την υπόλοιπη πρόταση με προσωδιακή παύση, δε διπλασιάζεται από αντωνυμία (επομένως η αρχική συντακτική της θέση παραμένει κενή) και φέρει την πτώση την οποία υπαγορεύει ο εκάστοτε συντακτικός της ρόλος. Στην Ελληνική είναι δυνατόν να έχουμε θεματοποίηση μόνο προσαρτημάτων (καθώς ακόμα και η θεματοποίηση υποκειμένων λαμβάνεται ως Αριστερή Μετατόπιση με Κλιτικό, διότι θεωρείται ότι το μη ορατό αντωνυμικό υποκείμενο *pro* νομιμοποιεί τη θεματοποίηση κάθε λεξικής ΟΦ-υποκειμένου).

4) Στη Ρωσική διακρίνουμε και το φαινόμενο της Ανακατάταξης (*Scrambling*), κατά το οποίο φράσεις που περιέχονται στη ΡΦ μετακινούνται ακριβώς έξω από αυτήν, στα αριστερά του ρήματος, αφήνοντας κενή την αρχική τους θέση. Με τον τρόπο αυτό οι φράσεις αυτές μαρκάρονται ως θέματα. Η Ελληνική δε διαθέτει τέτοια συντακτική διεργασία (αλλά βλ. Alexiadou & Anagnostopoulou 1997 για μια πρόταση ενοποίησης του φαινομένου της Ανακατάταξης με εκείνο του Κλιτικού Αναδιπλασιασμού).

Όσον αφορά τις περιπτώσεις εστίασης, οι δύο γλώσσες διαφέρουν τόσο στον τρόπο με τον οποίο μαρκάρουν την πληροφοριακή εστίαση όσο και στον τρόπο με τον οποίο μαρκάρουν την αντιθετική εστίαση.

1) Η πληροφοριακή εστίαση στην Ελληνική καθορίζεται με βάση το ποια φράση βρίσκεται χαμηλότερα στο συντακτικό δένδροδιάγραμμα της πρότασης. Αυτή η φράση θα λάβει τον κεντρικό

τόνο (Nuclear Stress Rule) και θα αναγνωρισθεί ως νέα πληροφορία. Στη Ρωσική, ως στοιχείο νέας πληροφορίας αναγνωρίζεται η φράση που βρίσκεται στο τέλος, στη δεξιά περιφέρεια της πρότασης. Σημειώνουμε εδώ, βέβαια, ότι δεδομένου του ότι η Ρωσική είναι μια γλώσσα δεξιάς διακλάδωσης ενδέχεται τα συστατικά που βρίσκονται στη δεξιά της περιφέρεια ταυτόχρονα να βρίσκονται και στην πιο χαμηλή θέση του συντακτικού φραστικού δείκτη. Επομένως, ενδεχομένως και οι φράσεις της Ρωσικής να λαμβάνουν εστίαση βάσει του NSR. Αφήνουμε το θέμα ανοιχτό.

2) Η αντιθετική εστίαση στη ρωσική γλώσσα επιτυγχάνεται με ισχυρό τονισμό της εστιασμένης φράσης και (δευτερευόντως) με τη μετακίνησή της είτε σε θέση της αριστερής περιφέρειας είτε στο μέσον της πρότασης. Στην Ελληνική οι αντιθετικά εστιασμένες φράσεις φέρουν αναγκαστικά ισχυρό τόνο και είτε παραμένουν στη θέση τους είτε (συνηθέστερα) μετακινούνται στην αριστερή περιφέρεια της πρότασης.

4.6. Άρνηση (Γιώργος Κοτζόγλου)

Οι δομές άρνησης είναι αναπόσπαστο χαρακτηριστικό των γραμματικών των γλωσσών του κόσμου (Haegeman 1995, Zanuttini 1997, Horn 2010, μεταξύ άλλων). Το μαρκάρισμα της άρνησης είναι δυνατόν να είναι μορφολογικό ή συντακτικό (ή και τα δύο). Ας σημειωθεί ότι πολλές γλώσσες επιστρατεύουν διαφορετικούς γλωσσικούς μηχανισμούς για τη μορφοσυντακτική πραγμάτωση της *προτασιακής άρνησης (sentential negation)*, δηλαδή της άρνησης του περιεχομένου μιας πρότασης στο σύνολό του (η εν λόγω άρνηση μαρκάρει συνήθως το κεντρικό κατηγορημα/ρήμα της πρότασης, αλλά ισχύει για την πρόταση στο σύνολό της) και διαφορετικούς μηχανισμούς (διαφορετικά μορφήματα ή διαφορετικές συντακτικές διεργασίες) για την πραγμάτωση της *άρνησης συστατικού (constituent negation)*, δηλαδή της άρνησης του περιεχομένου μίας και μόνο φράσης. Στις υποενότητες που ακολουθούν θα εστιάσουμε ιδίως στις διαφορές και τις ομοιότητες που παρουσιάζουν τα συστήματα προτασιακής, ιδίως, άρνησης της Ελληνικής και της Ρωσικής. Όπως θα γίνει σαφές, τα μορφοσυντακτικά χαρακτηριστικά των εν λόγω συστημάτων ευνοούν και την εμφάνιση μορφοσυντακτικών φαινομένων που εξαρτώνται από την άρνηση, όπως τη δομή της «γενικής της άρνησης» στη Ρωσική αλλά και το φαινόμενο της αρνητικής συμφωνίας (negative concord).

4.6.1. Άρνηση στη Ρωσική

Η προτασιακή άρνηση στη Ρωσική πραγματοποιείται με τη χρήση του άκλιτου μορίου *н'е*, το οποίο τίθεται πριν από το ρήμα:

(298)	Он	не	работа-ет	в	магазин-е.
	он-∅	н'е	rabotaj-et	ν	magaz'in'-e
	αυτός-Он	Αρν	εργάζομαι-Пар3Еν	σε	μαγαζί-Топ
			‘Δε δουλεύει σε μαγαζί.’		

(Cubberley 2002: 184)

Το μόριο *н'е* λειτουργεί και ως τελεστής άρνησης συστατικού. Στην περίπτωση αυτή το μόριο προηγείται της φράσης της οποίας λειτουργεί ως άρνηση:

(299)	Он	работа-ет	не	в	магазин-е,
	on-∅	rabotaj-et	n'e	v	magaz'in'-e,
	Αυτός-Он	εργάζομαι-Παρ.3Εν	Αρν	σε	μαγαζί-Τοπ
	a	в			бюро.
	a	в			b'uro
	αλλά	σε			γραφείο
	'Δουλεύει όχι σε μαγαζί, αλλά σε γραφείο.'				

(Cubberley 2002: 184)

Το αρνητικό μόριο *n'e* συνδυάζεται με όλες τις εγκλίσεις της Ρωσικής. Επομένως, πέρα από την αρνητική οριστική (298), η προτασιακή άρνηση μπορεί να συνοδεύει ένα ρήμα σε υποτακτική (300) και σε προστακτική (301, 302).

(300)	He	люби-л-и	бы.
	n'e	l'ub'i-l'-i	by
	Αρν	αγαπώ-Πρλ-Πληθ	Υπ
	'Να μην αγαπάμε/αγαπάτε/αγαπούν.'		

(301)	He	открывайте	дверь.
	n'e	otkryvajt'e	dv'er'
	Αρν	ανοίγετε.Προστ.ΜηΣυν	πόρτα
	'Μην ανοίγετε την πόρτα!'		

(302)	He	разбей	бутылку.
	n'e	razb'ej	butylku
	Αρν	σπάω.Προστ.Συν	μπουκάλι
	'Μη σπάσετε το μπουκάλι!'		

(Trnavač 2006: 81)

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η οψιακή ασυμμετρία στους τύπους της αρνητικής προστακτικής της Ρωσικής. Όπως παρατηρεί και ο Forsyth (1970), οι αρνητικές προστακτικές μη συνοπτικής όψης δηλώνουν απαγορεύσεις (301), ενώ αρνητικές προστακτικές ρημάτων συνοπτικής όψης δηλώνουν προειδοποιήσεις (302).

Η Ρωσική ανήκει στις γλώσσες που παρουσιάζουν το φαινόμενο της *αρνητικής συμφωνίας* (negative concord) (βλ. Baker 1970, Brown 1999). Διαθέτει, δηλαδή, δομές στις οποίες αρνητικές μη οριστικές/ποσοδεικτικές αντωνυμίες συνεμφανίζονται στην ίδια πρόταση με έναν αρνητικό τελεστή (το μόριο άρνησης *ne*) και ερμηνεύονται ως μία και μόνο άρνηση. Με άλλα λόγια, η διπλή άρνηση (αρνητικός τελεστής & αρνητική αντωνυμία) δεν αλληλοακυρώνονται δίνοντας την ερμηνεία της κατάφασης, αλλά συνυπάρχουν, με αποτέλεσμα οι αρνητικές μη οριστικές αντωνυμίες να ερμηνεύονται σαν υπαρκτικοί ή σαν καθολικοί ποσοδείκτες (Giannakidou 2006):

(303)	Он	никогда	ничего	не	чита-ет.
	on-∅	n'ikogda	n'ičego	n'e	čitaj-et
	Αυτός-Он	ποτέ	τίποτα	Αρν	διαβάζω-Παρ.3Εν
	'Αυτός δε διαβάζει ποτέ τίποτα.'				

(Όχι: #Αυτός διαβάζει κάτι κάποτε.)

(Cubberley 2002: 184)

Ιδιαίτερη μνεία χρειάζεται σε ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της ρωσικής σύνταξης, γνωστό ως φαινόμενο της γενικής της άρνησης (genitive of negation).¹⁸ Πρόκειται για φαινόμενο στο οποίο η εμφάνιση του μορίου προτασιακής άρνησης *n'e* σε μία πρόταση επιτρέπει στο συμπλήρωμα ενός μεταβατικού ρήματος να εμφανιστεί προαιρετικά σε γενική αντί αιτιατικής πτώσης:

(304)	Саша	покупа-ет	книги.
	saša	rokupaj-et	kn'igi
	Σάσα.Ον	αγοράζω-Παρ.3Εν	βιβλία.Αιτ
	'Ο Σάσα αγοράζει βιβλία.'		
(305)	Саша	не покупа-ет	книг.
	saša	n'e rokupa-et	kn'ig
	Σάσα.Ον	Αρν αγοράζω-Παρ.3Εν	βιβλία.Γεν
	'Ο Σάσα δεν αγοράζει βιβλία.'		
(306)	Саша	не покупа-ет	книги.
	saša	n'e rokupaj-et	kn'igi
	Σάσα.Ον	Αρν αγοράζω-Παρ.3Εν	βιβλία.Αιτ
	'Ο Σάσα δεν αγοράζει βιβλία.'		

(Bailyn 2011)

Παρατηρούμε ότι ενώ στις καταφατικές προτάσεις (304) το συμπλήρωμα του ρήματος τίθεται σε αιτιατική, στις αρνητικές προτάσεις είναι δυνατό (305) αλλά όχι υποχρεωτικό (306) να τίθεται σε γενική πτώση. Το ίδιο ισχύει και για τα υποκείμενα των αμετάβατων αναιτιατικών ρημάτων (307, 308) και των παθητικών ρημάτων (309, 310), τα οποία είναι δυνατόν να εμφανιστούν σε γενική αντί ονομαστικής όταν βρίσκονται σε πρόταση στην οποία περιέχεται το μόριο της άρνησης:

(307)	Грибы	здесь не	растут.
	gr'iby	zd'es' n'e	rastut
	μανιτάρια.Ον	εδώ Αρν	φυτρώνω.3Πληθ
(308)	Грибов	здесь не	растёт.
	gr'ibov	zd'es' n'e	rast'et
	μανιτάρια.Γεν	εδώ Αρν	φυτρώνω.3Εν

(Pesetsky 1982)

¹⁸ Η βιβλιογραφία σχετικά με το ζήτημα είναι εκτενέστατη. Ενδεικτικά αναφέρουμε τις μελέτες των Timberlake (1975), Babby (1980), Pesetsky (1982), Neidle (1988), Franks (1995), Babyonyshev (1996). Ενδεικτικό της σπουδαιότητας του φαινομένου και της πλούσιας έρευνας σχετικά με αυτό είναι το γεγονός ότι ο Corbett (1986) έχει συντάξει βιβλιογραφία των μελετών που εξετάζουν ειδικά το ζήτημα της γενικής της άρνησης.

(309)	ни	одна	газета	ни	была
	n'i	odna	gazeta	n'i	byla
	Αρν	μία.Ον	εφημερίδα.Ον	Αρν	Βοηθ.Ον
	получена.				
	polučena				
	λαμβάνομαι.Θηλ.Ον				
(310)	ни	одной	газеты	не	было
	n'i	odnoj	gazety	n'e	bylo
	Αρν	μία-Γεν	εφημερίδα.Γεν	Αρν	Βοηθ.Γεν
	получено.				
	polučeno				
	λαμβάνομαι.Θηλ.Γεν				

(Pesetsky 1982)

Η εξέταση όλων των παραμέτρων του φαινομένου ξεφεύγει από τα στενά πλαίσια αυτής της μελέτης. Αρκετοί μελετητές παρατηρούν ότι η εμφάνιση του φαινομένου σχετίζεται και με συγκεκριμένες σημασιολογικές ερμηνείες (βλ. τη συζήτηση στη μελέτη των Partee & Borsche 2004).

4.6.2. Άρνηση στην Ελληνική

Στην Ελληνική η προτασιακή άρνηση δηλώνεται με τη χρήση των προρηματικών μορίων δε(n) και μι(n) (Philippaki-Warburton 1998, Βελούδης 2005). Η κατανομή των μορίων αυτών είναι αυστηρά καθορισμένη (βλ. και την εκτενέστερη διαπραγμάτευση στην ενότητα 3.2.2.3.2.). Το μόριο δε(n) συνοδεύει ρηματικούς τύπους σε οριστική έγκλιση (311), ενώ το μόριο μι(n) σχηματίζει την άρνηση στην υποτακτική (Holton et al. 1997) (310). Η Ελληνική δε διαθέτει αρνητικές προστακτικές (313) (για μια ερμηνεία της έλλειψης αρνητικών προστακτικών από τη γλώσσα βλ., μεταξύ άλλων, Rivero 1994, Rivero & Terzi 1995, Philippaki-Warburton 1998, Bošković 2004, Kotzoglou 2006). Η λειτουργία της αρνητικής προσταγής πραγματοποιείται με τη χρήση αρνητικής υποτακτικής (314):

(311)	Ο	Σωτήρης	δεν	πήγε	στο	σπίτι.	
	ο	sotírís	ðen	ρίγε	sto	spíti	
(312)	Του	είπα	να	μην	πηγαίνει	στο	σπίτι.
	tu	ípa	na	min	ριγέni	sto	spíti
(313)	*Μην	πήγαινε	στο	σπίτι!			
	min	ρίgene	sto	spíti			
(314)	Να	μην	πηγαίνεις	στο	σπίτι!		
	na	min	ριγέnis	sto	spíti		

Αξίζει να σημειώσουμε ότι το μόριο της άρνησης συνοδεύει και τα γερούνδια:

- (315) Ο ομιλητής, μη έχοντας άλλα επιχειρήματα, σταμάτησε.
ο omilitís mi έχοντας ála epixirímata stamátise
(Holton et al. 1997)

Πέρα από την προτασιακή άρνηση, η Ελληνική χρησιμοποιεί τα μόρια *mi* και *oxi* ως δείκτες άρνησης συστατικού:

- (316) Υπάρχουν εστιατόρια που είναι μόνο για μη καπνιστές.
ipárxun estiatória pu íne móno γja mi kapnistés
(Holton et al. 1997)

- (317) Κέρδισε το φλουρί η Άννα, όχι ο Σωτήρης.
kérðise to flurí i ána óxi o sotírís

Η Ελληνική ανήκει στις γλώσσες οι οποίες παρουσιάζουν *αρνητική συμφωνία (negative concord)*. Όπως σημειώσαμε στην ενότητα 4.6.3, αυτό σημαίνει ότι η Ελληνική διαθέτει στοιχεία αρνητικής πολικότητας, δηλαδή αρνητικές ποσοδεικτικές emphaticές αντωνυμίες ή επιρρήματα τα οποία νομιμοποιούνται μόνο εφόσον βρίσκονται στην *εμβέλεια (scope)* του αρνητικού μορίου/τελεστή (βλ. Giannakidou 2000). Στην περίπτωση αυτή οι δύο αρνήσεις (του τελεστή και του ποσοδείκτη/επιρρήματος) ερμηνεύονται ως μία και μόνη άρνηση και δεν αλληλοακυρώνονται:

- (318) Η Μαρία δεν πίστευε κανέναν.
i maría ðen rísteve kanénan
(Δεν σημαίνει #Η Μαρία πίστευε κάποιον.)

- (319) Η Μαρία δεν έκλαψε ποτέ.
i maría ðen éklapse poté
(Δεν σημαίνει #Η Μαρία έκλαψε κάποτε.)

Παρατηρούμε ότι απαραίτητη προϋπόθεση για τη νομιμοποίηση των αρνητικών ποσοδεικτικών φράσεων είναι το να βρίσκονται στην εμβέλεια του αρνητικού τελεστή, ο οποίος και τα νομιμοποιεί (όπου η εμβέλεια νοείται). Έτσι, η φράση *κανέναν* νομιμοποιείται στο (320) καθώς βρίσκεται στη δευτερεύουσα πρόταση, εντός της εμβέλειας της άρνησης *δε* της πρότασης αυτής. Αντίστοιχα, στο (322) το αρνητικό μόριο *δεν* της κύριας νομιμοποιεί τη φράση *κανέναν*, η οποία επίσης βρίσκεται στην κύρια. Στην πρόταση (321), όμως, το ποσοδεικτικό *κανέναν* αποτελεί όρο της κύριας πρότασης. Η άρνηση *δεν* βρίσκεται στη δευτερεύουσα και δεν μπορεί να νομιμοποιήσει το ποσοδεικτικό.

- (320) Ο Νίκος είπε στη Μαρία ότι δε θα καλέσει κανέναν.
ο níkos ípe sti maría óti ðe tha kalési kanénan

- (321) *Ο Νίκος είπε σε κανέναν ότι δε θα καλέσει
ο níkos ípe se kanénan óti ðe tha kalési
τη Μαρία.
ti maría

(322)	Ο	Νίκος	δεν	είπε	σε	κανέναν	ότι	θα	καλέσει
	ο	νίκος	ðen	ípe	se	kanénan	óti	ða	kalési
	τη	Μαρία.							
	ti	maría							

Σημειώνουμε εδώ ότι η απαίτηση για νομιμοποίηση από μία κεφαλή άρνησης ισχύει μόνο για τα εμφατικά αρνητικά στοιχεία (KANENAS, TИΠOΤA, με εμφατικό τονισμό), καθώς τα μη εμφατικά, σύμφωνα με τη Giannakidou (1998), νομιμοποιούνται και όταν βρίσκονται στην εμβέλεια όχι μόνο ενός αρνητικού τελεστή αλλά οποιουδήποτε μη αληθειακού τελεστή (non-veridical):

(323)	Ελπίζω	να	έμεινε	κανένα/*KANENA	κομμάτι.
	elízo	na	émine	kanéna	komáti

4.6.3. Άρνηση – Σύγκριση Ρωσικής-Ελληνικής

Κοινό χαρακτηριστικό των συστημάτων άρνησης των δύο γλωσσών αποτελεί το ότι και στις δύο γλώσσες η προτασιακή άρνηση πραγματοποιείται με τη χρήση άκλιτου αρνητικού μορίου, του μορίου *ne* για τη Ρωσική και των μορίων *ðe(n)* και *mi(n)* για την Ελληνική. Μάλιστα, η κατανομή των μορίων αυτών είναι παραπλήσια, καθώς και στις δύο γλώσσες τα αρνητικά μόρια εμφανίζονται στα αριστερά του ρήματος.

Οφείλουμε να σημειώσουμε ότι η κατανομή των αρνητικών μορίων στην Ελληνική είναι αυστηρή και όχι εύκολη στην εκμάθηση για τον ξενόγλωσσο ομιλητή. Τα αρνητικά μόρια αυτά εμφανίζονται στα αριστερά του ρήματος με το οποίο αποτελούν μία αδιάσπαστη φωνολογική ενότητα – παρά τον εγγενή τόνο που τα ίδια φέρουν:

(324)	*Ο	Σωτήρης	δεν	πάλι	πήγε	στο	σπίτι.
	ο	sotírís	ðen	páli	ρίγε	sto	spíti

(325)	*Του	είπα	να	μην	συχνά	πηγαίνει	στο	σπίτι
	tu	ípa	na	min	sixná	piyéni	sto	spíti

Μάλιστα, το αρνητικό μόριο *mi(n)* αναγκαστικά ακολουθεί το μόριο της υποτακτικής *na/as*, ενώ το αρνητικό μόριο *ðe(n)* προηγείται του μορίου *ða*, το οποίο δηλώνει μέλλοντα ή τροπικότητα (Philippaki-Warburton 1998, Roussou 2000):

(326)	Του	είπα	να	μην	πηγαίνει	στο	σπίτι.
	tu	ípa	na	min	piyéni	sto	spíti

(327)	Ο	Σωτήρης	δε	θα	πάει	στο	σπίτι.
	ο	sotírís	ðe	ða	páí	sto	spíti

Σημαντική διαφορά των συστημάτων προτασιακής άρνησης των δύο γλωσσών αποτελεί το γεγονός ότι η Ρωσική διαθέτει ένα μόνο προτασιακό μόριο άρνησης το οποίο χρησιμοποιείται με ρηματικούς τύπους όλων των εγκλίσεων (οριστικής, υποτακτικής/υποθετικής και προστακτικής) (298, 300-302), ενώ η κατανομή των αρνητικών μορίων της Ελληνικής καθορίζεται αυστηρά από το

είδος της έγκλισης: *de(n)* με τύπους της οριστικής, *mi(n)* με τύπους της υποτακτικής και \emptyset με τύπους της προστακτικής (δηλαδή η Ελληνική δε διαθέτει αρνητικές προστακτικές). Η σημαντική αυτή διαφορά πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο προσοχής κατά τη διδασκαλία, καθώς αναμένεται ότι ο ρωσόφωνος ομιλητής της Ελληνικής θα εμφανίσει την τάση γενίκευσης της χρήσης ενός αρνητικού μορίου σε όλες τις εγκλίσεις της γλώσσας, ακόμα και στην προστακτική. Αντίστροφα, ο ελληνόφωνος ομιλητής της Ρωσικής θα αποφεύγει τη χρήση αρνητικών προστακτικών, παρά το ότι αυτές υφίστανται στη Ρωσική, αντικαθιστώντας τις με δομές αρνητικής υποτακτικής/υποθετικής.

Τόσο η Ελληνική όσο και η Ρωσική είναι γλώσσες που εμφανίζουν το φαινόμενο της συμφωνίας αρνητικού (negative concord), σύμφωνα με το οποίο στοιχεία αρνητικής πολικότητας (negative polarity items), όπως οι εμφατικές αρνητικές αντωνυμίες και τα αρνητικά επιρρήματα, νομιμοποιούνται όταν βρίσκονται στην εμβέλεια ενός αρνητικού τελεστή. Μάλιστα, ο τελεστής μαζί με το στοιχείο αρνητικής πολικότητας ερμηνεύονται ως μία και μόνη άρνηση και στις δύο γλώσσες. Επομένως, το φαινόμενο αυτό δεν αναμένεται να δημιουργήσει προβλήματα στην εκμάθηση καμίας εκ των δύο γλωσσών από ομιλητές της άλλης. Ωστόσο, πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή σε ένα χαρακτηριστικό της Ελληνικής. Τα στοιχεία αρνητικής πολικότητας είναι δύο ειδών: αφενός μεν τα εμφατικά αρνητικά στοιχεία ΚΑΝΕΝΑΣ, ΤΙΠΟΤΑ, ΠΟΤΕ, ΠΟΥΘΕΝΑ, τα οποία νομιμοποιούνται μόνο από το μόριο προτασιακής άρνησης, και αφετέρου τα ομόηχα μη εμφατικά στοιχεία πολικότητας *κανένας, τίποτα, ποτέ, πουθενά*, τα οποία νομιμοποιούνται από οποιονδήποτε μη αληθειακό τελεστή (βλ. και Giannakidou 1998). Ο ομιλητής της Ελληνικής ως ξένης γλώσσας θα πρέπει να μπορεί να διακρίνει ανάμεσα στα δύο είδη στοιχείων αρνητικής πολικότητας, καθώς μόνο η γνώση των διαφορών τους μπορεί να οδηγήσει στην παραγωγή ορθών δομών νομιμοποίησης των μεν και των δε (βλ. τη διάκριση στο (323)). Η δυσκολία του εγχειρήματος συνίσταται και στο ότι οι φυσικοί ομιλητές και οι μη γλωσσολόγοι διδάσκοντες της Ελληνικής συνήθως δεν έχουν συναίσθηση της διαφοράς των εμφατικών από τα μη εμφατικά στοιχεία πολικότητας λόγω της ομοηχίας τους σε τεμαχιακό επίπεδο (αν και όχι σε προσωδιακό, καθώς τα εμφατικά φέρουν ειδικό επιτονισμό).

Το φαινόμενο της γενικής της άρνησης, που παρατηρείται στη Ρωσική, δεν έχει αντίστοιχο στην ελληνική γλώσσα (για μια παραπλήσια δομή στην Πολωνική βλ. Franks 1995). Επομένως, η εκμάθησή του από ομιλητές της Ελληνικής αναμένεται να παρουσιάζει δυσκολίες, καθώς ο διαφοροποιητικός χαρακτηρισμός του αντικειμένου (differential object marking) πότε με αιτιατική και πότε με γενική πτώση δεν είναι κάτι που παρατηρείται στην Ελληνική. Επίσης, στην εκμάθηση των περιβαλλόντων στα οποία επιτρέπεται η χρήση της γενικής για το υποκείμενο μιας αρνητικής πρότασης ο ελληνόφωνος ομιλητής της Ρωσικής αντιμετωπίζει μια πρόσθετη δυσκολία: ο ελληνόφωνος ομιλητής θα πρέπει να μπορεί να διακρίνει τη συντακτική λειτουργία του υποκειμένου, καθώς μόνο υποκείμενα παθητικών δομών και υποκείμενα αναιτιατικών δομών είναι δυνατόν να εμφανίζονται σε γενική πτώση (δηλαδή, συμπληρώματα βαθιάς δομής –βλ. Perlmutter 1978). Αντίθετα, τα υποκείμενα των αμετάβατων ανεργαστικών ρημάτων εμφανίζονται υποχρεωτικά σε ονομαστική:

(328)	Ha	заводе	никакие	женщины	не	работают.
	na	zavod'e	n'ikak'ije	ženščiny	n'e	rabotajut
	σε	εργοστάσιο	καθόλου.Ον	γυναίκα.Πληθ.Ον	Αρν	δουλεύουν

(329)	*На	заводе	никаких	женщин	не	работает.
	*na	zavod'e	n'ikak'ix	ženščin	n'e	rabotajet
	σε	εργοστάσιο	καθόλου.Γεν	γυναίκα.Πληθ.Γεν	Αρν	δουλεύουν

Η κατανόηση της διάκρισης αναιτιατικών/ανεργαστικών δεν είναι εύκολη, καθώς η διαφορά ανεργαστικότητας/αναιτιατικότητας δε μαρκάρεται μορφολογικά στην Ελληνική (ενώ σε άλλες γλώσσες μαρκάρεται με τη χρήση διαφορετικού βοηθητικού ρήματος). Βλ. Alexiadou & Anagnostopoulou (1999).

4.7. Δομές κατηγορήσης (Γιώργος Κοτζόγλου)

Η έννοια της *κατηγορήσης* (*predication*) στις γλώσσες του κόσμου είναι μια σχετική και όχι απόλυτη συντακτική έννοια (Rothstein 1979, Bowers 2001). Πιο συγκεκριμένα, κατηγορήση ονομάζεται η σχέση ανάμεσα σε ένα φραστικό συστατικό το οποίο δηλώνει μια ενέργεια, ιδιότητα ή κατάσταση, και σε ένα άλλο φραστικό συστατικό το οποίο δηλώνει τον συμμετέχοντα ή τους συμμετέχοντες στην ενέργεια ή κατάσταση αυτή. Η πιο γνωστή μορφή κατηγορήσης είναι αυτή που συναντάμε στις προτάσεις. Σε αυτές η ΡΦ αποτελεί το κατηγορήμα, ενώ το υποκείμενο λαμβάνει θεματικό ρόλο από τη ΡΦ. Αυτό το είδος κατηγορήσης ονομάζεται *προτασιακή κατηγορήση* (*clausal predication*) ή *πρωτεύουσα κατηγορήση* (*primary predication*).

Καθώς οι μηχανισμοί που ευθύνονται για τις δομές πρωτεύουσας (προτασιακής) κατηγορήσης στην Ελληνική και τη Ρωσική δε διαφέρουν πολύ, στις ενότητες που ακολουθούν θα εστιάσουμε την προσοχή μας σε δομές *δευτερεύουσας κατηγορήσης* (*secondary predication*). Στις δομές αυτές το κατηγορήμα είναι μη ρηματικό (στην παραδοσιακή γραμματική ονομάζεται *κατηγορούμενο*). Οι δομές αυτές έχουν μελετηθεί εκτενώς τόσο στη Ρωσική (Timberlake 1986, Strigin & Demijanov 2001, Pereltsvaig 2007) όσο και στην Ελληνική (Spyropoulos 1998, Τσόκογλου 1998, Giannakidou & Merchant 1999).

4.7.1. Δομές κατηγορήσης στη Ρωσική

Οι απλούστερες δομές δευτερεύουσας κατηγορήσης στη Ρωσική είναι εκείνες στις οποίες το υποκείμενο συνδέεται με το κατηγορήμα με τη βοήθεια του συνδετικού ρήματος *byt'* (είμαι):

(330)	Чехов	бы-л	писатель.
	čexov	by-l	p'isat'el'
	Τσέχωφ	είμαι.Πρλ-Αрс	συγγραφέας
	'Ο Τσέχωφ ήταν συγγραφέας.'		

(Pereltsvaig 2007: 1)

Μια πρώτη παρατήρηση στις δομές δευτερεύουσας κατηγορήσης με συνδετικό ρήμα στη Ρωσική έχει να κάνει με το ίδιο το συνδετικό ρήμα. Το συνδετικό *byt'* δε διαθέτει μορφολογικά ορατό αλλόμορφο για τον παροντικό χρόνο. Επομένως, για τον παροντικό χρόνο η δομή φαίνεται σαν να μη διαθέτει συνδετικό ρήμα:

- (331) Иван студент.
ivan student
Ιβάν.Ον φοιτητής.Ον
‘Ο Ιβάν είναι φοιτητής.’

(Cubberley 2002: 206)

Κάτι τέτοιο δεν ισχύει για τον παρελθοντικό και τον μέλλοντα:

- (332) Иван бы-л студент-ом.
ivan by-l student-om
Ιβάν.Ον είμαι.Πρλ-Αρσ φοιτητής-Οργ
‘Ο Ιβάν ήταν φοιτητής.’

(Cubberley 2002: 206)

- (333) Иван буд-ет студент-ом.
ivan bud'-et student-om
Ιβάν.Ον είμαι.Μελ-3Εν φοιτητής-Οργ
‘Ο Ιβάν θα είναι φοιτητής.’

(Cubberley 2002: 206)

Όπως συμβαίνει συνήθως στις δομές δευτερεύουσας κατηγορήσης, αρκετά άλλα ρήματα εκτός του συνδετικού *byt'* είναι δυνατόν να λειτουργήσουν ως συνδετικά:

- (334) Он счита-ет-ся гени-ем.
on-ø žčitaj-et-s'a genij-em
αυτός-Ο θεωρούμαι-Παρ.3Εν ιδιοφυΐα-Οργ
‘Αυτός θεωρείται ιδιοφυΐα.’

(Cubberley 2002: 207)

Βεβαίως, στην περίπτωση τέτοιων ρημάτων δεν υφίσταται μορφολογικό κενό στον παροντικό χρόνο (όπως φαίνεται και στο (334)).

Δεν υφίσταται κάποιος περιορισμός στα είδη των φράσεων που είναι δυνατόν να λειτουργήσουν ως δευτερεύοντα κατηγορήματα στη Ρωσική. Έτσι, έχουμε ως δευτερεύοντα κατηγορήματα Ονοματικές Φράσεις (335), Προθετικές Φράσεις (336), Επιθετικές Φράσεις (337), παθητικές μετοχές (338), κ.ά.

- (335) Ленин бы-л Владимир Ульянов.
len'in by-l vlad'im'ir ul'janov
Λένιν είμαι.Πρλ-Αρσ Βλαντιμίρ Ουλιάνωφ
‘Ο Λένιν ήταν ο Βλαντιμίρ Ουλιάνωφ.’

- (336) Книг-а на пол-у.
kn'ig-a na pol-u
βιβλίο-Ον στο πάτωμα-Τοπ
‘Το βιβλίο είναι στο πάτωμα.’

(Cubberley 2002: 207)

(337)	Он on-∅ αυτός-Ον 'Αυτός ήταν μικρός.'	бы-л by-l είμαι.Πρλ-Αρσ	маленьк-ий. mal'en'k'-ij μικρός-Ον.Εν
-------	--	-------------------------------	---

(Cubberley 2002: 211)

(338)	Окн-о okn-o παράθυρο-Ον 'Το παράθυρο ήταν ανοιχτό.'	бы-ло by-lo είμαι.Πρλ-Ουδ	открыт-о. otkryt-o ανοιχτός.Πρλ.Μτχ-Ουδ
-------	--	---------------------------------	---

(Cubberley 2002: 213)

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο μορφολογικός χαρακτηρισμός των ονοματικών κατηγορημάτων στη Ρωσική. Πιο συγκεκριμένα, τα κατηγορήματα που ακολουθούν μετά το συνδετικό ρήμα *byt'* είναι δυνατόν να φέρουν είτε ονομαστική είτε οργανική πτώση:

(339)	Чехов čexov Τσέχωφ 'Ο Τσέχωφ ήταν συγγραφέας.'	бы-л by-l είμαι.Πρλ-Αρσ	писатель. p'isat'el' συγγραφέας
(340)	Чехов čexov Τσέχωφ 'Ο Τσέχωφ ήταν συγγραφέας.'	бы-л by-l είμαι.Πρλ-Αρσ	писател-ем. p'isat'el'-em συγγραφέας-Οργ

(Pereltsvaig 2007: 1)

Ωστόσο, αυτή η δυνατότητα εμφανίζεται μόνο εφόσον το συνδετικό ρήμα είναι φωνολογικά ορατό. Στην περίπτωση του παροντικού, όπου το συνδετικό ρήμα είναι μηδενικό, το ονοματικό κατηγορήμα φέρει αναγκαστικά ονομαστική πτώση:

(341)	Иван ivan Ιβάν.Ον 'Ο Ιβάν είναι φοιτητής.'	студент student φοιτητής.Ον	/ / φοιτητής-Οργ	*студент-ом *student-om φοιτητής-Οργ
-------	---	-----------------------------------	------------------------	--

(Cubberley 2002: 206)

Στη πραγματικότητα, η εναλλαγή ονομαστικής/οργανικής πτώσης σε δομές όπως η (339-340) δεν είναι απόλυτα ελεύθερη, καθώς την παρουσία της μίας ή της άλλης πτώσης καθορίζουν σημασιολογικές ερμηνείες. Η χρήση της οργανικής δηλώνει μια παροδική ιδιότητα (δηλ. το (340) υπονοεί ότι ο Τσέχωφ σε κάποια στιγμή της ζωής του άλλαξε ιδιότητα), ενώ η ονομαστική δηλώνει μια μόνιμη ιδιότητα (βλ. Wierzbicka 1980, Pereltsvaig 2007). Ωστόσο, η διάκριση είναι τόσο λεπτή που ορισμένες φορές δεν έχουν συναίσθησή της ούτε οι φυσικοί ομιλητές της γλώσσας.

Αντίθετα με ό,τι συμβαίνει με το συνδετικό ρήμα *byt'*, τα κατηγορούμενα των υπόλοιπων ρημάτων που λειτουργούν ως συνδετικά βρίσκονται υποχρεωτικά σε οργανική πτώση (πρβ. (334)).

Στη Ρωσική παρατηρούμε και δομές δευτερεύουσας κατηγορήσεως στις οποίες υποκείμενο της κατηγορήσεως είναι το συμπλήρωμα του ρήματος (παραδοσιακά: δομές «κατηγορουμένου του αντικειμένου»):

- (342) я не считаю Юрия Соломина талантливым актёром.
 ja n'e ščitaju jur'ija solom'ina talantl'ivym akt'orom
 εγώ Αρν θεωρώ Γιούρι Σολομίν ταλαντούχος.Οργ ηθοποιός.Οργ
 'Δε θεωρώ τον Γιούρι Σολομίν ταλαντούχο ηθοποιό.'

Και στην περίπτωση αυτή είναι δυνατόν το κατηγορούμενο είτε να συμφωνεί με το υποκείμενό του και, επομένως, να εμφανίζεται σε αιτιατική είτε να εμφανίζει μορφολογία οργανικής πτώσης.

Τέλος, η Ρωσική διαθέτει δομές δευτερεύουσας απεικονιστικής κατηγορήσεως (depictive secondary predication), αλλά όχι δευτερεύουσας αποτελεσματικής κατηγορήσεως (resultative secondary predication):

- (343) Маша танцевала голай.
 maša tancevala golej
 Μάσα χόρευε γυμνή.Οργ
 'Η Μάσα χόρευε γυμνή.'

(Pereltsvaig 2007: 130)

- (344) *Она кричала себя хриплой
 *ona kr'ičala s'eb'a xr'iploj
 αυτή φώναξε εαυτός βραχνός
 'Ούρλιαξε τον εαυτό της βραχνό.'

(Strigin 2004)

4.7.2. Δομές κατηγορήσεως στην Ελληνική

Στην Ελληνική εντοπίζουμε δευτερεύοντα κατηγορήματα σε δομές με συνδεδετικό ρήμα. Ως συνδεδετικό ρήμα χρησιμοποιείται κυρίως το *είμαι*, αλλά και μια σειρά άλλων ρημάτων (γίνομαι, φαίνομαι, θεωρώ/θεωρούμαι κτλ.):

- (345) Ο Ηλίας είναι τερματοφύλακας.
 o ilias íne termatofílakas
- (346) Η δασκάλα φαίνεται νεαρή.
 i ðaskála fénete nearí
- (347) Το παιδί εδώ θεωρείται ειδήμων της γλωσσολογίας.
 to pedí eðó teoríte idímon tis γlosologías

Σε περίπτωση που είναι ονοματικό, το κατηγορούμενο συμφωνεί με το υποκείμενό του σε πτώση.

Εκτός από τις ΟΦ (345), στην Ελληνική σε θέση δευτερεύοντος κατηγορήματος βρίσκουμε και Επιθετικές Φράσεις (346), Προθετικές Φράσεις (348), Επιρρηματικές Φράσεις (349), μετοχές (350) και δευτερεύουσες προτάσεις (351).

- (348) Το σταμνί είναι στο τραπέζι.
to stamní íne sto trapézi
- (349) Το Σάββατο θεωρείται αργά.
to sávato teoríte arγά
- (350) Ο φίλος μου ήταν στενοχωρημένος.
o filós mu ítan stenochoriménos
- (351) Στα χέρια του ένα κομμάτι πλαστελίνη γίνεται ό,τι θες.
sta xéria tu éna komáti plastelíni gínete óti thes

Στην Ελληνική, επίσης, βρίσκουμε και κατηγορούμενα του αντικειμένου:

- (352) Έκαναν τον Ηλία τερματοφύλακα.
ékanan ton ilía termatofílaka
- (353) Τοποθέτησε το σταμνί στο τραπέζι.
topothétise to stamní sto trapézi

Σε δομές όπως οι παραπάνω και με συγκεκριμένα ρήματα είναι δυνατόν να εμφανίζεται προαιρετικά μεταξύ του αντικειμένου και του κατηγορουμένου του το συνδετικό μόριο *ως*:

- (354) Θεωρούσαν τον Πικάσο ως τον μεγαλύτερο ζωγράφο.
theorúsan ton pikáso os ton megalítero zoγράφo

Η Ελληνική διαθέτει δομές δευτερεύουσας απεικονιστικής κατηγορήσης (depictive secondary predication), αλλά όχι δευτερεύουσας αποτελεσματικής κατηγορήσης (resultative secondary predication) (βλ. Giannakidou & Merchant 1999):

- (355) Ο Νίκος έλυσε τις ασκήσεις μεθυσμένος.
o níkos élise tis askísis methisménos
- (356) *Η Ρένα έτριψε τον τοίχο καθαρό
i réna étripse ton tícho katharó

4.7.3. Δομές κατηγορήσης – Σύγκριση Ρωσικής-Ελληνικής

Οι δομές δευτερεύουσας κατηγορήσης (secondary predication) της Ελληνικής και της Ρωσικής εμφανίζουν αξιοσημείωτες ομοιότητες, αλλά και ορισμένες διαφορές.

Κατ' αρχάς, και στις δύο γλώσσες το κύριο συνδεδετικό ρήμα είναι το *είμαι/byt'*, ενώ και άλλα ρήματα είναι δυνατόν να λειτουργήσουν ως συνδεδετικά. Η ομάδα των συνδεδετικών ρημάτων και στις δύο γλώσσες δεν είναι εύκολο να οριστεί με βάση κάποιο σημασιολογικό κριτήριο. Επίσης, και οι δύο γλώσσες εμφανίζουν δομές στις οποίες το υποκειμένο της κατηγορήσεως είναι συμπλήρωμα του ρήματος (δομές που στην παραδοσιακή γραμματική ονομάζονταν δομές «κατηγορουμένου του αντικειμένου»). Όπως συμβαίνει συνήθως στις περισσότερες γλώσσες, τόσο η Ρωσική όσο και η Ελληνική επιτρέπουν σχεδόν σε όλα τα είδη των φράσεων να λειτουργήσουν ως κατηγορήματα τόσο σε δομές «κατηγορουμένου του υποκειμένου» όσο και σε δομές «κατηγορουμένου του αντικειμένου». Τέλος, αμφότερες οι γλώσσες διαθέτουν δομές δευτερεύουσας απεικονιστικής κατηγορήσεως (*depictive secondary predication*), αλλά όχι δευτερεύουσας αποτελεσματικής κατηγορήσεως (*resultative secondary predication*).

Οι διαφορές των δύο γλωσσών ως προς τις δομές δευτερεύουσας κατηγορήσεως συνίστανται στα ειδικά μορφολογικά χαρακτηριστικά των δομών της Ρωσικής. Πιο συγκεκριμένα, όπως έγινε φανερό σε παραδείγματα όπως το (329), το συνδεδετικό ρήμα *byt'* της Ρωσικής δε διαθέτει ορατό αλλόμορφο με παροντική χρήση. Ως αποτέλεσμα, οι δομές «κατηγορουμένου του υποκειμένου» στον παροντικό χρόνο της Ρωσικής φαίνεται σαν να μη διαθέτουν συνδεδετικό ρήμα (και να μοιάζουν, ως προς αυτό, με αντίστοιχες δομές των σημειτικών γλωσσών). Επίσης, αξίζει να σημειωθεί η διαφορά των δύο γλωσσών ως προς την πτώση του κατηγορουμένου. Στην Ελληνική το κατηγορούμενο τόσο του υποκειμένου όσο και του αντικειμένου, εφόσον είναι ονομαστικό στοιχείο, συμφωνεί με το υποκειμένο του σε πτώση. Στη Ρωσική η μη χαρακτηρισμένη πτώση για τα κατηγορούμενα είναι η Οργανική. Κατ' εξαίρεση, και μόνο όταν συνδεδετικό ρήμα είναι το ορατό *byt'* επιτρέπεται το κατηγορούμενο του υποκειμένου στη Ρωσική να τίθεται σε ονομαστική (και, μάλιστα, μόνο υπό συγκεκριμένη σημασιολογική ερμηνεία, όπως παρατηρήσαμε). Αντίστοιχα, η προαιρετική χρήση αιτιατικής αντί της οργανικής για το κατηγορούμενο του αντικειμένου στη Ρωσική καθορίζεται από σημασιολογικούς παράγοντες.

Βιβλιογραφία

Ξερόγλωσση βιβλιογραφία

- Alexiadou, Artemis & Anagnostopoulou, Elena. 1997. Toward a uniform account of scrambling and clitic doubling. In Abraham, Werner & van Gelderen, Elly (eds.), *German: Syntactic Problems – Problematic Syntax*. Berlin: Max Niemeyer Verlag. 142-161.
- Alexiadou, Artemis & Anagnostopoulou, Elena. 1999. Tests for unaccusativity in a language without tests for unaccusativity. In Moser, Amalia (ed.), *Proceedings of the 3rd International Conference on Greek Linguistics*. Athens: Elinika Grammata. 23-31.
- Alexiadou, Artemis & Wilder, Chris. 1998. Adjectival modification and multiple determiners. In Alexiadou, Artemis & Wilder, Chris (eds.), *Possessors, Predicates and Movement in the DP*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 303–332.
- Alexiadou, Artemis. 1999. On the properties of some Greek word order patterns. In Alexiadou, Artemis, Horrocks, Geoffrey & Stavrou, Melita (eds.), *Studies in Greek Syntax*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. 45-65.
- Alexopoulou, Dora & Kolliakou, Dimitra. 2002. Linkhood, topicalization and clitic left dislocation. *Journal of Linguistics* 38: 193-245.
- Anagnostopoulou, Elena. 1994. *Clitic Dependencies in Modern Greek*. Doctoral dissertation, University of Salzburg.
- Anagnostopoulou, Elena. 1997. Clitic left dislocation and contrastive left dislocation. In Anagnostopoulou, Elena, van Riemsdijk, Henk & Zwarts Frans (eds.), *Materials on Left Dislocation*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 151-192.
- Anagnostopoulou, Elena. 2003. *The Syntax of Ditransitives: Evidence from Clitics*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Anagnostopoulou, Elena. 2006. Clitic doubling. In Everaert, Martin & van Riemsdijk, Henk (eds.), *The Blackwell Companion to Syntax, vol. 1*. Oxford: Blackwell Publishing. 519-581.
- Androulakis, Anna. 1998. Wh- and direct object clitics revisited. In Joseph, Brian D., Horrocks, Geoffrey C. & Philippaki-Warbuton, Irene (eds.), *Themes in Greek Linguistics II*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 131-167.
- Androutsopoulou, Antonia. 1995. The licensing of adjectival modification. In Camacho, Jose, Choueiri, Lina & Watanabe, Maki (eds.), *Proceedings of WCCFL 14*: 17-31.
- Androutsopoulou, Antonia. 1998. Split DPs, focus, and scrambling in Modern Greek. *Proceedings of WCCFL 16*: 1-16.
- Avrutin, Sergey & Babyonyshev, Maria. 1997. Obviation in subjunctive clauses and AGR: Evidence from Russian. *Natural Language and Linguistic Theory* 15: 229-262.
- Babby, Leonard H. 1980. *Existential Sentences and Negation in Russian*. Ann Arbor, MI: Karoma.
- Babyonyshev, Maria. 1996. *Structural Connections in Syntax and Processing: Studies in Russian and Japanese*. Doctoral dissertation, Massachusetts Institute of Technology.
- Bailyn, John Frederick. 2011. *The Syntax of Russian*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Baker, Carl Leroy. 1970. Double Negatives. *Linguistic Inquiry* 1: 169-186.
- Baltazani, Mary. 2002. *Quantifier Scopepe and the Role of Intonation in Greek*. Doctoral dissertation, University of California, Los Angeles.
- Beard, Robert. 1996. *Russian: An Interactive On-line Reference Grammar*. URL: <http://www.alphadictionary.com/rusgrammar/>.

- Benedicto, Elena E. 1993. Agr, phi-features and V-movement: Identifying *pro*. In Benedicto, Elena E. & Runner, Jeffrey T. (eds.), *UMass Occasional Papers 17*. Amherst: GLSA. 1-18.
- Bošković, Željko. 2002. On multiple wh-fronting. *Linguistic Inquiry* 33: 351-383.
- Bošković, Željko. 2004. On the clitic switch in Greek imperatives. In Tomić, Olga Mišeska (ed.), *Balkan Syntax and Semantics*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 269-291.
- Bošković, Željko. 2009. Scrambling. In Kempgen, Sebastian, Kosta, Peter, Tilman, Berger & Gutschmidt, Karl (eds.), *Die Slavischen Sprachen: Ein Internationales Handbuch zu ihrer Struktur, ihrer Geschichte und ihrer Erforschung, Band 1*. Berlin: Walter de Gruyter. 714-725.
- Bowers, John. 2001. Predication. In Baltin, Mark & Collins, Chris (eds.), *The Handbook of Syntactic Theory*. Oxford: Blackwell Publishing. 299-333.
- Breul, Carsten. 2004. *Focus Structure in Generative Grammar: An Integrated Syntactic, Semantic and Intonational Account*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Brown, Sue. 1999. *The Syntax of Negation in Russian: A Minimalist Approach*. Stanford: CSLI Publications.
- Campos, Héctor, and Stavrou, Melita. 2004. Polydefinite constructions in Modern Greek and in Aromanian. In Tomić, Olga Mišeska (ed.), *Balkan Syntax and Semantics*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 137-173.
- Chatzikyriakidis, Stergios. 2010. *Clitics in Four Dialects of Modern Greek: A Dynamic Account*. Doctoral dissertation, King's College London.
- Chomsky, Noam & Lasnik, Howard. 1977. Filters and control. *Linguistic Inquiry* 8: 425-504.
- Chomsky, Noam. 1973. Conditions on transformations. In Anderson, Stephen R. & Kiparsky, Paul (eds.), *A Festschrift for Morris Halle*. New York: Holt, Rinehart and Winston. 232-285.
- Comrie, Bernard. 1974. The second dative: a transformational approach. In Brecht, Richard D. & Chvany, Catherine V. (eds.), *Slavic Transformational Syntax*. University of Michigan. 123-150.
- Comrie, Bernard. 1987. Russian. In Comrie, Bernard (ed.), *The World's Major Languages*. New York: Oxford University Press. 329-347.
- Corbett, Greville. 1986. The use of the genitive or accusative for the direct object of negated verbs in Russian: A bibliography. In Brecht, Richard & Levine, James (eds.), *Case in Slavic*. Columbus, OH: Slavica. 361-372.
- Cubberley, Paul. 2002. *Russian: A Linguistic Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dalmi, Grete. 2005. *The Role of Agreement in Non-Finite Predication*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Davies, William D. & Dubinsky, Stanley. 2004. *The Grammar of Raising and Control: A Course in Syntactic Argumentation*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Dyakonova, Marina. 2009. *A Phase-based Approach to Russian Free Word Order*. Doctoral dissertation, Leiden: LOT Publications.
- Forsyth, James. 1970. *A Grammar of Aspect*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Franks, Steven & Hornstein, Norbert. 1992. Secondary predication in Russian and proper government of PRO. In Larson, Richard K., Iatridou, Sabine, Lahiri, Utpal & Higginbotham, James (eds.), *Control and Grammar*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. 1-50.
- Franks, Steven. 1995. *Parameters of Slavic Morphosyntax*. Oxford: Oxford University Press.
- Geist, Ljudmila. 2007. Predication and equation in copular sentences: Russian vs. English. In Comorovski, Ileana & von Heusinger, Klaus (eds.), *Existence: Semantics and Syntax*. Dordrecht: Springer. 79-105.

- George, Leland M. & Kornfilt, Jaklin. 1981. Finiteness and boundedness in Turkish. In Heny, Frank (ed.), *Binding and Filtering*. London: Croom Helm. 105-127.
- Georgiadjentis, Michalis. 2004. *Focus and Word Order Variation in Greek*. Doctoral dissertation, The University of Reading.
- Giannakidou, Anastasia & Merchant, Jason. 1999. Why Giannis can't scrub his plate clean: on the absence of resultative secondary predication in Greek. In Moser, Amalia (ed.), *Proceedings of the 3rd International Conference on Greek Linguistics*. Athens: Elinika Grammata. 93-103.
- Giannakidou, Anastasia. 1998. *Polarity Sensitivity as (Non)veridical Dependency*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Giannakidou, Anastasia. 2000. Crosslinguistic semantics and the study of Greek. *Journal of Greek Linguistics* 1: 223-261.
- Giannakidou, Anastasia. 2006. N-words and negative concord. In Everaert, Martin & van Riemsdijk, Henk (eds.), *The Blackwell Companion to Syntax, vol. 1*. Oxford: Blackwell Publishing. 327-391.
- Gouskova, Maria. 2001. Split scrambling: Barriers as violable constraints. *Proceedings of WCCFL 20*: 2202-2033.
- Grebenyova, Lydia. 2004. Case and Secondary Predication in Russian. Paper presented at the *Student Conference*, University of Maryland, College Park.
- Gryllia, Stella. 2009. *On the Nature of Preverbal Focus in Greek*. Doctoral dissertation, Leiden: LOT Publications.
- Haegeman, Liliane. 1995. *The Syntax of Negation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haidou, Konstantina & Sitaridou, Ioanna. 2002. Licensing of subjects in Greek gerunds. *SOAS Working Papers in Linguistics* 12: 189-197.
- Holton, David, Mackridge, Peter & Philippaki-Warbuton, Irene. 1997. *Greek: A Comprehensive Grammar of the Modern Language*. London: Routledge.
- Horn, Laurence R. (ed.) 2010. *The Expression of Negation*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Iatridou, Sabine. 1995. Clitics and island effects. *Proceedings of Penn Linguistics Colloquium* 19: 11-30.
- Janda, Laura & Clancy, Steven 2002. *The Case Book for Russian*. Bloomington, IN: Slavica.
- Joseph, Brian D. 1983. *The Synchrony and Diachrony of the Balkan Infinitive: A Study in Areal, General, and Historical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jouitteau, Mélanie & Rezac, Milan. 2007. The French ethical dative: 13 syntactic tests. *Bucharest Working Papers in Linguistics* 9: 97-108.
- Junghanns, Uwe & Zibatow, Gerhild. 2009. Grammatik und Informationsstruktur. In Kempgen, Sebastian, Kosta, Peter, Tilman, Berger & Gutschmidt, Karl (eds.), *Die Slavischen Sprachen: Ein Internationales Handbuch zu ihrer Struktur, ihrer Geschichte und ihrer Erforschung, Band 1*. Berlin: Walter de Gruyter. 684-707.
- Kagan, Olga. 2005. Genitive case: A modal account. In Falk, Yehuda N. (ed.), *Proceedings of the Israel Association for Theoretical Linguistics* 21 (IATL 21).
- Kallesiņnova, Elena Dimitrievna. 2007. *Aspects of Word Order in Russian*. Doctoral dissertation, University of Iowa.
- Kapracheva, Olga. 1999. *The Case of Russian Predicate Adjectives*. MA thesis, University of Calgary.
- Kiss, Katalin É. 1998. Identificational focus versus information focus. *Language* 74: 245-273.
- Kolliakou, Dimitra. 2004. Monadic definites and polydefinites: Their form, meaning and use. *Journal of Linguistics* 40: 263-323.

- Kotzoglou, George. 2006. Subject-verb inversion in Greek: Implications for head-movement and typology. *Journal of Universal Language* 7: 91-137.
- Laenzlinger, Cristopher. 2010. The CP/DP parallelism revisited. *Generative Grammar in Geneva* 6: 47-109.
- Landau, Idan. 2004. The scale of finiteness and the calculus of control. *Natural Language and Linguistic Theory* 22: 811-877.
- Lascaratou, Chryssoula. 1989. *A Functional Approach to Constituent Order with Particular Reference to Modern Greek: Implications for Language Learning and Language Teaching*. Athens: Parousia Journal Monograph Series 5.
- Lascaratou, Chryssoula. 1994. *Performance Principles of Word Order Variation*. Athens: Parousia Journal Monograph Series 29.
- Lasnik, Howard & Saito, Mamoru. 1992. *Move α : Conditions on Its Application and Output*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Lee, Chungmin, Gordon, Matthew & Büring, Daniel. (eds.) 2008. *Topic and Focus: Cross-linguistic Perspectives on Meaning and Intonation*. Dordrecht: Springer.
- Levin, Beth. 2008. Dative verbs: A crosslinguistic perspective. *Linguisticae Investigationes* 31: 285-312.
- Manolessou, Io. 2005. From participles to gerunds. In Stavrou, Melita & Terzi, Arhonto (eds.), *Advances in Greek Generative Syntax: Essays in Honor of Dimitra Theophanopoulou-Kontou*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 241-283.
- Marinis, Theodore. 2003. *The Acquisition of the DP in Modern Greek*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- McShane, Marjorie. 2009. Subject ellipsis in Russian and Polish. *Studia Linguistica* 63: 98-132.
- Meinunger, André. 2000. *Syntactic Aspects of Topic and Comment*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Moser, Amalia. 1997. The choice of aspect in *na*-complements. In Drachman, Gaberell, Malikouti-Drachman, Angeliki, Fykias, John & Klidi, Chryssoula (eds.), *Greek Linguistics '95: Proceedings of the 2nd International Conference on Greek Linguistics*. Graz: W. Neugebauer Verlag. 567-576.
- Müller, Gereon. 1995. *A-bar Syntax: A Study in Movement Types*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Neeleman, Ad & Titov, Elena. 2009. Focus, contrast, and stress in Russian. *Linguistic Inquiry* 40: 514-524.
- Neidle, Carol. 1982. Case agreement in Russian. In Bresnan, Joan (ed.), *The Mental Representation of Grammatical Relations*. Cambridge, MA: MIT Press. 391-426.
- Neidle, Carol. 1988. *The Role of Case in Russian Syntax*. Dordrecht: Kluwer.
- Nekrasova, Eugenia. 1997. *A Basic Modern Russian Grammar*. E-book.
- Nikolaeva, Irina. 2003. *Finiteness in Independent Clauses: A Constructional View*. Ms., University of Konstanz.
- Ntelitheos, Dimitrios. 2003. The syntax of emphasis: Ellipsis and discontinuity in the DP. In Catsimali, Georgia, Kalokairinos, Alexis, Anagnostopoulou, Elena & Kappa, Ioanna (eds.), *Proceedings of the 6th International Conference of Greek Linguistics*. Rethymnon: University of Crete.
- Panagiotidis, Phoevos. 2010. Nonargumental mixed projections. *Syntax* 13: 165-182.
- Partee, Barbara H. & Borsche, Vladimir. 2004. The semantics of Russian genitive of negation: The nature and role of perspectival structure. In Watanabe, Kazuha & Young, Robert B. (eds.), *Proceedings of Semantics and Linguistic Theory (SALT) 14*. Ithaca, NY: CLC Publications. 212-234.

- Pereltsvaig, Asya. 2004. Topic and focus as linear notions: Evidence from Italian and Russian. *Lingua* 114: 325-344.
- Pereltsvaig, Asya. 2007. *Copular Sentences in Russian: A Theory of Intra-Clausal Relations*. Dordrecht: Springer.
- Perlmutter, David M. 1978. Impersonal passives and the unaccusative hypothesis. *Proceedings of the 4th Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. University of California at Berkeley. 157-189.
- Perlmutter, David M. 2007. In what ways can finite and nonfinite clauses differ? Evidence from Russian. In Nikolaeva, Irina (ed.), *Finiteness: Theoretical and Empirical Foundations*. Oxford: Oxford University Press. 250-304.
- Pesetsky, David. 1982. *Paths and Categories*. Doctoral dissertation, Massachusetts Institute of Technology.
- Pesetsky, David. 2000. *Phrasal Movement and Its Kin*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- (Philippaki-)Warburton Irene. 1977. Modern Greek clitic pronouns and the 'surface syntax constraints' hypothesis. *Journal of Linguistics* 13: 259-281.
- Philippaki-Warburton, Irene. 1985. Word order in Modern Greek. *Transactions of the Philological Society*: 113-143.
- Philippaki-Warburton, Irene. 1987. The theory of empty categories and the *pro*-drop parameter in Modern Greek. *Journal of Linguistics* 23: 289-318.
- Philippaki-Warburton, Irene. 1998. Functional categories and Modern Greek syntax. *The Linguistic Review* 15: 159-186.
- Philippaki-Warburton, Irene & Catsimali, Georgia. 1999. On control in Greek. In Alexiadou, Artemis, Horrocks, Geoffrey & Stavrou, Melita (eds.), *Studies in Greek Syntax*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. 153-168.
- Philippaki-Warburton, Irene, Varlokosta, Spyridoula, Georgiafentis, Michalis & Kotzoglou, George. 2004. Moving from theta-positions: Pronominal clitic doubling in Greek. *Lingua* 114: 963-989.
- Rebuschi, Georges & Tuller, Laurice. (eds.) 1999. *The Grammar of Focus*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Rezac, Milan. 2011. *Phi-features and the Modular Architecture of Language*. Dordrecht: Springer.
- Richards, Norvin. 2001. *Movement in Language: Interactions and Architectures*. Oxford: Oxford University Press.
- Rivero, María Luisa & Terzi, Arhonto. 1995. Imperatives, V-movement and logical mood. *Journal of Linguistics* 31: 301-332.
- Rivero, María Luisa. 1994. Clause structure and V-movement in the languages of the Balkans. *Natural Language and Linguistic Theory* 12: 63-120.
- Rizzi, Luigi. 1990. *Relativized Minimality*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Rizzi, Luigi. 2001. Relativized minimality effects. In Baltin, Martin & Collins, Chris (eds.), *The Handbook of Contemporary Syntactic Theory*. Oxford: Blackwell Publishers. 89-110.
- Rodionova, Elena V. 2001. *Word Order and Information Structure in Russian Syntax*. MA thesis, University of North Dakota.
- Rosenbaum, Peter S. 1970. A principle governing deletion in English sentential complementations. In Jacobs, Roderick A. & Rosenbaum, Peter S. (eds.), *Readings in English Transformational Grammar*. Waltham, MA: Ginn. 20-29.
- Rothstein, Susan. 1979. *The Syntactic Forms of Predication*. Doctoral dissertation, Massachusetts Institute of Technology.

- Roussou, Anna. 2000. On the left periphery: modal particles and complementisers. *Journal of Greek Linguistics* 1: 65-94.
- Sekerina, Irina. 1997. *The Syntax and Processing of Scrambling Constructions in Russian*. Doctoral dissertation, City University, New York.
- Sekerina, Irina. 1999. The scrambling complexity hypothesis and processing of split scrambling constructions in Russian. *Journal of Slavic Linguistics* 7: 218-265.
- Sifaki, Evi 2003. *EPP-satisfiers: Verb-initial Orders in Greek*. Doctoral dissertation, University of York.
- Sifaki, Evi. 2004. The EPP requirement. *York Papers in Linguistics* 1: 181-212.
- Slioussar, Natalia. 2007. *Grammar and Information Structure: A Study with Reference to Russian*. Doctoral dissertation, Leiden: LOT Publications.
- Sportiche, Dominique. 1996. Clitic constructions. In Rooryck, Johan & Zaring, Laurie (eds.), *Phrase Structure and the Lexicon*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. 213-276.
- Spyropoulos, Vassilios & Revithiadou, Anthi. 2007. *Subject chains in Greek and PF processing*. Ms., LingBuzz [<http://ling.auf.net/lingBuzz/000497>] (15/7/2011)
- Spyropoulos, Vassilios. 1998. The structure of small clauses in Modern Greek. In Joseph, Brian D., Horrocks, Geoffrey C. & Philippaki-Warbuton, Irene (eds.), *Themes in Greek Linguistics II*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 169-196.
- Spyropoulos, Vassilios. 2007. Finiteness and control in Greek. In Davies, William D. & Dubinsky, Stanley (eds.), *New Horizons in the Analysis of Control and Raising*. Dordrecht: Springer. 159-183.
- Stepanov, Arthur. 1998. On wh-fronting in Russian. *Proceedings of NELS* 28: 453-467.
- Strigin, Anatoli & Demjanov, Assinja. 2001. Secondary predication in Russian. *ZAS Papers in Linguistics* 25: 1-79.
- Strigin, Anatoli. 2004. Blocking resultative secondary predication in Russian. *ZAS Papers in Linguistics* 36.
- Sussex, Roland & Cubberley, Paul. 2006. *The Slavic Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Timberlake, Alan. 1975. Hierarchies in the genitive of negation. *Slavic and East European Journal* 19: 123-138.
- Timberlake, Alan. 1986. The semantics of case in Russian Predicate Complements. *Russian Linguistics* 10: 137-165.
- Timberlake, Alan. 2004. *A Reference Grammar of Russian*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Trnavac, Radoslava. 2006. *Aspect and Subjectivity in Modal Constructions*. Doctoral dissertation, Leiden: LOT Publications.
- Tsimpli, Ianthi-Maria. 1990. The clause structure and word order of Modern Greek. *UCL Working Papers in Linguistics* 2: 226-255.
- Tsimpli, Ianthi-Maria. 1995. Focusing in Modern Greek. In Kiss, Katalin É. (ed.), *Discourse Configurational Languages*. Oxford: Oxford University Press. 176-206.
- Tsimpli, Ianthi-Maria. 2000. Gerunds in Greek. *Journal of Greek Linguistics* 1: 133-169.
- Wachowicz, Kristina A. 1974. Against the universality of a single wh-question movement. *Foundations of Language* 11: 155-166.
- Wade, Terence. 2002. *The Oxford Russian Grammar and Verbs*. Oxford: Oxford University Press.
- Wade, Terence. 2011. *A Comprehensive Russian Grammar, 3rd ed.* Oxford: Blackwell Publishing.
- Wierzbicka, Anna. 1980. *The Case for Surface Case*. Ann Arbor, MI: Karoma.

Zanuttini, Raffaella. 1997. *Negation and Clausal Structure: A Comparative Study of Romance Languages*. Oxford: Oxford University Press.

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Βελούδης, Γιάννης. 2005. *Η Άρνηση*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Κλαίρης, Χρήστος & Μπαμπινιώτης, Γεώργιος. 2005. *Γραμματική της Νέας Ελληνικής: Δομολειτουργική-Επικοινωνιακή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Μόζερ, Αμαλία. 1994. *Ποιόν και Απόψεις του Ρήματος*. Αθήνα: Παρουσία.

Ρούσσου, Άννα. 2006. *Συμπληρωματικοί Δείκτες*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Σπυρόπουλος, Βασίλειος. 2009. *Συμπληρωματικές Προτάσεις*. Πανεπιστημιακές παραδόσεις, Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

Τσόκογλου, Αγγελική. 1998. *Οι Μικρές Προτασιακές Φράσεις στην Ελληνική και Γερμανική Γλώσσα*. Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Φιλιππάκη-Warburton, Ειρήνη. 2001. Γλωσσολογική θεωρία και σύνταξη της Ελληνικής: Η ποικιλία στη σειρά των όρων και η ερμηνεία της. Στο Αγγουράκη, Γεωργία, Αρβανίτη, Αμαλία, Γούτσος, Διονύσης (επιμ.), *Ελληνική Γλωσσολογία '99: Πρακτικά του 4ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press. 217-231.

Παράρτημα - Περιληπτικές Εκθέσεις

Φωνητική*

Άγγελος Λέγγερης

1. Φωνητική. Οι φθόγγοι και η αναπαράστασή τους

Η *Φωνητική* είναι ο κλάδος της γλωσσολογίας που ασχολείται με τη μελέτη των ήχων που παράγει ο άνθρωπος κατά την ομιλία του. Οι ήχοι της ομιλίας ονομάζονται *φθόγγοι*. Έτσι, ενώ στον γραπτό λόγο χρησιμοποιούμε τα γράμματα για να παραστήσουμε τις λέξεις, στον προφορικό λόγο μας ενδιαφέρουν οι φθόγγοι που απαρτίζουν τις λέξεις. Η έκθεση αυτή αποτελεί μια συνοπτική παρουσίαση των φθόγγων της σύγχρονης Ρωσικής και της Ελληνικής με σκοπό την ενημέρωση των εκπαιδευτικών για τα ιδιαίτερα φωνητικά χαρακτηριστικά των δύο γλωσσών και κυρίως της Ρωσικής, η οποία μπορεί να αποτελεί μητρική γλώσσα ή γλώσσα καταγωγής για τους μαθητές/-τριες που φοιτούν στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση.¹ Έχοντας ως βάση τη σύγκριση των φθόγγων των δύο γλωσσών, θα εντοπιστούν και θα περιγραφούν δυσκολίες που αναμένεται να αντιμετωπίσουν οι μαθητές/-τριες κυρίως στην παραγωγή/πραγμάτωση αλλά και στην πρόσληψη των φθόγγων αυτών. Για μια αναλυτική εκδοχή της παρούσας έκθεσης, ο αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει στο Κεφ.1: Φωνητική.

Οι φθόγγοι δεν αντιστοιχούν πάντοτε στην ορθογραφική αναπαράσταση σε μια γλώσσα. Μπορεί δηλαδή (α) ο ίδιος φθόγγος να αναπαριστάται με διαφορετικά γράμματα στην ορθογραφία και (β) το ίδιο γράμμα να αναπαριστά περισσότερους από έναν φθόγγους. Για να αποφύγουμε τους περιορισμούς της ορθογραφίας και να περιγράψουμε με ακρίβεια τους φθόγγους χρησιμοποιούμε ένα κοινό σύστημα συμβόλων, το Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο (ΔΦΑ), το οποίο περιλαμβάνει σύμβολα κυρίως από το λατινικό αλφάβητο, κάποια από το ελληνικό αλφάβητο καθώς και άλλα σύμβολα και διακριτικά σημάδια. Στο ΔΦΑ ο κάθε φθόγγος, ανεξαρτήτως της γλώσσας όπου εμφανίζεται, αναπαριστάται με ένα μόνο σύμβολο.

Ορθογραφική αναπαράσταση

λοιμός

молодость

Φωνητική αναπαράσταση (ΔΦΑ)

limós

mólɔdɔstʲ

Οι φθόγγοι παράγονται όταν οι πνεύμονες εκπνέουν αέρα. Ο αέρας περνάει από τον λάρυγγα όπου βρίσκονται οι φωνητικές χορδές. Όταν οι φωνητικές χορδές είναι ανοικτές, όπως είναι όταν αναπνέουμε, τότε ο αέρας περνάει ανεμπόδιστος στο στόμα και ο παραγόμενος φθόγγος είναι *άηχος* (π.χ. π, τ, χ,

* Την επιστημονική εποπτεία για τις ενότητες που αφορούν τη Ρωσική είχε η Δρ. Αικ. Πάππου-Ζουραβλιόβα.

¹ Η ορολογία που χρησιμοποιείται στην έκθεση βασίζεται στον Ladefoged (2007).

φ). Όταν οι φωνητικές χορδές είναι κλειστές τότε ο αέρας τις κάνει να πάλλονται και ο παραγόμενος φθόγγος είναι ηχηρός (π.χ. *μπ, ντ, γ, β, α, ο*). Στη συνέχεια, ο αέρας φτάνει στο στόμα όπου και καθορίζεται το ποιος φθόγγος θα παραχθεί.

Οι φθόγγοι χωρίζονται σε *σύμφωνα* και *φωνήεντα*. Κατά την παραγωγή των συμφώνων, είτε αυτά είναι άηχα είτε είναι ηχηρά, ο αέρας από τους πνεύμονες συναντά κάποιο εμπόδιο στο στόμα από τη γλώσσα ή τα χείλη. Τα σύμφωνα διαφοροποιούνται μεταξύ τους ανάλογα με το σημείο στο στόμα όπου εμφανίζεται το εμπόδιο στον αέρα, τον λεγόμενο *τόπο άρθρωσης* και το είδος του εμποδίου, τον λεγόμενο *τρόπο άρθρωσης*. Ανάλογα με τον τόπο άρθρωσής τους, τα σύμφωνα διακρίνονται σε *διχειλικά, χειλοδοντικά, οδοντικά, φατνιακά, μεταφατνιακά, ουρανικά και υπερωικά*. Ανάλογα με τον τρόπο άρθρωσής τους, τα σύμφωνα διακρίνονται σε *κλειστά, τριβόμενα, έρρινα, πλευρικά, παλλόμενα (μονοπαλλόμενα και πολυπαλλόμενα) και προστριβόμενα* (βλ. επίσης κεφ. Φωνητική).

Κατά την παραγωγή των φωνηέντων, ο αέρας από τους πνεύμονες κάνει τις φωνητικές χορδές να πάλλονται αλλά, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει κατά την παραγωγή των συμφώνων, δεν συναντά μεγάλα εμπόδια στο στόμα. Τα φωνήεντα κατατάσσονται σε τρεις άξονες, συγκεκριμένα τη θέση της γλώσσας ψηλά ή χαμηλά στο στόμα (*υψηλά, μεσαία και χαμηλά* φωνήεντα), τη θέση της γλώσσας μπροστά ή πίσω στο στόμα (*πρόσθια, κεντρικά και οπίσθια* φωνήεντα) και τέλος το στρογγύλεμα των χειλιών (*στρογγυλά και μη στρογγυλά* φωνήεντα) (βλ. επίσης κεφ. Φωνητική).

Οι γλώσσες διαφέρουν μεταξύ τους όχι μόνο ως προς το ρεπερτόριο των φθόγγων που διαθέτουν και τα χαρακτηριστικά τους, αλλά και ως προς τη λειτουργία των φθόγγων στην κάθε γλώσσα. Με τη λειτουργία των φθόγγων στη γλώσσα ασχολείται ο κλάδος της γλωσσολογίας που ονομάζεται *Φωνολογία*. Αν, για παράδειγμα, ρωτήσουμε έναν Έλληνα φυσικό ομιλητή αν οι λέξεις *χάρη* και *χέρι* αρχίζουν με το ίδιο σύμφωνο θα μας απαντήσει καταφατικά και, συγκεκριμένα, ότι αυτό το σύμφωνο είναι το *χ*, παρόλο που στην πραγματικότητα οι λέξεις *χάρη* και *χέρι* αρχίζουν με διαφορετικούς φθόγγους (ο τόπος άρθρωσης των δύο φθόγγων δεν είναι ο ίδιος· στη λέξη *χέρι* το *χ* παράγεται πιο μπροστά στη στοματική κοιλότητα σε σχέση με το *χ* στη λέξη *χάρη*). Η αίσθηση αυτή είναι προϊόν αφαίρεσης. Οι ομιλητές της Ελληνικής κατηγοριοποιούν τους δύο αυτούς φθόγγους ως μια μονάδα, το σύμφωνο *χ*, η οποία διαφοροποιείται από τις άλλες μονάδες-σύμφωνα όπως το *β*. Για παράδειγμα, η μόνη διαφορά μεταξύ των λέξεων *χάρη* και *βάρη* είναι ότι η λέξη *χάρη* αρχίζει με *φ* ενώ η λέξη *βάρη* αρχίζει με *β*. Η αφηρημένη αυτή μονάδα που αλλάζει τη σημασία της λέξης ονομάζεται *φώνημα* και εσωκλείεται σε πλάγιες γραμμές στο ΔΦΑ. Στο παράδειγμά μας, η λέξη *χάρη* μεταγράφεται ως /xári/ και η λέξη *βάρη* μεταγράφεται ως /vári/.

Οι αφηρημένες αυτές μονάδες δεν πραγματώνονται πάντοτε στην ομιλία με τον ίδιο τρόπο. Κάποια φωνήματα πραγματώνονται διαφορετικά ανάλογα με το περιβάλλον στο οποίο εμφανίζονται. Οι διαφορετικές πραγματώσεις των φωνημάτων ονομάζονται *αλλόφωνα* και εσωκλείονται σε τετράγωνα παρενθέσεις στο ΔΦΑ. Στην Ελληνική, το φώνημα /x/ έχει δύο διαφορετικές πραγματώσεις-αλλόφωνα στις λέξεις *χάρη* και *χέρι*. Αυτή η διαφορά στην προφορά δεν αντανακλάται στην ορθογραφία αλλά επειδή ακριβώς οι συγκεκριμένες πραγματώσεις του *χ* αποτελούν διαφορετικούς φθόγγους στο ΔΦΑ συμβολίζονται με διαφορετικά σύμβολα, το [x] στο [xári] και το [ç] στο [çéři] αντίστοιχα. Η επιλογή του ενός ή του άλλου αλλοφώνου εξαρτάται από το περιβάλλον της λέξης. Σε καμία περίπτωση τα αλλόφωνα δεν μπορούν να εμφανιστούν στο ίδιο περιβάλλον. Για παράδειγμα, ένας Έλληνας φυσικός ομιλητής δεν θα προφέρει ποτέ το [x] στη λέξη *χέρι* ούτε το [ç] στη λέξη *χάρη*. Στους πίνακες που ακολουθούν, παρατίθενται τα φωνήματα της Ρωσικής και της Ελληνικής ενώ σε κάποιες περιπτώσεις στο κείμενο γίνεται αναφορά και σε αλλόφωνα.

2. Φωνητική της Ρωσικής

2.1. Σύμφωνα

ΤΟΠΟΣ ΤΡΟΠΟΣ	Διχειλικά		Χειλοδοντικά		Οδοντικά		Μεταφατνιακά		Υπερωικά	
	Άηχα	Ηχηρά	Άηχα	Ηχηρά	Άηχα	Ηχηρά	Άηχα	Ηχηρά	Άηχα	Ηχηρά
Κλειστά	п p pʲ	б b bʲ			т t tʲ	д d dʲ			к k kʲ	г g gʲ
Έρρινα		м m mʲ				н n nʲ				
Πολυπαλλόμενα						р r rʲ				
Τριβόμενα			ф f fʲ	в v vʲ	с s sʲ	з z zʲ	ш ʃ ʃʲ; ²	ж ʒ ʒʲ	х x xʲ	
Πλευρικά						л l lʲ				
Προστριβόμενα					ц ts		ч tʃʲ			
Ημίφωνο								ʝʲ		

Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά γνωρίσματα της Ρωσικής είναι η *ουρανικοποίηση* των συμφώνων (Timberlake 2004, Πάππου-Ζουραβλιόβα 2009, βλ. επίσης κεφ. Φωνητική). Τα περισσότερα σύμφωνα εμφανίζονται σε ζεύγη όπου το ένα σύμφωνο είναι *σκληρό* ή αλλιώς *μη ουρανικοποιημένο* ενώ το άλλο είναι *μαλακό* ή αλλιώς *ουρανικοποιημένο*. Εξάιρεση αποτελούν τα ш /ʃ/, ж /ʒ/ και ц /ts/ που είναι αποκλειστικά σκληρά, και τα ч /tʃʲ/ και ʝʲ /ʝʲ/ που είναι αποκλειστικά μαλακά. Αυτή η κατηγορία σκληρότητας-μαλακότητας είναι πολύ σημαντική στη Ρωσική γιατί η χρήση του σκληρού ή του μαλακού μέλους του ζεύγους διαφοροποιεί τη σημασία των λέξεων. Αυτό σημαίνει ότι το κάθε μέλος του ζεύγους αποτελεί ξεχωριστό φώνημα, π.χ. бит /bit/ ‘τρόπος ζωής’ (/b/ σκληρό) και бит /bʲit/ ‘χτυπημένος’ (/bʲ/ μαλακό, η ουρανικοποίηση δηλώνεται με /ʲ/ στο ΔΦΑ).³ Η ουρανικοποίηση εμφανίζεται στις ακόλουθες θέσεις:

² Το γράμμα ц μπορεί να αποδίδει ορθογραφικά τόσο την προφορά /tʃʲ/ όσο και την προφορά /tʃʲʲ/ (βλ. κεφ. Φωνητική).

³ Βλ. κεφ. Φωνητική σχετικά με τις διαφορετικές απόψεις που υπάρχουν στην βιβλιογραφία για το αν τα μαλακά /kʲ/, /gʲ/ και /xʲ/ είναι ξεχωριστά φωνήματα ή αλλόφωνα

- Πριν από φωνήεντα, π.χ. мат /mat/ 'ματ' και мят /mⁱat/ 'τσαλακωμένος'
- Στο τέλος της λέξης, π.χ. кров /krof/ 'στέγη' και кровь /krof/ 'αίμα'
- (σε κάποιο βαθμό) πριν από σύμφωνα, π.χ. полка /polka/ 'ράφι' και полька/pol'ka/ 'πόλκα'

2.2. Φωνήεντα

ΤΟΝΙΣΜΕΝΑ			
	Πρόσθια	Κεντρικά	Οπίσθια
Υψηλά	ы/и i		у u
Μεσαία	э/e e		о o
Χαμηλά		а a	
	Μη στρογγυλά		Στρογγυλά

Η Ρωσική διαθέτει 5 φωνήεντα-φωνήματα σε τονισμένη θέση. Για κάθε ένα από αυτά υπάρχουν δύο γράμματα στην ορθογραφία. Η χρήση του ενός ή του άλλου εξαρτάται από το αν σύμφωνο που προηγείται είναι σκληρό ή μαλακό. Αν προηγείται σκληρό σύμφωνο χρησιμοποιείται το πρώτο γράμμα στον παραπάνω πίνακα ενώ αν προηγείται μαλακό σύμφωνο χρησιμοποιείται το δεύτερο γράμμα. Για παράδειγμα, η χρήση του у στο *рука* /ruká/ 'χέρι' υποδηλώνει ότι το σύμφωνο που προηγείται είναι σκληρό ενώ η χρήση του ю στο *рюкзак* /rjukzák/ 'σακίδιο' υποδηλώνει ότι το σύμφωνο που προηγείται είναι μαλακό.

Όταν τα πέντε φωνήεντα της Ρωσικής δεν τονίζονται εμφανίζονται ως *μειωμένα*. Το φαινόμενο αυτό ονομάζεται *φωνηεντική μείωση/έκπτωση*. Υπάρχουν δύο βαθμίδες φωνηεντικής μείωσης/έκπτωσης ανάλογα με τη θέση του άτονου φωνήεντος σε σχέση με την τονισμένη συλλαβή, με τη δεύτερη βαθμίδα έκπτωσης να περιγράφεται ως περισσότερο δραστική από την πρώτη. Έτσι, ενώ σε τονισμένη θέση εμφανίζονται 5 φωνήεντα-φωνήματα, σε μη τονισμένη θέση εμφανίζονται 3 φωνήεντα-φωνήματα. Στην πρώτη βαθμίδα έκπτωσης αυτά είναι τα /i/, /u/ και /e/ ενώ στην δεύτερη βαθμίδα έκπτωσης αυτά είναι τα /i/, /u/ και /ə/ (Padgett & Tabain 2005, Timberlake 2004, βλ. επίσης κεφ. Φωνητική). Η φωνηεντική μείωση δε δηλώνεται στην ορθογραφία. Επειδή όμως αλλάζει ακριβώς η ποιότητα του φωνήεντος, δηλώνεται φωνητικά με τα αντίστοιχα σύμβολα του ΔΦΑ.

των αντίστοιχων σκληρών /k/, /g/ και /x/ στη Ρωσική.

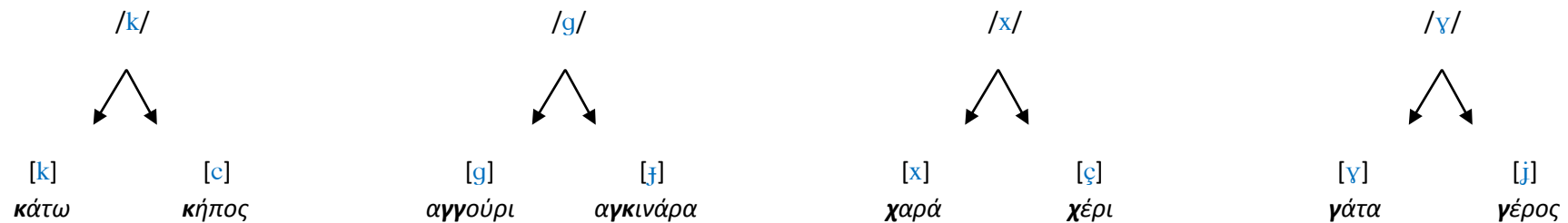
Τονισμένη θέση	1 ^η βαθμίδα έκπτωσης (φωνήεν αμέσως πριν από την τονισμένη συλλαβή)	2 ^η βαθμίδα έκπτωσης (φωνήεν δύο συλλαβές πριν από την τονισμένη συλλαβή)
<i>βολь</i> /bóʲ/ 'πόνος'	<i>болець</i> /bəl'etʲ/ 'προκαλώ πόνο-Απαρεμφ'	<i>болевая точка</i> /bəl'evája tótʃ'ika/ 'σημείο πόνου (Επιθ.)'

3. Φωνητική της Ελληνικής

3.1. Σύμφωνα

ΤΟΠΟΣ ΤΡΟΠΟΣ	Διχειλικά		Χειλοδοντικά		Οδοντικά		Φατνιακά		Υπερωικά	
	Άηχα	Ηχηρά	Άηχα	Ηχηρά	Άηχα	Ηχηρά	Άηχα	Ηχηρά	Άηχα	Ηχηρά
Κλειστά	π p	μπ b					τ t	ντ d	κ k	γγ/γκ g
Έρρινα		μ m						ν n		
Μονοπαλλόμενα								ρ r		
Τριβόμενα			φ f	β v	θ θ	δ ð	σ/ς s	ζ z	χ x	γ γ
Πλευρικά								λ l		
Προστριβόμενα							τσ ts	τζ dz		

Τα υπερωικά σύμφωνα της Ελληνικής κ, γγ/γκ, χ και γ εμφανίζουν δύο πραγματώσεις-αλλόφωνα ανάλογα με το φωνήεν που ακολουθεί (Arvaniti 2007, βλ. επίσης κεφ. Φωνητική). Όταν το φωνήεν που ακολουθεί είναι κεντρικό /a/ ή οπίσθιο /o, u/, τότε πραγματώνονται ως υπερωικά, ενώ όταν ακολουθεί πρόσθιο φωνήεν /i, e/ τότε πραγματώνονται ως ουρανικά. Η εναλλαγή αυτή δεν αποτυπώνεται στην ορθογραφία, καθώς και για τις δύο πραγματώσεις-αλλόφωνα χρησιμοποιείται το ίδιο γράμμα. Από τη στιγμή όμως που εμφανίζονται διαφορετικοί φθόγγοι, αποτυπώνεται στο ΔΦΑ. Η επιλογή αλλοφώνου είναι αυτόματη, καθώς ο φυσικός ομιλητής της Ελληνικής εφαρμόζει ασυναίσθητα τον κανόνα. Τα ουρανικά αλλόφωνα εμφανίζονται επίσης όταν υπάρχει το πρόσθιο υψηλό φωνήεν /i/ και κατόπιν τα οπίσθια υψηλά /o, u/, στην ίδια συλλαβή (π.χ. κυάλι, γκιώνης, χιόνι, γιαγιά). Σε αυτό το περιβάλλον, ουρανικό αλλόφωνο εμφανίζουν ακόμη το ν και το λ, το [ɲ] (π.χ. νιάτο) και το [χ] (π.χ. λιακάδα) αντίστοιχα.

3.2. Φωνήεντα

	Πρόσθια	Κεντρικά	Οπίσθια
Υψηλά	ι/η/ει/οι/υ/υι i		ου u
Μεσαία	ε/αι e		ο/ω o
Χαμηλά		α a	
	Μη στρογγυλά		Στρογγυλά

Η Ελληνική έχει 5 φωνήεντα-φωνήματα ανεξαρτήτως του αν αυτά βρίσκονται σε τονισμένη ή άτονη θέση (Arvaniti 2007). Μεγάλη ποικιλία πραγματώσεων παρουσιάζει μόνο το /i/. Εκτός από τις περιπτώσεις ουρανικής πραγμάτωσης των υπερωικών κ, γγ/γκ, χ και γ και των ν και λ όταν ακολουθεί /i/ και κατόπιν /o, u/ που αναφέρθηκαν προηγουμένως (π.χ. κυάλι, νιάτο) με τα οποία θα μπορούσαμε να πούμε ότι «συγχωνεύεται» το /i/ ώστε να προκύψει το ουρανικό αλλόφωνο, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι το /i/ πραγματώνεται ως σύμφωνο σε συγκεκριμένα περιβάλλοντα. Συγκεκριμένα, όταν προηγείται τ και ακολουθεί φωνήεν τότε πραγματώνεται ως άηχο ουρανικό τριβόμενο [ç] (π.χ. μάτια), όταν προηγείται δ και ακολουθεί φωνήεν πραγματώνεται ως ηχηρό ουρανικό τριβόμενο [j] (π.χ. κλαδιά) και τέλος όταν προηγείται μ και ακολουθεί φωνήεν τότε πραγματώνεται ως ηχηρό ουρανικό έρρινο [ɲ] (π.χ. ψωμιά) (βλ. επίσης κεφ. Φωνητική).

4. Συγκριτική παρουσίαση της φωνητικής των δύο γλωσσών και ανάδειξη των πιθανών προβλημάτων κατά τη διδασκαλία

1. Η ουρανικοποίηση της Ρωσικής απουσιάζει στην Ελληνική

Στην Ελληνική υπάρχουν ουρανικά σύμφωνα, τα οποία μοιάζουν αρκετά με τα ουρανικοποιημένα της Ρωσικής. Είναι όμως περιορισμένα στον αριθμό (έξι συγκεκριμένα) και, το σημαντικότερο, δεν είναι φωνήματα (όπως είναι στη Ρωσική) αλλά αλλόφωνα. Τα ουρανικοποιημένα (μαλακά) σύμφωνα της Ρωσικής μπορούν να εμφανιστούν στο ίδιο περιβάλλον με τα μη ουρανικοποιημένα (σκληρά) σύμφωνα αλλάζοντας τη σημασία των λέξεων, ενώ τα ουρανικά σύμφωνα της Ελληνικής εμφανίζονται μόνο σε συγκεκριμένα περιβάλλοντα και δεν αλλάζουν τη σημασία των λέξεων. Αυτό σημαίνει ότι αν ο ελληνόφωνος μαθητής χρησιμοποιήσει το «λάθος» μέλος του σκληρού-μαλακού ζεύγους μπορεί να προκύψει διαφορετική λέξη από την επιδιωκόμενη. Στο αντίστροφο σενάριο, ρωσόφωνοι μαθητές που μαθαίνουν την Ελληνική τείνουν να ουρανικοποιούν τα ελληνικά σύμφωνα εκεί που δεν πρέπει. Πάντως, η συγκεκριμένη λανθασμένη χρήση δίνει μεν την αίσθηση της ξενικής προφοράς αλλά δεν προκαλεί τόσο μεγάλο πρόβλημα στην επικοινωνία με τους Έλληνες φυσικούς ομιλητές, καθώς δεν αλλάζει τη σημασία των λέξεων.

2. Τα οδοντικά τριβόμενα θ /θ/ και δ /δ/ της Ελληνικής απουσιάζουν στη Ρωσική

Οι ρωσόφωνοι τείνουν να χρησιμοποιούν στη θέση τους τα ρωσικά τ /t/ και д /d/ αντίστοιχα, π.χ. αντί του δεν /den/ συναντούμε τη λανθασμένη προφορά /den/ (ορθογραφικά θα αποδιδόταν ως ντεν).

3. Τα μεταφατνιακά ш /ʃ/, щ /ʃʲ/, ж /ʒ/ και ч /tʃ/ (τα λεγόμενα και 'παχιά') της Ρωσικής απουσιάζουν στην Ελληνική

Στην Ελληνική υπάρχουν μόνο φατνιακά σύμφωνα, τα σ/ς /s/, ζ/ζ/, τσ /ts/ και τζ /dz/, ενώ στη Ρωσική υπάρχουν τόσο φατνιακά όσο και μεταφατνιακά (παχιά) σύμφωνα. Οι ελληνόφωνοι που μαθαίνουν τη Ρωσική δυσκολεύονται να διακρίνουν τη διαφορά και χρησιμοποιούν τα φατνιακά της Ελληνικής και για τις δύο ρωσικές κατηγορίες, τόσο δηλαδή σε λέξεις που έχουν φατνιακά σύμφωνα όσο και σε λέξεις που έχουν μεταφατνιακά σύμφωνα. Στο αντίστροφο σενάριο, ρωσόφωνοι που μαθαίνουν την Ελληνική τείνουν να χρησιμοποιούν τα μεταφατνιακά (παχιά) της Ρωσικής στην Ελληνική.

4. Το л /l/ της Ρωσικής διαφέρει από το λ /l/ της Ελληνικής

Το л /l/ της Ρωσικής μοιάζει πολύ με το λ των βόρειων ιδιωμάτων της Ελληνικής (π.χ. το θεσσαλονικιώτικο λ στη λέξη χαλαρά). Αυτό καθιστά την αναγνώριση και την παραγωγή του εύκολη, όχι μόνο από τους ομιλητές των βορείων ιδιωμάτων, αλλά από όλους τους Έλληνες φυσικούς ομιλητές. Αντιθέτως, οι ρωσόφωνοι που μαθαίνουν την Ελληνική δυσκολεύονται αρκετά να αποφύγουν τη ευρεία χρήση του ρωσικού л /l/.

5. Η φωνηεντική μείωση της Ρωσικής απουσιάζει στην Ελληνική

Επειδή στην Ελληνική δεν εμφανίζονται μειωμένα φωνήεντα σε άτονες θέσεις, η εκμάθηση της συγκεκριμένης διαδικασίας αποδεικνύεται εξαιρετικά δύσκολη για τους ελληνόφωνους που μαθαίνουν τη Ρωσική, οι οποίοι τείνουν να χρησιμοποιούν το ίδιο φωνήεν σε τονισμένες και άτονες θέσεις (π.χ. και οι τρεις λέξεις στο παράδειγμα της σελ. 4 προφέρονται με το ίδιο φωνήεν, το /o/). Στο αντίστροφο σενάριο, οι ρωσόφωνοι που μαθαίνουν την Ελληνική τείνουν, επίσης λόγω παρεμβολής της μητρικής τους γλώσσας, να εφαρμόζουν, λανθασμένα, τη φωνηεντική μείωση σε άτονες θέσεις όταν ομιλούν την Ελληνική.

6. Δυσκολίες λόγω της επίδρασης της ορθογραφίας

Τα ορθογραφικά συστήματα της Ελληνικής και της Ρωσικής είναι σχετικά απλά, καθώς το ίδιο γράμμα αντιπροσωπεύει στις περισσότερες περιπτώσεις τον ίδιο φθόγγο, με τη Ρωσική να ακολουθεί περισσότερο την αναλογία 1 γράμμα: 1 φθόγγος. Παρόλα αυτά, υπάρχουν περιπτώσεις που δυσκολεύουν τους ελληνόφωνους μαθητές που μαθαίνουν τη Ρωσική και τους ρωσόφωνους μαθητές που μαθαίνουν την Ελληνική αντίστοιχα (βλ. επίσης κεφ. Φωνητική).

- i) Η έλλειψη δήλωσης του τόνου στην ορθογραφία της Ρωσικής δυσκολεύει όχι μόνο το προφανές, τον τονισμό δηλαδή των λέξεων, αλλά και την προφορά των ρωσικών φωνηέντων από τη στιγμή που ο ομιλητής πρέπει να γνωρίζει αν το φωνήεν είναι άτονο ώστε να το προφέρει ως μειωμένο.
- ii) Δυσκολία προκαλεί επίσης η ορθογραφία των ρωσικών φωνηέντων καθεαυτή, η οποία εξαρτάται όπως έχει ήδη αναφερθεί από το αν το σύμφωνο που προηγείται είναι σκληρό ή μαλακό.
- iii) Στην Ελληνική ορθογραφία, τα φωνήεντα /i/, /e/ και /o/ αλλά και το σύμφωνο /s/ δηλώνονται με περισσότερους από έναν τρόπους. Το /i/ γράφεται με έξι διαφορετικούς τρόπους, συγκεκριμένα με τα η, ι, υ, οι, ει και υι, γεγονός που αναπόφευκτα δυσκολεύει τους ρωσόφωνους μαθητές, οι οποίοι συνηθίζουν να χρησιμοποιούν το ι για όλες τις περιπτώσεις. Τα /e/, /o/ και /s/ γράφονται με δύο διαφορετικούς τρόπους το καθένα, συγκεκριμένα με τα ε και αι, τα ο και ω και τα σ και ς αντίστοιχα. Επίσης, δυσκολίες προκαλούνται από την ορθογραφία των ηχηρών κλειστών /b/, /d/, /g/ της Ελληνικής τα οποία δηλώνονται με συνδυασμό δύο γραμμάτων, μπ, ντ, γγ (και γκ) αντίστοιχα, τα οποία συχνά προφέρονται ως δύο φθόγγοι από ρωσόφωνους, π.χ. */mpéno/ αντί του σωστού /béno/ μπαίνω. Τέλος, προσοχή χρειάζεται στην Ελληνική ώστε οι περιπτώσεις δύο ομοίων γραμμάτων που παριστάνουν όμως έναν φθόγγο, π.χ. /sávato/ Σάββατο, /papús/ παππούς να μην προφέρονται ως διπλοί φθόγγοι.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Arvaniti, Amalia. 2007. Greek phonetics: The state of the art. *Journal of Greek Linguistics* 8: 97-208.
- Ladefoged, Peter. 2007. *Εισαγωγή στη Φωνητική*. (Μτφρ. Μ. Μπαλταζάνη). Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Padgett, Jaye & Tabain, Marija. 2005. Adaptive Dispersion Theory and vowel reduction in Russian. *Phonetica* 62: 14-54.
- Πάππου-Ζουραβλιόβα, Αικατερίνη. 2009. Ιδιαιτερότητες των συμφώνων του ρωσικού συστήματος και η διδασκαλία τους σε Έλληνες. Στο Γιαννάκης, Γιώργος Κ., Μπαλτατζάνη, Μαρία, Ξυδόπουλος, Γιώργος Ι. & Τσαγγαλίδης, Τάσος (επιμ.), *8ο Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής Γλωσσολογίας*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. 813-827. (Ηλ. δημοσίευση: http://www.linguist-uoi.gr/cd_web/case.html)
- Timberlake, Alan. 2004. *A Reference Grammar of Russian*. Cambridge: Cambridge University Press.

Γλωσσάρι

Άηχος: Φθόγγος κατά την παραγωγή του οποίου οι φωνητικές χορδές δεν πάλλονται

Αλλόφωνο: Πραγμάτωση/παραλλαγή ενός φωνήματος

Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο (ΔΦΑ): Κοινό σύστημα συμβόλων για την περιγραφή των φθόγγων των γλωσσών

Διχειλικός: Φθόγγος του οποίου η παραγωγή γίνεται από τα δύο χείλη

Ηχηρός: Φθόγγος κατά την παραγωγή του οποίου οι φωνητικές χορδές πάλλονται

Μειωμένο φωνήεν: Φωνήεν που έχει υποστεί φωνηεντική μείωση

Μεταφατνιακός: Φθόγγος του οποίου η παραγωγή γίνεται από την προράχη της γλώσσας και την περιοχή πίσω από τα άνω φατνία

Οδοντικός: Φθόγγος του οποίου η παραγωγή γίνεται από την άκρη της γλώσσας και τα άνω μπροστινά δόντια

Ουρανικός: Φθόγγος του οποίου η παραγωγή γίνεται από το μπροστινό μέρος της γλώσσας και τον ουρανίσκο

Μονοπαλλόμενος: Φθόγγος κατά την παραγωγή του οποίου η άκρη της γλώσσας «χτυπάει» τα φατνία μια φορά

Πλευρικός: Φθόγγος κατά την παραγωγή του οποίου ο αέρας εμποδίζεται από τη γλώσσα στο κέντρο του στόματος αλλά διαφεύγει από τα πλάγια, από το ένα ή και τα δύο άκρα της γλώσσας

Πολυπαλλόμενος: Φθόγγος κατά την παραγωγή του οποίου η άκρη της γλώσσας ακουμπάει και απομακρύνεται από τα φατνία τρεις-τέσσερις φορές

Προστριβόμενος: Φθόγγος κατά την παραγωγή του οποίου ο αέρας μπλοκάρεται στιγμιαία στο στόμα και κατόπιν βγαίνει από ένα στενό πέρασμα

Έρρινος: Φθόγγος κατά την παραγωγή του οποίου ο αέρας βγαίνει από τη μύτη

Τριβόμενος: Φθόγγος κατά την παραγωγή του οποίου ο αέρας βγαίνει από ένα στενό πέρασμα στο στόμα

Υπερώα: Το πίσω μέρος του ουρανίσκου

Υπερικός: Φθόγγος του οποίου η παραγωγή γίνεται από το πίσω μέρος της γλώσσας και τη μαλακή υπερώα

Φατνιακός: Φθόγγος του οποίου η παραγωγή γίνεται από την άκρη της γλώσσας και τα άνω φατνία

Φώνημα: Αφηρημένη φθογγική μονάδα, η οποία αποτελεί το βασικό υλικό για το σχηματισμό των γλωσσικών μονάδων (π.χ. μόρφημα, λέξη, κ.λπ.). Συχνά αποτελεί μια αφαίρεση διαφόρων φθόγγων που παράγονται ως παραλλαγή αυτής της βασικής μονάδας σε διαφορετικά περιβάλλοντα

Φωνητική: Ο κλάδος της γλωσσολογίας που μελετά την παραγωγή, πρόσληψη και τις ακουστικές ιδιότητες των φθόγγων

Φωνολογία: Ο κλάδος της γλωσσολογίας που μελετά την κατανομή, συνδυαστικότητα και λειτουργία των φθόγγων στη γλώσσα

Χειλοδοντικός: Φθόγγος του οποίου η παραγωγή γίνεται από το κάτω χείλος και τα άνω δόντια

Φωνολογία: Φθόγγοι*

Κική Βασιλάκη

1. Εισαγωγή: Φθογγικό σύστημα

Οι γλώσσες διαφέρουν μεταξύ τους όχι μόνο ως προς το ρεπερτόριο των φθόγγων που διαθέτουν και τα χαρακτηριστικά τους, αλλά και ως προς τη λειτουργία των φθόγγων σε κάθε γλώσσα. Με τη λειτουργία των φθόγγων στη γλώσσα ασχολείται ο κλάδος της γλωσσολογίας που ονομάζεται *Φωνολογία*. Ο όρος *Φωνολογία* μπορεί να αναφέρεται είτε στην αναπαράσταση των φθόγγων και των σχημάτων τους στη *Νοητική Γραμματική* του ομιλητή, είτε στη μελέτη των σχημάτων των φθόγγων σε μια γλώσσα ή γενικότερα στην ανθρώπινη γλώσσα. Πιο αναλυτικά, η φωνολογική γνώση για μια γλώσσα επιτρέπει στους ομιλητές της να παράγουν φθόγγους και να σχηματίζουν λέξεις και προτάσεις με σημασία, να αναγνωρίζουν αποκλίσεις ως ξενική «προφορά» και να κρίνουν ποιοι φθόγγοι μπορούν να εμφανιστούν στην αρχή, στο ενδιάμεσο ή στο τέλος των λέξεων της γλώσσας τους. Επιπλέον, η γνώση αυτή παρέχει πληροφορίες για το αν και πού μπορούν να απαλείφουν φθόγγους, να προσθέτουν φθόγγους, ακόμα και να μετατρέπουν ένα φθόγγο σε κάποιον άλλον, πάντα σε συμφωνία με τα συγκεκριμένα σχήματα προφοράς που επιτρέπει η γλώσσα. Η έκθεση αυτή αποτελεί μια συνοπτική παρουσίαση του φθογγικού συστήματος της Ρωσικής και της Ελληνικής. Έχοντας ως βάση τη σύγκριση των φθόγγων των δυο γλωσσών, θα εντοπιστούν και θα περιγραφούν δυσκολίες που αναμένεται να αντιμετωπίσουν οι μαθητές/-τριες κυρίως στην παραγωγή/πραγμάτωση αλλά και στην πρόσληψη των φθόγγων αυτών. Για μια αναλυτική εκδοχή της παρούσας έκθεσης, ο αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει στο κεφ. Φωνολογία, Ενότητα 2.1.

2. Το φθογγικό σύστημα της Ρωσικής

2.1. Οι φωνηεντικοί φθόγγοι της Ρωσικής

Η Ρωσική έχει /i, e, a, o, u/ σε τονισμένες μόνο θέσεις, όπως φαίνεται στον Πίνακα 1. Στη Ρωσική υπάρχει ένας κανόνας έκπτωσης δύο βαθμίδων που επηρεάζει όλα τα φωνήεντα που καταλαμβάνουν άτονες θέσεις μέσα στη λέξη. Πιο συγκεκριμένα, στη Ρωσική τα φωνήεντα /i, a, u/ απαντούν σε

* Την επιστημονική εποπτεία για τις ενότητες που αφορούν τη Ρωσική είχε η Δρ. Αικ. Πάππου-Ζουραβλιόβα.

προτονική θέση, δηλαδή αμέσως πριν την τονισμένη συλλαβή $V\underline{V}$ (Πίνακας 2) και τα φωνήεντα /i, ə, u/ σε προ-προτονική $\underline{V}V$, και σε μετατονική θέση, $V\underline{V}V$ (Πίνακας 3) (βλ. κεφ. Φωνολογία, υποενότητα 2.1.1.1).

Πίνακας 1: Φωνήεντα Ρωσικής σε τονισμένες θέσεις

i	(i)	u
e		o
	a	

Πίνακας 2: Έκπτωση 1^{ης} βαθμίδας

i	(i)	u
	a	

Πίνακας 3: Έκπτωση 2^{ης} βαθμίδας

i		u
	ə	

Η φωνητική πραγμάτωση των φωνηέντων εξαρτάται όχι μόνο από τη θέση τους σε σχέση με την τονισμένη συλλαβή, ή από το εάν τονίζονται ή όχι, αλλά και από το είδος του συμφώνου που προηγείται ή/και έπεται. Η πραγμάτωση ενός φωνήεντος της Ρωσικής διαφοροποιείται ανάλογα με το εάν βρίσκεται ανάμεσα ή δίπλα σε ουρανικά/ουρανοποιημένα σύμφωνα (Cⁱ) ή απλά/μη ουρανικά σύμφωνα (C). Σε περιβάλλον μη-ουρανικών/ουρανοποιημένων συμφώνων στην 1^η εκπτωτική βαθμίδα τα /a/ και /o/ πραγματώνονται ως [ɐ] και στη δεύτερη εκπτωτική βαθμίδα τα /a/ και /o/ πραγματώνονται ως [ə] όπως φαίνεται στα παρακάτω παραδείγματα.

(1)	τονισμένη θέση	1 ^η βαθμίδα έκπτωσης	2 ^η βαθμίδα έκπτωσης
/o/	mólədəstʲ 'νεότητα'	mɐlódʲinʲkʲij 'μικρός-Υποκορ'	mɐlədɔj 'νέος'
/a/	stárʲij 'παλιός (Επιθ.)'	stɐrʲik 'γέρος'	stɐrʲiná 'παλιές εποχές'

Σε περιβάλλον μετά κι ανάμεσα σε ουρανικά σύμφωνα και στις δυο εκπτωτικές βαθμίδες το χαμηλό /a/ ανυψώνεται και πιθανότατα γίνεται [i] (Padgett & Tabain 2005). Το ίδιο συμβαίνει και με τα /o/ και /e/, τα οποία επίσης πραγματώνονται ως [i]:

(2)	1 ^η βαθμίδα έκπτωσης	2 ^η βαθμίδα έκπτωσης
/a/	pʲitʲi 'πέντε-Γεν.Εν'	ji:zika 'γλώσσα-Γεν.Εν'
/o/	si:ló 'χωριό'	je:dʲit 'ταξιδεύω-Παρ.3Εν'
/e/	lʲisá 'δάσος'	vi:lʲitʲʲət 'θεραπεύω-Παρ.3Εν'

2.2. Οι συμφωνικοί φθόγγοι της Ρωσικής

Η Ρωσική έχει τα ακόλουθα σύμφωνα (βλ. κεφ. Φωνολογία, υποενότητα 2.1.1.3):

Πίνακας 4: Τα σύμφωνα της Ρωσικής

	Διχειλικά	Χειλοδοντικά	Οδοντικά	Φατνιο-ουρανικά	Ραχιαία
Στιγματικά	p p ^j b b ^j		t t ^j d d ^j		k k ^j g g ^j
Έρρινα στιγματικά	m m ^j		n n ^j		
Τριβόμενα		f f ^j v v ^j	s s ^j z z ^j	ʃ (ʃ ^j) ʒ (ʒ ^j)	x x ^j
Ημίφωνο (glide)				j	
Προστριβόμενα			ts	tʃ ^j	
Πλευρικά			l l ^j		
Πολυπαλλόμενα			r r ^j		

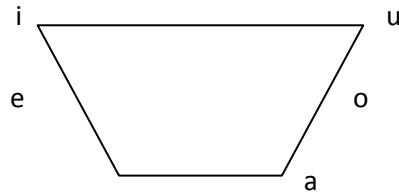
Η Ρωσική έχει ουρανικοποιημένα σύμφωνα (π.χ. f^j, v^j, s^j, z^j, κ.λπ.)· η ουρανικότητα αποτελεί δευτερεύουσα άρθρωση. Σε έναν ουρανικοποιημένο φθόγγο, για παράδειγμα το /v^j/, η πρωτεύουσα άρθρωση είναι η χειλικότητα /v/ και η δευτερεύουσα η ουρανικότητα /j/. Οι συμφωνικοί φθόγγοι /ʃ, ʒ, ts/ είναι αποκλειστικά μη-ουρανικοί, δηλ. δεν έχουν μαλακά αντίστοιχα, ενώ οι συμφωνικοί φθόγγοι /j, tʃ, (ʃ^j, ʒ^j)/ είναι αποκλειστικά ουρανικοί, δηλ. δεν έχουν σκληρά αντίστοιχα.

3. Το φθογγικό σύστημα της Ελληνικής

3.1. Οι φωνηεντικοί φθόγγοι της Ελληνικής

Η Ελληνική διαθέτει τα εξής πέντε φωνήεντα (βλ. κεφ. Φωνολογία, υποενότητα 2.1.2.1):

(3) Τα φωνήεντα της Ελληνικής

Η Κοινή Νέα Ελληνική δεν παρουσιάζει σε φωνολογικό επίπεδο κανόνες έκπτωσης φωνηέντων. Από τα φωνήεντα της, τη μεγαλύτερη γκάμα πραγματώσεων την παρουσιάζει το /i/, το οποίο ημιφωνοποιείται (4) και συχνά συμφωνοποιείται (5) ή ακόμη και συγχωνεύεται με γειτονικά σύμφωνα (6).

(4)	α.	/iéria/	[jéria]	ι <u>έ</u> ρεια
	β.	/i ána/	[jána]	η <u>Ά</u> ννα
(5)	α.	/peðí-a/	[peðjá]	παι <u>δ</u> ιά
	β.	/máti-a/	[mátɕa]	μά <u>τ</u> ια
(6)	α.	/puí-a/	[ruλά]	που <u>λ</u> ιά
	β.	/paí-a/	[paρά]	παν <u>ι</u> ιά

3.2. Οι συμφωνικοί φθόγγοι της Ελληνικής

Η Ελληνική διαθέτει τα εξής σύμφωνα, όπως φαίνονται στον Πίνακα 5 (βλ. κεφ. Φωνολογία, υποενότητα 2.1.2.2):

Πίνακας 5: Οι συμφωνικοί φθόγγοι της Ελληνικής

	Χειλικοί	Χειλοδοντικοί	Οδοντικοί	Φατνιακοί	Ουρανικοί	Ραχιαίοι
Στιγμικοί	p b m	π	t̪ ɲ	t d n	c ʃ ɲ	k g ŋ
Εξακολουθητικοί		f v	θ ð	s z	ç j	x ɣ
Πλευρικοί			ɹ	l	ʎ	
Παλλόμενοι				r		
Μονοπαλλόμενοι				ɾ		
Προστριβόμενοι				ts dz		
Ημίφωνα	w				j	

Η Ελληνική έχει περιορισμένο αριθμό ουρανικών συμφώνων. Οι ραχιαίοι (εξακολουθητικοί και στιγμικοί) συμφωνικοί φθόγγοι βρίσκονται σε συμπληρωματική κατανομή με τους αντίστοιχους ουρανικούς, π.χ. *χαρά* [χαρά], *χέρι* [çέρι]. Οι ραχιαίοι φθόγγοι απαντούν πάντοτε πριν από τα πεινά φωνήεντα /a, o, u/, ενώ οι ουρανικοί πριν από μπροστινά /i, e/. Οι ουρανικοί φθόγγοι επίσης, μπορούν να προκύψουν από συγχώνευση ενός συμφώνου [k,] κ, [g] γκ/γγ, [x] χ, [ç] γ, [ŋ] ν, [l] λ με το μπροστινό φωνήεν [i] (μέσω της ημιφωνοποίησής του), π.χ. *καράκια* /karaki-a/ [karáça], *σαλάχια* /saláxi-a/ [saláça]. Τέλος, οι ουρανικοί φθόγγοι είναι αποτέλεσμα συμφωνοποίησης του [i] ι, τροπής του δηλαδή σε έναν από τους ουρανικούς φθόγγους [ç], [j], [ŋ], π.χ. [máti] μάτι ~ [mátça] μάτια, [reði] παιδί ~ [reðjá] παιδιά, , [salámi] σαλάμι ~ [saláɲa] σαλάμια.

4. Σύγκριση του φθογγικού συστήματος Ρωσικής-Ελληνικής και ανάδειξη των πιθανών προβλημάτων κατά τη διδασκαλία

Ως προς το φθογγικό σύστημα, η Ρωσική και η Ελληνική διαφέρουν στα εξής σημεία (βλ. κεφ. Φωνολογία, υποενότητα 2.1.3.):

- *Ο κανόνας έκπτωσης φωνηέντων της Ρωσικής απουσιάζει από την Ελληνική*
 Η Ελληνική δε διαθέτει κανόνες έκπτωσης, επομένως, διαφέρει ριζικά από τη Ρωσική, η οποία έχει δύο εκπτωτικές βαθμίδες, ανάλογα με τη θέση του άτονου φωνήεντος σε σχέση με αυτό που καταλαμβάνει την τονισμένη συλλαβή. Ο μόνος φωνηεντικός φθόγγος στην Ελληνική που παρουσιάζει εκπτωτικές τάσεις είναι το υψηλό, μπροστινό φωνήεν /i/, το οποίο ημιφωνοποιείται πριν από φωνήεν και συχνά χάνεται κυρίως μέσω της συγχώνευσης του με κάποιο σύμφωνο. Επειδή ο κανόνας έκπτωσης φωνηέντων απουσιάζει από την Ελληνική, οι ελληνόφωνοι μαθητές ενδέχεται να χρησιμοποιούν το ίδιο φωνήεν σε τονισμένες και άτονες θέσεις. Από την άλλη πλευρά, οι ρωσόφωνοι μαθητές που μαθαίνουν την Ελληνική μπορεί να εφαρμόσουν λανθασμένα τον κανόνα έκπτωσης φωνηέντων σε άτονες θέσεις όταν μιλούν την Ελληνική.
- *Η ουρανικοποίηση της Ρωσικής απουσιάζει από την Ελληνική*
 Όσον αφορά τα σύμφωνα, η Ρωσική έχει την ουρανικότητα ως δευτερεύουσα άρθρωση σε όλα σχεδόν τα σύμφωνα, σε αντίθεση με την Ελληνική η οποία έχει περιορισμένο αριθμό ουρανικών συμφώνων. Οι ουρανικοί φθόγγοι της Ελληνικής είναι αποτέλεσμα ουράνωσης (πριν από μπροστινό φωνήεν) ή συγχώνευσης του /i/ με κάποιο σύμφωνο από τη σειρά /k, g, x, γ, n, l/ ή συμφωνοποίησης του /i/ (και πάλι μέσω της ημιφωνοποίησής του). Επειδή η ουρανικοποίηση δεν είναι συστηματικό φαινόμενο στην Ελληνική, θα πρέπει να δοθεί έμφαση κατά τη διδασκαλία αφού οι ρωσόφωνοι μαθητές ενδέχεται να ουρανικοποιούν τα ελληνικά σύμφωνα, ενώ οι ελληνόφωνοι μαθητές να τα χρησιμοποιούν λανθασμένα.
- Στην Ελληνική τα ουρανικά σύμφωνα βρίσκονται σε συμπληρωματική κατανομή με τα ραχιαία αντίστοιχά τους, καθώς αποτελούν αλλοφωνικές πραγματώσεις των τελευταίων πριν από μπροστινό φωνήεν [i, e], π.χ. *χαρά* [χαρά], *χέρι* [ζέρι], ενώ στη Ρωσική αποτελούν ξεχωριστά φωνήματα που μπορούν να βρεθούν σε οποιοδήποτε φωνολογικό περιβάλλον, π.χ. *лоб* [lɔp], *лѣд* [l'ɔt].
- *Η Ελληνική δε διαθέτει πολλούς προστριβόμενους και συριστικούς φθόγγους σε αντίθεση με τη Ρωσική*
 Προβλήματα στους ελληνόφωνους ομιλητές μπορεί να προκαλεί και η ύπαρξη στη Ρωσική πολλών προστριβόμενων και συριστικών φθόγγων σε αντίθεση με την Ελληνική όπου αυτοί περιορίζονται στους /ts, dz/.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Arvaniti, Amalia. 1999. Standard Modern Greek. *Journal of the International Phonetic Association* 29: 167-172.
- Baltazani, Mary. 2007. Prosodic rhythm and the status of vowel reduction in Greek. In Agathopoulou, Eleni, Dimitrakopoulou, Maria & Papadopoulou, Despoina (eds.), *Selected Papers on Theoretical and Applied Linguistics. Proceedings of the 17th International Symposium: Festschrift for Prof. E. Panagopoulos*. Vol. 1. Thessaloniki: Monochromia. 31-43.
- Cubberley, Paul. 2002. *Russian: A Linguistic Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fourakis, Marios, Botinis, Antonis & Katsaiti, Maria. 1999. Acoustic characteristics of Greek vowels. *Phonetica* 56: 28-43.
- Levin, Maurice I. 1978. *Russian Declension and Conjugation*. Columbus: Slavica.
- Melvold, Janis Leanne. 1990. *Structure and Stress in the Phonology of Russian*. Doctoral dissertation, MIT, Cambridge, MA.
- Nespor, Marina. 1999. *Φωνολογία*. Προσαρμογή στην ελληνική γλώσσα: Ράλλη, Αγγελική. Αθήνα: Πατάκης.
- Pul'kina, Il'za Maksimilianovna. 1960. *A Short Russian Reference Grammar: With a Chapter on Pronunciation*. (Transl. from the Russian by V.N. Korotky. Ed. by R.R. Dixon). Moscow.
- Timberlake, Alan. 1993. Russian. In Comrie, Bernard D. & Corbett, Greville D. (eds.), *The Slavonic Languages*. London: Routledge. 827-886.
- Timberlake, Alan. 2004. *A Reference Grammar of Russian*. Cambridge: Cambridge University Press.

Γλωσσάρι

Άηχος: Φθόγγος κατά την παραγωγή του οποίου οι φωνητικές χορδές δεν πάλλονται

Διχειλικός: Φθόγγος του οποίου η παραγωγή γίνεται από τα δύο χείλη

Ημίφωνο: Φθόγγος μεταξύ φωνήεντος και συμφώνου

Ηχηρός: Φθόγγος κατά την παραγωγή του οποίου οι φωνητικές χορδές πάλλονται

Κανόνας έκπτωσης φωνήεντος: Κανόνας που επηρεάζει τα φωνήεντα που καταλαμβάνουν άτονες θέσεις μέσα στη λέξη

Μονοπαλλόμενος: Φθόγγος κατά την παραγωγή του οποίου η άκρη της γλώσσας «χτυπάει» τα φατνία μια φορά

Οδοντικός: Φθόγγος κατά την παραγωγή του οποίου η παραγωγή γίνεται από την άκρη της γλώσσας και τα άνω μπροστινά δόντια

Ουρανικός: Φθόγγος του οποίου η παραγωγή γίνεται από το μπροστινό μέρος της γλώσσας και τον ουρανίσκο

Πλευρικός: Φθόγγος κατά την παραγωγή του οποίου ο αέρας εμποδίζεται από την γλώσσα στο κέντρο του στόματος αλλά διαφεύγει από τα πλάγια, από το ένα ή και από τα δύο άκρα της γλώσσας

Πολυπαλλόμενος: Φθόγγος κατά την παραγωγή του οποίου η άκρη της γλώσσας ακουμπάει και απομακρύνεται από τα φατνία τρεις-τέσσερις φορές

Προστριβόμενος: Φθόγγος κατά την παραγωγή του οποίου ο αέρας μπλοκάρεται στιγμιαία στο στόμα και κατόπιν βγαίνει από ένα στενό πέρασμα

Ραχιαίος: Φθόγγος του οποίου η παραγωγή γίνεται με το πίσω μέρος ή τη ράχη της γλώσσας σε επαφή με την οροφή του στόματος

Ρινικός: Φθόγγος κατά την παραγωγή του οποίου ο αέρας βγαίνει από τη μύτη

Τριβόμενος: Φθόγγος κατά την παραγωγή του οποίου ο αέρας βγαίνει από ένα στενό πέρασμα στο στόμα

Υπερωικός: Φθόγγος του οποίου η παραγωγή γίνεται από το πίσω μέρος της γλώσσας και τη μαλακή υπερώα

Φατνιακός: Φθόγγος του οποίου η παραγωγή γίνεται από την άκρη της γλώσσας και τα άνω φατνία

Φώνημα: Αφηρημένη φθογγική μονάδα, η οποία αποτελεί το βασικό υλικό για το σχηματισμό των γλωσσικών μονάδων (π.χ. μόρφημα, λέξη, κ.λπ.). Συχνά αποτελεί μια αφαίρεση διάφορων φθόγγων που παράγονται ως παραλλαγή αυτής της βασικής μονάδας σε διαφορετικά περιβάλλοντα

Φωνολογία: Ο κλάδος της γλωσσολογίας που μελετά την κατανομή, συνδυαστικότητα και λειτουργία των φθόγγων στη γλώσσα

Χειλικός: Φθόγγος κατά την παραγωγή του οποίου ο αέρας περνάει διαμέσου των χειλιών

Χειλοδοντικός: Φθόγγος του οποίου η παραγωγή γίνεται από το κάτω χείλος και τα άνω δόντια

Φωνολογία: Φωνολογικοί κανόνες*

Κική Βασιλάκη

1. Εισαγωγή: Φωνολογικοί κανόνες

Τα φωνήματα μιας γλώσσας μπορεί να υποστούν αλλαγές όταν έρθουν σε επαφή μεταξύ τους. Αυτές οι αλλαγές μπορεί να οδηγήσουν σε δομές που παραβιάζουν κάποιους περιορισμούς που καθορίζονται από την εκάστοτε γλώσσα. Σε αυτό το σημείο επεμβαίνουν οι *φωνολογικοί κανόνες* ή αλλιώς *φωνολογικές διαδικασίες* για να επαναφέρουν την «τάξη». Για παράδειγμα, η λέξη *κόσμος* αποτελείται από την ακολουθία φωνημάτων /kosmos/ αλλά φωνητικά προφέρεται ως [kozmos]. Στη συγκεκριμένη λέξη εφαρμόζεται ένας κανόνας που μετατρέπει το άηχο συριστικό σύμφωνο /s/ στο αντίστοιχο ηχηρό [z], με σκοπό την επιτυχημένη άρθρωση δύο διαδοχικών φθόγγων. Από άποψη φυσιολογίας, ένας ομιλητής καταβάλλει περισσότερη αρθρωτική ενέργεια όταν προφέρει μια ακολουθία ενός άηχου και ηχηρού συμφώνου (π.χ. /sm/) παρά όταν αρθρώνει δυο γειτονικά ηχηρά σύμφωνα (π.χ. /zm/). Ορισμένοι φωνολογικοί κανόνες είναι ευρύτατα διαδεδομένοι σε όλες τις γλώσσες του κόσμου, ενώ άλλοι είναι σπανιότεροι. Επίσης, οι συγκεκριμένοι κανόνες δε διδάσκονται στο σχολείο και δεν επιβάλλονται επειδή κάποιος μας τους υπαγορεύει. Αντίθετα, πρόκειται για κανόνες που ως φυσικοί ομιλητές μιας γλώσσας τους γνωρίζουμε ασυνείδητα και τους εφαρμόζουμε καθημερινά στο λόγο μας.

Οι φωνολογικοί κανόνες χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: α) μορφοφωνολογικοί και β) αμιγώς φωνολογικοί κανόνες. Οι μορφοφωνολογικοί κανόνες είναι ευαίσθητοι σε πληροφορίες μορφολογικού τύπου. Συχνά συγκεκριμένα μορφήματα προφέρονται διαφορετικά ανάλογα με το περιβάλλον στο οποίο εμφανίζονται. Για παράδειγμα, μια φωνολογική διαδικασία ενεργοποιείται μόνο όταν υπάρχει μέσα στη λέξη ένα συγκεκριμένο μόρφημα. Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά τους είναι ότι εμφανίζουν λεξικές εξαιρέσεις και επομένως δεν ενεργοποιούνται πάντοτε, ακόμα και αν υπάρχει το κατάλληλο μορφολογικό και φωνολογικό περιβάλλον. Το μόρφημα του ομαλού πληθυντικού της Αγγλικής, για παράδειγμα, προφέρεται ως [z], [s] ή [əz], ανάλογα με το τελικό φώνημα του ουσιαστικού στο οποίο προστίθεται. Όταν προηγείται ένας άηχος φθόγγος, τότε προφέρεται ως [s], π.χ. *ca[ps]* 'σκούφοι', ενώ όταν προηγείται ηχηρός φθόγγος, τότε προφέρεται ως [z], π.χ. *ca[bs]* 'άμαξες'. Αυτός ο κανόνας της Αγγλικής δεν εφαρμόζεται σε όλα τα περιβάλλοντα όπου απαντά ο φθόγγος /s/ (βλ. *a[bs]ent* 'απών'), αλλά μόνο στην περίπτωση που το /s/ αντιπροσωπεύει το μόρφημα του πληθυντικού. Σε αντίθεση με τους μορφοφωνολογικούς κανόνες, οι αμιγώς φωνολογικοί κανόνες εφαρμόζονται "αυτόματα" και χωρίς εξαιρέσεις στα φωνολογικά περιβάλλοντα που ικανοποιούν τις συνθήκες εμφάνισής τους αγνοώντας οποιαδήποτε μορφολογική/λεξική πληροφορία. Τα κίνητρα για την εφαρμογή τους υπαγορεύονται από φωνολογικούς παράγοντες. Για παράδειγμα, η ενεργοποίηση τους μπορεί να προκαλέσει μεταβολές που διευκολύνουν τη συνάρθρωση δύο φθόγγων. Σε πολλές γλώσσες οι υπερικοί φθόγγοι τρέπονται σε ουρανικούς πριν από πρόσθια φωνήεντα. Αυτό έχει μια φυσική εξήγηση: οι ουρανικοί φθόγγοι (σε αντίθεση με τους υπερικούς) παράγονται προς το μπροστινό μέρος του στόματος, όπως τα πρόσθια φωνήεντα.

* Την επιστημονική εποπτεία για τις ενότητες που αφορούν τη Ρωσική είχε η Δρ. Αικ. Πάππου-Ζουραβλιόβα.

Επομένως, η ακολουθία ουρανικού συμφώνου και πρόσθιου φωνήεντος, π.χ. [se], είναι αρθρωτικά καλύτερη από την ακολουθία υπερωικού συμφώνου και πρόσθιου φωνήεντος, π.χ. [ke].

Η παρούσα έκθεση αποτελεί μια συνοπτική συγκριτική παρουσίαση των βασικών φωνολογικών διαδικασιών που λαμβάνουν χώρα στις δύο υπό εξέταση γλώσσες. Έχοντας ως αφετηρία τη σύγκριση των φωνολογικών κανόνων των δύο γλωσσών, εντοπίζονται και περιγράφονται δυσκολίες που αναμένεται να αντιμετωπίσουν οι μαθητές/-τριες κυρίως στην παραγωγή λέξεων και φράσεων της γλώσσας-στόχου εξαιτίας της μη επιτυχούς εφαρμογής των κανόνων αυτών ή της παρεμβολής της μητρικής τους γλώσσας. Για μια αναλυτική εκδοχή της παρούσας έκθεσης, ο αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει στο κεφ. Φωνολογία, Ενότητα 2.2.

2. Βασικοί φωνολογικοί κανόνες της Ρωσικής

Οι φωνολογικοί κανόνες, οι οποίοι εφαρμόζονται στη Ρωσική στο επίπεδο της λέξης είναι κυρίως αφομοιωτικής φύσης. Η αφομοίωση ενεργοποιείται σε συμφωνικά συμπλέγματα που προκύπτουν από όλους τους πιθανούς συνδυασμούς στιγμικών και τριβόμενων τόσο στο μέσο της λέξης όσο και στα όρια της λέξης (Kochetov et al. 2007). Η αφομοίωση πραγματοποιείται ως ταύτιση κάποιων χαρακτηριστικών των συμφώνων όταν αυτά είναι γειτονικά ή όταν ανήκουν στην ίδια συλλαβή. Η Ρωσική παρουσιάζει τους εξής φωνολογικούς κανόνες (βλ. κεφ. Φωνολογία, υποενότητα 2.2.1):

- *Ουρανικοποίηση*

Η ουρανικοποίηση αποτελεί μια διαδικασία αφομοίωσης. Στη Ρωσική σχεδόν όλα τα σύμφωνα διαθέτουν τα αντίστοιχά τους ουρανικοποιημένα. Πρόκειται για μια γενικευμένη διαδικασία, η οποία δεν περιορίζεται σε συγκεκριμένες μορφολογικές κατηγορίες και είναι δυνατό να εφαρμοστεί σε αυστηρά συλλαβικά CV¹ περιβάλλοντα. Τα περιβάλλοντα στα οποία μπορεί να εμφανιστεί στη Ρωσική είναι τα εξής:

- Η ουρανικοποίηση εμφανίζεται πριν από οπίσθια φωνήεντα (1α), στο τέλος της λέξης (1β) και – σε κάποιο βαθμό – πριν από σύμφωνα (1γ):

(1)	α.	voi	‘βόδι (Αρσ)’	v ^j oi	‘οδηγούσε-Πρλ.Αρσ.Εν’
	β.	mat	‘αθλ. τάπητας (Αρσ)’	mat ^j	‘μητέρα (Θηλ)’
	γ.	polka	‘ράφι (Θηλ)’	pol ^j ka	‘πόλκα (Θηλ)’

- Η ουρανικοποίηση εμφανίζεται σε περιορισμένο βαθμό πριν από το /e/ μόνο σε θέματα λέξεων (2α). Στα όρια των μορφημάτων, τα σύμφωνα ουρανικοποιούνται όλα και χωρίς εξαίρεση πριν από το /e/ (2β). Ωστόσο, η ουρανικοποίηση αποφεύγεται σε δάνειες λέξεις (2γ):

(2)	α.	brat	‘αδελφός’ vs. brat ^j e	‘αδελφός-Προθ.Εν’	γ.	tent	‘τέντα’
	β.	s ^j es ^j t ^j	‘κάθομαι-Απαρεμφ’				

- Η ουρανικοποίηση ενεργοποιείται πριν από το /i/ ανεξάρτητα από τη μορφολογική δομή της λέξης:

¹ To C (Consonant) δηλώνει το σύμφωνο ενώ το V (Vowel) το φωνήεν.

(3)	α.	tʰikatʰ	‘χτυτώ τικ-τακ-Απαρεμφ’	tikatʰ	‘απευθύνομαι σε κάποιον με οικείο ύφος-Απαρεμφ’
	β.	bʰit	‘νικημένος-Μτχ.Πρλ.Αρσ’	bit	‘τρόπος ζωής’

- *Αποηχοποίηση στο τέλος της λέξης*

Στην αποηχοποίηση, τα ηχηρά σύμφωνα αποηχοροποιούνται στο τέλος της λέξης όταν τα γειτνιάζοντα στοιχεία βρίσκονται σε διαφορετικές φωνολογικές λέξεις, όπως φαίνεται από το παράδειγμα στο (4α). Η αποηχοποίηση των εμποδιστικών δεν εφαρμόζεται όταν τα συγκεκριμένα σύμφωνα ανήκουν στη φωνολογική λέξη, είναι δηλαδή άτονα προθετικά στοιχεία ή κλιτικά που προσκολλώνται σε μια τονισμένη λέξη (4β):

(4)	α.	/otkaz leni/	[otkas] [leni]	‘η άρνηση της Λένας’	β.	/iz leningrada/	[iz leningrada]	‘από το Λένινγκραντ’
-----	----	--------------	----------------	----------------------	----	-----------------	-----------------	----------------------

- *Αποηχοποίηση στο εσωτερικό της λέξης*

Εκτός από τις περιπτώσεις αποηχοποίησης που συναντάμε σε όρια μεταξύ λέξεων, ανάλογα φαινόμενα παρατηρούμε επίσης και στο εσωτερικό της λέξης, όπως δείχνουν τα παραδείγματα (5α-β):

(5)	α.	skazatʰ	~	skaska	β.	lodočka	~	lotka
		‘λέω-Απαρεμφ’		‘παραμύθι (Θηλ)’		‘βαρκούλα (Θηλ)’		‘βάρκα (Θηλ)’

- *Απουράνωση*

Η απουράνωση είναι μια διαδικασία ουδετεροποίησης της αντίθεσης ουρανικό/μη ουρανικό. Πιο συγκεκριμένα, τα ουρανικοποιημένα παλλόμενα υπόκεινται σε διαδικασίες απουράνωσης σε μεγαλύτερο βαθμό από τα ουρανικοποιημένα πλευρικά. Για παράδειγμα, το /rʰ/ απουρανώνεται πριν από ομοργανικά σύμφωνα (6α), ενώ το /lʰ/ όχι (6β):

(6)	α.	ca[rʰ]skij	*ca[rʰ]skij, βλ. όμως ca[rʰ]	β.	bo[lʰ]noj	βλ. όμως bo[lʰ]
		‘τσαρικός-Ον.Εν.Αρσ’	‘τσάρος (Αρσ)’		‘άρρωστος-Ον.Εν.Αρσ’	‘πόνος (Θηλ)’

- *Ηχηροποίηση*

Η ηχηροποίηση εμφανίζεται μεταξύ στοιχείων που ανήκουν στην ίδια φωνολογική λέξη, όπως, για παράδειγμα, ένα άτονο προθετικό στοιχείο και ένα ουσιαστικό:

- (7) α. [ot rapɪ] β. [od babuʃki] γ. [s rapoj] δ. [z babuʃkoj]
 'από τον μπαμπά' 'από τη γιαγιά' 'με τον μπαμπά' 'με τη γιαγιά'

3. Βασικοί φωνολογικοί κανόνες της Ελληνικής

Η Ελληνική διαθέτει μόνο κανόνες συμφωνίας γειτονικών συμφώνων σε ακολουθίες ή συμπλέγματα ως προς την ηχηρότητα (8α-β), όπως επίσης και έναν κανόνα ανομοίωσης που ενεργοποιείται στο πεδίο της λέξης και πάντοτε στο μορφολογικό όριο θέματος με επίθημα (8γ) (βλ. κεφ. Φωνολογία, υποενότητα 2.2.2.).

(8)	α.	/ev-tix-ia/	[eftiçía]	ευτυχία	γ.	/trex-s-o/	[trékso]	τρέξω
	β.	/is-vol-i/	[izvolí]	εισβολή				

Σε τεμαχιακό επίπεδο, οι φωνολογικές διαδικασίες αφομοίωσης που εμφανίζονται στην Ελληνική είναι οι εξής:

- *Ηχηροποίηση και αφομοίωση του τόπου άρθρωσης*

Η ηχηροποίηση και η αφομοίωση του τόπου άρθρωσης είναι δύο διαδικασίες που συχνά εμφανίζονται μαζί σε φωνολογικά περιβάλλοντα όπου ένα έρρινο επηρεάζει το επόμενο του άηχο στιγμικό σύμφωνο τρέποντάς το από άηχο σε ηχηρό ενώ το ίδιο λαμβάνει από το τεμάχιο-στόχο τον τόπο άρθρωσής του (9α). Η ηχηροποίηση μπλοκάρει όταν το σύμφωνο που γειτνιάζει με το έρρινο είναι τριβόμενο (9β). Επίσης, η ηχηροποίηση ενεργοποιείται τόσο μέσα στη λέξη όσο και μεταξύ λέξεων σε επίπεδο φωνολογικής λέξης ή ακόμη και φωνολογικής φράσης (9γ).

(9)	α.	/sin-topitis/	[sindopítis]	συντοπίτης	γ.	/exun pari/	[éxun bári]	έχουν πάρει
	β.	/tin floça/	*[tin vlóça]	την φλόγα				

- *Ουρανικοποίηση και συγχώνευση με μπροστινό στοιχείο*

Σε ουρανικοποίηση υπόκεινται οι υπερωικοί φθόγγοι πριν από τα πρόσθια φωνήεντα /i/ και /e/, όπως φαίνεται στα (10α-β). Η διαδικασία είναι υποχρεωτική και εφαρμόζεται χωρίς εξαίρεση σε οποιοδήποτε φωνολογικό περιβάλλον, ανεξάρτητα δηλαδή από το αν η συνεκφορά υπερωικού συμφώνου-πρόσθιου φωνήεντος εμφανίζεται σε αρχική, τελική ή ενδιάμεση θέση μέσα στη λέξη, ή αν τα τεμάχια ανήκουν σε τονισμένη ή άτονη συλλαβή. Επίσης η διαδικασία είναι ανεξάρτητη από μορφολογικά περιβάλλοντα:

(10)	α.	/kipos/	[cípos]	κήπος	γ.	/kopos/	*[cópos]	κόπος
	β.	/keri/	[ceří]	κερί				

Η ουρανικοποίηση είναι επίσης υποχρεωτική και σε συμφωνικά συμπλέγματα που προκύπτουν από την ημιφωνοποίηση του /i/, το οποίο τρέπεται σε ημίφωνο [j] και στη συνέχεια, πριν από συγκεκριμένα σύμφωνα, συμφωνοποιείται σε [ç], [j] ή [ɲ] ανάλογα με την τιμή της ηχηρότητας και ρινικότητας του προηγούμενου συμφώνου (11α-β).

(11) α. /peði-a/ [peðjá] παιδιά β. /mati-a/ [mátɕa] μάτια

Μια διαφορετική διαδικασία που επίσης δημιουργεί ουρανικούς φθόγγους είναι η *συγχώνευση* του /i/ με τα ραχιαία /k, g, x, ɣ/ (12α), το πλευρικό /l/ (12β) και το έρρινο /n/ (12γ) στο περιβάλλον CiV (=σύμφωνο ι φωνήεν):

(12) α. kiV → [ca] /karakí-a/ [karáca] καπάκια
β. liV → [la] /pulí-a/ [pulá] πουλιά
γ. niV → [na] /paní-a/ [paná] πανιά

- *Αποβολή φωνήεντος*

Η αποβολή φωνήεντος ενεργοποιείται προαιρετικά προκειμένου να αποφευχθεί η χασμωδία. Το ποιο τεμάχιο αποβάλλεται δεν εξαρτάται από τη θέση του μέσα στη λέξη, αλλά από το αν τονίζεται ή όχι, όπως επίσης και από το αν αποτελεί λειτουργική ή γραμματική λέξη. Η διατήρηση ή αποβολή ενός τεμαχίου εξαρτάται κυρίως από μια κλίμακα φωνηεντικής ισχύος. Πιο συγκεκριμένα, τα φωνήεντα /u/ και /a/ συνήθως υπερισχύουν έναντι των μπροστινών /e/ και /i/ (13α-β).

(13) α. /ta éxo/ [táxo] τά'χω β. /mu édose/ [múdose] μού'δοσε

- *Ανομοίωση*

Η ανομοίωση συνιστά φωνολογική διαδικασία του τρόπου άρθρωσης. Είναι το αντίθετο της αφομοίωσης αφού τρέπει δύο γειτονικά σύμφωνα μέσα σε μια λέξη ανόμοια μεταξύ τους ως προς κάποια χαρακτηριστικά. Τα παραδείγματα δείχνουν ότι όταν και τα δύο μέλη ενός συμπλέγματος είναι τριβόμενα ή κλειστά/στιγμαία, ένα από τα δύο μέλη αλλάζει τρόπο άρθρωσης. Στο ζευγάρι των τριβόμενων το δεύτερο μέλος γίνεται κλειστό/στιγμαίο (14α) ενώ στο ζευγάρι των κλειστών/στιγμαίων το πρώτο μέλος τρέπεται σε τριβόμενο (14β). Ο ανομοιωτικός κανόνας μπορεί να εφαρμοστεί και στα όρια μορφημάτων. Ένα από τα δύο τριβόμενα σύμφωνα ανομοιώνεται ως προς τον τρόπο της άρθρωσης και γίνεται στιγμαίο. Το στιγμαίο μπορεί να προηγείται του τριβόμενου συμφώνου (14γ) ή και να έπεται (14δ). Αξίζει να σημειωθεί ότι η ανομοίωση είναι μια φωνολογική διαδικασία άμεσα συνυφασμένη με τη δημοτική και, γενικότερα, με μη λόγιες χρήσεις της Ελληνικής.

(14)	α.	χθές	χτές	γ.	/trex-s-o/	[trékso]
	β.	ανικτός	ανιχτός	δ.	/ɣraf-θ-o/	[ɣraftó]

4. Σύγκριση των φωνολογικών κανόνων των δύο γλωσσών και ανάδειξη πιθανών προβλημάτων κατά τη διδασκαλία

- *Αφομοίωση ηχηρότητας*

Οι αφομοιωτικές διαδικασίες εφαρμόζονται υποχρεωτικά μέσα στη λέξη τόσο στην Ελληνική όσο και στη Ρωσική. Όσον αφορά τη φράση, ο συγκεκριμένος κανόνας δεν εφαρμόζεται για τη Ρωσική, ενώ για την Ελληνική η εφαρμογή του είναι προαιρετική. Έτσι, οι ρωσόφωνοι μαθητές, που μαθαίνουν την Ελληνική, ενδέχεται να μην ηχηροποιούν μέσα στη φράση.

- *Ουρανικοποίηση*

Η ουρανικοποίηση στη Ρωσική είναι ένας ιδιαίτερα παραγωγικός κανόνας με συγκεκριμένα πεδία εφαρμογής. Εφαρμόζεται υποχρεωτικά μέσα στη λέξη αλλά όχι μέσα στη φράση. Στη Ρωσική σχεδόν όλα τα σύμφωνα διαθέτουν τα αντίστοιχα τους ουρανικοποιημένα. Στην Ελληνική από την άλλη πλευρά, η ουρανικοποίηση είναι διαφορετικής φύσης κανόνας σε σχέση με τη Ρωσική και πιο περιορισμένης έκτασης αφού εφαρμόζεται κυρίως πριν από πρόσθια φωνήεντα. Λόγω του ότι στη Ρωσική η ουρανικοποίηση είναι μια γενικευμένη διαδικασία, οι ρωσόφωνοι μαθητές που μαθαίνουν την Ελληνική ενδέχεται να ουρανικοποιούν τους συμφωνικούς φθόγγους της Ελληνικής εκεί που δεν πρέπει. Από την άλλη, οι ελληνόφωνοι μαθητές που μαθαίνουν τη Ρωσική ενδέχεται να μην ουρανικοποιούν τα ρωσικά σύμφωνα με αποτέλεσμα να δημιουργούνται και εκεί λανθασμένες προφορές λέξεων. Επειδή η ουρανικοποίηση είναι μια διαδικασία που εφαρμόζεται διαφορετικά ανάμεσα στις δύο γλώσσες θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση από τους εκπαιδευτικούς.

- *Ανομοίωση*

Η ανομοίωση στη Ρωσική αφορά μόνο στην απουράνωση του παλλόμενου /r/, ενώ στην Ελληνική είναι μορφολογικά καθορισμένη και αφορά κυρίως τους τριβόμενους φθόγγους. Επειδή η ανομοίωση δεν απαντά συχνά στη Ρωσική, οι ρωσόφωνοι μαθητές ίσως δυσκολευτούν να μετατρέψουν τριβόμενα σύμφωνα σε στιγμιαία, και το αντίστροφο. Θα πρέπει να τονιστεί όμως ότι η ανομοίωση στην Ελληνική είναι μια διαδικασία άμεσα συνυφασμένη με τη δημοτική, επομένως οι τριβόμενοι φθόγγοι, ακόμη και αν δεν ανομοιώνονται από τους ρωσόφωνους μαθητές, δε δημιουργούν κάποιο πρόβλημα στη γλώσσα π.χ. *ανοικτός* ~ *ανοιχτός*. Από την άλλη, οι ελληνόφωνοι μαθητές που μαθαίνουν τη Ρωσική ίσως να μη δυσκολευτούν στην απουράνωση του παλλόμενου /r/ αφού ο συγκεκριμένος φθόγγος δεν υπάρχει ουρανικοποιημένος στην Ελληνική.

- *Αποηχοποίηση*

Στη Ρωσική τα ηχηρά σύμφωνα αποηχοροποιούνται στο τέλος της λέξης, ενώ στην Ελληνική δεν υπάρχει τέτοιος κανόνας. Επομένως, οι ελληνόφωνοι μαθητές που μαθαίνουν τη Ρωσική αναμένεται να διατηρούν την ηχηρότητα των συμφώνων στο τέλος της λέξης. Αντίθετα, όσον αφορά το εσωτερικό της λέξης, διαδικασίες αποηχοποίησης παρατηρούνται στα συστήματα και των δύο γλωσσών.

Ο παρακάτω πίνακας παρουσιάζει τις ομοιότητες και τις διαφορές μεταξύ Ρωσικής και Ελληνικής όσον αφορά τους φωνολογικούς κανόνες:

Πίνακας 1: Συγκριτικός πίνακας φωνολογικών κανόνων Ρωσικής-Ελληνικής (Βλ. κεφ. Φωνολογία, υποενότητα 2.2.2.)

Φωνολογικός κανόνας	Ρωσική	Ελληνική
Αφομοίωση ηχηρότητας	Ναι <ul style="list-style-type: none"> ▪ υποχρεωτικά μέσα στη λέξη αλλά ποικίλλει μεταξύ κλιτικών/άτονων λειτουργικών λέξεων και γραμματικών λέξεων ▪ όχι μέσα στη φράση 	Ναι <ul style="list-style-type: none"> ▪ υποχρεωτικά μέσα στη λέξη και μεταξύ κλιτικών/άτονων λειτουργικών λέξεων και γραμματικών λέξεων ▪ προαιρετικά μέσα στη φράση
Ουρανικοποίηση	Ναι πολύ παραγωγικός κανόνας με συγκεκριμένα πεδία εφαρμογής <ul style="list-style-type: none"> ▪ υποχρεωτικά μέσα στη λέξη ▪ όχι μέσα στη φράση 	Ναι αλλά διαφορετικής φύσης σε σχέση με τη Ρωσική και πιο περιορισμένης έκτασης
Ανομοίωση	Ναι αλλά περιορισμένη και αφορά την απουράνωση του παλλόμενου /r/	Ναι αλλά είναι κυρίως μορφολογικά καθορισμένη και αφορά τριβόμενους φθόγγους
Αποηχοποίηση	Ναι, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο τέλος της λέξης	Μόνο στο εσωτερικό της λέξης

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Nespor, Marina. 1999. *Φωνολογία*. Προσαρμογή στην ελληνική γλώσσα: Ράλλη, Αγγελική. Αθήνα: Πατάκης.
- Νικολού, Καλομοίρα. 2008. *Η Φωνολογική Λέξη στην Ελληνική και η Σύγκρισή της με την Αραβική: Πορίσματα και Εφαρμογές*. Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Ρόδος.
- Kochetov, Alexei. 2005. Phonetic sources of phonological asymmetries: Russian laterals and rhotics. In Gurski, Claire (ed.), *Proceedings of the 2005 Annual Conference of the Canadian Linguistic Association*. 1-12.
- Kochetov, Alexei, Pouplier, Marianne & Son, Minjung. 2007. Cross-language differences in overlap assimilation patterns in Korean and Russian. *Proceedings of the ICPHS VIII*: 1361-1364.
- Padgett, Jaye. 2003a. The emergence of contrastive palatalization in Russian. In Holt, Eric (ed.), *Optimality Theory and Language Change*. Amsterdam: Kluwer Academic Publishers. 307-335.
- Timberlake, Alan. 2004. *A Reference Grammar of Russian*. Cambridge: Cambridge University Press.

Γλωσσάρι

Αηχοποίηση: Τροπή ενός ηχηρού φθόγγου σε άηχο

Άηχος: Φθόγγος κατά την παραγωγή του οποίου οι φωνητικές χορδές δεν πάλλονται

Ανομοίωση: Φωνολογικός κανόνας που μεταβάλλει τα χαρακτηριστικά δύο γειτονικών φθόγγων ώστε να τους καταστήσει περισσότερο ανόμοιους μεταξύ τους

Αποβολή: Διαδικασία που προκαλεί την παράλειψη τουλάχιστον ενός φθόγγου από μια λέξη ή φράση

Αφομοίωση: Φωνολογικός κανόνας που μεταβάλλει τα χαρακτηριστικά δύο γειτονικών συμφώνων ώστε να τους καταστήσει περισσότερο όμοιους μεταξύ τους

Επένθεση: Η εισαγωγή ενός ή περισσότερων φθόγγων σε κάποιο σημείο μιας λέξης

Ηχηροποίηση: Τροπή ενός άηχου φθόγγου σε ηχηρό

Ηχηρός: Φθόγγος κατά την παραγωγή του οποίου οι φωνητικές χορδές πάλλονται

Θέμα: Το λεξικό μόρφημα μιας λέξης στο οποίο προσκολλώνται κλιτικά και παραγωγικά μορφήματα

Κλειστός: Φθόγγος κατά την παραγωγή του οποίου η ροή του αέρα σταματά πλήρως για σύντομο διάστημα μέσα στη στοματική κοιλότητα

Κλιτικό μόρφημα: Μόρφημα που προσκολλάται σε ένα θέμα για να σχηματίσει τον κλιτό τύπο μιας λέξης

Μόρφημα: Η μικρότερη μονάδα γλωσσικής σημασίας ή γραμματικής λειτουργίας

Μορφοφωνολογικός κανόνας: Κανόνας που προσδιορίζει την προφορά των μορφημάτων

Νοητική Γραμματική: Όρος που αναφέρεται στη γλωσσολογική θεωρία για την εσωτερικευμένη γραμματική που αναπαριστά την ασυνείδητη γνώση μιας γλώσσας

Ουρανικοποίηση: Άρθρωση κατά την οποία το μπροστινό μέρος της γλώσσας ανυψώνεται προς τον ουρανίσκο

Ουρανικός: Φθόγγος του οποίου η παραγωγή γίνεται από το μπροστινό μέρος της γλώσσας και τον ουρανίσκο

Παραγωγικό μόρφημα: Μόρφημα που προστίθεται σε ένα θέμα για να σχηματίσει ένα νέο θέμα ή μια νέα λέξη

Πρόσθιο φωνήεν: Φωνήεν κατά την άρθρωση του οποίου το κυρίως σώμα της γλώσσας βρίσκεται στο μπροστινό τμήμα της στοματικής κοιλότητας

Συμφωνικό σύμπλεγμα: Ακολουθία δύο ή περισσότερων συμφώνων που εμφανίζεται στην αρχή ή στο τέλος της ίδιας συλλαβής

Συνάρθρωση: Η μεταβίβαση φωνητικών χαρακτηριστικών σε γειτνιάζοντα τεμάχια ώστε αυτά να καταστούν περισσότερο όμοια μεταξύ τους

Τεμάχιο: Ένας μεμονωμένος φθόγγος που απαντά σε μια γλώσσα

Τόπος/σημείο άρθρωσης: Το μέρος της φωνητικής οδού στο οποίο λαμβάνει χώρα η παρεμπόδιση του αέρα κατά την παραγωγή των περισσότερων συμφώνων

Τριβόμενος: Φθόγγος κατά την παραγωγή του οποίου ο αέρας βγαίνει από ένα στενό πέρασμα στο στόμα

Τρόπος άρθρωσης: Ο τρόπος με τον οποίο το ρεύμα αέρα εμποδίζεται κατά τη διέλευσή του από τη φωνητική οδό

Υπερωικός: Φθόγγος του οποίου η παραγωγή γίνεται από το πίσω μέρος της γλώσσας και τη μαλακή υπερώα

Φώνημα: Αφηρημένη φθογγική μονάδα, η οποία αποτελεί το βασικό υλικό για το σχηματισμό των γλωσσικών μονάδων (π.χ. μόρφημα, λέξη, κ.λπ.). Συχνά αποτελεί μια αφαίρεση διαφόρων φθόγγων που παράγονται ως παραλλαγή αυτής της βασικής μονάδας σε διαφορετικά περιβάλλοντα

Φωνολογία: Ο κλάδος της γλωσσολογίας που μελετά την κατανομή, συνδυαστικότητα και λειτουργία των φθόγγων στη γλώσσα

Φωνολογική διαδικασία: Διαδικασία που μεταβάλλει ορισμένα ή και όλα τα χαρακτηριστικά των φθόγγων

Φωνολογικός κανόνας: Κανόνας που εφαρμόζεται σε φωνημικές αναπαραστάσεις για την παραγωγή των φωνητικών τύπων (ή προφοράς) των λέξεων και φράσεων

Χασμωδία: Η διαδοχική ακολουθία τουλάχιστον δύο φωνηέντων μέσα σε μια λέξη ή στα όρια λέξεων

Μορφολογία: Ονοματική Κλίση*

Γιώργος Μαρκόπουλος & Lena Nedvgya

1. Εισαγωγή

1.1. Μορφολογία: Ορισμός και βασικές έννοιες

Η *Μορφολογία* είναι ο κλάδος της γλωσσολογίας που μελετά την εσωτερική δομή των λέξεων. Αυτό σημαίνει ότι η λέξη δεν αποτελεί ελάχιστο τύπο, αλλά μπορεί να αναλυθεί σε επιμέρους συστατικά. Τα συστατικά αυτά ονομάζονται *μορφήματα* και μας δίνουν πληροφορίες είτε για το σημασιολογικό περιεχόμενο μιας λέξης είτε για τα γραμματικά της χαρακτηριστικά. Στην πρώτη περίπτωση, τα μορφήματα ονομάζονται *λεξικά*, ενώ στη δεύτερη *γραμματικά*. Ενδεικτικά είναι τα παραδείγματα στο (1):

(1)	α.	θάλας-α θάλασσα-Εν.Θηλ	β.	γράφ-ο γράφω-1Εν.ΜηΠρλ
-----	----	---------------------------	----	---------------------------

Στο (1α) παρατηρούμε ότι η λέξη *θάλασα* δομείται από δύο επιμέρους υπολεξικά στοιχεία: το λεξικό μόρφημα *θάλας-*, το οποίο αποτελεί το *θέμα* (stem) που συναντάμε με την ίδια ακριβώς μορφή και σε άλλες λέξεις (π.χ. *thalas-inós*, *thalas-o-róros*) και από το οποίο προκύπτει η σημασιακή πληροφορία που φέρει η λέξη, και το γραμματικό μόρφημα *-α*, που μας παρέχει πληροφορίες σχετικά με την κλιτική τάξη, το γένος και τον αριθμό του ονοματικού τύπου. Αντίστοιχα, στο (1β), το μόρφημα *γραφ-* είναι ο φορέας της λεξικής σημασίας του ρήματος, ενώ στην κατάληξη *-ο* δηλώνονται τα γραμματικά χαρακτηριστικά του ρηματικού τύπου (α' πρόσωπο ενικού αριθμού, μη παρελθοντικός χρόνος).

Τα γραμματικά μορφήματα μπορούν να χρησιμοποιηθούν είτε για να σχηματίσουν τους κλιτικούς τύπους ενός ονόματος ή ενός ρήματος (2α-β) είτε για να σχηματίσουν παράγωγες λέξεις (3α-β), όπως φαίνεται στα παραδείγματα που ακολουθούν:

(2)	α.	ανθρόρ-υ άνθρωπος-Γεν.Εν	β.	γράφ-s-ame γράφω-Συν-1Πληθ.Πρλ
-----	----	-----------------------------	----	-----------------------------------

* Την επιστημονική εποπτεία για τις ενότητες που αφορούν τη Ρωσική είχε η Δρ. Αικ. Πάππου-Ζουραβλιόβα.

(3)	α.	anθρόp-in-os άνθρωπος-ΠαρΕπθμ-Οv.Εv.Αρσ	β.	graf-íð-a γράφω-ΠαρΕπθμ-Εv.Θηλ
-----	----	--	----	-----------------------------------

Στο παράδειγμα (2α) το μόρφημα /-u/ μας δίνει πληροφορίες για τον αριθμό και την πτώση του ουσιαστικού *άνθρωπος*. Αντίστοιχα, στο (2β), το μόρφημα /-s/ δηλώνει ότι το ρήμα βρίσκεται σε συνοπτική όψη, ενώ το μόρφημα /-ame/ προσδίδει στον ρηματικό τύπο τιμή για τα χαρακτηριστικά προσώπου και χρόνου ([α'πληθ], [+παρελθόν]). Τα μορφήματα αυτά, με τα οποία σχηματίζονται οι κλιτικοί τύποι των ονομάτων και των ρημάτων, ονομάζονται *κλιτικά μορφήματα*.

Αντίθετα, διαφορετική είναι η λειτουργία των μορφημάτων /-in/ και /-ið/ στο (3), καθώς παρατηρούμε ότι δεν ορίζουν επιμέρους γραμματικά χαρακτηριστικά αλλά την ίδια τη γραμματική κατηγορία των λέξεων. Με άλλα λόγια, τα μορφήματα αυτά σχηματίζουν μια καινούρια λέξη, μετατρέποντας, για παράδειγμα, ένα ουσιαστικό σε επίθετο (3α: *ánθrop(os)* → *anθrópinos*) ή ένα ρήμα σε ουσιαστικό (3β: *γράφ(o)* → *γραφίða*), γι'αυτό και ονομάζονται *παραγωγικά*.

Η διάκριση των μορφημάτων σε κλιτικά και παραγωγικά ορίζει και τους δύο βασικούς κλάδους της μορφολογίας: την *κλιτική μορφολογία*, η οποία εξετάζει τον σχηματισμό των διαφορετικών τύπων μιας λέξης που δηλώνουν κάποια συγκεκριμένη γραμματική πληροφορία, και την *παραγωγική μορφολογία*, η οποία διερευνά τον τρόπο σχηματισμού νέων λέξεων σε μια γλώσσα. Στην παραγωγική μορφολογία εντάσσεται και η *σύνθεση*, κατά την οποία μια καινούρια λέξη σχηματίζεται από τον συνδυασμό δύο λεξικών μορφημάτων (π.χ. /xion-ánθrop-os/).

Στις ενότητες που ακολουθούν θα εστιάσουμε στην κλιτική μορφολογία και, πιο συγκεκριμένα, στις δομές ονοματικής κλίσης της Ρωσικής και της Ελληνικής. Για μια ολοκληρωμένη περιγραφή των δομών που εξετάζονται σ' αυτήν την έκθεση, ο/η αναγνώστης/-τρια μπορεί να συμβουλευτεί το κεφ. *Μορφολογία, Ενότητες 3.1-3.2*.

1.2. Ονοματική κλιτική μορφολογία

Η ονοματική κλιτική μορφολογία περιλαμβάνει το σύνολο των ονοματικών κλιτικών τύπων μιας γλώσσας, των τύπων, δηλαδή, που προσδίδουν σε ένα ονοματικό θέμα συγκεκριμένες γραμματικές λειτουργίες. Όσον αφορά συγκεκριμένα τη Ρωσική και την Ελληνική, οι λειτουργίες αυτές (γένος, αριθμός, πτώση) πραγματώνονται ταυτόχρονα (διαχέονται) συνήθως σε ένα κλιτικό μόρφημα που τοποθετείται δίπλα στο θέμα, γι' αυτό και λέμε ότι η Ρωσική και η Ελληνική ανήκουν στην κατηγορία των *διαχυτικών γλωσσών*. Ενδεικτικά είναι τα παραδείγματα στο (4):

(4)	α.	<i>Ρωσική</i> zanód-a завода εργοστάσιο-Γεν.Εν (Spencer 1991: 22)	β.	<i>Ελληνική</i> thalas-ón θάλασσα-Γεν.Πληθ
-----	----	---	----	--

Στις ενότητες που ακολουθούν περιγράφεται το ονοματικό κλιτικό σύστημα για κάθε γλώσσα ξεχωριστά:

2. Ονοματική κλίση της Ρωσικής

Όπως αναφέραμε στην προηγούμενη ενότητα, τα γραμματικά χαρακτηριστικά που μπορεί να πραγματώνει το κλιτικό μόρφημα ενός ονοματικού τύπου στη Ρωσική είναι το γένος, ο αριθμός και η πτώση. Οι τιμές που μπορούν να πάρουν τα χαρακτηριστικά αυτά είναι οι εξής:

- (5) Γένος: αρσενικό, θηλυκό, ουδέτερο
 Αριθμός: ενικός, πληθυντικός
 Πτώση: ονομαστική, αιτιατική, γενική, προθετική, δοτική, οργανική

2.1. Κλίση ουσιαστικών

Διακρίνουμε τρεις κλιτικές τάξεις ουσιαστικών. Σε κάθε κλιτική τάξη το θέμα των ουσιαστικών παραμένει συνήθως σταθερό, ενώ αυτό που διαφοροποιείται είναι το κλιτικό μόρφημα. Όσον αφορά το θέμα, χρειάζεται να αναφερθούμε σε μια βασική διάκριση που συναντάμε στη Ρωσική ανάμεσα σε *σκληρά* και *μαλακά* θέματα. Τα πρώτα λήγουν σε σκληρό/μη ουρανικοποιημένο σύμφωνο ή σε σύμφωνο που δεν έχει ουρανικό αντίστοιχο (/š, ž, c/ (ш, ж, ц), π.χ.: *l'icó λιυο* 'πρόσωπο-Ον.Εν'), ενώ, αντίθετα, η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει θέματα που λήγουν σε μαλακό/ουρανικοποιημένο σύμφωνο ή σε σύμφωνο που δεν έχει μη ουρανικό αντίστοιχο (/č, žč, j/ (ч, щ, й), π.χ.: *s'em'já σεμ'για* 'οικογένεια-Ον.Εν'). Η διάκριση αυτή επηρεάζει συνήθως την ορθογραφία των καταλήξεων και σπάνια το φωνολογικό τους περιεχόμενο, ωστόσο είναι σημαντική για την κατανόηση των κλιτικών παραδειγμάτων που θα εξετάσουμε στη συνέχεια.

2.1.1. Πρώτη κλίση

Στην πρώτη κλιτική ομάδα ανήκουν τα ουσιαστικά:

- α. Αρσενικού γένους με μηδενική κατάληξη /-∅/** (π.χ. /stol-∅/ *στολ-∅* 'τραπέζι')
- β. Ουδέτερου γένους με κατάληξη /-o/, /-e/** (π.χ. /l'ic-ó/ *λιυ-ο* 'πρόσωπο', /mór'-e/ *μορ-ε* 'θάλασσα')

Ακολουθούν ορισμένα ενδεικτικά παραδείγματα:

(6)

ΑΡΣΕΝΙΚΟ				ΟΥΔΕΤΕΡΟ				
ΠΤΩΣΗ	‘σκληρό’ θέμα, [-έμψυχο]	‘μαλακό’ θέμα, [+έμψυχο]	‘σκληρό’ θέμα, [-έμψυχο]	‘μαλακό’ θέμα, [-έμψυχο]	‘σκληρό’ θέμα, [-έμψυχο]	‘μαλακό’ θέμα, [-έμψυχο]	‘σκληρό’ θέμα, [-έμψυχο]	‘μαλακό’ θέμα, [-έμψυχο]
ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ								
ΟΝ	zanód-∅	завод-∅	kon'-∅	конь-∅	ί'ic-ó	лиц-о	μόr'-e	мор-е
ΑΙΤ	=Οv.	=Οv.	=Γεν.	=Γεν.	=Οv.	=Οv.	=Οv.	=Οv.
ΓΕΝ	zanód-a	завод-a	kon'-ά	кон-я	ί'ic-ά	лиц-a	μόr'-a	мор-я
ΠΡΟΘ	zanód'-e	завод-е	kon'-έ	кон-е	ί'ic-έ	лиц-е	μόr'-e	мор-е
ΔΟΤ	zanód-u	завод-у	kon'-ύ	кон-ю	ί'ic-ύ	лиц-у	μόr'-u	мор-ю
ΟΡΓ	zanód-om	завод-ом	kon'-óm	кон-ём	ί'ic-óm	лиц-ом	μόr'-em	мор-ем
ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ								
ΟΝ	zanód-y	завод-ы	kón'-i	кон-и	ί'ic-a	лиц-a	mor'-ά	мор-я
ΑΙΤ	=Οv.	=Οv.	=Γεν.	=Γεν.	=Οv.	=Οv.	=Οv.	=Οv.
ΓΕΝ	zanód-on	завод-ов	kon'-éj	кон-ей	ί'ic-∅	лиц-∅	mor'-éj	мор-ей
ΠΡΟΘ	zanód-ax	завод-ах	kon'-άx	кон-ях	ί'ic-ax	лиц-ax	mor'-άx	мор-ях
ΔΟΤ	zanód-am	завод-ам	kon'-ám	кон-ям	ί'ic-am	лиц-ам	mor'-ám	мор-ям
ΟΡΓ	zanód-am'i	завод-ами	kon'-ám'i	кон-ями	ί'ic-am'i	лиц-ами	mor'-ám'i	мор-ями

❖ Σημ: завод ‘εργοστάσιο’, конь ‘άλογο’, лицо ‘πρόσωπο’, море ‘θάλασσα’

2.1.2. Δεύτερη κλίση

Στη δεύτερη κλιτική ομάδα ανήκουν τα ουσιαστικά:

α. Θηλυκού γένους με κατάληξη /-a/ (π.χ. /kn'íg-a/ *книг-а* ‘βιβλίο’)

β. Αρσενικού γένους με κατάληξη /-a/ (π.χ. /rár-a/ *пап-а* ‘μπαμπάς’)

γ. Κοινού γένους με κατάληξη /-a/ (π.χ. /kol'ég-a/ *коллег-а* ‘συνάδελφος’)

Στο (7) δίνονται ορισμένα ενδεικτικά παραδείγματα:

(7)

ΠΤΩΣΗ	‘σκληρό’ θέμα, [+έμψυχο]	‘μαλακό’ θέμα, [-έμψυχο]		
ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ				
ΟΝ	žen-ά	жен-а	dól’-a	дол-я
ΑΙΤ	žen-ύ	жен-γ	dól’-u	дол-ю
ΓΕΝ	žen-ί	жен-ы	dól’-i	дол-и
ΠΡΟΘ	žen’-έ	жен-е	dól’-e	дол-е
ΔΟΤ	žen’-έ	жен-е	dól’-e	дол-е
ΟΡΓ	žen-όj	жен-οϊ	dól’-ej	дол-еϊ
ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ				
ΟΝ	žón-i	жѣн-ы	dól’-i	дол-и
ΑΙΤ	=Γεν.	=Γεν.	=Ονομ.	=Ονομ.
ΓΕΝ	žon-∅	жѣн-∅	dol’-éj	дол-еϊ
ΠΡΟΘ	žón-αx	жѣн-αx	dol’-áx	дол-яx
ΔΟΤ	žón-am	жѣн-am	dol’-ám	дол-ям
ΟΡΓ	žón-am’i	жѣн-ами	dol’-ám’i	дол-ями

❖ Σημ: жен-а ‘γυναίκα’, дол-я ‘τεμάχιο’

2.1.3. Τρίτη κλίση

Στην τρίτη κλιτική ομάδα ανήκουν τα ουσιαστικά:

α. Θηλυκού γένους με μηδενική κατάληξη /-∅/ (π.χ. /kost’-∅/ *кость-∅* ‘κόκαλο’)

β. Ουδέτερου γένους με κατάληξη /-a/ (π.χ. *vrém’-a* *врем-я* ‘χρόνος, ώρα’)

Παραδείγματα κλίσης των ουσιαστικών αυτών δίνονται στο (8):

(8)

ΠΤΩΣΗ	ΘΗΛΥΚΟ						ΟΥΔΕΤΕΡΟ	
	[-έμψυχο]	[+έμψυχο]	[+έμψυχο], {-er-}				[-έμψυχο], {-on-}	
ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ								
ΟΝ	t'etrád'-∅	тетрадь-∅	míš-∅	мышь-∅	mat'-∅	мать-∅	vr'ém'-a	врем-я
ΑΙΤ	=Ον.	=Ον.	=Ον.	=Ον.	=Ον.	=Ον.	=Ον.	=Ον.
ΓΕΝ	t'etrád'-i	тетрад-и	míš-i	мыш-и	mát'-er'-i	мат-ер-и	vr'ém'-en'-i	врем-ен-и
ΠΡΟΘ	t'etrád'-i	тетрад-и	míš-i	мыш-и	mát'-er'-i	мат-ер-и	vr'ém'-en'-i	врем-ен-и
ΔΟΤ	t'etrád'-i	тетрад-и	míš-i	мыш-и	mát'-er'-i	мат-ер-и	vr'ém'-en'-i	врем-ен-и
ΟΡΓ	t'etrád'-ju	тетрадь-ю	míš-ju	мышь-ю	mát'-er'-ju	мат-ерь-ю	vr'ém'-en'-em	врем-ен-ем
ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ								
ΟΝ	t'etrád'-i	тетрад-и	míš-i	мыш-и	mát'-er'-i	мат-ер-и	vr'em'-en-á	врем-ен-а
ΑΙΤ	=Ον.	=Ον.	=Γεν.	=Γεν.	=Γεν.	=Γεν.	=Ον.	=Ον.
ΓΕΝ	t'etrád'-ej	тетрад-ей	míš-éj	мыш-ей	mat'-er'-éj	мат-ер-ей	vr'em'-ón-∅	врем-ән
ΠΡΟΘ	t'etrád'-ax	тетрад-ях	míš-áx	мыш-ах	mat'-er'-áx	мат-ер-ях	vr'em'-en-áx	врем-ен-ах
ΔΟΤ	t'etrád'-am	тетрад-ям	míš-ám	мыш-ам	mat'-er'-ám	мат-ер-ям	vr'em'-en-ám	врем-ен-ам
ΟΡΓ	t'etrád'-am'i	тетрад-ями	míš-ám'i	мыш-ами	mat'-er'-ám'i	мат-ер-ями	vr'em'-en-ám'i	врем-ен-ами

❖ Σημ: тетрадь 'τετράδιο', мышь 'ποντίκι', мать 'μητέρα', время 'χρόνος'

2.2. Κλίση επιθέτων

Στη Ρωσική διακρίνουμε δύο μορφές επιθέτων, την *εκτεταμένη* και τη *βραχεία*. Η βραχεία μορφή διαθέτει μόνο τέσσερις τύπους ονομαστικής πτώσης (αρσενικό, θηλυκό, ουδέτερο, πληθυντικός) και εμφανίζεται μόνο σε θέση κατηγορούμενου. Σχηματίζεται από το θέμα της εκτεταμένης μορφής του επιθέτου με τις εξής καταλήξεις:

- μηδενική κατάληξη για τα αρσενικά ενικού /-∅/ (π.χ. /um'-∅)n-∅/ *умѣн* 'έξυπνος-Αрс.Εν' (βραχ.μορφή) < /úm-n-yj/ *умный* 'έξυπνος-Αрс.Εν' (εκτ.μορφή))
- κατάληξη /-a/ για τα θηλυκά ενικού (π.χ. /um-n-á/ *умна* 'έξυπνος-Θηλ.Εν')

- κατάληξη /-ο/ για τα ουδέτερα ενικού (π.χ. /um-n-ό/ *υμνο* 'έξυπνος-Ουδ.Εν')
- κατάληξη /-ι, -υ/ (-υ, -ι) για τον πληθυντικό αριθμό (π.χ. /um-n-ύ/ *υμνι* 'έξυπνος-Πληθ')

Στους ακόλουθους πίνακες παρουσιάζονται παραδείγματα κλίσης της εκτεταμένης (9) και της βραχείας (10) μορφής:

(9)

ΣΚΛΗΡΟ ΘΕΜΑ										
ΠΤΩΣΗ	ΑΡΣ		ΑΡΣ=ΟΥΔ		ΟΥΔ		ΘΗΛ		ΠΛΗΘ	
ΟΝ	krásn-yj	красн-ый			krásn-oje	красн-ое	krásn-aja	красн-ая	krásn-ije	красн-ие
ΑΙΤ	=Ον./Γεν.	=Ον./Γεν.			=Ον.	=Ον.	krásn-uju	красн-ую	=Ον./Γεν.	=Ον./Γεν.
ΓΕΝ			krásn-ogo	красн-ого			krásn-oj	красн-ой	krásn-ix	красн-ых
ΠΡΟΘ			krásn-om	красн-ом			krásn-oj	красн-ой	krásn-ix	красн-ых
ΔΟΤ			krásn-omu	красн-ому			krásn-oj	красн-ой	krásn-im	красн-ым
ΟΡΓ			krásn-im	красн-ым			krásn-oj	красн-ой	krásn-im'i	красн-ыми
ΜΑΛΑΚΟ ΘΕΜΑ										
	ΑΡΣ		ΑΡΣ=ΟΥΔ		ΟΥΔ		ΘΗΛ		ΠΛΗΘ	
ΟΝ	dál'-n'-ij	даль-н-ий			dál'-n'-eje	даль-н-ее	dál'-n'-aja	даль-н-ая	dál'-n'-ije	даль-н-ие
ΑΙΤ	=Ον./Γεν.	=Ον./Γεν.			=Ον.	=Ον.	dál'-n'-uju	даль-н-ую	=Ον./Γεν.	=Ον./Γεν.
ΓΕΝ			dál'-n'-ego	даль-н-его			dál'-n'-ej	даль-н-ей	dál'-n'-ix	даль-н-их
ΠΡΟΘ			dál'-n'-em	даль-н-ем			dál'-n'-ej	даль-н-ей	dál'-n'-ix	даль-н-их
ΔΟΤ			dál'-n'-emu	даль-н-ему			dál'-n'-ej	даль-н-ей	dál'-n'-im	даль-н-им
ΟΡΓ			dál'-n'-im	даль-н-им			dál'-n'-ej	даль-н-ей	dál'-n'-im'i	даль-н-ими

❖ Σημ: krásnij 'κόκκινος', dál'n'ij 'μακρινός'

(10)

	ujút-n-ij (εκτ.μορφή)	уют-н-ый	kr'ep-k'-ij (εκτ.μορφή)	креп-к-ий	úm-n-ij (εκτ.μορφή)	ум-н-ый
ΑΡΣ	ujút'-en-∅	уют-ен-∅	kr'ér-ok-∅	креп-ок-∅	um'-ón-∅	ум-ён-∅
ΟΥΔ	ujút-n-o	уют-н-ο	kr'ér-k-o	креп-к-ο	um-n-ó	ум-н-ο
ΘΗΛ	ujút-n-a	уют-н-α	kr'ep-k-á	креп-к-α	um-n-á	ум-н-α
ΠΛΗΘ	ujút-n-y	уют-н-ы	kr'ep-k'-í	креп-к-и	um-n-ý	ум-н-ы

❖ Σημ: уютный 'άνετος', крепкий 'γερός, δυνατός', умный 'έξυπνος'

3. Ονοματική κλίση της Ελληνικής

3.1. Κλίση του άρθρου

Εκτός από τις κατηγορίες των ουσιαστικών και των επιθέτων, η ονοματική μορφολογία της Ελληνικής περιλαμβάνει και την κατηγορία του άρθρου. Διακρίνουμε δύο είδη άρθρων, το *οριστικό* και το *αόριστο*, τα οποία κλίνονται ως εξής:

(11)

ΠΤΩΣΗ	ΟΡΙΣΤΙΚΟ ΑΡΘΡΟ						ΑΟΡΙΣΤΟ ΑΡΘΡΟ		
	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ			ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ			ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		
	ΑΡΣ	ΘΗΛ	ΟΥΔ	ΑΡΣ	ΘΗΛ	ΟΥΔ	ΑΡΣ	ΘΗΛ	ΟΥΔ
ΟΝ	ο	η	το	οι	οι	τα	ένας	μια	ένα
ΑΙΤ	το(ν)	τη(ν)	το	τους	τις	τα	ένα(ν)	μια	ένα
ΓΕΝ	του	της	του	των	των	των	ενός	μιας	ενός

3.2. Κλίση ουσιαστικών

Όπως και στη Ρωσική, οι κλιτικοί τύποι των ουσιαστικών σχηματίζονται σε κάθε περίπτωση από τον συνδυασμό ενός θέματος και ενός κλιτικού μορφήματος το οποίο μπορεί να δηλώνει το γένος, τον αριθμό και την πτώση του ουσιαστικού. Με βάση τις καταλήξεις των πτωτικών τύπων και τις τροποποιήσεις που παρατηρούνται κατά την κλίση στο θέμα του ουσιαστικού, διακρίνουμε διάφορες κλιτικές τάξεις (για μια αναλυτική παρουσίαση βλ. κεφ. Μορφολογία, υποενότητα 3.2.2.2.2).

(12) Αρσενικά σε -ας

ΠΤΩΣΗ	ΙΣΟΣΥΛΛΑΒΑ				ΑΝΙΣΟΣΥΛΛΑΒΑ			
	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	ο	φύλακας	οι	φύλακες	ο	ψαράς	οι	ψαράδες
ΑΙΤ	το(ν)	φύλακα	τους	φύλακες	τον	ψαρά	τους	ψαράδες
ΓΕΝ	του	φύλακα	των	φυλάκων	του	ψαρά	των	ψαράδων
ΚΛΗΤ		φύλακα		φύλακες		ψαρά		ψαράδες

(13) Θηλυκά σε -α

ΠΤΩΣΗ	ΙΣΟΣΥΛΛΑΒΑ				ΑΝΙΣΟΣΥΛΛΑΒΑ			
	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	η	θάλασσα	οι	θάλασσεσ	η	μαμά	οι	μαμάδες
ΑΙΤ	τη	θάλασσα	τις	θάλασσεσ	τη	μαμά	τις	μαμάδες
ΓΕΝ	της	θάλασσας	των	θαλασσών	της	μαμάς	των	μαμάδων
ΚΛΗΤ		θάλασσα		θάλασσεσ		μαμά		μαμάδες

(14) Ισοσύλλαβα ουδέτερα σε -ο και ανισοσύλλαβα σε -μα

ΠΤΩΣΗ	ΙΣΟΣΥΛΛΑΒΑ ΣΕ -Ο				ΑΝΙΣΟΣΥΛΛΑΒΑ ΣΕ -ΜΑ			
	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ	
ΟΝ	το	βιβλίο	τα	βιβλία	το	όνομα	τα	ονόματα
ΑΙΤ	το	βιβλίο	τα	βιβλία	το	όνομα	τα	ονόματα
ΓΕΝ	του	βιβλίου	των	βιβλίων	του	ονόματος	των	ονομάτων
ΚΛΗΤ		βιβλίο		βιβλία		όνομα		ονόματα

3.3. Κλίση επιθέτων

Στην Ελληνική δε συναντάμε τη διάκριση που παρατηρούμε στη Ρωσική ανάμεσα σε εκτεταμένη και βραχεία μορφή επιθέτων. Όπως και στα ουσιαστικά, διακρίνουμε και εδώ κλιτικές τάξεις στις οποίες οργανώνονται τα επίθετα ανάλογα με τον τρόπο με τον οποίο δηλώνονται τα χαρακτηριστικά γένους, αρθμού και πτώσης. Οι βασικότερες κλιτικές τάξεις παρουσιάζονται στα (15-16) (βλ. και κεφ. Μορφολογία, υποενότητα 3.2.2.2.3).

(15) Επίθετα σε -ος, -η, -ο

ΠΤΩΣΗ	ΑΡΣ	ΘΗΛ	ΟΥΔ
	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		
ΟΝ	άσπρος	άσπρη	άσπρο
ΑΙΤ	άσπρο	άσπρη	άσπρο
ΓΕΝ	άσπρου	άσπρης	άσπρου
ΚΛΗΤ	άσπρε	άσπρη	άσπρο
ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ			
ΟΝ	άσπροι	άσπρες	άσπρα
ΑΙΤ	άσπρους	άσπρες	άσπρα
ΓΕΝ	άσπρων	άσπρων	άσπρων
ΚΛΗΤ	άσπροι	άσπρες	άσπρα

(16) Επίθετα σε -ος, -α, -ο

ΠΤΩΣΗ	ΑΡΣ	ΘΗΛ	ΟΥΔ
	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ		
ΟΝ	ωραίος	ωραία	ωραίο
ΑΙΤ	ωραίο	ωραία	ωραίο
ΓΕΝ	ωραίου	ωραίας	ωραίου
ΚΛΗΤ	ωραίε	ωραία	ωραίο
ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ			
ΟΝ	ωραίοι	ωραίες	ωραία
ΑΙΤ	ωραίους	ωραίες	ωραία
ΓΕΝ	ωραίων	ωραίων	ωραίων
ΚΛΗΤ	ωραίοι	ωραίες	ωραία

4. Σύγκριση ονοματικής κλίσης Ρωσικής-Ελληνικής

Από τη συνοπτική παρουσίαση στις προηγούμενες ενότητες της ονοματικής κλιτικής μορφολογίας στη Ρωσική και την Ελληνική, προκύπτουν τα εξής βασικά συμπεράσματα:

☞ Τα ονοματικά κλιτικά συστήματα της Ρωσικής και της Ελληνικής συγκλίνουν σε μεγάλο βαθμό μεταξύ τους.

☞ Παρά τη δομική σύγκλιση που εμφανίζουν, τα ονοματικά κλιτικά συστήματα των δύο γλωσσών διαφέρουν ως προς ορισμένα χαρακτηριστικά.

1. Η Ρωσική δε διαθέτει άρθρα.

2. Οι πτώσεις, στις οποίες κλίνεται ένας ονοματικός τύπος στη Ρωσική, είναι διαφορετικές σε σύγκριση με την Ελληνική.

Η Ρωσική και η Ελληνική ανήκουν στην ίδια κατηγορία μορφολογικών συστημάτων. Πιο συγκεκριμένα, τα ονοματικά κλιτικά συστήματα των δύο γλωσσών είναι διαχυτικά. Αυτό σημαίνει ότι οι κλιτικοί τύποι, τόσο στη Ρωσική όσο και στην Ελληνική, σχηματίζονται με την προσθήκη στο ονοματικό θέμα ενός κλιτικού μορφήματος στο οποίο «διαχέονται» διάφορες γραμματικές λειτουργίες (γένος, αριθμός, πτώση). Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι η κλίση των ονομάτων στις δύο γλώσσες βασίζεται σε παρόμοιες δομές.

Αν και η κλιτική μορφολογία των δύο γλωσσών είναι παρόμοια, παρατηρούνται ορισμένες διαφορές ως προς το εύρος των γραμματικών χαρακτηριστικών που κωδικοποιεί το καθένα μέσω της μορφολογικής κλίσης. Τα διαφοροποιητικά αυτά στοιχεία συνοψίζονται στα ακόλουθα σημεία:

Σε αντίθεση με την Ελληνική, στη Ρωσική οι ονοματικοί τύποι δεν προϋποθέτουν την παρουσία ενός οριστικού ή αόριστου άρθρου.

Η Ρωσική διαθέτει έξι μορφολογικές πτώσεις (ονομαστική, αιτιατική, γενική, προθετική, δοτική, οργανική), ενώ το πτωτικό σύστημα της Ελληνικής είναι πιο περιορισμένο, περιλαμβάνοντας την ονομαστική, την αιτιατική, τη γενική και την κλητική.

3. Στη Ρωσική το χαρακτηριστικό [±έμψυχο] μπορεί να επηρεάσει τις καταλήξεις μιας κλιτικής τάξης ουσιαστικών.

4. Η Ρωσική διακρίνει τα ονοματικά θέματα σε σκληρά και μαλακά. Η διάκριση αυτή μπορεί να επηρεάζει τις κλιτικές καταλήξεις (κυρίως ως προς την ορθογραφία τους).

5. Η Ρωσική διαθέτει δύο μορφές επιθέτων, την εκτεταμένη και τη βραχεία.

Όπως προκύπτει και από τους κλιτικούς πίνακες της ενότητας 2, οι καταλήξεις μιας κλιτικής τάξης στη Ρωσική μπορεί να διαφοροποιούνται ανάλογα με το αν το ουσιαστικό φέρει ή όχι το χαρακτηριστικό [+έμψυχο].

Αντίθετα με την Ελληνική, όπου το κλιτικό μόρφημα δεν επηρεάζεται από το φωνολογικό περιεχόμενο του θέματος, στη Ρωσική η (ορθογραφική κυρίως) μορφή της κατάληξης μπορεί να καθορίζεται από το ληκτικό σύμφωνο του θέματος.

Στη Ρωσική τα επίθετα διαθέτουν δύο μορφές, οι οποίες διαφέρουν ως προς τη συντακτική λειτουργία που μπορούν να επιτελέσουν (η βραχεία μορφή μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο ως κατηγορούμενο). Αντίθετα, η Ελληνική διαθέτει μια μορφή για όλα τα επίθετα, ανεξάρτητα από τη συντακτική θέση που αυτά έχουν στην πρόταση.

Με βάση τα παραπάνω, συμπεραίνουμε ότι η κατηγορία του άρθρου, η οποία απουσιάζει από τη Ρωσική, θα δημιουργήσει δυσκολίες στους ρωσόφωνους μαθητές κατά την εκμάθηση της Ελληνικής. Όσον αφορά τη διδασκαλία της Ρωσικής σε ελληνόφωνους μαθητές, ιδιαίτερη προσοχή χρειάζεται να δοθεί στο πτωτικό σύστημα και, πιο συγκεκριμένα, στη λειτουργία των πτώσεων που δεν περιλαμβάνονται στην κλιτική μορφολογία της Ελληνικής (προθετική, δοτική, οργανική). Επίσης, η διμορφία που παρατηρείται στα επίθετα της Ρωσικής αναμένεται να αποτελέσει ένα δύσκολο σημείο κατά την εκμάθηση της Ρωσικής, γι' αυτό και θα πρέπει να δοθεί έμφαση στη διάκριση των συντακτικών ρόλων που μπορεί να επιτελέσει κάθε μία από τις δύο μορφές.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Cubberley, Paul. 2002. *Russian: A Linguistic Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holton, David, Mackridge, Peter, Philippaki-Warbuton, Irene & Spyropoulos, Vassilios. 2011. *Greek: A Comprehensive Grammar*. London: Routledge.
- Katamba, Francis. 1993. *Morphology*. London: Palgrave Macmillan.
- Ράλλη, Αγγελική. 2005. *Μορφολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Spencer, Andrew. 1991. *Morphological Theory: An Introduction to Word Structure in Generative Grammar*. Oxford & Cambridge, MA: Blackwell.
- Timberlake, Alan. 2004. *A Reference Grammar of Russian*. Cambridge: Cambridge University Press.

Γλωσσάρι

Βραχεία μορφή επιθέτου: Όρος που αφορά τη μορφολογία της Ρωσικής και αναφέρεται στη σύντομη μορφή ενός επιθέτου που μπορεί να βρεθεί μόνο σε θέση κατηγορούμενου

Γραμματικό μόρφημα: Μόρφημα που πραγματώνει κάποια γραμματική λειτουργία

Διαχυτική γλώσσα: Γλώσσα στην οποία οι κλιτικοί τύποι σχηματίζονται μέσα από τον συνδυασμό ενός θέματος και ενός κλιτικού μορφήματος, στο οποίο πραγματώνονται πολλές γραμματικές λειτουργίες

Εκτεταμένη μορφή επιθέτου: Όρος που αφορά τη μορφολογία της Ρωσικής και αναφέρεται στην πλήρη μορφή ενός επιθέτου που μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε οποιαδήποτε συντακτική θέση

Θέμα: Το λεξικό μόρφημα μιας λέξης στο οποίο προσκολλώνται κλιτικά και παραγωγικά μορφήματα

Κλιτική μορφολογία: Ο κλάδος της μορφολογίας που εξετάζει τον σχηματισμό των διαφορετικών τύπων μιας λέξης που δηλώνουν κάποια συγκεκριμένη γραμματική πληροφορία

Κλιτικό μόρφημα: Μόρφημα που προσκολλάται σε ένα θέμα για να σχηματίσει τον κλιτικό τύπο μιας λέξης

Λεξικό μόρφημα: Μόρφημα από το οποίο προκύπτει η σημασιακή πληροφορία μιας λέξης

Μαλακό θέμα: Όρος που αφορά τη μορφολογία της Ρωσικής και αναφέρεται σε θέματα που λήγουν σε μαλακό/ουρανικοποιημένο σύμφωνο ή σε σύμφωνο που δεν έχει μη ουρανικό αντίστοιχο

Μόρφημα: Η μικρότερη μονάδα γλωσσικής σημασίας ή γραμματικής λειτουργίας

Μορφολογία: Κλάδος της γλωσσολογίας που μελετά τη δομή και τον σχηματισμό των λέξεων

Παραγωγική μορφολογία: Κλάδος της γλωσσολογίας που εξετάζει τον τρόπο σχηματισμού νέων λέξεων σε μια γλώσσα

Παραγωγικό μόρφημα: Μόρφημα που προστίθεται σε ένα θέμα για να σχηματίσει ένα νέο θέμα ή μια νέα λέξη

Σκληρό θέμα: Όρος που αφορά τη μορφολογία της Ρωσικής και αναφέρεται σε θέματα που λήγουν σε σκληρό/μη ουρανικοποιημένο σύμφωνο ή σε σύμφωνο που δεν έχει ουρανικό αντίστοιχο

Σύνταξη*

Γιώργος Κοτζόγλου

1. Εισαγωγή

- Σύνταξη ονομάζεται ο κλάδος της γλωσσολογίας που εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο οι λέξεις συνδυάζονται και κατασκευάζουν ευρύτερες γλωσσικές δομές, τις φράσεις και τις προτάσεις.
- Συνήθεις τομείς που εξετάζονται στις τυπολογικές μελέτες για τη σύγκλιση ή απόκλιση στα συντακτικά συστήματα των γλωσσών του κόσμου είναι η σειρά των βασικών προτασιακών όρων (Υποκειμένου-Ρήματος-Αντικειμένου), η παρεμφατικότητα (το κατά πόσον δηλαδή μια γλώσσα διαθέτει μη παρεμφατικούς ρηματικούς τύπους και πώς οι τύποι αυτοί λειτουργούν στη σύνταξη), η ταυτότητα, η λειτουργία και η εκφορά των εξαρτημένων προτάσεων, ο συντακτικός χαρακτηρισμός και η λειτουργία της προτασιακής άρνησης και η συμπεριφορά των στοιχείων αρνητικής πολικότητας, η δομή της Ονοματικής Φράσης (ΟΦ), η συντακτική δήλωση και η λειτουργική συμπεριφορά των θεματοποιημένων και των εστιασμένων φράσεων, η συμπεριφορά των δομών (δευτερεύουσας) κατηγορήσης, κ.ά.
- Στις σελίδες που ακολουθούν θα εξετάσουμε τις διαφορές Ελληνικής και Ρωσικής σε συντακτικά πεδία όπως τα παραπάνω (για μια αναλυτική περιγραφή βλ. κεφ. Σύνταξη).

* Την επιστημονική εποπτεία για τις ενότητες που αφορούν τη Ρωσική είχε η Δρ. Αικ. Πάππου-Ζουραβλιόβα.

2. Ρωσική

2.1. Η σύνταξη της Ονοματικής Φράσης

- Η Ρωσική δε διαθέτει άρθρο. Επομένως, η δήλωση της οριστικότητας ή αοριστίας (η οποία στην Ελληνική γίνεται κυρίως με τη χρήση άρθρου, βλ. το σπίτι ~ ένα σπίτι ~ ∅ σπίτι) στη γλώσσα αυτή δε μαρκάρεται μορφολογικά. Έτσι, η ίδια ΟΦ είναι δυνατόν να ερμηνεύεται είτε ως οριστική είτε ως αόριστη βάσει της θέσης της στην πρόταση: (Дом 'Το σπίτι/ Ένα σπίτι'). Πιο συγκεκριμένα, καθώς στη Ρωσική φράσεις που δηλώνουν νέα πληροφορία –και, επομένως, τείνουν να ερμηνεύονται ως αόριστες– εμφανίζονται στο τέλος της πρότασης, ενώ φράσεις που δηλώνουν παλιά πληροφορία και, επομένως, τείνουν να ερμηνεύονται ως οριστικές– εμφανίζονται στην αρχή της πρότασης, είναι δυνατόν η ίδια φράση να λαμβάνει οριστική ερμηνεία όταν εμφανίζεται στην αρχή της πρότασης και μη οριστική όταν εμφανίζεται στο τέλος (1).

(1)	α.	В Женеве состоялся фестиваль.	
		v ženeve sostojals'a festival'	
		στη Γενεύη έγινε.Πρλ.Συν	φεστιβάλ.Ον
		‘Έγινε ένα φεστιβάλ στη Γενεύη.’	
	β.	Фестиваль состоялся в Женеве.	
		festival' sostojals'a v ženeve	
		φεστιβάλ-Ον έγινε.Πρλ.Συν	στη Γενεύη
		‘Το φεστιβάλ έγινε στη Γενεύη.’	

- Τα επίθετα στη Ρωσική εμφανίζονται σε δύο μορφές. Στην εκτεταμένη μορφή (long form) κατά κανόνα προηγούνται του ουσιαστικού όταν λειτουργούν ως επιθετικοί προσδιορισμοί (2). Παρόλα αυτά, η τοποθέτηση τους μετά το ουσιαστικό είναι επίσης δυνατή, ιδιαίτερα στην καθομιλουμένη. Τα μακρά επίθετα όταν λειτουργούν ως κατηγορούμενα συνήθως ακολουθούν το ουσιαστικό και το συνδετικό ρήμα (4), αλλά και η αντεστραμμένη σειρά (Κατηγορούμενο-Ρήμα-Υποκείμενο) είναι επιτρεπτή. Στη βραχεία τους μορφή, τα επίθετα της Ρωσικής χρησιμοποιούνται μόνο ως κατηγορούμενα. Οι κανόνες που ισχύουν όσον αφορά την σειρά των όρων σε αυτήν την περίπτωση είναι οι ίδιοι που ισχύουν και στις αντίστοιχες περιπτώσεις των μακρών επιθέτων.

- (2) он хороший доктор
 on χοροšij doktor
 αυτός.Ον καλός γιατρός
 ‘Αυτός είναι καλός γιατρός.’
- (3) гд же нам доктора хорошего найти?
 gde že nam doktora χοροšego najt’i?
 Πού επιφ εμείς.Δοτ γιατρός.Αιτ καλός.Αιτ βρίσκω.Απαρεμφ
 ‘Που μπορούμε να βρούμε έναν καλό γιατρό;’
- (4) Иван был весёлый.
 ivan byl v’es’olyj
 Ιβάν.Ον είμαι.Πρλ.Συν χαρούμενος.Ον
 ‘Ο Ιβάν ήταν χαρούμενος.’
- Οι ΟΦ που περιλαμβάνουν αριθμητικά στην Ρωσική παρουσιάζουν μια σειρά από ιδιομορφίες. Η πρώτη από αυτές αφορά την απουσία πτωτικής συμφωνίας μεταξύ του ουσιαστικού και αριθμητικού για όλα τα αριθμητικά εκτός των *odin, odna, odno / οδιν, οδνα, οδνο* ‘ένας, μία, ένα’ (5). Για όλα τα υπόλοιπα αριθμητικά, το ουσιαστικό εμφανίζεται σε γενική πτώση (6, 7). Επιπλέον, η Ρωσική δεν παρουσιάζει συμφωνία πληθυντικού αριθμού για όλα τα αριθμητικά από το ‘ένα’ και έπειτα όπως η Ελληνική, αλλά μαρκάρει το ουσιαστικό με συμφωνία ενικού αριθμού για τα αριθμητικά από το δύο μέχρι το τέσσερα (6), και με συμφωνία πληθυντικού αριθμού τα αριθμητικά από το ‘πέντε’ και έπειτα (7):
- (5) один стол
 od’in stol
 ένας.Ον τραπέζι.Ον
 ‘Ένα τραπέζι’
- (6) Эти последние два/три стола
 et’i pos’edn’ije dva/tr’i stola
 αυτός.Ον.Πληθ τελευταίος.Ον.Πληθ δύο/τρία.Ον τραπέζι.Γεν.Εν
 ‘Αυτά τα τελευταία δύο/ τρία τραπέζια.’

- (7) Эτι последние пять/семь столов
 et'i posl'edn'ije r'at'/s'em' stolov
 αυτός.Ον.Πληθ τελευταίος.Ον.Πληθ πέντε/εφτά.Ον τραπέζι.Γεν.Πληθ
 'Αυτά τα τελευταία πέντε/εφτά τραπέζια'

- Οι πτώσεις στη Ρωσική επιτελούν τις εξής λειτουργίες:
Ονομαστική: α) δηλώνει το υποκείμενο της πρότασης, β) δηλώνει το κατηγορούμενο και γ) χρησιμοποιείται για να δηλώσει το πρόσωπο που προσφωνείται.
Γενική: α) δηλώνει το άμεσο αντικείμενο (με ορισμένα ρήματα), β) δηλώνει κτήση, γ) αποτελεί συμπλήρωμα προθέσεων (όπως οι *ot (om), s (c), iz (uz)*) μαζί με τις οποίες δηλώνει κίνηση από τόπο και δ) ακολουθεί ορισμένους ποσοδείκτες και εκφράσεις που δηλώνουν κάποιου είδους μέτρηση.
Δοτική: α) δηλώνει το έμμεσο αντικείμενο, β) δηλώνει το άμεσο αντικείμενο ρημάτων που συντάσσονται με δοτική, γ) σε ορισμένες περιπτώσεις δηλώνει το λογικό υποκείμενο του απαρεμφάτου, δ) χρησιμοποιείται σε εκφράσεις που δηλώνουν ηλικία, ε) χρησιμοποιείται ως ευεργεσιακή δοτική, στ) αποτελεί συμπλήρωμα προθέσεων που συντάσσονται με δοτική (και δηλώνουν κίνηση προς ανθρώπινο προορισμό ή επιτελούν άλλες επιρρηματικές λειτουργίες).
Αιτιατική: α) δηλώνει το άμεσο αντικείμενο του ρήματος και β) αποτελεί συμπλήρωμα προθέσεων που συντάσσονται με αιτιατική (και δηλώνουν κατεύθυνση ενέργειας ή προορισμό ή δηλώνουν χρονική διάρκεια).
Οργανική: α) δηλώνει το μέσο με το οποίο επιτελείται η ενέργεια, β) δηλώνει το άμεσο αντικείμενο ορισμένων ρημάτων, γ) χρησιμοποιείται για τη δήλωση του ποιητικού αιτίου στις δομές παθητικής φωνής, δ) αποτελεί συμπλήρωμα προθέσεων που συντάσσονται με οργανική.
Προθετική: Εμφανίζεται πάντα ως συμπλήρωμα πρόθεσης και δηλώνει α) στάση σε τόπο, β) ονόματα μηνών, γ) αντικείμενο συζήτησης/γραφή/σκέψης.

2.2. Σειρά των όρων

- Η σειρά των όρων της πρότασης στη Ρωσική είναι σχετικά 'ελεύθερη' όπως και στην Ελληνική. Παρόλα αυτά, η επιλογή τους στην πρόταση, ομοίως με την Ελληνική, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την πληροφοριακή/επικοινωνιακή οργάνωση του μηνύματος.
- Οι δύο πιθανές σειρές όρων αμετάβατων προτάσεων, δηλ. Υ-Ρ (υποκείμενο-ρήμα) και Ρ-Υ (ρήμα-υποκείμενο), απαντώνται στα Ρωσικά όπως και στα Ελληνικά:

(8) Сломалась моя машина.
 slomalas' moja mašyna
 χαλώ.Πρλ.Συν μου αυτοκίνητο.Ον
 'Χάλασε το αυτοκίνητό μου.'

(9) Моя машина сломалась.
 moja mašyna slomalas'
 μου αυτοκίνητο.Ον χαλώ.Πρλ.Συν
 'Το αυτοκίνητό μου χάλασε.'

- Ωστόσο, η σειρά Ρ-Υ δεν είναι κατάλληλη ως απάντηση σε ερωτήσεις του τύπου «Τι έγινε;», «Τι συνέβη;» στην οποία ο ομιλητής δε γνωρίζει τίποτα για το νοηματικό περιεχόμενο της απάντησης (οι ερωτήσεις αυτές λέγονται *ερωτήσεις προτασιακής ή ευρείας εστίασης*).
- Οι έξι πιθανοί συνδυασμοί των όρων μιας απλής μεταβατικής πρότασης είναι όλοι δυνατοί στη Ρωσική:

(10) α. Борис навестил Ивана.
 bor'is nav'est'il ivana (Y-P-A)
 Μπόρις-Ον επισκέπτομαι-Πρλ.Συν Ιβάν-Αιτ

β. Борис Ивана навестил.
 bor'is ivana nav'est'il (Y-A-P)

γ. Ивана навестил Борис.
 ivana nav'est'il bor'is (A-P-Y)

- δ. Ивана Борис навестил.
ivana bor'is nav'est'il (A-Y-P)
- ε. Навестил Борис Ивана.
nav'est'il bor'is ivana (P-Y-A)
- στ. Навестил Ивана Борис.
navest'il ivana bor'is (P-A-Y)
'Ο Μπόρις επισκέφτηκε τον Ιβάν.'

- Η πιο συχνή σειρά όρων στη Ρωσική είναι η σειρά Y-P-A. Αρκετά συχνή είναι και η σειρά A-P-Y. Γενικότερα οι σειρές που έχουν το P ως πρώτο όρο στη Ρωσική δεν είναι πολύ συνηθισμένες (ιδίως στην καθομιλούμενη).

2.3. Παρεμφατικότητα και έλεγχος

- Παρεμφατικότητα ονομάζεται η ικανότητα των ρηματικών τύπων μιας γλώσσας να δέχονται μορφολογία χρόνου ή/και συμφωνίας. Έτσι, παρεμφατικοί τύποι ενός ρήματος ή ενός ρηματικού παρεπομένου ονομάζονται εκείνοι οι οποίοι σχηματίζουν διαφορετικούς κλιτικούς τύπους ανάλογα με το πρόσωπο στο οποίο βρίσκεται το υποκείμενο με το οποίο συμφωνούν ή/και διαφορετικούς κλιτικούς τύπους ανάλογα με τον χρόνο στον οποίο τοποθετείται η πράξη που περιγράφουν, ενώ απαρεμφατικοί είναι οι τύποι που δεν εμφανίζουν τέτοιου είδους μορφολογική δήλωση.
- Η ύπαρξη απαρεμφάτου καθιστά εφικτή την εμφάνιση δομών ελέγχου/υποχρεωτικής ταυτοπροσωπίας στη Ρωσική. Έτσι, στο παράδειγμα (11), το ελλείπον υποκείμενο του απαρεμφάτου ερμηνεύεται αναγκαστικά ως συναναφορικό με το υποκείμενο της κύριας πρότασης (*Volod'a*).

(11) Володя хочет поцеловать Надю.
 volod'a xoc'-e-t pocelov-a-t' nad'-u
 Βολόντια θέλω-ΘεμΦων-3Εν φιλήσω-ΘεμΦων-Απαρεμφ Νάντια-Αιτ
 'Ο Βολόντια θέλει να φιλήσει ο ίδιος τη Νάντια.'
 * 'Ο Βολόντια θέλει κάποιος άλλος να φιλήσει τη Νάντια.'

- Η διαθεσιμότητα του απαρεμφάτου στη Ρωσική και η χρήση του σε περιβάλλοντα υποχρεωτικής ταυτοπροσωπίας (ελέγχου) απελευθερώνει την υποτακτική, η οποία στη γλώσσα αυτή χρησιμοποιείται σε δευτερεύουσες προτάσεις μόνο σε περιπτώσεις υποχρεωτικής ετεροπροσωπίας (*obviation*):

(12) Володя хочет, чтобы кто-то другой поцеловал Надю.
 volod'a xoc'-e-t čtoby κτο-το drugoj pocelov-a-l-∅ nad'-u
 Βολόντια θέλω-ΘεμΦων-3Εν Συνδ κάποιος άλλος φιλήσω-ΘεμΦων-Υπ-Αρσ Νάντια-Αιτ
 'Ο Βολόντια θέλει κάποιος άλλος να φιλήσει τη Νάντια.'

- Η Ρωσική εμφανίζει απαρέμφατα σε ανεξάρτητες προτάσεις:

(13) Курить запрещено
 kur'i-t' zapr'eščen-o
 καπνίζω-Απαρεμφ απαγορεύω.Πρλ.Παθ-Ον.Εν
 'Απαγορεύεται το κάπνισμα.'

- Μάλιστα, στις δομές αυτές επιτρέπεται η εμφάνιση υποκειμένου του απαρεμφάτου, σε δοτική πτώση:

(14) Что мне принести?

čto mně pr'in'est'ì?

τι εγώ.Δοτ φέρνω.Απαρεμφ

‘Τι πρέπει να φέρω;’

- Παραλλαγή τέτοιων δομών αποτελεί και η αοριστολογική δομή ανεξάρτητου απαρεμφάτου. Η δομή αυτή χαρακτηρίζεται από την παρουσία ενός απαρεμφάτου χωρίς ορατό υποκείμενο στην κύρια πρόταση.

(15) Что делать?

čto d'elat'?

τι κάνω.Απαρεμφ

‘Τι να κάνει κανείς;’

2.4. Ερωτηματικές προτάσεις

- Οι ερωτηματικές προτάσεις διακρίνονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες: α) οι ερωτηματικές προτάσεις ολικής αγνοίας (yes-no questions), στις οποίες ο ομιλητής ρωτά για το αν αληθεύει ή όχι το περιεχόμενο όλης της πρότασης. β) οι ερωτηματικές προτάσεις συστατικού (constituent questions ή *wh*-questions) που σχηματίζονται με τη βοήθεια μια ερωτηματικής φράσης (συνήθως: ερωτηματικού επιρρήματος, ερωτηματικής αντωνυμίας, ερωτηματικού επιθέτου κ.ο.κ.) και στις οποίες το περιεχόμενο της ερώτησης του ομιλητή δεν αφορά την πρόταση στο σύνολό της, αλλά το αντικείμενο αναφοράς της ερωτηματικής φράσης.
- Οι *ερωτηματικές προτάσεις ολικής αγνοίας* στη Ρωσική δεν απαιτούν αντιστροφή ρήματος-υποκειμένου (P-Y). Η ερμηνεία τους ως ερωτηματικών επιτυγχάνεται μέσω του ερωτηματικού επιτονισμού:

(16) Он работает в магазине?
 on-∅ rabotaj-et v magaz'in'-e?
 Αυτός-Ον εργάζομαι-Παρ.3Εν σε μαγαζί-Τοπ
 'Δουλεύει σε μαγαζί;'

- Σε περισσότερο επίσημα περιβάλλοντα (ιδίως στον γραπτό λόγο) ερωτήσεις ολικής αγνοίας σχηματίζονται με τη βοήθεια του ερωτηματικού μορίου *l'i* (λι). Το μόριο αυτό καταλαμβάνει τη δεύτερη θέση της πρότασης ακολουθώντας το στοιχείο για το οποίο γίνεται η ερώτηση. Τότε έχουμε αντιστροφή P-Y.

(17) Работает ли он в магазине?
 rabotaj-et l'i on-∅ v magaz'in'-e?
 εργάζομαι-Παρ.3Εν Ερωτ.Μορ αυτός-Ον σε μαγαζί-Τοπ
 'Δουλεύει σε μαγαζί;'

- Οι *ερωτήσεις συστατικού* (παραδοσιακή ορολογία: «ερωτήσεις μερικής αγνοίας») στη Ρωσική σχηματίζονται με ορατή μετακίνηση του ερωτηματικού συστατικού (μιας ερωτηματικής φράσης) στην αριστερή περιφέρεια (στην αρχή, δηλαδή) της ερωτηματικής πρότασης, όπως συμβαίνει και στην Ελληνική:

(18) Где вы работаете?

gd'e vy rabotaj-et'e?
πού Αντ.2Πλ.Ον εργαζομαι-2Πλ
'Πού εργάζεστε;'

- Στη Ρωσική σε περίπτωση *πολλαπλής ερώτησης* (multiple wh-question), ερώτησης δηλαδή στην οποία έχουμε περισσότερες από μία ερωτηματικές φράσεις, επιβάλλεται η μετακίνηση *όλων* των ερωτηματικών φράσεων στην αριστερή περιφέρεια και όχι μόνο μίας;

(19) Кто что когда сказал?

kto čto kogda skazal?
ποιος τι πότε είπε
'Ποιος είπε τι (και) πότε;'

2.5. Θεματοποίηση και εστίαση

- *Θεματοποίηση (topicalization)* ονομάζεται η συντακτική διεργασία με την οποία κάποιο φραστικό συστατικό χαρακτηρίζεται ως μέρος της γνωστής πληροφορίας (θέμα/topic). Αντίστροφα, *εστίαση (focalization)* ονομάζεται η συντακτική διεργασία με την οποία κάποιο φραστικό συστατικό χαρακτηρίζεται ως μέρος της γνωστής πληροφορίας της πρότασης (εστία/focus). Οι γλώσσες του κόσμου χρησιμοποιούν αρκετούς διαφορετικούς μηχανισμούς για να σημαδέψουν συγκεκριμένες φράσεις (ή, μερικές φορές, και απλές λέξεις) ως εστίες ή θέματα. Η μορφολογία (με τη χρήση εξειδικευμένων μορφημάτων), η φωνολογία (με τον εμφατικό τονισμό ή την προσωδιακή παύση) και η σύνταξη (με τη μετακίνηση σε εξειδικευμένες συντακτικές θέσεις θέματος ή εστίας) συνήθως συνεργάζονται για το μαρκάρισμά φράσεων της πρότασης ως θεμάτων ή εστιών.
- Στη Ρωσική οι θεματοποιημένες φράσεις δεν μαρκάρονται μορφολογικά, αλλά εμφανίζονται σε συγκεκριμένες θέσεις μέσα στην πρόταση. Μια θεματοποιημένη φράση είναι δυνατόν να εμφανίζεται στο αριστερό άκρο (αριστερή περιφέρεια) της πρότασης:

(20) Генералов я ненавижу.
 g'en'eralov ja n'evan'iz'u
 στρατηγοί.Αιτ εγώ μισώ
 'Στρατηγούς μισώ.'

(21) Генералы, я их ненавижу.
 g'en'eraly, ja ix n'evan'iz'u
 στρατηγοί.Αιτ εγώ Κλ.Αιτ μισώ
 'Στρατηγοί, τους μισώ.'

- Δομές όπως η (20) λέγονται απλώς *δομές θεματοποίησης*, ενώ δομές όπως η (21) έχουν την ονομασία *δομές Αριστερής Μετατόπισης Θέματος*. Σε δομές θεματοποίησης, η θεματοποιημένη φράση φέρει την πτώση που προβλέπεται από τη συντακτική της λειτουργία (εδώ: αιτιατική, ως συμπλήρωμα του ρήματος). Αντίθετα, στη δομή Αριστερής Μετατόπισης Θέματος η φράση φέρει ονομαστική πτώση (δηλαδή τη λιγότερο χαρακτηρισμένη πτώση στη Ρωσική). Επίσης, στο δομή θεματοποίησης η θέση που ανταποκρίνεται στη συντακτική λειτουργία της θεματοποιημένης φράσης (εδώ: η θέση του συμπληρώματος του ρήματος) μένει κενή, ενώ στη δομή Αριστερής Μετατόπισης Θέματος εμφανίζεται η αντωνυμία *ix*, η οποία επιτελεί τη συντακτική λειτουργία του αντικειμένου/συμπληρώματος.

- Το τρίτο είδος συντακτικού μαρκαρίσματος μιας φράσης ως μέρους της γνωστής πληροφορίας στη Ρωσική συνίσταται στην εμφάνιση της φράσης αυτής όχι στην αριστερή περιφέρεια της πρότασης, αλλά στο μέσον της πρότασης. Πιο συγκεκριμένα, η θεματοποιημένη φράση εμφανίζεται πιο αριστερά από τη θέση του ρήματος αλλά στα δεξιά του υποκειμένου της πρότασης:

(22) Иван книгу читает.
ivan kn'igu čitajet
Ιβάν.Ον βιβλίο.Αιτ διαβάζει
'Ο Ιβάν διαβάζει το βιβλίο.'

- Δομές όπως η (22) λέγονται *δομές ανακατάταξης* (scrambling).
- Οι εστιασμένες φράσεις στη Ρωσική έχουν την τάση να εμφανίζονται στη δεξιά περιφέρεια (στο τέλος, δηλαδή) των προτάσεων:

(23) -Кто читает книгу?
kto čitajet kn'igu?
ποιος.Ον διαβάζει βιβλίο.Αιτ
'Ποιος διαβάζει το βιβλίο;'

-Книгу читает Иван.
kn'igu čitajet ivan
βιβλίο.Αιτ διαβάζει Ιβάν.Ον
'Ο Ιβάν διαβάζει το βιβλίο.'

- Αν μία εστιασμένη φράση φέρει και emphaticό τονισμό, είναι δυνατόν (αν και λιγότερο συχνό) να εμφανιστεί και στο μέσον της πρότασης της Ρωσικής:

(24) я БАБУШКЕ звонил.
ja BABUŠK'Ē zvon'il
εγώ γιαγιά.Δοτ τηλεφώνησα
'Εγώ τηλεφώνησα ΣΤΗ ΓΙΑΓΙΑ.'

2.6. Άρνηση

- Οι δομές άρνησης είναι αναπόσπαστο χαρακτηριστικό των γραμματικών των γλωσσών του κόσμου. Το μαρκάρισμα της άρνησης είναι δυνατόν να είναι μορφολογικό ή συντακτικό (ή και τα δύο).
- Η προτασιακή άρνηση στη Ρωσική πραγματοποιείται με τη χρήση του άκλιτου μορίου *n'e*, το οποίο τίθεται πριν από το ρήμα:

(25)	Он	не	работает	в	магазине.
	on-∅	n'e	rabotaj-et	v	magaz'in'-e
	αυτός-Он	Αρν	εργάζομαι-Пар3Еν	σε	μαγαζί-Топ
	'Δε δουλεύει σε μαγαζί.'				

- Το μόριο *n'e* λειτουργεί και ως τελεστής άρνησης συστατικού (26). Στην περίπτωση αυτή το μόριο προηγείται της φράσης της οποίας λειτουργεί ως άρνηση:

(26)	Он	работает	не	в	магазине,	а	в	бюро.
	on-∅	rabotaj-et	n'e	v	magaz'in'-e,	a	v	b'uro
	Αυτός-Он	εργάζομαι-Пар.3Ен	Αρν	σε	μαγαζί-Топ	αλλά	σε	γραφείο
	'Δουλεύει όχι σε μαγαζί, αλλά σε γραφείο.'							

- Το αρνητικό μόριο *n'e* συνδυάζεται με όλες τις εγκλίσεις της Ρωσικής. Επομένως, πέρα από την αρνητική οριστική, η προτασιακή άρνηση μπορεί να συνοδεύει ένα ρήμα σε υποτακτική και σε προστακτική.

- Η Ρωσική ανήκει στις γλώσσες που παρουσιάζουν το φαινόμενο της *αρνητικής συμφωνίας* (negative concord). Στη γλώσσα αυτή, δηλαδή, οι αρνητικές αντωνυμίες (στοιχεία αρνητικής πολικότητας) συνεμφανίζονται στην ίδια πρόταση με το μόριο άρνησης *ne* και ερμηνεύονται ως μία και μόνο άρνηση. Με άλλα λόγια, η διπλή άρνηση (αρνητικό μόριο & αρνητική αντωνυμία) δεν αλληλοακυρώνονται δίνοντας την ερμηνεία της κατάφασης, αλλά συνυπάρχουν.

(27)	Он	никогда	ничего	не	чита-ет.
	on- ∅	n'ikogda	n'ičego	n'e	čitaj-et
	Αυτός-Он	ποτέ	τίποτα	Αρν	διαβάζω-Παρ.3Εν
	'Αυτός δε διαβάζει ποτέ τίποτα.'				
	(Όχι: #Αυτός διαβάζει κάτι κάποτε.)				

- Ιδιαίτερη μνεία χρειάζεται σε ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της Ρωσικής σύνταξης, γνωστό ως φαινόμενο της *γενικής της άρνησης* (genitive of negation). Πρόκειται για φαινόμενο στο οποίο η εμφάνιση του μορίου προτασιακής άρνησης *ne* σε μία πρόταση επιτρέπει στο συμπλήρωμα ενός μεταβατικού ρήματος να εμφανιστεί προαιρετικά σε γενική αντί αιτιατικής πτώσης:

(28)	Саша	не	покупа-ет	книг.
	saša	n'e	rokupa-et	kn'ig
	Σάσα.Он	Αρν	αγοράζω-Παρ.3Εν	βιβλία.Γεν
	'Ο Σάσα δεν αγοράζει βιβλία.'			

- Η λεπτομερής αναφορά στα περιβάλλοντα στα οποία συμβαίνει αυτό ξεφεύγει από το πλαίσιο της παρουσίασης αυτής.

2.7. Δομές κατηγορήσης

- Η έννοια της *κατηγορήσης* (*predication*) στις γλώσσες του κόσμου είναι σχετική και όχι απόλυτη συντακτική. Πιο συγκεκριμένα, κατηγορήση ονομάζεται η σχέση ανάμεσα σε ένα φραστικό συστατικό το οποίο δηλώνει μια ενέργεια, ιδιότητα ή κατάσταση, και σε ένα άλλο φραστικό συστατικό το οποίο δηλώνει τον συμμετέχοντα ή τους συμμετέχοντες στην ενέργεια ή κατάσταση αυτή. Η πιο γνωστή μορφή κατηγορήσης είναι αυτή που συναντάμε στις προτάσεις. Εδώ θα εστιάσουμε την προσοχή μας σε δομές *δευτερεύουσας κατηγορήσης* (*secondary predication*). Στις δομές αυτές το κατηγορήμα είναι μη ρηματικό (στην παραδοσιακή γραμματική ονομάζεται *κατηγορούμενο*).
- Οι απλούστερες δομές δευτερεύουσας κατηγορήσης στη Ρωσική είναι εκείνες στις οποίες το υποκείμενο συνδέεται με το κατηγορήμα με τη βοήθεια του συνδετικού ρήματος *byt'* (είμαι):

(29) Чехов бы-л писатель.
 čexon by-l p'isat'el'
 Τσέχωφ είμαι.Πρλ-Αρσ συγγραφέας
 'Ο Τσέχωφ ήταν συγγραφέας.'

- Το συνδετικό ρήμα αυτό όμως δε διαθέτει μορφολογικά ορατό αλλόμορφο για τον παροντικό χρόνο. Επομένως, για τον παροντικό χρόνο η δομή φαίνεται σαν να μη διαθέτει συνδετικό ρήμα:

(30) Иван студент.
 ivan student
 Ιβάν.Ον φοιτητής.Ον
 'Ο Ιβάν είναι φοιτητής.'

- Όπως συμβαίνει συνήθως στις δομές δευτερεύουσας κατηγορήσης, αρκετά άλλα ρήματα εκτός του συνδετικού *byt'* είναι δυνατόν να λειτουργήσουν ως συνδετικά:

(31)	Он	счита-ет-ся	гени-ем.
	on-∅	ščitaj-et-s'a	genij-em
	αυτός-Ο	θεωρούμαι-Παρ.3Εν	ιδιοφυΐα-Οργ
	'Αυτός θεωρείται ιδιοφυΐα.'		

- Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο μορφολογικός χαρακτηρισμός των ονοματικών κατηγορημάτων στη Ρωσική. Πιο συγκεκριμένα, τα κατηγορήματα που ακολουθούν μετά το συνδετικό ρήμα *byt'* είναι δυνατόν να φέρουν είτε ονομαστική είτε οργανική πτώση:

(32)	Чехов	бы-л	писатель / писател-ем.
	čexov	by-l	p'isat'el' / p'isat'el'-em
	Τσέχωφ	είμαι.Πρλ-Αρσ	συγγραφέας / συγγραφέας-Οργ
	'Ο Τσέχωφ ήταν συγγραφέας.'		

- Στη Ρωσική παρατηρούμε και δομές δευτερεύουσας κατηγορήσης στις οποίες υποκείμενο της κατηγορήσης είναι το συμπλήρωμα του ρήματος (παραδοσιακά: δομές «κατηγορουμένου του αντικειμένου»):

(33)	я	не	считаю Юрия Соломина	талантливым	аактёром.
	ja	n'e	ščitaju jur'ija solom'ina	talantl'ivym	akt'orom
	εγώ	Αρν	θεωρώ Γιούρι Σολομίν	ταλαντούχος.Οργ	ηθοποιός.Οργ
	'Δε θεωρώ τον Γιούρι Σολομίν ταλαντούχο ηθοποιό.'				

3. Ελληνική

3.1. Η σύνταξη της Ονοματικής Φράσης

- Η δήλωση της οριστικότητας στην Ελληνική γίνεται κυρίως (αλλά όχι αποκλειστικά) με τη χρήση του οριστικού άρθρου (*ο, η, το*). Η χρήση του αόριστου άρθρου (*ένας, μια, ένα*) ή η έλλειψη άρθρου δηλώνει την αοριστία (*το παιδί ~ ένα παιδί ~ παιδί*). Έτσι, η διαγραμματική θέση μιας ΟΦ μέσα στην πρόταση δεν επηρεάζει την ερμηνεία της ΟΦ ως οριστικής ή αοριστικής. Η ερμηνεία αυτή καθορίζεται κυρίως από το είδος του άρθρου της ΟΦ (ή την έλλειψη άρθρου).

- Το επίθετο στην Ελληνική, όταν χρησιμοποιείται ως προσδιοριστικό του ουσιαστικού, συμφωνεί με το ουσιαστικό σε γένος, αριθμό και πτώση:

(34) Το *καλός/*καλά/*καλού/καλό παιδί
to kalós/kalá/kalú/kaló pedí

- Συνήθως το επίθετο προηγείται του ουσιαστικού. Είναι όμως δυνατή και η τοποθέτηση των επιθέτων μετά από ΟΦ που δηλώνουν αοριστία ή μετά από ΟΦ χωρίς άρθρο (35) αλλά όχι μετά από ΟΦ εισαγόμενες με το οριστικό άρθρο (36). Παρόλα αυτά, με την προσθήκη του οριστικού άρθρου πριν από το ουσιαστικό αλλά και το επίθετο, το επίθετο μπορεί να ακολουθεί το ουσιαστικό ακόμα και σε περιπτώσεις οριστικότητας της ΟΦ (37):

(35) Είδε στον ύπνο της ένα λιοντάρι φτερωτό./ Είδε στον ύπνο της λιοντάρι φτερωτό.
íde ston ípno tis éna liondári fterotó/ íde ston ípno tis liondári fterotó

(36) *Αγόρασα το βιβλίο μεγάλο.
*agórasa to vivlío meγálo

(37) Αγόρασα το βιβλίο το μεγάλο.
agórasa to vivlío to meγálo

- Τα αριθμητικά επίθετα στην Ελληνική έχουν την ίδια κατανομή και συμπεριφορά με τα υπόλοιπα επίθετα.
- Οι πτώσεις στη Ελληνική επιτελούν τις εξής λειτουργίες:
 - Ονομαστική:** α) δηλώνει το υποκείμενο της πρότασης, β) δηλώνει το κατηγορούμενο του υποκειμένου.
 - Γενική:** α) δηλώνει το έμμεσο αντικείμενο, β) είναι η πτώση στην οποία τίθεται το συμπλήρωμα ενός ουσιαστικού και δηλώνει μια σειρά από σημασίες (π.χ. γενική κτητική, γενική υποκειμενική/αντικειμενική, γενική τόπου, χρόνου ή αιτίας, γενική του σκοπού, γενική επεξηγηματική, γενική της ιδιότητας, γενική του μέτρου κτλ.), γ) χρησιμοποιείται στα επώνυμα, δ) αποτελεί συμπλήρωμα επιθέτων (π.χ. *καλύτερός του*), αριθμητικών (π.χ. *οι τρεις τους*), ε) αποτελεί συμπλήρωμα προθέσεων που συντάσσονται με γενική.
 - Αιτιατική:** α) δηλώνει το άμεσο αντικείμενο του ρήματος, β) αποτελεί συμπλήρωμα προθέσεων που συντάσσονται με αιτιατική (και δηλώνουν κατεύθυνση ενέργειας ή προορισμό ή δηλώνουν χρονική διάρκεια), γ) δηλώνει το κατηγορούμενο του αντικειμένου, δ) χρησιμοποιείται επιρρηματικά για μια σειρά από λειτουργίες (φανερώνει: διάρκεια, απόσταση, χρονικό σημείο, αναλογία, μέτρηση, σκοπό, κ.ά.)
 - Κλητική:** Δηλώνει το πρόσωπο στο οποίο απευθύνεται ο λόγος.

3.2. Σειρά των όρων

- Η σειρά των όρων της πρότασης στην Ελληνική είναι σχετικά 'ελεύθερη'. Παρόλα αυτά, η επιλογή τους στην πρόταση εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την πληροφοριακή/επικοινωνιακή οργάνωση του μηνύματος.
- Οι δύο πιθανές σειρές όρων αμετάβατων προτάσεων, δηλ. Υ-Ρ (υποκείμενο-ρήμα) και Ρ-Υ (ρήμα-υποκείμενο), απαντώνται στα Ελληνικά, με την σειρά Ρ-Υ να είναι παρόλα αυτά προτιμώμενη:

(38) Τι έγινε; Χάλασε το αυτοκίνητο μου/Το αυτοκίνητο μου χάλασε.
 ti éjine? xálase to aftocínitó mu/to aftocínitó mu xálase

- Στις μεταβατικές προτάσεις της Ελληνικής όλες οι πιθανές σειρές όρων επιτρέπονται:

(39) α. Ο Γιάννης είδε τη Μαρία. (Υ-Ρ-Α) ο γjánis íde ti maría
 β. Ο Γιάννης τη Μαρία (την) είδε (Υ-Α-Ρ) ο γjánis ti maría (tin) íde
 γ. Τη Μαρία (την) είδε ο Γιάννης (Α-Ρ-Υ) ti maría (tin) íde o γjánis
 δ. Τη Μαρία ο Γιάννης (την) είδε (Α-Υ-Ρ) ti maría o γjánis (tin) íde
 ε. Είδε ο Γιάννης τη Μαρία (Ρ-Υ-Α) íde o γjánis ti maría
 στ. Είδε τη Μαρία ο Γιάννης.' (Ρ-Α-Υ) íde ti maría o γjánis

- Η σειρά P-Y-A έχει θεωρηθεί από διάφορους μελετητές η βασική σειρά των Ελληνικών. Είναι αρκετά συνήθης γενικότερα, και πολύ συνήθης ως απάντηση σε ερωτήσεις προτασιακής ή ευρείας εστίασης ειδικότερα:

(40) Τι έγινε; Χτύπησε η Μαρία τον Γιώργο.
 ti évine χtípise i maría ton γjόργο

- Αρκετά δημοφιλής (και στατιστικά συχνή) είναι και η σειρά όρων Y-P-A.
- Η σειρά Y-A-P είναι δυνατή στην Ελληνική μόνο με εστιακό επιτονισμό του A (41) ή με κλιτικό (ανα)διπλασιασμό του A (42), και δεν είναι ιδιαίτερα συχνή:

(41) Ο Γιώργος ΤΗ ΜΑΡΙΑ χτύπησε.
 ο γjόργος [ti maría]_{ΑΝΤΙΘ.ΕΣΤ} χtípise

(42) Ο Γιώργος τη Μαρία τη χτύπησε.
 ο γjόργος ti maría ti χtípise

Το ίδιο ισχύει στην Ελληνική και για τις σειρές όρων A-P-Y και A-Y-P.

3.3. Παρεμφατικότητα και έλεγχος

- Η Ελληνική δε διαθέτει απαρέμφατο, κι έτσι οι ρηματικοί πυρήνες των εξαρτημένων της προτάσεων είναι παρεμφατικοί. Αρκετές εξαρτημένες προτάσεις της Ελληνικής εκφέρονται με υποτακτική έγκλιση. Το φαινόμενο του ελέγχου (ή, αλλιώς, το κατά πόσον οι εξαρτημένες προτάσεις της γλώσσας εμφανίζουν ή όχι έλεγχο) καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τον χρονικό και τον οψιακό χαρακτήρα της υποτακτικής, ο οποίος καθορίζεται διαφορετικά ανάλογα με το είδος των προτάσεων.
- Έλεγχος (υποχρεωτική ταυτοπροσωπία) παρατηρείται μόνο στις *συμπληρωματικές προτάσεις χωρίς χρονική αναφορά*. Δηλώνουν ένα ενιαίο γεγονός με την κύρια. Εκφέρονται με ρηματικούς τύπους που δε διαφοροποιούνται ούτε ως προς το χρόνο ούτε ως προς την όψη. Τέτοιες είναι οι βουλητικές να-προτάσεις μετά από ρήματα γνωστικής ή μαθησιακής ικανότητας, αισθήσεως, έναρξης-λήξης, αντίληψης:

(43) Αρχίζεις να πηγαίνεις στο σχολείο. [-παρελθ., -συνοπτ.]
 arhízis na piyénis sto skolío

- Στις υπόλοιπες εξαρτημένες προτάσεις της Ελληνικής με κενά υποκείμενα έχουμε είτε προαιρετικό έλεγχο είτε ελεύθερη αναφορά.
- Αξίζει να σημειωθεί ότι υποχρεωτική ταυτοπροσωπία παρατηρείται σε δομές με γερούνδιο:

(44) Ο Γιάννης άνοιξε το κουτί γελώντας.
 o yjánis ánikse to kutí gelóndas
 Δηλ: Ο Γιάννης άνοιξε το κουτί ενώ γελούσε ο ίδιος.
 Όχι: Ο Γιάννης άνοιξε το κουτί ενώ γελούσε κάποιος άλλος.

3.4. Ερωτηματικές προτάσεις

- Οι ερωτήσεις ολικής αγνοίας της Ελληνικής παράγονται είτε με αντιστροφή ρήματος-υποκειμένου είτε (συνηθέστερα) με τη χρήση ειδικού ερωτηματικού επιτονισμού:

(45) Έφαγε ο Νίκος τη μηλόπιτα;
éfaɣe o níkos ti milórita

(46) Ο Νίκος έφαγε τη μηλόπιτα;
o níkos éfaɣe ti milórita

- Οι ερωτήσεις συστατικού της Ελληνικής πραγματοποιούνται με τη μετακίνηση της ερωτηματικής φράσης στην αριστερή περιφέρεια της πρότασης. Υφίσταται, ωστόσο, ο περιορισμός ότι μόνο μία ερωτηματική φράση ανά πρόταση μπορεί να μετακινείται στην αρχή της πρότασης. Έτσι, σε περιπτώσεις όπου η πρόταση περιέχει περισσότερες από μία ερωτηματικές φράσεις όλες πλην μίας παραμένουν στις θέσεις τους:

(47) Ποιος είδε ποιον;
rios íðe rion

(48) *Ποιος ποιον είδε;
rios rion íðe

(49) Πότε κάλεσες ποιον;
rote kaleses rion

(50) *Πότε ποιον κάλεσες;
rote rion kaleses

3.5. Θεματοποίηση και εστίαση

- Ο συνηθέστερος τρόπος μαρκαρίσματος μιας φράσης ως θέματος στην Ελληνική συνίσταται στον διπλασιασμό της φράσης αυτής από ένα κλιτικό (51, 52):

(51) Τον ξέρω τον Πέτρο.
ton kséro ton pétro

(52) Τον Πέτρο τον ξέρω.
ton pétro ton kséro

- Δύο είναι οι κύριες περιπτώσεις που μας ενδιαφέρουν, α) η περίπτωση στην οποία ο αδύνατος τύπος έπεται της ΟΦ και β) η περίπτωση στην οποία ο αδύνατος τύπος προηγείται της ΟΦ. Παραλείποντας τεχνικές λεπτομέρειες, ονομάζουμε την πρώτη περίπτωση (53) *Αριστερή Μετατόπιση με κλιτικό* και τη δεύτερη (54) κλιτικό (ανα)διπλασιασμό:

(53) Τον Γιώργο τον είδα χτες.
ton γιόγγο τον ίδα χτές

(54) Τον ξέρω τον Γιώργο.
ton kséro ton γιόγγο

- Μία φράση μαρκάρεται ως εστία στην Ελληνική είτε α) βάσει της θέσης της στην πρόταση (πιο συγκεκριμένα, η φράση που βρίσκεται χαμηλότερα στο συντακτικό δένδροδιάγραμμα αναγνωρίζεται ως νέα πληροφορία), είτε β) με emphatic tonismό του εστιασμένου συστατικού, το οποίο μπορεί να παραμένει στη θέση του (55) ή και να μετακινηθεί στην αριστερή περιφέρεια της πρότασης (56):

(55) Ο Νίκος αγαπάει ΤΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ (... όχι τη Σούλα)
 ο νίκος αγαράί ti δέσπινα όχι ti σύλα

(56) ΤΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ αγαπάει ο Νίκος (... όχι τη Σούλα)
 ti δέσπινα αγαράί ο νίκος όχι ti σύλα

- Τέλος, αντιθετικά εστιασμένα συστατικά στην Ελληνική (όπως και οι ερωτηματικές φράσεις) δεν είναι δυνατόν να (ανα)διπλασιάζονται από κλιτικό.

(57) *ΤΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ την αγαπάει ο Νίκος (... όχι τη Σούλα)
 ti δέσπινα tin αγαράί ο νίκος όχι ti σύλα

3.6. Άρνηση

- Στην Ελληνική η προτασιακή άρνηση δηλώνεται με τη χρήση των προρηματικών μορίων *δε(n)* και *μι(n)*. Η κατανομή των μορίων αυτών είναι αυστηρά καθορισμένη. Το μόριο *δε(n)* συνοδεύει ρηματικούς τύπους σε οριστική έγκλιση (58), ενώ το μόριο *μι(n)* σχηματίζει την άρνηση στην υποτακτική (59). Η Ελληνική *δε* διαθέτει αρνητικές προστακτικές (60). Η λειτουργία της αρνητικής προσταγής πραγματοποιείται με τη χρήση αρνητικής υποτακτικής (61):

(58) Ο Σωτήρης δεν πήγε στο σπίτι.
o sotíris ðen píge sto spíti

(59) Του είπα να μην πηγαίνει στο σπίτι.
tu ípa na min pígeáni sto spíti

(60) *Μην πήγαινε στο σπίτι!
min pígene sto spíti

(61) Να μην πηγαίνεις στο σπίτι!
na min pígeńis sto spíti

- Πέρα από την προτασιακή άρνηση, η Ελληνική χρησιμοποιεί τα μόρια *μι* και *οχί* ως δείκτες άρνησης συστατικού:

(62) Υπάρχουν εστιατόρια που είναι μόνο για μη καπνιστές.
ipárxun estiatória pu íne móno gia mi kapnistés

- Η Ελληνική ανήκει στις γλώσσες οι οποίες παρουσιάζουν *αρνητική συμφωνία (negative concord)*. Έτσι, στη γλώσσα αυτή δομές που περιλαμβάνουν το μόριο προτασιακής άρνησης και ένα στοιχείο αρνητικής πολικότητας υπολογίζονται ως μία άρνηση.

(63) Η Μαρία δεν πίστευε κανέναν. (δε σημαίνει #Η Μαρία πίστευε κάποιον.)
i maría ðen písteve kanénan

3.7. Δομές κατηγορήσης

- Στην Ελληνική εντοπίζουμε δευτερεύοντα κατηγορήματα σε δομές με συνδετικό ρήμα. Ως συνδετικό ρήμα χρησιμοποιείται κυρίως το *είμαι*, αλλά και μια σειρά άλλων ρημάτων (*γίνομαι, φαίνομαι, θεωρώ/θεωρούμαι* κτλ.):

(64) Ο Ηλίας είναι τερματοφύλακας.
ο ilías íne termatofilakas

(65) Η δασκάλα φαίνεται νεαρή.
i daskála fénete nearí

- Στην Ελληνική, επίσης, βρίσκουμε και κατηγορούμενα του αντικειμένου:

(66) Έκαναν τον Ηλία τερματοφύλακα.
ékanan ton ilía termatofflaka

- Σε δομές όπως οι παραπάνω και με συγκεκριμένα ρήματα είναι δυνατόν να εμφανίζεται προαιρετικά μεταξύ του αντικειμένου και του κατηγορουμένου του το συνδετικό μόριο *ως*:

(67) Θεωρούσαν τον Πικάσο ως τον μεγαλύτερο ζωγράφο.
theorúsan ton pikáso os ton megalítero zoγράφo

4. Συγκριτική παρουσίαση των συντακτικών δομών των δύο γλωσσών

4.1. Η σύνταξη της Ονοματικής Φράσης

- Οι διαφορές στη σύνταξη της ΟΦ μεταξύ Ελληνικής και Ρωσικής προέρχονται ιδίως από διαφορές στη μορφολογία των δύο γλωσσών. Συνοψίζονται στα εξής:
- Η Ρωσική δε διαθέτει άρθρο. Σε αντίθεση με την Ελληνική (όπου η οριστικότητα και η αοριστία δηλώνονται κυρίως με τη χρήση του οριστικού-αόριστου άρθρου) η Ρωσική επιστρατεύει συντακτικές διεργασίες για να μαρκάρει μια ΟΦ ως οριστική ή μη οριστική. Πιο συγκεκριμένα, Ονοματικές Φράσεις που εμφανίζονται προς το τέλος της πρότασης τείνουν να ερμηνεύονται ως αόριστες, ενώ Ονοματικές Φράσεις που εμφανίζονται στην αρχή έχουν συνήθως οριστική ερμηνεία.
- Σημαντική διαφορά παρατηρείται και στην κατανομή των επιθέτων στις δύο γλώσσες. Στην Ελληνική τα επίθετα εμφανίζονται κατά κανόνα πριν από το ουσιαστικό το οποίο προσδιορίζουν. Κατ' εξαίρεση είναι δυνατόν να έπονται ενός αορίστου Ουσιαστικού (ή ακόμα και ενός οριστικού, όταν έχουμε διπλασιασμό του άρθρου). Σε όλες τις περιπτώσεις, το επίθετο στην Ελληνική συμφωνεί με το ουσιαστικό σε γένος, αριθμό και πτώση. Στη Ρωσική διακρίνουμε δύο μορφές του επιθέτου. Τα λεγόμενα μακρά επίθετα προσδιορίζουν το ουσιαστικό και είτε προηγούνται είτε το ακολουθούν. Τα λεγόμενα βραχεία επίθετα χρησιμοποιούνται μόνο ως κατηγορούμενα. Ιδιομορφίες παρουσιάζει και η συμφωνία των αριθμητικών με το ουσιαστικό.
- Αρκετές είναι και οι διαφορές στα συστήματα πτώσης των δύο γλωσσών. Η Ελληνική διαθέτει ένα αρκετά αδρομερές σύστημα πτώσης, στο οποίο η αιτιατική χρησιμοποιείται για τη δήλωση του άμεσου αντικειμένου, ενώ η γενική είναι η μόνη πλάγια πτώση. Στη Ρωσική αρκετές από τις λειτουργίες που στην Ελληνική εκχωρούνται στη γενική πτώση κατανέμονται στη δοτική, στην οργανική και στην προθετική. Πρόσθετη διαφορά των δύο γλωσσών το γεγονός ότι στη Ρωσική σε ορισμένες περιπτώσεις οι πλάγιες πτώσεις αποδίδονται σε κύριους όρους της πρότασης κατ' εξαίρεση (π.χ. γενική της άρνησης).

4.2. Σειρά των όρων

- Η σειρά των όρων αποτελεί σημείο στο οποίο η Ρωσική και η Ελληνική εν πολλοίς συγκλίνουν.
- Και οι δύο γλώσσες παρουσιάζουν σχετικά ελεύθερη σειρά βασικών προτασιακών όρων.
- Στις αμετάβατες προτάσεις, επιτρέπονται και στις δύο γλώσσες τόσο η σειρά P-Y όσο και η σειρά Y-P. Διαφορά των δύο γλωσσών συνιστά το γεγονός ότι στη Ρωσική η σειρά P-Y δεν είναι κατάλληλη ως απάντηση σε ερωτήσεις προτασιακής εστίασης, ενώ στην Ελληνική είναι.
- Στις μεταβατικές προτάσεις, και οι δύο γλώσσες επιτρέπουν και τους έξι πιθανούς συνδυασμούς των τριών βασικών προτασιακών συστατικών (Y-A-P, Y-P-A, P-Y-A, P-A-Y, A-P-Y, A-Y-P). Οι διαφορές όμως των δύο γλωσσών έγκεινται στα εξής: στη Ρωσική οι σειρές που αρχίζουν από P δεν είναι αρκετά συχνές, ενώ στην Ελληνική είναι ιδιαίτερα συνηθισμένες. Αντίστροφα, όλες οι σειρές στις οποίες το Αντικείμενο προηγείται του Ρήματος στην Ελληνική είναι αποδεκτές μόνο με είτε emphaticό τονισμό του Αντικειμένου είτε κλιτικό (ανα)διπλασιασμό του αντικειμένου. Δεν υφίσταται τέτοιος περιορισμός στη Ρωσική.
- Βασική σειρά κύριων προτασιακών όρων στη Ρωσική θεωρείται η σειρά Y-P-A, ενώ στην Ελληνική η σειρά P-Y-A.

4.3. Παρεμφατικότητα και έλεγχος

- Εδώ παρατηρούμε μια κομβική μορφολογική διαφορά των δύο γλωσσών: η Ρωσική διαθέτει τύπο απαρεμφάτου, ενώ η Ελληνική όχι. Έτσι, όπως συχνά παρατηρείται σε αντίστοιχες περιπτώσεις, μια παρεμφατική έγκλιση, η υποτακτική, χρησιμοποιείται στην Ελληνική και για τη δήλωση της ταυτοπροσωπίας σε δομές εξαρτημένων προτάσεων οι οποίες εκ πρώτης όψεως μοιάζουν με δομές ελέγχου. Η διάκριση των προτάσεων που εμφανίζουν υποχρεωτικό έλεγχο από εκείνες που εμφανίζουν προαιρετικό ή και καθόλου έλεγχο γίνεται με βάση τα μορφολογικά χαρακτηριστικά της όψης και του χρόνου του ρήματος της εξαρτημένης πρότασης (το ρήμα αυτό τίθεται σε υποτακτική έγκλιση στην Ελληνική). Αντίθετα, η Ρωσική παρουσιάζει μια αρκετά συμμετρική (και, για τούτο, βολική για τον ομιλητή) κατανομή του μόχθου: το απαρέμφατο χρησιμοποιείται σε δευτερεύουσες με υποχρεωτικό έλεγχο του ελλείποντος υποκειμένου και η υποτακτική χρησιμοποιείται σε δευτερεύουσες με ετεροπροσωπία/μη έλεγχο.
- Στις δομές ελέγχου και των δύο γλωσσών (ή ψευδο-ελέγχου, προκειμένου για την Ελληνική) επιτρέπεται η εμφάνιση προσδιοριστών/δευτερευόντων κατηγορημάτων του κενού υποκειμένου της εξαρτημένης πρότασης οι οποίοι προσδιοριστές φέρουν ορατή μορφολογικά πτώση, δοτική στη Ρωσική και ονομαστική στην Ελληνική.
- Και οι δύο γλώσσες εμφανίζουν υποχρεωτικό έλεγχο σε δομές με γερούνδιο.

4.4. Ερωτηματικές προτάσεις

- Και οι δύο γλώσσες μπορούν να σχηματίσουν ερωτήσεις τόσο ολικής αγνοίας όσο και ερωτήσεις συστατικού χωρίς αναδιάταξη των όρων της πρότασης. Κάτι τέτοιο είναι πιο εύκολο να παρατηρηθεί στις ερωτήσεις ολικής αγνοίας όπου οι μη αντεστραμμένες σειρές Y-P στην Ελληνική και στη Ρωσική είναι εξίσου γραμματικές με τις αντεστραμμένες σειρές (εκείνες στις οποίες έχουμε αντιστροφή P-Y). Ωστόσο, η επίσημη εκδοχή της Ρωσικής διαθέτει έναν ακόμα μορφολογικό δείκτη ερώτησης ολικής αγνοίας: πρόκειται για το άκλιτο μόριο *li*, το οποίο τίθεται κατά κανόνα στη δεύτερη φραστική θέση της πρότασης.
- Κατά κανόνα και οι δύο γλώσσες σχηματίζουν ερωτήσεις συστατικού με μετακίνηση των ερωτηματικών φράσεων στην αριστερή περιφέρεια της πρότασης. Μια μείζων διαφορά των δύο γλωσσών, όμως, συνίσταται στο ότι σε περιπτώσεις πολλαπλής ερώτησης μερικής αγνοίας (πρόταση δηλαδή στην οποία περισσότερα από ένα συστατικά είναι ερωτηματικά συστατικά), η Ελληνική επιλέγει τη μετακίνηση μόνο μίας από τις φράσεις αυτές, ενώ η Ρωσική παρουσιάζει μετακίνηση όλων των ερωτηματικών φράσεων στην αρχή της πρότασης.
- Μία ακόμα διαφορά αφορά τη σειρά με την οποία πραγματοποιείται η μετακίνηση των ερωτηματικών φράσεων στην αρχή της πρότασης στην περίπτωση πολλαπλής ερώτησης. Η Ελληνική μεταξύ δύο ερωτηματικών φράσεων σε μια πολλαπλή ερώτηση θα επιβάλει τη μετακίνηση της ιεραρχικά υψηλότερης (π.χ. υποκείμενο αντί αντικειμένου) φράσης στην αριστερή περιφέρεια της πρότασης (και θα αφήσει την ιεραρχικά χαμηλότερη στη φυσική της θέση). Αντίθετα, στη Ρωσική παρατηρούμε ότι όλες μεν οι ερωτηματικές φράσεις μετακινούνται στην αρχή της πρότασης, αλλά η σειρά τους είναι σε μεγάλο βαθμό ελεύθερη και δεν καθορίζεται/περιορίζεται από τις θέσεις τις οποίες οι φράσεις αυτές καταλάμβαναν προ της μετακίνησής τους.

4.5. Θεματοποίηση και εστίαση

- Η Ελληνική και η Ρωσική μαρκάρουν τις φράσεις ως θέματα ή εστίες κυρίως με συντακτικά μέσα (με την εξαίρεση του ισχυρού τονισμού στην περίπτωση της αντιθετικής εστίασης και της προσωδιακής παύσης σε δομές *Αριστερής Μετατόπισης Θέματος*).
- Στην Ελληνική παρατηρούμε τις δομές που ονομάζονται Αριστερή Μετατόπιση με κλιτικό και Κλιτικός (ανα)διπλασιασμός. Η Ρωσική δε διαθέτει καμία από τις δύο αυτές δομές, καθώς δε διαθέτει κλιτικές αντωνυμίες. Στη Ρωσική παρατηρούμε το φαινόμενο της *θεματοποίησης*, της μετακίνησης δηλαδή μιας φράσης την οποία θέλουμε να μαρκάρουμε ως μέρος της γνωστής πληροφορίας στην αριστερή περιφέρεια της πρότασης. Επίσης, διακρίνουμε και το φαινόμενο της Ανακατάταξης (*Scrambling*), κατά το οποίο φράσεις που περιέχονται στη ΡΦ μετακινούνται ακριβώς έξω από αυτήν, στα αριστερά του ρήματος αφήνοντας κενή την αρχική τους θέση.
- Οι δύο γλώσσες διαφέρουν στις συντακτικές μεθόδους μαρκαρίσματος των εστιασμένων συστατικών. Η πληροφοριακή εστίαση στην Ελληνική καθορίζεται με βάση το ποια φράση βρίσκεται χαμηλότερα στο συντακτικό δενδροδιάγραμμα της πρότασης. Μια αντιθετικά εστιασμένη φράση στην Ελληνική λαμβάνει ισχυρό αντιθετικό επιτονισμό και είτε παραμένει στη φυσική της θέση είτε μετακινείται στην αρχή της πρότασης. Στη Ρωσική ως στοιχείο νέας πληροφορίας αναγνωρίζεται η φράση που βρίσκεται στο τέλος, στη δεξιά περιφέρεια της πρότασης. Η αντιθετική εστίαση στη Ρωσική γλώσσα επιτυγχάνεται με ισχυρό τονισμό της εστιασμένης φράσης και (δευτερευόντως) με τη μετακίνησή της είτε σε θέση της αριστερής περιφέρειας είτε στο μέσον της πρότασης.

4.6. Άρνηση

- Κοινό χαρακτηριστικό των συστημάτων άρνησης των δύο γλωσσών αποτελεί το ότι και στις δύο γλώσσες η προτασιακή άρνηση πραγματοποιείται με τη χρήση άκλιτου αρνητικού μορίου, του μορίου *ne* για τη Ρωσική και των μορίων *ǎe(n)* και *mi(n)* για την Ελληνική. Μάλιστα, η κατανομή των μορίων αυτών είναι παραπλήσια, καθώς και στις δύο γλώσσες τα αρνητικά μόρια εμφανίζονται στα αριστερά του ρήματος.
- Σημαντική διαφορά των συστημάτων προτασιακής άρνησης των δύο γλωσσών αποτελεί το γεγονός ότι η Ρωσική διαθέτει ένα μόνο προτασιακό μόριο άρνησης το οποίο χρησιμοποιείται με ρηματικούς τύπους όλων των εγκλίσεων (οριστικής, υποτακτικής/υποθετικής και προστακτικής), ενώ η κατανομή των αρνητικών μορίων της Ελληνικής καθορίζεται αυστηρά από το είδος της έγκλισης: *ǎe(n)* με τύπους της οριστικής, *mi(n)* με τύπους της υποτακτικής και \emptyset με τύπους προστακτικής (δηλαδή η Ελληνική δεν διαθέτει αρνητικές προστακτικές).
- Τόσο η Ελληνική όσο και η Ρωσική είναι γλώσσες που εμφανίζουν το φαινόμενο της αρνητικής συμφωνίας (negative concord), σύμφωνα με το οποίο στοιχεία αρνητικής πολικότητας (negative polarity items), όπως οι εμφατικές αρνητικές αντωνυμίας και τα αρνητικά επιρρήματα ερμηνεύονται ως μία άρνηση μαζί με το αρνητικό μόριο που τα νομιμοποιεί.
- Το φαινόμενο της γενικής της άρνησης, που παρατηρείται στη Ρωσική, δεν έχει αντίστοιχο στην ελληνική γλώσσα.

4.7. Δομές κατηγορήσης

- Και στις δύο γλώσσες το κύριο συνδετικό ρήμα είναι το *είμαι/byt'*, ενώ και άλλα ρήματα είναι δυνατόν να λειτουργήσουν ως συνδετικά. Η ομάδα των συνδετικών ρημάτων και στις δύο γλώσσες δεν είναι εύκολο να οριστεί με βάση κάποιο σημασιολογικό κριτήριο.
- Και οι δύο γλώσσες εμφανίζουν δομές στις οποίες το υποκείμενο της κατηγορήσης είναι συμπλήρωμα του ρήματος (δομές που στην παραδοσιακή γραμματική ονομάζονταν δομές «κατηγορουμένου του αντικειμένου»).
- Όπως συμβαίνει συνήθως στις περισσότερες γλώσσες, τόσο η Ρωσική όσο και η Ελληνική επιτρέπουν σχεδόν σε όλα τα είδη των φράσεων να λειτουργήσουν ως κατηγορήματα τόσο σε δομές «κατηγορουμένου του υποκειμένου» όσο και σε δομές «κατηγορουμένου του αντικειμένου».
- Οι διαφορές των δύο γλωσσών ως προς τις δομές δευτερεύουσας κατηγορήσης συνίστανται στα ειδικά μορφολογικά χαρακτηριστικά των δομών της Ρωσικής. Πιο συγκεκριμένα, το συνδετικό ρήμα *byt'* της Ρωσικής δε διαθέτει ορατό αλλόμορφο με παροντική χρήση. Ως αποτέλεσμα, οι δομές «κατηγορουμένου του υποκειμένου» στον παροντικό χρόνο της Ρωσικής φαίνεται σαν να μη διαθέτουν συνδετικό ρήμα (και να μοιάζουν, ως προς αυτό, με αντίστοιχες δομές των σημιτικών γλωσσών).
- Επίσης, αξίζει να σημειωθεί η διαφορά των δύο γλωσσών ως προς την πτώση του κατηγορούμενου. Στην Ελληνική το κατηγορούμενο τόσο του υποκειμένου όσο και του αντικειμένου, εφόσον είναι ονοματικό στοιχείο, συμφωνεί με το υποκείμενό του σε πτώση. Στη Ρωσική η μη χαρακτηρισμένη (η πιο συνήθης) πτώση για τα κατηγορούμενα είναι η Οργανική.

5. Ανάδειξη πιθανών προβλημάτων κατά τη διδασκαλία

5.1. Σύνταξη της Ονοματικής Φράσης

- Οι διαφορετικοί μηχανισμοί τους οποίους χρησιμοποιούν οι δύο γλώσσες για το μαρκάρισμα της οριστικότητας/αοριστίας ενδέχεται να δημιουργήσουν προβλήματα παρεμβολής. Ο ελληνόφωνος μαθητής της Ρωσικής θα πρέπει να διδαχθεί ότι η δήλωση της οριστικότητας/αοριστίας γίνεται στη Ρωσική με εκμετάλλευση της σειράς των όρων και όχι μορφολογικά.
- Οι ιδιομορφίες στη συμφωνία των αριθμητικών της Ρωσικής πρέπει να γίνουν αντικείμενο διδασκαλίας, καθώς αυτές δεν υφίστανται στην Ελληνική.
- Η αναντιστοιχία των λειτουργιών τις οποίες επιτελούν οι πτώσεις πρέπει να τύχει προσοχής. Αναμένεται ότι οι μαθητές της Ρωσικής θα τείνουν να χρησιμοποιούν τη γενική πτώση για λειτουργίες τις οποίες αυτή επιτελεί στην Ελληνική (π.χ. μαρκάρισμα του έμμεσου αντικειμένου) αλλά στη Ρωσική πραγματοποιούνται με άλλη πτώση.

5.2. Σειρά των όρων

- Δεν αναμένουμε σημαντικά προβλήματα παρεμβολής, καθώς και οι δύο γλώσσες έχουν ελεύθερη σειρά βασικών προτασιακών όρων και επιτρέπουν και τις έξι πιθανές σειρές προτασιακών όρων σε μεταβατικές προτάσεις.
- Ενδέχεται οι φυσικοί ομιλητές της Ελληνικής να τείνουν να χρησιμοποιούν στη Ρωσική σειρές που αρχίζουν από Ρ. Οι σειρές αυτές είναι εξαιρετικά συνηθείς στην Ελληνική (η δε σειρά Ρ-Υ-Α θεωρείται βασική) αλλά λιγότερο συνηθισμένες στη Ρωσική.

5.3. Παρεμφατικότητα και έλεγχος

- Καθώς η Ελληνική δε διαθέτει απαρέμφατο σε δομές ελέγχου, περιμένουμε εσφαλμένη χρήση της υποτακτικής στις δομές αυτές. Πρέπει, επομένως, να διδαχθούν οι μαθητές ότι το απαρέμφατο στις εξαρτημένες προτάσεις της Ρωσικής δηλώνει υποχρεωτική ταυτοπροσωπία/έλεγχο ενώ η χρήση της υποτακτικής σηματοδοτεί την υποχρεωτική ετεροπροσωπία.

5.4. Ερωτηματικές προτάσεις

- Η χρήση του άκλιτου μορίου *li* στη Ρωσική ενδέχεται να αποτελέσει πρόβλημα, καθώς η Ελληνική δεν διαθέτει αντίστοιχο μορφολογικό τύπο για το μαρκάρισμα της ερώτησης ολικής αγνοίας (ή για το μαρκάρισμα της φράσης «για την οποία ρωτάμε»). Αντίστοιχα προβληματική στη διδασκαλία ενδέχεται να αποβεί η θέση του *li* μέσα στην πρόταση: στη δεύτερη θέση όταν το συστατικό για το οποίο ρωτάμε έχει μετακινηθεί στην πρώτη θέση της πρότασης και (σπανίως) μετά το εστιασμένο συστατικό (τη φράση για την οποία ρωτάμε, δηλαδή) όταν το συστατικό αυτό παραμένει στην αρχική συντακτική του θέση.
- Καθώς σε περιβάλλοντα πολλαπλής ερώτησης μερικής αγνοίας στην Ελληνική μετακινείται μόνο μία φράση στην αρχή της πρότασης, η μετακίνηση όλων των ερωτηματικών φράσεων στην αριστερή περιφέρεια της πρότασης της Ρωσικής ενδέχεται να αποτελεί πρόβλημα. Έτσι, περιμένουμε ότι ο ελληνόφωνος μαθητής της Ρωσικής θα προτιμά τη μετακίνηση μόνο μίας από τις φράσεις στην αριστερή περιφέρεια της πρότασης και θα αφήνει τις υπόλοιπες ερωτηματικές φράσεις στη θέση τους.

5.5. Θεματοποίηση και εστίαση

- Η μετακίνηση φράσεων στο μέσον της πρότασης της Ρωσικής για το μαρκάρισμά τους ως θεμάτων (διαδικασία την οποία ονομάσαμε *Ανακατάταξη*) πρέπει να διδαχθεί στους μαθητές, καθώς αυτός ο μηχανισμός θεματοποίησης δεν υφίσταται στην Ελληνική.
- Καθώς η Ελληνική χρησιμοποιεί ευρύτατα κλιτικές αντωνυμίες για τον διπλασιασμό των θεματοποιημένων φράσεων (π.χ. στην Αριστερή Μετατόπιση με κλιτικό και στον κλιτικό (ανα)διπλασιασμό), θα πρέπει να ελεγχθεί ότι οι ελληνόφωνοι μαθητές της Ρωσικής δε χρησιμοποιούν με αντίστοιχο τρόπο τους ισχυρούς τύπους της αντωνυμίας στα ίδια περιβάλλοντα.
- Ενδέχεται οι ελληνόφωνοι μαθητές της Ρωσικής να μετακινούν πάντοτε ορατά μία αντιθετικά εστιασμένη φράση στην αρχή (αριστερή περιφέρεια) της πρότασης, ενώ η θέση εστίασης στη Ρωσική είναι (κατά κανόνα) στο δεξί άκρο της πρότασης.

5.6. Άρνηση

- Αναμένουμε παρεμβολή από την Ελληνική στην περίπτωση έκφρασης της λειτουργίας της αρνητικής προσταγής. Καθώς η Ελληνική δε διαθέτει αρνητική προστακτική, περιμένουμε ότι οι ελληνόφωνοι μαθητές της Ρωσικής θα τείνουν να χρησιμοποιούν αρνητικές υποτακτικές αντί αρνητικών προστακτικών (οι οποίες επιτρέπονται στη Ρωσική).
- Το φαινόμενο της γενικής της άρνησης χρειάζεται συγκεκριμένη διδασκαλία. Αναμένεται ότι οι μαθητές θα τείνουν να χρησιμοποιούν υποκείμενα σε ονομαστική ακόμα και σε περιβάλλοντα γενικής της άρνησης.

5.7. Δομές κατηγορήσης

- Στη Ρωσική η συνήθης πτώση του κατηγορούμενου είναι η Οργανική. Αναμένεται ότι οι ελληνόφωνοι μαθητές της Ρωσικής θα τείνουν να χρησιμοποιούν για τα κατηγορούμενα την πτώση των φράσεων τις οποίες τα κατηγορούμενα προσδιορίζουν (ονομαστική για τα κατηγορούμενα υποκειμένου και αιτιατική για τα κατηγορούμενα αντικειμένου).
- Η έλλειψη παροντικού τύπου του βοηθητικού ρήματος *είμαι/byt'* στη Ρωσική ενδέχεται να αποτελέσει ένα ακόμα πρόβλημα για τους μαθητές, οι οποίοι θα δυσκολευτούν να κατανοήσουν ότι δομές στις οποίες λείπει το εκπεφρασμένο βοηθητικό ρήμα είναι δομές κατηγορήσης και όχι δομές προσδιορισμού.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Cubberley, Paul. 2002. *Russian: A Linguistic Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holton, David, Mackridge, Peter & Philippaki-Warbuton, Irene. 1997. *Greek: A Comprehensive Grammar of the Modern Language*. London: Routledge.
- Timberlake, Alan. 2004. *A Reference Grammar of Russian*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wade, Terence. 2011. *A Comprehensive Russian Grammar, 3rd ed.* Oxford: Blackwell Publishing.

Γλωσσάρι

Αμετάβατος: Αμετάβατο λέγεται ένα ρήμα που δεν μπορεί να λάβει άμεσο αντικείμενο (και, κατ' επέκταση, ονομάζουμε *αμετάβατη πρόταση* και την πρόταση που έχει ως πυρήνα της ένα αμετάβατο ρήμα)

Αριθμητικό: Λέξη (επίθετο ή ουσιαστικό) που δηλώνει αριθμό

Αριστερή Μετατόπιση με κλιτικό: Φαινόμενο κατά το οποίο μία Ονοματική Φράση σε γενική ή σε αιτιατική διπλασιάζεται από έναν αδύνατο τύπο της προσωπικής αντωνυμίας (κλιτικό), ο οποίος συμφωνεί με την ΟΦ σε μορφολογικά χαρακτηριστικά. Ο αδύνατος τύπος έπεται της ΟΦ. (π.χ. *Τον Γιώργο τον είδα.*)

Άρνηση: Διαδικασία που δηλώνει αντίθεση στη σημασία ενός μέρους της πρότασης ή στη σημασία της πρότασης στο σύνολό της

Άρνηση συστατικού: Άρνηση που αφορά όχι το λογικό περιεχόμενο όλης της πρότασης αλλά τη σημασία μίας φράσης. Π.χ. *Παρακολούθησα όχι μια ταινία αλλά έναν αγώνα ποδοσφαίρου*

Άρνητική συμφωνία: Το φαινόμενο εκείνο κατά το οποίο το μόριο της άρνησης και ένα στοιχείο αρνητικής πολικότητας ερμηνεύονται ως μία και μόνο άρνηση και δεν αλληλοακυρώνονται (για να δώσουν μία κατάφαση)

Γενική της άρνησης: Φαινόμενο της Ρωσικής στο οποίο η εμφάνιση του μορίου προτασιακής άρνησης *ne* σε μία πρόταση επιτρέπει στο συμπλήρωμα ενός μεταβατικού ρήματος να εμφανιστεί προαιρετικά σε γενική αντί αιτιατικής πτώσης

Γερούνδιο: Άκλιτο ρηματικό επίρρημα. Στην Ελληνική έχει την κατάληξη *-ondas*

Δευτερεύουσα κατηγορήση: Δομή κατηγορήσης στην οποία το κατηγορήμα δεν είναι ρηματικό, δεν περιέχει ρήμα

Έλεγχος: Συντακτική δομή στην οποία το κενό υποκείμενο μιας εξαρτημένης πρότασης ερμηνεύεται ως αναγκαστικά συναναφορικό με κάποια φράση (συνήθως το υποκείμενο) της υπερκείμενης πρότασης. Για παράδειγμα, στην πρόταση *Ο Νίκος ξέρει να κολυμπάει* το μη εκπεφρασμένο υποκείμενο του ρήματος *να κολυμπάει* ερμηνεύεται ως *ο Νίκος* χωρίς είναι δυνατή καμία άλλη ερμηνεία

Εστίαση: Ο μορφολογικός ή (συνήθως) συντακτικός χαρακτηρισμός μίας φράσης ως μέρους της νέας πληροφορίας της πρότασης

Ερωτηματικές προτάσεις ολικής αγνοίας: Ερωτηματικές προτάσεις στις οποίες ο ομιλητής ρωτά για το αν αληθεύει ή όχι το περιεχόμενο όλης της πρότασης

Ερωτηματικές προτάσεις συστατικού (μερικής άγνοιας): Ερωτηματικές προτάσεις στις οποίες το περιεχόμενο της ερώτησης του ομιλητή δεν αφορά την πρόταση στο σύνολό της, αλλά το αντικείμενο αναφοράς της ερωτηματικής φράσης

Θεματοποίηση: Ο μορφολογικός ή (συνήθως) συντακτικός χαρακτηρισμός μίας φράσης ως μέρους της γνωστής πληροφορίας της πρότασης, δηλαδή της πληροφορίας την οποία ήδη μοιράζονται ως γνωστή τόσο ο πομπός όσο και ο δέκτης ενός εκφωνήματος

Κατηγορήση: (Σημασιο-)συντακτική διεργασία με βάση την οποία η κάθε πρόταση διακρίνεται σε δύο μέρη. Στο *υποκείμενο* και στο *κατηγόρημα*. Οι δομές, το κατηγόρημα των οποίων δεν περιέχει ρήμα, λέγονται δομές δευτερεύουσας κατηγορήσης (π.χ. *Θεωρώ [τον Νίκο έξυπνο]*, όπου το κατηγόρημα είναι το επίθετο «έξυπνο»)

Κλιτικός (ανα)διπλασιασμός: Φαινόμενο κατά το οποίο μία Ονοματική Φράση σε γενική ή σε αιτιατική διπλασιάζεται από έναν αδύνατο τύπο της προσωπικής αντωνυμίας (κλιτικό), ο οποίος συμφωνεί με την ΟΦ σε μορφολογικά χαρακτηριστικά. Ο αδύνατος τύπος προηγείται της ΟΦ. (π.χ. *Τον είδα τον Γιώργο.*)

Μεταβατικός: Μεταβατικό λέγεται ένα ρήμα που μπορεί να λάβει αντικείμενο (και, κατ' επέκταση, ονομάζουμε *μεταβατική πρόταση* και την πρόταση που έχει ως πυρήνα της ένα μεταβατικό ρήμα)

Ονοματική Φράση (ΟΦ): Η φράση που έχει ως πυρήνα της το ουσιαστικό (Ο) και αποτελείται από αυτό και τα παρελκόμενά του (φράσεις συμπληρώματα/αντικείμενα και φράσεις προσαρτήματα/προσδιορισμούς)

Οριστικότητα: Η ιδιότητα ενός λεκτικού (ή γραμματικού) τύπου να αναφέρεται σε μία συγκεκριμένη οντότητα. Για παράδειγμα, στην Ελληνική το «ο/η/το» λέμε ότι είναι το *οριστικό άρθρο*, ενώ το «ένας/μια/ένα» το *αόριστο άρθρο*

Παρεμφατικότητα: Η ιδιότητα ενός ρηματικού τύπου (ή μιας πρότασης που έχει ως πυρήνα της έναν παρεμφατικό τύπο) να σχηματίζει διακριτούς μορφολογικά τύπους χρόνου και συμφωνίας υποκειμένου. Οι παρεμφατικοί τύποι μπορούν να εμφανιστούν μόνοι τους σε μία ανεξάρτητη πρόταση, ενώ οι μη παρεμφατικοί (απαρεμφατικοί) όχι

Πολλαπλή ερώτηση: Ερώτηση συστατικού η οποία περιέχει παραπάνω από μία ερωτηματικές φράσεις. Π.χ. *Πότε είδες ποιον;*

Προτασιακή άρνηση: Άρνηση που αφορά το λογικό περιεχόμενο όλης της πρότασης. Π.χ. *Ο Νίκος δεν ήρθε*

Στοιχείο αρνητικής πολικότητας: Φράσεις ή λέξεις (συνήθως αντωνυμίες ή επιρρήματα) η παρουσία των οποίων μέσα στην πρόταση νομιμοποιείται μόνο εφόσον στην ίδια πρόταση ή σε υπερκείμενη πρόταση εμφανίζεται το αρνητικό μόριο (στα Ελληνικά: *μη(ν)* ή *δε(ν)*) ή –πιο σπάνια– ορισμένοι άλλοι τελεστές. Π.χ. *κανείς, ποτέ, τίποτα*

Σύνταξη: Ο κλάδος της γλωσσολογίας που εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο οι λέξεις συνδυάζονται και κατασκευάζουν ευρύτερες γλωσσικές δομές, τις φράσεις και τις προτάσεις

Υποχρεωτική ετεροπροσωπία: Συντακτική δομή στην οποία το κενό υποκείμενο μιας εξαρτημένης πρότασης ερμηνεύεται αναγκαστικά ως μη συναναφορικό με το υποκείμενο της υπερκείμενης πρότασης. (Πρόκειται για το αντίστροφο φαινόμενο από τον έλεγχο)

Για τη σύνταξη αρκετών από τους παραπάνω ορισμούς συμβουλευθήκαμε το:

Κρύσταλ, Ντέιβιντ. 2000. *Λεξικό Γλωσσολογίας και Φωνητικής*. Μετ. Γ. Ξυδόπουλος. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Παραγωγή Λέξεων: Σύνθεση*

Κική Βασιλάκη

1. Εισαγωγή: Τυπολογία σύνθεσης

Ο όρος *σύνθεση* αναφέρεται στη διαδικασία συνένωσης δύο λεξικών μορφημάτων που έχει ως αποτέλεσμα το σχηματισμό μιας νέας λέξης με συγκεκριμένο σημασιολογικό περιεχόμενο. Η *σύνθετη λέξη* αποτελεί, εκτός από σημασιολογική, μια φωνολογική ενότητα, στο εσωτερικό της οποίας αναπτύσσεται ένας κύριος τόνος. Η αυτόνομη μορφολογική της υπόσταση δηλώνεται συχνά από την ενιαία γραφηματική της αναπαράσταση. Η έκθεση αυτή αποτελεί μια συνοπτική παρουσίαση των σύνθετων λέξεων της Ρωσικής και της Ελληνικής. Έχοντας ως βάση τη σύγκριση των σύνθετων λέξεων των δύο γλωσσών, θα εντοπιστούν και θα περιγραφούν δυσκολίες που αναμένεται να αντιμετωπίσουν οι μαθητές/-τριες. Για μια αναλυτική εκδοχή της συγκεκριμένης έκθεσης, ο αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει στο κεφ. Μορφολογία, Ενότητα 3.4.

Η μορφή που μπορεί να έχει ένα σύνθετο διαφέρει από γλώσσα σε γλώσσα, καθώς επηρεάζεται από τα ιδιαίτερα μορφολογικά χαρακτηριστικά κάθε γλώσσας. Τα σύνθετα κατατάσσονται σε κατηγορίες ανάλογα με τις εξής παραμέτρους: (α) τη μορφολογική δομή, (β) την ύπαρξη ή μη κεφαλής, (γ) τη σημασιολογική σχέση μεταξύ των συνθετικών όρων, (δ) τη γραμματική κατηγορία του σύνθετου σχηματισμού.

Ως προς τη μορφολογική δομή των σύνθετων, στις γλώσσες του κόσμου υπάρχουν τρία βασικά είδη σύνθεσης που είναι τα ακόλουθα (βλ. κεφ. Μορφολογία, υποενότητα 3.4.1).

(α) [ΛΕΞΗ-ΛΕΞΗ]: Ο σχηματισμός των σύνθετων πραγματοποιείται με τη συνένωση δύο λέξεων:

(1) α. Αγγλική fireman 'πυροσβέστης' β. Ιταλική lavapiatti 'πλυντήριο ρούχων'

(β) [ΘΕΜΑ-ΘΕΜΑ-ΚΛΙΤΙΚΟ ΕΠΙΘΗΜΑ]: Το πρώτο και το δεύτερο συνθετικό εμφανίζονται με τη μορφή του θέματος. Η παρουσία ενός κλιτικού επιθήματος σε αυτή τη δομή δεν είναι πάντα υποχρεωτική, αλλά εξαρτάται από τον μορφολογικό τύπο κάθε γλώσσας.

(2) α. Ελληνική κουκλόσπιτο β. Ιταλική barometro 'βαρόμετρο'

* Την επιστημονική εποπτεία για τις ενότητες που αφορούν τη Ρωσική είχε η Δρ. Αικ. Πάππου-Ζουραβλιόβα.

(γ) [ΘΕΜΑ-ΛΕΞΗ]: Τα σύνθετα αυτού του είδους χρησιμοποιούν ως πρώτο συνθετικό το θέμα και ως δεύτερο μια ολόκληρη κλιτή λέξη.

(3) α. *Ελληνική* χαρταετός β. *Ιταλική* afro-asiatico ‘αφροασιατικός’

Ως προς την ύπαρξη ή μη κεφαλής, τα σύνθετα διακρίνονται σε *εξωκεντρικά* και *ενδοκεντρικά* (Spencer 1991: 310-311). Τα *ενδοκεντρικά* σύνθετα διαθέτουν *κεφαλή*, δηλ. το συστατικό που καθορίζει τη συντακτική κατηγορία και τα μορφοσυντακτικά χαρακτηριστικά τους, όπως γένος, αριθμός, πτώση, κ.λπ. Τα *εξωκεντρικά* σύνθετα δεν έχουν κεφαλή, που σημαίνει ότι το γένος και η συντακτική κατηγορία δεν προέρχονται από τα συνθετικά στοιχεία της λέξης. Τα σύνθετα αυτού του είδους χαρακτηρίζονται από *σημασιολογική αδιαφάνεια*, δηλαδή η σημασία τους δεν προκύπτει από τις επιμέρους σημασίες των συνθετικών μερών και είναι κατά κύριο λόγο μεταφορική (βλ. κεφ. Μορφολογία, υποενότητα 3.4.1).

(4) *εξωκεντρικά σύνθετα: Ελληνική, Αγγλική*
 α. *Ελληνική* ανοιχτοχέρης β. *Αγγλική* blockhead ‘ηλίθιος’
 σκληρόκαρδος cutthroat ‘επιθετικός’

(5) *ενδοκεντρικά σύνθετα: Ελληνική, Αγγλική*
 α. *Ελληνική* ανεμόμυλος β. *Αγγλική* schoolteacher ‘δάσκαλος’
 ψαρόσουπα bookseller ‘βιβλιοπώλης’

Ως προς τη σημασιολογική σχέση, τα σύνθετα διακρίνονται σε *παρατακτικά*, *προσδιοριστικά* και *υποτακτικά*. Στην πρώτη περίπτωση, τα δύο συστατικά παρατίθενται χωρίς το ένα να προσδιορίζει το άλλο, συνεπώς δε βρίσκονται σε σχέση κεφαλής-εξαρτώμενου στοιχείου (μη-κεφαλής). Τέτοιου είδους σχηματισμοί αποτελούνται από στοιχεία που ανήκουν στην ίδια γραμματική κατηγορία, δηλ. συνδυασμοί δύο ουσιαστικών, δύο επιθέτων και δύο ρημάτων. Τα *προσδιοριστικά σύνθετα* είναι εκείνα των οποίων το α’ συστατικό σε θέση μη-κεφαλής έχει ρόλο προσδιορίζοντος στοιχείου, ενώ το β’ συστατικό, αυτό σε θέση κεφαλής, έχει το ρόλο του προσδιοριζόμενου στοιχείου. Στα *υποτακτικά σύνθετα*, το ένα συστατικό λειτουργεί ως συμπλήρωμα του άλλου (κυρίως αντικείμενο) (βλ. κεφ. Μορφολογία, υποενότητα 3.4.1).

(6) *παρατακτικά σύνθετα: Ελληνική, Αγγλική*
 α. *Ελληνική* ανεβοκατεβαίνω β. *Αγγλική* Austria-Hungary ‘Αυστροουγγαρία’

- (7) προσδιοριστικά σύνθετα: Ελληνική, Αγγλική
 α. Ελληνική αγριοπερίστερο β. Αγγλική house-cleaning 'καθάρισμα σπιτιού'
- (8) υποτακτικά σύνθετα: Ελληνική, Αγγλική
 α. Ελληνική αφισκολλώ β. Αγγλική truck driver 'οδηγός φορτηγού'

Ως προς τη γραμματική τους κατηγορία τα σύνθετα κατατάσσονται σε τρεις μεγάλες ομάδες: ουσιαστικά, επίθετα και ρήματα. Λιγότερο συχνά είναι διαγλωσσικά τα σύνθετα επιρρήματα (βλ. κεφ. Μορφολογία, υποενότητα 3.4.1).

2. Σύνθεση στη Ρωσική

2.1. Μορφολογική δομή σύνθετων λέξεων στη Ρωσική και δείκτης σύνθεσης

Ο σχηματισμός των σύνθετων της Ρωσικής βασίζεται σε τέσσερις μορφολογικές κατηγορίες:

(α) [ΛΕΞΗ-ΛΕΞΗ]: Τα σύνθετα αυτά σχηματίζονται από την ένωση δύο ανεξάρτητων λέξεων που στο γραπτό λόγο μπορεί να αποτυπώνονται είτε μέσω ενός ενωτικού ('-'), όπως φαίνεται στο παράδειγμα (9α), είτε με την απλή συμπαράθεσή τους (9β) (βλ. κεφ. Μορφολογία, υποενότητα 3.4.2.2.1.1).

(9) α. d'ivan-kronát' диван-кровать 'καναπές-κρεβάτι'
καναπές-κρεβάτι β. derž-i-mórd-a держиморда 'άξεστος'
κρατώ-Προστ-μούρη-Ον.Εν.Θηλ

(β)[ΘΕΜΑ-ΛΕΞΗ]: Τα σύνθετα αυτά σχηματίζονται από τον συνδυασμό ενός θέματος και μιας πλήρους λέξης. Συνδέονται μεταξύ τους μέσω ενός συνδετικού φωνήεντος σχηματίζοντας μια μορφολογική ενότητα. Το συνδετικό φωνήεν της Ρωσικής, όταν είναι άτονο, έχει διάφορες φωνητικές πραγματώσεις ανάλογα με τη σχέση του με τον τόνο. Αποδίδεται στο γραπτό λόγο ως -o (10α) ή -e (10β) (βλ. κεφ. Μορφολογία, υποενότητα 3.4.2.2.1.2).

(10) α. dom-o-vlad'élets домовладéлец 'ιδιοκτήτης σπιτιού' β. ogn'-e-tušitel' огнетушитель 'πυροσβεστήρας'

(γ) [ΘΕΜΑ-ΘΕΜΑ]: Τα σύνθετα αυτά σχηματίζονται από τον συνδυασμό δύο λεξικών θεμάτων και ενός μηδενικού κλιτικού επιθήματος, από το οποίο αντλούν τη μορφοσυντακτική τους κατηγορία. Η ένωση των δύο θεμάτων γίνεται συνήθως μέσω συνδετικού φωνήεντος όπως φαίνεται στα (11α-β) (βλ. κεφ. Μορφολογία, υποενότητα 3.4.2.2.1.3).

(11) α. ikon-o-p'is' иконопись 'αγιογραφία'
εικόνα-ΣυνδΦων-γράφω β. par-o-xód парοход 'ατμόπλοιο'
ατμός-ΣυνδΦων-κίνηση

(δ) *Συγκεκριμένα σύνθετα*: Τα σύνθετα αυτά αποτελούν μια ιδιαιτερότητα της Ρωσικής και σχηματίζονται από την αποκοπή της αρχικής συλλαβής δύο λέξεων και την ένωσή τους σε μια νέα λεξική μονάδα. Η συλλαβή που αποκόπτεται έχει τη μορφή *σύμφωνο-φωνήεν-σύμφωνο* (CVC) όπως δείχνουν τα (12α-β) (βλ. κεφ. Μορφολογία, υποενότητα 3.4.2.2.1.4).

- (12) α. ispol(n'itel'nyj) kom'(it'ét) → ispolkóm исполком β. prof(ess'ionál'nyj) sojúz → profsojúz профсоюз
 εκτελεστική επιτροπή 'εκτελεστική επιτροπή' επαγγελματική ένωση 'επαγγελματική ένωση'

2.2. Νεοκλασικά σύνθετα

Τα νεοκλασικά σύνθετα σχηματίζονται από τον συνδυασμό ενός θέματος και ενός μορφήματος ελληνικής προέλευσης, του οποίου η μορφολογική υπόσταση δεν είναι ακριβής, καθώς βρίσκεται ανάμεσα στην κατηγορία του θέματος και του προσφύματος. Το μόρφημα αυτό, το οποίο ονομάζεται *δεσμευμένο θέμα* ή *σύμφυμα*, δεν είναι ελεύθερο, δηλαδή δεν μπορεί να συνδυαστεί με μια κατάληξη και να σχηματίσει αυτόνομη λέξη. Από την άλλη, διαφέρει από τα προσφύματα, καθώς φέρει αυξημένη σημασιολογική πληροφορία (βλ. κεφ. Μορφολογία, υποενότητα 3.4.2.2.1.5).

- (13) νεοκλασικά σύνθετα της Ρωσικής
 α. raket-o-dróm ракеτοдром 'τοποθεσία εκτόξευσης πυράυλων' β. žen-o-fób женофоб 'μισογύνης'
 πύραυλος-ΣυνδΦων-ΔεσμΘ γυναίκα-ΣυνδΦων-ΔεσμΘ

2.3. Σχέση συνθετικών μερών

Ως προς τη σχέση των συνθετικών μερών, τα σύνθετα της Ρωσικής κατατάσσονται σε τρεις κατηγορίες: στα *παρατακτικά*, τα *προσδιοριστικά* και τα *υποτακτικά σύνθετα*. Στα *παρατακτικά σύνθετα* τα δύο συστατικά παρατίθενται το ένα δίπλα στο άλλο χωρίς να υπάρχει κάποια ιδιαίτερη σχέση μεταξύ τους. Αυτή η κατηγορία των συνθέτων διακρίνεται συνήθως από υψηλή συνθετικότητα όπως φαίνεται στο (14α). Τα *προσδιοριστικά σύνθετα* εκφράζουν μια σχέση εξάρτησης μεταξύ των συστατικών τους. Το ένα συνθετικό έχει σημασιολογική και μορφοσυντακτική σχέση με το άλλο, είτε προσδιορίζοντάς το είτε αποδίδοντάς του μια ιδιότητα. Επίσης ένα από τα συστατικά αποτελεί την κεφαλή και βρίσκεται στην δεξιά πλευρά του σύνθετου (Ράλλη 2007: 88) ενώ το άλλο συστατικό προσδιορίζει την κεφαλή, όπως στο παράδειγμα (14β), όπου το επίθετο *νον(aja)* προσδιορίζει το ουσιαστικό που βρίσκεται στα δεξιά του. Τέλος, στα *υποτακτικά σύνθετα* εκφράζεται μια συντακτική σχέση ρήματος-συμπληρώματος. Το ένα συστατικό, δηλαδή, δηλώνει μια ρηματική έννοια, ενώ το άλλο συστατικό αποτελεί το συμπλήρωμα, καθώς εκφράζει το αντικείμενο της ρηματικής ενέργειας (14γ) (βλ. κεφ. Μορφολογία, υποενότητα 3.4.2.2.2.).

- (14) παρατακτικά, προσδιοριστικά και υποτακτικά σύνθετα της Ρωσικής
 α. kúrl'a-prodázha купля-продажа 'αγοραπωλησία' γ. íkon-o-p'is' иконопись 'αγιογραφία'
 αγορά-πώληση εικόνα-ΣυνδΦων-γράφω

β.	nov-o-strójka νέα-ΣυνδΦων-οικοδομή	новостройка	‘νέα οικοδομή’
----	---------------------------------------	-------------	----------------

2.4. Ενδοκεντρικά και εξωκεντρικά σύνθετα

Τα σύνθετα της Ρωσικής διακρίνονται σε *ενδοκεντρικά* και *εξωκεντρικά*. Τα *ενδοκεντρικά* σύνθετα έχουν κεφαλή, η οποία καθορίζει τα μορφοσυντακτικά χαρακτηριστικά του σύνθετου όπως το γένος, τον αριθμό, την πτώση, κ.λπ. Η κεφαλή βρίσκεται συνήθως στα δεξιά της δομής όπως φαίνεται στο (15α). Τα *εξωκεντρικά σύνθετα* στερούνται κεφαλής και, επομένως, τα μορφοσυντακτικά τους χαρακτηριστικά, όπως για παράδειγμα το γένος και η πτώση, δεν προέρχονται από τα συνθετικά του μέρη. Επίσης, στα *εξωκεντρικά σύνθετα*, τα συνθετικά μέρη δεν επαρκούν για να περιγράψουμε πλήρως τη σημασία του σύνθετου. Για παράδειγμα, στο (15β) το σύνθετο δεν αναφέρεται σε κάποιο κόκκινο δέρμα αλλά σε ένα έμψυχο υποκείμενο με τα χαρακτηριστικά αυτά (βλ. κεφ. Μορφολογία, υποενότητα 3.4.2.2.4.).

(15) *ενδοκεντρικά και εξωκεντρικά σύνθετα στη Ρωσική*

α.	vod-o-nóz νερό-ΣυνδΦων-κουβαλητής	водовоз	‘νεροκουβαλητής’	β.	krasn-o-kóz-ij κόκκινος-ΣυνδΦων-δέρμα-ΚλιτΕπθμ	краснокожий	‘ερυθρόδερμος’
----	--------------------------------------	---------	------------------	----	---	-------------	----------------

2.5. Τονισμός συνθέτων

Τα σύνθετα με δομή [ΛΕΞΗ-ΛΕΞΗ] (16α) τονίζονται και στα δύο συνθετικά τους με τον πιο ισχυρό τόνο να πέφτει συνήθως στο β’ συνθετικό· ένας δευτερεύοντας τόνος εμφανίζεται στο α’ συνθετικό. Στα σύνθετα με δομή [ΘΕΜΑ-ΛΕΞΗ] (16β), ο κύριος τόνος καθορίζεται από την κεφαλή ενώ κάτω υπό ορισμένες συνθήκες μπορεί να αναπτυχθεί και ένας δευτερεύοντας τόνος στο α’ συνθετικό. Στα σύνθετα με δομή [ΘΕΜΑ-ΘΕΜΑ] (16γ), ο τόνος καθορίζεται από εγγενείς τονικές ιδιότητες του β’ συνθετικού. Στα συγκεκριμένα σύνθετα (16δ), ο κύριος τόνος βρίσκεται στο β’ συνθετικό ενώ μπορεί να αναπτυχθεί κι ένας δευτερεύοντας τόνος στο α’ συνθετικό (βλ. κεφ. Μορφολογία, υποενότητα 3.4.2.3.).

(16) *τονισμός συνθέτων*

α.	d’ízel’-motór πετρέλαιο-κινητήρας	дизель-мотор	‘πετρελαιοκινητήρας’
β.	bòm-b-o-ubézišč-e βόμβα-ΣυνδΦων-καταφύγιο-ΚλιτΕπθμ	бомбоубежище	‘καταφύγιο για βομβαρδισμούς’

γ.	golon-o-lóm-k-a κεφάλι-ΣυνδΦων-σπάω-ΠαραγΕπθμ-ΚλιτΕπθμ	головоломка	‘γρίφος’
δ.	pol’it(íčeskij) b’uró pol’itb’uró πολιτικό γραφείο	политбюро	‘πολιτικό γραφείο’

2.6. Γραμματικές κατηγορίες συνθέτων

Τα σύνθετα της Ρωσικής διακρίνονται σε δύο βασικές κατηγορίες: ουσιαστικά (17α-β) και επίθετα (17γ-δ) (βλ. κεφ. Μορφολογία, υποενότητα 3.4.2.2.3.).

(17) *γραμματικές κατηγορίες συνθέτων της Ρωσικής*

α.	xl’eb-o-zanód ψωμί-ΣυνδΦων-εργοστάσιο	хлебозавод	‘εργοστάσιο ψωμιού’	γ.	r’at’i-časónj πέντε-ωριαίος	пятичасовой	‘πεντάωρος’
β.	m’ir-o-vozzr’én’ije κόσμος-ΣυνδΦων-θεωρία	мировоззрение	‘κοσμοθεωρία’	δ.	čern-o-b’élj μαύρος-ΣυνδΦων-άσπρος	чернобелый	‘μαυρόασπρος’

3. Σύνθεση στην Ελληνική

3.1. Συνδετικό φωνήεν ή δείκτης σύνθεσης

Μια από τις χαρακτηριστικές ιδιότητες των σύνθετων της Ελληνικής είναι η ύπαρξη του φωνήεντος /-ο-/ που συνδέει τα δύο συστατικά του σύνθετου. Το συνδετικό φωνήεν διατηρείται αμετάβλητο σε όλο το κλιτικό παράδειγμα (Ράλλη 2005, 2007). Το φωνήεν αυτό δεν είναι φορέας κάποιας σημασίας ή γραμματικής λειτουργίας· η λειτουργία του συνδέεται αποκλειστικά με το φαινόμενο της σύνθεσης (βλ. κεφ. Μορφολογία, υποενότητα 3.4.3.1.).

(18) *συνδετικό φωνήεν μεταξύ δύο συνθετικών*

α. πηγαιν-ο-έρχομαι

β. μηχαν-ο-κίνητος

Το συνδετικό φωνήεν /-ο-/ δεν εμφανίζεται πάντα αλλά αποβάλλεται όταν ο αρκτικός φθόγγος του β' συστατικού είναι φωνήεν, στην περίπτωση δηλαδή που μέσα σε ένα σύνθετο δημιουργείται ακολουθία δύο διαδοχικών φωνηέντων:

(19) *αποβολή συνδετικού φωνήεντος*

α. σφιχτ-∅-αγκαλιάζω αντί του *σφιχτοαγκαλιάζω

β. λαδ-∅-έμπορος αντί του *λαδοέμπορος

3.2. Μορφολογική δομή σύνθετων λέξεων

Τα σύνθετα της Ελληνικής εμφανίζουν τρεις μορφολογικές κατηγορίες με τα εξής δομικά σχήματα (βλ. κεφ. Μορφολογία, υποενότητα 3.4.3.2.):

(19)	α.	[ΘΕΜΑ ΘΕΜΑ ΚΛΙΤΙΚΟ ΕΠΙΘΗΜΑ]	[[<i>νυχτ</i>] _Θ -ο-[<i>λουλουδ</i>] _Θ -ο] _{κλ επιθ}
	β.	[ΘΕΜΑ ΛΕΞΗ]	[[<i>τον</i>] _Θ -ο-[<i>σαλάτα</i>] _Λ]
	γ.	[ΛΕΞΗ ΛΕΞΗ]	[[<i>ταξίδι</i>] _Λ [<i>αστραπή</i>] _Λ]

Τα σύνθετα του (19α) σχηματίζονται από τη συνένωση δύο θεμάτων και την παρουσία του συνδετικού φωνήεντος /-ο-/. Στη σύνθεση αυτή προστίθεται υποχρεωτικά ένα κλιτικό επίθημα (π.χ. -ος, -ης, κτλ.), το οποίο φέρει τα απαραίτητα χαρακτηριστικά κλίσης (αριθμό, πτώση κ.λπ.), ή ένα παραγωγικό επίθημα (π.χ. -της). Τα σύνθετα με το δομικό αυτό σχήμα θεωρούνται από τα πιο παραγωγικά στην Ελληνική. Οι σύνθετοι σχηματισμοί στο (19β) δημιουργούνται από την προσκόλληση ενός θέματος σε μια ήδη σχηματισμένη λέξη. Τα σύνθετα του (19α) και (19β) αποτελούν τα βασικά είδη

μονολεκτικής σύνθεσης στην Ελληνική. Τα σύνθετα στο (19γ) ονομάζονται χαλαρά πολυλεκτικά σύνθετα (Ράλλη 2005, 2007) και δημιουργούνται από τη συνένωση δύο ανεξάρτητων λέξεων. Στον γραπτό λόγο αποτυπώνονται ως δύο ανεξάρτητες λέξεις. Αυτό που τα διαφοροποιεί από τις άλλες δύο κατηγορίες είναι η απουσία του δείκτη σύνθεσης /-ο-/.

3.3. Ενδοκεντρικά και εξωκεντρικά σύνθετα

Τα σύνθετα της Ελληνικής διακρίνονται σε *ενδοκεντρικά* και *εξωκεντρικά*. Στα *εξωκεντρικά* σύνθετα, η κεφαλή βρίσκεται έξω από την εσωτερική δομή του σύνθετου (βλ. κεφ. Μορφολογία, υποενότητα 3.4.3.3.). Στο (20α-γ) αναφέρονται παραδείγματα εξωκεντρικών σύνθετων που είναι σημασιολογικά αδιαφανή και αφορούν χαρακτηριστικά ανθρώπων.

(20) *παραδείγματα εξωκεντρικών σύνθετων Ελληνικής*
 α. ανοιχτοχέρης β. σκληρόκαρδος γ. αετοκέφαλος

Τα περισσότερα σύνθετα της Ελληνικής είναι *ενδοκεντρικά*. Στα ελληνικά το κεντρικό συστατικό των σύνθετων λέξεων, η κεφαλή, βρίσκεται κυρίως στα δεξιά της δομής. Τα παραδείγματα στο (21α-γ) δείχνουν ότι το στοιχείο που καταλαμβάνει κάθε φορά τη δεξιά θέση στους σύνθετους σχηματισμούς είναι αυτό που μεταβιβάζει σε αυτούς τη γραμματική κατηγορία, το γένος και τη βασική σημασία.

(21) *παραδείγματα ενδοκεντρικών σύνθετων Ελληνικής*
 α. ανεμόμυλος β. ψαρόσουπα γ. αυλόπορτα

3.4. Σχέση συνθετικών μερών

Ως προς τη σημασιολογική σχέση μεταξύ των συστατικών τους τα σύνθετα της Ελληνικής διακρίνονται σε *παρατακτικά*, *προσδιοριστικά* και *υποτακτικά* (βλ. κεφ. Μορφολογία, υποενότητα 3.4.3.4.). Στα *παρατακτικά* σύνθετα τα δύο συστατικά παρατίθενται χωρίς το ένα να προσδιορίζει το άλλο. Οι σχηματισμοί αυτοί αποτελούνται από στοιχεία που βρίσκονται στην ίδια γραμματική κατηγορία, δηλ. είναι συνδυασμοί δύο ουσιαστικών, δύο επιθέτων ή δύο ρημάτων.

- (22) παρατακτικά σύνθετα Ελληνικής
 α. ανεβοκατεβαίνω β. μακρόστενος γ. αλατοπίπερο

Στα προσδιοριστικά σύνθετα της Ελληνικής, το α' συστατικό σε θέση μη κεφαλής έχει το ρόλο προσδιορίζοντος στοιχείου, ενώ το β' συστατικό, αυτό σε θέση κεφαλής, έχει το ρόλο προσδιοριζόμενου στοιχείου. Το προσδιορίζον στοιχείο προηγείται του προσδιοριζόμενου.

- (23) προσδιοριστικά σύνθετα Ελληνικής
 α. αγριοπερίστερο β. τρελοκόριτσο γ. αγριοκοιτώ

Στα υποτακτικά σύνθετα, η κεφαλή, δηλαδή το βασικό συστατικό, είναι ρήμα ή ρηματικό παράγωγο. Το πρώτο συστατικό λειτουργεί ως συμπλήρωμα της ρηματικής κεφαλής.

- (24) υποτακτικά σύνθετα Ελληνικής
 α. νυχοκόπτης β. καπνοκαλλιέργεια γ. χαρτοπαίζω

3.5. Χαλαρά πολυλεκτικά σύνθετα

Τα χαλαρά πολυλεκτικά σύνθετα έχουν χαλαρότερη συνοχή αφού αποτυπώνονται στο γραπτό λόγο ως δύο ανεξάρτητες λέξεις και δεν υπάρχει δείκτης σύνθεσης, όπως συμβαίνει με τα μονολεκτικά σύνθετα (Ράλλη 2007). Μερικά παραδείγματα χαλαρών πολυλεκτικών σύνθετων στην Ελληνική είναι τα εξής: *τρίτος κόσμος* (Επίθετο + Ουσιαστικό), *ζώνη ασφαλείας* (Ουσιαστικό + Ουσιαστικό σε γενική πτώση), *νόμος πλαίσιο* (Ουσιαστικό + Ουσιαστικό σε ονομαστική πτώση), κ.ά. Όσον αφορά την κεφαλή μπορεί να βρίσκεται στα δεξιά της δομής: *δημόσιος υπάλληλος* ή στα αριστερά: *ζώνη ασφαλείας* (βλ. κεφ. Μορφολογία, υποενότητα 3.4.3.5.).

3.6. Τονισμός

Ο τόνος των σύνθετων της Ελληνικής δεν είναι ομοιόμορφος αλλά εξαρτάται από τη μορφολογική κατηγορία στην οποία ανήκουν (βλ. κεφ. Μορφολογία, υποενότητα 3.4.3.6.).

☞ Τα σύνθετα με δομή [ΘΕΜΑ ΘΕΜΑ ΚΛΙΤΙΚΟ ΕΠΙΘΗΜΑ] τονίζονται στην προπαραλήγουσα π.χ. *κουκλόσπιτο*, εκτός εάν το επίθημα φέρει εγγενείς τονικές ιδιότητες π.χ. (-τής) οπότε και έλκει τόνο, π.χ. *θηριοδαμαστής*.

☞ Τα σύνθετα με δομή [ΘΕΜΑ ΛΕΞΗ] τονίζονται είτε στην πιο εγκιβωτισμένη λέξη, δηλαδή στο β' συνθετικό του σύνθετου, π.χ. *χαρτοπετσέτα*, είτε στην προπαραλήγουσα, π.χ. *λεμονόδασος*. Συχνά, σε αυτό το είδος σύνθεσης αναπτύσσεται ένας δευτερεύοντας ρυθμικός τόνος στην πρώτη συλλαβή του α' συνθετικού, π.χ. *άντι-καπνιστής*.

☞ Τα *χαλαρά πολυλεκτικά σύνθετα* φέρουν δύο τόνους εκ των οποίων ο δεύτερος είναι συνήθως ο ισχυρότερος, π.χ. *νόμος πλαίσιο*.

3.7. Γραμματικές κατηγορίες σύνθετων

Τα σύνθετα της Ελληνικής κατατάσσονται σε τρεις μεγάλες βασικές κατηγορίες οι οποίες φέρουν τους ακόλουθους συνδυασμούς (βλ. κεφ. Μορφολογία, υποενότητα 3.4.3.7.).

Ουσιαστικά

ουσιαστικό + ουσιαστικό: χιονόβροχο

επίθετο + ουσιαστικό: ασχημόπαπο

επίρρημα + ουσιαστικό: εξώπορτα

Επίθετα

επίθετο + επίθετο: ασπρόμαυρος

ουσιαστικό + επίθετο: νερόβραστος

επίρρημα + επίθετο: αργοκίνητος

Ρήματα

ρήμα + ρήμα: ανοιγοκλείνω

ουσιαστικό + ρήμα: αβγοκόβω

επίρρημα + ρήμα: πισωγυρίζω

4. Σύγκριση Ρωσικής-Ελληνικής

4.1. Μορφολογική δομή σύνθετων Ελληνικής-Ρωσικής

Η μορφολογική δομή των σύνθετων είναι παρόμοια και στις δύο γλώσσες. Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 1, τα σύνθετα και στις δύο γλώσσες σχηματίζονται από συνδυασμό δύο θεμάτων, ενός θέματος και μιας λέξης ή δύο ανεξάρτητων λέξεων. Και οι δύο γλώσσες χρησιμοποιούν το φωνήεν /-o-/ ως δείκτη σύνθεσης (στη Ρωσική χρησιμοποιείται επιπλέον και το /-e-/). Μια βασική διαφορά ανάμεσα στις δύο γλώσσες είναι ο σχηματισμός των συγκεκριμένων σύνθετων ο οποίος είναι αρκετά διαδεδομένος στη Ρωσική ενώ στην Ελληνική περιλαμβάνει ελάχιστα παραδείγματα, π.χ. *Βίπερ* < βιβλίο περιπτέρου (βλ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1986). Επίσης, τα νεοκλασικά σύνθετα είναι χαρακτηριστικό φαινόμενο της Ρωσικής και σχηματίζονται από τον συνδυασμό ενός θέματος και ενός μορφήματος ελληνικής προέλευσης (βλ. κεφ. Μορφολογία, υποενότητα 3.4.3.).

Πίνακας 1: Μορφολογική δομή σύνθετων Ρωσικής-Ελληνικής

Μορφολογική δομή	Ρωσική	Ελληνική
Λέξη-Λέξη	ναι	ναι
Δείκτης σύνθεσης	όχι	όχι
Θέμα-Λέξη	ναι	ναι
Δείκτης σύνθεσης	ναι	ναι
Θέμα-Θέμα	ναι	ναι
Δείκτης σύνθεσης	ναι	ναι
Συγκεκριμένα Σύνθετα	ναι	σπάνια
Δείκτης σύνθεσης	όχι	όχι

4.2. Σχέσεις συνθετικών μερών, κεφαλή και γραμματικές κατηγορίες σύνθετων

Ως προς τη σχέση των συνθετικών μερών, τα σύνθετα τόσο της Ρωσικής όσο και της Ελληνικής κατηγοριοποιούνται σε παρατακτικά, προσδιοριστικά και υποτακτικά. Με βάση την κεφαλή, και στις δύο γλώσσες τα σύνθετα διακρίνονται σε ενδοκεντρικά και εξωκεντρικά. Τέλος, όσον αφορά τις γραμματικές κατηγορίες, τα σύνθετα της Ρωσικής διακρίνονται σε ουσιαστικά και επίθετα ενώ απουσιάζουν τα ρηματικά σύνθετα. Από την άλλη πλευρά, τα σύνθετα της Ελληνικής διακρίνονται σε ουσιαστικά, επίθετα και ρήματα (βλ. κεφ. Μορφολογία, υποενότητα 3.4.3.).

4.3. Τονισμός

Τα σύνθετα της Ρωσικής και της Ελληνικής παρουσιάζουν ομοιομορφία στον τονισμό. Και στις δύο γλώσσες τα σύνθετα [ΛΕΞΗ-ΛΕΞΗ] φέρουν τόνο και στα δύο συνθετικά τους μέρη. Στα σύνθετα [ΘΕΜΑ-ΛΕΞΗ] ο κύριος τόνος πέφτει στο β' συνθετικό ενώ μπορεί να αναπτυχθεί και ένας δευτερεύοντας τόνος στο α' συνθετικό. Στα σύνθετα [ΘΕΜΑ-ΘΕΜΑ] στη Ρωσική, ο τόνος καθορίζεται από τις εγγενείς τονικές ιδιότητες του β' συνθετικού, ενώ στην Ελληνική ο τόνος πέφτει στην προπαραλήγουσα ή στην κατάληξη (βλ. κεφ. Μορφολογία, υποενότητα 3.4.3.).

Πίνακας 2: Συγκριτικός πίνακας τονισμού Ελληνικής-Ρωσικής

Τονισμός συνθέτων	Θέμα-Θέμα	Θέμα-Λέξη	Λέξη-Λέξη
Ρωσική	κύριος ⇒ β' συνθετικό δευτερεύων ⇒ α' συνθετικό (προαιρετικά)	κύριος ⇒ β' συνθετικό δευτερεύων ⇒ α' συνθετικό (καθορίζεται από μορφοφωнологικούς παράγοντες)	ο τόνος είναι και στα δύο συνθετικά
Ελληνική	κύριος ⇒ προπαραλήγουσα ή στην κατάληξη	κύριος ⇒ β' συνθετικό δευτερεύων ⇒ α' συνθετικό (προαιρετικά)	ο τόνος είναι και στα δύο συνθετικά

4.4. Πιθανά προβλήματα κατά την διδασκαλία

Η σύνθεση της Ρωσικής και της Ελληνικής παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες τόσο στη μορφολογική δομή των σύνθετων όσο και στον τονισμό. Θα πρέπει ωστόσο να δοθεί έμφαση στον σχηματισμό ρηματικών σύνθετων της Ελληνικής αφού η συγκεκριμένη γραμματική κατηγορία απουσιάζει από τη Ρωσική.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Άννα. 1986. *Η Νεολογία στην Κοινή Νεοελληνική*. Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του ΑΠΘ, Παράρτημα αρ.65. Θεσσαλονίκη.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Άννα. 1996. Η νεοελληνική σύνθεση. Στο Φώτης Καβουκόπουλος και Γεωργία Κατσιμαλή (επιμ.), *Ζητήματα Νεοελληνικής Γλώσσας*. Πανεπιστήμιο Κρήτης, Τμήμα Φιλολογίας. 97-120.
- Benigni, Valentina & Masini, Francesca. 2009. Compounds in Russian. In *Lingue e Linguaggio VIII*, Vol. 2: 171-193.
- Cubberley, Paul. 2002. *Russian: A Linguistic Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gouskova, Maria. 2010. The phonology of boundaries and secondary stress in Russian compounds. *The Linguistic Review* 2: 387-448.
- Gouskova, Maria & Roon, Kevin. 2009. Interface constraints and frequency in Russian compound stress. In Reich, Jodi, Babyonyshev, Maria & Kavitskaya, Darya (eds.), *Formal Approaches to Slavic Linguistics* 17. Ann Arbor, MI: Michigan Slavic Publications. 49-63.
- Νικολού, Καλομοίρα. 2008. *Η Φωνολογική Λέξη στην Ελληνική και η Σύγκρισή της με την Αραβική: Πορίσματα και Εφαρμογές*. Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Ράλλη, Αγγελική. 2005. *Μορφολογία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ράλλη, Αγγελική. 2007. *Η Σύνθεση Λέξεων: Διαγλωσσική Μορφολογική Προσέγγιση*. Αθήνα: Πατάκης.
- Spencer, Andrew. 1991. *Morphological Theory: An Introduction to Word Structure in Generative Grammar*. Oxford & Cambridge, MA: Blackwell.

Γλωσσάρι

Δείκτης σύνθεσης: Συνδετικό φωνήεν που συνδέει τα δύο συστατικά του σύνθετου

Ενδοκεντρικά σύνθετα: Σύνθετα με κεφαλή, η οποία καθορίζει τα μορφοσυντακτικά χαρακτηριστικά του σύνθετου

Εξωκεντρικά σύνθετα: Σύνθετα χωρίς κεφαλή. Συνήθως είναι αδιαφανή, δηλαδή τα μορφοσυντακτικά χαρακτηριστικά και το βασικό νόημα του σύνθετου δεν προέρχονται από τα συνθετικά του μέρη

Παρατακτικά σύνθετα: Τα δύο συστατικά παρατίθενται χωρίς το ένα να προσδιορίζει το άλλο. Τα σύνθετα αυτά αποτελούνται από στοιχεία που ανήκουν στην ίδια κατηγορία, είναι δηλαδή συνδυασμοί δύο ουσιαστικών, δύο επιθέτων ή δύο ρημάτων

Προσδιοριστικά σύνθετα: Το α' συστατικό σε θέση μη-κεφαλής έχει ρόλο προσδιορίζοντος στοιχείου, ενώ το β' συστατικό σε θέση κεφαλής έχει το ρόλο του προσδιοριζόμενου στοιχείου

Υποτακτικά σύνθετα: Τα συνθετικά μέρη βρίσκονται σε σχέση υπόταξης· το ένα συστατικό λειτουργεί ως συμπλήρωμα του άλλου

Συγκεκομμένα σύνθετα: Τα συγκεκομμένα σύνθετα σχηματίζονται από την αποκοπή των αρχικών τμημάτων δύο λέξεων και την ένωσή τους σε μια νέα λεξική μονάδα.

Σύνθεση: Η διαδικασία συνένωσης δύο λεξικών μορφημάτων που έχει ως αποτέλεσμα το σχηματισμό μιας νέας λεξικής μονάδας με συγκεκριμένο σημασιολογικό περιεχόμενο

Σύνθετη λέξη/Σύνθετο: Η λεξική μονάδα που αποτελεί το προϊόν της σύνθεσης

Υποτακτικά σύνθετα: Σύνθετα, στα οποία το ένα συστατικό λειτουργεί ως συμπλήρωμα του άλλου

Χαλαρά πολυλεκτικά σύνθετα: Τα συστατικά τους μέρη αποτελούν ανεξάρτητες λέξεις, οι οποίες απεικονίζονται και ορθογραφικά

 ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ & ΠΑΛΙΝΝΟΣΤΟΥΝΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Εκδόσεις

Ειδικός Λογαριασμός Κονδυλίων Έρευνας

Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Ε.Λ.Κ.Ε. Α.Π.Θ.) ISBN: 978-618-81071-0-6